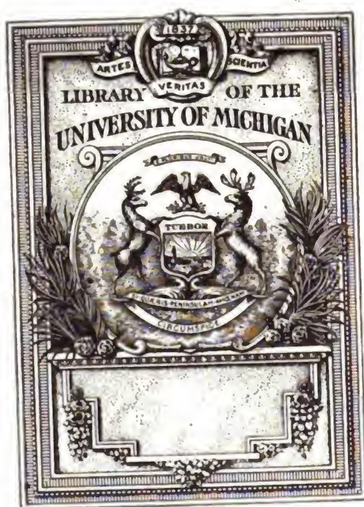

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT).

ZEVENTIENDE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1896.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

[illegible]

HISTORISCH GENOOTSCHAP

[illegible]

ZEVENTIENDE DEEL.

'SGRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1896.

INHOUD.

VERSLAG VAN HET BESTUUR

OVER HET DIENSTJAAR 1895.

Wij geven ons de eer, aan de leden verslag te doen van onze verrichtingen gedurende het jaar 1895. Hoewel, nu de reorganisatie van ons bestuur eenmaal haar beslag heeft en de zaken haren geregelden loop hernomen hebben, onze vergaderingen over het geheel belangrijk korter dan vroeger konden duren, hebben wij toch ook ditmaal vrij wat mede te deelen over onze bemoeiingen, om voor de werkzaamheid van het genootschap nieuwe banen te openen.

Met innig leedwezen moeten wij echter ook ditmaal ons verslag openen met de mededeeling, dat wij een uit ons midden hebben moeten missen: een tragische dood ontroofde ons ons medelid Moltzer. Wij, die sedert jaren het voorrecht hadden den beminnelijken man geregeld te ontmoeten, waren meer nog dan anderen door zijn heengaan getroffen. De plaats, door onzen volijverigen eersten bibliothecaris ledig gelaten, was, dit beseften wij aanstonds, niet gemakkelijk te vervullen, en daar de heer Krämer ons welwillend aanbood de werkzaamheden van het bibliothecariaat tijdelijk waar te nemen, hebben wij de plaats voorloopig nog onvervuld gelaten. — Ook twee anderen onzer medeleden verklaarden ons achtereenvolgens, dat zij, met bezigheden overladen, bij het klimmen hunner jaren zich wenschten terug te trekken;

gelukkig werden beiden door onzen aandrang bewogen op hun besluit terug te komen.

Wederom is ons ledental in het afgeloopene jaar vermeerderd: terwijl 13 personen ons ontvielen (waarvan 6 door den dood), traden 35 nieuwe leden tot ons toe. Tot honoraire leden werden benoemd de heeren L. Legrand te Parijs, bekend door zijnen grondigen arbeid over de geschiedenis der Bataafsche republiek, en Dr. O. Pringsheim te Breslau, schrijver van eene belangrijke studie over onze economische geschiedenis. De lijst onzer leden op 1 Januari 1896 volgt hierachter als bijlage A.

Met vier nieuwe instellingen traden wij in het afgeloopene jaar in betrekking. Allereerst noemen wij daaronder de *Vaticaansche bibliotheek*, die zich in het voorjaar met een aanbod tot ruiling van werken tot ons wendde. Aanstonds verklaarden wij ons gaarne bereid, om niet alleen met deze beroemde instelling in geregeld verkeer te treden, maar om ook al onze vroeger verschenen werken af te staan in ruil voor de minder omvangrijke maar even kostbare serie werken, door de bibliotheek uitgegeven, waaronder vooral het gedenkboek van het gouden priesterfeest van paus Leo XIII door zeldzaam prachtige uitvoering uitmunt. Wij verheugen ons zéér, dat ons genootschap een der zéér weinige instellingen in ons vaderland is, die deze serie bezit. Ook aan de *Société d'art et d'histoire du diocèse de Liege*, — aan den *Geschied- en oudheidkundigen kring te Gent* — en aan de *Revue historique trimestrielle te Lemberg*, die ons voorstelden met hen in ruilverkeer te treden, gaven wij een toestemmend antwoord.

Zoo verlengt zich allengs de rij der instellingen, waarmede wij in geregeld verkeer zijn. De volledige lijst daarvan volgt hierachter als bijlage B. Wij hebben echter in het laatste jaar aanleiding gevonden

na te gaan, of het niet wenschelijk is die lijst wat in te krimpen: het bleek ons toch, dat sommige genootschappen ons in den laatsten tijd weinig of niets gezonden hebben. Onze aandacht blijft op dit punt gevestigd.

Onze finantiën verkeeren in bevredigenden toestand. De drukkersrekening is ditmaal bijzonder hoog; dit is te wijten aan de omstandigheid, dat de tekst der beide deelen van het werk van Dr. Kernkamp dit jaar geheel gedrukt is, terwijl dit eerst in het volgende jaar verzonden kan worden, zoodat het noodig was, thans nog een nieuw werk voor onze leden ter perse te leggen. Het volgende jaar, waarvoor de werken dus grootendeels reeds gedrukt zijn, zal zeker veel goedkooper zijn. Een overzicht van den staat der kas volgt hierachter als bijlage C. Maatregelen werden getroffen, om de rekening van het genootschap, die tot nog toe op de oude wijze ingericht was, voortaan met dit overzicht, dat daaruit getrokken is, in overeenstemming te brengen, zoodat de rekeningen van het kapitaal, van de genootschapskas en van het leesgezelschap voortaan afzonderlijk gehouden zullen worden.

Veel hebben wij u ook ditmaal mede te deelen over onze hoofdbezigheid, de uitgave onzer werken. Het 16e deel onzer *Bijdragen en mededeelingen* is in het begin van het vorige jaar ter perse gelegd en in den voorzomer aan de leden toegezonden. Behalve de reeds in het vorige verslag besproken stukken van de heeren Joosting (de kroniek van het Utrechtsche Regulierenklooster), Hoefer (de Hattemsche rekeningen) en Kernkamp (Schaep's memorie over het politiek systeem van Amsterdam), konden wij nog in dit deel opnemen de uitgave der historische aanteekeningen van den Amsterdamschen pastoor Jacob Buyck over den overgang van Amsterdam in 1578, ons aangeboden door prof. Fruin. Wij verheugden

ons, nog in de gelegenheid te zijn deze belangrijke studie hier op te nemen, omdat de publicatie van Dr. Kernkamp nog niet geheel gereed was.

In het najaar konden wij vervolgens aan onze leden toezenden de reeds in ons vorige verslag besprokene uitgave der middeleeuwsche gildenrekeningen van Dordrecht door Mr. Overvoorde — een bundeltje met bescheiden, die, omdat ze vrij wel eenig in hunne soort zijn, zeker de aandacht zullen trekken.

De druk van de eerste afdeeling der papieren van Bontemantel (het tractaat over de regeering van Amsterdam), die reeds in ons vorige verslag vermeld werd, is spoedig gevorderd. Doch toen de tekst afgedrukt was, kwamen de bijlagen, die Dr. Kernkamp daaraan wenschte toe te voegen, aan de orde. In die bijlagen, die aanvankelijk bestemd waren om alleen datgene te bevatten, wat in de overige aanteekeningen van Bontemantel geschikt scheen om de inrichting der Amsterdamsche regeering toe te lichten, werd allengs een omvangrijk van elders samengebracht materiaal verwerkt, dat in hetzelfde kader scheen te passen. Niet alleen werd het daardoor noodig, om het boek in twee deelen te splitsen, maar de bewerking vorderde zooveel tijd, dat eerst op het einde van het jaar de geheele tekst afgedrukt was. Thans houdt Dr. Kernkamp zich bezig met het schrijven eener omvangrijke inleiding en met de bewerking der registers. Wij vertrouwen echter, dat het geheele werk in 1896 aan onze leden zal kunnen worden toegezonden. — Onderwijl wordt onder Dr. Kernkamp's leiding het afschrijven van Bontemantel's aanteekeningen betreffende Amsterdam's politiek geregeld voortgezet. Dit werk vordert langzaam; maar het zal zeker gereed zijn, voordat wij gelegenheid zullen hebben om tot de uitgave over te gaan.

De hervatting van den druk der *Documents concer-*

nant le duc d'Anjou ondervond nog eenige vertraging: eerst op het einde van het jaar is het daartoe gekomen. Ten einde aan onze leden toch iets te kunnen toezenden, legden wij daarom in het najaar prof. Blok's kopij der drie reeds in ons vorig verslag vermelde oude stadsrekeningen van Groningen ter perse. De druk is met buitengewonen spoed voortgezet, zoodat wij reeds in de eerste dagen van het nieuwe jaar in staat waren, den lijvigen bundel, door prof. Blok van eene inleiding voorzien, aan onze leden toe te zenden.

Ook het 17de deel der *Bijdragen en mededeelingen* werd in het najaar ter perse gelegd. Wij achtten het wenschelijk, den tekst van dit deel vóór den aanvang van het nieuwe jaar geheel af te drukken, ten einde, zoodra het verslag met de bijlagen vastgesteld was, dezen daaraan zonder uitstel te kunnen toevoegen en het geheel in het voorjaar te verzenden. Behalve de (reeds in het vorige verslag vermelde) brieven van prins Willem I en zijnen broeder Lodewijk aan den heer van Rumen, met welker uitgave Dr. J. S. van Veen ons verplichtte, ontvingen wij voor dezen bundel van Dr. J. C. Breen eene uitgave der door prof. Fruin onlangs in het Amsterdamsche archief teruggevondene fragmenten der welbekende memoriën van Laurens Reael over de hervorming te Amsterdam, — van Mr. W. Bezemer eene uit de papieren van Hugo de Groot afkomstige lijst met interessante gegevens over de personen, die bij de Utrechtsche regeeringsverandering van 1618 in de bestuurscolleges van stad en land zijn gebracht, — en van den heer H. de Jager eene omvangrijke verdediging van den contra-remonstrantschen predikant te Brielle Willem Crijnsze te zijner verdediging tegen eene in handschrift verspreide en later door Van Alkemade gedrukte memorie van den baljuw van Brielle. — Een

belangrijk fragment eener uitvoerige Latijnsche autobiographie van Constantijn Huygens, die echter alleen zijne jongelingsjaren omvat, werd ons op het laatst van het jaar door Dr. J. A. Worp ter uitgave toegezonden; wij moesten de uitgave daarvan echter tot ons leedwezen tot den volgenden jaargang verschuiven. Voor dien jaargang mogen wij de hoop koesteren, dat wij ook de vroeger toegezegde, maar wegens ongesteldheid uitgestelde bijdrage van ons eerelid prof. Höhlbaum te Giessen zullen ontvangen.

Maatregelen werden door ons genomen, om de voltooiing te verzekeren der voor vele jaren door prof. Wijnne ordernomene, doch niet voltooide uitgave der belangrijkste vroedschapsresolutiën van Utrecht betreffende de hoogeschool. Tot ons leedwezen verklaarde prof. Wijnne ons, dat hij zich met de zaak niet verder kon bezighouden. Wij hebben ons toen tot een ander gewend en vertrouwen, dat de voortzetting van dit werk thans verzekerd is.

Toen wij ten vorigen jare mededeelden, dat wij ons bereid verklaard hadden de uitgave der eerste afdeeling van het oorkondenboek van het sticht Utrecht, loopende tot 1301, op ons te nemen, vermeldden wij daarbij, dat onze 1e Secretaris, die de zaak bij ons aanhangig gemaakt had, het voorbehoud had gesteld, dat de zaak vooraf zou moeten besproken worden met de Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oud-vaderlandsche recht, daar de uitgave van het oorkondenboek wellicht meer op den weg dezer vereeniging scheen te liggen. Inderdaad is dan ook, naar wij onlangs vernamen, op eene vergadering van het bestuur dezer vereeniging, die in het najaar gehouden is, besloten, dat de uitgave door haar zou ondernomen worden. Toen wij daarvan kennis kregen, hebben wij zonder eenig bezwaar de zaak aan onze zustervereeniging afgestaan. Wij zijn tevreden, dat

de uitgave dezer omvangrijke publicatie verzekerd is; voorloopig is het niet te voorzien, dat het ons aan stof voor onze uitgaven zal ontbreken.

Verschillende uitgaven zijn nog door ons overwogen. In de eerste plaats hebben wij gedacht aan het drukken van het journaal van den heer Van Oldenbarneveld gen. Witte Tullingh over de gebeurtenissen van 1813, dat door den dood van den laatsten eigenaar, die het handschrift aan de Koninklijke bibliotheek vermaakte, thans tot publiek domein geworden is. Wij hadden het handschrift reeds hierheen ontboden en overwogen, of de publicatie van het lijvige stuk, waarvan de belangrijkste gedeelten reeds vroeger gedrukt waren, gewenscht moest heeten, toen wij vernamen, dat de heer L. Wichers zich met de bewerking daarvan reeds onledig hield. Natuurlijk werden onze plannen toen aanstonds opgegeven.

Door een bekend historicus werden ons achtereenvolgens ter uitgave toegezonden een journaal betreffende de gebeurtenissen van 1709/10 en eene zeer omvangrijke verzameling van stukken betreffende de jaren 1710—1713. Doch tot ons leedwezen moesten wij bezwaar maken, de uitgave daarvan te ondernemen. Het journaal scheen, nadat over de behandelde jaren elders reeds vrij wat gepubliceerd was, voor eene uitgave niet belangrijk genoeg; de overige stukken, hoewel niet zonder gewicht, schenen ons te weinig een geheel te vormen om eene afzonderlijke uitgave daarvan te rechtvaardigen.

Ook uit het buitenland, uit België, uit Frankrijk en uit Duitschland, werden ons stukken ter uitgave aangeboden. Een daarvan, eene historische verhandeling, moesten wij weigeren, daar de uitgave daarvan met onze wet zou strijden; over de andere hebben wij nadere inlichtingen gevraagd, alvorens over de uitgave een besluit te nemen.

Eene zaak van het hoogste belang in verband met de uitgave onzer werken heeft ons gedurende het geheele jaar nu en dan bezig gehouden. Hoewel het zelden ontbroken heeft aan stof voor de uitgave onzer werken en hoewel wij in de laatste jaren minder dan ooit aanleiding hebben daarover te klagen, schijnt de toestand ons toch niet in *alle* opzichten bevredigend. Al bezitten wij de overtuiging, dat hetgeen door ons uitgegeven wordt die eer volkomen verdient, en al hebben wij sedert de reorganisatie van ons bestuur maatregelen getroffen, om al wat ons aangeboden wordt met de grootste zorgvuldigheid te doen onderzoeken, toch missen wij natuurlijk de zekerheid, dat wat wij uitgeven juist het dringendst eene uitgave behoeft. Zoolang wij geheel afhankelijk zijn en blijven van hetgeen ons aangeboden wordt, kan dit ook niet anders zijn. Wij wenschen dus tot zekere hoogte handelend op te treden en door zooveel mogelijk het initiatief te nemen, de uitgave te verzekeren der belangrijkste stukken, die in openbare en partikuliere archieven of bibliotheken van binnen- en buitenland nog verscholen liggen. Wij meenden, waar ons de krachten ontbraken om altijd zelven als uitgevers op te treden (zooals onze vroegere medebestuurders Brill en Grothe dit konden en wilden doen) althans iets in deze richting te doen, zoo wij langzamerhand eene lijst samenstelden en publiceerden van de belangrijkste handschriften, die eene uitgave schenen te verdienen. Was eenmaal, dus meenden wij, op die handschriften de algemeene aandacht gevestigd, dan zou een groot deel der personen, die tot nu toe hunne krachten wijden aan de uitgave der (belangrijke of min belangrijke) stukken, die toevallig binnen hun bereik zijn, zich beijveren om zich verdienstelijk te maken bij voorkeur door de uitgave der door ons als bijzonder belangrijk gesignaleerde handschriften.

Doch toen wij over ons plan van gedachten wisselden met sommige bij uitstek tot oordeelen bevoegde personen buiten onzen kring, werd alras de opmerking gemaakt, dat, al was ons plan aanbevelenswaardig, de uitvoering daarvan toch niet de allernoodigste publicatiën van historische bronnen zou verzekeren. Niet aan de uitgave van bepaalde handschriften uit onze archieven en bibliotheken toch bestond volgens hen de grootste behoefte, veel noodiger scheen het hun, dat kleinere bronnen (brieven, resolutiën, memoriën enz.) betreffende bepaalde perioden onzer geschiedenis uit verschillende depôts bijeenverzameld en met korte toelichtingen in het licht gegeven werden op de wijze, zooals dit thans geschiedt met de *Documents concernant le duc d'Anjou.* Bepaalde handschriften toch kan ieder, zij het ook met eenige moeite, raadplegen; met de overal verspreide en verborgene bronnen van kleineren omvang is dit niet het geval.

Wij moesten de juistheid dezer opmerking beamen; maar een dergelijk plan scheen voor ons onuitvoerbaar, daar ons de gelegenheid ontbrak om verzamelingen als de bedoelde bijeen te brengen en te redigeeren. Wij hebben toen overwogen, of het wellicht mogelijk zou zijn, eene commissie van erkende deskundigen, waarin natuurlijk ons bestuur vertegenwoordigd zou zijn, samen te stellen, die zich met dit werk zou belasten op de wijze van de Belgische Commission d'histoire. Maar hier stuitten wij weder op een ander bezwaar, dat namelijk de personen, die wij daarvoor in de eerste plaats zouden willen aanwijzen, allen om verschillende redenen verhinderd waren, gedurende eene afzienbare reeks van jaren hunne krachten aan de zaak te wijden: verreweg de meesten waren door eigene omvangrijke ondernemingen voor zeer langen tijd gebonden. De zaak scheen nog eene

geringe kans van slagen te hebben, indien het ons gelukken mocht, om aan de commissie een jong mensch van goeden aanleg te verbinden, die tegen eene matige doch vaste bezoldiging onder leiding der commissieleden al zijn tijd aan de onderneming zou kunnen wijden. Daar de finantiëele krachten van ons genootschap voor het bekostigen van dezen secretaris niet toereikend waren, hebben wij zelfs overwogen, of het wellicht mogelijk zou zijn, daarvoor op het voorbeeld van andere landen een klein rijkssubsidie te verkrijgen. Doch de persoon, op wien wij het oog hadden geslagen, bleek weldra geen voldoenden tijd daarvoor beschikbaar te hebben, en wij hebben dus de zaak voorloopig opgegeven.

Een plan van bescheidener omvang, dat strekte om althans voor éénmaal eene verzameling, als boven aangeduid werd, bijeen te krijgen en uit te geven, werd later door ons nog ernstig besproken. Wij overwogen, of het niet mogelijk zou zijn om gebruik te maken van de door Dr. Brugmans op zijne reis in Engeland verzamelde gegevens, om een bundel van stukken, in het British Museum en elders bewaard, over de eerste periode van den tachtigjarigen oorlog bijeen te brengen en uit te geven als aanvulling en vervolg van Kervyn's bekende publicatie. Doch ook deze onderneming scheen ons aan bedenkingen onderhevig. Allereerst waren de groote kosten voor ons een overwegend bezwaar, om ons te begeven op het gebied van wetenschappelijke zendingen. En daarbij scheen het ons uiterst moeielijk, toezicht te houden op en de verantwoordelijkheid op ons te nemen voor werkzaamheden, die op verren afstand en buiten ons bereik verricht zouden worden en waarvoor wij ons aanzienlijke uitgaven zouden moeten getroosten, voordat wij het resultaat eenigszins konden beoordeelen. Indien wij eene dergelijke opdracht

gaven, zouden wij, althans aanvankelijk, verre de voorkeur geven aan een onderzoek in de Nederlandsche archieven en bibliotheken, dat wij behoorlijk zouden kunnen controleeren en waar nog een overrijk materiaal voor verschillende publicatiën, die wij als dringend noodig beschouwen, op eene uitgave wacht.

Zoo kwamen wij ten slotte terug op ons eerste denkbeeld, om eenvoudig eene lijst van de handschriften te publiceeren, die, naar het ons voorkwam, vóór andere eene uitgave verdienen. Wij hebben voor die lijst behalve de handschriften, die ons zelven bekend waren, van zéér bevoegde zijde reeds eene opgave van verschillende stukken ontvangen. Op het laatst van het jaar besloten wij echter, ook de hulp der archivarissen in te roepen: wij hebben eene circulaire tot hen gericht met verzoek om opgave van handschriften in de hun toevertrouwde depots, die naar hunne meening eene spoedige uitgave verdienen. Een volgend jaar hopen wij u over den uitslag van ons pogen te kunnen berichten.

Wij hebben thans te vermelden, dat in het afgeloopene jaar voor het eerst sedert ons genootschap bestaat eene algemeene vergadering der leden is gehouden. Lang was daarover tusschen ons van gedachten gewisseld. Wij waren niet geheel zeker, of, terwijl reeds dergelijke vergaderingen door andere genootschappen (met name door de Maatschappij van Nederlandsche letterkunde en door het Provinciaal Utrechtsch genootschap) geregeld worden gehouden, nog eene jongere zuster zich in dezen kring zou kunnen voegen met de kans, om met eenige hartelijkheid welkom geheeten te worden, m. a. w. wij vreesden voor gebrek aan belangstelling bij onze leden. Ten slotte besloten wij onze bijeenkomst te verbinden aan den 50sten verjaardag van ons genootschap, omdat wij, bleek onze poging niet in den

smaak der leden te vallen, eerst over eene halve eeuw gehouden zouden zijn onze uitnoodiging te herhalen. Ten einde den anderen feestvierenden genootschappen zooveel mogelijk uit den weg te gaan, besloten wij niet op den gebruikelijken tijd, in Juni, te vergaderen, maar, daar de Kerstvacantie in een te ongunstig seizoen valt, in de Paaschvacantie.

Toen dit eenmaal bepaald was, hebben wij de voorbereiding met ernst ter hand genomen. Wij besloten, dat de bijeenkomst meer het karakter zou dragen van een congres van historici dan van eene eigenlijke ledenvergadering, omdat zoodoende de huishoudelijke werkzaamheden en mededeelingen, die de vergaderingen van andere genootschappen somtijds minder onderhoudend maken, zouden kunnen weggelaten worden. Sprekers zouden daarentegen uitgenoodigd worden, die door historische voordrachten de leden zouden kunnen boeien. Bij onze uitnoodigingen daarvoor waren wij bijzonder gelukkig. Bovenal waardeeren wij het voorrecht, dat onze hooggeachte eere-voorzitter Fruin zich bereid verklaarde, de eerste plaats daarbij in te nemen. Naast hem waren wij zoo gelukkig zijnen ambtgenoot Blok geneigd te vinden om als spreker op te treden, en in de derde plaats mocht het ons gelukken, prof. Fredericq uit Gent te bewegen tot het houden eener voordracht, — iets wat wij op te hoogeren prijs stelden, omdat daardoor onze wensch, om ook Belgische leden aan te nemen, geaccentueerd werd. De bijeenkomst zou bekroond worden door een diner. Onze middelen lieten niet toe, dit, in navolging van andere genootschappen, uit onze kas te bekostigen. Wij besloten dus, dat het feest een huiselijk karakter zou dragen, allereerst om door eene hooge contributie niemand af te schrikken, doch tevens om den stroom van officiëele en halfofficiëele toespraken te vermijden, tot

het houden waarvan, naar wij meenden, op de maaltijden van andere genootschappen reeds voldoende gelegenheid bestond.

Wij mogen met dankbare voldoening verklaren, dat naar ons beste weten de onderneming ten volle geslaagd mag heeten. De vergadering, op 16 April gehouden, werd gepresideerd door onzen onder-voorzitter Mr. M. S. Pols. Zij werd bijgewoond door niet minder dan 93 leden, — een getal, dat onze verwachting verre overtrof en waaronder wij tal van de eerste mannen des lands opmerkten. Ook ons jongste eerelid Z. Exc. de gezant der Fransche republiek L. Legrand vereerde ons met zijne tegenwoordigheid. De voordrachten werden met aandacht gevolgd; het diner was uiterst gezellig, en van alle zijden ontvingen wij betuigingen, dat men zeer voldaan was. Wij hebben gemeend, de herinnering aan deze feestelijke bijeenkomst te moeten bewaren door de publicatie van een uitvoerig verslag, waarin de rede van den voorzitter en een nauwkeurig verslag van de gedane mededeelingen en de gevoerde discussiën is opgenomen.

Toen de vergadering voorbij was, stonden wij voor de vraag, of wij ook in 1896 het initiatief zouden nemen, om eene dergelijke bijeenkomst te doen houden. Dat de eerste ledenvergadering van het Historisch genootschap niet de laatste zou zijn, stond na het volledig succes daarvan bij ons vast. Minder zeker scheen het, of wij wèl zouden doen, te besluiten tot het houden van jaarlijksche vergaderingen. Wij zagen daarin eenig bezwaar. Werd het houden van ledenvergaderingen op vaste tijden regel, dan zouden wij welstaanshalve verplicht zijn, de leden daartoe geregeld samen te roepen, ook dan, wanneer wij geene genoegzame stof hadden, om de vergaderden nuttig en aangenaam bezig te houden. En het getal van

Nederlandsche historici van beroep scheen ons te klein, om geregeld jaarlijks meer dan een uitnemenden spreker te leveren. Daarbij kwam nog iets anders. Hoe dankbaar ook voor het groot aantal bezoekers, die ditmaal ter vergadering tegenwoordig waren, maakten wij ons geene illusiën, dat dit getal op den duur zoo groot zou blijven. Het nieuwe der zaak, de gevierde namen der sprekers hebben gewis tal van personen gelokt, die eene volgende maal ontbreken zullen. Zoo besloten wij (ook na raadpleging met anderen), om in 1896 geene vergadering uit te schrijven, ten einde aan de bijeenkomsten het periodieke karakter van eene jaarvergadering te ontnemen. Weldra hopen wij de leden echter weder tot eene samenkomst uit te noodigen en verder telkens, zoo dikwijls daartoe aanleiding bestaat. Wellicht zal het dan mogelijk zijn, ook vraagpunten van praktischen aard, die de organisatie der historische studiën betreffen, aan de orde te stellen. Voorvergaderingen in kleineren kring kunnen mogelijk bij de behandeling daarvan nuttig zijn.

Het tijdstip, waarop onze vergadering gehouden werd en waaraan wij door overwegingen van allerlei aard gebonden waren, maakte het tot ons leedwezen geheel onmogelijk, ons te doen vertegenwoordigen op den Duitschen Historikertag, die in dezelfde dagen te Frankfort werd gehouden. Wij waren daartoe uitgenoodigd en wij zouden gaarne aan die uitnoodiging voldaan hebben, vooral ook omdat op den dag vóór de algemeene vergadering eene bijeenkomst werd gehouden van de vertegenwoordigers van verschillende Duitsche genootschappen, die zich bezig houden met de uitgave van historische bronnen, met het doel om tot eenstemmigheid te geraken over velerlei détails, die de wijze van uitgeven betreffen. Deze bijeenkomst, alsook sommige der op den Histo-

rikertag zelven aan de orde gestelde onderwerpen trokken in hooge mate onze aandacht en wij zagen in, dat wij voor het uitgeven van middeleeuwsche bronnen bij de besluiten dier vergaderingen nauw betrokken waren. Maar wij moesten ons vergenoegen met schriftelijk onze belangstelling te betuigen en te beloven, dat wij de resultaten van de vergadering en de conferentie aandachtig zouden overwegen. Inderdaad zijn ons de besluiten der vergadering en de rapporten der door de conferentie benoemde deskundigen toegezonden. De door de vergadering vastgestelde regels voor het uitgeven van handschriften over de nieuwe geschiedenis zijn door eene commissie uit ons midden omgewerkt, om ze voor Nederland geschikt te maken, en daarna in onze vergadering goedgekeurd; zij volgen hierachter als Bijlage D.

Onze boekerij verkeert in voldoenden toestand. De lijsten der daarvoor in 1895 verkregene aanwinsten volgen hierachter als bijlage E. — Het tweede supplement op den catalogus der boekerij is in het afgeloopene voorjaar verschenen en aan de leden toegezonden. Aan het slot daarvan is ook eene lijst opgenomen van de weinige handschriften van het genootschap, die òf door verzuim niet in den eersten catalogus daarvan (afgedrukt achter den eersten supplement-catalogus onzer boekerij) waren opgenomen òf sedert het stellen daarvan waren verkregen. Bij het opmaken dezer lijst kwamen ons verschillende losse papieren en oorkonden ter hand, die op zich zelf van geen belang waren en daarom blijkbaar de vorige maal waren overgeslagen; wij besloten die ten geschenke toe te zenden aan de archieven, van waar ze afkomstig schenen of waar ze althans het best geplaatst zouden zijn. Uit de ontvangen dankbetuigingen bleek ons, dat zoodoende de stukken op de voor hen aangewezene plaatsen waren aangekomen.

Over ons leesgezelschap valt ons ditmaal weinig te berichten. Het ledental is uitgebreid door de toetreding van 3 personen, terwijl daarentegen 4 leden stierven of bedankten. Het evenwicht tusschen ontvangsten en uitgaven is ook ditmaal nog niet bereikt: het bleek ons, dat de opzegging van enkele tijdschriften ten vorigen jare te laat was gekomen, om de toezending gedurende dit jaar te voorkomen. Thans zijn opnieuw enkele tijdschriften opgezegd: mocht het ons gelukken zoodoende een klein batig saldo te verkrijgen, dan zouden wij daarvoor enkele andere tijdschriften in de plaats wenschen te bestellen. In ieder geval vertrouwen wij thans zonder tekort te zullen sluiten.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.

S. MULLER Fz.,
Secretaris.

BIJLAGE A.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP[1]).

BESTUUR.

Dr. R. J. Fruin, *Eerevoorzitter.*
Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, *Voorzitter.*
Mr. M. S. Pols, *Ondervoorzitter.*
Mr. S. Muller Fz., *Eerste secretaris.*
Dr. G. W. Kernkamp, *Tweede secretaris.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*
. . . . *Eerste bibliothecaris.*
Dr. F. J. L. Krämer, *Tweede bibliothecaris.*
Dr. W. G. Brill.
Mr. J. A. Grothe.

---

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1 Januari 1896.

HONORAIRE LEDEN.

E. De Amicis, te Turijn.
W. Bode, te Berlijn.
E. De Borchgrave, te Brussel.
L. Cossa, te Pavia.
E. Van Even, te Leuven.
M. Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
P. Fredericq, te Gent.
J. Geddes, te Londen.
Jhr. J. J. De Geer van Oudegein, te Utrecht.
H. Havard, te Parijs.
J. H. Hessels, te Cambridge.
K. Höhlbaum, te Giessen.
E. Hubert, te Luik.
E. Jacobs, te Wernigerode.
L. Legrand, te Parijs.
H. C. Vos Leibbrandt, te Kaapstad.
E. Michel, te Parijs.
M. Philippson, te Berlijn.
K. Piot, te Brussel.
A. Lefèvre Pontalis, te Parijs.
O. Pringsheim, te Breslau.
Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
Rajah Sourindro Mohun Tagore, te Calcutta.
G. Mac Call Theal, te Kaapstad.
F. Vanderhaeghen, te Gent.
L. Vanderkindere, te Brussel.
W. Wattenbach, te Berlijn.
A. Wauters, te Brussel.

GEWONE LEDEN.

Dr. Th. P. H. Van Aalst, te 's Gravenhage.
Mr. J. H. Abendanon, te Batavia.
Mr. J. Acquoy, te Utrecht.
Dr. J. G. R. Acquoy, te Leiden.
H. J. Allard, te Maastricht.
Mr. A. J. Andreae, te Kollum.
Mr. S. J. Fockema Andreae, te Leiden.
Th. J. I. Arnold, te Gent.
Mr. J. baron d'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
J. C. F. baron d'Aulnis de Bourouill, te Baarn.
Jhr. J. A. F. Backer, te Vreeland.
Mr. J. F. B. Baert, te Utrecht.
F. De Bas, te 's Gravenhage.
H. Bavinck, te Kampen.
Mr. A. J. De Beaufort, te Leusden.
J. B. De Beaufort, te Woudenberg.
Mr. J. F. De Beaufort, te Utrecht.
Mr. W. H. De Beaufort, te Leusden.
Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te Utrecht.
V. Becker, te Oudenbosch.
A. A. Beekman, te Schiedam.
Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
Mr. A. R. Van Bel, te Amsterdam.
G. J. G. C. graaf Van Aldenburg Bentinck, te Amerongen.
Mr. N. P. Van den Berg, te Amsterdam.
J. F. X. Van den Bergh, te 's Gravenhage.
Dr. J. Bergsma, te Groningen.
Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.
Mr. G. H. Betz, te 's Gravenhage.
H. A. Van Beuningen, te Utrecht.
W. Van Beuningen, te Utrecht.
J. L. Beyers, te Amsterdam.

Mr. W. Bezemer, te Rotterdam.
Dr. H. Blink, te Nieuweramstel.
Dr. P. J. Blok, te Leiden.
Mr. P. Van Blom, te 's Gravenhage.
P. A. M. Boele van Hensbroek, te 's Gravenhage.
Dr. R. C. Boer, te Leeuwarden.
M. G. De Boer, te Amsterdam.
Mr. J. Wessels Boer, te Medemblik.
Mr. W. M. H. Boers, te 's Gravenhage.
Mr. C. F. baron Van den Boetzelaer van Dubbeldam, te Bilt.
Dr. U. P. Boissevain, te Groningen.
Mr. A. C. Bondam, te 's Hertogenbosch.
Jhr. Mr. W. J. M. Bosch van Oud-Amelisweerd, te Utrecht.
Mr. P. Van den Brandeler, te 's Gravenhage.
Dr. A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
Dr. J. C. Breen, te Amsterdam.
Mr. J. B. Breukelman, te 's Gravenhage.
J. Broekema, te Middelburg.
Dr. G. Brom, te Utrecht.
Dr. H. Brugmans, te Groningen.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
Mr. W. H. Ikman van Burck, te Amsterdam.
Dr. C. P. Burger Jr., te Amsterdam.
Dr. C. H. Th. Bussemaker, te Groningen.
Dr. I. J. Le Cosquino de Bussy, te Amsterdam.
Jhr. P. H. A. Martini Buys, te 's Gravenhage.
Dr. W. Caland, te Breda.
Mr. A. W. Van Beeck Calkoen, te Utrecht.
J. W. Chevallier, te Groningen.
J. Craandijk, te Haarlem.
Dr. J. Cramer, te Alkmaar.
Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
A. H. A. C. Diegerick, te Gent.

Dr. I. Van Dijk, te Groningen.
P. J. Van Dijk van Matenesse, te Schiedam.
Dr. J. I. Doedes, te Utrecht.
N. D. Doedes, te Leeuwarden.
Dr. J. J. Doesburg, te Hoorn.
P. J. D. Van Dokkum, te Utrecht.
Dr. P. Doppler, te Maastricht.
Mr. C. M. Dozy, te Leiden.
Mr. H. L. Drucker, te Leiden.
Mr. W. H. F. Dubois, te Utrecht.
K. Dumon, te Amsterdam.
C. F. Van Duyl, te Groningen.
P. Van Eeghen, te Amsterdam.
C. P. Van Eeghen Jr., te Amsterdam.
Mr. J. Van Eik Jr., te Amsterdam.
Mr. D. Engelberts, te Zutphen.
Mr. A. J. Enschedé, te Haarlem.
Dr. E. Epkema, te Zalt-Bommel.
Mr. D. Everwijn, te 's Gravenhage.
A. N. J. Fabius, te Amsterdam.
Mr. D. P. D. Fabius, te Amsterdam.
Mr. G. J. Fabius, te Utrecht.
P. Feenstra Jr., te Amsterdam.
Mr. J. A. Feith, te Groningen.
Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
Mr. C. Fock, te 's Gravenhage.
Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
J. Frederichs, te Ostende.
J. De Fremery, te 's Gravenzande.
Dr. R. J. Fruin, te Leiden.
Mr. R. Fruin Th. Az., te Middelburg.
Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
J. F. Gebhard Jr., te Amsterdam.
Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, te Utrecht.
Dr. G. H. J. W. J. Geesink, te Amsterdam.

P. Génard, te Antwerpen.
Mr. S. J. Van Geuns, te Utrecht.
Mr. S. Van Gijn, te Dordrecht.
J. Gimberg, te Zutphen.
Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
Mr. W. baron Van Goltstein, te Londen.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
J. J. Graaf, te Ouderkerk a/d. Amstel.
Mr. S. Gratama, te Assen.
M. Salverda de Grave, te 's Gravenhage.
D. De Groot, te Utrecht.
Dr. C. Hofstede de Groot, te 's Gravenhage.
Mr. J. A. Grothe, te Utrecht.
J. baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
Mgr. G. Gul, te Utrecht.
Dr. J. H. Gunning Wz., te Zwolle.
Mr. H. D. Guyot, te Groningen.
J. W. G. Van Haarst, te Groningen.
Dr. V. van der Haeghen, te Gent.
Dr. A. G. Van Hamel, te Groningen.
G. C. D. d'Aumale baron van Hardenbroek, te Langbroek.
Mr. G. C. D. R. baron Van Hardenbroek, te Bunnik.
A. Th. Hartkamp, te Amsterdam.
Mr. L. Van Hasselt, te Zwolle.
Mr. R. E. Hattink, te Almelo.
Mr. J. E. Heeres, te 's Gravenhage.
Dr. K. Heeringa, te Schiedam.
Mr. C. G. C. Van Hengst, te Utrecht.
Mr. C. G. Berger van Hengst, te Utrecht.
C. H. Den Hertog, te Amsterdam.
J. A. Heuff Az., te Avezaath.
Dr. G. W. van Heukelum, te Jutfaas.
Mr. A. C. Van Heusde, te Utrecht.
J. H. C. Heyse, te Middelburg.

J. C. A. Hezenmans, te 's Hertogenbosch.
J. H. Hingman, te 's Gravenhage.
J. C. Gijsberti Hodenpijl, te Naarden.
F. A. Hoefer, te Hattem.
J. H. Hofman, te Schalkwijk.
Mr. H. graaf Van Hogendorp, te 's Gravenhage.
A. Hollestelle, te Tholen.
C. Honigh, te Zwolle.
Dr. I. M. J. Hoog, te Terwolde.
A. J. J. Hoogland, te Rotterdam.
Th. van Hoogstraten, te Huissen.
Mr. C. Pijnacker Hordijk, te 's Gravenhage.
Dr. M. Th. Houtsma, te Utrecht.
Dr. J. De Hullu, te Deventer.
Jhr. Mr. J. E. Huydecoper van Maarsseveen en Nigtevecht, te Utrecht.
A. Ising, te 's Gravenhage.
Mr. F. A. R. A. baron Van Ittersum, te Utrecht.
Dr. J. A. H. G. Jansen, te Rijzenburg.
J. J. Jansen, te Utrecht.
J. M. Janssen, te Roermond.
Jhr. Mr. W. F. De Jonge, te Utrecht.
Mr. J. G. C. Joosting, te Utrecht.
W. H. J. Juten, te Bergen op Zoom.
Mr. W. Van der Kaay, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. P. C. Van Karnebeek, te 's Gravenhage.
Dr. G. W. Kernkamp, te Utrecht.
Dr. L. A. Kesper, te Gouda.
E. B. Kielstra, te 's Gravenhage.
Dr. H. G. Kleyn, te Utrecht.
B. H. Klönne, te Amsterdam.
Dr. A. Kluyver, te Leiden.
Dr. L. Knappert, te Assen.
Dr. W. P. C. Knuttel, te 's Gravenhage.
H. F. Kol, te Utrecht.

A. M. Kollewijn Nz., te Amersfoort.
F. G. Kramp, te Amsterdam.
Dr. F. J. L. Krämer, te Utrecht.
Dr. M. A. Kreling, te Rotterdam.
Dr. A. J. Kronenberg, te Deventer.
Dr. R. Krul, te 's Gravenhage.
Dr. E. F. Kruyf, te Groningen.
Dr. A. Kuyper, te Amsterdam.
Dr. G. H. Lamers, te Utrecht.
Dr. G. J. Landweer Az., te Amsterdam.
Dr. L. A. Van Langeraad, te Stolwijk.
Mr. F. A. J. Van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
W. J. Leendertz, te Amsterdam.
Mr. J. van der Leeuw, te Amersfoort.
Dr. E. H. Van Leeuwen, te Utrecht.
Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
Mr. W. F. J. baron van Lynden, te Utrecht.
F. baron Van Lijnden van Hemmen, te Hemmen.
Mr. R. Melvil baron van Lijnden, te Utrecht.
Jhr. Aug. De Maere Limnander, te Gent.
Dr. K. Lijndrajer, te Assen.
Dr. J. P. T. Van der Lith, te Utrecht.
A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. W. H. De Savornin Lohman, te Amsterdam.
A. Loosjes, te Amsterdam.
Mr. J. de Louter, te Utrecht.
Mr. A. M. Maas Geesteranus, te 's Gravenhage.
Mr. Æ. baron Mackay, te 's Gravenhage.
W. J. Manssen, te Zaandam.
Jhr. Mr. J. L. A. Martens, te Utrecht.
Dr. R. P. Mees R. Az., te Rotterdam.
Dr. J. Mendels, te Sappemeer.
Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Dr. W. W. van der Meulen, te 's Gravenhage.
J. L. Meulleners, te Heer (bij Maastricht).

Mr. P. A. N. S. Van Meurs, te 's Gravenhage.
Dr. C. H. Ph. Meyer, te 's Gravenhage.
D. C. Meyer Jr., te Amsterdam.
E. W. Moes, te Amsterdam.
Mr. G. Moll, te Amsterdam.
Dr. M. N. J. Moltzer, te Alkmaar.
Dr. K. W. M. Montijn, te Vlaardingen.
F. D. J. Moorrees, te Vianen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
Mr. H. J. A. Mulder, te 's Gravenhage.
L. Mulder, te 's Gravenhage.
Dr. J. W. Muller, te Leiden.
Dr. P. L. Muller, te Leiden.
Mr. S. Muller Fz., te Utrecht.
Mr. S. Muller Hz., te Rotterdam.
Dr. J. C. Naber, te Utrecht.
F. Nagtglas, te Utrecht.
F. J. Nieuwenhuis, te Utrecht.
Mr. J. Domela Nieuwenhuis, te Groningen.
Dr. D. C. Nijhoff, te Veghel.
W. Nijhoff, te 's Gravenhage.
A. J. Nijland, te Utrecht.
Mr. W. H. Nolens, te Rolduc (gemeente Kerkrade).
M. Noordtzij, te Kampen.
Mr. F. H. Van Notten, te Amsterdam.
Mr. O. W. Star Numan, te 's Gravenhage.
F. D. O. Obreen, te Amsterdam.
A. P. M. Van Oordt, te Leiden.
J. Van Oordt tot Bunschoten, te Apeldoorn.
Mr. J. C. Overvoorde, te Dordrecht.
Mr. J. C. De Marez Oyens, te 's Gravenhage.
Mr. R. W. J. Van Pabst van Bingerden, te 's Gravenhage.
Mr. A. A. Van Wulfften Palthe, te Oldenzaal.
Mr. J. E. Van Persijn, te Nieuweramstel.
Jhr. Mr. F. H. De Pesters, te Arnhem.

Mr. P. Pet, te Groningen.
Mr. N. G. Pierson, te 's Gravenhage.
Dr. F. Pijper, te Berkhout.
Dr. E. D. Pijzel, te Amsterdam.
H. G. Van der Poel, te Veenendaal.
H. Kleyn van de Poll, te Utrecht.
Mr. M. S. Pols, te Utrecht.
Ch. J. Polvliet, te 's Gravenhage.
A. Winkler Prins, te Voorburg.
Dr. P. Jz. Proost, te Ooster-Blokker.
Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
J. C. W. Quack, te Ravenstein.
Mr. D. Ragay, te Utrecht.
A. F. J. Reiger, te Lunteren.
B. Reiger, te Utrecht.
Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
Dr. J. Reitsma, te Groningen.
Mr. W. J. Van Welderen baron Rengers, te Leeuwarden.
Dr. C. H. Van Rhijn, te Groningen.
Jhr. B. W. F. Van Riemsdijk, te Amsterdam.
Jhr. Mr. Th. H. F. Van Riemsdijk, te 's Gravenhage.
Dr. W. N. Du Rieu, te Leiden.
Dr. P. H. Ritter, te Amsterdam.
Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
T. M. Roest, te Leiden.
Dr. H. C. Rogge, te Amsterdam.
Mr. H. G. Römer, te Jutfaas.
Dr. M. A. N. Rovers, te Utrecht.
Mr. A. J. Royaards, te Amsterdam.
Mr. G. Royaards, te 's Gravenhage.
Mr. H. Royaards van Scherpenzeel, te Utrecht.
Mr. W. H. J. Royaards, te Utrecht.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, te Utrecht.
Mr. C. P. L. Rutgers, te Groningen.
F. H. A. Sabron, te 's Gravenhage.

A. H. Sassen, te Helmond.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, te Amsterdam.
J. H. L. Van der Schaaf, te Amsterdam.
Dr. H. J. A. M. Schaepman, te Rijsenburg.
A. C. baron Snouckaert van Schauburg, te 's Gravenhage.
Dr. J. B. Schepers, te Haarlem.
Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
A. baron Schimmelpenninck van der Oye van de Poll en Nyenbeek, te Utrecht.
L. Schouten Hz., te Utrecht.
J. Schulman, te Amersfoort.
L. Gilliodts van Severen, te Brugge.
Dr. G. P. Seyn, te 's Gravenhage.
E. H. A. Seipgens, te Leiden.
Jhr. Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
Mr. C. J. Sickesz, te Lochem.
Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
Dr. N. J. Singels Az., te Utrecht.
Jhr. Dr. J. Six, te Amsterdam.
Jhr. Dr. J. P. Six van Hillegom, te Amsterdam.
J. C. Van Slee, te Deventer.
Mr. A. G. A. baron Sloet, te Zwolle.
Mr. J. J. S. baron Sloet, te Arnhem.
Dr. G. M. Slothouwer, te Rotterdam.
Jhr. M. P. Smissaert, te 's Gravenhage.
J. F. Van Someren, te Utrecht.
Mr. W. G. F. A. Van Sorgen, te Utrecht.
F. N. Van der Stok, te Zwolle.
W. B. Stoof, te Utrecht.
Jhr. Mr. V. E. L. De Stuers, te 's Gravenhage.
Dr. L. J. Suringar, te Amsterdam.
Dr. P. H. Suringar, te Assen.
Jhr. Mr. O. Q. Van Swinderen, te Groningen.
Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, te 's Gravenhage.

Mr. A. Telting, te 's Gravenhage.
Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
M. H. J. P. Thomassen, te Utrecht.
Mr. G. Van Tienhoven, te 's Gravenhage.
A. Des Tombe, te 's Gravenhage.
Jhr. W. F. Trip van Zoudtlandt, te Hattem.
J. Trosée, te Utrecht.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
J. H. W. Unger, te Rotterdam.
Dr. J. M. J. Valeton, te Amsterdam.
Mr. I. B. J. N. ridder De Vanderschueren, te 's Gravenhage.
Dr. J. S. Van Veen, te Arnhem.
Dr. S. D. Van Veen, te Groningen.
Dr. J. Verdam, te Leiden.
Mr. A. VerHuell, te Arnhem.
Mr. P. VerLoren van Themaat Rz., te Utrecht.
Mr. W. A. baron Van Verschuer, te 's Gravenhage.
A. Verwey, te Noordwijk.
G. H. Veth, te Hilversum.
M. H. Van Visvliet, te Middelburg.
Dr. G. Van Vloten, te Leiden.
Dr. G. J. Vos Az., te Amsterdam.
Mr. G. De Vries Az., te 's Gravenhage.
R. W. P. De Vries, te Amsterdam.
Mr. J. Van Walré, te Utrecht.
P. M. H. Welker, te Numansdorp.
H. M. Werner, te Zutphen.
Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
L. Wichers, te 's Gravenhage.
C. N. Wijbrands, te Enschedé.
Jhr. Mr. H. M. J. Van Asch van Wijck, te Utrecht.
Jhr. Mr. L. H. J. M. Van Asch van Wijck, te Veenendaal.
Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.

burg.
Han-

en Weten-
enbosch.

BIJLAGE B.

GENOOTSCHAPPEN,

WAARMEDE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT [1]).

Aachener Geschichts-Verein, te Aken.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Académie d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

---

1) Bovendien ontvangen de volgende Nederlandsche bibliotheken gratis de werken van het genootschap:

Universiteits-Bibliotheek, te Amsterdam.

Openbare Bibliotheek, te Arnhem.

Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.

Provinciale Bibliotheek, te Middelburg.

Universiteits-Bibliotheek, te Utrecht.

Stedelijke Bibliotheek, te Utrecht.

Künstler-Verein für bremische Geschichte und Alterthümer, te Bremen.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Commissions royales d'Arts et d'Archéologie, te Brussel.

Société d'Archéologie de Bruxelles, te Brussel.

De Bollandisten, te Brussel.

Université royale de Norvège, te Christiania.

Düsseldorfer Geschichts-Verein, te Dusseldorp.

Bergischer Geschichts-Verein, te Elberfeld.

Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer, te Emden.

Verein für Geschichte und Alterthumskunde, te Frankfort a/M.

Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Koninklijke Vlaamsche Akademie voor Taal- en Letterkunde, te Gent.

Redactie van den Messager des sciences historiques, te Gent.

Geschied- en Oudheidkundige kring, te Gent.

Oberhessischer Geschichts-Verein, te Giessen.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Historischer Verein für Steiermark, te Grätz.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerlandsch Indië, te 's Gravenhage.

Indisch Genootschap, te 's Gravenhage.

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Historischer Verein für Niedersachsen, te Hannover.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.

Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.

Verein für hessische Geschichte und Landeskunde, te Kassel.

Stadt-Archiv, te Keulen.

Historischer Verein für den Niederrhein, te Keulen.

Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte, te Kiel.

Alt-preussische Monatschrift, te Koningsbergen.

Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Königlich-sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.

Revue historique trimestrielle, te Lemberg.

Redactie van de Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique, te Leuven.

Redactie van de English historical Review, te Londen.

Verein für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, te Lübeck.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Société d'Art et d'Histoire du diocèse de Liége, te Luik.

Universiteit, te Lund.

Institut luxembourgeois, te Luxemburg.

Geschied- en oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

Abbaye de Maredsous, te Maredsous.

Verein für Geschichte der Stadt Meissen, te Meissen.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Königlich-bayerische Akademie der Wissenschaften, te München.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Oudheidkundige Kring van het land van Waas, te St. Nikolaas.

Historische Gesellschaft für die Provinz Posen, te Posen.

Historischer Verein für Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Reale Societa Romana di Storia patria, te Rome.

Biblioteca Apostolica Vaticana, te Rome.

Verein für mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde, te Schwerin.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Geschiedenis en Oudheidkunde, te Stockholm.

Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lothringen, te Straatsburg.

Cercle archéologique de la Ville et de l'ancien Pays de Termonde, te Termonde.

Société scientifique et littéraire du Limbourg, te Tongeren.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben, te Ulm.

Universiteits-Bibliotheek, te Upsala.

Oneida historical Society, te Utica. (New-York.)

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Smithsonian Institution, te Washington.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.

Institut für österreichische Geschichtsforschung, te Weenen.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg, te Würzburg.

Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

OVERZICHT VAN DEN STAND DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP.

REKENING VAN HET KAPITAAL.

ONTVANGSTEN.			UITGAVEN.		
In kas	f	7337.01½	Druk Bullarium	f	118.32½
			In kas	„	7218.69
				f	7337.01½

REKENING VAN HET GENOOTSCHAP.

ONTVANGSTEN.			UITGAVEN.		
In kas	f	2888.29	Drukkosten	f	2348.70
Rente van het kapitaal	„	373.43	Papier	„	987.15
Contributiën	„	3560.—	Schrijfloonen	„	140.34
Verkoop Werken	„	144.85	Redactie Catalogus 2de Supplement	„	95.05
Verkoop Bullarium	„	23.40	Aankoop boeken	„	6.75
	f	6989.97	Overname boeken Leesgezelschap	„	110.22½
			Bindwerk	„	135.60
			Assurantie	„	27.80
			Bodeloon	„	50.10
			Administratiekosten	„	137.24½
			Te kort Leesgezelschap	„	44.90½
			Kosten der vergadering 16 April 1895	„	86.05
			In kas	„	2820.05½
				f	6989.97

REKENING VAN HET LEESGEZELSCHAP.

ONTVANGSTEN.			UITGAVEN.		
Contributiën	f	180.—	Aankoop boeken	f	220.45
Verkoop boeken	„	110.22½	Bindwerk	„	7.50
Te kort in kas	„	44.90½	Amanuensis	„	50.05
	f	335.13	Bodin	„	48.—
			Administratiekosten	„	9.13
				f	335.13

BIJLAGE D.

BEPALINGEN OVER HET UITGEVEN VAN HANDSCHRIFTEN, BETREKKING HEBBENDE OP DE NIEUWE GESCHIEDENIS.

Voor eenige jaren zonden wij onzen leden toe eenige *Bepalingen over de uitgave van (middeleeuwsche) handschriften*, gevolgd naar een Duitsch voorbeeld. Wij hebben reden over het resultaat dezer poging, om eenige uniformiteit tot stand te brengen in de historische uitgaven, tevreden te zijn: onze regelen zijn, ook buiten onzen kring, vrij algemeen gevolgd. Wij verhelen ons echter niet, dat de tot stand gebrachte regeling onvolledig is: immers op bronnen, die betrekking hebben op de nieuwe geschiedenis, kunnen onze regels niet zonder voorbehoud toegepast worden. De groote minutieusheid, die op hare plaats is bij de uit haren aard schaarsche middeleeuwsche bronnen, is hier onnoodig. Ook bestaat op dit gebied eerder aanleiding om te waarschuwen voor het euvel, dat *te veel* stukken gedrukt worden en dus het over elk onderwerp aanwezige materiaal overstelpend wordt. Toch is ook hier eenheid bij het uitgeven uiterst gewenscht; ook hier is die eenheid mogelijk, wanneer een ieder besluit afstand te doen van persoonlijken voorkeur en soms kleingeestige liefhebberijen.

Wij begroetten daarom met groote ingenomenheid de poging om die eenheid te verkrijgen, onlangs door onze Duitsche naburen gedaan. Prof. F. Stieve te Munchen heeft aan den Duitschen Historikertag te Leipzig een stel regels over dit onderwerp voorgelegd, die na eene grondige omwerking (naar aanleiding van de opmerkingen van vele deskundigen) in het afgeloopene jaar op den Historikertag te Leipzig in discussie gebracht en vastgesteld zijn. Deze regels, sedert gepubliceerd, gaan in hoofdzaak uit van de denkbeelden:

1°. Beperking in het uitgeven van bronnen voor de nieuwe geschiedenis is noodzakelijk.

2°. Groote minutieusheid in détails bij het afdrukken is onnoodig, omdat het voorhandene materiaal overvloedig is en omdat de taalgeleerden, die vooral belang zouden kunnen hebben bij het weergeven dezer détails, in gedrukte werken over deze periode een meer dan voldoend materiaal te hunner beschikking hebben.

3°. Publicaties van bronnen moeten zoo ingericht zijn, dat voor den gebruiker het raadplegen der handschriften onnoodig wordt.

4°. Het is wenschelijk, den taak van den gebruiker (en ook die van den uitgever) zoo gemakkelijk mogelijk te maken.

Terwijl deze beginselen onze volle sympathie hadden en wij ons ook met de gestelde regelen in het algemeen goed vereenigen konden, wenschten wij bovendien de poging onzer Duitsche vakgenooten om eenheid in de wijze van publicatie van geschiedbronnen te brengen, naar vermogen te ondersteunen. Wij besloten dus de regels te vertalen en aan onze leden aan te bieden. Toch is de vertaling onwillekeurig in eene omwerking ontaard. In de eerste plaats bleek het bepaald noodig, dat wij over enkele punten eenigs-

zins andere bepalingen vaststelden, omdat wij gehouden waren verband te brengen tusschen deze regels en de vroeger door ons voor het uitgeven van middeleeuwsche geschiedbronnen aangenomene: voor dezelfde zaak mochten geene verschillende teekens aanbevolen worden, naarmate het gepubliceerde stuk uit eene andere eeuw dagteekende. Is het reeds in Duitschland te betreuren, dat door de van verschillende zijden gestelde regels voor dezelfde zaken andere eischen gesteld worden, wij, die *zelven* twee stellen regels publiceerden, mochten in die fout zeker niet vervallen. Maar daarbij kwam iets anders: voor Nederland moeten soms andere regels gelden dan voor Duitschland. Zoo is het b. v. bekend, dat de Duitsche kanselarijstijl der 17e en 18e eeuwen zich onderscheidt door eene onduldbare breedsprakigheid, door een overdreven gebruik van titels en dergelijke uitdrukkingen en door eene doellooze verdubbeling van medeklinkers. Deze eigenaardigheden maken bij de publicatie van Duitsche stukken uit dien tijd eene vereenvoudiging in den vorm gebiedend noodzakelijk; voor Nederland bestaat die behoefte niet en wij zagen dus geene aanleiding, om zóóveel (toch altijd eenigszins bedenkelijke) vrijheid bij het afdrukken aan te bevelen, als prof. Stieve terecht doet. Ook in een ander opzicht bestaat er verschil. De regels zijn voornamelijk gesteld met het oog op omvangrijke publicatiën van stukken, die in Duitschland den historicus dreigen te overstelpen; in Nederland bestaat dit gevaar voorshands helaas niet. Al wenschen dus ook wij onzen leden met nadruk op het hart te drukken, *dat stukken uit de 17e en 18e eeuwen slechts bij uitzondering een afdruk in extenso verdienen*, achten wij het minder gewenscht, om over den aard der uit te kiezen stukken en de wijze, waarop de andere verkort moeten worden, vaste regels te stellen, die

toch niet voor alle gevallen juist kunnen zijn. Eenmaal aan het omwerken kwam het ons ook gewenscht voor, ons in een paar andere opzichten eenige vrijheden te veroorloven. De Duitsche regels schenen ons hier en daar onnoodig breedsprakig en in onjuiste volgorde gerangschikt: daarin kon gemakkelijk verbetering gebracht worden.

De door den Duitschen Historikertag vastgestelde regels zijn derhalve door eene commissie uit ons midden omgewerkt en na overweging door ons vastgesteld. Mogen zij een even welwillend onthaal vinden, als aan onze vroeger uitgegevene *Bepalingen over de uitgave van middeleeuwsche handschriften* is te beurt gevallen!

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.

S. MULLER Fz.,
Secretaris.

REGELS.

---

1. Elke verzameling van stukken wordt chronologisch geordend, tenzij het verkieselijk is bepaalde, geheel van elkander afgescheiden rubrieken te vormen.
2. Wanneer het origineel van een stuk voorhanden is, dan wordt dit afgedrukt. Het bestaan van afschriften behoeft in dat geval alleen vermeld te worden, als hunne aanwezigheid in deze of gene verzameling van belang is.
3. Wanneer een of meer concepten van het afgedrukte stuk voorhanden zijn, dan worden dezen

met het afgedrukte vergeleken en de afwijkingen opgegeven; zoo mogelijk wordt de naam van den steller van het concept medegedeeld.

4. Wanneer alleen afschriften voorhanden zijn, dan worden deze onderling vergeleken en de goede lezingen afgedrukt; bij twijfel worden de verschillende lezingen in noten vermeld; de slechte lezingen worden weggelaten.

5. Van veranderingen in het handschrift wordt steeds de eindredactie opgenomen. Vroegere redactiën worden slechts dan in eene noot vermeld, wanneer zij, wegens den inhoud of om den persoon van den steller, van belang zijn.

6. Wanneer men uittreksels maakt, worden de om inhoud of kleur belangrijke plaatsen der geëxtraheerde stukken woordelijk tusschen aanhalingsteekens medegedeeld.

7. Bij uittreksels uit brieven, instructies en dergelijke stukken wordt, ter voorkoming van verwarring, de oratio directa van het handschrift behouden. (B. v.: „Wij deelen u mede" of „Onze gezant zal Z. M. melden", en niet: „Zij deelen hun mede" of „Hij zal den koning melden".)

8. In het algemeen wordt de spelling van het handschrift behouden, behoudens het volgende:

a. Verwisselingen van *u* met *v* en *w* worden volgens het tegenwoordige gebruik veranderd.

b. De teekens y en ij worden gebruikt, zooals dat grammaticaal behoort (y voor i, ij voor ii).

c. Woordverbindingen, die tegenwoordig niet meer gebruikt worden, worden gescheiden, tenzij de bijeenvoeging der twee woorden eene verandering in de spelling gebracht heeft. Daarentegen worden gescheidene woorden, die tegenwoordig verbonden worden, aaneen geschreven.

d. In talen, waar accenten voorkomen, worden

die volgens het tegenwoordige gebruik aangebracht.

9. Schrijffouten worden verbeterd, terwijl de lezing van het handschrift in eene noot vermeld wordt.

10. Verkortingen in het handschrift, waarvan de beteekenis volkomen duidelijk is, worden door den uitgever stilzwijgend opgelost; in geval van twijfel wordt het aangevulde tusschen ( ) geplaatst [a]). Ook weggelaten woorden worden tusschen ( ) aangevuld.

11. Getallen worden in Arabische cijfers gedrukt.

12. Woorden of volzinnen, door latere handen bijgeschreven, worden cursief gedrukt.

13. Plaatsen in cijferschrift worden opgelost en door gespatiëerden druk aangeduid [a]).

14. Gebruikelijke formulieren aan het begin en het einde van een brief en steeds terugkomende uitdrukkingen, waarmede de aangesproken persoon wordt aangeduid, worden zeer kort weergegeven, tenzij bijzondere redenen het wenschelijk maken ze in haar geheel af te drukken. Titels en woorden, die in eene publicatie zeer dikwijls voorkomen, kunnen ook verkort medegedeeld worden. Overigens worden afkortingen bij het afdrukken vermeden.

15. In woordelijk medegedeelde stukken of excerpten wordt de interpunctie volgens den zin veranderd.

16. Ten einde zeer lange en ingewikkelde zinnen gemakkelijker verstaanbaar te maken, worden: *a.* een zeer lange voorzin van den nazin door : gescheiden, *b.* inlasschingen, die den zinbouw

---

a) Deze afwijkingen van de Duitsche voorschriften zijn aangebracht, om overeenstemming te bewaren met § 7 en 8 onzer *Bepalingen over de uitgave van middeleeuwsche handschriften*, die overgenomen zijn van verschillende Duitsche voorschriften.

storen of van grooten omvang zijn, tusschen twee — geplaatst.

17. Nieuwe regels kunnen, om den samenhang te verbeteren, weggelaten of aangebracht worden.

18. Lacunes van het handschrift worden door .... aangeduid en zoo mogelijk tusschen [ ] aangevuld.

Uitlatingen van den uitgever worden door - - - - aangegeven [a]).

19. Gedeelten, die het handschrift tusschen ( ) vat, worden tusschen — — geplaatst. Onzekere lezingen worden door (?), — zekere, die bevreemding wekken, door (!) aangeduid [a]).

20. Groote letters worden gebruikt bij het begin van zinnen, bij eigennamen en bij verkortingen van titels (b. v. Z. M.). De van eigennamen gevormde bijvoegelijke naamwoorden begint men eveneens met groote letters.

21. Opmerkingen van den uitgever worden steeds in noten geplaatst.

22. Is een stuk na 1582 volgens den ouden kalender gedateerd, dan worden de oude en de nieuwe dagteekening in breukvorm medegedeeld.

Men plaatst eerst het jaar, dan de maand, daarna den dag.

23. De adressen van brieven behoeven niet afgedrukt te worden, tenzij bijzondere omstandigheden (b. v. bij quaesties over titulatuur) de mededeeling wenschelijk maken.

24. Ter vergemakkelijking van het citeeren verdient het aanbeveling, stukken van grooten omvang te splitsen in afdeelingen, en deze met cijfers tusschen vierkante haakjes [1] te nummeren.

25. De artikelen van eene instructie, ordonnantie

---

a) Zie de noot op de vorige bladzijde.

enz. worden voorzien van nummers aan het begin van den eersten regel van elk artikel.

26. Aanteekeningen van den ontvanger over den datum van ontvangst van brieven worden onder het stuk afgedrukt.

27. Aan het hoofd van elk stuk worden, behalve het doorloopende nummer, met andere letters dan die van den tekst kortelijk medegedeeld de namen van den steller (of de stellers) en den geadresseerde, en de aard en bestemming van het stuk (b. v. Instructie van de Staten-Generaal voor N. N. als ambassadeur naar Frankrijk). Is de aard van het stuk niet met een enkel woord te karaktiseeren, dan wordt de inhoud daarvan zeer kort medegedeeld.

28. Bij het uitgeven van chronologische verzamelingen van stukken wordt in het midden van den bovenrand van elke bladzijde het jaartal aangegeven.

Bij een omvangrijk stuk, dat over een groot aantal jaren loopt, worden op den linkerkant der bladzijden het jaar, waarin de in het stuk verhaalde gebeurtenissen voorvielen, en korte inhoudsopgaven vermeld, telkens wanneer daartoe aanleiding bestaat.

29. Onder elk stuk wordt de plaats, waar het handschrift berust, opgegeven met de nummers, die het in het archief of de bibliotheek draagt, en het nummer van de bladzijde, waarop het voorkomt in het deel of den bundel, waartoe het behoort. Verder wordt medegedeeld, of het afgedrukte handschrift een concept (Conc.) is, een origineel (Oorspr.) of een afschrift (Afschr.), en of het origineel door den onderteekenaar geschreven (Eigenh. oorspr.) of alleen onderteekend (Ondert. oorspr.) is.

Een concept, dat onveranderd afgeschreven en verzonden is, noemt men een minuut (Min.); daarmede staat gelijk een concept, waarin door een griffier of een ander persoon van invloed enkele veranderingen gemaakt zijn, zonder dat deze veranderingen aanleiding gegeven hebben tot het maken van eene nieuwe minuut.

30. Deze opgaven geschieden in de volgende orde: *a.* bewaarplaats van het handschrift, *b.* soort van het handschrift (met zijn vervaardiger) *c.* opmerkingen (zooals: in cijferschrift, beschadigd enz.).

Zijn verschillende redactie's van het uitgegeven stuk aanwezig, dan vermeldt men eerst het origineel, dan de concepten en de minuut in chronologische volgorde, en eindelijk de afschriften, met hunne bewaarplaatsen.

31. Is de verzameling stukken chronologisch geordend, dan verdient dikwijls de toevoeging van eene systematische lijst der afgedrukte stukken aanbeveling.

Is zij niet chronologisch geordend, dan wordt steeds eene chronologische lijst aan het einde van het deel medegedeeld.

32. Nauwkeurige alphabetische registers van personen en zaken zijn onmisbaar; registers van plaatsnamen zijn daarentegen niet altijd noodig.

Bestaat de uitgave uit vele deelen, dan worden deze registers bij elk deel gevoegd.

33. Noten worden niet aan het slot van elk stuk of achter aan het deel, maar onder elke bladzijde geplaatst. De noten van elke bladzijde worden afzonderlijk genummerd.

34. Het gebruik van octavo-formaat is zeer aan te bevelen, tenzij de groote omvang van de publicatie of eene andere omstandigheid een grooter formaat noodig maakt.

BIJLAGE E.

LIJST DER VAN JANUARI 1895 TOT JANUARI 1896 DOOR SCHENKING, RUILING EN AANKOOP VOOR HET GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

a. VAN DE SCHRIJVERS.

G. M. Slothouwer. De veldtocht van 1710 in het N. W. van Frankrijk (Vereeniging ter beoefening der Krijgswetenschap. 11e Verslag).

——— De vorming van Ph. Freiherr v. Stosch tot diplomatiek agent en zijne betrekking tot den griffier F. Fagel.

——— Het einde onzer grootheid.

——— Hoe in het jaar 1830 de stad Bergen in opstand kwam en wat den Nederlandschen officieren is wedervaren.

C. W. Bruinvis. De Alkmaarsche vroedschapspenning.

——— Nog een en ander over het klooster der heilige Maria en Margaretha te Alkmaar.

——— Catalogus der schilderijen en oudheden, aanwezig in het Stedelijk Museum te Alkmaar.

C. W. Bruinvis. Verslag van het Stedelijk Museum te Alkmaar, 1894.

L. Didier. Lettres et négociations de Claude de Mondoucet, résident de France aux Pays-Bas, 1571—74.

Ch. Rahlenbeck. L'empire sous les Luxembourgeois (Henri VII).

——— Les Gueux Namurois.

J. C. Van Slee. De Rijnsburger collegianten.

H. Gaidoz. Melusine. Recueil de mythologie, littérature populaire, traditions et usages, VII. 7. (Janv.-Févr. 1894).

A. Verwey. Gedichten van Jonker Jan Van der Noot, met inleiding en aanteekeningen.

P. D. de Vos. De grafschriften der voormalige St. L. M. kerk te Zierikzee.

W. Van Everdingen. Het leven van Mr. Paulus Buys, advocaat van den lande van Holland.

J. Gimberg. Catalogus van voorwerpen, aanwezig in het oud-archief van Zutphen.

W. Van Geer. De opkomst van het Nederlandsch gezag over Ceylon, 1e gedeelte. Leiden 1895.

J. J. Van Doorninck. De cameraars-rekeningen van Deventer, III. 2 (bladwijzer).

E. Van Biema. De Herberg „De Prins."

——— en A. N. J. Fabius. Reizen en pleisteren. Bijdragen tot de geschiedenis van het hôtel- en reiswezen.

C. H. Th. Bussemaker. De afscheiding der Waalsche gewesten van de Generale Unie.

A. Telting. Het verraad van Rennenberg (Aankondiging).

Jam. De Fremery. De jaardagstijl, de jaarstijl der heeren van Naaldwijk, der heeren van Voorne tot 1372 en de gemeene stijl van Holland.

R. Krul. De Stolwijksche slaper.

N. J. Singels. Speelkaarten.

N. D. Doedes. Vermakelijke Nederlandsche geschiedenis.

J. Hora Siccama. De vrede van Rijswijk.

R. Fruin Th. Azn. Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in de provincie Utrecht over 1894.

K. Dumon. Open brief aan Jhr. Dr. J. Six.

J. J. Graaf. Levens der Maechden van den Hoeck, 8e vervolg (Leiden).

Th. M. Roest. Die Münzen der Herrschaft Anholt beschrieben und erklärt.

W. Pleyte. Beschrijving van de verzameling Egyptische oudheden van Ds. L. Schouten Hz.

H. J. Schouten. Catalogus van het museum van Ds. L. Schouten Hz.

G. H. Van Borssum Waalkes. Friesche klokke-opschriften.

Eug. Hubert. Un chapitre de l'histoire du droit civil dans les Pays-Bas Autrichiens au XVIIIe siècle.

T. J. Van Griethuijsen. Disputatio exegetico-theologica de notionibus vocabuli ΣΩΜΑ et ΣΑΡΞ. (1846.)

——— De dienst des evangelies eene bediening der verzoening. (1873.)

Raja Sir Sourindro Mohun Tagore. List of titles, distinctions and works of R. S. S. M. T.

——— Pope's universal Prayer.

M. Schochor. Sefer Haschlamak zum Talmud. Tractat Berachot von R. Meschullam.

P. Van Eeghen. Twee particuliere correspondentiën uit den franschen tijd. (Reizen in 1799—1801. Een garde d'honneur in 1813.)

J. J. De Geer van Oudegein. Excerpten uit de oude rekeningen der Ridderlijke Duitsche orde, balye van Utrecht, vóór de kerkhervorming.

A. Waddington. La république des Provinces-Unies, la France et les Pays-Bas Espagnols de 1630 à 1650, T. I.

b. VAN OF DOOR DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, GENOOTSCHAPPEN, MAATSCHAPPIJEN ENZ.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

Recueil des traités et conventions, conclus par le royàume des Pays-Bas depuis 1813 jusqu'à nos jours, par E. G. Lagemans, T. XII. 1. 2.

Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst, XVI (over 1893).

Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven, XVI (1893).

Verslag over den toestand der Koninklijke Bibliotheek in 1894.

Dr. H. Brugmans. Verslag van een onderzoek in Engeland naar archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, in 1892 op last der regeering ingesteld.

B. W. F. Van Riemsdijk. Historische beschrijving van het klooster van St. Agatha met het Prinsenhof te Delft.

——— Catalogus der verzamelingen en lijst der boeken, in de Historische zaal aanwezig.

Van het Ministerie van Marine.

Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche zeemacht, 1893/94.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken in België, door tusschenkomst van het Nederlandsche Ministerie van Buitenlandsche Zaken.

Bulletin des Commissions Royales d'art et d'archéologie, année XXXI, 1—12; XXXII, 1—12.

Van den Algemeenen Rijksarchivaris.

Notulen van de vijfde bijeenkomst van archivarissen. 1894.

Het Rijksarchief te 's Gravenhage. 1894.

Van het Leeskabinet te Rotterdam.

Verslag over 1894.

Van het Stedelijk Museum te Alkmaar.

Supplement op den catalogus der prentenverzameling. 1895.

Van het Provinciaal Museum van oudheden in Drenthe.

Catalogus van het Museum, Afd. V.

Verslag aan de Gedeputeerde Staten over 1894.

Van B. en W. der gemeente Utrecht.

Verslag van den toestand der gemeente Utrecht. 1894.

Verslag van het voorgevallene in de gemeenteverzamelingen in 1894.

Verslag van de gasfabriek der gemeente Utrecht over 1894.

Van de Commissie van beheer over de verzameling van geschied- en oudheidkundige voorwerpen te 's Gravenhage.

Verslag over 1894.

Van B. en en W. der gemeente Rotterdam.

De oudste kronieken en beschrijvingen van Rotterdam en Schieland, door J. H. W. Unger en Mr. W. Bezemer.

Plattegronden van Rotterdam uit de XVI[e] en XVII[e] eeuw.

Van het Limburgsch Provinciaal Genootschap voor geschiedkundige wetenschappen, taal en kunst te Roermond.

Limburgs Jaarboek. I. II, afl. 1 en 2.

Van de redactie van de Katholiek.

De Katholiek. Jaargang 1894, afl. 9, 10 (ter compleering), Jaargang 1895.

Van B. en W. der gemeente Maastricht.

Catalogus der Stadsbibliotheek van Maastricht. Dl. II.

Van de Commissie voor het Archief te Rotterdam.

Jaarverslag over 1894.

Van de Commissie voor de voorstelling van meisjes in Zeeuwsch costuum aan HH. MM. de Koninginnen.

Zeeuwsche kleederdrachten. Herinnering aan het bezoek van HH. MM. in 1894.

Van het Koninklijk Oudheidkundig genootschap te Amsterdam.

Jaarverslag. 1895.
A. W. Weissmann en G. Van Arkel, Noord-Hollandsche Oudheden. II. 2e ged.

Van de Commissie van beheer over het Stedelijk Museum te Leiden.

Eerste supplement op den Catalogus van den historischen atlas van het Museum.

Van de Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde te Keulen.

Jahresbericht. 1894.

Van het Department of the Interior of the U. S. (Bureau of Education.)

Report on introduction of domestic reindeer in Alaska.

Van het Department of Agriculture of the U. S.

The common crow of the United States.
Ornithology and Mammology. n° 8.
Contributions to North-American Ethnology. Vol. IX.

Van de Holland Society of New-York.

Yearbook. 1895.

Van de Board of Trustees of the public museum of the city of Milwaukee.

Sept. 1893—Sept. 1894.

Van de Société archéologique de Chili.

Actes. IVme année.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

Altenburg. Geschichts- und Alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes.
Mittheilungen, X. 4.

Amsterdam. Koninklijke Akademie van Wetenschappen.
Jaarboek. 1894.
Afd. Letterkunde. Verslagen en Mededeelingen, 3e reeks XI, 2. 3.
Verhandelingen, N. Serie I, 4.5.
Myrmedon aliaque poemata (Leg. Hoeufft.)

Afd. Natuurkunde. Verslagen.
Verhandelingen, N. Reeks.
Eerste Sectie. III, 1, 2, 3, 4.
Tweede Sectie. IV, 1, 2, 3, 4, 5, 6. 7.

Antwerpen. Académie d'Archéologie de Belgique.
Bulletin (4me Série des Annales.) 2e partie, XXI; XXII; XXIII.

Batavia. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
Verhandelingen, XLVII, 3; XLVIII, 2; L, 1.
Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, XXXVIII, 3, 4, 5.
Notulen, XXXII, 3. 4; XXXIII. 1. 2.
Van der Chijs, Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602—1811, Dl. XIII.
——— Dagregister 1665.

Bonn. Verein von Altherthumsfreunden im Rheinlande.
Jahrbücher, Heft XCVI, XCVII.

Brussel. Académie Royale de Belgique.
Bulletins, 1893, année 63, Sie 3, T. XXV.
1894, année 64, Sie 3, T. XXVI.
Annuaire, 60me, 61me année, 1894/95.
Compte-rendu des séances de la commission royale d'histoire, 5me Sie, T. III. Bulletins III—VI; T. IV. Bulletins I—IV; T. V. Bulletins I, II.
Collection des documents inédits (Correspondance de Granvelle), T. X, XI.
Biographie nationale, T XII. fasc. 2; T. XIII, fasc. 1.

Brussel. Société d'Archéologie de Bruxelles.
Annales, IX, 1. 2. 3.
Annuaire, 1895.
Mémoires, Rapports, Documents. VIII, 4.

Brussel. De Bollandisten.

Analecta Bollandiana, XIV, 1—4.

Dusseldorp. Düsseldorfer Geschichtsverein.

Beiträge zur Geschichte des Niederrheins. Jahrbuch IX.

Die Schnitzwerke am Marstall des Jägerhofes zu Düsseldorf, von W. Jost.

Emden. Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer.

Jahrbuch XI. 1, 2.

Gent. Koninklijke Vlaamsche Akademie.

Jaarboek. 1895.

Verslagen en Mededeelingen, Jan./Maart 1895.

G. Poffé, Antwerpen in de XVIIIe eeuw, vóór den inval der Franschen.

Gent. Redactie van den Messager des sciences historiques. 1894, 3. 4.

Messager des sciences historiques, 1895, livr. 1, 2.

Gent. Geschied- en Oudheidkundige Kring.

Bulletin, 1e Jg. 1. 2. 3. 4; 2e Jg. 1—7.

Giessen. Oberhessischer Geschichtsverein.

Mittheilungen, Neue Folge, Bd. V.

Görlitz. Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften.

Neues Lausitzisches Magazin, LXXI, 1, 2.

Grätz. Historischer Verein für Steiermark.

Beiträge für Kunde Steierm. Geschichtsquellen, 26.

Mittheilungen, XLII.

Uebersicht der bis 1892 veröffentlichten Aufsätzen und Artikel in der Zeitschrift.

's Gravenhage. Koninklijk Instituut voor de land- taal- en volkenkunde van Ned.-Indie.

Bijdragen, 6e Reeks, afl. 2. 3. 4.

J. Groneman, De Garebegs te Ngajogyakarta.

's Gravenhage. Indisch Genootschap.

Vergaderingen in Jan., Febr., Mei, Aug. 1895.

Hamburg. Verein für Hamburgische Geschichte.
Mittheilungen, XVI, 1893/94.

Hannover. Historischer Verein für Niedersachsen.
Zeitschrift, 1895.
Atlas vorgeschichtlicher Befestigungen in West-Sachsen, III. IV.

's Hertogenbosch. Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in N.-Brabant.
De St. Janskerk te 's Hertogenbosch. Vervolg en slot.
Werken, N. Reeks n° 5.

Jena. Verein für Thüringische Geschichts- und Alterthumskunde.
Zeitschrift, VIII, 3. 4; IX, 1. 2.
Dobenecker, Regesta diplomatica historiae Thuringae, 1er Halbbd.

Kassel. Verein für Hessische Geschichte und Landeskunde.
Zeitschrift, XVIII. XIX.
Mittheilungen, 1892. 1893.

Keulen. Stadt-Archiv.
Mittheilungen, Heft 26.

Keulen. Historischer Verein für den Niederrhein.
Annalen, Heft 60, 61.

Kiel. Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte.
Zeitschrift, 24er Band.

Koningsbergen. Redactie der Altpreussische Monatschrift.
Altpreussische Monatschrift, XXX, 3. 4.

Lausanne. Société d'histoire de la Suisse romande.
Mémoires et documents, XXXVIII.

Leeuwarden. Friesch Genootschap.
66e Verslag, 1893/94.
De Vrije Fries, 2e Reeks, Dl. XVIII, VI. 4; Dl. XIX, I. 1.

Leiden. Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.
Handelingen en mededeelingen, 1894/95.
Levensberichten, 1894/95.

Leipzig. Königlich Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften.
Abhandlungen der philologisch-historischen Classe, XV, 2. 3.
Berichte über die Verhandlungen. 1894, I, II.

Lemberg. Redactie van het Kwartalnik Historyczny.
Kwartalnik Historyczny, Rocznik VIII, Zeszyt 1, 2, 3, 4; IX. 1, 2, 3, 4.

Leuven. Redactie der Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique.
Analectes, IIe Série, T. IX, 3. 4.

Londen. Redactie van de English Historical Review.
English Historical Review, IX, 37—39; X. 40.

Lübeck. Verein für Lubeckische Geschichts- und Altherthumskunde.
Zeitschrift, VII. 2.

Luik. Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège.
Bulletins, I—VIII.
Conférences, 1—5.

Lund. Universiteit.
Acta Universitatis Lundensis, XXX, 1. 2.

Luxemburg. Institut Grand-ducal Luxembourgeois.
Publications, Vol. XLII, XLIII, XLIV.

Madrid. Real Academia de la Historia.
Boletin, XXVI. 1—6; XXVII. 1—5.
Indice general alfabetico de los XXV primeros tomes.

Maredsous. Abbaye de Maredsous.
Anecdota Maredsolana, III, 1.
Revue bénédictine, XII, n° 1—12.

Meissen. Verein für Geschichte der Stadt Meissen.
Mitteilungen, Bnd. IV. Hft. 1.

München. Königliche Bayerische Akademie der Wissenschaften.

Sitzungsberichte der philos. u. histor. Classe, 1894, 3; 1895, 1. 2.

Abhandlungen der philos. u. histor. Classe, Bd. XXI, Abth. 1.

Namen. Société archéologique de Namur.

Annales, XXI, 1. XXII, 1.

Rapport 1894.

Neurenberg. Germanisches Museum.

Mittheilungen, 1894.

Anzeiger, 1894.

St. Nikolaas. Oudheidkundige kring van het land van Waas.

Annales, XV, 2.

Regensburg. Historischer Verein für Oberpfaltz und Regensburg.

Verhandlungen, Bd. 47 (Neue Folge Bd. 39).

Rome. Reale società Romana di storia patria.

Archivio, XVIII. 1, 2.

Rome. Biblioteca Apostolica Vaticana.

Regestum Clementis Papae V. Ex Vaticanis archetypis ... ed. cura et studio Monachorum ord. S. Benedicti. Annus I—IX. (7 vol.) Romae 1885—88. fol.

——— Item Appendices, Tom. I. Romae 1892. fol.

Regesta Honorii Papae III. Ed. Pt. Presutti. Tom. I. Romae 1888. fol.

Leonis X Pont. Max. Regesta, e Vaticani Mss. collegit et edidit J. Card. Hergenroether. Fasc. 4—8 (3 partes). Friburgae Brisg. 1886—91. 4°.

(Fasc. 1—3 ontbreekt)

Bibliotheca Apostolica Vaticana descripta:

——— Inventario dei libri stampati Palatini Vati-

cani. Ed.... da Enr. Stevenson Jr. Roma 1886—91. 2 vol. (4 partes) 4°.

Bibliotheca Codices manuscripti Palatini graeci Bibliothecae Vaticanae descripti praeside I. B. Card. Pitra. Recens. et digessit Henr. Stevenson Sen[r]. Romae 1885. 4°.

—— Codices Palatini latini. Rec. etc. H. Stevenson Jr. Recogn. J. B. de Rossi. Tom I. Romae 1886. 4°.

—— Codices manuscripti graeci Reginae Suecorum et Pii II. Recens. H. Stevenson Sen. Romae 1888. 4°.

—— Codices manuscripti graeci Ottoboniani. Recens. E. Feron et F. Bataglini. Romae 1893. 4°.

—— Monumenta papyracea Aegyptia bibliothecae Vatic. Recens. Horatius Marucchi. Romae 1891. 4°.

—— Il grande papiro Egizio della Bibl. Vaticana, contenente il Libro di uscire dalla vita. Descr. ed. illustr. da Orazio Marucchi. Roma 1888. gr. 4°.

—— Patiani Evangeliorum Harmoniae, Arabice. Nunc primum ... ed. et translatione latina donavit August Ciasca. Romae 1888. gr. 8°.

Biblioteca dell' Accademia Storico-giuridica:

*Vol. I. Statuti della citta di Roma, pubblicati da Camillo Re. Roma 1880.

*Vol. II. Statuti dei mercanti di Roma, pubblicati da Gius. Gatti. Ib. 1885, c. tav.

Vol. III. Gaetano Marini. Iscrizioni antiche doliari. Pubbl. da G. B. de Rossi. Con annotazioni del Dott. Enr. Dressel. Ib. 1884.

Vol. IV. S. Hilarii Tractatus de mysteriis et Hymni et S. Silviae Aquitanae Peregrinatio ad loca Sancta. Ex cod. Arretino deprompsit Jo. Fra.

Gamurrini. Accedit Petri Diaconi liber de locis sanctis. Ib. 1887.

Vol. V. Statuti delle gabelle di Roma. Pubblicati da Sigismondo Malatesta. Ib. 1886.

*Vol. VI. Regesto della chiesa di Tivoli, per cura del P. D. Luigi Bruzza. Ib. 1880. c. tav.

Vol. VII. Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum cum Bonifatianae tum Avenionensis. Enarrata... a Fra. Ehrle. Tom. I. Ib. 1890.

Vol. IX. Codex qui Liber Crucis nuncupatur, e tabulario Alexandrino descriptus et editus a Fra. Gasparolo. Ib. 1889.

Vol. X. Statuti delle arti dei merciai e della lana di Roma. Public. da Enr. Stevenson. Ib. 1893.

Studi e documenti di storia e diritto. Pubblicazione periodica dell' Academia di Conferenze storico-giuridiche, anno I—XIV (1880—1893). Roma 1880—93. (14 vol. 4°.)

Al Sommo Pontefice Leone XIII omaggio giubilare della Biblioteca Vaticana. Roma 1888. gr. fol.

*Statuti e regesti dell' opera de Santa Maria di Orvieto. Raccolti e pubbl. nel sesto centenario dallo fondazione del Duomo, da Luigi Fumi. Roma 1891.

*La ribellione di Perugia nel 1368 e la sua sottomissione nel 1370, narrata secondo i documenti degli Archivi Vaticani da Pt. Balan. Roma 1880.

Stockholm. Kongl. Vitterhets, Historia och Antiqvitets Academie.

Antiqvarisk Tidskrift for Sverige, XIII. 1; XIV. 2. 3; XV. 2, 4; XVI. 1.

---

*) De vijf met * geteekende werken zijn samengesteld uit van tijd tot tijd in losse bladen gegeven bijlagen bij de Studi e documenti.

Straatsburg. Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs.
Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Litteratur Elsass-Lothringens, XI.

Upsala. Universitets Bibliotheket.
Skrifter utgifna af Humanistika Vetenskaps Samfundet, II.
(Heltmyfors en Lund.) Landmålsforeningarne. Nyare Bidrag, Tidskrift, 1894. 51, 52.

Utrecht. Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
Verslag 1894.
Aanteekeningen der sectie-vergaderingen, 1894.

Washington. Smithsonian Institution.
Miscellaneous Collections, n° 854, 969, 970.
Annual report of the Board of Regents, 1892/93.
Bureau of ethnology. Annual report, 1888/91.
Publications, 1894. (8 stuks, met lijst.)

Weenen. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
Archiv für österreichische Geschichtsforschung.
Mittheilungen, 80. 2; 81. 1.

Weenen. Institut für österreichische Geschichtsforschung.
Mittheilungen, XVI. 1, 2, 3, 4.

Wernigerode. Harz-Verein für Geschichte und Alterthumskunde.
Zeitschrift, 28er. Jahrgang. Hft. 1.

Würzburg. Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg.
Archiv, Erganzungsband zu 36.
Jahresbericht 1893.

Zwolle. Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis.
Verslag der handelingen der 74e vergadering.

AANKOOPEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP.

a. Aankoopen van het genootschap.

De Roever. Het leven onzer Voorouders, afl. 19, 20.

b. Overgenomen van het leesgezelschap.

Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis, V, 3.

Nederlandsche Archievenblad, 1894/95. n°. 4; 1895/96. n°. 1. 2.

Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde, XX, 3; XXI, 1.

Bulletin histor. et littér. de la Société de l'hist. du protestantisme français, 4e Ser. 4e Année n° 4—11.

Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel, 2e Ser. I, afl. 3.

Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem, XX. 3.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, door Nijhoff en Fruin, IX, 2.

Hansische Geschichtsblätter, 1894.

Jahrbuch der Kaiserl. Deutsch. Archaeolog. Instituts, X. Hft. 1. 2. 3.

Mittheilungen des Kais. Deutschen Archaeolog. Instituts, Römische Abtheilung, IX, H. 4; X. H. 1. 2.

Mittheilungen aus der histor. Litteratur, Red. F. Hirsch, XXIII, 3. 4.

De Navorscher, 1895. n° 5—11.

Oud-Holland, XIII, 1. 2. 3.

Revue belge de numismatique, 1895. n° 3—4.

Revue d'histoire diplomatique, IX, 3. 4.

Revue historique, LVIII, 1. 2; LIX, 1. 2.

Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, 2e Ser. XII, 2—5.

Nieuwe Drentsche Volksalmanak, 1896. 14e Jaarg.

Geldersche Volksalmanak, 1896.
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft von Quidde, XII, Hft. 1.
Historische Zeitschrift von Sybel, XXXIX, 1—3; XL, 1.
Westdeutsche Zeitschrift für Gesch. u. Kunst, XIV, H. 1—3.
Korrespondenzblatt dazu, XIV, n° 3—10.
Oud-Vaderl. Rechtsbronnen, Werken, XVIII. 1895.
——— Verslagen en mededeelingen, III, n° 3.

UITTREKSEL
UIT DE AMSTERDAMSCHE GEDENKSCHRIFTEN
VAN LAURENS JACOBSZ. REAEL,
1542—1567,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. JOH. C. BREEN.

Enkele jaren geleden schonk de Heer Mr. J. A. Grothe aan het Archief der Gemeente Amsterdam eenige op de geschiedenis dezer stad betrekking hebbende stukken, die behoord hadden tot eene verzameling papieren, afkomstig van de familie van P. C. Hooft. Hieronder bevindt zich een handschrift, dat thans, in geschonden staat, nog 66 klein kwarto bladzijden telt, en in welks eerste gedeelte prof. Fruin een uittreksel herkende uit de verloren — ofschoon door Brandt in zijne Historie der Reformatie verwerkte — gedenkschriften van den Amsterdamschen koopman Laurens Jacobsz. Reael. Het Historisch Genootschap wenschte dit fragment het licht te doen zien en droeg mij de bewerking op [1]).

1) Een beter lot dan de gedenkschriften, trof de poëtische werken van Reael. Van deze bleef ons het handschrift bewaard, dat thans in de bibliotheek der Universiteit te Gent berust.

Het gedeelte, dat aan de memoriën van Reael is ontleend, beslaat de eerste vijftig bladzijden (gepagineerd als 9—24, 33—50, 57—72); de zestien volgende, die niet gepagineerd zijn, bleken mij een uittreksel uit de „Anteykeningen van Broer Hendrik van Biesten", en wel uit het gedeelte, dat afgedrukt is in de Dietsche Warande, VIII (1869), blz. 417 vv. Beide stukken schijnen mij toe met dezelfde hand, in de eerste helft der zeventiende eeuw, geschreven te zijn. De schrijver heeft zoowel de Protestantsch gekleurde uitingen van Reael als de Spaanschgezinde van Broer van Biesten overgenomen. Dat hij werkelijk het stuk van Reael voor zich had, blijkt o. a. uit de woorden op blz. 66: „als ick selve sijn Excellentie heb hooren clagen", waar met den eersten persoon, naar wij uit Brandt (I. 426) weten, Laurens Jacobsz. bedoeld is. Op verscheidene plaatsen is de oorspronkelijke lezing doorgehaald en door eene andere vervangen, wat den zin soms (bijv. op blz. 15) niet beter maakte, of ook wel (bijv. op blz. 11, door het weglaten van „gegeselt", en op blz. 48, in de namen der helpers van den onderschout) aanleiding gaf tot onjuistheden. Soms zijn de veranderingen van zeer onschuldigen aard: bijv. blz. 17 werd „met alle diligentie" vervangen door „met de bequaemste middelen". Wat den schrijver tot het aanbrengen van deze veranderingen bewoog, is moeilijk te gissen; te meer daar het stuk, ook zoo, volstrekt geen model van taal en stijl werd. Voor officieele stukken wordt een paar maal naar Bor verwezen, en wel, blijkens de pagineering, naar de uitgave van 1626. Het uittreksel is dus na dien tijd vervaardigd. Door wien en met welk doel — wie zal het zeggen? Misschien heeft het stuk Hooft gediend, die in zijne Ned. Historiën éénmaal (IV. 135) van Reaels gedenkschriften gewag maakt,

en er, naar ons uit vergelijking met Brandt blijkt, vrij wat aan heeft ontleend. Ter beantwoording van de vraag of hij zich enkel met het excerpt heeft beholpen, dan wel de volledige memoriën gekend heeft, levert, bij den geschonden toestand, waarin ons handschrift verkeert, eene vergelijking tusschen hetgeen wij hier en bij Hooft vinden, weinig op. Toch kan uit het feit dat Hooft (III. 90) weet te verhalen dat de man, die het vertoog van 31 Juli 1566 aan den bezorger overhandigde, Jan Pietersz. Reael was, wat niet in ons stuk voorkomt, doch blijkens Brandt (I. 323) wel in de oorspronkelijke gedenkschriften stond, worden afgeleid dat Hooft deze kende. Trouwens bij de vriendschap, die er tusschen den Drost en de familie Reael bestond, is het niet waarschijnlijk dat hij zich met een uittreksel zou hebben moeten tevreden stellen.

In ons excerpt komen enkele bijzonderheden voor, die niet bij Brandt te vinden zijn, doch wel zijn opgenomen in het werk van den Amsterdamschen boekhandelaar Dirck Pietersz. Pers, dat in 1641, onder den titel van „d'Ontstelde Leeuw, of Springhader der Nederlandscher Beroerten", voor het eerst de pers verliet, om zes jaren later, als „Verwarde Adelaer en Ontstelde Leeuw", een tweeden druk, „bijnae de helft vermeerdert", te beleven. De overeenstemming in uitdrukking is soms zoo treffend, dat er geen twijfel kan bestaan of ook Pers heeft Reaels werk gekend. Waar men gewoonlijk dezen schrijver in een hoek zet en zijn arbeid als onbelangrijk veroordeelt, mag wel eens geconstateerd worden dat hij, reeds vóór Hooft en Brandt schreven, uit zulk een belangrijke bron heeft geput.

Aangaande de uitgave van dit fragment zou de vraag kunnen rijzen, of zij eigenlijk wel noodig was. Ik meen dat hierop een toestemmend antwoord moet

gegeven worden. In de eerste plaats vindt men hier enkele bijzonderheden — uit mijne aanteekeningen onder den tekst blijkt, dat het er helaas! slechts zeer enkele zijn — die nergens elders voorkomen. Doch, wat van meer belang is, het stuk levert ons een toetssteen op Brandt. De goede trouw van den geschiedschrijver onzer Reformatie staat nu eenmaal, en niet zonder reden, niet in den besten reuk, en daarom is het ons een genoegen te kunnen constateeren dat hij Reael eerlijk heeft gevolgd. Om één voorbeeld te noemen. Als Brandt bij het verhaal van het geschil tusschen de Gereformeerde Kerken van Antwerpen en Amsterdam, over de door deze laatste betuigde instemming met de avondmaalsleer der Augsburgsche Confessie, aan Caspar van der Heyden „groote hevigheit" verwijt, is men geneigd te vermoeden dat des schrijvers afkeer van het Calvinisme hem hier parten speelt; uit het uittreksel, dat voor ons ligt, zien we echter dat reeds Reael over de wijze van optreden van den Antwerpenschen prediker klaagt. Voor de kritiek op Brandt is alzoo het thans uitgegeven stuk niet zonder gewicht.

Door herhaaldelijk zijn bron te noemen, heeft Brandt het ons mogelijk gemaakt de gedenkschriften van Laurens Jacobsz. voor een groot deel te reconstrueeren. Ik meende geen onnut werk te doen door hier eene opgave van den hoofdinhoud te laten volgen, met aanwijzing waar het vermelde bij Pers, Hooft of Brandt te vinden is; wat in het hier medegedeelde stuk voorkomt is gespatiëerd gedrukt.

Reael, volgens Brandt.		Brandt. Dl. Blz.	Pers. 1e Dr. Blz.	Pers. 2e Dr. Blz	Hooft. Bk. Blz.
2*b*.	Wreedheid van sommige rechters.	I. 143			
9*a*-11*a*.	Geheime prediking in Holland door Jan Arentsz. en Pieter Gabriël. Reformatie te Kuilenburg.	I. 315			
	Bitterheid van pastoor Elbert Huyk tegen de heimelijke gemeenten te Alkmaar en Leiden.	I. 316		242	
13*a*-15*a*.	Zaak van den Schout Willem Bardes.	I. 249	41	214	II. 58 vv.
16.	Ziekte der weeskinderen.	I. 330	60	241	III. 91
17.	Plannen tot het invoeren der openbare prediking in Holland.	I. 317	„	242	
18*a*.	13 Juli 1566. De Burgemeesters van Amsterdam raadplegen de Vroedschap over de prediking.	I. 318			III. 90
„	Eerste openbare preêk in Holland, bij Hoorn.	„	60	242	III. 89
18*b*.	Brederode te Amsterdam, in de herberg de Prins.	I. 319			
19*a*-20*a*.	Voorbereiding der preêk in de omstreken van Amsterdam. Houding der Burgemeesters. Optreden van Reinier Kant.	„	61	242	
20*b*-25*a*.	Prediking te Overveen, op 21 en 22 Juli.	I. 320-322	61	242	III. 89
25*b*.	Maatregelen der Amsterdamsche vroedschap.	I. 323			
„	Samenkomst te Buiksloot over het houden eener prediking bij Amsterdam.	„	61	243	
26.	Overhandiging van een vertoog aan de Vroedschap.	„	„	„	III. 90
27*a*-32*b*.	Vertoog.	I. 324			„
32*b*-33*b*.	Eerste prediking buiten de Haarlemmerpoort.	I. 325	„	„	„
33.	De schutterij geraadpleegd.		„	„	„
34.	De Schout poogt tevergeefs de tweede preêk te verstoren.	I. 326	„	„	„ 91

Reael, volgens Brandt.		Brandt. Dl. Blz.	Pers. 1e Dr. Blz.	Pers. 2e Dr. Blz.	Hooft. Bk.	Hooft. Blz.
34*b*, 35*a*.	Beraadslaging der Burgemeesteren met den Oudraad en de Vroedschap. 3e predicatie, welke de Schout wil overvallen. Men wapent zich.	I. 327,328				
35-37*b*.	Prediking op verschillende plaatsen in Holland en Utrecht.	I. 328-330	62	243		
37.	Prediking op de Lastaadje.	I. 333	"	244		
38.	Jan Arentsz te Amsterdam.	"	"	"		
38*b*-39*a*.	Reael schrijft naar Emden, om predikanten.	I. 334	"	"		
39*a*, *b*.	Namen van verschillende predikanten.	"	"	"		
40*a*-43*b*.	Beeldenstorm te Amsterdam.	I. 356 vv.	70	252	III.	104
44, 45.	Keur tot stilling der beroerten.	I. 359				"
46.	Zes Hoofdkapiteins uit de schutterij gekozen.	I. 360				
46*b*.	Wegneming der beelden in den Haag.	I. 361	69	252	III.	105
47*b*-48*b*.	Scheltins wordt predikant te Amsterdam.	I. 377 vv.		263		
48*b*.	Diakenen en Diakonessen in de Amst. Gemeente gekozen.	I. 379		"		
49, 50.	De drie Amsterdamsche predikanten.	I. 378				
50*b*.	Ontevredenheid der Landvoogdes.	I. 360		"		
50*b*, 51.	Begrafenis van Simon Muts.	I. 380	80	"		
51, 52.	Plundering van het Minnebroersklooster.	"	"	"	III.	113
53-55*b*.	Begrafenis van Emme Kaerden en plundering van het Karthuizersklooster.	I. 381	"	264		"
56-58*b*.	Onderhandelingen en verdrag.	I. 385	"	264	III.	114
59-60*b*.	Lot van Egbert Meinertz.	I. 486	152	346	V.	193
60*b*, 61*a*.	De Minderbroederskerk voor de prediking der Gereformeerden ingericht.	I. 385	81	265		
61*a*.	Ouderlingen aangesteld.	I. 386	"	"		

Reael, volgens Brandt.		Brandt. Dl. Blz.	Pers. 1e Dr. Blz	Pers. 2e Dr. Blz	Hooft. Bk. Blz.
61b, 62.	De Lutherschen verlangen een Kerk.	I. 386	81	265	
62a.	De Gereformeerden betuigen instemming met de Augsburgsche Confessie.	I. 387	"	"	
62b.	Geschil tusschen de Gemeenten van Antwerpen en Amsterdam.	"	"	"	
63.	Avondmaalsviering te Amsterdam.	I. 388	82	267	
64 vv.	De prins van Oranje te Amsterdam. Verdrag.	I. 425 vv.	83	"	IV. 127
65.	De Amsterdamsche Gereformeerden leenen geld aan Brederode.	I. 440			
65. 66.	Gemachtigden van beide partijen naar Brussel.	I. 427	83	269	
71.	Twisten te Amsterdam.	I. 444	107	293	IV. 135 vv.
77-81.	Brederode te Amsterdam.	I. 444	109	297	IV. 139
82.	Nieuw verzoekschrift der Amst. Gereformeerden.	I. 445	109	298	IV. 140
83a.	Gesprek tusschen Reael en Burgemeester Kops.	I. 445			
84 vv.	Verdrag.	I. 446			IV. 140
89.	Gemeenschappelijke geldkist te Amsterdam.	I. 457			IV. 147
90.	Vergadering der Hollandsche Gereformeerden.	I. 456			IV. 146
91.	Ellende der vluchtelingen vóór Amsterdam.	I. 455	116	305	IV. 146
93.	De prediking gestaakt.	I. 456	116	"	IV. 146
99.	Vlucht der Gereformeerden uit Amsterdam.	I. 457	117	"	
100, 101.	Gevaren door Reael en de zijnen doorworsteld.	I. 458	"	307	

Waar wij hier slechts met een uittreksel uit het werk van Reael te doen hebben, acht ik een overzicht van het leven van den schrijver hier niet op zijn plaats [1]). Ik hoop echter weldra in de gelegenheid te zijn elders zijn leven en streven te schetsen.

JOH. C. B.

---

1) Zij hier enkel vermeld dat Laurens Jacobsz., wiens geboorte-

(blz. 9.) Daer was tot Amsterdam ontrent het jaer 1542 een burger van ouder geslachten, die genaemt was Willem Dirricksen; dese hadde eerst het Schoutampt van wegen de Heere Staten van Hollant van Keyserlijcke Majesteyt in pachte genomen. Ondertuschen heeft hij soo niet getiranniseert den gelovichen als de geestelijckheyt garen gesien had, ende (hem) den gelovigen seer gunstich getoont. De Magistraten wel merckende dat hij so bloetgirich niet was over de gelooviehen als sommige wel gewilt hadden, hebben [1]) derhalven getracht desen Willem Dirricksen niet alleen van het Schoutamt te helpen, maer hem oock van het leven te beroven; want hem

jaar onbekend is, na in 1567 uitgeweken te zijn, toen de „alteratie" in 1578 plaats had gehad, te Amsterdam terugkeerde. In 1582, '85, '86, '89, '90, '96 en '99 was hij Schepen, en sinds 1583 behoorde hij tot de 36 Raden. Hij overleed in 1601 te Middelburg, waar hij toen vertoefde als Gecommitteerde in de Admiraliteit in Zeeland.

1) Oorspronkelijk luidden de laatste twee zinsneden in het manuscript: „Ondertuschen heeft hij hem unt bedroch den gelovigen seer gunstich getoont. De Magistraten wel merckende dat sij na haer wil als te vooren de arme Christenen niet en conden om den hals brengen, hebben", enz.

Wat de lezing van Reael zelven geweest is, en in hoeverre de schrijver van ons manuscript deze heeft gevolgd is niet uit te maken. Hooft heeft de geschiedenis van Bardes vrij uitvoerig behandeld (Ned. Hist., II. 57—63), zonder echter zijn bron te noemen; Brandt (Hist. der Ref., I. 247—251) volgt Hooft, doch vermeldt twee malen de Memoriën van Reael; de Amsterdamsche boekverkooper Dirk Pietersz. Pers had reeds vóór hen (de 1e druk van zijn „Ontstelde Leeuw" verscheen in 1641) de zaak behandeld (blz. 40, 41; 2e druk, 214—217) en schijnt eveneens Reaels gedenkschriften gekend te hebben. Geen dezer drie verwijt den Schout „bedroch". Echter is het een bekend feit, dat Schout Bardes, althans gedurende de eerste helft van zijn bestuur, zich een ijverig vervolger toonde; nog in 1555 beroemde hij er zich op, dat er geen officier leefde, onder wien zoovele ketters gedood waren. (Ter Gouw, Gesch. v. Amst., IV. 390; cf. ook blz. 398, 403, 404.)

hebbende ten hove beschuldicht, dat hij in sijn huyssinge buiten de stat de Weerdoopers liet vergaren, heeft tegen henluyden int provinciale Hof van Hollant proces moeten sustineeren. Maer alsoo het na willen van de Magistraten van Amsterdam niet haestelijck genoch voort en ginck, hebben sij om 't selfde te eynde te brengen, drie valsche getuigen beleit, namentlijck van een vrouwe genaemt Gele Fye en Volckge Willems, en een man genaemt Ariaen. De twe eersten deden sij certificeeren voor een notarius, Mr. Cornelis Martsen Swart, (**blz. 10.**) dat sij buiten Amsterdam in een lusthof, dat de Schout in het Regeliers-hof in pachte hadde, gestaen hadden op een banckjen, voor de huysinge in deselve hoove, ende gesien door de glasen die vergaderinge der Wederdoopers; selfs dat desen Willem Dirrickses dochter met noch andere sijnder vrienden wederdoopt sijn geworden. Ja alsoo dese Geele Fy cranck was geworden, hebben sij dese getuygenisse doen recoleren in de presentie van de pastoor van de Oudekerck, Floris Egbertsen, ende noch eenen van de Raet; dewelcke haer biecht hebbende gesproocken en de absolutie mitsgaders het heylich sacrement ontfangen, dat sij de waerheyt hadde gesproocken, hebben haer meenen daerop te doen sterven door enen stercken medecijn, die vergift was (dit alles alsoo beleit sijnde door de Burgemeester Mr. Hendrick Dirrickzen ende de voornoemde Pastoor); maer Geele Fy, quaet vermoeden hebbende, heeft de medecijn int betstroo gespoogen ende is daerna weder gesont geworden [1]). De getuygenisse dan int

---

1) Eigenaardig is het, dat Brandt (I. 250), die zich hier uitdrukkelijk op Reael, „f. 13", beroept, zegt: „dan Fij eenigh achterdenken krijgende, goot den dranck in 't bedstroo, en wierdt weer gesondt"; terwijl Pers heeft: „maer de krancke vol schroom en achterdocht, braeckte die selve drank in 't bedde-

Hof coomende, sijn comissarisen geordineert, die de plaetse souden besien, daer de getuygen de vergaderinge der Wederdoopers gesien hadden; maer daer gecoomen sijnde, bevonden sij dat het van het voorschreven banckxken niet mogelijck was int huys te sien. Hetwelck aldus staende heeft Geele Fy Volckje van dit alles onderrecht, waerdoor Volckje van dit bedroch derden heeft geoopenbaert, alsoo (blz. **11.**) dat het tot kennisse van de Schout gecoomen is. En middeldertijt is Volckje gestorven, maar Geele Fy is hierover in den Haech gevangen gevoert, die aldaer de waerheit voor het Hof rondelijck bekent heeft, dat sij en Volckje tot dese valscheit om een buick vol broots van den pastoor ende Mr. Hendrick daertoe gecoft waren [1]; so sijn Mr. Hendrick en den pastoor, ende oock mede den voorschreven notarius in den Haech ontbooden ende alle gevangen geset; hebben daer eenige tijt geseten, maar ten laesten is de pastoor ende de notarius uut Hollant gebannen; dan het proces van Mr. Hendrick is in handen van de Procureur Generael gestelt: is onder cautie ontslagen, met beloftenisse ter begeerte van den Procureur tot allen tijden in den Haech te compareren. Ende Geele Fy is bij sententie verwesen aen een pael geworcht ende met vier versenght ende op een rat gestelt te worden; dewelcke stantvastelijck tot der doot toe geparsisteert heeft, dat sij van de pastoor en Mr. Hendrick tot dese saeck gecoft was. Op den derde getuige hadden sij wel drie besondere acten van getuigenissen beleit: één op de naem van

---

stroo weder uyt, en bequam alsoo". (1e druk, blz. 41; 2e dr., blz. 215.)

1) Treffend is hier weder de overeenkomst met Pers: „sij riep, ten uytersten toe, dat sij en Volckjen van den Burgemeester en Pastoor, om een buyck broods daer toe waren gecoft". (1e dr., 41; cf. 2e dr., 215.)

Ariaen Slijper, noch één op Ariaen Waecker, noch één op sijn rechte naem, Arian, na sijn vaders naem [1]); dese is [2]) uut Hollant gebannen. De Schout is alsoo Schout gebleven tot het jaer 1566, 6 April, (blz. 12.) als hij het Schoutampt van wegen den Hoove van Hollant bedient ofte in pacht gehadt hadde den tijt van 24 jaeren. Doch t' moet niet nagelaeten sijn, tgeen Godt de Heer aen dese Geele Fij heeft laeten geschieden, die nadat se drie weecken op het radt geseten hadt, heeft het bloet noch uut haer neus geloopen, meer dan ses weecken lang, twelck veel vroome burgers uut Amsterdam met haer oogen hebben aengesien en in doecken het bloet ontfangen ende lange tijt bewaer(t) tot een teecken Godes [3]). De Magistraten van Amsterdam hebben ondertusschen soo veel teweech gebracht bij het Hof van Hollant, dat sij selven een Schout souden mogen stellen, waervoor sij belooft hebben te betalen 20000 gulden. Soo hebben Burgemeesteren en Raden van Amsterdam, nadat Willem Dircksen afgegaen was, anno 1566 den 14 April, eenen Pieter Pietersen tot een Schout gestelt, een man seer iverende in de Roomsche religie, ende seer gebeeten op alle diegeene, die eenichsins van ander gevoelen waeren, menende als hij die mach doen dooden, dat hij Godt een sacrifitie daeraen dede. Maer als dese

1) Oorspronkelijk volgde nog: „alsoo dat hij op desen naem drie getuigenissen hadde beleit".

2) Doorgehaald is: „gegeselt ende". Pers, Hooft en Brandt vermelden de geeseling. Volgens het vonnis, afgedrukt bij [illegible] Gouw, IV. 491, is hij gegeeseld en gebannen uit Holland, Zeeland en Utrecht, terwijl zijne goederen verbeurd verklaard werden.

3) Noch Hooft, noch Brandt hebben dit opgenomen; [illegible] bij wien men leest: „Jae sij bloede, op 't rad legghende, [illegible] weecken langh uyt haren neuse, daer 't volck tot gedachtenis [illegible] schandvleck, 't bloed in hunne neusdoecken bewaerde [illegible] 41; 2e dr., 216.)

Pieter Pietersen tot Brussel [1]) gecoomen was, om aent hof sijn eet te doen, wast op den dach, dat de Eedelen vant lant apostelle vercreegen, dat de strenge plackaten, die gemaeckt waer(en) opt stuck van religie souden ophouden ende niet ter executie gestelt worden, waerom [2]) dese Schout door sijn Excellentie de Prins van Orange, Stathouder van Hollant en Zeelant, belast worde tegen niemant te procederen uut saecke van religie, waerdoor de Lutheriaen(en), so men se noemen, verlost sijn geweest uut een groote vreese, die sij hadden voor de Schout.

(blz. 13.) Ick en kan oock niet nalaten te verhalen, dat om desen tijt de Heere gesonden heeft een wonder passie onder de arme weeskinderen van Amsterdam, sodat daer wel 70 knechjens en meysjens met den boosen geest beswaert wierden; door welcke men sach en hoorde veel wonderwercken, ende onder anderen hadden sijt seer versien op desen Schout Pieter Pietersen; liepen dicwils in sijn huys, hem veel dingen verwijtende, soodat hij om haer te stillen veel dingen gaf, als appelen, peeren, nooten en koeck, waerdoor sij niet gestilt en wilden worden, maer hoe langer hoe meer seyden, gevende hem oock de naem van Lange Deventer koeck, alsoo dat vele luyden seyden: „Godt den Heer geeft hem nu met den Duivel werck, nu hij Christi leden niet

---

1) De laatste 13 regels, van „de Magistraten" tot „Brussel", luidden oorspronkelijk: „De Magistraten hebben eyndelijck soveel gedaen, dat sij, ten eynde van Willem Dirricksen, voor de pachte 2000 gulden belooft hebben om selve een Schout te mogen kiesen, en hebben gestelt, A°. 1566 den 14 April, eenen Pieter Pietersen, dewelcke daerna wel heeft betoont hoe bloetdorstich dat hij was. Maer wast juist door Godes regeringe als hij tot Bruysel int hof", enz.

2) Oorspronkelijk stond er in plaats van „die gemaeckt" tot „waerom": „van het ombrengen om het geloof souden ophouden, also dat".

vervolgen mach". Dese kinders werden deerlick gequelt, soodat eenige seyden, dat alle bergen één waren en met swaerden beset, so wilden daer wel door vallen om Godts aenschijn in genaden te aenschouwen. Onder anderen seyden der een van de kinderen, datter [1]) een van de 36 Raden na den Haech soude reysen om niet goeds uut te rechten, voorneemelijck tegens die van Christus Evangely, dewelcke reyse daerom is achtergebleven, met noch meer andere dingen, die met de penne niet te schrijven sijn [2]).

---

1) De laatste acht regels van „seyden" tot „datter," luidden oorspronkelijk: „seyden, dat Godt den Heer hem nu met den Duivel werck gaf, dewijl hij nu geen werck had om Christus en sijne leden te vervolgen; ende dese kinders seyden oock: „dat alle bergen een waren en met swaerden besteecken, so wilde ick wel eens door de swaerden dalen, mocht ick alleen een reyse Godts aenschijn in genaden aenschouwen"; heeft ook geoopenbaert dat".

2) Dirck Pietersz. Pers schijnt deze plaats voor oogen te hebben gehad, toen hij schreef: „Nae dat de Burgemeesteren van Amstelredam, 't Schoutschap, als geseyt is, aen sich hadden gekoft, hebben zij eenen Pieter Pietersz., een strengh vervolgher der nieuwe Religien, in Schout Willems plaetse geset, daer in alle on-Roomsche seer waren ontroert. Doch wanneer dese te Brussel zijn eed soude doen, wast juyst op die tijd, dat d'Edele antwoort op hun versoeck-schrift kreghen, alwaer hem de Prince belaste, dat hij sich voorsichtigh soude draghen, en niemant weghen de Religie geweld doen. Dese wierde daer nae van de Weeskinderen genaemt Langhe Deventer Koeck, want alsoo die selve door een wonderlijcke schickinge Gods waren geraeckt, sagh men daer van vreemde dinghen. Want alsoo de Schout een vinnigh vervolger was, quamen de kinderen 't zijnen huyse en verweten hem wonderlijcke stucken, daer hij hun altijd met koeck en appelen soeckende te paeyen, hij desen naem verkreegh; sij ontdeckten vele geheymnissen, die men teghen die van de Religie voor hadde, jae oock dinghen die in den Raed waren gesloten, waer over men nae den Haghe willende reysen, 't besluyt staeckte; in 't kort sij rechteden soo vele kuren aen, dat yeder oordeelde zij waren met eenen vreemden geest beseeten". (1e druk, blz. 60; 2e druk, blz. 241, waar de schrijver nog een paar bijzonderheden geeft, voor een deel aan Hooft ontleend.) Hooft [illegible]

(blz. **14.**) Dese dingen hem aldus toedragende, sijnder den 8 Julij 1566 insonderheit 7 geweest, die met een groote fury ontsteecken sijnde, sijn buiten de stat van Amsterdam int riet vergadert, uut vreese van Magistraten niet dervende bijeen coomen, en hebben, na de aenroepinge van de naeme Godts, de eerste resolutie genoomen, dat sijn (sic!) in Hollant, gelijck men in andere Provincien deede, oock de oopenbare predikatie des Evangeliums souden hebben. Die personen waren dese, als volcht: Jan Arentsen, Reinier Cant, Vranck de Wael, Cornelis Jansen Coster, Albert Heyes, Willem Florissen en Laurens Jacobsen. Maer alsoo op denselfden dach als sij dit hadden besloten wert binnen Amsterdam een seer wreet placaet afgelesen uut de naem van de Governante, de Hartoginne van Parma, namentlijck dat men geen preedicken mochten hooren en predicanten loogeren ofte huysvestinge geven, op straffe van galge en confiscatie van goederen, ja dat diegeene, die een predicant levendich of doot conde leveren, soude 600 gulden getelt worden;

Hist., III. 91) had zijn kort bericht van „ooghtuighen" vernomen. Brandt (I. 330) is uitvoerig over de zaak en beroept zich op Reael. Uit eene vergelijking van wat hij verhaalt met hetgeen onze tekst heeft, blijkt dat Reael zelf veel meer gaf dan in ons uittreksel is overgenomen. Brandt ontleent aan Reael de mededeeling dat de kinderen, met „lispende tongen", „vremde dingen" spraken; hij neemt uit diens gedenkschriften meer over aangaande het verijdelen der Haagsche reis; hij zegt dat Reael vermeldt „dat sij hoe nau s' in 't Pauwelsbroêrs-klooster bewaert wierden, slooten en deuren konden openbreeken, en bij tienen en vijftienen bij der straten liepen". Van dit alles heeft het excerpt niets. Opmerking verdient het, dat Brandt de woorden, die sommige kinderen in hun zielsangst spraken, opgeeft als: „Ik wilde, bij aldien al de bergen met swaerden besteecken waren, wel eens van boven door de punten dalen, moght ik Gods aenschijn slechts eens in genade aenschouwen"; eene lezing, die meer overeenkomt met de oorspronkelijke woorden van ons manuscript, dan met de later daarvoor in de plaats gestelde.

hierover kreegen die voornoemde persoonen wel eenich ommesien, maer nochtans, doordien dat sij merckten dat bij het gemeene volck verscheyden van dit plakaet worde gesproocken, is tusschen haer raetsaem gevonden, dat de predicanten haer noch niet ontrent de stat van Amsterdam souden begeven [1]), dewijle de Magistraten door dit plakaet seer gestijft waren ende haer genoch vertoonde tselfde te willen effectueren [2]).

(blz. **15.**) Op den 9 Julij 1566 is Jan Aertsen vertrocken naer Noorthollant, alwaer hij de eerste predicatie, die openbaer in Hollant geschiede, heeft gedaen op den 14 Julij; door Jan Arentsen, sijnde een mandemaecker sijns ambachts, van Alcmaer van geboorte, buiten de stat Hoorn [3]) in een dorp, genaemt Zwaecht, recht tegen 't Regeliersclooster over; alwaer gecoomen is veel volck uut alle omleggende dorpen; ende een psalm hebbende gesongen, tgebet voleyndicht sijnde, heeft een text voorgelesen en die verclaert; maer alsoo de Magistraten der stat Hoorn int clooster juist te gast waren, ende gehoort hebbende dat men daerontrent predickten, is de Schout Mr. Joost van Huyckensloot gecoomen niet verre van de vergaderinge; alsoo dat hij hoorde de predicant een text lesen uut het 10. capittel Joannis, riep en seyde: „Ja, ja, ick sal u wel leeren Joannes int tiende", doch daermeede gaende na sijn geselschap, die hij tijdinge brocht hoe daer gevaren was; door welck roepen t' volck verbaest is geworden, dan sij(n) terstont door den predicant wederom gestilt

1) Oorspronkelijk luidde deze zinsneê: „dat men de predicatie noch niet en soude beginnen ontrent de stat van Amsterdam".

2) Cf. Pers, 1e dr., 60, 2e dr., 241; Brandt, I. 317, 318.

3) Oorspronkelijk stond er alleen: „Daerom op den 14 Julij heeft de voorschreven Jan Arentzen de eerste predicatie in Hollant gedaen, buiten de stat Hoorn", enz.

en is alsoo met sijn predicatie voortgegaan ende gerustelijk geeindicht [1]). Dit gerucht is geloopen door gans Hollant, dat men buiten Hoorn predickten; waeruut dat men bespuert heeft datter veele sijn geweest, soo burgers als uutheemse, die seer verlangden dat men oock ontrent Amsterdam soude preediken; hebben daerom die van de Religie raetsaem gevonden ende besloten, op den 21 Julij, sijnde Sondach, des morgens (blz. **16.**) ten 10 uren, buiten de stat Haerlem, in een plaetse geheeten Overveen, leggende onder de jurisdictie van den Edelen Heer van Bredenrode, sou predicken [2]); daechs te vooren wiert dit tot Amsterdam als oock tot Alcmaer onder de burgers en coopluiden verspreit, welck gerucht seer haest tot de ooren van het volck gekoomen is, oock selfs tot kennisse der Magistraten [3]) van Amsterdam, diewelcke ten selfden stonde, na noen, een geruchte lieten stroien, dat Reinier Cant op morgen te 10 uren soude prediken op de Heylige Wech aen den Overtoom; om alsoo een dwaling onder het volck te stroien, omdat sij niet seker souden weten waer sij na toe souden gaen [4]); twelck van de voorschreven Reinier sijnde verstaen, is hij vrijmoedich met Laurens Jacobsen tot de Burgemeesters gegaen, om te willen weten, wie sulckx hadde geseit, dat hij soude prediken; dan alsoo sij niemant en conden

---

1) Na de woorden „tijdinge brocht", luidde oorspronkelijk de zin: „so isser bij naest onder 't volck een groot gerucht gecoomen, maer sijn van de predicant gestilt en is alsoo met sijn predicatie voortgegaen". Zoowel Pers (1e dr., 60; 2e dr., 242.) als Brandt (I. 318) geven meer bijzonderheden.

2) Oorspronkelijk, in plaats van: „sou prediken", „een predikatie te laten geschieden".

3) Oorspronkelijk, in plaats van: „tot kennisse der Magistraten"; „tot exempel van Burgemeesters".

4) Oorspronkelijk, in plaats van de laatste negen woorden: „en souden trecken na Overveen".

noemen, heeft hij met aller vrijmoedicheit haer beschuldicht, als dat sij selfs diegeene waren, die hem sochten met valsche getuigenisse om het leven te brengen, protesteerde dat sij hem ongelijck deden, en met veele w(o)orden vertoonde hoe dat den Satan met alle sijn loogenen ende instrumenten den loop des Evangeliums niet en souden cunnen beletten ofte verhinderen, seggende daerbij datter een groot hoop volckx, en sij selve, waren bereit om straek heen te reysen, om des anderen daeghs de predicatie te hooren; ja selfs dat sij verhoopte binnen (blz. 17.) corten tijt oock buiten Amsterdam te doen preedicken. Over de vrijmoedicheit de Borgemeesters sijnde verwondert, hebben tegen 5 uren den Raet te samen doen comen ende met veele woorden haer wedervaert verhaelt en de Raet gevraecht, hoe men met de bequaemste middelen [1]) soude verhinderen, dat de Geusen buiten Amsterdam in haer vrijdom niet en soude predicken, nae het seggen van Reinier Cant en Laurens Jacobsen; waerop de schutters mede gehoort werden en voor antwoort gaven, dat sij ongehouden waeren de predicatie buyten stats poorten te beletten; dan souden niet toelaten dat men sou predicken binnen de stats muren, en van die tijt af waeckten alle nacht 6 rotten schutters en mosten bij dage sijtgeweer dragen [2]).

Hierentuschen liep het volck met sulcken meenichte na Haerlem toe, dat meest alle schuiten en wagens waeren met volck geladen na Haerlem; alsoo datter eenen grooten hoop volckx des nachts op het velt mosten herbergen, alsoo datter geen meer logys

1) Oorspronkelijk stond er: „met alle diligentie".

2) Noch Pers noch Brandt maken van dit besluit melding en ook in de Resolutiën der Amsterdamsche Vroedschap is het niet te vinden. Hooft spreekt er wel van (Ned. Hist., III. 90).

te Haerlem noch te Sparendam en was[1]). Daer was oock ordre gestelt, dat de predicant Pieter Gabrelen soude reysen met Cornelis[2]) Jansen Coster na Sparendam en logeren tot de Schouts, die een goetgunstich man was voor die van de Religie en die men oock alles mochten toevertrouwen; twelck dese Cornelis Jansen nochtans niet en dede, maer is met den predicant getogen na Haerlem en gelogeert tot eenen Isbrant Staets, twelck mede (een) vroom man was.

De Burgemeesters van Amsterdam hebben noch denselfden dach met een brief aen de Magistraten van Haerlem gesonden, waerin sij haer verwittichden dat de..........[3]) tot Overveen soude gepredickt (worden), haer vermanen(de) dat sij sulckx souden behooren te verhinderen; waerover de Raet van Haerlem, met het luyden vant clockjen, savons te 9 uren vergadert is; door welck luyden Isbrant Staets en Cornelis Jansen Coster vreesden dat men de predecant mochten soecken: hebben hem daerom in de spaenders gestapelt en die nacht alsoo verborgen gehouden. Des (blz. **18.**) morgens worden geen poorten geoopent, maer worden van de schutterij van de stat beset; doch terwijl de poorten altemet, om de bliecksters[4]) uut en in te laten open gingen, geraekten daer allenxkens een uut de stat. Hier was te sien een sonderlinge iver in de burgers van Haerlem en in veel anderen, die daer ingesloten waren, wat een naersticheit dat sij deden om buiten te comen, om van de predicatie niet versteecken te wesen; want veel sprongen van boven neder van de

---

1) Cf. Pers, 1e dr., 61; 2e dr., 242.

2) Zoo ook Brandt. Pers noemt hem Marten Jansen Coster.

3) Hier is het papier beschadigd; lees waarschijnlijk: door de Geusen.

4) Brandt spreekt van „melksters" (I. 321).

stat muer, andere swommen door de stats boomen, eenige quamen met schuiten van buiten malcanderen te gemoete, alsoo dat sij alle middelen aenwenden, die sij costen bedencken, om buiten te raecken.

De Heeren van Haerlem lieten ontrent 9 uren een dachvaert aflesen van eenen vagebont, die de stat in brant te steecken hadde gedriecht, stellende 100 gulden op sijn lijf, ende ontrent elf uren lieten sij de poorten opendoen; doen sach men met groote hoopen het volck uut de stat loopen, so burgers als andre, ende na Overveen toe; alwaer sij vonden een groote vergaderinge van menschen, dan geen predecant. Lourens Jacobsen met de sijne vertroosten vast het volck dat hij coomen soude, twelck ontrent 12 uren geschiede; gecoomen sijnde, heeft men twe stocken in de aert gesteecken ende een dwars daerover gebonden, tot een stoel. De psalm gesongen sijnde ende het gebet gedaen, heeft hij voorgelesen een text uut (den br)ief[1]) tot den Ephesien, Cap. 2 vers 8, 9, 10; die verclaerde hij wel 4 uren lang, met groote verwondering van een igelijck, dat dese tedere persoon, in sulcken heeten sonneschijn als het doen was, sulcken arbeyt conde doen. Na de predicatie heeft hij vurich (blz. 19.) int gebet voor alle de staten der werelt ende insonderheit voor alle de overicheden gebeden, so datter weynich drooge oogen gesien worden. In het besluiten heeft hij vercondicht, dat op morgen soude te 9 uren door de hulp des Heeren ter selver plaetse een ander predicant preecken. De vergaderinge was, so men conde gissen, ontrent van 5000 persoonen , so mannen als vrouwen. Na de predicatie heeft men vernomen een groote vreucht onder het volck, Godt lovende dat

1) De tusschen haakjes geplaatste letters ontbreken tengevolge van eene lacune in het papier.

sij den tijt sagen, dat Godts woort haer openbaer worde voorgehouden ende dat het rijcke des Satans soude verstooten worden, ende het rijck Jesu Christi opgebout. De predicant wiert op een wagen met 3 paerden geset (?) en reet alsoo na Alcmaer, om aldaer oock des anderen daechs te predicken. Lourens Jacobsen reysde metter haest na Amsterdam, om te vernemen wat de Raet aldaer soude mogen ter hant trecken, die de poorten wel beset van stats wachten gevonden heeft, ende binnen sijnde gecoomen heeft hij verstaen van een van de 36 Raden, Antony Verhoef, die de saeck int secreet een weynich favoriseerde en tegen eenen Egbert Roelofsen geseit had, dat, als het soude gebueren, dat de Geusen ontrent Amsterdam souden willen predicken, dat haer dan de Magistraten van Amsterdam souden draegen na gelegentheit der saecken. Louris Jacobsen, dit dus vernomen hebbende, is alsoo des anderen daechs ten 8 uren weder gekeert tot Overveen, de predecant Jan Arentsen, die daechs te vooren buiten Alcmaer gepredickt hadde, met een groote hoop volckx aldaer vindende, heeft geraporteert tgeen hij tot Amsterdam hadde vernoomen; twelck alle met blijtscap is aengehoort, Godt lovende dat hij de Magistraten van Amsterdam sulcke sinnen (?) gegeven had. Hierna heeft Jan Arentsen (blz. 20.) sijn predicatie gedaen, ontrent 4 uren lanck, ende dat uut den 118 Psalm; daer is oock geweest een seer groote vergaderinge, waeronder oock sommige papen uut de stat waren gecoomen, die met verwonderinge een so slechten mandemaecker de Schrift so hoorden uutleggen, die oock lange tijt na de predicatie met hem gesproocken hebben. Somma, de iver is hoe langer hoe meer onder het volck gewassen ende vrijmoedicheit ontsteecken. Daer worden oock goetgevonden een schriftelijcke remonstranci te

maecken uut de naem van de gelovige tot Overveen vergadert, om te senden aen de Magistraten van Haerlem, waerin geremonstreert worde van de oorsaeck van de begonnen predicatie tot Overveen; twelck alsoo bij gemeen advys is geschiet. De remonstranci was gedateert den 22 Julij 1566, tot Overveen, en is geslooten aan een van de Burgemeesters gesonden. Alsoo dagelijckx het verlangen grooter worde, dat men Gods woort ontrent Amsterdam meede soude predicken, gelijck men op andere plaetsen dede, so sijn de princepaelste van de Religie tot Buicsloot, in Waterlant, vergadert, overmist men de predecanten in de stat van Amsterdam niet en dorsten laten coomen; hebben daer met malcanderen beslooten, dat men op den laetsten Julij 1566 de eerste predicatie buiten Amsterdam beginnen soude, smorgens te negen uren, en dat buiten de Haerlemerpoort op de Rietvinck, buitendijckx, recht over het Carthuserseclooster. Dit gerucht onder het volck gecoomen sijnde, is tegen die tijt een groote meenichte van volck derwars geloopen; maer aleer men de predicatie heeft (blz. 21.) begonnen, hebben de principaelste van de Religie raetsaem gevonden een remonstrantie ofte vertoen aen de Magistraten te senden, welcke remonstrantie bij Jan Arentsen, predecant, gemaeckt en bij haerluyden toegeslooten ende alsoo door een schipper, genaemt Pieter van Griecken, aen een van de Burgemeesters overgelevert (is); dewelcke den schipper wel wilde vragen, wie hem den brief gegeven hadde ende wat predecant dat preecken soude, ende als hij van desen Pieter van Griecken weynich bescheit conde gecrijgen, waerover hij terstont de 36 Raden dede vergaren en voor welcke de remonstrancy geopent is en gelesen wort; dewelcke luydende was als volcht:

Remonstrancie van de gelovigen, vergadert buiten

Amsterdam, op den 31 Julij 1566, aen de Magistraten van Amsterdam.

„Vertoonen met alder ootmoedicheit die van de gereformeerde Religie aen U.E. Magistraten en 36 Raden van Amsterdam, Hoe dat henlieden etc. . . . . . [1])"

---

1) Hier zijn in het manuscript ruim drie bladzijden in blanco gelaten, terwijl de volgende acht ontbreken. In margine staat: „Siet Peter Bor, int tweede boeck, f. 54 d.

Het is der moeite waard wat hier, bl. 14—21, over het invoeren der „openbaere preeke" is medegedeeld, te vergelijken met wat Brandt (I. 317—324) heeft, die zich beroept op „de Mem. van L. J. Reael, f. 17a" tot „f. 27a". Over de vergadering in het riet buiten Amsterdam, waar men het eerst over het prediken raadpleegde, gaf Reael iets meer dan in het uittreksel, dat hier voor ons ligt, is overgenomen; ook over de wijze waarop het plakkaat van 3 Juli 1566 door het Amsterdamsche „gemeene volck" werd ontvangen, was hij uitvoeriger, tenzij wij hier met eene rhetorische opsmukking van Brandt te doen hebben, wat mij echter niet waarschijnlijk voorkomt. De vervaardiger van ons uittreksel heeft ook niet vermeld dat de Amsterdamsche Vroedschap reeds op 13 Juli over het preeken beraadslaagde; evenmin spreekt hij van Brederode's aanwezigheid te Amsterdam, om enkele voorname burgers het compromis te doen teekenen (Brandt, I. 319; naar Reael, f. 18b). Over de eerste predikatie buiten Hoorn geeft Brandt, evenals Pers, een enkele bijzonderheid meer, die echter misschien aan Velius' Chroniek van Hoorn ontleend is. Verder zegt Brandt, naar Reael, dat de Amsterdamsche Gereformeerden wel geneigd waren een predikatie buiten de stad te doen houden, doch inzagen dat de prediker „sich selven en al die bij hem waren, in te grooter gevaer sou steeken, indien er slechts een kleen getal ten gehoor quame" (I. 319; Reael, f. 19a). De flinke woorden van Reinier Kant tot de Burgemeesters geeft hij uitvoeriger weder dan ons excerpt, terwijl hij er bij vermeldt dat het onderhoud te half drie plaats vond. Gelijk ik reeds aanteekende, spreekt Brandt niet van het antwoord der schutters, met betrekking tot het beletten der preek. Aangaande de prediking te Overveen is in het uittreksel nagenoeg alles overgenomen: alleen noemt Brandt nog den naam van den landlooper, op wiens hoofd te Haarlem een prijs werd gezet, en geeft hij ons de namen van enkele aanzienlijke Amsterdammers, die met Reael te Overveen aanwezig waren: dit laatste echter in navolging van Hooft. In het excerpt wordt nog gezegd, dat Reael en de zijnen het volk troostten toen Pieter Gabriël zich een tijd liet wachten: dit zegt

(blz. 33.) . . . . anderen sijn gesonden hier en daer, also dat veele steden met predecanten versien werden, ende een ieder gemeente arbeide om een eygen predecant te hebben, waerdoor men gesien heeft, dat door Godes genaden sijn goddelijcke woort een tijt lang vredelijck wert gepredickt [1]). Ontrent dese tijt heeft men verstaen hoe de predicatiën in Vlaenderen en Brabant seer de overhant namen. Door

---

Brandt niet uitdrukkelijk; daarentegen is er niet in opgenomen dat het besluit van de Amsterdamsche Vroedschap, om zich naar bevind van zaken te gedragen, was genomen na eene dubbele vergadering op Zaterdag en Zondag. Dat de predikant op „een wagen met 3 paerden" afreisde, schijnt een variant te zijn van Brandts lezing, dat hij „nevens drie mannen, met een wagen" vertrok. Over de prediking van Jan Arentz. komt het stuk, dat voor ons ligt, met Brandt overeen; slechts heeft de laatste nog dat als plaats, waar zij gehouden zou worden, was afgekondigd een plek „bij de Roomsche kerke Marie Magdalena toegeheiligt". De vrijmoedige uitingen der Amsterdammers bij hunnen terugkeer zijn niet opgenomen: evenmin is dit het geval met het besluit der Vroedschap van 25 Juli, dat de schutters „voortaen souden waeken, en de poorten, nevens de boomen, die d'aenkomsten te water sluiten, bewaren" (Brandt, I. 323; Reael, f. 256; in de resolutiën der Vroedschap is enkel sprake van een „animeeren" der schutters „tot deser stede bewaernisse ende beschermenisse", Resol. Boek II. 20; uitgegeven in de Berigten van het Hist. Gen. te Utr., IVe Dl., 2e St., blz. 60). Ook aangaande het overhandigen van de „remonstrantie der geloovigen vergadert buiten Amsterdam", heeft Brandt iets meer; de mededeeling dat Jan Pietersz. Reael het stuk aan den schipper gaf, komt ook bij Hooft voor.

De remonstrantie, waarvoor ons manuscript naar Bor verwijst, die evenals Hooft (III. 90) haren hoofdinhoud opgeeft, komt bij Brandt in de oratio obliqua voor; in de Memoriën van Reael vulde zij f. 27a tot 32b. (Er staat bij Brandt, I. 324, „33b", doch dit is, blijkens de aanhalingen op blz. 325, een drukfout.) De bladzijden, die verloren zijn gegaan, hebben bevat wat bij Reael te vinden was, f. 32b tot f. 39b, en door Brandt wordt medegedeeld, I. 325—330 en 332—334. Men vergelijke verder de Inleiding.

1) Hier ging blijkbaar vooraf eene opgave van de predikanten, die in Holland het Evangelie verkondigden. Cf. Brandt, I. 334.

welcke vrijheyt van predicken tgemeene volck, twelck men „heeromnus" noemt, die haer weynich van de Schriftuer verstonden en seer tot nieuwicheyt geneegen waeren, hebben tot diverse plaetsen, als in Vlaenderen en Brabant, so in steden als in dorpen, de beelden in de kercken aen stucken gesmeeten, waeruut weynich goets voor die van de Religie gevolcht is [1]); en tot versekeringe van desen heeft men op den 23 Augusti onder de cooplieden tot Amsterdam sommige gesien, die diversche stucken so van altaren, marmer en albasterde beelden vertoonde, seggende dat den 21 voorleden tot Antwerpen de beelden in de kerck in stucken gesmeeten waren van een hoop rampsalige en licht volck, versekerende dat het stucken daervan waren. Als die tijdinge de Burgemeesters is aengebracht, is in haer een groote beroerte gecoomen, alsoo dat sij strax op den 23 Augusti alle pastoren, papen, monnicken, bagijnen ende alle geestelijcke hebben laten aenseggen, dat elck sijn juwelen en al wat hij best hadde uut de kerck en cloosters souden dragen en hetselfde soo sij best conden verbergen [2]). Door dese waerschouwinge sach men de geestelijcke persoonen bij de straet geloopen, dragende uut de kerck alle haer juwelen, als kelcken, ciborien, pullen en misgewaden; dit geschide princepael ontrent elf uren voormiddach, als alle de ambachtslieden gewoon sijn

---

1) Deze zin luidde oorspronkelijk, na „overhant namen": „Ja, hoe dat in Vlaenderen, so in steden als in dorpen, de beelden in de kercken aen stucken gesmeeten worden, doch van een hoop lichte rapalie, die het spel meest bederven".

2) De vervaardiger van het excerpt heeft weggelaten, wat Brandt uit Reael heeft aangeteekend, dat het gerucht den Burgemeesteren werd overgebracht door Jacob Gerrit Teeuweszoon en Floris Dirksz. Otter, anders de Bral genoemd, welke Reael, „oordeelende dat sij iet souden aenrechten", volgde (I. 356.).

na haer maeltijt te gaen: sulckx dat elck sijns gildens juweelen van sijn altaerpapen met vlijt sach sleepen ende verdragen. Timmerluyden, metselaers, cleermaeckers, in somma (blz. 34.)[1]) elck sach op het sijn en eenige hebben het goet weder uut haer handen genoomen en weder in de kerck gebrocht; andere begaven haer in de Oudekerck en in de Nieuwekerck, alsoo datter een groote menichte van alle nacy versamelt waren, doch meest Oosterlingen, die doen veel in de stat waren; dese hebben niet geattenteert [2]). Dan ontrent 2 uren hebben de papen de Vesper gesongen, ende alsoo men op desen tijt de kinderen placht te doop te brengen, so sijnder vast veel kinderen ten doop gebracht. De cappellaen heeft begonnen te doopen en aen het Exorcismus gecoomen, dat is daer de papen de Duivel uut het kint besweeren ende den Heyligen Geest daer wederom in, twelck het volck siende en hoorende isser toegeloopen en tegen de paep geroepen, dat hij soude ophouden van een sodanigen besweeren, ende de kinderen te doopen in de name Jesus, in maniere der Apostelen, met meer andere redenen; alsoo dat sommige vrouwen wederom met haer kinderen ongedoopt heenegingen; ja het is geschiet datter kinderen in Duits gesegent sijn en gedoopt worden. Dit geruchte door de stadt gaende, sijnder veele burgers meede in de kerck gecoomen om te sien watter te doen was. In de Nieuwekerck was veel volckx; maer de papen hebben daer geen Vesper gesongen, maer veel goede burgers hebben met veel goede

---

1) Aan den voet van blz. 33 staat, zonder verband met den tekst: „Den 23 dito wederom gepredickt ende 3 kinderen gedoopt, naementlijck Guilliames kint, dan Eliezer (?) sijn kint en Dirck Beers kint".

2) Deze opmerking betreffende de Oosterlingen heeft noch Pers, noch Brandt opgenomen.

woorden het volck uut de kerck gekregen en de kerck vast toegesloten. Maer in de Oudekerck sijn de Vespers ten eynde gebracht, niettegenstaende het volck (blz. 35.) vrij murmureerden tegen de papen. Ontrent tuschen 3 en 4 uren is gecoomen int noortent van de kerk eenen Jasper, wesende een coorendrager, dicht bij tsacrament-huysken en daer gevonden Weyn Cornelis, huysvrouw van Simen Copsen, burgemeester, seggende tot haer: „siet daer hanct in dat glasen bordeken dat gruwelijcke en godlasterlijcke gedicht", neemende hetselfde in sijn hant op, en het schrift haer voorgelesen, dat luidende was aldus, als volcht:

„Hier leyt besloten in dit slot
Jesus Christus, waerachtich mensch en Godt,
Alsoo hij van Maria is gebooren;
Die dit niet gelooft, die is verlooren;"

met noch 20 of 24 regelen, seer godtlasterlijcken luydende; en het gelesen hebbende, heeft het voor sijn voeten stucken gesmeeten, maeckende door tglas so grooten geluit door de gansche kerck. Hierdoor hebben sommige jongens met steenen begonnen te werpen op de altaren na de beelden; ende een heeft den anderen verweckt, dat sij alsoo aen de beelden van boven neder te warpen sijn getegen. Sommige burgers, en die van de Religie, hebben haer, eer dat noch de beelden aengeraeckt worden, sich uut de kerck op de marckt geschickt, opdat men haer het beelden stormen niet en souden opleggen [1]).

De Burgemeesters, verneemende datter een soodanich gespuys van volck in de kerck vergadert was, sijn daerom vergadert en hebben Schepenen bij haer

1) Brandt ontleent hier aan Reael nog uitdrukkelijk eenige namen: Laurens Jacobsz. zelf, Reinier Kant, Vrank de Wael en Cornelis Janszoon Coster.

ontboden, en daerbij mede Egbert (blz. 36.) Roelofsen, Adriaen Pauw, Arent Brouwer; versoeckende van dese drie persoonen eenige middelen te hooren, hoe men de gemeente soude stillen; dese mannen haer beraet neemende tot sanderen daechs, dewijle sij haer daerin beswaert vonden [1]). Middeldertijt is op de marckt oock voor Burgemeesters een gerucht gecoomen, dat men in de Oudekerck de beelden aen stucken smeeten. De Burgemeesters hebben in aller haest de 3 schutterien op de marckt doen coomen. Daerentuschen is de Schout Pieter Pietersen, met Jan Clasen Bijl en Gerrit Pop, met 40 gewapende mannen na de Oudekerck gegaen en met helbarden en ander geweer in tvolck beginnen te slaen, en een schot met een roer geschooten; sodat de vrees daer inquam, waerdoor veel jonck volckx en kinderen ter dueren uutgeloopen sijn en een meysken in de suyder deur doot gedrongen is. Doen sijn sij aen de andre deur gegaen en die met een balck opgelopen [2]) en de Schout met de sijnen ter kerk uutgejaecht, roepende: sla doot, sla doot; waerna dat sij dus te vieriger waren in tbeeltbreecken, tot datter 3 rotten van de schutterij van Burgemeesters gesonden, in de Oudekerck gecoomen sijn, die met bidden en smeecken het volck uut de kerck kregen; want door het vriendelijck spreecken van de schutterij sijn sij alle vertrocken, ende de kerck worde geslooten.

---

1) Dit ook door Brandt overgenomen bericht is niet geheel juist. Wel werd althans Pauw ontboden, doch eerst den volgenden dag werd den drie genoemden burgers opgedragen een maatregel voor te stellen, hetgeen zij toen tot den volgenden dag in beraad namen. Zie Pauw, Relaes van het gepasseerde, enz., achter Bor, Dl. IV., blz. 1.

2) Oorspronkelijk stond er in plaats van „Doen — gelopen": „De andere, die in de kerck waren, hebben haer ter weer gestelt", wat blijkbaar ook door Pers (1e dr., blz. 70; 2e dr., blz. 253) en door Brandt (I. 358) is gelezen.

Dese volgende historie dient hierbij verhaelt te worden. Ontrent 4 jaren voor desen tijt was in dese kerck gecoomen eenen Heer Simen Slecht van Haerlem (blz. 37.), die den dienst van het cappellaenschap soude bewaren. Dees hadde een outaer aen de suytseyde van de kerck, voor in St. Sebastianen coor. Willende nu syn fuycken om gelt te vangen uutstellen, heeft hij tot Haerlem een Marienbeeltjen laten sniden, die een naeckt Jesus op haer schoot hielt, hooch ontrent 1½ voet, en hetselven in een glasen kasken op den voorschreven altaer doen setten; daerbij opgerecht een gilt van vrouwpersonen, die alle maechden souden wesen, meestersen en dinaeressen, en alle orden in tselfde gilt gestelt. Dese quamen op seeckere dagen bij hem te biechte daer, nu aen 't altaer offeren en het sacerment ontfangen, soodat het scheen dat hij in de fuicken seer wel gevangen hadde, ja oock soo men seyde wel vischen met 2 beenen; alsoo datter veele verwondert waren van de groote stouticheit ende onbeschaemtheit ende oock der maechdekens dwaesheit. Sij hadden de altaren costelijck met schilderien verciert; veele cassuffels, cappen, antependenten, silver pullen, vergulde kelcken ende al wat dienende was ter eeren van dit beeldeken, hadden sij met veele costen te samen gebracht, ja het beeldeken was geciert met veel diversche kostelijcke mantels, daermeede het gecleet worde naer waerdicheit van dagen. In somma men conde oock wel mercken dat de papen gelt versamelen, alsoo datter een spreeckwoort gingh onder het gemene volck, luydende aldus:

(blz. 38.) „Heer Simon Slecht
Heeft een afgodt opgerecht;
Al wat hij daermede kan couvreeren,
Dat sal die pastoor in den Haech verteeren [1])".

1) Oorspronkelijk luidden de beide laatste regels:

Sij meynen den pastoor, die om valsheit tegen Schout Willem Dirricksen in den Haech lach gevangen, daervan te vooren gehoort is. In desen tijt, als het Marien beeltjen in sijn fleur was [1]), quam een vrouwe in de kerck, genaemt Weyn Adriaens Ockers dochter, de huysvrouw van Jurgen ter Molen, met haer meyt; siende desen nieuwe afgodt, daer sij sooveel af had hooren seggen, is met een iver ontsteken, soodat sij haer toffel uut haer voet treckende op het altaer na tbeeldeken gesmeeten heeft [2]). Maer daerna als Duc d'Alba sijn tyrannie int lant gebruickt heeft, hebben de Magistraten alleen om dese oorsaeck haer in een wijnpijp met waters verdroncken, haer man verdreven en gebannen; haer dienstmaecht, die maer alleenlijck beneffens haer vrouwe in de kerck gestaen hadde, doen sij de toffel smeet, hebben sij oock desgelijckx in een pijp met waters het leven benoomen.

Den 25 wierde gepubliceert, soo wie eenige kerckelijck goederen onder hem hadde, soude die brengen in handen van kerckmeesteren, sonneschijn, op peene van de galge [3]).

Om tot propoost te coomen, de Burgemeesters hadden de 3 voorschreven burgers belast iets te concipieren om de burgerij te stillen; daerom hadde Adriaen Pauw sekere articulen geconcipieert, die met hetgeene Burgemeesters selve gemaeckt hadden seer wel overeenquamen. De Burgemeesters hebben dese

---

„daerme hij meent te conquesteren,
dat sal sijn pastoor in den Haech verteeren".

In dezen vorm heeft ook Pers (2e druk, blz. 253) het versje.

1) In plaats van deze woorden stond er oorspronkelijk: „Nu op desen tijt van het beeldeken, quam" enz.

2) In plaats van „soo dat — heeft", stond er oorspronkelijk: „en heeft geworpen met haer toffel ofte muyl int altaer na 't beeldeken".

3) Dit vindt men noch bij Pers, noch bij Brandt. De keur is te vinden, Keurboek F. fol. 212 vs. (Amst. Archief.)

met sijn eygen handt geschreven articulen van hem ontfangen, waermeede sij denselfden int jaer 1568 voor den Bloet- (blz. 39.) raet hebben beschuldicht, dat hij dese articulen ten versoeck van de rasende gemeente de Burgemeesteren overgelevert hadde, waerover hij het lant ruimen moste, of het sou hem sijn leven gecost hebben. Dese navolgende articulen hadden de Burgemeesteren selve geconcipieert, ende met advys van de 36 Raden sijn dese de 3 schutterien voorgehouden, die daerin verwillicht hebben, op het welbehagen van de Governante ende de Heeren van den Oorden. Alsoo dese in forma van kuere gemaeckt sijnde, sijn oock met trompetten in divarsche quartieren des stadts gecondicht, op den 26 Augusti int jaer ons Heeren 1566, ende waren luydende als volcht:

„Alsoo de tijt voir oogen wesende seer periculoos is, soo ist dat mijn Heeren van den Gerechte met de 36 Raden deser stede, bij advyse van de schutterije, om alle middelen te soecken tot ruste ende vrede deser steden ende van de goede poorteren en inwoonderen derselver, dienende voor dees tijt, totdat anders bij haer Hoocheyt van de Hertoginne, met de Heeren van de Ordre, geresolveert ofte geordonneert sal wesen, gesloten en geaccordeert sijn, in der naerbeschreven manieren:

Dat men de beelden, etc." [1])

Op den 27 Augusti soo sijnder, bij goetduncken van Burgemeesteren en 36 Raden, gecooren als oppercapiteynen van de schutterie, om de Heeren en Burgemeesteren van alles aen te dienen wat sij hoorden ofte wat haer aengeseyt soude werden van wegen de schutterie en burgerije, en al tot ruste en vrede van de goede stede en de gemeene weg dienende, en sijn gecosen dese naevolgende persoonen:

---

1) In margine: „Peter Borre, int 2 boeck, f.71 d."

Adriaen Pauw en Andries Boelissen, uut de oude schutterije; Harman Rodenburgh en Claes Reyeren, van de voetbogen; Arent Cornelissen Cool en Jan Betsen Rodenburgh, van de hantboogen;

ende dese sijn gecosen bij die geheele schutterije, en dat (blz. 40.) door begeerte van de Heeren Burgemeesteren, en dat uut elcken rot bij de meeste stemmen. Soodat sij menichmael voor de Wet en de Burgemeesteren gingen, omme iet te ordonneeren, soo van de wacht, als anders; hoewel sij die dienst niet hebben willen aenneemen, als onder acte van indemniteit van de Heeren Burgemeesteren, twelck haer gegeven is, en tot opper-capiteynen bij Burgemeesteren gequalificeert.

Dese articulen overgesonden sijnde aen de Gouvernante, heeft sij geschreven, van datum den 1 September, aen de Magistraten van Amsterdam; bij welcke brieven sij verclaerde, met sulcken accort met die van de Religie gemaeckt, gans niet tevreden te sijn, ende de articulen verclaert van nul en geender waerden, haer beveelende haer te reguleren met die van de Religie na de resolutie tot Brussel genomen, waervan sij haer een geprente coopie sent en met de kerckeschenders na het placaet daerop gemaeckt [1]). Voor de afcondinge van desen voorschreven articulen hebben Burgemeesters sommige van de Religie boven ontboden, ende haer de articulen voorgelesen hebbende, vraechden haer of men hiermede het volck conde stillen; waerop sij voor antwoort gaven, dat sij die niet en waren, die het volck tot oproer verweckt hadden, maer verclaerden vrijmoedelijck aen Burgemeesteren, dat sij selfs degeene waren, die de gemeente oorsaeck gegeven hadden tot dit oproer,

1) Ons manuscript geeft over dit schrijven meer dan Brandt, doch minder dan Bor. II. 70 (of Dl. I. 101.).

en dat sijluiden niet anders dan vreede en stilheit sochten, dewijle het Evangelium, ende oock meede hare predekanten, (blz. 41.) haer daertoe in alle maniren waren radende; nodigende meteen de Burgemeesters, dat het haer soude gelieven eens tot haer predicatie te coomen hooren, waerop een van de Burgemeesters seyde, dat hij liever tot sijn hals toe int water stont.

Ontrent desen tijt heeft mr. Cornelis Sluys, Presedent van de Provinciale Raet van Hollant, vernoomen datter een in den Haech was, die commissie had, so hij seyde, om alle de beelden te breecken; hij heeft den Raet met de Burgemeesteren van den Haech ontboden, en door haer samen ontbooden Dirck Joosten, Tresorier van de Haech, hem vragende of hij commissi hadde om alle de beelden in stucken te slaen. Hij antwoorde: „ja". Sij vraechden hem, waer sijn bescheit was, en hij, slaende op sijn borst, seggende: „daer leit het" (hij meynde, hij droech de commissy in sijn hart, maer de andre verstonden, dat hij de commissi in pampier geschreven in sijn boesem droech); waerop hij vertrocken is; ende wederom comende heeft de voorschreven Presedent hem gebeden, dat hij sijn werck met alder stillicheit, sonder commocy te maecken, souden doen; ordonneerden hem 12 mannen, die hij tot sijnen dienst soude neemen: men soude verschaffen dat sij elck 7 stuivers voor haer arbeitsloon souden hebben. Alsoo is hij met 12 mannen in de kerck gecoomen ende terstont sijn al de duerwaerders van den Hove met haer wapenen voor de kerck gecoomen; daerna oock de schutterij, die (blz. 42.) de kerck bewaert hebben, totdat de beelden gebroocken waren; ende heeft de Presedent selver de 12 mannen de 7 stuivers voor haer arbeitloon gegeven. Dit door tgeheele lant loopende, is oorsaeck geweest, dat op

veel plaetsen de beelden van boven neder gedanst hebben [1]).

Int midden van Augustus heeft de gemeente van Amsterdam eenen Nicolaes Schultius versocht tot het predickampt. Dese was noch pastoor ende priester int dorp in Noort Hollant genaemt St. Marten, maer hadde volcomen kennis van de waerheit des Evangeliums; hadde een huysvrouw met 6 kinderen; was een seer geleert man, in de Outvaders wel belesen; is doen, nadat hij hem een tijt langh beraden hadde, met vrouw en kinderen tot Amsterdam gecoomen [2]). Ontrent dese tijt is de eerste verkiesinge der diaconen geschiet. Men sach een grooten iver bij de gemeente, want veel luiden vercoften den overvloet van hare cleren en juwelen, en gavent tgelt de diaconen, ja sommige brochten haer juwelen tot de diaconen, die se vercoften ende het gelt den armen gaven [3]).

Den 29 Augusti worde in de Siecken- ofte Leprosenkerck gepredickt [4]).

Op den 2 September is binnen Amsterdam gepubliceert een strenge placcaat van dato den 25 Au-

---

1) Oorspronkelijk volgde nog: „waeruut merckelijck te sien is, hoe dat Godt de Heere", doch zoover gekomen haalde de schrijver deze woorden weder door.

In 't algemeen komt het verhaal, dat wij hier voor ons hebben, betrekkelijk den beeldenstorm, overeen met hetgeen Brandt geeft. Alleen over het beeldje van Simon Alewijnsz., alias heer Simon Slecht, zijn de mededeelingen iets uitvoeriger dan wat tot heden in gedrukte werken te vinden was. Het schimpdichtje is door Pers, gelijk ik aanteekende, in zijn 2en druk opgenomen, en na hem door Dapper in de Beschrijving van Amst., blz. 172.

2) Over dit beroep is Brandt, aan de hand van Reael, uitvoeriger, I. 377vv.

3) Brandt (I. 379) haalt nog uit Reael letterlijk aan: „deelende den nooddruftigen sonder onderscheidt van persoonen, 't sij van wat Religie dat die waren".

4) Dit heeft noch Pers, noch Brandt.

gusti 1566, binnen Brussel, verbiedende wel scharpelijck het beelden stormen met den aencleve van dien, op peene van de (blz. 43.) galge en confiscatie van goederen. Stont onderschreven: „Bij den Coninck in sijn raet [1])".

Op den 6 September hebben een goet getal van de voornaemste burgers versocht, dat sij achtervolgens de articulen, die gemaeckt en gepubliceert waren den 26 Augusti voorleden, bij haer crancken souden van buiten mogen inhalen een predecant, waerop de Burgemeesters de 36 Raden gevraecht hebben, en is geresolveert de requiranten sulckx niet te moogen consenteeren, voor en aleer men bescheyt soude hebben van de Hartoginne; ende op den 7 September is hierop bescheit gecoomen ende de missive van de Hertoginne geleesen, dewelcke was dat sij met sulcke articulen, als op den 26 Augusti gepubliceert waeren, gans niet tevreden was en wilde dat die geroyeert ende te niet gedaen worden; voort schrijft sij, dat sij ongedrongen uut haer eygen wille de Geusen ende nieuwe predecanten so verre ingeruimt hebben, sonder eenige noot [2]). Voort soo vertelden Joost Buick, die van Bruissel was gecoomen, dat haer Hoocheit mondeling geseyt hadde, dat die van Amsterdam hierover noch geen roode hembden gedragen hadden.

In desen tijt waren gesonden uut den Haech tot

---

1) Brandt (I. 367) geeft, naar Reael, over dit plakkaat meer. Den datum der afkondiging te Amsterdam, nam enkel Pers op, in den 2en druk van zijn werk, blz. 263.

2) Oorspronkelijk volgde op „geleesen": „dewelcke was aengaende de voorschreven articulen, den 26 Augusti gepubliceert; in welke missive de Hartoginne den Raet geweldich schoffeert, dat sij ongedwongen", enz. Zoo schijnt Brandt (I. 360) te hebben gelezen. Van het bedoelde verzoek der burgers maakt enkel Pers melding, in zijn 2en druk, blz. 263.

Amsterdam twe comissarisen, de Burgemeesters tot assi(s)tensy, en waren Reinier Verduin en Mr. Dominicus Boot. Dese concipieerden eenige articulen, om de kercken wederom te oopenen ende den dienst daer wederom in te doen, maer sijn tot verscheyden malen van de 36 Raden afgeslagen, overmits thart schrijven van haer Hoocheit, waerdoor de Regeerders van Amsterdam seer geturbeert waeren, niet wetende wat sij in dese saeck doen souden [1]).

(blz. 44.) Op den 26 September is gestorven eenen Simon Muts, en alsoo dese met stilheit ende sonder eenige papistige ceremoniën begraven soude worden in de Nieuwekerck, so men hadde gedaen van den 26 Augusti, dat dese voorseyde artikels gepubliceert waren, hebben de Burgemeesters ter tijt der begravinge ontrent 40 mannen vande statswacht met de capiteyn van de wacht, Pieter Corsen, in de kerck gesonden met sulcke ordre, dat als het lijck voor de kerckduer sou coomen, dat sij dan 'tselfde souden neemen ende in de kerck begraven, sonder imant van 't mede coomende volck in de kerck te laten coomen, als alleen de 4 dragers en de vier naeste vrunden. Als nu de wachters niemant in de kerck wilden laten, soo sijn eenige bij de Burgemeesters gegaen, versoeckende dat de naeste vrienden met het lijck souden mogen ingaen, sonder meer, twelck haer afgeslagen wert [2]). Ondertuschen vergaderde

1) Dit is noch door Pers, noch door Brandt opgenomen.

2) Oorspronkelijk stond er: „hebben de Burgemeesters ontrent 40 wachters in de kerck gesonden, met bevel dat sij voor de kerckduer het lijck souden neemen ende selfs begraven souden, sonder imant in de kerck te laten coomen; maar alsoo het volck was gecoomen, siende die daer meenden in de kerck te coomen, dat het haer niet toegelaeten is, hebben sij eyndelijck de Burgemeesters doen aensoecken dat de vrienden slechs met het lijck binnen de kerck mochten coomen, maer sulckx is oock afgeslagen".

veel van het gemeene volck bij de suiderdeure, daer het lijck stont, ende alsoo de vrienden tot de wachters seiden: „als het dan niet wesen mach, neemt het lijck ende begraeft het dan", ende sij de deure openende, is het volck tot de deur ingedrongen en tegen danck van de wachters ingeraeckt; maer alsoo de wachters met gewelt het volck tegenstonden en eenen door den armen geschooten hadden, is dat gemeen volck met furie ingevallen en hebben de wachters uut de kerck gedreven [1]); maer nochtans hebben eenige eerlijcke burgers so veel gedaen, dat sij met goede woorden het lichte volck uut de kerck kregen ende de kerck slooten. Dit volck (blz. 45.) uut de kerck sijnde, sijn gelijck als eendrachtich door alle straten en steegen geloopen, recht na het Minnebroersclooster. De oorsaeck meenen wij te wesen, omdat de Burgemeesters ontrent 3 weecken te vooren 50 mannen, met roers ende ander geweer versien, in hetselfde clooster geleit hadden, die dicwils met schieten en andre maniren veele insolentie bedreven tot groot nadencken van de burgerij, die daervan seer verscheielijck spraecken; alsoock dese monicken de princepaelste waren, die met de Burgemeesters neersticheit deden om het Evangelium te verdrucken, daerom oock seer van de Magistraten worden gefavoriseert, houdende met malcander veel gasterien en bancketten; waerom sij oock bij het volck in geen cleynen haet en waren. Alsoo nu dit voorschreven volck ende rappalie met hoopen voor het clooster vergadert was, hebben Burgemeesters seeckere voornaemste burgers [2]) afgevaerdicht, om het

1) Brandt heeft nog aangeteekend, dat men den wachters 't geweer, dat zij hadden weggeworpen, zonder iemand te beleedigen, nadroeg.

2) Brandt noemt hunne namen; Reael was er bij, doch ging niet mede naar binnen.

volck van daer te krijgen en oock om te belasten, dat het volck, die binnen int clooster waren, sich tegen het volck niet en souden stellen, maer sij souden sien te verloopen. Maer sij vonden dat gemeene volck soo ontsteecken, als seggen Mr. Marten Coster en Andries Boellisen, die bij geval daer quamen, dat sij noch met bidden noch met smeecken iet konden vercrijgen, maer worden hoe langer hoe ijvriger om int clooster te breecken; alsoo een voorneemend burger, met namen Louris Jacobsen, iet willende (blz. 46.) beletten, in groot perijcel sijns levens geraeckte. Alsoo dese burgers tot de Burgemeesters wedergekeert sijn ende den handel vertelt, hebbende derhalven met der haest 2 van de 36 Raden afgesondert om dat rasende volck te stillen, maer sijn te laet gecoomen; want hadden alreede het clooster al ingenomen en met hoopen ingeloopen; daer sijn terstont eenige treffelijcke burgers ingeloopen int clooster om te verhoeden, dat de monicken geen leet aen haer lichaem soude geschieden, en hebben se oock al te samen onbeschadicht uut het clooster gebracht, en men liet se gaen daer se wouden.

Het dolle volck was doende met schueren en breecken, met de sellen der monicken op te smijten, de boeken te scheuren, die sij daerin vonden. Dit heeft beweecht 2 burgers, als Egbert Roelofsen en Pieter Jansen Kies, om in de liberij te gaen ende door een venster op een seker erf alle die boecken te salveren; oock eenen Hendrick Simonsen; salveerden oock het rundt en alle eetbare waren, die sij int clooster vonden; twelck al om beste gedaen sijnde, worden haer naemaels, als wij hooren sullen, qualijck geloont; want Egbert Roelofsen heeft het om deser oorsaeck als Lutheriaen het moeten verloopen ende worde daerna gebannen, ende Pieter Jansen Kies worde van de Schout geapprehendeert

ende aengeclaeght op de hals, omdat hij, so de Schout seyde, de liberi in 't Minnebroedersclooster berooft hadde; ende niettegenstaende alle extracten ende bewijs hadde hij moeten sterven, indien hij uut de gevanckenisse niet oncoomen waer door middelen van de sipier, die van de vrienden voor een stuck gelts daertoe gecoft was en met Pieter Kies uut de gevanckenisse wechliep. Maer tot onser propoosten wederom te coomen, dit volck, dat nu int clooster alsoo geraest hadden, (blz. 47.) hebben met dollen rasenden iver in de Minnebroederskerck gevallen en haer met een wonderlijcke furie begeven tot het beeldenstormen, dat sij se allen aen stucken braecken. Dit gedaen sijnde is elck naer huys geloopen [1]).

Des anderen daechs, den 27 September, was gestorven een vermaerde wedue, een out burgerrinne van de stat [2]); dese so sij soude begraven worden in de Nieuwekerck, heeft hem wederom een groote hoop licht volckx versamelt ontrent de deure van de kerck; maer alsoo de wachters geen resistentie en deden, maer lieten het volck in de kerck coomen ende de doot begraven in stillicheit, sij hebben daer niet aengerecht; alsoo verscheyde burgers ten besten spraken en eenige schutters van de marckt quamen, die haer versochten om uut te gaen; twelck sij deden. Dan int weghgaen sprack een van tgespuys: „ick weet een aenslagh, laet ons met gemeene hant na de Cathuysers gaen; gisteren vlees, nu vis"; en sijn daer van daen met meenichten seer confuselijck geloopen na het Cathuiserclooster, leggende ontrent 2 roers schooten van de stat. Daer binnen sijnde

---

1) Het plunderen der kerk wordt niet uitdrukkelijk door Brandt vermeld; wel door Pers (1e dr., 80; 2e dr., 264).

2) Brandt ontleent aan Reael haren naam: „Emme Kaerden, de weduwe van Pieter Dirkszoon in 't Vlasvat".

gecoomen, hebben sij sommige glasen int pant ende sommige beelden in de kerck ende eenige boecken gebroocken ende geschuert; veel van haer volck bleven den gehelen nacht daer etende en drinckende, wat sij daer vonden. Des anderen daechs sijn van de Burgemeesters eenige van de schutterij geordineert om te besichtigen, hoe het int clooster al gemaeckt was, en om het volck daer met stilheit uut te doen gaen; twelck sij oock gedaen hadden; doch so sij resisteerden, datmer vrij soude opslaen, dogh niet gevangen neemen, om geen commotie in (de) stat te maecken. Maer de Schout Pieter Pietersen heeft na sijn ouden iver hem oock met eenige statswacht daer begeven, ende, ontrent het clooster coomende, 4 van degeen, die aent clooster doende geweest waren, gevangen en aen malcander gebonden (hoewel sij wel 60 of 70 persoonen beset hadden, die de monicken seyden maer kijckers geweest te sijn; doch die lieten sij gaen) in de stat gebracht. Maer alsoo ontrent de Haerlemer poort een groote hoop volckx vergaderde, ende het geruchte quam, dat de Schout 4 gevangens inbracht, is elck met krijten en veel getier om sijn geweer geloopen. Ende de saeck vertoonde (blz. **48.**) sich alsoo, dat lichtelijck datmael een groote bloetstortinge waer geschiet; maer veel eerlijcke burgers den Burgemeesters sulckx metterhaest bootschapten, hebben oock gevordert dat men daerin om veel quaets te schuwen souden voorsien; waerop sij gesonden hebben de Substituit van de Schout, Willem Martsen Calf, balliu van Amsterlant met jonge Harman Rodenburgh, Hendrick Boelissen en Jan Broeck [1]), die na de Haerlemer poort toe

---

1) Oorspronkelijk stond er: „Willem Martsen Calf, balliu van Amsterlant, met Clement Volckersen Coorenhart ende Jacob Cornelissen, beyde Schepenen, met noch 12 schutters". Zoo heeft

souden gaen om de gevangens te ontslaen, ende sijn de Schout te gemoet gecoomen ontrent de Engelsche steech; hebben terstont uut de naem van Burgemeesters en 36 Raden de gevangenen ontbonden ende ontslagen en laten gaen. Het gemeene volck was soo ontsteecken, dat sij de Schout evenwel nageloopen hebben en hem gejaecht in een backers-huys, daer hij hem achter den oven berchden en sijn leven salveerden. Dit gedaen sijnde, is het volck gestilt geworden en sijn altemael na huis gegaen, sonder imant voorder te beschadigen. De voorseyde Substituyt had de commissie niet willen uutvoeren van de gevangen los te maecken, ten was de Magistraet, die doen vergadert was, hem solennelijck toeseÿden, dat sij hem daervan schriftelijck acte geven souden; dewelcke hij daerna, doch met groote moiten, gecregen heeft; had hij se oock niet gehad, 't soude daerna sijn leven gecost hebben, want doen hij, ten tijden van Duc d'Alba, van de Schout was gevangen genoomen en in lange sware gevanckenisse gehouden, hem geen dinck meer ten last leggende, dan dat hij des Coninckx gevangens, wesende beeltstormers, losgemaeckt (blz. 49.) hadde, heeft hij hem selven ter nauwer noot met dese selve acte noch gepurgeert ende uut de gevanckenis geraeckt [1]).

Door dese en diergelijcke dingen maeckte Godt de Heere in de Magistraten een groote vreese ende verslagentheit; want om de tyrannie, die sij te voren gepleecht hadden, waren sij bevreest dat het ge-

ook Brandt gelezen (I. 382), terwijl Pers eveneens deze namen heeft (2e druk, blz. 264.). Ook in de Resolutiën der Amst. Vroedschap (N°. 2, f. 34vs.) worden ze zoo opgegeven. De verandering is dus hier geene verbetering.

1) Brandt heeft nog aangeteekend dat het stuk onder Reael berustte; en dat deze een afschrift daarvan den beschuldigde uit Emden toezond (I. 486.).

meene volck eenmael aen haer souden wreecken; so versamelden sij ontrent desen tijt met de 2 Comissarissen uut den Hove, ende na veel beraetslaginge soo besloten sij, bij de vollen Raet en ter presentie van Commissarissen, eenige articulen te maecken, die soude wesen als een seker accort tuschen die van de Religie ende de Catholycken, so sij sich noemden; ende die gedicteert hebbende, hebben sij door een Doctor in de Medecijn, Mr. Marten Coster, die van de Religie doen aensoecken om deselfde articulen te onderteeckenen, dewijle sij dienen souden tot een accort tuschen beide de partien voorseyt. So heeft dit desen Doctor oock met alle erenst gedaen, veele reden gebruickende om die van de Religie daertoe te bewegen; maer die van de Religie, wel verstaende de meeninge der Burgemeesters, hebben in geenderlye maniren daerin willen treden, dewijle sij geen pertijen van de Burgemëesters en 36 Raden en waren. Eyndelijck is nochtans de saeck so verre gecoomen, dat die geconcipieerde articulen sijn voorgelesen; ende int hooft van dien bevindende dese woorden: „In welck advoy mijne Heeren voorseyt so veel in hen is geconsenteert hebben", waeruut die van de Religie vreesden ende verstonden, dat men henluyden in toecomende tijden soude mogen te last leggen, dat sij degeene waeren die de Magistraten sulcke artickelen afgedrongen hadden — alhoewel de Magistraten de articulen selfs gemaeckt ende aen die van de Religie versocht, dat sij die souden onderteyckenen en tot rust en vrede der gemeenten — versochten die van de Religie eenige veranderingh hierin gemaeckt te worden [1]). Desen Doctor, die in

1) Oorspronkelijk luidde deze volzin: „ende int hooft van dien bevindende dese woorden: „In welcken poinckt van advoy mijne Heeren voorseyt so veel in hen is geconsenteert hebben", hebben

desen saecke seer arbeyde, heeft door veel tuschenspreecken soo verre gebrocht, dat tot faveur van degeene, die onderteyckenen souden, onder- (blz. 50.) aen geset souden worden dese volgende woorden: „.........[1]) onderteyckent hebben, ter saecke van dese hare onderteyckeninge in toecomende tijden niet gemolesteert ofte achterhaelt sullen mogen worden". Dese Doctor bracht het mit veel moytens sooverre, dat die van de Religie de onderteyckening beloofden, gelijck sij oock deden [2]).

Hierop sijn dan vergadert Burgemeesters, Schepenen en 36 Raden, met de voorseyde comissarisen, Mr. Dominicus Booth (en) Mr. Reynier van Duyn, met oock de ses nieuwe gecooren capiteynen van de 3 schutterijen en noch eenige treffelijcke borgers, die alle versamelden in Schepencamer; waerbij gecompareert sijn beyde de predecanten, Jan Arentsen ende Pieter Gabrielsen, met nog 6 van de Religie; alwaer, ter presentie van alle de vergaderinge, de articlen gelesen werden, ende daervan twe alleens luidende contracten gemaeckt en bij partijen onderteykent worden. Voorder hebben in handen van de president-Burgemeester, Cornelis Jacobsen, eet van getrouwic-

---

sij gevreest dat de Magistraten hiermeede wouden seggen, dat sij daertoe versocht ende gedrongen hadden geweest, daer sij het nochtans uut haer selven hadden gedaen, begeerden sij wel eenige veranderinge te hebben".

1) Hier is het papier beschadigd en zijn enkele woorden onleesbaar.

2) Oorspronkelijk stond er: „De Doctor, die hier in de saeck seer arbeydende was, vercreegh door veel tuschenloopen tot faveur van degeenige, die het onderteyckenen souden, eenige woorden ingeschreven souden worden, ende na veel moiten bracht de Doctor de saeck soo vert, dat die van de Religie de onderteyckeninge beloofde. Desen getrouwen dienst is desen voorseyden Doctor oock qualijck geloont; want hierom moste hij oock naemaels vluchten ende gebannen werden".

heyt gedaen, dewijle sij alsnu in de stat souden mogen woonen, ende oock belooft het volck na haer uuterste vermogen te vermanen ende te onderrichten tot onderhoudinge van dese volgende artyckulen. Deselfde Burgemeester heeft wederom haer aen haer handen belooft, haer te beschutten ende te beschermen, gelijck trouwe Magistraten haer getrouwe ondersaten schuldich sijn te doen. Siet hier, hoe wonderlijck ende haestelijck dat Godt de saecke kan veranderen ende sijne mogentheyt betoonen; want den 8 July laestleden hadden sij 600 gulden gestelt voor die eenen predecant, levende ofte doot, soude leveren ofte aenbrengen; en siet, eer September uut is, neemen sij die in haer beschermingh. Alsoo kan Godt sijn bedroefde gemeente somtijts een haestige verlichtinge toesenden, buiten alle hoop van menschen, opdat wij sijn macht souden leeren kennen. Het princepael . . . . . [1]).

(blz. 57.) . . . . is dese goede man op den 2 Maert 1568 van den Onderschout Olfert Michielsen gevangen, ende sat drie maenden, eer dat hij verhoort werde; daerna worde hij ter banck gecondemneert, ende alsoo men in hem geen misdaet conde vinden, adviseerde de Pensionarius Sandelyn, alsoo des Schouts

1) Hier ontbreken zes bladzijden. Het uittreksel was gevorderd, blijkens Brandts aanhalingen, tot fol. 57b; ons stuk vangt weder aan met het verhaal van het ongelukkig lot van Reaels zwager, Egbert Meinertsz., dat, volgens Brandt, te vinden was fol. 59b—60b. Wat wij missen werd dus gelezen van fol. 57b—60a. Brandt heeft daaruit aangeteekend den inhoud van het stuk, waarbij den Gereformeerden de Minderbroederskerk werd afgestaan; de namen der onderteekenaars, en hoe men Egbert Meinertsz. tot teekenen bewoog. Dit alles kan in ons manuscript moeilijk zes bladzijden gevuld hebben. Ik vermoed dat de afschrijver, evenals na blz. 21, eenige bladzijden had opengelaten, om ter gelegener tijd den letterlijken inhoud van het verdrag te kunnen opnemen.

informatie vals bevonden worde, dat men den man behoorden vrij te laten. De Schout Pieter Pietersen, dit verstaende, heeft hem gaen beclagen aen den Bloetraet van duc d'Alba, hem belastende met de onderteeckeni(n)ge van dit voorseyde accoort; waerover den goeden man op den 9 October 1568 gecondemneert is om met den swaerde geexecuteert te worden. Maer hij was een seer mager teer man, die oock in de gevanckenisse watersuchtich geworden was, sulck dat hij in dien tijt seer cranck was; de Schout had hem nochtans garen op den bestemden tijt doen executeeren, te meer omdatter noch twe andre vroome burgers, Olphert Michielsen [1], biersteecker, ende Pieter Jansen de Wit, oock met dieselfde doot, om dieselfde oorsaeck [2], souden gedoot worden; doch de Schout hadde garen den crancken man op een stoel op het schavot doen executeeren, maer des avonts omtrent 8 uren is Egbert Meindersen in den Heer ontslapen. Denselfden October heeft de Schout dese vroome voorzeyde burgers met den swaerde doen executeeren; maer Egbert Meyndersen heeft hij, alsoo doot sijnde, in de gevanckenis op een stoel doen binden, ende door den scherprechter sijn hooft doen afslaen, ende het lichaem door 2 cellebroers op het elendich kerckhof doen begraven, alsoo genoemt omdat, alsoo de papisten seiden, de elendige menschen, die sonder sacrament storven, aldaer begraven worden [3].

---

1) Hier heeft de schrijver zich blijkbaar verschreven: Pers en Brandt noemen den man Olfert of Alfert Hendriksz.

2) „om dieselfde oorsaeck", moet hier in algemeenen zin worden genomen; tot de onderteekenaars van het verdrag behoorden zij niet. Zie Pers, 1e dr., blz. 152; 2e dr., blz. 347; Brandt, I. 488.

3) Niet enkel Pers, l.l. en Brandt, l.l., maar ook Hooft heeft dit verhaal opgenomen (Ned. Hist., V. 193vv.). Pers teekent hierbij nog aan: „Alhoewel andere beweeren, dat hij kranck leggende van de medecijns in de gevanghnisse, in tegenwoordigheyt van

(blz. 58.) Dit accoort worde gedruckt ende aen veel plaetsen der stat aengeslagen.

Hoewel dit accoort nu gemaeckt was, so en hebben die van de Religie nochtans in de Minnebroerskerck noch niet geleert; maer alsoo op een Sondach, 2 October [1]), veel volck smorgens in de voorschreven kerk quamen, vonden sij die noch woest leggen van de gebroocken altaren en beelden; daer sij na buiten wederom sijn gegaen, de Burgemeesters, vreesende of daer opspraek uut soude mogen gevallen hebben, hebben begeert dat sij namiddach in de voorschreven kerck souden vergaderen; ordineerden een Reynier Simonsen van Nec, die ontrent een uren in de kerck quam, daer het volck met meenichten vergadert was; die van de Burgemeesters wegen de predecant Jan Arentsen bij de hant op de preeckstoel leyde, ende dit met een groote verwondering en vreuchde van al het volck, die Godt loofden, dat hij

---

zijn huysvrouwe, wierde besocht, die alle raed en hulpe tot sijne genesinge beijverden; waerdoor die goede vrouwe, tegens haren man, de groote voorsorge der Heeren seer prees; doch hij antwoordde, dat sulx tot sijnen besten niet geschiede, maer dat men 't schaep slechts vet socht te maecken, ter tijd het tot het slachten was bequaem. En dat hij door stadige quellinge afgemat, in de gevanghnis soude sijn gestorven, en op 't ellendige kerckhof begraven, sonder dat hij nae sijn dood, gelijck eenige schrijven, soude zijn onthooft; 't zij dan soo 't wil, soo heeft sijn soon D. Sebastiaen Egbertsz., Medicin en Burgemeester deser stad, dien wij hierover hebben gesproocken, geen seeckerder kondschap konnen navorschen". Ook de mededeeling dat hij op het ellendige kerkhof werd begraven is onjuist. Zie ter Gouw, VI. 276. Reael was toen dit gebeurde te Emden en schijnt niet goed ingelicht te zijn geweest.

1) Deze datum moet onjuist zijn; 2 Oct. 1566 viel niet op een Zondag, maar op een Woensdag. Brandt (I. 385) noemt voorzichtig den datum niet, doch zegt enkel „in Wijnmaendt". Trouwens in ons manuscript is 2 Oct. een tusschenvoegsel. Ter Gouw vermoedde dat het hier verhaalde op 13 Oct. voorviel (Gesch. v. Amst., VI. 125.). Moet men soms lezen (Zondag) 20 Oct.?

die saecke in so corten tijt so wonderlijck verandert hadde. Die van de Religie hebben de kerck van alle gebroocken altaren en beelden doen reynigen, en daer bancken en stoelen ter nootdruft doen maecken, en alle ding in goede ordening gestelt. In dese rust sijnde, hebben de predecanten eerst ouderlingen geordineert, om dan tot de executie der religie te coomen ende insonderheit het gebruyck des Heeren heyligen Avontmael [1]).

Dit goede progres heeft den Satan niet connen verdragen, maer heeft haest getracht die omme te stooten; want veel Oosterlingen, die sich Confessionisten noemden, van welcken veel in de stat waren, stroyde quade geruchten van hetgeene de predecanten leerden, insonderheit dat sij qualijck van het Avontmael leerden, contrari de Confessy van Ausburch, welcke van alle Vorsten in Duitschlant seyden (blz. 59.) was aengenoomen, alsoo dat men door de leeringe geen hulp van haer hadden te verwachten. De Magistraten, weetende wat groote schade t'Antwerpen door dese gasten in de kerck geschiet was, hebben verhoopt hetselfde hier ook te mogen geschieden; hebben daerom doen stroien datter noit geen rust int lant soude wesen, eer men de Confessy van Ausburch toelieten; op welck propoost de voorseyde Oosterlingen hebben bij requeste aen Burgemeesters versocht om St. Olofs-capel te hebben om daerin te predicken ende de sacramenten te oeffenen, en hebben hiertoe veelen onderteeckeninge gesocht; dit request exhibeerden sij den 25 October. Maer de predecanten dit alles verstaen hebbende, heeft Jan Arentsen, door gemeen accoort, op een Sondach, in de Minnebroerskerck, het volck voorgelesen het 10 en 13 articel van de Confessy van Ausburch,

1) Brandt is iets uitvoeriger over dit alles.

handelende van het Avontmael Christi, en heeft hierop het volck wel duidelijck vermaent, dat sich niemant door eenige valsche beschuldinge ende achterclap en wilde laten verleyen, al(s)of sij van het Avontmael des Heeren qualijck leerden, expresselijck protesteerende dat sij contrari de voorgelesen articulen niet en leerden. Hierdoor is de gemeente seer versterckt geworden. De Burgemeesters en 36 Raden, dit alles verneemende, te meer dat sijn Excellentie Prince van Orangen tot Amsterdam verwachtet worde, hebben het versoeck der Oosterlingen afgeslagen, tot aencomste van sijn princelijke Excellentie.

(blz. **60.**) De leeraers ende ouderlingen der gemeente tot Antwerpen, vernoomen hebbende van dese protestacie, met alle hetgeen dat tot Amsterdam gepasseert was, hebben qualijck ende ergelijck genoomen; hebben daerom een predecant, Gasper van der Heiden, met 2 ouderlingen, tot Amsterdam gesonden. Dese, sijn last geoopent hebbende ter presentie der predecanten, Jan Arentsen, Pieter Gabrelsen en Nicolaus Scheltius, der ouderlingen ende eenige nootabele mannen der Religie, heeft haer over desen voorschreven protestatie seer hart met een seer lange oratie gestraft, besluitende hetgeene tot revocatie van hetgeene dat geschiet was [1]). Die van Amsterdam hebben tot antwoort eerst den eysch ende de noot des tijts voorgestelt; daerna met veele woorden verclaerden, dat sij oprecht en wel gedaen hadden ende hetselfde protest van woort tot woort haer voorgelesen; defendeerde oock tselfde met Godts woort te mogen bestaen, insonderheit in dese conjuncture des tijts. Doch met alle hetgeene dat men voorbrachte en heeft men se niet connen vernoegen. De saeck is daerom tot den volchgende dach verstelt.

---

1) Hier is uitgevallen „tendeerde", of iets dergelijks.

Coomende nu wederom tesamen, heeft Casparus van der Heyden sijn vermaninge seer heftich begonnen, tendeerende alles tot wederroepinge van de voorseyde protestacie; ende als daer wel ende discretelijck geantwoort was, heeft hij gedriecht met excommunicatie, datselfde met seer heftige woorden (blz. 61.) uutdruckende en meermael verhalende. Eyndelijck niet coonende accorderen is goetgevonden, dat die van Amsterdam haer beantwoordinge in beslooten brieven aen die van de gemeente te Antwerpen ende door dese Gedeputeerde souden senden, twelck alsoo geschiet is; ende en hebben noit schrijvinge ofte tijdinge wederom gekregen. Alsoo is voorts geprocedeert ende alles geprepareert tot het celebreren van de(s) Heeren Avontmael.

Middelertijt was sijn Excellencie Prince van Oranien gecoomen tot Utrecht, ende den 12 November per missiven ontbooden eenige der capiteinen der schutterij, daerbij versoeckende dat de Burgemeesters eenige daerbij souden deputeren om te aenhooren middel om vaste vreede te houden in Amsterdam, dewijl sij gehoort hadden van accoort, datter gemaeckt was. Maer de Burgemeesters ende 36 Raden van de stat hebben dit versoeck afgeslagen, maer wel toegelaten dat de capeteynen daer soude trecken, alsoo sij oock gedaen hebben, ende hem goede informatie van alles gedaen, datter gepasseert was, waerna sij wederom tuis gecomen sijn [1]). De Magistraten van Amsterdam, verstaende dat men voort soude gaen met het Avontmael, hebben alle vlijt ende naersticheit aengewent om tselfde te verhinderen. Sij gebruickten oock daertoe sijn Excellencie, denwelcken sij beweechden, dat hij oock door missiven

1) Brandt vermeldt dit niet; wel Pers (1e dr., blz. 82; 2e dr., blz. 267). Cf. ook het Relaes van Pauw, blz. 4.

aen de 6 capiteynen schreef (blz. 62.) ende belasten haer met alle vlijt te arbeyden om het Nachtmael op te houden tot sijn coomste binnen Amsterdam. Dese brieven communiceerden sij de predecanten; dese, wel siende waertoe het alles tendeerende was, hebben tot antwoort gegeven, dat den dach alreets eenige reysen vercondicht was op den 15 December, ende dat het, sonder vrese van oproer onder de gemeente te maecken, niet verandert conde worden; twelck de capeteynen sijn Excellencie ontbooden hebben [1]).

Op den 13 December hebben de Burgemeesters een brief van de Hartoginne van Parma ontfangen, daerin haer Hoochheit verclaerde, dat sij niet cost verstaen, of de toelatinge van t'predeken mede toelatinge was van excercitie van religie. Dit hebben de Burgemeesters de 6 capeteynen de predecanten aen te dienen belast, twelck sij oock terstont gedaen hebben. Maer dese missive scheen door Burgemeesters beworpen te sijn om de predecanten een vrees aen te jagen, dat sij het uutdeelen van 't Nachtmael souden achterlaeten; doch haer worde met alle beleeftheit t'voorgaende geantwoort, twelck de Burgemeesters weder aengeseit worde [2]).

Nadat nu alle dingen in goeder ordere beschickt was, is van den stoel vercondicht, dat so wie tot desen Avontmael des Heeren wilde gaen, ten huyse van de predecant Jan Arentsen soude verschijnen; alwaer oock, nadat sij in de fondamenten der salicheit wel onderwesen waren, seer veel geregistreert sijn. De boetpredicatie oock gedaen sijnde,

1) Brandt zegt niet bepaald, dat de Prins tot het schrijven van dezen brief door den Magistraat van Amsterdam bewogen was. Uit Pers (t. a. p.) kan men het afleiden.

2) Ook dit is niet door Brandt opgenomen; Pers vermeldt het wel (t. a. p.).

(blz. 63.) sijn sij eyntlijck op den 15 December 1566 vergadert in de Minnebroederskerck om aldaer 't Heeren heylige Avontmael voor de eerste reyse uut te deelen; want sulckx voor die tijt noyt in Amsterdam geschiet was. Tot welcke uutdeeling quamen ontrent 1000 persoonen, die met goede ordre, 20 seffens, aen een tafel communiceerden [1]). Volgen den naemen, die aen de eerste tafel gingen: Hendrick van Marcken, Adriaen int Cromhout, Lubbert Nuts, Lourens Jacobs, Philips du Gardyn, Guillaume du Gardin, Egbert Meynersen, Egbert Roelofsen, Reynier Cant, Jan Muyen, Allert Heyen, Cornelis Jans Coster [2]).

Op denselfden dach, te weten de 15 December, ontrent den avont, is sijn princelijcke Excellentie binnen Amsterdam gecoomen ende daer ontrent 6 weecken gebleven, in welcken tijt goede vreede ende stilheit onder de burgers binnen de steede geweest is. Maer alsoo sijn Excellentie ontrent 2 dagen tot Amsterdam geweest was, ist gecoomen dat een santdrager, wiens wijf alle daechs met een tafelken sat int Vrouwenhuysken, staende op de hoeck van de Langebruch (in welck huysken geviert worde een houte Marienbeeltjen, ende dat wijf vercoft vast

---

1) Oorspronkelijk stond er: „sijn sij eyntlijck ten Avontmael gegaen, twelck met een grooten iver ende lust geschiet is, van 's morgens tot 's avonts gedurende, sittende ontrent 20 Persoonen aen een tafel; also datter ontrent 1000 Persoonen waren, die de eerste reyse gecommuniceert hebben".

2) Brandt, die overigens nog een paar andere bijzonderheden over deze Avondmaalsviering aan Reael ontleende, hoe Jan Arentsz. het sacrament uitdeelde en Scheltius de schare „eenige capittelen, uit het Euangelium, van den preêkstoel voorlas", heeft deze namen niet opgenomen. Daarentegen geeft Broer Henrik van Biesten in zijne aanteekeningen, een opgave van het eerste twaalftal der aanzittenden, die niet geheel met de hier voorkomende overeenstemt. (Dietsche Warande, VII. 539).

kaersen, daermede het beeltjen verlicht worde), de santdrager, segh ick, hebbende veel gedroncken in een geselschap, alwaer met hem gespot was — want sij seijden, dat hij wel tegen haer mochte teeren, dewijl sijn vrouw met onse Lieve Vrouw in compangnie ende te samen de offer deelden — twelck dese niet conde verdragen, is daerom met sijn droncken hooft in dat voorseyde huysken geloopen, daer sijn wijf in sat, ende heeft al omver gestooten watter was, ende sijn wijf geslagen. Het wijf is uutgeloopen ende heeft de deur int slot toegetrocken. De man niet coonende uutcoomen, heeft het cloxken beginnen te luiden, alsoo dat veel volckx daerontrent vergadert is; de man is uut een venster gesprongen en ter poorten (blz. 64.) uutgeloopen, ende daer op een deel hout blijven sitten, om hem wat te bedaeren. Dese saeck hebben de Burgemeesters sijn Excellencie seer swaer aengebracht, ende claechden over haer borgerie, als dat sij het beeltstormen niet wilden laten, en dorsten nu in tegenwoordicheit van sijn Excellentie dat capelleken verstooren ende bestormen. Sijn Excellentie heeft bij hem ontbooden de 6 capiteynen van de schutterij, ende haer met errenst vermanende, dat het hem verwonderde, dat men hem so cleyn respecteerden, dat men in sijn tegenwoordicheit noch beeltstormi(n)ge dede, ende hij betoonde dat hij seer verstoort was. Dese capiteynen sijn van hem gegaen, om haer van de saeck te informeeren, maer hebben de saeck niet anders bevonden dan voor verhaelt; twelck sij sijn Excellentie hebben weder gereporteert. Hierover is van alle wel gelacht; te meer dat dese dronckaert van geen religie ofte beelden hem verstont [1]).

---

1) Dat de Prins de zaak liet onderzoeken, wordt noch door Pers, noch door Brandt vermeld.

Sijn Excellentie, bemerckende door 't gestadich driven en aenhouden der Magistraten, dat, hij vertrocken sijnde, niewe commotie aengerecht soude worden, te meer dat men altemet hoorde spreecken van de ongestadicheit des Graven van Egmont tegen die van de Religie, waerna de Magistraten seer hoorden ende verlangden, — sijn Excellentie heeft middel gesocht de Magistraet alle oorsaeck te beneemen tegen hare burgerie iets niews te attenteeren; daerom hij op den 19 December seer geinsisteert heeft van de Magistraten te weten eenige middelen tot vreede (blz. **65.**) dienende. Maer de Magistraten, doort aencomen van de Presedent Mr. Cornelis Sluis seer gestilt ende gedient sijnde [1]), hebben geene middelen willen voorgeven, om haer alsoo te suiveren voor haer Hoocheit. Hierop heeft sijn Excellentie haer ter antwoort gegeven, dat sij alreede sonder eenigen dwanck ofte noot op den laesten September voorleden selver een accoort geconcipieert ende voltrocken hadden. Over welck antwoort de Burgemeesters en 36 Raden vergadert worde, die de swaricheit geoverweegt hebben, en geresolveert geene middelen van accoort voort te brengen, mits het haer tot laste soude redondeeren; maer dat sijn Excellentie voor desen President soude laten inquireren ende soude claerlijck bevinden, dat sij tot het voorschreven accoort genoechsaem gedwongen waren geweest. Dit alles sijnde sijn Excellentie overgedragen, heeft hij geantwoort, dat, so sij geen middelen voor en stelden, hij sijne commissie soude doen, naementlijck die van de Religie buiten de stat wijsen te predicken. Dit behaechden de Magistraten niet wel, doordien sij wel verstonden, dat het sonder commotie niet soude geschieden; hebben daerom de 36 Raden op den

1) Deze reden geven Pers en Brandt niet op.

21 December seeckere articulen geconcipieert, tot vreden dienende; dewelcken sij sijn Excellentie overgelevert hebben, doch onder protestatie, dat sijn Excellentie der Burgemeesteren namen soude achterhouden [1]), om niet te vallen in ongenade van haer Hoocheit, rondelijck te kennen gevende, dat sij tot desen consent gedwongen worden, om niet te coomen in ongenaden van sijn Excellencie. Hierentuschen hadde sijn Excellentie den 6 capiteynen oock belast (blz. 66.) die(r)gelijcke articulen te stellen; dewelcke sij oock sijn Excellentie overgelevert hadden, die se den Raet oock behandichdende om daerop te antwoorden. De Raet heeft sulckx afgeslagen, maer hebben geresolveert sijn Excellentie te bidden, dat hem selve beliefde goede articulen te concipieren, die tot rust ende vrede deser steede soude dienen. Sijn Excellentie, met den Raet niet verder coonende coomen, heeft sekere articulen geconcipieert, dewelcke hij haer op den 1 Januarij 1567 terhandt gestelt heeft; op elck van dese heeft de Raet geantwoort, doch seer onordentelijck ende seer onweerdelijck, als ick selve sijn Excellentie heb hooren clagen.

Op denselfden dach, te weten den 1 Januarij, exhibeerden die van de Religie den Burgemeesteren een request aen sijn Co. Majesteyt, daer sij versochten vrijheit der conscientie ende te mogen blijven bij de exercitie der religie, ter tijt ende de wijle bij sijn Majesteyt, den Edelen ende de Staten Generael anders geordineert en gestatueert soude sijn; oock aen de Burgemeesters, dat het haer soude gelieven dieselve requeste te exhibeeren aen sijn Excellencie. Hiertoe worden sij beweecht, doordien dat sij vreesden, dat sijn Excellentie soude vertrecken, sonder iets uut te

1) Deze bijzonderheid geeft noch Pers noch Brandt.

rechten. De Burgemeesters ende de 36 Raden hebben over dese request 2 dagen lang besich geweest, en eyndelijck het versoeck afgeslagen.

De Oosterlingen ofte de Confessionisten versochten met requesten aen sijn Excellentie om een kerck; sijn Excellentie sont haer request (blz. 67.) tot den Burgemeesteren, die antwoort gegeven hebben, dat het niet in haer macht was, dewijl het strijdende was met de wille van sijn [1]) Hoocheit.

Op den 3 Januarij heeft sijn Excellentie aen de Burgemeesters gesonden Mr. Cornelis Sluys, presedent van de Provincialen Raet van Hollant, ende Mr. Reinier Verduyn, raet derselver Provincie, om haer te doen aenseggen, dat sij souden willen accordeeren in de articulen, bij sijn Excellentie tot vreede gemaeckt, ende of sij die van de Religie wilden toelaeten een ander plaetse binnen de stat om te predicken, als sij de Minnebroerskerk verlieten. Hierop hebben Burgemeesters gebeden, als dat sijn Excellentie die saecke soude willen laeten berusten, totdat sij verstaen hadden de wille van haer Hoocheyt [2]).

Op den 13 Januarij 1567 heeft sijn Excellentie de Magistraten van Amsterdam gelevert de articulen, dienende tot vreede, bij hem gemaeckt; dewelken sij geaccepteert hebben, biddende sijn Excellencie in de stat souden bliven, totdat het alles geeffectueert soude sijn.

Eenige van dese articulen, die principaellijck de religie concerneerden, waren [3]): dat het accoort van den laesten September 1566 souden int geheel blijven, uutgenomen dat die van de Religie souden verla-

1) Oorspronkelijk stond er: „haer".

2) Pers vermeldt dit (1e dr., blz. 83; 2e dr., blz. 26b); Brandt heeft het niet.

3) Op den kant staat: „Nota: dit accoort wort niet verder gevonden in Borre als hier staet".

ten de Minnebroerskerck, alsoock de Leprosenkerck buyten der steede; ende, niettegenstaende binnen de stat te predicken oock was strijdende tegen de wille van haer Hoocheit, dat het haer nochtans van (blz. 68.) wegen de winter ende ongelegentheit van plaetse, soude toegelaten worden binnen der steede te predicken; daertoe haer sekere plaets soude geassigneert worden, die sij tot haer costen souden hueren en bereyden. Item, dewijl dat de oeffeninge ende de exercitie der religie in de macht der Regeerders van de stat niet en was, souden 2 mannen van wegen Burgemeesteren ende 2 van de Religie tot haer Hoocheyt trecken ende remonstreren de swaricheyt, die daeruut soude mogen ontstaen ende versoecken daerin haer goet believen; oock dat die van de Religie geen vergaderinge souden houden, dan ter tijt van haer predicatie; met noch eenige andere, concerneerende den welstant, sowel der Magistraten als der ondersaten van beyde religie. Waren gedateert tot Amsterdam, den 18 Januarij 1567, en onderteeckent: Guilde de Nassau [1]).

Hierop hebben die van de Religie aen sijn Excellentie versocht schriftelijcke nominatie der plaetsen, daer sij souden voortaen predicken. Den Presedent Sluys, die daer tegenwoordich was, worde belast

---

1) Op den kant staat hier nog:

„Nota. Haer souden drie plaetsen in de stat ende een buiten, tot haren costen aengewesen worden; dat mede ter verseeckeringe van beyde sijden opgeleyt souden worden 5 à 600 burgeren, en dat onder capiteyn Willem Pouwels, onder den eet der Co. Mat., de Prins van Orangie ende Magistraten in sijn naem, ende beyde de religien even trou te wesen, ende elck beschreven(?), die den eenen ofte den anderen wilden onderdrucken ofte iets nieus soude willen aenrechten; dat de sleutelen van de stat souden gebracht worden opt stathuys, ende des stats poorten niet souden geopent worden als met consent van Burgemeesteren; oock dat twe van de Raet en twe van de Religie tsamen souden reysen bij de Gouvernante, omme te versoecken satisfactie".

hetselfde te doen; maer alsoo hij 't ongaren dede, schuerde hij een stuxken papier, om aldaer op te schriven; maer sijn Excellentie sulckx siende, beval, hij sout op een degelijck papier schriven; so nam hij, door bevel van sijne Excellentie, een half blat papier en teyckende daerop alsoo, met groote letters:

„Buiten de stadt.

Jan Willemsen Wijngaerts spijcker, staende buiten St. Antonis poort, vant gemeene volck genaemt Betanie.

Binnen de stadt.

(blz. 69.) Geurt Dircksens opt Rokin sijn spijcker, staende op de Nieusijts Achterburchwal bij de 6 krancken (?), genaemt Betlehem.

Harmen Harmansens spijcker (alias moy Harman) in de Oudezijtskolck, in de Steur, en worden doen genaemt Jerusalem.

Het Huissittenarmenhuis. Hier hadden sij de opperste solders, wel 50 trappen hooch, genaemt Berch van Calvarien [1]).

Op welcke plaetsen men voortaen sal predicken".

Alsoo hebben die van de Religie terstont de Minnebroerskerck verlaten ende de voorseyde spijckers tot haer costen gehuert ende met bancken ende andre nootdruft doen bereyden; niettegenstaende dat sij over 't verlaeten van de Minnebroerskerck veel versmaetheit van veele onwetende Papisten mosten lijden.

Op desen tijt heeft de Edele Heer Hendrick van Bredenrode van die van de Religie tot Amsterdam te leen begeert seeckere penningen, dewijl hij besich was sijn stat van Vianen te fortificeren en te bebolwercken; op welck versoeck sijn hem behandicht,

1) Deze bijzonderheid is niet door Brandt of Pers vermeld; evenmin de naam „Betanie" voor den spijker buiten de stad.

den 28 Januarij 1567, 2400 gulden. Voor welcke penningen gerespondeert hebben te betalen de 7 dorpen en de stat van Vianen, op Bartolomeus naestcomende. Maer doordien dat de burgers daerna alle verjaecht ende gebannen waren, worden de penningen niet betaelt. Noch hebben sij hem geleent, door versoeck van sijn Excellentie, 5039 gulden.

Sijn Excellentie, nu willende vertrecken van Amsterdam, heeft eerst belast, dat de Burgemeesters, alsoock die van de Religie, elck twe souden commiteren om terstont na Bruisel te reysen, daerbij men soude comiteren een van de comissarisen van de Hoove, om op alles goed regart te mogen hebben, met expres bevel dat sij hare (blz. 70.) commissie gelijck uutrechten souden, sodat de eene sonder de ander niet attenteren en soude; dan soude eyntelijck van haer Hoocheit versoecken approbatie van de voorseyde ordenantie; sijn Excellentie haer oock duidelijck belastende, dat sij wederom tesamen over Antwerpen souden wederom keeren, om hem aldaer haer wedervaren te raporteren; aen wedersijden haer oock uutdruckelijck beveelende, dat niemant iet nieus soude attenteren, vóór en aleer dat het afscheit van hare Hoocheit, bij advys van sijn Excellentie, soude wederom gecoomen sijn.

Den 20 Januarij 1567 is sijn Excellentie vertrocken, sijn reys op Haerlem nemende. Volgende welcken last sijnder comissarisen aen wederzijden gecomitteert; met de comissarisen: Mr. Reinier Verduyn. Dese sijn met malcander na Bruissel gereyst ende aldaer 4 dagen gebleven; maer de gecomitteerden van de Magistraten met de comissaris Reinier Verduyn en hebben de gecommiteerde van de Religie niet in haer communicatie toegelaten; alsoo dat sij hare dingen met de Presedent Viglio, Presedent van den Hoogen Raet, en de Governante apart gedaen heb-

ben, niettegenstaende dat deselfde gecomitteerde diewils versochten om in hare communicacy toegelaten te worden, na de belastinge van sijn Excellentie, om alsoo alle quaet vermoeden ende suspicie wech te neemen. Maer sij, dit alles niet achtende, sijn op een morgenstont, alsoo desen na 't Hoff waren gegaen, om wat te verneemen, stillekens vertrocken, sonder d' andre van haer vertreck eens t' adverteeren; ende sijn alsoo door Antwerpen over de Haech na Amsterdam gereyst, sonder sijn Excellentie eens aengesproocken te hebben. (blz. 71.) De gedeputeerden van de Religie, dit verneemende, hebben sich oock strax begeven na Antwerpen en hebben sijn Exellentie dit alles vertelt; hij, sulckx hoorende, is seer gestoort geworden, hebbende uut haer handelinge een quaet vermoeden; bijsonder dat sij hem voorbijgegaen waren, sonder aen te spreecken. Heeft daerom dieselfde gecoomitteerde belast strax na huijs te reysen, ende dapperlijck op de handen der Burgemeesters te sien, dat niet aen en rechten tot schade van haer burgerij; belovende daerbij, so haest als hij verneemen soude watter besloten was, hij haer daetelijck daervan soude adverteeren, meynende dat hij 't welhaest verneemen soude. Alsoo sijn dese gedeputeerde met der haest na huys gerei(s)t ende den 24 Februarij 1567, des morgens ontrent 8 uren, t' Amsterdam gearriveert. Hebbende dan stillekens eenige van de voornaemste vergadert, ende haer wedervaert ontdeckt, die malcanderen belooft hebben tselfde secreet te houden, ter tijt toe dat haer de noot soude dringen. Op straet coomende hebben sij ook verstaen, dat savons te vooren de andre gedeputeerden der Magistraten thuis gecoomen en de 36 bijeen vergadert waren [1]).

1) Pers (1e druk, blz. 83; 2e dr., blz. 268) geeft den hoofdinhoud van deze alinea weêr. Brandt is minder uitvoerig.

s'Avonts te vooren, den 23 Februarij, int sluiten van de poort, alsoo de buitenste hameye gesloten was, isser voor de Regelierspoort gecoomen een Edelman van sijn Edelheit van Bredenrode, die garen binnen hadde geweest; maer sulckx hem sijnde geweygert, heeft geseit dat hij een briefken hadde, dat hij een van de Religie moste geven; twelck een slechte daet was van dien Edelman, nademael hij niet en wist wat volck hij voor handen hadde, (blz. 72.) alsoo haer daer grotelijck aen gelegen was. Dit hoorende tot sijn geluck een vroom man, heeft het briefken genomen ende gebracht in handen van Reinier Cant ende Louris Jacobsen, die eenige van de voornaemste hebben samengeroepen, bij wien sij het briefken hebben gelesen, waerin sijn Edelheit versochte ende begeerde, datter met der haest 2 van de Religie tot hem souden coomen, alsoo hij wat nodichs haer hadde te communiceeren, daer haer grotelijckx aen gelegen was, dat hij met brieven niet hadde mogen schrijven. Hierop hebben sij gedeputeert Louris Jacobsen ende Cornelis Florissen van Teili(n)gen, om des anderen daechs na sijn Edelheit van Brederode te reysen, die oock smorgens sich opgemaeckt hebben na Vianen, daer sijn Edelheit was, ende sijn s'anderen daechs s'morgens daer gecoomen. Op 't casteel sijn sij strax ingelaten in de camer van sijn Edelheit, die haer vertelt heeft, dat bij hem gekomen was een lackay van sijn Princelijcke Excellentie van Orangien, hem bij monde verclarende belast te sijn, dat hij desen handel hem soude vertellen, opdat hij het den burgers van Amsterdam soude weten laten. Namentlijck dat de gecomitteerde der Magistraten te Bruisel sijnde, dit door haren handel bij haer Hoocheit gebesongert was, dat de Burgemeesters van Amsterdam in alle stilheit sullen aennemen 400 mannen, die tot haren dienst

met geweer ende wapenen souden wesen, en dat op toecoomende Woonsdach de Grave van Megen met sijn 2200 soldaten, daermede hij lach ontrent 's Hertogenbos, soude opbreecken, ende strax op Gorcom trecken, ende so voort doort lant van Vianen, en schepen . . . . [1]).

---

1) Hier breekt het verhaal plotseling af. Pers deelt den inhoud dezer bladzijde mede (1e dr., blz. 106vv., 2e dr., blz. 293 vv.). Ook Hooft (Ned. Hist., IV. 135) kende haar, doch is minder uitvoerig dan Pers. Brandt ging dit voorbij.

BRIEVEN
VAN WILLEM VAN ORANJE EN LODEWIJK VAN NASSAU AAN BERNARD VAN MERODE,

MEDEGEDEELD DOOR

DR. J. S. VAN VEEN.

Bernard van Merode, heer van Rummen (of Rumigny) behoorde tot de vertrouwde vrienden van Willem van Oranje, gelijk uit meer dan éène plaats van de achterstaande brieven genoegzaam kan blijken, alsook uit de omstandigheid, dat hij door Oranje, toen deze in Juni 1580 door Matthias van Oostenrijk tot Stadhouder van Friesland was aangesteld, als zijn luitenant derwaarts werd gezonden. [Zie Bor, Boek XV blz. 217 (210)]. Dit ambt bekleedde hij tot het einde van 1583, toen hij wegens zijn hoogen ouderdom ontslag verzocht. [Zie Bor, Boek XVIII blz. 34 (403)]. Hij stierf omstreeks 1590.

Deze brieven maken deel uit van een bundel brieven aan Bernard van Merode, loopende van 1566 tot 1583. De meeste zijn uit de jaren 1580—1583, dus uit den tijd van zijn bestuur over Friesland, en van officieelen aard.

Het bestuur van het Historisch Genootschap

wenschte, na inzage te hebben gehad van de regesten van het geheele dossier, thans alleen de brieven van Willem van Oranje en Lodewijk van Nassau uit te geven [1]).

De bundel behoort tot het archief van het huis Neerijnen, dat door de familie van Pallandt is gedeponeerd in het Rijksarchief in Gelderland te Arnhem. Waarschijnlijk is hij met andere papieren van de familie Merode op de volgende wijze daar gekomen: Johan van Merode, kleinzoon van Bernard, overleed in 1666. Cornelis van Gent, heer van Loenen en eigenaar van het huis Clingelenborch (nu Neerijnen), was gehuwd met Judith van Merode. Het vermoeden ligt voor de hand, dat deze als erfgenaam van Johan in het bezit van de familiepapieren is gekomen, te meer, daar Stokvis (Manuel d'histoire etc. III. chap. X, tabl. 5) geen mannelijke nakomelingen van dezen vermeldt. Het huis Clingelenborch is na den dood van Cornelis van Gent († 1682) gekomen aan het geslacht van Aylva [2]) (Tjaard van A. bezat het reeds in 1693) en later aan de tegenwoordige bezitters, de familie van Pallandt.

J. S. v. V.

---

1) De overige stukken zullen grootendeels opgenomen worden in twee door het genootschap ontworpene publicatiën over onze geschiedenis uit het laatst der 16e eeuw; de regesten zijn daartoe aan de beide bewerkers toegezonden.

2) De overgang van het geslacht van Gent op dat van Aylva heeft waarschijnlijk door aanhuwelijking plaats gehad; althans van koop is mij uit het loofsignaat van Tuil niets gebleken. Dit vermoeden wordt bijna zekerheid, wanneer men in aanmerking neemt, dat blijkens het leenregister in 1701 Tjaard van Aylva na koop zijn zoon Cornelis beleende met Waardenburg, die deze heerlijkheid bij zijn meerderjarigheid in 1707 weder opdroeg aan zijn moeder, Margaretha van Gent (hoogstwaarschijnlijk een dochter van Cornelis).

I.

Monsieur de Rumen. J'aij receu vos lettres et entendu par icelles les choses, qui se passent en vostre quartier, vous remerciant bien fort de la bonne diligence, que faictes a vostre endroict. Nous avons esté desia advertij devant du mesme faict. Quant au billet joinct à vostre lettre, je desiroije bien que vos affaires puissiont supporter quelque delaij et que, si aulcunement possible fust, ne faillissies de vous trouver le 19me du present avec nous aultres a Bruxelles, car comme l'estat des choses comme il est a present requiert bonne diligence de nostre cousté, ainsi aij je bonne esperance, que Madame pesant les affaires nous donnera quelque bonne resolution en peu de jours. Par quoij vous prie faire le mieulx que faire se pourra, affin que nous nous puissions entretrouver a Bruxelles au terme donné, la ou je vous attendreraij pour adviser par commun conseil aux affaires. Par ainsi me recommandant a vostre bonne grace suis prest pour vous faire plaisir et service. En Anvers le 17me d' Aoust l'an 1566.

Vostre bien bon amij prest à vous faire service.

Louis de Nassau.

A Monsieur
Monsieur de Rumen.

II.

Monsieur de Rummen. Ayant Monsieur le conte de Hoochstraeten presentement este icy, luy ay requis vous dire et declarer aucunes choses de ma part. Par quoy vous ay bien volu faire ce mot, affin que selon le merite dudict seigneur et la bonne affection, quavez tousiours demonstre a ladvanchement des affaires de la patrie, luy donnez sur ce quil vous com-

municquera enthiere foy et credence comme a moy mesmes. Et en ce vous vuellez avoir et regler selon la bonne confidence, que j'ay en vous. Qui sera la fin, priant Dieu vous Monsieur de Rummen impartir sa tresbeningne grace. De Dillenbourch ce XXIXe jour de Julliet 1568.

Vostre bon amy a commandement
Guillaume de Nassau.

A Monsieur de Rummen.

Daaronder waarschijnlijk van de hand van Merode: Lettres de credensce de Monsieur le Prince pour accepter lestat du marischall du campe. Lan 1568.

III.

Monsieur de Rummen. Jay prie au Conte van den Berch mon beaufrere et a maistre Jehan Basius porteurs de ceste vous dire et declarer certains affaires de ma part. Sur quoy je vous ay bien voullu aussy prier les ouyer et croyre sur ce, comme vous feriez moy mesme. Et au surplus vous ij conduire selon la bonne affection, que je scay vous avez a ladvanchement des affaires communes. Et sur ce apres mes bien bonnes recommandations en vostre bonne grace je supplieray Dieu

Monsieur de Rummen vous donner en sante bonne et longue vie. De Dillenberch ce XIIIe jour de Novembre 1570.

Vostre bien bon amy a vous faire service.
Guillaume de Nassau.

A Monsieur de Rummen,
mon bon amy.

Daaronder:
Receu a Coloingne le 28 Novembre lan 70. Pour

accepter la charge dentrer en Zutfen, Deventer, Campen, Suoll etc. et se saisir du pais de Frise pour lors illecq en ettre gouverneur.

IV.

Monsieur de Rummen. J'ay ce jour dhuy receu vostre lettre du XXIXe du mois passe et veu par icelle vostre intention sur ce que le conte van den Berch mon beaufrere vous avoit communicque de ma part. Pour a quoy vous respondre je vous remerchieray en premier lieu de la bonne affection, que demonstrez a mon service, dont aussi ne me suis oncques doubte, m'asseurant par la daultant plus que ne vouldriez presentement demeurer en faulte, comme aussy de moy ne vouldroys vous employer en chose, qui ne fust digne de vostre bonne qualite. Par quoy pour plus ouvertement vous dire mon intention sur ce faict vous aurez a scavoir, qu'esperant avec layde de Dieu et par la dexterite de ceulx, qui s'y employent, avoir de brief entre mes mains les villes de Deventer, Campen et Zwoll, et que icelles sestans rendues il seroit du tout requis pour plus grande autorite et tant mieulx tenir ung chacun en bon ordre et police, d'y avoir quelque gentilhomme principal saige et entendu, pour la direction des affaires dedans lesdictes villes, je vous avois faict prier, ainsi que je faiz encoires par ceste, daccepter le gouvernement desdictes villes de Deventer, Campen et Zwol, apres quelles se seroyent rendues ou que par aultre moien elles seroyent entre mes mains, et que du secours de mon costel vous vous pouviez, comme povez encoires, bien asseurer quil ny aura faulte. Et de ce que je vous avoys mande, que pourriez a cest effect lever cent ou deux cent soldatz, cestoit seullement afin que y peussiez entrer avecq tant mellieure reputation, et que y estant ainsi entre vous

peussiez la entour par tout ou que verriez estre bon incontinent par son de tambouryn lever encoires quelques deux mille soldatz en attendant ma venue. Par quoy vous prie aultreffoys en ce vous employer selon la bonne affection, que je scay vous portez a ladvanchement de la gloire de Dieu et delivrance de la patrie de ces tyrannies et miseres. A quel effect et afin que mieulx puissiez cognoistre mon intention, je vous envoye cy joinctes les commission et instruction, dont mondit beaufrere vous a parle, lesquelles pourrez recepvoir de ce gentilhomme mien, le sieur de Virieu, que jenvoye pardevers vous, luy ayant enoultre donne charge vous declarer quelques aultres particularitez de ma part, sur lesquelles je vous prie le croyre comme vous vouldriez faire moy mesme et vous ij avoir et rigler selon la bonne confidence que jen ay en vous et seray bien prest a le deservir vers vous daussi bonne volunte, que je prie Dieu Monsieur de Rummen vous donner en sante bonne et longue vie. De Dillenberch ce IIII[e] jour de Decembre 1570.

Vostre bien bon amy a vous faire plaisir

Guillaume de Nassau.

A Monsieur de Rummen
mon bon amy.

Daaronder:

Receu a Coloingne le 6[e] de Decembre lan 1570.

V.

Monsieur de Rummen. Jay par vostre lettre du XXX[e] du mois passe cognu le rapport, que vous a faict Joost van Meersen sur lapparence, quil ij at de pouvoir s' emparer de la ville de Venloo. Dont je

suis este daultant plus aise voyant le bon soing, que porte ledict Joost van Meersen allendroict ce faict, mais il me desplaist daultrepart, que je ne luy puis encoires mander aucune resolution pour l'incertitude, en laquelle je suis jusques a present de certains aultres affaires, sans lesquelles ne me samble conseillable d'attenter aucune chose allendroict ce faict dudict Venloo. Que ce pendant ne pourra que fort bien servir de tenir les choses au mesme estat et que ledict Joost van Meerssen entretienne tousiours le plus quil pourra celluy maistre masson, duquel m'escripvez, en si bonne affection, en attendant quil plaise a ce bon Dieu nous donner opportunite pour mectre ces choses en oeuvre.

Jay de mesme veu ce que m'escripvez des places de Maestricht, Remunde, Erclens, Liege et aultres et me sera fort aggreable d'entendre ulterieurement ce que vous rapporteront ceulx, qu'avez envoye pardela pour sonder plus avant toutes particularitez, et je vous remerchie ce pendant de la mellieure affection que m'est possible de toutes voz bonnes diligences et vigilances, priant d'y continuer et par opportunite m'advertir de ce que viendra a vostre cognoissance pour tant mieulx selon ce rigler tous affaires.

Jay eu grand contentement de veoir ce que mescripvez de celluy, qui faict les petitz moulins de fer, dont aultreffois je vous avois parle, et desireroys bien, que vous prinssiez la peine de traicter avecq luy a ce quil voulsisse faire ung tour jusques icy, apportant avecq luy ung ou deux diceulx moulyns pour les veoir et en faire l'essay. Vous pourrez convenir avecq luy de ce quil vouldra avoir pour ses despens et vacations dudict voiayge et me le mander par ung petit mot de lettre.

Quant a l'armoyeur, qui faict les harnas (dont vous

m'escripvez) a preuve d'harquebouze, je seray aussy trescontent que vous l'induysez a ce que, venant en ces quartiers pour achapter son fer, il vienne ung coup jusques icy pour prendre la mesure d'ung corcelet pour moy. Et sur ce finiray ceste par mes bien affectueuses recommandations en vostre bonne grace, priant Dieu

Monsieur de Rummen, vous maintenir eternellement en la sienne saincte. De Dillenberch ce IIII[e] jour d'Aoust 1571.

Vostre bien bon amy a vous faire plaisir

Guillaume de Nassau.

A Monsieur de Rummen,
mon bien bon amy.

Daaronder:

Receu a Coloingne le 6 d'Aoust lan 1571.

VI.

Monsieur de Rummen. Vostre lettre du 9[e] de ce mois ma este tresaggreable pour avoir cognu par icelle et tous voz bons offices le continuel soing accompaigne de si singuliere affection, que vous portez sans cesse pour le bien et advanchement de la cause commune, ne vueillant pour ce delaisser a vous en remerchier de bien bon coeur, esperant que le Seigneur Dieu donnera encoires ung jour toute bonne et heureuse fin a ladicte cause, que alors jespere il me fera aussi la grace duser de telle recognoissance en vostre endroict, que vous trouverez par les effects de n'avoir employe tant de bons debvoirs vers ung Prince ingrat. Et cependant je seray tresaise dentendre ce que vous sera davantaige venu de la part du personnaige, dont par vostre lettre faictes mention

et les particularitez, que vous en aurez receu, vous priant de mesme de remerchier de ma part bien affectueusement le Sieur Dorpendal de la bonne volunte, quil demonstre au bien de noz affaires, luy priant d'y tousiours continuer et que, venant la saison propre, ne fauldray luy donner advis, selon lequel il se pourra rigler, comme aussi je vous advertiray ce quon me mandera de France, dont je suis en continuelle attente. Par quoy, n'ayant presentement aultre chose a vous dire, finiray ceste par mes bien bonnes recommandations en vostre bonne grace, priant Dieu Monsieur de Rummen, vous donner en sante bonne et longue vie. De Dillenberch ce XXVIIIe jour de Decembre 1571.

Vostre bien bon amy a vous faire plaisir

Guillaume de Nassau.

Quant au personnaige dessus nomme je desire bien, que vous vous enquestez de la somme quil demande, tant comptant que par obligation et du moien, quil at pour faire service avecq toutes aultres particularitez a ce requises.

A Monsieur de Rummen
mon bien bon amy.

Daaronder:

Receu a Duren le 4 de Janvier lan 1572.

VII.

Monsieur de Rummen. Je suis adverti que le lieutenant de vostre regiment vous sollicite journellement de pouvoir estre descharge de son estat pour s'en retourner en son pays. En quel evenement il vous seroit de besoing d'estre pourveu d'un homme idoine et propre pour satisfaire a ladicte charge.

Qui est cause qu'estant informé de la capacite du capitaine Cuningam et de ses bonnes qualites et services passez, et en estant requis de sa part, vous en ai bien voulu prier par ce mot le vouloir pourveoir dudict estat, en cas que vostre Lieutenant se vinsse a departir, m'asseurant, que vous tirerez dudict Cuningam tout bon et loyal service. Sur ce prierai le Createur vous avoir

Monsieur de Rummen, en sa saincte guarde et protection. D'Anvers le dernier jour de May 1582.

Vostre bien bon amy a vous faire service

Guillaume de Nassau.

A Monsieur

Monsieur le Baron de Meredo (sic.)
Seigneur de Rummen etc. Lieutenant-
Gouverneur de Frize.

Daaronder:
Recepta 20 de Juin lan 82.

DE MAGISTRAATSVERANDERING TE UTRECHT IN 1618.

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. W. BEZEMER.

Men weet dat in de twisten tijdens het Twaalfjarig Bestand tusschen de partij van Oldenbarneveld en die des stadhouders de provincie Utrecht aan de zijde van eerstgenoemden stond. Evenals Holland had ook Utrecht zich tegen het houden eener nationale synode verzet, en na de uitvaardiging der scherpe resolutie hadden de Staten van Utrecht zes compagniën waardgelders in dienst genomen. De leden zoowel der Staten als die van den stedelijken magistraat waren Remonstrantschgezind, en de secretaris der Staten Ledenberg behoorde tot de warmste aanhangers van den landsadvocaat, die zelf in 't jaar 1617 geruimen tijd zijn verblijf in Utrecht gehouden had.

Daar de missiven en betoogingen van wege de Generale Staten, om die van Utrecht tot afdanking van hun krijgsvolk te bewegen, zonder gevolg bleven, vertrok prins Maurits in Juli 1618 als stadhouder en gouverneur van Utrecht naar die stad, vergezeld van eene commissie van acht leden uit de Staten Generaal. Holland, dat vergeefs eenig uitstel dezer

zending had trachten te verkrijgen, zond daarop eene afzonderlijke deputatie, om de zaken te Utrecht „tot de beste accomodatie te helpen beleiden" Men kent het verder beloop der zaken. Maurits wist zijn wil door te drijven, en ondanks het verzet der Utrechtsche Staten, en hoewel zijn last alleen luidde om op vrijwillige afdanking der waardgelders aan te dringen, deed hij den 31 Juli de compagniën op de Neude komen en ontsloeg hen. Het verzet was nu gebroken. Eenige burgers, zich uitgevende voor gemachtigd door de burgerij, kwamen aan Maurits eene verandering der stedelijke regeering verzoeken, hetgeen ook geschiedde. Eene nieuwe vroedschap van 40 leden werd benoemd uit de oude regeering en uit eene nominatie van 60 personen, waarvan de prins er 20 had gesteld. Eveneens hadden er veranderingen plaats in de eerste leden der Staten.

De hier met een enkel woord aangeduide feiten zijn bij verschillende geschiedschrijvers uitvoerig beschreven. Uitgegeven zijn dienaangaande o. a. het „Cort Verhael" [1]), en het uitvoerige „Verhael ende rapport van 't gebesoigneerde en gepasseerde bij Syne Exc. ende de Heeren Gecommitteerden van de H. M. Heeren Staten Generael" [2]).

In de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam vond ik het hierachter afgedrukte, op genoemde gebeurtenissen betrekking hebbende handschrift, waarvan de uitgave mij niet ongewenscht voorkwam. Het is niet zoozeer een verhaal van het in 1618 te Utrecht voorgevallene, als wel eene beschouwing over de afgetredene en nieuw benoemde regeeringsleden, welke laatste door den schrijver,

1) Van der Monde. Tijdschr. V. 113.

2) Ibid. VII, 37, herdrukt in de Kroniek van het Hist. Gen. 1866 blz. 156.

klaarblijkelijk een vurig aanhanger der partij van Oldenbarneveld, scherp gehekeld worden. Wie die schrijver geweest is, moet vooralsnog eene onopgeloste vraag blijven; ik kon dienaangaande niets te weten komen. Het handschrift bewaart over den schrijver geheel het stilzwijgen, en ook het schrift kon mij niet op den weg helpen.

Blijkens het adres op het buitenste blad: „A monsieur Grotius, à Paris", is het handschrift aan Hugo de Groot toegezonden. Het is niet onmogelijk of onwaarschijnlijk te noemen, dat deze aan een zijner aanhangers te Utrecht verzocht heeft, hem eene karakteristiek der nieuwe regeeringsleden te doen toekomen. De Groot kwam in April 1621 te Parijs, en de laatst gememoreerde feiten in het handschrift zijn van Juli 1621, zoodat wij m. i. de toezending wel op dat jaar mogen stellen.

Het handschrift bestaat uit 12 bladen, onregelmatig gefolieerd. Gelukkig was het door onder aan de bladen geplaatste letters mogelijk, de juiste volgorde terug te vinden.

Geheel onbekend is de inhoud van dit geschrift niet: het is in 't bezit geweest van G. Brandt, die het gebruikt heeft bij zijne Geschiedenis der reformatie. In deel 2 blz. 818 wordt het geciteerd als „seker gedenkschrift van een ingeseten van Utrecht," en wat daar dan verhaald wordt is blijkbaar aan ons handschrift ontleend. Ook het op blz. 991 en 992 door Brandt medegedeelde schijnt er niet vreemd aan te zijn.

Over de lotgevallen van het handschrift kan ik, dank zij de welwillende inlichtingen van prof. H. C. Rogge, het volgende mededeelen. Het behoorde tot eene aanzienlijke verzameling brieven en bescheiden, door Brandt bijeengebracht voor zijne Historie der reformatie; na zijn dood bleef het in zijne familie tot

op zijne achterkleindochter, de bekende dichteres Lucretia Wilhelmina van Merken. Zij schonk het aan den hoogleeraar Jacobus Krighout (1703—1770) te Amsterdam, wiens weduwe het aan de Remonstrantsche gemeente te Rotterdam vermaakte.

W. B.

Den 22 Julij 1618 des voornoens [1]) is in de magistraet gecompareert sijn Excellentie met eenige gecommitteerden als Voocht, Muys, Mannemaecker ende eenige andere, dolerende sijn Exc. geassisteert als voren over 't ongelijck dat men hem aengedaen hadde, soo in de kleynachtinge sijns persoons en [2]) raets, alsoock het tegenstaen van het Synodus, ende d' onheylen daeruyt ontstaen ende anders. Wiensvolgende oock aldaer gecomen sijn Mr. Anselmus Salmius, Jacob Woutersz Liefting, Jan Antonisz Uyttewael, Joachim Uyttewael, Pauwels Moreelsz, Jacob van Medenblick, Jan Petersz Zeemcooper, versoeckende wel stoutelijck tegens haren gedanen eet van getrouwicheyt verandering van de magistraet, stellende tot dien eynde voor, dat die van de Ridderschap in de Staten comparerende geen eerste borgemeester der stadt Utrecht en behoorde te wesen; dat sulcks de gemeente verstond ende haer 't gene voorseyt te versoecken ende voor te stellen belast hadde, hoewel dat eenige seditieuse borgers, die haer den voorseyden last souden hebben gegeven, sulcks niet gedaen

---

1) In margine links staat met dezelfde hand: Den 15 Julij 1618 quam sijn Exc. t'Utrecht ende den 21 smorgens casseerde hij de waertgelders.

2) Dit woord staat in plaats van de doorgehaalde woorden: alsoock sijns.

en hadden, maer ter contrarien haer belast hadden te versoecken alleen een kerck tot exercitie van haer religie. Over welcke verdraeyde last ende voorstel deselve seditieuse borgers (die meest bestonden in geringe persoonen ende canaille, daertoe gedreven door de factie van het jaar 1610) grootelicks tegen de voorseyde versoeckers doleerden ende haer van falsité accuseerden openbaerlick, gelijck oock geschiede ten regarde van diegene, die op den 23 Julij des nanoens binnengestaen hebben, te weten de voornoemde Salmius, Liefting, Jan van Wede, secretaris van den Dom, Claes Petersz Vogelaer, Bartholomaeus Deckers, Jan de Rijck, Gijsbert Jansz Schoenmaecker, Cornelis Knijf.

Op den 24 Julij des voornoens is sijn Exc. weder met de voorseyde Voocht cum sociis geweest in den raedt oft magistraet, alsoock in de vergaderinge van de Staten als het beschrijvinge was, ende heeft van beyde genoechsaem door gewelt geimpetreert consent om te stellen een vroetschap in plaetse van den raet; ende op den 25 Julij des voornoens is d'afsettinge van de oude magistraet gevolcht ende is ten selven dage voorts geprocedeert tot electie van de vroetschap, ende op den 26 Julij wesende Sondach is die bij sijn Exc. gestelt als volcht:

Vroetschap:

1. Cornelis van de Pol } burgemeesters..
2. Mr. Nicolaes Berck }
3. Cornelis van Duverden.
4. Mr. Cornelis Splinter.
5. Aert van Eck.
6. Willem van Drielenburch.
7. Jan Fransz van Leeuwerden.
8. Jan Gerritsz van der Lith.

9. Roelant Gerobulus.
10. Cornelis van Beeck.
11. Peter Ploos.
12. Jacob van Wijck.
13. Mr. Johan van Werckhoven.
14. Cornelis van Westrhenen.
15. Mr. Anselmus Salmius.
16. Henrick Buth.
17. Jacob Henricksz. van Bemmel.
18. Pieter van der Lingen.
19. Daem Jelisz. van Couwenhoven.
20. Pauwels Moreelsen.
21. Elbert van Bylert.
22. Jan Antonisz. Uytewael.
23. Jacob van Cleef Lubbertsz.
24. Philips Ram.
25. Doctor Willem van Nellestein.
26. Mr. Willem Schade.
27. Docter Goosen van Nyendael.
28. Jacob van Medenblick.
29. Dirck Jansz. à Mate.
30. Cornelis van Wede.
31. Jacob Woutersz. Liefting.
32. Evert van Schoonevelt.
33. Cornelis Knijf.
34. Bartholomeus Deckers.
35. Cornelis Petersz. van Swanenburch.
36. Dirck Jacobsz. van Velthuysen.
37. Jan Segerman.
38. Dirck van Ratingen.
39. Jacob Jansz. van Bemmel.
40. Jan van Steenbergen.

Cameraers:

41. Mr. Henrick van Dompselaer.
42. Gerrit Jansz. van der Hoolck.

Schepenen die soo uyt de vroetschap als daerbuyten gekosen sijn:

Cornelis van Duverden Henric Buth Mr. Anselmus Salmius Peter Ploos Elbert van Byler Doctor Goossen van Nyendael	schepenen in de vroetschap.
1. Jonker Jacob van der Maet 2. Jonker Peter van Hardenbroeck 3. Mr. Thomas Heurnius 4. Doctor Christiaen Bor 5. Jan van Wede 6. Mr. Johan van Nyvelt	schepenen buyten de vroetschap.

Qualiteyten van de voornoemde persoonen:

1. Cornelis van de Pol, geweest sijnde een sijdelaeckencooper ende door sijn quade mesnage sijn winckel ende credit verloopen wesende, sulcks dat hij sonder hulp ende faveur niet hadde kunnen leven, is door faveur van de H.H. Staten in den jare van 1606 ofte 1607 gemaeckt ontfanger van de generale middelen, sijnde den treffelicksten ontfanck van 't Sticht, welcken ontfang hij wel 12 jaren oft daerontrent heeft bedient ende daerinne soo gegrasseert, dat hij, als voorseyt is, bij den aenvang van dien arm sijnde, geduerende denselven sijnen ontfang meer als 100000 guldens heeft geconquesteert, employerende [1]) in sijn negotie op de cantoren van Amsterdam ende elders wel 't sestich oft 't seventich duisent guldens van 's lands middelen. Daerover de muytenatie van den jare 1610 op sijne groote ongetrouwicheyt grootelijcks werde gefondeert, soodat hij

1) Hier volgt: bovendien, doch dat is doorgehaald.

doen liep peryckel van sijn leven; daer was hij door de H.H. Staten in dier tijt bevrijt geworden, ende voorts is in den voorseyden ontfang [1]) (vermidts de heeren doen noch niet beter en wisten als dat hij in alles getrou was geweest) gecontinueert, ende nae het verlaten van den voorseyden ontfang is gemaeckt raet, ende een jaer daernae borgemeester der stadt Utrecht. Waerin hij ontrent 3 jaren gecontinueert sijnde', eyntelick gebeurt is dat deselve tegens sijnen eet met de mutins, als Adriaen Ploos ende de andere gesublinieerde [2]), ende oock Mr. Peter van Leeuwen heeft gecomplotteert, soo tot renversement van de regieringe alsoock tot den standt der kercken, sulcks dat hij tegens sijn medeborgemeester, te weten de heer van Coningsvrij, ende het heele college hem niet en ontsach te leggen, met vileyne propositien ende valsche rapporten sijn collegie te abuseren ende haer goede genomen resolutien tot welstant van den staet in den lande streckende geen effect te doen sorteeren, ende voorts met sijne voorseyde valsheden, dat de principaelste [3]) oorsaeck is geweest van 't renversement van den staet van den lande van Utrecht.

2. Mr. Nicolaes Berck, een vremdeling, ende canonick geworden sijnde van St. Jan is geeligeert

---

1) In margine links met dezelfde hand: 't Onttrecken van dien profytelicken ontfang schijnt de oorsake geweest te sijn van sijn misnoegen. Hij hadde veel penningen noch t'Amsterdam naedat hij van den ontfang ontslagen was, ende die eer dan hem lief was moetende uytkeeren op ordonnantien, weet hij sulcks den secretaris Ledenberch ende dreychde oversulcks dat hij 't hem weder te passe brengen soude, ende de voorseyde secretaris gevangen sijnde, seyde: Heb ick het hem niet wel te passe gebrocht?

2) In margine links met een verwijzingsteeken: pag. 1a supra.

3) Dit woord staat in de plaats voor het doorgehaalde eenige.

geweest tot de comparitie in de Staten, waerin hij eenige jaren gecontinueert hebbende eyntelick is gedeputeert geweest tot de handelinge van de Treves, in welcke handelinge hij quade ende valsche rapporten van wegen zijn meesters gedaen hebbende ende siende nochtans dat alle 't selve de handelinge van de Treves niet en conde beletten, heeft daerinne niet vorder willen procederen, maar opentlick geweygert sijn commissie te executeren sulks dat hij daerover uyt de Staten is gelicentieert geworden, ten welcken respecte hij altijt eenen onversoenlicken haet ende wraeckgiericheyt gevoet heeft, soo tegens de H.H. Staten als principalijck tegens de secretaris Ledenberch, welcken haet hij nu in den jare 1618 wederom in de regieringe comende seer vilainelijck ende boven maten betoont heeft, soo tegens de secretaris Ledenberch, de oude regierders, alsoock in 't deporteren von de predicanten. Na 't welcke Godt hem datelick geplaecht hebbende met een seer miserabele sieckte, desniettegenstaende heeft hij noch in den voorseyden sijnen miserabelen staet noch doen nemen verscheiden ongehoorde ende wreede resolutien, ende oock bij hem ontboden den beul, die hij sondt nae den Hage, hem couragerende tot het decapiteren van den heer advocaet van Oldenbarnevelt, hem schenckende uyt sijn kelder Spaenschen wijn, ende seggende: Doet doch u devoir. Waerna hij seer onlangs in de uyterste ellende ende miserie, soodat hem de luysen opaten, is comen te sterven, in de voorseyde wreetheyt ten uyteynde toe continuerende. In 's lants regiering sijnde hadde hij veel middelen geconquesteert met sijne dieverijen, gepleecht in de leverancie van den haver aen de Generaliteyt, deselve veel hooger in prijse aenbrengende als die gecocht was.

3. Cornelis van Duverden is in den jare 1586 ten tijde van Lycester ende de mutins, doen genaemt

Consistorianten, mede in (de) regieringe geweest, heeft doen de goede patriotten doen uytleyden, de vreemdelingen als Trillo, Deventer ende andere in de regieringe geholpen tegens sijnen gedanen eet [1]). In den jare 1610 sijnde in de regiering [2]), heeft hem [3]) secretelick gevoecht [4]) met de mutins, hetselve nochtans tegens sijn wettige overicheyt ende medebroeders dissimulerende en getrouwicheyt veynsende, ende haer daerdoor grootelicks abuserende, hetwelcke hij ende sijne groote lichtveerdicheyt in dese leste attentie heeft getoont, seggende dat hij nae dien dach (denoterende daermede den dach van 't casseren van de waertgelders ende regiering) veel jaren hadde gewacht, hem dienvolgende vervoegende tot het innemen ende bewaren van een der statspoorten, alsoo hij mede borgercapitein ende bij eede verplicht was tot de defensie van de stadt ende regeerders van dien, hoewel 't innemen van deselve poort daer directelijck tegens streedt ende tot voordeel was van partije advers, die daerdoor tot behoef van sijn Exc. cruijt ende loot dede inbrengen. Voorts draecht hij hem in al sijn doen seer lichtveerdich, sulcks dat hij geen staet en meriteert, veelmin het stadthouderschap van de leenen, te min alsoo hij een vreemdeling is.

4. Mr. Cornelis Splinter is een out burger, in den jare 1612 of daerontrent in de regieringe gecomen, heeft het met de oude regieringe gehouden ter tijt toe hij de alteratie voor de hant siende hem met de mutins medegevoecht heeft, spreeckende seer qualick op de oude regeringe, lasterende mede de

---

1) Er volgt verder: daerinne hij volhardende door sijne groote dissimulatie ende lichtveerdicheyt, doch doorgehaald.

2) Hier volgen de twee doorgehaalde woorden: hem gevoecht.

3) en 4) Dit woord is boven den regel geschreven.

Remonstrantsche predicanten ende hare leeringe, houdende het dapper met de Contraremonstranten, en dat hij geholpen soude worden, gelijck hij tegens een yeder verclaerde dat hij moeste wesen, daerdoor hij entelick nae lange seer importune ende onbeschaemde sollicitatien seer onredelicken, doch tot sijn noodich onderhouden, geobtineert heeft het raedsheerschap ter admiraliteyt van Rotterdam ende naemaels het secretarisschap derselver.

5. Aert van Eck is een vreemdeling, hadde een jaer drie oft vier in de regeringe geweest ende het met de oude regeringe dapper gehouden, verscheyden resolutien tot welstant van den staet genomen hebbende, eyntelijck een dach twee oft drie voor de alteratie van den jare 1618 sijn goede resolutie met de voet stootende ende hem selven met het verraden van sijn heeren tot openbaer schelm maeckende is gereyst naer Aernhem, doende de magistraet ende eenige van de H.H. Staten beloften, dat indien daer yet tot naedeel van haren staet soude mogen passeren, hij haer 't selve tijdelick soude verwittigen, 't welck hij niet gedaen, maer ter contrarien 't renversement van den staet helpen bevorderen heeft, in de stadt brengende ten tijde van de cassatie van de waertgelders eenige wagens met cruijt, lont ende loot ten dienste van sijn Exc. Hij is oock tot den lesten toe geweest ouderling van de Remonstrantsche kercke, doende met een groote ijveringe (soo 't scheen) professie van deselve Remonstrantsche religie, ende nu vervolcht hij de Remonstranten met een groote bitterheyt. Daerdeur hij nae de alteratie met sijn onbeschaemt solliciteren, bidden, smeecken ende clagen, dat hij geholpen moest wesen ofte tot ruine soude comen, vercregen heeft het rentmeesterschap van Buchels proven, stootende met groot onrecht ende valsche calumnien daeruyt Willem Boogart, die om

diversche redenen 't selve voor allen anderen was meriterende, als wesende van 't geslachte van den voorseyden Buchel.

6. Willem van Drielenburch is van de oude burgers, wiens vader in de regieringe is geweest, ende hij selfs meer als 30 jaren, soo als raet ende schepen als burgemeester.

7. Jan Fransz van Leeuwerden is een vreemdeling, die vermits sijn gantsch kleyn verstant tot alle staten onbequaem is, en hem door sijn botticheyt tot alle seditieuse factien heeft laten employeren.

8. Jan Gerritsz. van der Lith is vreemt, doch in 't Sticht geboren, die overmidts sijn sinceer gemoet ende getrouwicheyt wel twintich jaer ende meer in de regeringe is gebruyckt geweest.

9. Roelant Gerobulus is een vreemdeling, kleyn van verstant ende tot meuyterij genegen ende weynich tijts in de regeringe geweest.

10. Cornelis van Beeck is hier geboren, een persoon seer lichtveerdich, die om sijn beneficien te behouden doet dat niet en behoort ende apparentelick tegens sijn gemoet.

11. Peter Ploos is hier geboren, doch sijn vader een vreemdeling, als een boerensoon uyt de Loosdrecht, ende consequentelick van geen qualité; sijn vader sonder beneficien soude moeten hebben failleren. Voorts is hij extraordinaris partiael, hem in alles nae de schelmstucken van Adriaen Ploos sijn broeder regulerende.

12. Jacob van Wijck is vremt, uyt de Betuwe geboren, lichtveerdich in alle sijne actien, selfs in de religie een spotvogel, die daerom geen staet is meriterende.

13. Mr. Johan van Werckhoven is een geboren burger, die hem door de mutins tot factie heeft laten verleyden.

14. Cornelis van Westrenen is een geboren borger, doch groots en opgeblasen, een bock sonder verstant ende religie.

15. Mr. Anselmus Salmius is een borger, die voor ende in het jaer 1610 in de regeringe wesende hem tegens sijn eer ende eet tegen sijn meesters heeft opgeworpen, sulcks dat hij gelicentieert wesende tegens sijnen eet van getrouwicheyt hem heeft laten gebruycken neffens mr. Peter van Leeuwen, Ploos ende andere tot een hoofd van de mutins, ende altijt gearbeyt heeft door complotterij den staet te renverseren, hetwelck hij altijt opentlick heeft betoont ende principalick in 't versoecken (sonder eenige commissie van yemant) van een magistraet, als daervan breder is geseyt [1]), daerop gevolcht is dat hij sich tot pensionaris opgeworpen hebbende ende geworden sijnde, sich geingereert [2]) heeft om te sijn rechter over den heere van Oldenbarnevelt, omme denselven om gelts wille (dat hij doen tot onderhoudinge van sijn hoeren ende daernae tot sijn genesing van sijn Spaensche pocken, die hij door haer frequentatie boven sijn echt becomen hadde, wel grootelijck van doen hadde) mede ter doot te verwijsen, gelijck hij gedaen heeft. Waernae hij corts van Godt in sijn memorie ende verstant soo geslagen is, dat hij gantsch sot is, ten welcken respect hij gecasseert ende sijn gagie quyt is, alsoock omdat hij de vroetschap, sijn heeren ende meesters, die hij eet gedaen hadde, met quade rapporten ende 't nemen van de resolutien, die naemaels tot nadeel van de stadt effect sorteerden, bejegent ende misleyt hadde.

16. Henrick Buts is hier geboren, maer sijn

1) In marg. links: Supra pag 1.

2) Deze twee woorden [illegible] liciteert.

vader was een vremdeling ende een gering persoon, die voor hem heeft becomen een canonicksprove van St. Marien, daervan ende van 't thresaurierschap van 't selve capittel hij groote conquesten heeft gedaen. Hij heeft oock gegaen met een coercleet ende alsoo de pausselicke religie opentlick geexerceert. Daernae van de gereformeerde religie geworden sijnde, is hij altijt seer ambitieux ende regerensgesint geweest, ende is oock, vermidts hij de Remonstrantsche religie tot de leste alteratie toe heeft geexerceert, meesten tijt in de regeringe gebruyckt, sulcks dat hij in 't jaer 1610 ende 1611 hem soo gedragen heeft, dat hij de burgers heeft afgenomen den eet van getrouwicheyt, die hij selfs in de leste alteratie groffelick heeft te buyten gegaen, ende sich voorts nae de laetste alteratie tot faveur van sijn Exc. ende die 't met sijn factie eens sijn tegens de borgers seer rigoureuselick gedragen, gaende selfs bij avont ende ontijden vervolgende de Remonstrantsche vergaderingen [1]). Een calis sijnde, heeft bij sich met 's landts middelen dapper verrijckt, ende hem altijt met meuyterijen ende andere factien bemoeyt [2]). Hij heeft [3]) eenige van de vroetschap die ordinaris aparte vergaderingen houden met onbehoorlicke middelen geinduceert tot het consenteren van sijn Exc. te vereeren 336 dubbelde rijders, hetwelcke hij heeft geobtineert, ende hout alsoo het borgermeesterampt, daerdoor alsnoch quasi beleent. Voorts heeft hij met quade ende onbehoorlicke manieren sijn geslacht

1) Er volgt: oock soo vehement hem daerin componerende dat hij terecht in seecker refereyn is genoemt duc d'Alba van aerdt, doch doorgehaald.

2) Nog volgen de doorgehaalde woorden: hem met schelmstucken beholpen ende opdat hij geen loon nae sijn wercken soude krijgen heeft.

3) Dit woord staat boven den regel bijgeschreven.

van provens, commanderien, tollenaerschappen ende anders versien.

17. Jacob Henricksz. van Bemmel is borger, maer een man van gering verstant, die altijt professie heeft gedaen van de Remonstrantsche religie, die hij ontrent de leste alteratie seer lichtveerdelick heeft beginnen tegen te spreecken ende hem met de Contraremonstranten gevoecht. Heeft het oock in 't jaer 1610 met de mutins gehouden, maer hetselve altijt gedissimuleert.

18. Peter van der Lingen is een vreemdeling uyt 't landt van Bueren, die een ambachtsman sijnde kael hier gecomen is, heeft sich als de gemeene vremdelingen seer met de hoofden van de factionisten soo in 't polityc als in 't kerckelijcke tegens de wettelicke overicheyt gestreeft, hebbende hem met Bogermannus ende d'andere Calvinissche predicanten seer groot gemaeckt, haer dagelijcks maeltijden bereydende dapper getracteert ende daerdoor eyntelick becomen (naedat hij nae de leste alteratie weynich jaren in de vroetschap was geweest) het borgemeesterschap, welcken staet hij niet en meriteerde, soo uyt redenen voorseyt alsoock om sijn gering verstant, hetwelcke hij oock tot groote bitterheyt soo in 't politijcke als kerckelicke is gebruyckende.

19. Daem Jelisz. van Couwenhoven is geen geboren burger ende van geen aensien, kleyn van verstant ende dickwils niet wel met sijn sinnen bewaert ende hem in alles nae den tijt regulerende.

20. Pauwels Moreelsz. is een vremdeling, seer muytachtich van aerdt, tegens sijn wettelijcke overheyt opstaende ende regerensgesint, mitsgaders van falsité geaccuseert bij sijn eygen medemutins, gelijck in capite deses geseyt is, die hem oock seer partiael dagelijcks soo in 't kerckelijcke als politijcke is dragende op hoop van daerdoor tot meerder staet te

geraecken, alhoewel hij allen staet onweerdich is, als sich selven oock met hoeren seer verloopen hebbende.

21. Elbert van Bijler is een boerensoon van Emmenes of daerontrent, is een kistemaecker geweest, gecomen in de vroetschap sonder te sijn borger ofte oyt de gerechticheyt van dien betaelt te hebben, ende evenwel door sijn neef Adriaen Ploos' recommandatie heeft hij het borgemeesterschap geobtineert ende drie jaren bedient, alhoewel hij denselven staet vermidts sijn botticheyt ende redenen voerseyt niet en meriteerde.

22. Jan Antonisz. Uyttewael is een borger, doch muytachtich van aert, die hem in 't exerceren van sijn notarisampt soo heeft verloopen met schrijven tegens de hooge overheyt, dat hij daerover heeft geaccordeert met den officier ende ter cause van sijne begane fauten een groote amende heeft betaelt, in vindicte van 't welcke hij soo voor als nae de leste alteratie hem extraordinaris ende boven maten bitter ende vinnich soo in 't politijck als kerckelijcke heeft gedragen, ende is oock van falsité beschuldicht als in capite geseyt is. Heeft oock dagelijcks in 't exerceren van sijn ampt onbehoorlijck salaris genoten.

23. Jacob van Cleef Lubberts is een burger, kleyn van verstant, hem nae den tijt geaccommodeert hebbende.

24. Philips Ram is een borger, die hem niettegenstaende dat hij bij de oude Staten seer was gebeneficeert met het rentmeesterschap van Oostbroeck tot noodich onderhout van sijn huysgesin, tegens de voorseyde sijn overicheyt soo met lasteren als anders in regard van 't politijcke ende kerckelycke heeft gecant ende syne ondanckbaerheyt getoont.

25. Doctor Willem van Nellesteyn is een borger, een doctor in de medecinen, doch soo bot ende kleyn

van verstant, dat hij in geen staet van regeringe (alwaer hij na de leste alteratie eerst ingecomen is) behoort te sijn. Hij doet oock dagelijcks sijn onmatige bitterheyt soo in 't politijcke als kerckelicke jegens een yeder uytbersten.

26. Mr. Willem Schade is een soon van een vreemdeling, die in het begin van de troublen is geweest in 't getal van den bloetraet, welcke hem seer bitter heeft getoont in die van de religie te doen ombrengen, ende hij selve is eenige jaren geweest in de Reeckenkamer van den Hage ende heeft sich lichtveerdelick nae den tijt geaccommodeert.

27. Doctor Goossen van Nyendael is een out burger die altijt is geweest seer seditieux, oock voor ende in den jare 1610, als hij oock was in de regeringe ende hem seer ongetrouwelick droech, oock lichtveerdich met sijn dienstmaechden met kinde te maecken, ende andere lichtveerdicheyt in 't kerckelicke ende politijcke bedrijvende, om door deselve accommodatie in de regeringe te blijven ende van 't genot van dien te leven.

28. Jacob van Medenblick is een vreemdelinck ende een papensoon, seer seditieux ende regerensgesint, die van sijn eygen partije van falsité geaccuseert wordt als in capite geseyt is, ende kleyn van verstant, hem op geen regeringe verstaende.

29. Dirck Jansz. à Mate is een oudt borger, die almede lange jaren in de regeringe als raet heeft geweest, doch hem eyntelick met de mutins gevoecht ende hare factie mede heeft helpen uytvoeren.

30. Cornelis van Wede is een borger, die hem seer seditieux ende rebellich tegens sijne wettige overicheyt heeft gedragen ende sonderling in den jare van 1610, was oock een persoon seer regerensgesint ende daertoe nochtans vermidts sijn gantsch slecht verstant t'eenemael onbequaem, die oock mede

schuldich was aen alle 't gene hier ten regarde van het cijffer 31 geseyt wort.

31. Jacob Woutersz. Liefting is een burger, sijn vader vreemt, hebbende wel eenige jaren geweest in de regeringe als raet, heeft soo voor als in den jare 1610, oock in de leste alteratie hem tegens sijn meesters, contrarie sijn eer ende eet, opgeworpen ende hem gedragen als een principael aenlegger ende directeur van de complotten, gedaen soo tot renversement soo van de regeringe als in 't kerckelicke, reysende ende rotsende in den jare 1610 tot dien eynde in de principaelste steden van Hollant als tot Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht ende andere, alwaer hij door sijns mede seditieuse belhamels de regerende heeren aldaer tegen de oude regeerders van Utrecht opgeritst ende sooveel te wege gebracht heeft om sijn voorgenomen renversement te beter te effectueren, dat eenige gecommitteerden uyt Amsterdam t' Utrecht sijn gecomen om de veranderinge van de regeringe te bevorderen, oock onder haer valsch pretext van privilegie. Hij heeft oock tot 't voorseyde renversement gedaen ende anderen, te weten Peter van Leeuwen, Mr. Corn. van Vianen, advocaet van de stadt ten tijde van de oude regering, tegens haer eer ende gedanen eet doen doen valsche rapporten ende propositien, daermede hij hem oock soo voor als in de leste alteratie beholpen heeft, gelijck oock te sien is in capite deses, daer hij mede een van de gesublinieerdens is. Dienvolgende hij voor al sijn quade acten ende schelmstucken ende als sijnde den principalen auteur van de scheuringe in de kerck, versien is met het raedsheerschap ter admiraliteyt van Amsterdam, hoewel hij 't selve niet en meriteert ende oock niet en can bedienen door seecker accident aen sijn hooft, dat sulcks is dat het hem dickwils eenige dagen sijn spreecken soo

belet dat hij daerdoor gantsch stom is. Deselve sijnde een passementwever ende geen middelen hebbende, heeft eenige seer onbehoorlick met valsche practijcken becomen.

32. Evert van Schoonevelt is een out borger, die ontrent 10 jaren ende meer in de regeringe als raet geweest ende de Contra-remonstrantsche factie niet toegedaen, maar het met de Remonstranten ende haer religie houdende, hout sich oock uyt de Contraremonstrantsche kercke.

33. Cornelis Knijf is burger, die vermidts zijne overgroote botticheyt hem soo in 't jaer van 1610 als in de leste alteratie heeft laten gebruycken tot een belhamel van de mutins, opstaende tegens sijn wettige overicheyt, ende van sijn compagnons geaccuseert van falsité als in capite geseyt is.

34. Bartholomaeus Deckers' vader was een vremdeling, seer muytensgesint om te regeren, gelijck hij selfs oock is, hetwelck hij sonderling heeft betoont in te versoecken (sonder yemants commissie) veranderinge van regeringe, als in capite geseyt is, ende daerover mede van falsité beschuldicht.

35. Cornelis Petersz. van Swanenburch is burger, dan seer seditieux, ende heeft sich altijt seer muytachtich tegens sijn overicheyt gedragen, ende sijn kinderen geinstigeert tot het singen ende stroyen van schandaleuse ende fieltachtige pasquillen, bijsonder in den jare 1610, sedert welcken tijt hij oock sijnen muytachtigen aert betoont heeft, soo in 't politijcke als in 't kerckelicke, met een groote botte ongestuymicheyt van spreecken ende doen.

36. Dirck Jacobz. van Velthuysen is een burger van slechte conditie, als een haeck- ende oogenmaecker, die hem altijt heeft laten gebruycken tot een medehooft van de scheurmaeckers in de kerck, andere goede slechte luyden tot het absenteren van

de Remonstrantsche kerck geinstigeert, al onder 't dexel dat hij sulcks was doende van conscientie halven, daer het nochtans was om te regeren, waerinne hij door de leste alteratie geraeckt is.

37. Jan Segerman is een borger, kleyn van verstant en sonder eenige seeckere religie, geneycht om te regieren, die hem daeromme soo in den jare 1610 als in de leste alteratie mette mutins gevoecht heeft.

38. Dirck van Ratingen is een borger seer lichtveerdich, hem met spelen, drincken ende andere debauche generende, ende heeft daerdoor sijn middelen geconsumeert.

39. Jacob Jacobsz. van Bemmel is een burger ende neffens sijn moeder, broeders ende susters seer kael sijnde, mitsgaders van de voorgaende regierders tot sijn noodich onderhout gebeneficeert sijnde met een rentmeesterschap van St. Margaritenhof beneffens een schrijverschap van een compagnie', is evenwel tegen sijn heeren opgestaen ende heeft het met de mutins gehouden ende hem mede als een hooft, als in n°. 36 hierboven verhaelt is, laten gebruyken, ende sijn groote ondanckbaerheyt betoont niet alleen tegens de voorseyde oude regeerders, maer oock tegens sijn eigen moeder, die hij van armoede heeft laten vergaen.

40. Jan van Steenbergen is een burger, seer jong ende onbequaem tot eenige regieringe, ende daerin gecomen door sijn swager Ploos, wiens factie hij mede was toestaende.

41. Mr. Henrick van Dompselaer, een burger goet ende oprecht van leven ende van middelen rijckelick versien, die eenigen tijt in de regeringe als schepen ende cameraer geweest is ende hem daerin getrouwelick tot contentement van sijn heeren gequeten heeft.

42. Gerrit Jansz. van Hoolck is een vremdeling,

het borgerschap gewonnen ende eenige jaren als raet ende cameraer in de regeringe geweest hebbende, heeft hem in de leste alteratie tegens sijn eer ende eet met de mutins gevoecht, dapper op de oude regeringe gesproocken ende valschelicken gelastert, ende voorts groote lichtveerdicheyt soo in 't kerckelijcke als politijcke getoont.

Van de schepenen, die in de vroetschap sijn, is in de vroetschap op haer plaetsen geseyt.

Van de schepenen buyten de vroetschap.

1. Jonker Jacob van der Maet is een out burger, heeft lange jaren in de regeringe geweest, heeft mede altijt de Roomsche religie geexerceert, maer in de laetste alteratie hem seer schandelick laten induceren door Jacob Woutersz. Liefting, daervan hiervoor op het cifer 31 geseyt is, tot het gehoor van de predicatien van de Calvinissche predicanten, op hope van daerdoor te worden Extraordinaris raet van den Hove t' Utrecht, alsoo hij was ambitieux ende hem houdende soo in 't jaer 1610 als in de leste alteratie met de factionisten.

2. Jonker Peter van Hardenbroeck is een Stichts edelman van goeden huyse, doch cleyn van verstant, heeft hem seer lichtveerdich ende partiael buyten reden nae de leste alteratie gedragen, om daerdoor regerende te blijven ende door de profijten van dien sijn uytnemende giericheyt te voldoen.

3. Mr. Thomas Heurnius is een rechtsgeleerde, een jaer twee oft 3 in de regeringe geweest hebbende, heeft hem in de leste alteratie gevoecht bij de Contra-remonstranten, wesende mede van d' eerste in haer kerck om in de regeringe te blijven, om daerdoor sijn profijt te doen.

4. Doctor Christiaen Bor was een out burger,

een doctor in de medecinen, die ontrent 5 jaren in de regeringe voor de leste alteratie als schepen is geweest, ende hem met de Remonstranten gehouden heeft.

5. Jan van Wede is uyt het Sticht ende secretaris van 't capittel van den Dom, die tegens sijn eer ende eet voor ende in de leste alteratie hem als een medehooft van de mutins ende belhamel getoont heeft, ende sonder yemants commissie tegens sijn wettelicke overicheyt opgestaen veranderinge van regeringe versocht heeft, gelijck in capite van hem ende d' andere gesublinieerdens is geseyt. Heeft oock sijn eygen heeren ende meesters van den voorseyden capittele met jonker Gijsbert van Hartevelt valschelick beschuldicht ende gesocht om 't leven te brengen, ende is alsulcks van falsité verscheyden reysen achterhaelt ende voor een lasteraer vermaert.

6. Mr. Johan van Nyvelt is een advocaet, seer jong ende in de leste alteratie eerst in de regeringe gekomen, seer lichtveerdich, staende nae advancement.

Qualiteyten van eenige gesublinieerdens in capite deses staende, die uit de voorseyde regeringe gebleven sijn, ende welcker derhalven geen mentie is gemaeckt, te weten van Joachim Uyttewael, Jan Petersz. Seemcooper, Claes Petersz. Vogelaer, Jan de Rijck ende Gijsbert Jansz. Schoenmaecker.

Joachim Uytewael, broeder van Jan Antonisz. Uytewael, daervan hiervoren op het cijffer 22 geseyt is, is een schilder, hebbende hem soo in den jare 1610 als daernae ende in de leste alteratie tegens sijne wettelicke overheyt gestelt ende met de hoofden van de factie gevoecht, sonder eenigen last veranderinge van regeringe in de leste alteratie ver-

socht, daerover hij mede van falsité is beschuldicht; is oock seer partiael in de Calvinische religie.

Jan Petersz. Seemkooper is een borger, doch sijn vader vreemt; ende concurreert voorts 't sijnen regarde 't gene hierboven van Joachim Uytewael geseyt is.

Claes Petersz. Vogelaer is een burger, doch een out muytmaecker ende een hooft van de factionisten, die in de Lycestersche tijden mede veel goede patriotten heeft doen uytleyden. Voorts heeft hij denselven sijnen muytachtigen aert gecontinueert, ende soo in den jare 1610 als in de leste alteratie contrarie sijnen eet tegens sijn wettelicke overicheyt opgestaen ende veranderinge van de regeringe versocht, uytmuytende in bitterheyt soo in 't politijck als kerckelijcke.

Jan de Rijck is een burger; ende heeft voorts 't sijnen regarde plaets 'tgene hiervoor van Joachim Uytewael geseyt is.

Gijsbert Jansz. Schoenmaeker is een burger van slechte conditie, die hem door sijn botticheyt heeft laten gebruycken tot een medehooft van de scheurmaeckers in de kerck, andere goede slechte luyden tot het absenteren van de Remonstrantsche predicatien geinstigeert, al onder 't decksel dat hij sulcks was doende conscientie wegen, daer het nochtans was om daerdoor mede in de regeringe te komen, daer hij evenwel om sijn botticheyt niet toe en is geadvanceert.

Namen van de persoonen, die als Staten 's lants van Utrecht voor de leste alteratie geweest ende daerinne alsnoch sijn, vermidts zij hare mede-Staten tegens haren eedt helpen verraden ende nae den wille van den Prins

in alles tot verplettinge van 's lands privilegie, rechten ende wetten geaccommodeert hebben.

Geeligeerdens:

1. Jonker Dirck van Eck, canonick St. Peters.
2. Jonker Jan van Renes, prost van Mijdrecht.
3. Jonker Gijsbert van Hardenbroeck, canonick t' Oudemunster.
4. Mr. Adriaen Ploos, canonick ten Dom.

Ridderschap:

5. Jonker Aernt van Suylen van Nyvelt, heer tot Geresteyn.
6. Jonker Jacob van Suylen van Nyvelt, heere tot Hoeflaken.

1. Dirck van Eck is een persoon van seer geringe conditie, die sijn moeder hertrout is met een turfboer, in de wandelinge genaemt Herman Joncker, dewelcke vermidts hij 's lands middelen gefraudeert hadde een sententie om te doen honorable ende profitable amende daerover gecregen heeft ende alsulcks infaem gemaeckt is. De voorseyde Eck heeft in sijn jonckheyt van de godtshuysen geleeft ende daernae geworden sijnde canonick St. Peters is alsoo in de Staten geraeckt, in dewelcke hij eenige jaren geweest hebbende heeft hem daerin in den jare 1610 ende daernae tot voor de leste alteratie tegens sijn eer ende gedanen eedt sijn mede-heeren helpen verraden, hem in alles nae den wil van den Prins geaccommodeert, hem met de hoofden van de factie gevoecht ende die mede helpen uytvoeren ende sijn medegeeligeerdens gecasseert heeft, alles principalick om daerdoor sijn profijt te doen, gelijck hij wel onbeschaemdelick ende met groote botticheyt bewesen heeft in 't incorporeren van de commandeurien ende

provens, die tot 's landts profijt bij de oude regeringe waren geimployeert, voor sijn sonen ende dochteren, hoewel hij selfs met de geestelicke goederen meer als genoech was gebeneficeert.

2. Jan van Renes is een goet Stichts edelman van goeden huyse, die eenige jaren in de Staten geweest sijnde ende hem altijt daerinne als sijn staet meriteerde seer getrouwelick tot de leste alteratie toe gedragen ende de factionisten dapper tegengestaen heeft; dan siende de leste alteratie heeft hem datelick nae den wille van den Prins geaccommodeert, sijn mede goede genomen resolutien met den voet getreden, sijn mede-heeren helpen verraden ende hem met de factionisten gevoecht, haer factie tot verplettinge van 's lants privilegien tegen sijnen gedanen eet helpen uytvoeren, ende sijn medegeeligeerdens oock gecasseert.

3. Gijsbert van Hardenbroeck is een Stichts edelman, die eenige jaren in de Staten geweest sijnde heeft hem altijt met de oude regeringe gehouden; doch siende de leste alteratie heeft hem mede gevoecht ende gedaen als hierboven num. 2 geseyt is.

4. Adriaen Ploos is hier geboren, doch sijn vader een vreemdeling, als een boerensoon uyt de Loosdrecht, ende consequentelick van geen qualité. Sijn vader soude sonder beneficie hebben moeten failleren, ende hij is tot sijn ende sijn vaders huysgesins onderhout gebeneficeert geworden bij de oude regerende heeren met een canonicksprove ten Dom, ende alsoo voorts geraeckt in de Staten, alwaer hij met de oude regerende heeren veel goede resolutien tegen de factionisten helpen nemen heeft, welcke hij, vergetende sijn eer ende eet, aen de hoofden van deselve ende sijn Excellentie heeft gereveleert ende daertegen met deselve als mede-principael hooft van de factie gecomplotteert, sijn mede-heeren verraden, 's landts

privilegien verplet, oock sijn mede-geeligeerdens doen casseren; voorts sich ingereert [1]) om te sijn rechter over den heere van Olden-Barnevelt, die hem nochtans groote deuchden ende faveur gedaen ende bewesen hadde, om denselven om gelts wille mede te helpen verwijsen, gelijck hij gedaen heeft. Hij heeft oock voor ende in de leste alteratie met valsche propositien ende rapporten d' eenvoudige verleyt ende bedrogen, ende hem voorts in alles soo in 't kerckelicke als politijcke tot renversement van dien 't eenemael soo valsch ende schelmachtich gedragen als yemant van de factionisten, daermede hij soo voor hem selven als sijn gantsch kael geslacht ontallicke groote beneficien ende officien, soo van provens, thesaurierschap, commandeurien, marschalckampten, raetsheerschappen, rentmeesterschappen ende anders tot uytputtinge van 's lants middelen ende haere verrijckinge onbehoorlick heeft becomen.

Ridderschap.

5. Jonker Aernt van Zuylen is een edelman van 't Sticht, eenige jaren, oock voor den jare van 1610 ende daerna, in de Staten geweest; was oock aen de muytinatie van den jare 1610 plichtich, doch heeft 't selve altijt gedissimuleert om in de regeringe te blijven, oock soo dat hij de factionisten die uyt de provincie te kercken gingen weynich voor de leste alteratie, als sijnde burgemeester van de stadt uit de Ridderschap, seer heftich doen vervolgen ende haer voor factionisten ende perturbateurs van den staet ende gemeyne ruste verclaert ende daervoor helpen condemneren heeft, oock resolutien tegens haer helpen nemen ende hem dapper tegens haer

1) Deze twee woorden staan in plaats van het doorgehaalde: gesolliciteert.

gestelt, totdat hij, siende de leste alteratie, sijn geveynst ende seditieus gemoet, dat hij tot die tijt toe hadde gedissimuleert, laten uytbersten heeft, soo met sijn mede-heeren tegens sijn eer ende eet te helpen verraden, sijne mede goede genomen resolutien met de voet te treden, hem in alles nae den wille van den Prins met de factionisten te voegen tot verplettinge van 's lants privilegien, hem in alles troulooslick ende valschelick te comporteren, niettegenstaende hij hem seer onbehoorlick heeft gerijckt uyt 's landts goederen.

6. Jonker Jacob van Zuylen is een Gelders edelman, die lange jaren in de Staten is geweest, hem altijt gehouden hebbende, oock in den jare 1610, met de oude regeerders tegens de factionisten, doch siende de leste alteratie heeft hem vermidts zijn kleyn verstant laten misleyden.

Den 29 Julij 1618 is de secretaris Ledenberch gecasseert nadat hij over de dertich jaren het secretarisampt bedient ende den lande groote diensten gedaen hadde, ende is voorts in sijn plaetse gecomen de clerck van Milander met namen Antonis van Hilten, die deselve staet niet en meriteerde, eerst vermidts sijn gering verstant, ten anderen omdat hij was een vreemdeling, in materie van staet van Utrecht 't eenemael onervaren.

Den 30 Julij 1618 is het lidt van de geestelijcken naer voorgaende nominatie geaugmenteert met Mr. Nicolaes Berck, canonick van St. Jan, ende Jacob Asch van Wijck, canonick St. Peter. Welcken Berck is een persoon van geen qualiteyt, als een speckkoopers soon, geen geboren borger, ende is noyt in regiering geweest; gelijck mede niet geweest en is de voorseyde Asch van Wijck, wiens vader hier mede vreemt van uyt de Betuwe gecomen was.

Den 1 Augusti 1618 is de Ridderschap geamplieert met:

1. Jonker Frederick van Suylen van Nijvelt, heere van 's Heeren Aertsberch, die deselve staet niet en meriteerde noch mochte bedienen, eerst omdat hij, getrout sijnde ende alsulcks buyten echt, sijn maecht met kinde gemaeckt heeft, ten anderen door sijn kleyn verstant ende dat hij hem van sijn huysvrouw (die t' eenemael lichtveerdich ende een gantsch oncuysch leven leydende is) laet regeren als een kint. Hij heeft hem oock vooren in de leste alteratie met de factionisten gehouden ende daerdeur eyntelick nae eenige onbeschaemde sollicitatien, die een edelman van eenich verstant in 't minste niet toe en stonden, sijnen voorseyden staet becomen.

2. Jonker Arent van Aesewijn, heere tot Ruwiel, die deselve staet niet en behoorde noch mochte bedienen, eerst vermidts hij met sijn broeder den ouden heer van Braeckel in de Lijcestersche tijden ende daerontrent, oock daerna ende voort in den jare 1610 ende dese leste alteratie tegens den staet van 't landt ende de wettige overicheyt als hoofden van de factie haer altijt gestelt ende die te renverseren gesocht hebben; heeft oock, getrout sijnde ende alsulcks buyten sijn echt, met andere getroude vrouwen oncuysche conversatie gehouden, in openbare hoerhuysen ende bordeelen sijn loop doorgaens gehadt. Mede was hij een persoon van gering verstant, die evenwel door sijn onbeschaemde sollicitatien tot sijnen staet is geraeckt.

3. Jonker Antonis van Aesewijn, heere tot Braeckel, is een sone van den voorseyden ouden heer van Braeckel, welcke als voorseyt was een principael hooft van de perturbateurs van den staet van 't lant, dewelcke hem met 's lants middelen seer onbehoorlick hadde gerijckt met 't genieten van

ontallicke beneficien ende tractamenten, die hij voor hem ende sijne kinderen van den lande was treckende, sulcks dat hij ende sijn kinderen ende oversulcks deselve Antonis van Aesewijn daervan genoech aen 't lande te verantwoorden hadden, om 't welcke te ontgaen ende sijnen aengeboren muytachtigen aert te voeden hij met de factionisten hem heeft gevoecht, ende is eyntelijck nae eenige onbeschaemde sollicitatien, die een edelman niet toe en stonden, in de regeringe geraeckt.

4. Jonker Godart van Rede, heere tot Amerongen, is een goet edelman, geboren in 't Sticht ende van seer goeden huyse, die de factie niet en heeft gehanthaeft.

5. Jonker Godart van Rede, heere van Nederhorst, van gelijcken als numero 4 stracks hiervoor geseyt is.

6. Jonker Peter van Hardenbroeck. Hiervan is geseyt numero 2 van de schepens buyten de vroetschap.

Den 19 December 1618 heeft sijn Excellentie, naedat hij de geeligeerdens die het met hem hielden hadde gepersuadeert, dat sij caisseren souden uyt haer lidt de navolgende personen, op sijn Prinselicke belofte dat hij deselve cassatie soude doen approberen bij de Staten Generael, als nochtans tot noch toe niet en is geschiet, daermede gecasseert uyt het collegie van de H.H. Staten:

Van de Geeligeerde:

Mr. Johan de Goyer, canonick ende thesaurier der kercke van St. Marien t'Utrecht, wiens vader is geweest van een seer out geslachte, langen tijt in regieringe ende oock borgemeester der stadt Utrecht; ende hij selve is verscheyden malen gedeputeert geweest in 't collegie van de Staten Generael.

Jonker Johan van Grovensteyn, canonick ende scholaster ten Dom, dewelcke is een edelman van goeden huyse, die al sijn leven t'Utrecht gewoont heeft ende vermidts sijn bequaemheyt eenige honorabele staten bedient ende in 's landts regieringe eenige jaren is geweest.

Van de Ridderschap:

Jonker Justus van Rijsenburch, heere tot Rijsenburch, een out riddermatich persoon, wiens vorouders altijt in de vergaderinghe van de Staten van Utrecht sijn verschreven.

Jonker Adolf van Wael, heere tot Maersbergen, ut supra; wiens vader mede uytgeleyt is geweest in den jare 1586.

Jonker Willem Bor van Amerongen, heere tot Sandenburch, ut supra; ende is sijn vader mede uytgeleyt als voren.

Jonker Frederick van Baexen, heere tot Koninckxvrije, ut supra, ende sijn vader mede uytgeleyt als boven, ende is sijne Ed. mede gedeporteert van het stadthouderampt van de leenen 's landts van Utrecht, ende in sijn plaetse gestelt Cornelis van Deuverden, die deselve staet oock geensins en meriteerde, soo om de redenen 't sijnen regarde onder de vroetschap staende verhaelt, alsmede dat 't voorseyde stadthouderampt noyt als bij edelen ende de beste van den lande is bedient geweest.

Den (14 Januari 1620)[1]) is graef Ernst gegaen in 't collegie van de Heeren Staten van Utrecht, bij hem hebbende Gijsbert van Hertevelt, canonick ten Dom, ende Mr. Johan Strick, canonick van Oudemunster, welcke twee persoonen de voorseyde graef

1) De datum is in het H.S. weggelaten. Zie Dodt, Arch. VI 97.

Ernst (die maer commandeur van 't krijchsvolck t' Utrecht was) begeert heeft van 't voorseyde collegie, dat sij mede Staten wesen ende daervoor compareren souden met die van 't selve collegie, willende doch dat 't selve collegie van de Staten haer daervoor erkennen ende tot dien eynde datelijck in sijns graefs Ernsts presentie daertoe eedigen souden, hoewel dit alles tegens de notoire 's lands privilegien, wetten ende rechten was strijdende, vermidts de voorseyde twee persoonen tot de voorseyde staet in 't alderminste niet en waren geeligeert, daerover de gecommitteerde van de vroetschap (welcke d'electie alleen toequam) geprotesteert hebbend van nullité ende 't groote ongelijck, dat men haer daerdoor aendede; ende heeft evenwel de voorseyde wil van graef Ernst (die men met recht wel mach noemen gewelt) met het eedigen van deselve persoonen effect moeten sorteren, oock soo dat deselve persoonen nae het vertreck van graef Ernst als Staten in 't voorseyde collegie sijn blijven sitten, ende niettegenstaende de groote doleantien van de vroetschap over 't gene voorseyt aen sijn Excellentie ende de Staten gedaen.

De voorseyde Hertevelt en meriteerde de voorseyde staet niet, soo uyt redenen voorseyt alsoock omdat hij is een vremdeling, doch hebbende vercregen een canonicksprove ten Dom, die in 's landts dienst wesende als ridtmeester hem met rooven ende plonderen ende sijn heeren gelt met quade practijcken te possideren hem beholpen heeft. Hij heeft hem oock seer ontrouwelijck ende schelmachtich directelijck contrarie sijnen gedanen eedt tot verradinge van sijn heeren ende meesters ende tot renverseren van haren staet gecomporteert in sijnen dienst, als hij was capiteyn van de waertgelders t'Utrecht, weygerende te executeren de commandementen van

de H.H. Staten in 't waernemen van de wachten, daer hij nochtans een jaer lang hadde gagie getogen. Bovendien heeft hij eenige luyden seer verraderlijck ende moortdadich om 't leven gebracht, ende geen middelen tot sijn onderhout hebbende als sijn prove, die hem door sijn braveren kleyn genoech viel, heeft hij sich met de factionisten ende mutins gevoecht.

De voorseyde Strick en meriteert de voorseyde staet mede niet, eerst om redenen voorseyt, ten anderen omdat hij is de soon van Jan Strick, in de Lycestersche factie en daerontrent secretaris van de Staten van Utrecht, dewelcke contrarie sijn eedt tegen sijn heeren ende meesters opgestaen, een principael hooft van de factionisten alsdoen oock geweest is ende soo gebesoigneert heeft dat hij veel goede patriotten, waeronder oock waren sijn eygen heeren ende meesters, heeft doen uytleyden. De voorseyde jonge Strick heeft sijnen aengeboren Seditieusen aert soo voor als in den jare 1610, oock in dese leste alteratie, boven maten getoont ende alsoo tegens sijn wettige overicheyt opgestaen, ende heeft sich als heymelick medehooft van de factionisten tot verandering van 't kerckelicke ende politijcke laten gebruycken.

De namen van de persoonen, die in den jare 1618 gedient hebben als burgemeesters, schepenen, cameraers ende raden der stadt Uytrecht, ende op den 24 Julij 1618 tegensnotoire keysers-privilegien ende ordonnancien van haer officie ende eet sijn ontslagen ende gecasseert, sijn voor dese gesonden; van vele derselver qualiteyten ende regieringe is in 't gene nu gesonden wort oock gemeldt [1]).

1) Klaarblijkelijk wordt hier verwezen naar een gedeelte der aan de Groot gezondene memorie, dat echter thans ontbreekt.

Addenda.

Bij Jonker Laurens van Nijhof adde: hij heeft het met de Remonstranten gehouden.

Jonker Adam van Lochorst heeft vijf jaeren lanck aeneen geduerende geweest schepen der stadt Utrecht, hem daerinne vroom, eerlick ende getrouwelick gequeten, oock in alle sijne actien ende in 't hanthaven van de Remonstrantsche religie met reden ende verstant, als hij, sonder roem, heeft.

Mr. Johan van Pallaes is een geboren borger, heeft de saeke van de Remonstranten toegestaen.

Willem van Nyenrode is een out borger, geweest vijf jaren schepen, daertoe bequaem ende heeft hem daerin wel gequeten, gelijck hij oock gedaen heeft in sijn Remonstrantsche religie, alsoock getrouwelick sich gedragen in den ontfang van de bisdomsthienden. Sijn vader ende grootvader hebben oock lange jaren geweest in de regieringe, soo raden als schepenen, haer oock wel gequeten.

Roetert van Millingen is een geboren borger van oude borgersgeslachte, heeft langen tijt raet ende oock schepen geweest, daertoe bequaem, hem in 't selve sijn officie ende ampt getrouwelick gequeten, alsoock in alle sijne actien wel gecomporteert, de Remonstrantsche religie voorgestaen.

Raden:

Dirck de Goyer heeft hem in sijne ampten getrouwelick gequeten, gelijk oock sijne ouders hebben; de Remonstrantsche religie wel voorgestaen.

Cornelis Rijcouts heeft hem in sijn ampten ende vordere actien wel gequeten.

Willem Willemsz. van der Heyde heeft sich in de regieringe wel gequeten, de Remonstrantsche religie met verstant voorgestaen.

Jacob van Schendel heeft hem getrouwelick in de

regiering gequeten; alsoock Jacob Bom, daertoe bequaem, de Remonstrantsche religie met verstant toegedaen.

Dirck van Leeuwen heeft hem in de regieringe wel gequeten.

Dominicus Bogard is een out burger.

Gerrit Crouse, borger.

Johan van der Pol, een borger.

Laurens van Battum, een out burger, heeft sich in de regeringe getrouwelick gedragen.

Johan Roelofsz van Cuylenburch, een borger, ijverich Remonstrantsch, heeft hem in de regeringe ende alle sijne actien wel gedragen.

Cornelis van der Hagen, een borger.

Mr. Gerrit van Wassenaert is een rechtsgeleerde, bequaem tot de regeringe; heeft hem wel gequeten, een ijverich ende verstandich Remonstrant.

Johan van Doorn heeft hem wel gequeten, een ijverich ende verstandich Remonstrant.

Namen van de maerschalcken des gestichts van Uytrecht, die bij de Staten 's landts van Utrecht oock op valsche propositien ende rapporten van Mr. Peter van Leeuwen, tegenwoordich raet ende procureur-generael 's Hoffs van Utrecht, in Julio 1621 van hare officien sijn gecasseert.

Jonker Geraert van Rijsenburch, maerschalck van Abcoude. In sijn plaets gekomen, die het uut verhaelde redenen niet en meriteerde, jonker Frederick van Suylen van Nyvelt, heer van 's Heeren Aertsberge.

Jonker Gijsbert van Rijsenburch, maerschalck van

Eemlant. In sijn plaetse gecomen Johan Ploos, die het niet en meriteerde.

Jonker David van Suylen van Natewisch, maerschalck van 't Overquartier. In sijn plaetse gecomen jonker Ernst van Rhede, houtfester.

Namen van de schouten ende secretarissen van de plattelanden des Stichts van Utrecht, die in Decembri 1621 bij de Staten 's landts van Utrecht gecasseert ende die weder in haer plaetse gecomen sijn.

Gerrit Logen, nu Gijsbert Jacobsz, schout tot Emmenes Binnensdijcks [1]).

Adriaen Backer, nu Jan Gijsbertsz, secretaris tot Emmenes Binnensdijcks.

Meynert Volckertsz Saeb, nu Wijnolt Panhuysen, schout tot Bunschoten.

Lenart Lenartsz, nu Willem van Lamsvelt, secretaris tot Bunschoten.

Rijck van Mulenborch, nu mr. Adriaen Mol, secretaris van Duyst, Haer ende Sevenhuysen.

Gerrit Verhaer, nu Gerrit van Eck, schout tot Leusden.

Jan Volckering, nu Dirck van Lier, schout tot Loenen.

Gijsbert Lamberts, nu Gijsbert Wormsz, schout tot Nichtevecht.

Antonis van Eewijck, nu Adriaen Claessen, schout buyten Catharinenpoort ende 't Lijnpadt.

Jacob Martensz Meerling, nu Gerrit Obijn, schout tot Bunnick ende Vechten.

Peter Claesz van Velpen, nu Antonis Gijsbertsz, schout tot Werckhoven.

---

1) In margine links: In wiens plaetse eerst een cleermaecker.

Gerard van Blanckendael, nu Jan Gerbrantsz, schout tot Honswijck.

Matthaeus Stogens, in wiens plaetse eerst den caersemaecker Lambert Fransz in de Backersteech, nu Jan Gerbrants, schout tot Overlambroeck.

Willem Gerritsz van der Wal, nu Hans van Keulen, schout tot Abcou.

Egbert Balthus, nu Pauwels van Brevelt, schout tot Themaet.

Dirck van Cronenborch, nu Henric Jeronymusz, schout tot Outhuysen.

Cornelis Corssen, nu Gerrit Jansz, schout tot Vinckeveen.

Gerrit Jansz, nu Henric Jeronymussen, secretaris tot Vinckeveen.

Henric Victorsz, nu Gerrit Jansz, schout tot Denemarcken.

Gerrit Jansz, nu Peter Adriaensz, secretaris tot Denemarcken.

VERWEERSCHRIFT

VAN DEN CONTRA-REMONSTRANTSCHEN PREDIKANT WILLEM CRIJNSZE, DOOR DE BRIELSCHE REGEERING AFGEZET EN VERBANNEN.

MEDEGEDEELD DOOR

H. DE JAGER.

Nadat de contra-remonstrantsche predikant der Hervormde Gemeente te Brielle, Willem Crijnsze, van zijn ambt ontzet en uit de stad verwijderd was, achtten de regeeringspersonen, welke 's mans ontzet en verwijdering hadden bewerkt, het noodig hunne handelwijze te rechtvaardigen voor de Staten van Holland en er werd met dat doel een vertoog vervaardigd, op welks titelblad men las: „Aen de E. Mog. Heeren mijn Heeren de Staten van Hollandt ende Westvrieslandt".

De inhoud van dit vertoog, in April 1617 aan de Staten overgeleverd, is door Van Alkemade medegedeeld in zijn „Beschryving van de stad Briele", Deel I, blz. 140—146. Hij vond zich tot die mededeeling gedrongen met het oog op het „partydig" schrijven van Baudart. „Dog — aldus leest men bij Van Alkemade — dewyl Baudart in zyne gedrukte Memorien, van het gedrag der Magistraat, naar zyne

gewoonte, zeer partydig spreekt, en zegt, dat de Magistraat hem (Willem Krynsze) onwettig zou gedeporteerd hebben, en andere zaken van de Magistraat van dien tyd, met eenige onwaarheden vertoond, zoo zal 't best zyn, dat we de Remonstrantie, of het Vertoog van de Magistraat der stad Briele, tot hare verdediging aan de H.H. Staaten van Holland, en Westvriesland, in Grasmaand des jaars 1617, overgeleverd, in plaats van onze verdediging, zelf hier laten volgen".

Omtrent den Schrijver van de Remonstrantie worden wij door Van Alkemade niet ingelicht. Zooals hierna zal blijken, was Willem Crijnsze van oordeel, dat de Schrijver was „een van de heeren, welcke van wegen" de Brielsche Vroedschap in 1614, 1615 en 1616 „in de Classen plachten te verschijnen". Den persoon, op wien hij het oog had, heeft hij nader aangeduid, toen hij, sprekende van zeker „accoordt", in Junij 1613 gemaakt en „geapprobeert bij de E. heeren Gecommitteerde Raden", verklaarde dat de Schrijver der Remonstrantie „mede over het accoordt gestaen ende het geapprobeerde schrift met sijn eygen handt onderteyckent heeft".

Het bedoelde „accoordt" komt voor in het Register der Resoluties van de Brielsche Regeering, genomen in 1613, en uit dat Register blijkt, dat de akte geteekend werd door O. van Zevender, Willem Gans, Arent Cornelisze Quacq, J. J. Velsen en Joris Edmeston, als gecommitteerden van de Brielsche Magistraten. Daar W. Gans, Quacq en Edmeston in de dagen, waarin Willem Crijnsze de vergaderingen der Classe van Voorne en Putten bijwoonde, in die vergaderingen nooit zijn verschenen, moet Willem Crijnsze 't oog hebben gehad op den baljuw Van Zevender of op Velsen, en wien van die twee hij

bedoelde is niet twijfelachtig. Volgens de Acta der Classis was de Stedelijke Overheid in de vergaderingen van April 1614, Junij en Sept. 1615 vertegenwoordigd door den baljuw Jhr. O. van Zevender alsmede Jacob Allertsze van Couwenhoven en Jan Willemsze Verdam, in de vergaderingen van Mei en Augustus 1616 door den baljuw Van Zevender met Cornelis Hubrechtsze en Lenaert Jansze. De eerstgenoemde mannen waren volgens eene Vroedschapsresolutie van 6 Aug. 1614 ook present in de vergadering van Aug. 1614. In Oct. 1614 werden nog twee buitengewone vergaderingen gehouden; dat deze en de buitengewone vergadering van Junij 1616 werden bijgewoond door gecommitteerden van de Vroedschap, vermelden de Acta niet. Zij berichten zulks evenmin van de gewone vergadering van 26 Mei 1615, maar in eene Magistraatsresolutie van 23 Mei 1615 leest men, dat tot die vergadering werden gecommitteerd de burgemeester Hartichvelt, de oud-burgemeester Velsen en Jan Willemsze Verdam.

Volgens hetgeen genotuleerd staat, was de vergadering van 23 Mei 1615 de eenige, waarnaar Velsen afgevaardigd werd. Hij kan dus niet bedoeld zijn door Willem Crijnsze, toen hij van den Auteur der Remonstrantie schreef, dat hij één van de heeren was, die van wege de Vroedschap in de vergaderingen der Classe „plachten" te verschijnen. Die uitdrukking is wel toepasselijk op den baljuw Van Zevender, welke slechts in ééne van de gewone vergaderingen, die in 1614, 1615 en 1616 plaats hadden, gemist werd, en alzoo ligt het voor de hand om te besluiten, dat Willem Crijnsze den gezegden baljuw hield voor den Schrijver der Remonstrantie.

De Schrijver had de beleefdheid niet aan Willem

Crijnsze een afschrift van zijn Apologie te doen toekomen; maar den afgezetten leeraar kwam toch een exemplaar in handen, en in Julij 1617 te Delft, zijne „vaderlicke" stad vertoevende, zette hij zich neer om een „tegenschrift" te vervaardigen. Dat tegenschrift bedoelde ik, toen ik de inleiding, waarmede ik de door Willem Crijnsze geschreven en elders [1]) door mij medegedeelde „Notitie" in het licht gaf, besloot met het bericht dat er behalve die Notitie nog een ander opstel van Willem Crijnsze in handschrift bestaat. Ook deze pennevrucht van den kundigen man is in het archief der Classis Brielle bewaard gebleven en het is mij aangenaam het reeds lang gekoesterde voornemen om haar door den druk te publiceeren thans te mogen volvoeren. Met dezelfde vrijmoedigheid, waarmede ik de Notitie liet drukken, geef ik het Tegenschrift in het licht, want ook van dit opstel is mij niet gebleken dat het werd uitgegeven of door een' of anderen schrijver gebruikt. Of Van Alkemade, wanneer hij er mede bekend geworden ware, het zou hebben laten volgen op de Remonstrantie, die hij in zijn werk opnam, betwijfel ik. Op grond van de woorden, die hij aan het vertoog der Brielsche Vroedschappen heeft laten voorafgaan, vermoed ik dat hij het Tegenschrift van Willem Crijnsze als „zeer partydig" en onnoodig, ja onwaardig te worden gedrukt, zou hebben terzijde gelegd. Deze handelwijze zou verklaarbaar, doch niet verdedigbaar zijn geweest. Van Alkemade, het vertoog der Vroedschappen opnemende in zijn werk, deed daaraan wel; maar na den beschuldiger behoort de beschuldigde te worden gehoord. Dit is een eisch der onpartijdigheid, welke den geschiedschrijver

1) Archief v. Kerkgeschiedenis onder redactie van de hoogleeraars Acquoy en Rogge, D. III, bl. 357 en volgg.

voegt, en ten aanzien van Willem Crijnsze mag die eisch niet worden verwaarloosd. Zich verdedigende tegenover zijn aanvallers, heeft hij er alleszins recht op met aandacht en welwillendheid te worden gehoord. Op de door hem gestelde „Notitie" laat ik daarom thans hier zijn Verweerschrift volgen en ik durf de verzekering geven dat degenen, die met belangstelling de Notitie hebben gelezen, zich de kennismaking met het Tegenschrift niet zullen beklagen. Evenals gene, is deze pennevrucht van Willem Crijnsze een onderhoudend geschrift. Onder de strijdschriften neemt zij eene niet onwaardige plaats in.

Hier en daar had ik met verwijzing naar de Notitie de beschrijving van historische bijzonderheden, in 't Verweerschrift voorkomende, een weinig kunnen bekorten: ik liet het na ter wille van den Lezer, die niet in de gelegenheid is het tijdschrift, waarin de Notitie voorkomt, te raadplegen. Eenige uitboezemingen van een verontwaardigd gemoed had ik des nood weg kunnen laten: ik zag er van af om het weinig beduidende van de plaatsruimte, welke bij suppressie van die gedeelten gewonnen zou worden en om wat er te zeggen valt voor eene compleete uitgave van het geschrift.

Mij vleijende dat men mijne handelwijze billijken zal, geef ik thans het woord aan Willem Crijnsze.

H. DE J.

TOT DEN LEZER. — Beminde Leser, het sal ul. believen eens voor al gewaerschouwt te sijn, dat, so menichmael als ghij in dit geschrifte sult vinden den

naem van de E. vroedtschappen ofte magistraten der stede van den Briel, ick alsdan daermede niet en hebbe willen beteeckenen een yder van hare E. int bysonder ofte hooft voor hooft: want het is gewis ende seecker, dat sij altesaemen geene schuldt en hebben in de procedure, tegens mij aengevangen, met den gevolge van dien; dewijle eenige van deselve soowel mijnen persoon als mijne saecke gunstich sijn ende een mishagen hebben in de voorseyde procedure. Eenige andere sijn misleydt ende verruckt deur den naem van authoriteyt, die sij, met den anderen, ten besten van de algemeene saecke schuldich sijn te helpen voorstaen ende handthouden. Eenige oock, in den beghinne niet wel onderricht sijnde, hebben haer in den eersten wat te verre ingelaten, om hare stemmen tegens mij neffens andere over te geven, dewelcke sij deur menschelicke swackheyt niet en connen ofte derren veranderen ofte wederroepen. Het en sijn dan niet als sommige uyt de vroedtschappen, ende machschien niet boven de vijf of sesse, die, als het roer ende stuyr sijnde, het gantsche schip doen draeyen ende wenden, werwaertshenen dat sij 't hebben willen: wetende den naem van de vroedtschappen daertoe te misbruycken, om de werelt wijs te maecken, dat het henlieder werck gelijckelicken is. Dese weynige dan sijn degene, welcke in dit geschrift beteyckent worden met den naem van de vroedtschappen ofte magistraten van den Brielle, ende dat om dieswille, dat het geschrift, 'twelck ick hiermede beantwoorde, is uytgegeven in haerlieder naeme, alsoff sij 't alle gelijck hadden begeert, dat soodanighen geschrifte tot verantwoordinge van haer doen in mijne saecke soude uytgeschreven ende den Ed. Mog. Heeren Staten overgegeven worden. Hetwelcke nochtans soo verre van daer is, dat veele van hare E.n, expresselick daerna gevraeght sijnde,

hebben verclaert, gantsch niet met allen daeraf te weten.

Ick sal dan met dit voorbeding ofte waerschouwinge aenvangen, seggende met het gemeene spreeckwoordt, dat dwalen, struyckelen ende vallen is menschelick; wederkeeren, schuldtbekennen ende opstaen is christelick; maer int quaetdoen voortgaen, volherden ofte blyven leggen is duyvelsch Om het tweede hebb' ick menichmael gewenscht ende gebeden te meugen bemercken in de E. heeren magistraten van den Brielle, maer hebbe met droefheyt het eerste ende laetste gesien ende ondervonden, gelijck ick noch tegenwoordich sie ende bevinde in hare E.n nopende seeckere onverantwoordelicke procedure, by hare E.n tegens my aengevangen, waerinne sy noch, voor sooveel in haere macht is, voortvaren ende, so het schijnt, volherden willen, solange sy in des stadts regeeringe sijn ende in deselve regeeringe eenige macht hebben.

Waertoe ick tot haerer E. verschooninge tegenwoordich niet anders en wete by te brengen, dan dat hare E.n meugen sijn bepratet ende opgehitst van yemandt anders ende onder anderen (gelijck van veelen buyten alle twijffel wordt gehouden) van diegene, welcke in voortyden waren myne eerwaerdige medebroeders, ofte die immers voor soodanige wilden gehouden sijn, dewelcke, nadien sy eenmael hadden aengevangen te verlaten den wech der gerechticheyt ende de leere der waerheyt, die sy te voren hadden betreden ende beleden, en hebben niet alleen voor haer selven willen dwalen ende in de dwalinge voortgaen, maer hebben oock (beneffens een groot deel der gemeente) hare E.n soo weten te becouten ende misleyden, dat hare E.n henluyden hebben gerespecteert ende gehouden voor rechtsinnige leeraers, vredelievende luyden, den magistraten

gehoorsaem ende 't gemeenebeste profytelick, sulcx dat soo wie daertegen sprack, moeste daettelicken uytter stadt henengaen; wederom, dat hare E.n mynen persoon hebben beghinnen aen te sien voor eenen afgeweeckenen van de leere der waerheyt, eenen dryver van grouwelicke dwalingen, eenen twist- ende scheurmaecker, wederspannich syne wettige overheden ende der stede van den Briel onnut ende schadelick. Om waerinne hare E.n dies te meer te wickelen, hebben sy deselvige gestreelt ende geloftuyttet, haer wijs makende, dat (ofschoon den eenen was toestaende de grouwelicke ketterie van David Jorisz., den anderen de dryvinge van den warregeest Coornhert, den derden van geene religie met allen sijnde noch daervan eenich verstant hebbende, ende so voorts) syluyden waren de oppervoeghden der kercke, om soodanigen leere daerin te doen predicken, alst hare E.n souden goedtvinden te behooren, ende om decisie te doen van de verschillen in de leere ende deselve deur hare authoriteyt te slichten, om dieswille namentlick, dat se den naem dragen van eene christelicke overheyt, leden sijnde van de souverainiteyt etc.

Dit ende diergelycke hebben hare E.n met beyde de armen omhelst; ende sulcx aengenomen sijnde, is den wegh gebaent ende 't padt bestroyt geweest tot de inruyminge der dwalingen, daervan hare E.n geen kennisse hebbende, sijn onbeswaert geweest deselve toe te laten. Mede oock tot ondergangh van de goede, lang gebruyckte, kerckelicke ordre, ende volgens tot onderlatinghe van de christelicke discipline. Laetstelick tot de verstootinge mijns persoons, waervan in dit geschrift eygentlick de questie is.

Ende alhoewel men soude dencken, dat deur de lanckheyt des tijdts ende d'overdenckinge der voorlede dingen de conscientien van hare E.n souden

beghinnen te wroegen over de gemelde handelinge, sulcx dat se eenmael souden aflaten ende ophouden van den onnooselen te vervolgen ende den onschuldigen te beschuldigen; ja dat se achtervolgende het mandament penael van de hooghe justitie alles souden repareren: so is doch dese billickheyt soo verre van hare gedachten ghevloden, om by den menschen eenich respect te behouden, dat se een geschrift hebben laten uytgaen in forme van Apologie ofte Verantwoordinge van hare daden, in aller manieren als waren deselve in rechter billickheyt ende naer behooren, ja uyt hooch dringende noodt geschiedt. Niet dat sy hetselvige schrift hebben alle de werelt gemeen gemaeckt deur openbaren druck; oock niet dat sijt hebben medegedeelt alle de gedeputeerde der steden ende leden der Ed. Mog. Souverainiteyt van Hollant ende West-Vrieslant, niettegenstaende den tytul sulcx schijnt te versekeren; maer hebbent eenige (ende, als wel te dencken is, van hare gesinde) in de handt ghesteecken, die 't malcanderen hebben voort-geleent ende sekeren tijdt onder den anderen in 't secreet ghehouden, deur welcken middel het meermalen is gecopieert ende gedevulgeert, oock ten laetsten in myne handen geraeckt.

Ick dan siende dat hetselve geschrifte mynen persoon ende eere aldermeest aenghing ende aldernaetst was raeckende; siende oock dat het niet en was gestelt na waerheyt, maer dat sommige dingen, die waerlick werden verhaelt, allengskens werden verdraeyt ende met onwaerheyt gevoedert ofte oock ommegekeert; volgens merckende dat het niet en was streckende tot Gods eere noch tot yemants stichtinge, maer alleenlick om die t' abuseren, welcke hiervan geen volcomen kennisse hebben; d' authoriteyt, die eenige magistraten pretenderen te hebben over de kercken (ende die sy selve met dusdanighe

proceduren vercleynen) in de plaetse van reden ende recht fortzelick te doen gelden; de dwalingen in te voeren ende de waerheyt te verschuyven: so en hebb' ick (die van alles goede notitie gehouden hebbe) niet minder connen doen dan met een tegenschrift voor alle, die het sullen comen te lesen, naectelick te verthoonen de waerheyt van de saecke ende den onschuldt mynes handels, opdat om mynent wille (sijnde onwaerdich een dienaer in Gods gemeente) den naeme Gods niet en worde gelastert, de gemeente ontsticht ende mynen dienst alommo vruchteloos gemaeckt, gantsch geenen lust hebbende den goden te vloecken, maer deur den noodt hiertoe gedrongen sijnde, achtervolgende d'exempelen der heyliger apostelen, oock verscheydene martelaren ende confessoren, dewelcke in voorige tyden om 't getuygenisse der waerheyt vele hebben moeten lyden, daervan ick een weynich mededeelende ben.

Ten sal my oock niet seer becommeren, ist dat myne wederparthyen (die my dunct dat ick alreede hoore) hiermede sullen schertzen ende haren spot dryven, als die niet en connen verdragen, dat ick ende mijns gelycke ons selven daermede troosten, dat wy lyden voor de waarheyt. Sy noement onse precisicheyt ende corselheyt tegens onse medebroeders, onse trotzicheyt ende ongehoorsaemheyt tegen ons wettige overicheyt, ja sy seggen, dat wy selve dwalen, nieuwicheden dryven ende de menschen verleyden. Ick segge noch eens, dat ick my daerom niet al te seer en sal becommeren, eensdeels omdat ick weet dat dit het oude liedeken is van alle vervolgers der christenen: ja, wat seyt men nu ter tijdt van ons, 'twelck eertijdts niet en is geseyt geweest van onsen Salichmaecker selve? Ende hoe souden wy dese lasteringen ontgaen, nadien onse Heere voorseyt heeft, dat men ons op soodanige wyse lasteren

sal? Matth. 10 : 24. Salich sijn wy, als de menschen alsoo met ons handelen (Matth. 5 : 11, 12). Eensdeels omdat myne conscientie (die my meer tevreden stelt als duysent getuygen) my ten vollen ontschuldight van precisicheyt ende corselheyt tegens myne medebroeders, oock van trotzicheyt ende ongehoorsaemheyt tegen myne wettige overheden, item van dwalingen, dryvingen van nieuwicheden ofte van de minste afwyckinge van de eenmael aengenomene leere der algemeener Nederlantsche gereformeerde kercke, oock spetialicken van die leere, welcke van den beghinne der Reformatie tot op vier ofte vijff jaren herwaerts in de publycke kercke van den Briel deurgaens gepredict is: waervan my oock connen getuygenisse geven de eerwaerdige oude leeraren D. Nicolaus Dammius ende D. Libertus Fraxinus, beneffens dewelcke ick in de Brielsche kercke hebbe gepredict, ende (die) noch tegenwoordich int leven sijn, mannen voorwaer, welcke waerdich sijn van vrienden ende vianden gepresen te werden ende van welckers vromicheyt, geleertheyt ende goedt oordeel of geschicktheyt in de theologie onse parthien selve moeten goedt getuygenisse geven. Doch aldermeest ben ick gerust in desen deele, omdat het onfeylbare Woordt Gods selve my getuygenisse geeft van de waerheyt der leere, die ick van myner jeught aen hebbe omhelst, dewelcke ick noch tegenwoordich belyde ende voorstae: want het meermael gebleken is ende noch t'allen tyden blycken can, dat de leere onser gereformeerde kercke volcomentlick metten Woorde Gods can bewesen werden te sijn de eenige ende ware leere, die na de godsalicheyt is, by welcke leere ick deur Gods genade gebleven ben. Ende voorwaer, indien dese leere valsch is, so wordt deur geheel Zeelandt, Vrieslandt ende Groeningen, oock in de meeste steden van Gelderlandt, Hollandt ende

Overijssel eene valsche leere geleert. Valsch is dan die religie, welcke gepredict wordt in de gereformeerde kercken van Vranckrijck, Engelant, Schotlant, Duytschlant ende in geheel Europa. So sijn oock dan valsch onse parthyen selve, so dickwils als sy seggen, dat wy in onsen geloove, begrepen in de Nederlandtsche Confessie ende Heydelberghschen Catechismo, connen saligh worden.

So yemandt dan hem selven vasthoudt aen sulck een leere, sonder van deselve int minste te willen wycken, die en mach men met waerheyt niet te laste leggen, dat hy corsel ofte al te precijs is, want de Geest Gods selve seyt Apoc. 2 : 25: „Dat ghy hebt dat houdt, totdat ick come". Item cap. 3 : 11: „Siet, ick come haestelick, houdt dat ghy hebt, opdat niemandt uwe croone neme". Wederom Hebr. 13 : 9: „Laet u niet ommevoeren met menigerley ende vreemde leeringen." So wie oock hen selven afsonderen van dengenen, welcke onder 't decksel van gereformeerde predicanten sonder communicatie harer medebroederen dese eens aengenoomen leere bedectelick ende opentlick bestryden, yets anders leeren ende de gemeente beroeren, hoe sal men desulcke met waerheyt meugen uytroepen voor scheurmaeckers ende verstoorders van de gemeene ruste? Dewyle doch d'apostel seyt Rom. 16 : 17: „Hebt acht op degene, die tweedracht ende argernisse maecken tegen de leere, die ghy geleert hebt, ende wijckt van hen, want sulcke en sijn geen dienaers Christi etc." Item: „Wy gebieden u, broeders, in den naem onses Heeren Jesu Christi, onttrect u van allen broeder, die onbehoorlick wandelt ende niet na de leere, die hy van ons ontfangen heeft" (2 Thess. 3 : 6). Indien dan noch eenige overheden haer selven verstouten om recht in 't tegendeel van dese goddelicke geboden te gebieden, dat men niet en sal wycken noch sich onttreeken van soo-

danige broeders, maer dat men die moet dulden, verdragen ende met hen broederschap houden, ende yemandt hare E.n in desen niet en hoort ofte gehoorsaemt, met wat recht ofte reden sal men die meugen noemen trotzich tegens syne overheden ende deselve wederhoorich? Dewyle den apostolisschen regul doch wel bekent is, Act. 5 : 29: „Men moet Gode meer gehoorsaem sijn dan den menschen" ende Actor. 4 : 19.

Tis wel beclagelick, dat veele menschen hedensdaechs het boose, goedt, ende het goede, boos heten, die uyt duysternisse, licht ende uyt licht duysternisse maecken, over denwelcken wee geroepen wordt Esa. 5 vers 20. Droeffelick is het, dat men de verstoorders der kercken noemt vredelievende menschen ende dengenen, die den vrede ende eenicheyt in der kercken soecken te behouden deur de eenicheyt der gesonder leere, intituleert onrustige geesten, turbulente personen ende knibbelachtige menschen. Och hoe onrustich ende knibbelachtich moet dan geweest sijn de vredelievende apostel Paulus, doen hy „de valsche broeders, die besyden ingecomen waren, om de vryheyt, die de gelovigen in Christo Jesu hadden, te bespieden ende in dienstbaerheyt te veranderen, niet een uyere tijdts en wilde wycken in onderdanicheyt, opdat de waerheyt des Evangeliums in der gemeente soude staende blyven?" Gal. 2 : 4, 5. Tis dan verre van daer, dat voorstanders van de suyverheyt der Evangelischer leere, die haer van de besoedelaers derselver afsonderen, sulcke tytulen behooren te voeren. Ende sooveel my aengaet: ist dat ick ben te beschuldigen, so is de waerheyt van dien daerin gelegen, dat ick de valsche broeders geweken hebbe, niet simpelick een uyere tijdts, maer geheele daghen, weken, maenden ende jaren, ende dit alles om vreedts wille, hopende dat de geschillen eerst-

daechs wettelicken souden werden afgedaen, in welcke hope ick my naderhandt bedrogen vindende, hebbe volle laet myne faute bemerckt ende beclaecht.

Om dan tot de saecke te comen: het is onlangs geleden, dat in den Haghe een eersaem persoon my seyde gesien te hebben seker geschrifte, uytgegeven by de Magistraten van den Briel aen de H.H. Staten van Hollandt, waerinne verhaelt worde de procedure, tegens my gehouden; doch dat hy daervan niet anders hadde gehadt dan lecture; wilde oock niet seggen, wie 't hem hadde laten lesen. Ick was dies te meer begeerich om 'tselfde te meugen sien; vraechde daerna eenige heeren, gecommitteerde van de steden op den daghvaert, denckende dat hare E.[n] daervan copie hadden; doch niemandt van henlieden en wist te seggen van alsulcken geschrifte, overgelevert aen de Ed. Mog. Heeren Staten. Wederom comende by den voorseyden persoon, badt hem dat hy wilde arbeyden om het gemelde schrift noch eens te becomen ende my voor een uyer twee of drie te behandigen; hy beloefde sijn beste te doen, doch en cond' et in den eersten niet gecrygen, hoewel het hem niet directelick en wierde geweygert. Ondertusschen sprack ick met een ander goedt heere van dese saecke, dewelcke seyde, dat hy dit geschrift oock gelesen hadde ende dat het beruste onder eenen harden remonstrant, die het my niet en soude willen leenen. Evenwel dede dien goeden heer sooveel deur mijn ernstich versoecken, dat ick het verkreech deur den derden persoon, met belofte dat ick synen naem niet en soude noemen. Aldus ben ick met rampsalicheyt aen dit geschrift geraeckt, welckers tytul is:

Aen de E. Mog. Heeren, mijn Heeren de Staten van Hollandt ende Westvrieslandt.

Desen tytul dient, om de lesers te doen geloven,

dat dit geschrift is overgelevert geweest aen dat hooghwaerdige collegie van de Ed. Mogende Heeren Staten voorschreven, ende volgens dat het is een waerachtich ende geloofwaerdich schrift. Doch sy sijn bedrogen alle, die om des tytuls wille het geschrift gelove geven, dewyle het immer soo onwaerachtich is als den tytul; want het noyt (so ick naderhandt verstaen hebbe) int voorschreven collegie en is gepresenteert. Ende of het schoon aldaer gepresenteert ware, so en soude het daerom dies te waerachtiger niet wesen. Daeromme desen tytul latende voor 't gunt dat se doen mach, come ick tot de materie selfs, die aldus beghint:

'T GESCHRIFTE. — Artic. I. Also wel notoir is, dat de vroedtschappen der stede van den Brielle neffens andere steden geauthoriseert sijn, omme een predicant, die sy niet langer nut ofte bequaem oordeelen, te meugen van synen dienst licentiëren.

WEDERLEGGHINGE. — Wie en soude, dit lesende, niet dencken, dat de vroedtschappen van den Briel hebben dubbel gelijck, ende ick ter contrarie sooveel ongelijcks? Want is het wel notoir, dat de vroedtschappen alsoo sijn geauthoriseert, so hadd' ick immers 'tselfde wel behoort te mercken, ende dat gemerckt hebbende, hadde my behoort gerust te houden, doen ick van mynen dienst onder den naem van de resolutie der vroedtschappen gelicencieert werde, als in een sake, die wel ende na behooren gedaen is. Ende voorwaer, ick verclare rondelicken, in gevalle ick sulcx oyt hadde gemerckt ofte noch tegenwoordich merckte, ick en soude niet een enckel woordt willen spreken tegens dese daedt der heeren vroedtschappen, daerover ick nu rechtevoort aldus clage. Ick moet dan wel blint sijn, ofte dit en moet soo wel notoir niet

wesen, als ons dit geschrift wil versekeren ende doen geloven. Tenware dat hier eenige redenen waren bygevoeght tot verclaringen van het oordeelen der vroedtschappen over de niet langer nutheyt ofte bequaemheyt des predicants, om denselven van synen dienst te licenciëren, of dat namelick sal geschieden alleen ende absolutelick by de vroedtschappen, dan of het geschieden sal by hare E.n met kennisse, advijs ende toestemminge van andere kerckelicke collegien ofte personen. Van dese dingen moesten bequame verclaringen ende vaste bewijsredenen bygebracht worden, soude de saecke wel notoir sijn. By exempel: genomen daer ware een predicant in den Briel, dewelcke, om sijns ouderdoms ofte andere accidenten wille, hem selven achtede niet langer nut ofte bequaem te wesen, om de gemeente met syne predicatien goeden dienst te doen; dese versoeckende aen de vroedtschappen ende den kerckenraedt licentie van synen dienst, so souden de vroedtschappen meugen oordeelen van syne nutheyt ende bequaemheyt ofte onbequaemheyt, ende oordeelende hem niet langer nut ende bequaem te wesen, souden authoriteyt hebben hem te licentiëren, sooveel haer aengaet, dat is, voor sooveel als hare E.n daerin te seggen hebben. Wyders stae ick toe, dat hare E.n geauthoriseert sijn, eenen predicant te licentiëren van synen dienst, sooveel haer aengaet, van denwelcken sy oordeelen, dat hy niet langer nut ende bequaem en is voor hare gemeente, al waert schoon soo, dat hijt niet selve en was versoeckende; maer dat de vroedtschappen van den Briel souden geauthoriseert sijn omme een predicant te licentiëren, onder het decksel dat sy hem oordeelen niet langer nut ende bequaem te sijn, ende dat sy dit alsoo souden meugen doen absoluyt, alleen op haer eygen handt, sonder sijn proces gemaect te hebben, oock sonder

hem te hooren, item sonder voorweten, advijs ende toestemminge van den Kerckenraedt, Classe, Synode, ja oock selfs het Collegie van de Ed. Mog. Heeren Staten, maer alleen omdat hare Ed.n, deur sekere passien verruct ende ingenomen sijnde, het alsoo verstaen ende willen, dat, segg' ick, en is niet notoir, veel min wel notoir. Ofte men moeste dese woorden „geauthoriseert sijn" uytleggen ende nemen voor „gesterct ende gewapent sijn met openbare macht ende louter geweldt." In sulcken gevalle soud' et eenichsins notoir sijn, maer noch niet geheel ende wel notoir, dewyle d'ervarentheyt geleert heeft, dat de vroedtschappen van den Briel op sulcke wyse seer weynich hebben connen uytrechten. Maer indien men de woorden „geauthoriseert sijn" wil nemen in alsulcken zin, als deselve gemeenelick genomen worden, te weten, voor „eenen seeckeren last, commissie, macht ofte previlegie, die men ontfangen heeft van dengenen, die het recht heeft van sulcx te meugen belasten, committeren ende vergunnen," so en salt nimmermeer blycken noch bewesen connen werden, dat de vroedtschappen van den Briell alsoo geauthoriseert sijn, gelijck dit geschrifte den leser soeckt wijs te maken.

Om waervan de rechte preuve te nemen, behoort men vooreerst te ondersoecken het beschreven Woordt Gods; 'twelck gedaen sijnde, sal bevonden worden, dat hare E.n dese gepretendeerde authoriteyt niet toe en coemt: waervoren ick my sterck maecke, so dickwils hare E.n tot het bewijs van dien gelieven werck te beghinnen.

Sodanigen authorisatie en is oock niet gegrondt in de geconcipieerde „Kerckenordeninge", gemaeckt op den naem van de Ridderschap, Edelen ende Steden van Hollandt ende Westvrieslandt, in den jare 1591, so men notoirlick lesen mach articul 36 met dese

woorden: „Doch so wanneer de dienaers, ouderlingen ofte diaconen een openbare, grove sonde bedryven, die de kercke schandelick ofte oock by de overheyt strafwaerdich is, sullen de ouderlingen ende diaconen door oordeel des kerckenraedts, met advijs van de magistraet, afgeset ende de dienaers van haren dienst opgeschorst worden. Blyvende tot kennisse des Synodi ende voornoemde gedeputeerde, of sy geheel vant predickampt sullen te setten sijn, ofte niet." Siet, daer ontseggen de Ridderschappen, Edelen ende Steden, dewelcke representeren de Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, de vroedtschappen van den Briel wel notoirlick dese authorisatie, die sy pretenderen te hebben int licentiëren der predicanten, hare E. niet meer toelatende ('twelck oock genoech is) dan haer advijs te geven neffens het oordeel van den kerckenraedt, om eenen predicant niet te licentiëren (sulcx en wordt hun geenssins toegelaten), maer simpelick te suspenderen ofte synen dienst voor eenen tijdt te schorten. Sulcx dat noch kerckenraedt noch magistraet alleen, noch die alle beyde te saemen, en sijn geauthoriseert van de H. H. Staten om eenen predicant af te setten, maer dit coemt alleen toe de Synodus, geassocieert mette gedeputeerde van de Heeren Staten voorseyt.

Ten derden en is de voorseyde authorisatie niet notoir in de „Kerckenordeninge", gemaeckt in de Nationale Synoden ende in meest alle kercken der Geunieerde Nederlanden gebruyckt sijnde (selfs in de kercke van den Briel totten jare 1614 toe). Want in het 72e articul deser ordre, laest gemaeckt in den Hage anno 1586, staen deselve woorden van het voorverhaelde 36e articul, behalven dat aldaer de volcomene afsettinge der predicanten wordt gestelt in het oordeel des Classis. Worden oock in beyde de voornoemde Kerckenordeningen beschreven de son-

den, welcke de suspentie ende afsettinge waerdich sijn, te weten valsche leere, ketterie, openbare scheurmakinge etc.

Ten laetsten en is dese authorisatie der vroedtschappen mede niet notoir in het boeck, 'twelck Johan Uyttenbogard heeft geschreven „Van het ampt eener Christelicker H. Overheyt in kerckelicke saecken", welck boeck hy deur den druck heeft gemeen gemaeckt met octroy ende consent van de Ed. Mog. Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, ende waervan seer veel wordt gehouden vant meeste deel der hooger ende lager overheden, omdat hare macht over de kercken daerinne opt alderhoochste wordt verheven, ja boven de mate, gelijck hetselfde is aengewesen van Anthonio Whaleo ende Alardo Mehenio. In dit boeck staet pag. 125 aldus: „want ofschoon de hooge overheyt de hoochste opsicht heeft op kerckelicke saecken, so en comt die macht daerom den onder-overheden ende particuliere magistraten niet toe, anders dan door speciale last ofte generale wet der hooger overicheyt; maer moeten beyde, kerckendienaren in 't kerckelicke ende onder-magistraten in 't wereltlicke, verstaen worden te staen, neffens malcanderen, onder de hooge overicheyt". Wat soude men claerders connen bybrengen om te thoonen, dat de pretentie der vroedtschappen van den Briell, nopende hare authorisatie om predicanten te meugen licentiëren, frivool ende ydel is? Ende met wat redenen sullen hare E.n bewysen, dat hare authorisatie wel notoir is?

Aengaende myne afsettinge in 't bysonder, Uyttenbogard stelt twee exceptien voor de vroedtschappen van den Briell, d'eene, dat sy daertoe moesten gehadt hebben spetiale last, d' andere, so sy geene spetiale last en hadden, dattet dan moest geschieden door een generale wet der hooge overheyt. Doch haer

E.n en hebben gehadt noch d' eene noch d' andere. Niet eene spetiale last, want hare Ed. Mog. en hadden geen kennisse van dit licentiëren, voor ende aleer dat ick haer Ed. Mog. 'tselfde by requeste verthoonde, hetwelck claerlick heeft gebleecken daeruyt dat hare Ed. Mog. terstont daerop begonsten ordre te stellen, afvaerdigende twee heeren commissarissen, met soodanigen last omme aen te wenden alle mogelicke wegen, om de magistraet van den Briell te disponeren tot mijn restablissement, gelijck dit geschrifte van de vroedtschappen selve aenwijst articul 2, waeruyt blijckt, dat hare Ed. Mog. den vroedschappen niet en hadden gegeven spetiale last. Daer en is oock geen generale wet, als terstont gethoont is uyt de geconcipieerde ordre der H.H. Staten van den jare 1591. Ick sal noch dit daerby doen, dat eene van de voorseyde commissarissen, in den Briel sijnde, tot my seyde in de tegenwoordicheyt van den anderen commissaris: „De heeren van den Briel hebben u merckelick geprecipiteert". Ende eenige gecommitteerde van de steden van Hollandt op de vergaderinge van de H.H. Staten hebben my met even sooveel woorden geseyt: „U geschiedt cracht ende gewelt". Wat meer? Tis geschiedt op den 8n January laetstleden, ten huyse van den stedehouder zaliger gedachte, dat ick, aldaer ontboden sijnde ende van dese materie discourerende met mijn heeren den bailliu van Voorne ende beyde de burgemeesteren Velsen ende Quack, onder anderen seyde: „Mijn Heeren, d' oorsaeck waerom ick versoecke dat men myne saecke sal afhandelen by forme van justitie ende niet by intercessie, is dese, omdat ick niet en can verstaen, dat uwe E.n macht hebben my te deporteren, want d' apostel seyt: „Daer en is geen macht dan van Gode". Hebt ghylieden dan die macht van Gode, ick bidd' u, bewijst my deselve

uyt sijn Woordt, ende ick belove u dat ick my selven sal tevreden houden, sonder een woordt meer daertegen te spreken." Hierop antwoorde den heer bailliu: „Ick bekenne wel, dat in Gods Woordt niet en staet, de heeren van den Briel hebben macht om Willem Crijnsze te deporteren." Waerop ick wederom seyde: „Neen, mijn Heeren, ick en eysche niet soodanigen bewijs, maer simpelick dat men my thoone eenige passagie, waeruyt by goedt gevolgh dese uwe macht can besloten werden." Was het doen geen tijdt, mijn Heeren, om my eenigermaten te contenteren? Of en was de ruste der burgerie (waervoor ghy seght sulcken sorge te dragen) u sooveel niet waerdich, om een weynich daervan met my te spreken, so ghy anders eenige stoffe haddet? Maer wat wasser van? Ick creegh in plaetse van antwoorde ende bewijs een stilswygen. Ende na eenige andere propoosten, die oock totte voorgaende materie eenichsins streckten, creegh ick voor antwoorde van eene der burgemeesteren: „dattet de heeren alsoo verstonden", te weten, dat sy macht hadden my af te setten ende het predicken in hare stadt te verbieden; met welcke antwoorde ick niet en conde bewogen worden tot afstant van mynen dienst.

Nu meen ick claerlick bewesen te hebben, dat het niet notoir, veel min wel notoir is, dat de vroedtschappen van den Briel geauthoriseert sijn, om een predicant, die sy oordeelen niet langer nut ofte bequaem te sijn, van synen dienst te mogen licentiëren. Dewyle dan den autheur van dit geschrift sich niet en heeft geschaemt, sulck eene notoire onwaerheyt in den eersten regul te stellen, so is wel licht af te nemen, wat men in de reste te verwachten heeft, sulcx dat men met Joh*an* Uyttenbogard mocht vragen: „Of men in een huys, daer de leugen uythangt, wel waerheyt soude meenen te vinden?" Wy sullen evenwel voortgaen.

'T GESCHRIFTE. — Van gelycken, dat sy vermogen volgens generale ende spetiale previlegien ende loffelicke costumen alle turbulente ende ondienstige personen hare stede te ontseggen ende lasten te vertrecken.

WEDERLEGGHINGE. — „Van gelycken", seyt onsen schryver, dat is, de vroedtschappen van den Briell sijn van gelycken geauthoriseert tot dit tweede, als sy sijn tot het eerste. Wat het eerste aengaet, daer is bewesen, dat sy daertoe niet geauthoriseert en sijn. Ergo, na des schryvers eygen seggen, van gelycken oock niet tot dit tweede. Hy seyt nochtans dat sy 't vermogen volgens generale ende spetiale previlegien ende loffelicke costumen. Doch wy hebben alreede uyt het voorgaende verstaen, dat hy al vry wat ongeluckich is van waer-seggen. Niettemin ick bekenne hier in dit stuck uytgestudeert te sijn, dewyle ick de generale ende spetiale previlegien van den Briell noyt en hebbe gelesen. Belangende de costumen, my gedenckt, dat se voor desen eenen armen wever binnen 24 uyeren deden uytter stadt gaen; dan die daedt en hebbe ick, ende veele met my, noyt connen houden voor loffelick. Niettemin, ist dat die van den Briel hiertoe hebben generale ende speciale previlegien, so isset verre van my, dat ick hare previlegien soude soecken eenigen afbreuck te doen, wel wetende dat alle goede patriotten schuldich sijn te arbeyden, dat alle previlegien van landen ende steden in haer geheel gelaten worden. Dan ick sal hierop aldus antwoorden, dat de generale ende speciale previlegien midtsgaders de loffelicke costumen, die myne heeren van den Briele hebben ende gebruyckt hebben, hare E.n nochtans niet en authoriseren, om my hare stede te ontseggen ende lasten te vertrecken. De reden is, omdat ick niet en ben geweest een turbulent persoon ende hare stadt ondienstich, maer

hebbe in het tegendeel geleeft in alle stillicheyt ende vreedtsaemheyt, sooveel mijn opgeleyde ampt conde lyden; hebbe oock goede diensten der stadt ende gemeente gedaen, gelijck dat sullen getuygen niet alleen eenige honderden, die met my eens sijn int gevoelen van de religie, maer oock veele remonstranten; oock de predicanten, die met my in den kerckendienst geweest sijn; selfs veele van de vroedtschappen: ja dat meer is, desen schryver wordt deur de cracht der waerheyt soo verre gedrongen, dat hy in dit geschrift, 'twelck hy stelt tot myner beschuldighinge, my selfs daervan getuygenisse geeft in den volgenden articul met dese woorden: „Vooreerst so is waerachtich, dat Willem Crijnsz., nietjegenstaende sijn verschil ende gevoelen over de huydensdaeghsche religionsquestiën, evenwel (nota) alle broederschap met syne medt-predicanten heeft toegestaen ende onderhouden." Is dit waerachtich, hoe cant dan waerachtich wesen, dat ick ben geweest een turbulent persoon? Sijn dat daden van turbulente personen, so en weet ick niet wat men voortaen sal moeten doen om den naem van een vreedtsaem man te mogen becomen. Is oock sulck een persoon de stadt van den Briel ondienstich, wie sal deselve stadt connen dienstich sijn? Hier siet men dan, dat desen schryver sich selven slaet met synen eygenen stock, die hy tegens my hadde opgeheven, gelijck hy oock doet articul 3, waervan te syner tijdt breeder. Maer, sal hy seggen, articul 6: „Ghy en sijt in dien goeden voortgang niet gebleven, ghy sijt onrustich geworden etc." Antwoorde: Ick sal op die plaetse het tegendeel betoonen. Voor tegenwoordich segg' ick, dat ick niet langer, na den zin der vroedtschappen, een vreedsaem persoon en hebbe meugen blyven, dan totdat hare Edelen belieft hebben my te verclaren een turbulent persoon ende hare stadt

ondienstich te wesen. Waerop ick segge metten prophete in den Psalm 62 vers 10: „Groote luyden feylen oock", te weten in hare oordeelen ende uytspraken, want „alle menschen sijn leugenaers" (Psalm 116 vers 11). Volgens dien en moet men alle oordeelen van de vroedtschappen niet houden voor oraculen ofte goddelicke spreucken, insonderheyt in dese parciale ende gepassioneerde tyden. Want souden die alle turbulente personen, den steden ende landen ondienstich sijn, dewelcke in den naem van de overheden voor soodanige werden gescholden, lieve God, hoe menigh vroom, godsalich mensche soude alsdan in dese crimen schuldich sijn? De religieuste van onse ouderen, oock princen, graven, baroenen ende menichte van edelluyden sijn altesaemen in den naem des conings van Spangien (die datmael de souverain in dese landen was) verclaert voor turbulente personen, rebellen, sedicieuse, oproerige menschen ende de landen ondienstich; men heeft se het landt ontseyt ende daeruyt gebannen; wie men van henlieden conde becomen, heeft men schandelicken om den hals gebracht. Maer waren sy daerom soodanich inderdaedt? Geensins. De Coning en heeft dit oock noyt de werelt connen wijsmaken, anders dan dengenen, die hem toegedaen waren. De vroedtschappen van den Briel hebben sijn Princelicke Exellentie onlangsgeleden mede in effecte hare stadt ontseyt als een turbulent persoon ende haré stadt ondienstich, doen sy op een onseecker valsch geruchte hare stadt voor hem deden sluyten, hare schutters in de wapenen brachten, het geschut tegens hem deden stellen ende scharpelicken alle incomende schepen visiteerden. Is den Prince daerom een turbulent persoon? Is hy daerom de stadt van den Briel ondienstich? De vroedtschappen van den Briel meugen dit soecken hare ligeurs wijs te maecken, maer de goede patriotten

en sullen dit nimmermeer willen geloven. Also oock en sal desen schryver, hy schryve dan wat hy wil in den naem van de vroedtschappen, nimmermeer dengenen, die my kennen, connen wijsmaken, dat ick een turbulent persoon ben. Segge derhalven, dat soolange desen laster over my niet en is bewesen, dat hare Edelen geen verschooninge hebben met de voorwendinge van hare generale ende speciale previlegiën ende loffelicke costumen, evenalsof sy deur deselve waren geauthoriseert om my hare stede te ontseggen ende lasten te vertrecken.

'T GESCHRIFTE. — Volgens dien oock geene subalterne collegiën geauthoriseert sijn omme soodanige uytgesette personen met provisiën tegens haer te styven, tenware vooreerst haer de voorseyde previlegiën waren onttrocken ende dieselve in haren regarde van onwaerden waren verclaert.

WEDERLEGGHINGE. — Ick hebbe alreede claerlick bewesen, dat ick soodanigen uytgesetten persoon niet en ben, gelijck desen schryver tegens sijn eygen schrift (als mede bewesen is) my soeckt te calumniëren. „Volgens dien" is dese syne redene gantsch inpertinent, also int overwegen derselver noch claerder blycken sal. By dese „subalterne collegiën" verstaet hy onder anderen het collegie van den Provintialen Hove van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt, in welck collegie mijn heere den Prince van Orangien als stadthouder-generael de voorsittinge is hebbende, sulcx dat alle provisiën ofte mandamenten, van dit collegie comende, worden geschreven in den naem van den Prince voorseyt mitsgaders der Ed. heeren van den eersten ende andere Rade van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt, ende 'tgunt dese heeren belasten, dat doen sy van wegen der hooger overicheyt. Aen

dit hooghwaerdige collegie hebbe ick my, deur den noodt ende importuniteyt der vroedtschappen voornoemt gedrongen sijnde, geaddresseert ende hebbe daervan verworven provisie [1]), namelick eerst een besloten missive ende daerna een mandament penael, waerinne deselve vroedtschappen, van wegen der hooger overicheyt, eerst wordt belast te surcheren ofte op te houden mette procedure, tegens my aengevangen, ter tijdt toe dat het voorseyde Hoff, het schriftelick bescheydt van de vroedtschappen gesien hebbende, anders in de sake souden hebben gedisponeert. Daerna (als de vroedtschappen evenwel mette procedure voortvoeren, sonder aen 't Hoff te willen schryven) dat sy my souden ongemoeyt laten ende niet belasten uyt de stadt te gaen, maer alle 't voorgaende ante omnia te repareren, op seker groote peyne, tegens de hooge overicheyt te verbeuren. Om dit te doen, seyt onsen schryver, en is dit collegie niet geauthoriseert, noemende hetselve smadelick een subaltern collegie. Ick late dit collegie selfs hare authoriteyt beschermen; doch wilde ick wel eens van desen schryver hooren, in welck respect hy dit collegie noemt subaltern, als onder een ander collegie staende? Ick denck dat hy seggen sal: in respect vant collegie der Ed. Mog. Heeren Staten, waervan de vroedtschappe van den Briel een lidtmaedt is. Hetwelcke ick hem sal toelaten, hem vorder vragende off, schoon dit collegie niet en ware geauthoriseert, omme provisiën te verleenen teghens hetgeene by den Heeren Staten collegialiter besloten is, sy in gelycker voegen niet en souden meughen provisie verleenen tegen tgene dat een lidt derselver doet? Ende off sy niet en souden meughen richten tusschen leden ende leden vant collegie der

1) Er staat provise.

HH. Staten, wanneer namelick een van beyden sulcx aen haer versochte ende de andere dat weygerde? Is dat alsoo, so is elcke vroedtschap, ja elck edelman, die een lidt van den Staten is, souverain ende boven alle recht gewassen, ende volgens dien is de justitie uyt het landt gebannen. Wederom vraegh' ick desen schryver, wanneer de raedtsheeren verclaren te willen ondersoecken de questiën tusschen eenige vroedtschappen ende haren inwoonderen, omme, alles oversien hebbende, recht te doen dengenen die recht heeft, of sy dan de burgeren tegen hare magistraten „styven" (welck woordt gemeenlick genomen wordt ende gebruyckt, wanneer men yemandt in sijn onrecht voorstaet)? Ick segge neen daertoe; hy seyt in effecte ja. Het bewijs en sal niet lichtelicken voor den dach comen. De heeren van den Hove verstaen ontwyffelicken wel, hoe verre hare Ed.e macht is streckende ende waertoe dat sy eedtshalven verplichtet sijn. Het argument, dat de Brielsche magistraten gebruycken, is veel te kinderlick: als dat sijn Exellentie haer niet en heeft te commanderen, omdat hy niet anders en is dan een dienaer vant landt, noch oock het Hoff, omdat het staet onder de Staten. Want niemandt, van wat staet ende conditie hy is, en is in dese landen anders niet dan een dienaer vant landt, onder welcke dienaers sijn Exellentie de alderopperste is ende dat in verscheyden qualiteyten, hier onnodich te verhalen. Ende wat het Hoff aengaet, of het schoon overtroffen wordt vant collegie der Ed. Mog. Heeren Staten, so overtreft het nochtans alle de collegiën der steden ende alle de leden van de Staten, elcx int bysonder aengemerckt sijnde. Daerom hebben eenige vroedtschappen van den Briel seer onverstandelicken gesproken, als sy seyden: „Wy en hebben mette brieven vant Hoff niet te doen"; item, „wy

en achten de brieven vant Hoff van Hollandt niet meer dan de brieven van Oostvoorn, Goeree, Geervliet etc." Also soecken dese vroedtschappen d'authoriteyt des Hoffs te vercleynen, om hare eygene authoriteyt groot te maken.

'T GESCHRIFTE. — Om nochtans U. E. Mo. van der vroedtschappen voorseyde oprechte, doch noodige proceduren over het deportement van Willem Crijnsse, ende beneffens dien van de jegenwoordige meeninge der voorseyder vroedtschappen wat particulierlick te onderrechten, so is noodich gevonden te remonstreren 't gene hier volght.

WEDERLEGGHINGE. — Den schryver gelaet hem hier, alsoff de vroedtschappen van den Briel uyt cracht van hare previlegiën niemandt schuldich sijn rekenschap te geven van hare daden, niet alleen aen den Hove van Hollandt, maer oock niet aen de Ed. Mog. Heeren Staten; maer dat sijt nochtans nu sullen doen tot overvloedt, om Haere Ed. Mog. te onderrechten. Waervan? Van der vroedtschappen oprechte procedure, even soo oprecht als de procedure was van den wolff tegen het lam, die alle beyde uyt een loopende water droncken, den wolff omhooge ende 't lam beneden staende, gelijck de fabul vermeldet. Item oock so noodich sijnde, als het noodich is, dat men eenen grooten brandt met olye moet uytghieten. Daerom salt oock recht ende noodich sijn, dat ick, deurgaens desen schryver volgende, de ongerechticheyt ende onnoodicheyt van dese procedure aenwyse.

'T GESCHRIFT. — Articul 2. Vooreerst so is waerachtich, dat Willem Crijnsse, nietjegenstaende sijn verschil ende gevoelen over de huydensdaechsche religionsquestiën, evenwel

alle broederschap met syne twee met-predicanten heeft toegestaen ende onderhouden.

WEDERLEGGHINGE. — Vooreerst so is ditte geen reden, die den vroedtschappen dient, om te bewysen hare oprechte, doch noodige procedure; maer is tegen haer dienende, om te thoonen (alsoock voorhenen gedaen is) dat se my hebben gescholden ten onrechte voor een turbulent persoon. Daerom segg' ick mede: vooreerst so is waerachtich, dat Willem Crijnsz., nietjegenstaende sijn verschil etc. Want of dit schoon na 't gevoelen van eenighe personen niet soo seer en dient tot myner eeren, so ist nochtans waerachtich, ende ick en can 't noch en begeert oock niet t'ontkennen, dat, als de geschillen in religionssaecken sich allengskens meer begonsten t'openbaren ende dat alreede sommige broeders geen gemeenschap en wilden houden met myne twee medt-predicanten, ick, sooveel in my was, gesocht ende gearbeydt hebbe, om de afwyckende broeders by de publycque kercke te houden, ende nam oock by my selven vooren, van de voornoemde kercke niet te scheyden, soolange het eenichsins lydelick ende verdragelick soude sijn, verhopende dat eerlange de questiën int gemeen souden werden afgedaen deur eenen Synodum Nationalem ofte deur eenich ander middel, by de Ed. Mog. Staten daertoe te beraemen, denckende dattet bequaemer ende beter om doen was, de ledematen der kercken byeen te houden, dan deselve weder byeen te brengen, wanneer se van den anderen souden verstroyt wesen. Dit is mijn ooghmerck ende betrachtinge geweest, ende dit hebb' ick so opentlick doen blycken, dat desen schryver selve my daervan moet getuygenisse geven.

'T GESCHRIFTE. — Condemnerende de scheuringe ende deselve een factie noemende in seker geschrifte, by hem geteyckent.

WEDERLEGGHINGE. — Dit is oock alsoo, hoewel niet in sulcken schijn, als hier wel breedt uytgemeten wordt. Daerom moet hier eenige verclaringe bygedaen worden, opdat met eenen blycke, hoe deun desen schryver heeft ommegesocht, om alles, wat hem dochte dienstich te wesen, uyt de hoecken te halen: sijnde een seker teecken dat hy met de sake ten principale geenen raedt en wiste om syne meesters te verantwoorden. Sulcx dattet hier gaet, gelijck men gemeenlick seyt: help wijf, help man, help al dat helpen can. Hy maeckt hier gewach van een seker geschrift, by my geteeckent, evenals ware het een compromis ofte accoort ende volgens een saecke van grooten gewichte, gelijck men oock hiermede de gantsche stadt van den Briel heeft vervult ende groote leugenen daeraen gehangen. Hy seyt, dat ick was condemnerende de scheuringe. Was dat dan niet een claer bewijs, dat ick niet turbulent nochte scheursieck was? Ick bidde u, waermede conde ick de vroedtschappen van den Briel bequaemer den mondt stoppen als met dese haerers eygen schryvers redenen? Hebb' ick dan wel gedaen, condemnerende de scheuringe, waerom wordt het my hier gelijck als verweten? Hebb' ick qualick gedaen, waeromme doet ghyluyden (mijn Heeren) hetselve quaet noch dagelicx? — Nu, ick bekenne, ick hebt gedaen (gelijck in die tyden meest alle de predicanten met my deden). Ende om waer te seggen, hoe conde ick anders doen, soolange ick my selven hieldt by de publycke kercke, daerin myne medebroeders helden na de zyde der remonstranten? Soude ick in die tijdt de scheuringe hebben gepresen, so soude ick mijn eygene daedt hebben gecondemneert. Maer hield' ick mijn doen voor billick, so moest ick de scheuringe onbillicken. Ja mijn doen alleen condemneerde de scheuringe, sonder een woordt te spreken.

Ick hebbe so dan tegengesproken, niet alleen int openbaer, als het Arminianen hoorden (gelijck sy my wel nagaven, dat ick slechs also sprack, als sy daerby waren, ende evenwel onder de handt de anderen stijfde), maer oock int bysonder, als het niemandt hoorde dan contra-remonstranten; hebbe meermael met hen van dese materie gedisputeert, oock by gheschrifte, waervan sy my connen getuygenisse geven. Doch so hebbe ick oock myne eyntelicke meeninge hiervan meenichmael ende rondelicken geopenbaert, te weten dat ick niet en condemneerde alle scheuringen ofte afscheydinge van den Arminianen ende andere verstoorders der kercken, maer alleen de maniere van doen, die by veelen, na mijn oordeel, confuselick ende onordentelick was, gelijck oock die was (na hetselfde mijn oordeel), welcke van de eerste broeders in den Briel worde aengevangen. Ick wedersprack, dat yemandt sich afscheyde van de publycke kercke (in dewelcke noch een predicant was, die suyver leerde, so sy selfs bekenden) op sijn eygen handt, al stilswygende ofte immers sonder genoechsaeme redenen te geven aen den kerckenraedt van soodanigen afscheydinge, seggende met Paulo, „dat alle dingen in der gemeente moesten eerlick ende met orden geschieden." Hierinne versterckte my seeckere „Brieven Calvini", geschreven van Straesburgh aen de gemeente van Geneven. Oock worde my geraden by de kercke te blyven van de voornaemste predicanten in Hollant, mette welcke ick communiceerde. Somma, myne meeninge was (alsoo men hoopte dat in desen noodt der kercken haest een Synodus soude beschreven worden) dat men soude wachten na de uytsprake desselven; maer indien de Synodus achterbleef ende de sake altijdts in questie worde gehouden, sonder apparentie van immermeer tot eene algemeene decisie te sullen

comen, en is myne meeninge noyt geweest van altijts by den remonstranten te blyven, maer een afscheydt van haer te nemen mette beste ordre, die men in sulcken gelegentheyt soude connen beramen. Dese meeninge en hebbe ick oock niet verborgen gehouden, maer aen allen dien geopenbaert, welcke met my spetialicken van dese materie spraken.

Beneffens desen sal het den leser oock believen eens voor al in de memorie te houden, dat ick my selven niet en hebbe afgescheurt van de publycque kercke in den Briel, maer ben van deselve geweldelick afgeruct ende uytgestooten van de vroedtschappen aldaer, sonder recht ofte reden, als te syner tijdt sal bewesen worden. Derhalven en connen hare Edelen dese voorgemelde condemnatie van de scheuringe my niet voorwerpen, alsoff ick haestelicken van meeninge verandert ware geworden, gelijck nochtans desen schryver ditselfde tot dien eynde voortbrengt, quansuis om daeruyt te besluyten, hoe lichtvaerdich, variabel ofte ongestadich dat ick ben. Dan soo doende, abuseert hy de luyden ende dicht my meer op dan hy machtich is te bewysen. Ick sal noch meer seggen. Genomen, ick hadde in den eersten alle scheuringen, op wat wyse die geschieden, gecondemneert ende was daerna selfs sonder yemandts dwang van den remonstranten affgescheyden: soude dat dan sulcken grooten wonder ofte misdaedt geweest sijn? Sijnder niet metter tijdt veele predicanten gescheyden, die in den eersten daertoe niet en conden verstaen? Ende wat was de oorsake? Omdat de remonstranten (hen metten eersten bedeckt houdende) mettertijdt langs soo meer haer selven hebben geopenbaert. Laet dit noch hierby comen: dat die te prysen sijn, welcke haer afsonderen van een geselschap, waermede sy sekeren tijdt hebben eenicheyt gehouden, wanneer sy ten vollen mercken, dat haer langer byblyven de

kercke Gods nadeelich sy. Sulcke redenen mocht ick geven, wanneer ick selfs van de publycque kercke in den Briel ware gescheyden, dewelcke ick nu sparen mach, omdat ick uyt de voorseyde kercke gestooten ben. Ende dit sy genoech van de condemnatie.

Wat nu aengaet de benaminge van factie ende de teyckeninge van dien, is aldus toegegaen. Tis by de drie jaren geleden, dat in den kerckenraedt dickwils wierde voorgeslagen, dat men soude middelen bedencken, om de aengevangen scheuringe te heelen. In desen voorslach waren wy alle eensgesint, maer niet op het middel om sulcx te wege te brengen. Mynen voorslach was, dat men de afgewekene (die doe noch weynich waren) niet meer en soude offenseren met predicken, gelijck somwylen was geschiedt, ende dat men henluyden soude ontbieden voor den kerckenraedt, vriendelick met hen spreken ende, so het meugelick ware, hen te contenteren op alles, daerin sy swaricheyt maeckten; ofte soo sy niet en wilden compareren, dat men dan soude gaen in hare huysen ende met hen handelen, als voren geseyt is. Dit vonden eenigen wel nuttich te wesen, maer de meeste stemmen brachten mede, dat men yet by geschrifte soude stellen, om de gemeente voor te lesen; ende hoewel ick daer veel tegen seyde als tegens een middel, 'twelck niet bequaem en soude sijn tot uytvoeringe vant voorseyde werck, so worde het nochtans doorgedrongen ende wierdt bestemt, dat Cornelis Burchvliet yet soude ontwerpen [1]) ende mette andere predicanten communiceren, omme daerna in den kerckenraedt gebracht, oversien ende voltrocken te worden. Burchvliet en bracht het ter naester vergaderinge niet, hetwelcke, so ick meene, studio geschiede, omdat Theophilus, wiens beurte het was

1) Er staat ontworpen.

des Sondaechs voor den middach te predicken, het niet afleesen soude; want men was gewoon alles op mynen hals te schuyven, daermede eenigen ondanck te halen was. So bracht hijt dan in de toecomende weke, sonder oock hetselfde met my gecommuniceert te hebben, gelijck het besloten was. Het worde gelesen ende geoordeelt profytelick om van den predickstoel afgelesen te worden, behalven van my ende weynige andere, die het tegendeel aenwesen, te weten dattet der kercken soude schadelick sijn, want de afgesonderde wierden daerinne opentlick genaemt scheurmakers, met welcke toenamingen men hen niet en soude aenlocken, maer wel verder afdryven. Oock worde de gemeente daerin vermaent, dat se voor dese luyden souden bidden, even ende op die wyse, gelijck men doet metten genen, die men voorheeft te excommuniceren, indien sy haer niet en beteren: welcken eersten trap van excommunicatie men na ordre niet en mach gebruycken sonder voorgaende vermaningen aen henlieden te doen, gelijck ick 'tselfde sustineerde. Doch wat ick daertegen seyde, men vondt evenwel goedt, dattet soude afgelesen worden; men seyde oock dattet hooch tijdt was ende metten eersten, te weten toecomenden Sondach, moeste geschieden, ende volgens dat ick het moeste doen. Ick weygerdet dickwils, int vriendelick biddende, dat men my niet en soude beswaren met yets te doen, daeruyt voorseker (na mijn oordeel) quaet ontstaen soude. Doch indien myne mededienaers metten kerckenraedt meenden, dattet soude vrucht schaffen, seyde ick, dat een van haer beyden in myne plaetse soude predicken ende lesen, ofte dattet na den middach ofte toecomenden Sondach soude gedaen worden. Maer wat wasser af? Men wilde dat ick het doen soude, ende men seyde, dattet, van my gedaen sijnde, thienmael meer vruchts

soude schaffen als van d'andere. Doch het was hen te doen, om de afgesonderde broeders (die noch dickwils in de kercke quaemen, als ick predickte) tegens my te verbitteren ende t'eenemael uyt de kercke te byten. Als nu mijn bidden (oock om Christi wille) niet en mocht gelden, seyde ick eyntelicken, dat ick het niet doen en wilde ende dat se wel mochten de moeyte sparen van langer persuasiën te gebruycken. Sy, dit siende, hebbent de magistraten aengedient ende hare Edelen ingebeeldt, hoe noodich dit soude sijn etc. Waeromme ick op 't stadthuys worde ontboden ende van den heeren gelastet het geschrifte af te lesen. Ick antwoorde wederomme als voren, doch creech ten laetsten dit afgescheydt, dat ick het soude aflesen, ofte dat men my van den kerckendienst soude suspenderen. Ick seyde, liever de suspentie te willen lyden, dan al-willens quaet te doen etc. Men gaf my mijn beraedt tot sanderen daechs, 'twelck was des Sondaechs smorgens ten acht uyeren toe, ende indien ick het dan noch weygerde, soude ick gesuspendeert sijn, ende Burchvliet soude in myne plaetse predicken. Smorgens noch weygerich blyvende, heeft Burghvliet gepredict, sonder nochtans het geschrifte af te lesen, hetwelcke oock noch op den huydigen dach niet afgelesen en is: waeruyt men mercken mach, hoe noodich ofte onnoodich dese aflesinge was, ende dattet simpelick gedaen was om my aen haperinge te helpen. Des Sondaechs na den middach quam Theophilus by my, hem seer verbaest houdende, ende seyde, dat den kerckenraedt soude vergaderen, my vragende, wat ick wilde, dat se in myne saecke souden doen? Ick antwoorde (als verstormt sijnde), dat ick van henlieden niet met allen en begeerde, ende seyde noch (na vordere aenhoudinge), dat syluyden, beter dan ick, wisten wat in sulcken sake te doen stondt; want

nadien de swaricheyt uyt den kerckenraedt tot my gecomen was, en conde ick haer niet veel goedts toebetrouwen ende gaff hem derhalven sulcken schotsen antwoorde. Hy ghing eyndelick henen, seggende: „bedenckt u wat", want hy wel merckte dat ick gealtereert was. Naderhandt my bedenckende ende overleggende dat men mijn stilswygen ten quaetsten soude meugen duyden ende seggen: „als men hem eenige hulpe aenbiedt, so en wil hy die niet aennemen etc.", schreef (ick) aen hem een cleyn carthebelleken, gelijck also onse gewoonte was aen den anderen te schryven, 'tgene in substantie hierna volght, na myne beste heugenisse, also ick daervan geen copie en hebbe gehouden: „Domine Frater, also u E. my gevraeght hebt, wat ick begeerde dat de kerckenraedt soude doen in myne saecke, sal hun gelieven t' overleggen, of ick ten rechten ben gesuspendeert ofte niet. Is het t' onrechte, so behooren de broeders 'tselfde met beleefdicheyt de magistraet te verthoonen; maer is het ten rechten, waerop dan meugelick mijn deportement sal volgen, so en begeer ick anders niet, dan dat men my in den winter niet op den dijck en sette, maer dat ick int huys mach blyven, totdat ick van een woonplaetse sal wesen voorsien, of totdat een ander predicant in mijn plaetse coemt; belove my middelertijdt van de factiën t'onthouden, sonder my daermede te bemoeyen. Tuus W. C." Dit is het suyverlick geschrifte, waervan men nu sulcken grooten werck maeckt! Welck briefken, hoewel het Theophilus wel hadde meugen by hem houden, als aen hem alleen geschreven sijnde, van hem in den kerckenraedt is gebracht, gelesen ende de magistraet behandicht, van deselve bewaert ende in den voorleden winter deur de stadt verspreydt, oock gebracht voor de Ed. Mo. Heeren de Gecommitteerde Raden, alwaer het my oock is voorgelesen ter presentie van

den heer balliu van Voorne ende den burgemeester Velsen; doch weynich tot haerder eeren ofte tot myner schande, dewyle ick op den staenden voet bewees, dat dit geschrifte my verantwoorde ende henlieden condemneerde, also daeruyt claerlick bleeck, hoe vreedsaemelick ick my hadde gedragen in mynen publycken dienst ende hoe weynige genegentheyt ick tot de scheuringe gehadt hadde, selfs doen ick al was gesuspendeert: waerop hare Edelen oock niet en antwoorden, haer selven gevoelende (soo ick achte) deur de cracht der redenen overwonnen te sijn. Also hebben myne parthiën haer selven geconfondeert, doen sy voorhadden my te beschaemen. Desniettegenstaende en houden sy niet op, met dit onnosel geschrifte noch voort te comen ende alle man, ter quader trouwe, daervan te onderrechten, latende de luyden in sulck een bedencken, alsof het ware een geteyckende acte, daerinne ick mijn gevoelen van de afgesonderde menichte hadde gestelt ende onderteyckent, ende dat sulcx geschiedt ware binnen corte dagen, daer het alreede ettelicke jaren is geleden.

Men sal meugelick vragen: „Woudet ghy u op die tijdt met de faxie niet moeyen, waerom dan nu ter tijdt?" Ick antwoorde, dat ick nu ter tijdt met geweldt van de publycke kercke in den Briel ben afgescheurt ende, by maniere van spreken, na de dolerende kercke toegejaecht. Item dat ick het woordt „factiën" genomen hebbe voor partyschappen (waervan ick my op die tijdt hadde voorgenomen te wachten), sonder daermede yemanden te willen taxeeren, gelijck men gewoon is de parthyschappen alsoo te noemen, als eertijts genoemt sijn de Gibellinen ende Guelphen, de Hoecx ende Cabbeljauws etc. Vraecht men voorts, hoe dat het nu een kercke is, 'twelck te voren een factie was? So moet daerop met onderscheydt geantwoordt worden: 1° Men moet letten op

het onderscheydt des tijdts, waerdeur het dickwils comt, dat een dorp ofte gehucht den naem van een stadt beghint te voeren, stadts-previlegiën vercrijcht ende inderdaedt eene stadt wordt ende is. Also can mettertijdt een cleyn getal van personen, die de waerheyt aen haer syde hebben, soo vermeerderen, dat se met recht den naem van een „kercke" meugen dragen ende oock inderdaedt een kercke ofte gemeente Christi sijn, dewyle doch het woordt „kercke" in dese materie niet anders te seggen is dan „een vergaderinge van menschen, die deur het Woordt des Heeren in synen naem te saemen geroepen sijn". 2°. Staet oock te letten op de gestaltenisse van de publycke kercke, welcke in dieselve stadt is, daer eenige personen haer van deselfde afsonderen, te weten of daerin noch eenige leeraers sijn, die de leere gesondelick voordragen, ofte niet. Indien ja, moet men sich (na mijn oordeel) by die kercke houden, immers eenen geruymen tijdt, op hope dattet noch eenmael mocht veranderen tot een beter. Indien neen, so moet men sich hoe eer hoe beter daervan afscheyden. 3°. Wanneer in de publycke kercke gesonde ende ongesonde leeraers sijn ende eenige lidtmaten haer om dies wille afsonderen, moet oock gelet worden op de menichte dergener, die haer afscheyden ende die byblyven, beyde de deelen nochtans van gesonden verstande sijnde, opdat men hem niet en voege by het minste deel om selve te behouden ende ondertusschen het meeste deel verliese. Sulcke ende meer andere antwoorden mach men geven op de voorgemelde vrage. Ende ten alderuyttersten genomen, mocht ick voor my selven antwoorden (gelijck oock de waerheyt is): 1°. dat ick het voorgemelde briefken hebbe geschreven met verstroyde zinnen, deur de suspentie gealtereert sijnde; 2°. dattet een cloeck stuyerman moet sijn, die in

sulcken tempeest (als wanneer in de kercken party-schappen ende scheuringen ontstaen) de ree deurgaens can recht houwen; 3°. dat ick mettertijdt meer ende meer hebbe leeren mercken de rechtvaerdige saecke van de afgescheydene broeders, die ick in den eersten so wel niet mercken en conde ende ter oorsake van dien hunne afscheydinge niet en conde prysen, insonderheyt niet de maniere van doen, alsoock voren geseyt is. Dit is nu dusverre van het tweede articul.

'T GESCHRIFTE. — Articul 3. Alsoock ten tweeden hem gantsch heeft laten verluyden, alsof hy van die meeninge ware geweest, dat alle ordre aengaende de kerckelicke regieringe, by U. E. Mo. gemaeckt ofte noch te maken, behoorde te werden geobediëert.

WEDERLEGGHINGE. — Een saecke, voorwaer, om dewelcke de vroedtschappen billicken my hadden behooren te beminnen; want al ist dat den schryver dit eenichsins schijnt twyffelachtich te stellen, als hadd' ick my slechs also laten verluyden, sonder 'tselfde te meenen, so en heeft nochtans niemandt myne meeninge connen weten anders dan sy van my hoorden ende sagen, want „wat mensche weet hetgene dat des menschen is, dan de geest des menschen, die in hem is?" (1 Cor. 2 : 11). Ist dan soo, dat ick my gantsch hebbe laten verluyden sulx myne meeninge te wesen, so moesten hare Edelen het oock gantsch daervoor houden na den aert der liefde ende na alle billickheyt.

'T GESCHRIFTE. — Gelijck men 't selve altijdt speurde uyt sijn voorslagen, in diversche vergaderingen van de Classe van Voorne ende Putten gedaen.

Wederlegghinge. — Seght doch eens, lieve Heeren, wat redenen dat ghy hebt gehadt om sulcken man, van denwelcken ghy selve sulcken getuygenisse sijt gevende, soo te quellen ende soo tegen te sijn, gelijck ghy dickwils hebt gedaen, oock voor die tijdt dat ick my verclaerde metten remonstranten niet langer in de Classe te connen verschynen? Wat reden sijnt doch geweest? In der waerheyt anders gene dan omdat ick, de kercke Gods getrouwelick dienende, uwe E. het recht derselver niet en hebbe willen opdragen ofte connen overgeven; omdat ick uwe E. niet en hebbe willen beswaren met soodanigen jock (als daer is de regieringe der kercken) op uwe schouderen te leggen, hetwelcke ghy niet machtich en sijt te dragen, gelijck de ervarentheyt sulcx niet dan al te claer en is leerende ende noch claerder leeren sal, indien ghylieden u selven daervan niet en wilt ontlasten; met den cortsten geseyt, omdat ick stantvastelick gebleven ben by de algemeene ende eens aengenomen leere der Gereformeerde kercke, dewelcke uwe E. tegens de borst is, omdat ghy deselve (onder reverentie gesproken) niet en verstaet, volgende het spreeckwoordt: „Niemandt en haet de const, dan die se niet en can." Indien dit yemandt van uwentwegen wil loochenen, ick bent volvaerdich te bewysen. Evenwel sal ick hier t'mynen voordeel nemen 't gunt uwen schryver selve van my moet getuygen, ende dat noch in die tijdt, als hy alle de vinnen sijns verstants heeft uytgestreckt om my te beswaren, namentlick „dat ick my gantsch hebbe laten verluyden, alsof ick van die meeninge ware geweest, dat alle ordre aengaende de regieringe der kercken, by Hare Ed. Mog. gemaect ofte noch te maecken, behoorde te werden geobediëert, gelijck men 'tselve altijt speurde uyt myne voorslagen, in verscheyden vergaderingen van de Classe gedaen."

Weet vryelick, mijn Heeren, dat dit uwe eygen getuygenisse uwe E. altijdt sal voor de schenen springen, ist dat my eenmael sal vergunt worden myne saecke tegens uwe E. te verdedigen voor de Ed. Mog. Heeren Staten, ofte waer dattet sy.

Dewyle oock desen schryver dus pertinentelick weet aen te wysen, hoedanich dat geweest sijn alle myne voorslagen in de vergaderingen des Classis, so can ick wel ten naesten by raden, wie denselven schryver is, te weten een van de heeren, welcke van wegen uwe E. in de Classen plachten te verschynen, onder dewelcke niet dan twee heeren en connen getelt worden, die de bequaemheyt hebben om dusdanigen geschrift te stellen. Hiervan is den eenen gantsch buyten suspitie, ende oversulcx salt apparentelick den anderen sijn, welckers naem ick nochtans hier niet en sal uytdrucken, omdat alle suspitiën niet vast en gaen. Desen dan, waervan ick het vermoede, is gewisselick de aldervoornaemste oorsaecke van dattet nu drie ofte vier jaren herwaerts in de kercke ende classe van den Briel soo qualick gegaen heeft. Tis diegene, waervan my deur Gods toelatinge de meeste swaricheyt is overcomen ende die noch wel derff seggen in myne tegenwoordicheyt, dat hy mynen vriendt is, dat hy al 't beste, dat hy can, voor my doen wil, ende dat ick een quade inbeeldinge hebbe, ist dat ick my yet anders inbeelde, dan dat hy mynen vriendt is. Ick mach daerom al suchtende met mynen Heere ende Meester seggen: „Vrient, waertoe sijt ghy hier gecomen?" (Matth. 26 : 50). Evenwel ghy sijt dien ghy sijt, ende ghy meent het, so ghijt meent, ghy hebt vele dingen in dit geschrift geschreven om my te beswaren, dewelcke grontelicks strecken tot myner ontlastinge, gelijck alle onpartydige 'tselve genoechsaem mercken. De voorslagen, van my gedaen, verhaelt ghy op des uwe

'T GESCHRIFTE. — Dat de voorschreven Classe behoorde particulierlick aen U. E. Mo. te versoecken een geauthoriseerde ordre, waernaer de Classe hen by provisie soude mogen reguleren.

WEDERLEGGHINGE. — Met dit verhael stoot desen schryver selver omverre syne eygen reden ofte veeleer laster, die hy stelt int 38e articul, te weten „dat wyluyden gelijck als voor onheylich houden al 'tgene door magistraten in kerckelicke saken werdt verhandelt, hoe billick het oock soude mogen wesen." Daerom als den leser tot dat artyckel coemt, salt hem gelieven aen desen te gedencken ende die alle beyde tegens elcanderen te overwegen ende also te sien, hoe desen hevigen schryver tegens hem selven leydt en woelt ende tegens syne eygene schaduwe vecht. Nu, waertoe dient dit hier gestelt? Ist om de heeren vroedtschappen te verschoonen in hare procedure tegens my? In geenderley wyse, maer wel om hare saecke vuylder te maecken. So en can dit my oock niet beswaren voor de Ed. Mog. Heeren Staten, maer wel ontlasten van alle arghwaen, die Hare Ed. Mog. van my mochten gehadt hebben. Den schryver denckt misschien, dat ick sulcx wel hebbe voorgeslagen, maer niet gemeent; doch hy denckt qualicken, want het is geseyt ende oock gemeent van gantscher herten.

Hy sal meugelick seggen, dat niemandt onder de contra-remonstranten also ghesint sijn ende dat ick daerom oock also niet en can ghesinnet wesen. Doch indien hy soo wilde argumenteren, so soude hy verre van den wegh sijn; want dese voorslagen, by my gedaen, sijn comform verscheydene resolutiën, genomen in de Zuydt-Hollandtsche Synoden, welcke Synodus menichmael heeft versocht aen Hare Ed. Mog. voor de kercken int gemeen 'tgunt ick geraden

hebbe, dat onse Classe soude doen voor hare kercken int bysonder. Dese voorslagen dan, by my in den Classe gedaen, geven wel te kennen:

1°. In hoedanigen noodt de Zuydt-Hollantsche kercken int gemeen waren gecomen, te weten dat se niet meer synodaliter en mochten vergaderen; want anders soude de Synodus by den H.H. Staten hebben aengehouden voor de Classen, om 'tgunt 'twelck nu onse Classe selve van noode hadde te doen.

2°. In wat noodt de Classe van Voorne ende Putten particulierlick was geraeckt (niet sonder toedoen van desen schryver), namelick dat men daer alles handelde (voornamelick int beroepen der predicanten) sonder schick ende ordre, dewyle de oude ende deurgaens gebruyckte ordre van den remonstrantschen worde verwurpen ende gescholden voor eene geusurpeerde ende ingecropene macht, deur dewelcke niet anders als een nieuw pausdom gesocht worde.

3°. Datter noch niet eene kerckenordeninge in Hollandt en was geauthoriseert, ende volgens dat dese woorden: „van sich te reguleren na de ordre, by den Heeren Staten gemaect", indien die van my gebruyckt sijn, gelijck se van desen schryver hier gestelt sijn, niet anders en sijn gebruyckt dan by forme van toelatinge, te weten omdat hy (schryver) gemeenlick in de Classen plach te seggen: „De Heeren Staten hebben een ordre gemaect etc." Andersins was my wel bewust, datter noch geene ordre en was, die by alle de leden van de Staten voor de hare erkent worde.

4°. Hoe gantsch gesint ende genegen ick altijdts geweest ben, om in de kercke Gods met ordre te handelen ende alle confusiën te vermyden, na de leere Pauli 1 Cor. 14. Sulcx is dan van my ten besten van de kercken verscheyden malen in de classicale vergaderingen voorgeslagen.

'T GESCHRIFTE. — Daerna heeft hy, Willem Crijnsze voorseyt, in den jare 1613 in Junius, int maken van seker accoordt, geapprobeert by de E. heeren Gecommitteerde Raden, doen expresselick insereren, dat van dien tijdt voortaen de regeerders van den Briell hen souden moeten reguleren naer soodanige kerckelicke ordre, als alreede by U. E. Mog. was gearresteert, ofte noch te arresteren, by monde dickwils in spetie denoterende de ordre de anno 1591. (In de margine staet: Dit accoordt is by Willem Crijnsze selfs geminuteert ende ontworpen.)

WEDERLEGGHINGE. — In dese marginale aenteyckeninge mist onsen schryver, 't sy wetende of onwetende, want het accoordt is by Theophilo geminuteert ofte ontworpen ende van my gecopiëert ofte uytgheschreven. Doch indien dit sijn grootste abuys ware, so soude de reste cleyn wesen. Alleenlick speure ick hier wederomme, hoe nau dattet desen schryver tegens my soeckt ende hoe noode dat hy yet soude achterlaten, 'twelck maer eenen schijn heeft om my leelick te maecken. Nu dit beding ofte expresse insertie, waervan den schryver gewach maeckt, wijst claerlicken aen, dat de regeerders van den Briel (alsoff sy alles in der kercken hadden willen overhoop werpen) eenige tyden voorleden by geene ordre en waren te houden geweest, sulcx dat men hare Edelen met een seecker accoordt, by de Ed. Mog. heeren de Gecommitteerde Raden geapprobeert, heeft moeten soecken te constringeren tot het onderhouden van seeckere ordre. Want de heeren lieten haer voorstaen, dat haren wille den regel ofte d'ordre moeste sijn, om in de kercke te volgen, hetwelcke een groot quaet in onse kercke ende classe heeft veroorsaeckt.

Maer na wat ordre wilde ick, dat de regeerders van den Briel hun voortaen souden moeten reguleren? 't Schijnt dat onsen schryver gaerne seggen soude „na de ordre van den jare 1591", hoewel hijt niet volcomentlick seggen en derf: dan soveel doet hy daertoe, dat ick by monde dickwils gedenoteert hebbe de ordre de anno 1591. Ick vrage, wanneer? Int maecken van het voorgemelde accoordt? Waerom en is het dan in het geschrift, geapprobeert by de Ed. Mog. Gecommitteerde Raden, niet geïnsereert? Wie en siet niet, dat dit wederom een feyl deses schryvers is, die nochtans mede over het accoordt gestaen ende het geapprobeerde schrift met sijn eygen handt onderteyckent heeft? Wederom, hebbe ick (ende de regeerders van den Briel) gesien op de ordre van den jare 1591, wat mach dan dat voor een ordre geweest sijn, die verstaen wordt met de voorgaende woorden: „als alreede by U. E. Mog. gearresteert", ende die ick int accoordt voorschreven expresselick soude hebben doen insereren? Ick en dencke niet, dat den schryver dese alreede gearresteerde ordre van Hare Ed. Mog. sal connen aenwysen, ofte hy moeste mede willen denoteren de ordre de anno 1591. Maer dan sal ick aldus vragen: Was de ordre van 1591 doen alreede gearresteert by de Ed. Mog. Heeren Staten, waerom en hebben de regeerders van den Briel deselve dan niet van selfs ende uyt haren eygenen vryen wille aengenomen ende hun daerna gereguleert? Ende waerom hebb' ick hare Edelen op sulcke wyse, als verhaelt is, daertoe moeten constringeren? Schryver geeft hiervan [illegible] eene degelicke uytcoemste ende bewijst dan [illegible] eenen, dat de regeerders van den Briele sijn trouwe onderhouders van het gearresteerde der H.H. [illegible] item, dat ick ben een wederhoorige van [illegible] Mog. Ick versekere u, als ghy dit [illegible]

hebben, datter dan twee Sondagen in eene weke sullen comen.

De ordre van den jare 1591 en is, mijns wetens, int maken vant voorseyde accoordt van niemanden vermaent. Sy en was oock doen ter tijdt niet gearresteert, gelijck oock noch niet. Wat aengaet mijn denoteren by monde, ick bekenne daervan somtijts wel gesproken te hebben op andere tyden, ende dat om deser oorsake, dat mijn heer den bailliu somwylen, alst syne Ed.t goedtdochte, ons sochte eenige stucken van dese ordre in de handt te steecken als eene geauthoriseerde ordre, by Hare Ed. Mog. gearresteert. Ende als hy met die ordre hem selven niet en conde behelpen, soo was synen ende der vroedtschappen wille ende resolutie de ordre· Waeromme ick, siende sulck eene confusie, hebbe somtijts geseyt: laet ons doch na ordre handelen, ende meugen wy de oude ordre niet behouden, so laet ons ten minsten te werck gaen na die van 1591, welverstaende by provisie, ende niet na eenige stucken ofte stollen, maer na de geheele ordre. Maer men heeft mynen raedt daerinne niet willen volgen. Desniettemin gelaet hem onsen schryver, alsof de vroedtschappen van den Briel hun hierinne wonderlicken wel hadden gequeten, als volght.

'T Geschrifte. — Articul 4. Omme dan te bethoonen het eerste, so is dat de vroedtschappen hebben ingewillight de resolutie van U. E. Mo. op de tolerantie, in de vijff puncten vervatt, ende deselve hare drie kerckendienaers hebben voorgehouden, dewelcke hy, Willem Crijnsse, neffens sijn twee medt-broeders heeft beloeft naer te comen.

Wederlegghinge. — Is dat niet eene clare bethooninge van het eerste? Even alsoff yemandt hadde

beloeft een coe te thoonen ende hy wees op een eentveugel. Onsen schryver soude thoonen dat de regeerders van den Briel haer voortaen hebben gereguleert na seeckere kerckenordeninge, by de H. H. Staten gearresteert, ende hy coemt ons wysen op de inwillighinge van eene resolutie op de tolerantie van de vijf puncten, welcke resolutie alleen den predicanten aengaet, om hen daerna te reguleren, ende den magistraten int minst niet en raeckt: welcke resolutie oock noch op den huydighen dach niet en is gearresteert van alle de steden ende leden der Ed. Mog. Heeren Staten, maer wordt van de sommige derselver wedersproken, oock daertegen geprotesteert. Nu merckt: dese resolutie is genomen by pluraliteyt van stemmen in den jare 1611 den 20en Mey ende aen de vroedtschappen gesonden den 15en Novembris daeraenvolgende, ende de inwillighinge van de vroedtschappen van den Briel is geschiedt, so onsen schryver seyt, in den jare 1613, waeraen hy wel mach de waerheyt schryven (hoewel het waerschijnlicker is, dat doen ter tijdt dese resolutie slechs weder is int licht gebracht), want in den eersten en worde sy niet ingewillight van de vroedtschappen voorseyt, maer achter de kist geworpen, gelijck op dat mael een van de heeren schepenen tot my seyde. Evenwel maeckt onsen schryver hiermede eene parade, om quansuis te thoonen, hoe goedt Statens dat de vroedtschappen van den Briel sijn ende hoe geneghen sy sijn geweest, om Hare Ed. Mog. resolutiën in te willigen. Doch dit en was de mater niet; de heeren hadden wat anders daermede voor, te weten om my (so sy meenden) daermede te quellen ofte, ware het meugelick geweest, den voet te lichten. Hierom hebben sy dese resolutie van achter de kist (opdat ick des heer schepens woorden gebruycke) opgeraept ende int licht gebracht.

„Ende deselve hare drie kerckendienaers voorgehouden." Ick moet hier tot dienst des lesers dese historie een weynich aenroeren. Als in den jare 1611 de vermaerde Conferentie in den Haghe was gehouden ende de voorseyde resolutie van tolerantie aen de vroedtschappen voornoemt was gesonden, so en hebben de heeren hare drie kerckendienaren niet ontboden, om hen die voor te houden, hetwelcke nochtans doen ter tijdt scheen de rechte tijdt te wesen, insonderheyt omdat D. Libertus Fraxinus (eene van de ses conferenten aen de syde der contra-remonstranten) op dat mael was een van de drie kerckendienaren van den Briell. Evenwel daer worde doen ter tijdt niet af gedaen; maer als wy in de plaetse D. Fraxini na veel groote moeyten (waervan een eygen tractaet soude te schryven sijn) hadden becomen een Cornelis Burchvliedt ende dat Theophilus (die te voren of uyt ontsach of respect van D. Fraxino hem selven wat ingehouden hadde) nu syne gesintheyt meer als voren was openbarende, ist geschiedt, dat eenen Cornelis Bloemaert, lindewever, op eenen avondt voor sijn deur staende ende met sijn buyerwijf pratende van de religionsgeschillen, die in Hollandt waren, onder anderen seyde, dattet in den Briel almede begonde te ontsteecken ende dat Theophilus mede een was van de nieuwe geesten, mede eenen backer, int Suydeynde wonende etc. Op dieselve tijdt ghing deses backers soon daer voorby, dewelcke synen vader vertelde wat hy gehoort hadde. Desen backer, sijnde seer onrustich van geest, als velen wel bekent is, ghing des anderen daechs totten wever, hebbende metten selven vele contentiën, ende, om cort te maken, het quam ten laetsten ter ooren van de magistraten ende worde hare Edelen aengedient, dat Bloemaert van Theophilo hadde gemaeckt een valsch leeraer ende dat ick hetselve hem hadde

toegestaen. Waerom desen armen man op het stadthuys worde ontboden, ende hoewel hy ontkende die formele woorden „valsch leeraer" ghebruyckt te hebben, presenterende daettelick te bewysen alles wat hy van Theophilo hadde geseyt, so worde hem niettemin belastet uyt der stadt te gaen binnen 24 uyren, sijnde sonder geldt ende middelen, ende syne huysvrouwe seer sieck ende ten uyttersten swanger. Dit is geschiedt op den 22en October 1613. Twelck aldus gedaen sijnde, wierden de drie kerckendienaers op 't stadthuys ontboden, van welck ontbieden onsen schryver gewach maeckt onder dat decksel, dat men hun de voorgemelde resolutie soude voordragen, maer het was om my mede de stadt te ontseggen, dewyle hare Edelen aengedient was, dat ick den voorseyden Bloemaert toestont, dat Theophilus een valsch leeraer was. Want alsoo hare Edelen niet en conden incroppen ende verswelgen, dat ick hen deurgaens hadde tegen geweest daerinne dat se den voornoemden Burchvliet soo onwettelick de gemeente van den Briel wilden opdringen, ende voornamelick omdat ick int accoort (als voren verhaelt is) hadde doen insereren, dat sy haer voortaen souden moeten reguleren na sekere ordre (hoewel nochtans int selve accoort mede bedongen was, dat men alles, wat van wedersyden gedaen ende gesproken was, soude vergeven ende vergeten), so hebben se van die tijdt af eenen onversoenelicken haet op my geworpen ende alle occasiën waergenomen, om my uyt der stadt te helpen. Dewyle haer dan nu dese occasie mede scheen te presenteren, en docht hen niet geraden deselve voorby te laten gaen. Ick was op die tijdt sonder eenich achterdencken van sulcx, maer verstont naderhandt, dat eenige van de heeren daechs te voren met de andere predicanten hadden byeengeweest in eenen sekeren boomgaert, alwaer ontwyffelick de gruyte is

gegoten geweest van 'tgunt des anderen daechs passeerde. Wy drie predicanten dan opt stadthuys comende ende Bloemaert daeruyt gaende, wierde ons in der heeren camer dit treffelicke stuck wercks vertelt, namelick dat mijn heeren, om hare stadt ende kercke in vreden te houden, den wever hadden gelastet te vertrecken binnen 24 uyeren, omdat hy geseyt hadde, dat Theophilus een valsch leeraer was etc. Theophilus bedancte de heeren met een statich aensicht van wegen de christelicke sorge, die sy droegen voor de ruste haerer burgerie, daerby doende dat hy by sich selven niet bewust en was van valsche leere ofte ketterie, doch so de wever of yemandt anders hem sulcx wilden aenseggen, hy was bereydt hem selven voor de heeren te verantwoorden. Hier was nu den bal op mijn dack geworpen, om voortgecaetst te worden. De heeren seyden, dat sy des wevers dispuit niet en begeerden te hooren ende dat sy selve hem menichmael hadden hooren predicken ende oversulcx wel wisten wat hy leerde. Niettemin worde van eenen gevraecht, wat gevoelen de twee andere predicanten van Theophilo hadden? Theophilus, het woordt doende, seyde, dat syne medebroeders sulcx wel bethoonden metter daedt, dewyle sy met hem int Avontmael communiceerden, 'twelck sy niet doen en souden, indien sy hem hielden voor een valsch leeraer. Also scheen het, dat Theophilus my ontschuldichde, de saecke nochtans soo beleydende, dat ick hem met myne daet verclaerde een suyver leeraer te sijn. Ende so ick daertegen hadde willen seggen, dat hy een valsch leeraer ware, soo was mijn proces, na 't exempel van den wever, alreede gemaect van mijn heeren, die om dese sake geene disputen en wilden hooren. Hierom worde noch al voorts geseyt, dat beyde de predicanten hen behoorden te verclaren, waervoor sy

Theophilum hielden. Waerop Burchvliet, stracx gereedt sijnde ende eer ment hem int bysonder afvraechde, tot antwoorde gaff: „Soveel my aengaet, ick houde hem voor een vroom, oprecht, suyver leeraer." Daerna worde my oock opgeleydt mijn gevoelen te verclaren. Ick antwoorde, dat de heeren wel wisten, datter geschil was over sekere leerpuncten, waerover conferentie gehouden was in den Hage, ende dat ick was vant gevoelen dergener, die men noemde contra-remonstranten, dat Theophilus daerentegen (na mijn oordeel) was aen de syde der remonstranten, hoewel hijt noch niet opentlick en wilde bekennen, seggende, dat hy hem niet en hieldt aen alles, dat de remonstranten in de Conferentie geseyt hadden; dat ick hem niettemin somtijdts eenige dingen hadde hooren predicken, die my niet en behaechden, maer dat ick sulcx dulde om de ruste der kercken wille, hem niet willende noemen een valsch leeraer ofte ketter, maer mijn oordeel suspens houdende, totdat de sake generalicken deur een Synodum ofte eenich ander middel, by den Heeren Staten daertoe te beraemen, soude wesen gedecideert. Theophilus verclaerde insgelijcx, dat hy my oock wel yet hadde hooren leeren, 'twelck hy niet en conde toestaen, maer dat hy oock met my daerom niet en wilde twisten etc. De heeren, merckende, dat se uyt dese antwoorde niets conden trecken tot myner belastinge, brachten te voorschijn de meer gemelde „Acte van tolerantie", dewelcke voorgelesen sijnde, seyden wy (predicanten) deselve al overlange gesien ende ons daernaer gereguleert te hebben. Ende sijn also op dat mael gescheyden. Daerna in den beghinne des jaers 1614 sijn wy wederomme ontboden ende is ons voorgelesen eene wijtloopiger acte, in dewelcke onder anderen stont, dat men niet en soude predicken 1°. „dat God eenige

menschen heeft geschapen tot de verdoemenisse"; 2°. „dat God den mensche tot de sonde noodtsaect"; 3°. „dat God niemandt tot de salicheyt roept, die hy gantschelick besloten heeft de salicheyt niet te geven". Ende worde daerby geseyt, dat het den wille van de Staten ende Magistraten was, dat wy ons daerna souden reguleren. Worde oock van ons afgevordert daettelicken te antwoorden, wat daervan onse meeninge was? Alhoewel ick nu wel merckte, dat hiermede de leere onser kercken heymelick ende oock t'onrechte worde getaxeert, so dochttet my nochtans beter te sijn, den H.H. Staten ende Magistraten hierinne te dragen, dan de kercke te beroeren. Seyde derhalven (gelijckt oock waer was), dat ick noyt alsoo en hadde geleert noch hooren leeren, ende wel wilde beloven, sulcx nimmermeer te sullen leeren. Tselfde beloefden oock de twee andere predicanten. Deur dese voorverhaelde occasie ist geschiedt, dat „de vroedtschappen de resolutie van den jare 1611 hare drie kerckendienaren in den jare 1613 hebben voorgedragen", te weten om my (so hare Edelen meenden) daermede eenige moeyelickheyt aen te doen, maer niet „om te thoonen dat sy genegen waren haer selven te reguleeren na de ordre der Ed. Mog. H. Staten". Meugelick sal den schryver seggen, dat hy alleen siet op de laetste Acte van tolerantie. Ick laet het so wesen. Dan nadien hy hier selfs seyt, dat ick, Willem Crijnsze, beneffens myne twee medebroeders, dese resolutie hebbe beloeft naer te comen, so blijckt daeruyt wederomme, hoeseer ick den vrede hebbe nagejaecht ende hoe weynich ofte gantsch geene stoffe de magistraten bybrengen, om my te overtuygen van turbulentie ende ongerusticheyt.

'T GESCHRIFTE. — Ende nietjegenstaende door sommige predicatiën in den jare 1614 wel

eenich verschil int gevoelen den toehoorders was te kennen gegeven, so heeft echter de voorseyde Willem Crijnsze, neffens de twee andere predicanten, sekere acte, by den kerckenraedt geconcipiëert tot condemnatie van de scheuringe, geapprobeert, met volcomen verclaringe aen de gemeente, dat daer geen reden van scheuringe en was gegeven: alles breeder blyckende by de stucken, daervan in handen sijnde.

Wederlegghinge. — Wanneer dit altemalen waerachtich ware, hoe conde desen schryver meer stellen om te bewysen, dat ick niet twistghierig en ben? Ja, wat soud' ick selve tot dien eynde meer connen bybrengen? Ende hoe ist meugelick (mocht men vragen), dat de vroedtschappen sulck eenen vreedtsaemen man uyt de sinagoge hebben connen werpen? Siet ghy noch uwe feylen in desen niet, mijn Heeren? Ende en condt ghy noch niet mercken, dat ghy te hevigh hebt geprocedeert ende in de sake te veel gedaen? Ick en twyffele niet, of alle, die dit lesen, sullent bescheydentlicken mercken. Wat aengaet „de acte by den kerckenraedt geconcipiëert tot condemnatie van de scheuringe", daervan en weet ick gantsch niet anders dan van die acte, waervan verhaelt is articul 2, dewelcke ick weygerde voor de gemeente te lesen ende om welckers weygeringe wille ick van mynen dienst wierde gesuspendeert. Isser noch een andere acte, by my geapprobeert, breeder blyckende by de stucken, daervan in handen sijnde, laet se te voorschijn comen, opdat ick se, gesien hebbende, mach beantwoorden, ist noodt. Belangende „dat deur sommige predicatiën in den jare 1614 eenich verschil int gevoelen den toehoorders was te kennen gegeven", och, hoe mager ende gesparich wordt dit hier voorgestelt! De oorsaeck

is, omdat de twee andere predicanten (insonderheyt Theophilus) daervan sijn geweest de aenvangers. Hadde ick dit spel begonnen, hoe soude men my uytluyen! Hoe oproerich [1]) soude men my wel uytroepen! Ende wat een seditieusen mensche soud' ick moeten wesen! Dewyle doch desen schryver sich niet en schaemt leersaeme ende schriftmatige predicatiën, by my gedaen, te noemen seditieuse predicatiën (articul 6). — Laet ons dan ter materie comen. Int laetste des jaers 1613 was de gemeente tot tamelicken vrede gebracht. Het Avontmael ('twelck om de procedure der magistraten in 't indringen van Burchvliet lange was geschort geweest) wierd' gehouden, ende ick meene, datter boven drie ofte vier lidmaten om die questie wille niet en absenteerden, sodat, indien de twee predicanten haer gevoelen hadden zedichlick voorgestelt, ick gelove, dat de gemeente noch rechtevoort hadde by den anderen geweest. Doch het liet hem aensien, dattet henluyden onmeugelick was in ruste te blyven; want meenende, dat sy nu genoechsaem de gemeente hadden tot hare devotie ende onder de knie gebracht, begonsten sy langs so meer haer selven te openbaren, nemende aldermeest vooren te bestryden het leerpunct van de volhardinge der heyligen ofte ware gelovigen, hetwelcke sy evenwel niet directelicken en seyden valsch te sijn, maer twyffelachtich ende vraegenswyse daervan handelende, om alsoo mettertijdt de gemeente het tegendeel in te beelden, te weten, of een mensche, die waerlicken gelooft, niet en soude connen comen te vervallen tot groote, grove ende grouwelicke sonden, als overspel, doodtslach etc.? Ende off de gelovigen, tot sulcke sonden vervallende, noch evenwel het gelove waren behoudende?

---

1) Er staat oproerisch.

Dewyle de Schriftuyere seyt: „So de rechtvaerdige afwijckt van syne gerechticheyt ende doedt wat quaets, so sal hy sterven ende niet leven etc." Sulcke proposten worden byna alletijdts van henlieden gebruyckt ende maeckten dies sooveele, dattet eenigen van der gemeente begonst te verdrieten ende allengskens uyt het gehoor bleven, sodat ick genoodtsaeckt worde dit leerpunct met meerder claerheyt voor te stellen, als wel eertijdts plach te geschieden, midtsgaders te wederleggen de twyffelachtige redenen, waermede hetselve leerpunct wierde bestreden ende verdacht gemaeckt, insonderheyt nadat Theophilus hadde geleert uyt Luce 14 : 34, 35, dat Judas mede was genaemt geweest van Christo Jesu het sout der aerden (Matthei 5), dat hy mede hadde gelooft, gepredickt, crachten gedaen, dat hy was geweest een uytvercoren apostel, maer was naderhandt geworden een smaeckeloos sout, ongelovigh, ja eenen duyvel. Sulcx wierdt oock verhaelt van Hymoneo, Phileta, Alexander, Dema etc. Daerom als ick Sondaechs daeraen moeste verclaren het beghin des 15n capittels Luce: „Van een mensche die hondert schapen heeft etc.", so bewees ick uyt het ampt Jesu Christi, den grooten herder der schapen, dat hy alle de syne, tot eenen toe, was sorghvuldichlick bewarende, oock die soeckende ende wederbrengende, als sy dwalende ghinghen. Seyde ende bewees oock, dat Judas noyt en was geweest een goedt soudt (als ment wilde nemen voor waerachtich gelovende ofte wedergeboren sijnde), nochte van Christo noyt daervoren gekent (Matt. 7:23), ende dat ment also moeste verstaen van allen dengenen, die onsalich waren gestorven, hoe grooten schijn van godsalicheyt sy oyt van haer gegeven hadden. Hiertegens heeft Theophilus hem selven gestelt met alsulcken ongewoonlicken hevicheyt, dat veele toehoorders daervan ontsett ende

verschrickt wierden, gebruyckende veele smadelicke woorden tegen de voorseyde leere ende onder anderen aldus seggende: „Staet de saecke alsoo, dat de gelovigen deur geene meugelicke sonden en connen afvallen, so loopt vry heenen in de hoerhuysen ende bordeelen, beslaept uwe jongwijfs, bedrijft bloedtschande ende offert de kinderen andere vaders op, somma doet al wat ghy wilt, want indien ghy gelovigh sijt, so sult ghy doch gelovigh blyven etc." De gemeente, hierdeur seer ontstelt sijnde, mochten alsoo henengaen, maer veele van dien en sijn niet wederom gecomen om hem meer te hooren. Niettemin mocht dit schandich predicken noch al monsteringe passeren by de magistraten, ja worde van hare Edelen gepatrocineert, sulcx dat ick Saterdaechs daeraenvolgende (hare Edelen machschien vreesende, dat ick 't voorgaende soude refuteren) wierde op 't stadthuys ontboden, beneffens de twee andere predicanten, alwaer, in de plaetse dat hare Edelen Theophilum souden verspreken, sy selve tegens my in dispute vielen, secunderende de andere predicanten, het eene over 't andere vragende, ende somtijts twee ofte drie t'seffens, my also met veele inredenen verduffende, dat ick dickwils niet en wiste, wien ofte waerop ick soude antwoorden. Waervan men na datum heeft geblasonneert, dat Theophilus my soo stom hadde gemaeckt, dat ick niet en wiste te antwoorden. Een cleynen roem voorwaer, wanneer het schoon alsoo hadde geweest, dewyle de waerheyt desniettemin sal de waerheyt sijn ende blyven, al en conde ick niet een woordt spreken om deselve te verdedigen.

Het bysonderste, 'twelck op die tijdt (na voorgaende hackelingen) wierd' verhandelt, was, dat wy, predicanten, wierden gereconciliëert deur het tusschenspreken van de magistraeten op dusdanige

wyse: men vraeghde my, off ick meende, dat de gemeente ghestichtet worde met soodanige strydige dingen ende hevige disputen op den predickstoel te brengen? Waerop ick antwoorde: neen; seyde oock dat by my geen hevicheyt en was ghepleecht, maer dat ick niettemin schuldich was de waerheyt te verantwoorden. My worde voorts gevraeght, off ick niet en meende, dat predicanten, die in dit punct verschillen, metten anderen souden connen eenicheyt houden ende eensamentlick de gemeente stichten? Ick antwoorde: jae. Gevraecht sijnde, op wat wyse? antwoorde ick: op die wyse, welcke noch onlangs by my in den kerckenraedt was voorgestelt ende van Theophilo afgeslagen, te weten dat ydereen sijn gevoelen soude met maticheyt voorstellen, binnen de termen der Heyligher Schriftuyre blyven ende niet directelick d'een d'ander refuteren ofte argumenten tegens elcanderen formeren (Theophilùs, hierdeur beschaemt wordende, ontkende sulcx afgeslagen te hebben, hoewel het nochtans alsoo geschiedt was). Men vraechde my voorts, of dan de gemeente wel deden, als sy haer selven om sulcken geschil der predicanten van de kercke afscheydeden? Ick antwoorde cathegorische: neen; want mijns beduunckens moeten de christenen al vry veel in elcanderen oversien ende verdragen, eer sy haer afscheyden van de publycke kercke. Noch worde my gevraecht, of ick sulcx wel soude willen openbaerlicken seggen voor de gemeente van den predickstoel? Ick seyde: ja; want 'tgunt ick diesaengaende seyde in der heeren camer, wilde ick oock wel seggen in der kercken. Men dede ons alle drie vertrecken, ende na eenigen tijdt weder ingeroepen sijnde, worde ons aengeseyt, dat de heeren ons al te saemen toelieten onse conscientie te quyten int voorstellen van onse gevoelen, gelijck een yder dat verstont met

Gods Woordt te accorderen, midts dat wy alle gelijck souden trachten de gemeente te stichten ende vreedtsaemelick te onderwysen ende dat wy d'een den anderen niet directelicken en souden refuteren etc.; dat wy oock de gemeente in de drie naestvolgende Sondaechsche predicatiën, elck in sijn gebeurte, souden aenseggen, datter geene oorsake van scheuringe gegeven en was ende dat se derhalven sich by den anderen behoorden te houden. Ick seyde hierop: „Mijn Heeren, men en mach de saecke alsoo niet voorstellen, alsof daer gantsch geene oorsake en ware gegeven; men weet wel, datter eenige moeyte geweest is om 't verscheyden gevoelens wille, ende dattet oversulcx niet wel en soude genomen worden, als men seyde, datter geene oorsake gegeven was: waerom ick sulcx niet en soude begeeren te segghen, maer wel op dusdanige wyse, te weten dat wy, predicanten, op het begeeren ende deur het tusschenspreken van de heeren magistraten sooverre waren overeengecomen, dat wy der gemeente met alle stichtinge in der godsalicheyt souden onderwysen, sonder voortaen eenige dingen op den predickstoel te brengen, waerover yemandt soude oorsake hebben te clagen, ende belangende 'tgunt alreede gepasseert was, dat hetselfde niet suffisant ofte genoechsaem was, om t'eenemael van de kercke af te scheyden". Dit worde van de heeren toegestaen ende van de twee andere predicanten ingewillicht, oock de gemeente also voorgedraghen, hoewel onsen schryver seyt, dat sulcx van my geschiedt is „met volcomen verclaringe aen de gemeente, dat daer geen reden van scheuringe en was gegeven": waeraen hy synen wille schrijft, gelijck in meer andere dingen. Hy seyt evenwel „dat dit alles is breeder blyckende by de stucken, daervan in handen sijnde". Doch hy seyt sooveel, daer hy geen tol van en geeft, dattet

op dit seggen alleen niet aen en comt. Ick ben wel versekert, dattet al lange lyden sal, eer hy hiervan eenige autentycke stucken verthoonen sal.

Maer genomen, het ware alles alsoo geschiedt, gelijck hy schrijft, wat sal hy daermede uytrichten? Sal hy daermede bewysen, dat ick geweest ben scheursuchtich ende turbulent ofte onrustich? In geenderley wyse, maer ter contrarie soude daeruyt blycken, hoe gantsch ende geheel ick genegen was tot de eenicheyt ende ruste der gemeente. Want indien ick de scheuringe ware begeerich geweest ende dat ick hadde gepoocht my eenen aenhang te maken, so en conde ick noyt beter gelegenheyt gehadt hebben als doen ter tijdt, aengesien de gemeente byna hellich ende ontsinnet geworden was deur de voorverhaelde predicatie Theophili ende en soude niet lievers gehoort hebben dan dat ick deselfde regelrecht hadde wederleydt, hetwelcke oock goedt om doen soude geweest sijn, alsoo hy verre buyten 't spoir was getreden, ja tegen synen eygenen voorgelesen tecxt deurgaens predicte, sodat ick met desen vrede te maken luttel dancks behaelt hebbe by myne vrienden ende eensghesinde, ende oock even soo weynich by myne parthien, die dit alles niet hooger en hebben geacht dan een huychelwerck ende veynsinge, gelijck als volcht.

'T GESCHRIFTE. — Articul 5. Sulcx hy mede noch syne meeninge heeft gedissimuleert, wanneer hy int beghinsel vant jaer 1616, op de Classe gehouden, als eenige broeders haer lange gepractiseerde scheuringe begonsten int werck te stellen, sich neffens noch eenen liet committeren, omme de afgewekene broeders weder tot eenicheyt te brengen.

Wederlegghinge. — „De liefde", seyt Paulus, „en denckt geen quaet." Hadde my desen schryver lieff ende ware hy mynen vriendt, gelijck hy daervan metten monde roemt, so en soude hy myne sinceriteyt niet noemen dissimulatie. Ick segge sinceriteyt, want ick verclare gehandelt te hebben oprechtelick sonder dissimuleren: protestere daeromme alhier van injurie, dewyle ick, genoechsaemlick my selven te buyten gaende ende myne eygene eere aen d'een syde stellende, niet anders en hebbe gesocht dan de stichtinge der gemeente, altijdts verhopende dat de sake int gemeen haest soude gebetert werden. Dan ick ben hierdeur geleert, hoe qualick degene doen, die de valsche apostelen een uyere tijdts wycken (Gal. 2 : 5), sulcx dat ick moet bekennen qualick gedaen te hebben, daerinne namelick, dat ick niet preciser en ben geweest. Dit maeckt my schuldich voor den Heere mynen God, dien bidd' ick daeromme om verghiffenisse; maer wat aengaet de magistraten van den Briel, dit mijn al te veel toegeven ende groote moderaetheyt crijt tegens hare Edelen tot in den hemel toe, dat sy my het grootste ongelijck van de werelt aengedaen hebben, nadien ick haer in alle meugelicke dingen ben te wille geweest, oock soo verre, dat mijn gemoedt dickwils daerdeur ontrust ende gequetst geworden is. Ende moet noch hooren, dat ick myne meeninge hebbe gedissimuleert, mede noch doen ter tijdt, wanneer ick int beghinsel vant jaer 1616 my liet committeren, omme de afgesonderde broeders weder tot eenicheyt te brengen.

„Wie eenen boer goedt doet, die doet God leedt", seggen de crijchsluyden voor een spreeckwoordt; maer ick acht, dat dit spreeckwoordt beter past op de Arminianen dan op de boeren. Want tot noch toe en heeft desen schryver niet anders van my geschre-

ven dan enckel goedt, dat ick gedaen hebbe int regard van de Arminianen, waervan sy my grootelicx behoorden te dancken ende te prysen, hetwelcke nochtans van desen ondanckbaren carel (hy en mach geen boer genaemt werden) wordt voortgebracht om my te lasteren ende voor de werelt verdacht te maken als een bedrieger ende dissimulateur. Gaet dan vry henen, alle ghy moderate broeders, ende draecht de Arminianen op uwe handen ende schouderen deur water en vier ende deur alle weecke dammen; doet dit alsoo zeven jaren lang ende ick versekere u, ist dat ghy se eenmael niet saft genoech na haren zin nedersettet, ghy sult uwen danck al terstont wechhebben.

Nota. Het sal den leser believen te letten op 'tgunt, dat dusverre gehandelt is ende dat nu voorts volgen sal, om het onderscheyt wel aen te mercken, te weten dat den schryver nu aflaet van de saecke der kercken binnen den Briel ende treedt tot de handelinge des Classis, sodat alles, wat nu voorts gehandelt sal worden (uytgenomen dat den schryver articul 6 noch wat seyt van seditieuse predicatiën), niet de voornoemde kercke, maer de Classe aengaet: daeromme ick nu mede (om hem te volgen) van de sake der kercken moet scheyden, voerende met recht de vlagge ende singende triumphe over de Brielsche vroedtschappen, overmidts alles wat sy tot noch toe hebben bygebracht nopende mijn comportement in de voorseyde kercke, gantsch ende geheel is dienende, om my te ontschuldighen van oproer ende ongerusticheyt, die ick aldaer soude gesocht ofte bedreven hebben.

Comende dan totten Classe, daerin oock niet weynich te doen en was, insonderheyt nadat de predicanten desselven hadden ingewillicht het versoeck van de magistraten van den Briel, dat namelick hare

Edelen gedeputeerde op alle classicale vergaderingen (welcke voortaen altijts in den Briel souden worden gehouden) mochten verschynen ende met haer allen eene stemme hebben: welcke inwillighinge geschiede in October 1613, zedert welcken tijdt alle de overblijfselen van de goede kerckenordeninge sijn als onder de voet getreden, gelijck de voorseyde predicanten sulcx by geschrifte hebben verthoont aen de Ed. Mog. Heeren Staten in den jare 1616. Om deser oorsaecke wille sijn veele broeders thuys gebleven, niet meer willende compareren op de classicale vergaderingen binnen den Briel. Ende also sy ruym het meeste deel waren, hebben sy metten anderen Classem gehouden op de dorpen by gebeurte, gelijck het eertijts plach gedaen te worden. Hier stondt ick nu tusschen beyden: want dewyle ick in der stadt woonde, en conde ick de vergaderingen, welcke aldaer worden gehouden ende daer het meest al remonstranten waren, niet geheel verlaten, te min, omdat syluyden my t'elcken reyse lieten halen, als ick van selfs niet en quam. Insgelijcx en conde ick niet wel laten op de dorpen te comen, daer de contra-remonstranten vergaderden ende my oock tot de bycoemste haerer vergaderingen noodeden. Ick quam evenwel in beyde de vergaderingen soo weynich als ick conde, ende God weet het, dat ick in die alle beyde niet anders en hebbe gesocht te bevorderen dan dat na mijn oordeel diende totte meeste stichtinge der kercken int gemeen. Hebbe oock in beyde de vergaderingen opentlick verclaert, dat ick noch d'een noch d'ander en hieldt voor de Classe, maer voor een deel desselven, opdat, in gevalle daer yet worde besloten tegens mijn advijs, men my daermede niet en soude dringen als met eene resolutie van de Classe.

De saecke dan aldus in den Classe staende, is int

beghin des jaers 1616 te myner woonplaetse gecomen eenen bode, brengende een pacquet brieven met eene besloten missive van de Ed. Mog. Heeren de Gecommitteerde Raden aen de predicanten des Classis van den Briel. Om welcken brief ende pacquet te openen, hebbe ick gesproken met myne collegen, de naestgesetene predicanten ontboden, ende de meeninge van de voorseyde heeren verstaen hebbende, isser eenen dach beraemt, om de geheele Classe te beschryven, ten eynde men de brieven, int pacquet leggende, metten anderen mochte overlesen, hetwelcke waren copiën van verscheydene resolutiën, by den H. H. Staten genomen op 't stuck van de ruste der kercken. Het vermoeden van ons allen, die datmael vergadert waren, was soodanich, dat de broeders contra-remonstranten in den Briel niet en souden willen verschynen op ons simpel schryven: waeromme goedtgevonden worde, dat men soude twee predicanten deputeren, dewelcke van plaetse tot plaetse souden reysen, om elck voor sijn hooft daertoe te persuaderen. Ende alsoo men meende, dat myne tegenwoordicheyt by henlieden veel soude vermeugen, worde ick neffens Theophilum daertoe gedeputeert, hetwelcke ick oock hebbe aengenomen ende volbracht. Wat valt nu hierop te seggen? Ende wat dissimulatie is daerinne gepleecht, dat ick ben gewillich geweest den broederen te vermanen, om te comen aenhooren de resolutiën van de Ed. Mog. Heeren Staten, aen allen predicanten onses Classis gesonden? — Wy sullen voortgaen om te besien wat my noch al meer wordt te last geleydt.

'T GESCHRIFTE. — Articul 6. Doch daerna in Augusto desselfs jaers, als in den Briel weder Classe gehouden werdt, postponerende alle het voorgemelte, naer voorgaende sedi-

tieuse predicatiën, by hem gedaen, daervan oock notitie gehouden is, is aldaer verschenen, neffens noch twee affgesonderde predicanten uyt dien Classe, uyt den naem van acht broederen, soo sy seyden, doende daer lesen seker onwaerachtich, calumnieus ende onbewyselick schrift.

WEDERLEGGINGE. — Hier is nu den man verandert, van eenen vreedtsaemen eenen onrustigen geworden, den rock ommegekeert ende 't momaensicht afgetrocken hebbende: in somma, hy heeft alle 't voorgaende, goede werk gepostponeert ofte achter rugge gestelt, welverstaende, nadattet desen schryver den leser gaerne soude wijsmaken. Maer 't seggen is by hem goedecoop ende eer geseyt dan bewesen. Daertegen ik nu daettelick bewysen sal, dat hy onder dese woorden merckelick bedroch, laster ende leugen verborghen heeft. Bedroch, want hy selve postponeert ofte laet achterwege alles wat ondertusschen is gehandelt in dese selve saecke, ende notoirlick in eene solemnele vergaderinge, gehouden in den Briel op den 12n April, sijnde den beteyckenden tijdt dat men de voorgemelde resolutiën soude deurlesen. Op dese vergaderinge en quaemen alle de contra-remonstranten niet, maer sonden uyt den haren de predicanten van den Ouden- ende Nieuwenhoorn, met sodanigen last, dat sy de resolutiën (wanneer die waren gelesen van den remonstranten) souden eysschen om met haer te nemen ende den haeren te verthoonen, sustinerende dat dese schriften soowel hunluyden toebehoorden als d'ander parthie. Hiertoe quam noch den derden (hoewel niet gedeputeert), namelick de predicant van Bommeneede, die, om syne affairen in den Briel gecomen sijnde, hem mede voeghde neffens de twee voorgenoemde. Alles, wat daer passeerde, ware te lang om dit werck

appen van den Briel haer niet seer
met hetgene datter gepredickt wordt,
predicanten in andere dingen doen
E. beliefte. Belcht u niet, mijn
ck aldus schryve; want dewyle ick in
rde beschuldight van seditie ofte op-
eene doodtwaerdige misdaedt is, so
niet vreemt schynen, dat ick sulck een
ter herten neme ende dattet my
is daerinne te verantwoorden. Het
ick segge, dat uwe notitiën valsch
te immers dat uwe E. sich niet seer
, sal ick soo naectelicken bybren-
p niet en sal vallen te cavilleren.
n een verr-gesocht bewijs, gelijck uwe
niet een bewijs, gecomen sijnde van
'twelck men reprocheren mach, maer
t uwe eygene resolutie, geschreven
presentie, uyt uwer E. eygene naemen
ge, ende onderteyckent van uwer E.
Waervan het originael is rustende onder
g. Heeren Staten, ende luydt het geëx-
ervan aldus: „Up huyden etc. es verstaen
lveert, dat men den voornoemden Willem
al aenseggen, dat mynen heeren van de
pen verstaen, dat hy eenicheyt ende vrede
dere predicanten, syne medebroeders, sal
nde hem begeven in de vergaderinge van
kenraedt ende Classe, hem vougende by
e, die wettelick van de magistraet ende
aet es beroupen ende hem afscheydende
andere. Ende so hy sulcx doet, dat 'tselve
l sijn ende dat hy in syne dienst (nota) mach
eren als voren." Dese acte is van date den
n September, ende de predicatiën souden ge-
ijn in Augusto. Sietdaer dan, mijn Heeren,

een claer bewijs van de ydelheyt uwer E. notitie! Want hadde ick gedaen seditieuse predicatiën, hoe coemt het dat ghy my noch wilt laten in mynen dienst continueren als voren? Een van beyden moet hieruyt volgen, of dat de notitiën valsch sijn, of dat uwe E. niet en sijt becommert met hetgene, datter gepredict wordt, als de predicanten voorts al doen willen wat uwe E. begeert. Welck van beyden sal uwer E. schryver doch aennemen? Want alle beyde en can hy se niet verwerpen. Sijn de notitiën waerachtich, waerom laet ghy my toe met volle resolutie te continueren in mynen dienst als voren, by soverre ick by den remonstranten wil in den Classe verschynen? Gaet het uwe E. dan niet ter herten, dat de predicanten, die op den Classe verschynen, welcke ghy beschrijft, seditieuselick predicken? Waer wil dit henen? Ick bidd' u, mijn Heeren, laet doch eens ophouden van alsulcke absurde beschuldingen, verbiedt uwen schryver van nu voorts uwer E.n eer op sulcken hatelicken wyse te verdedigen, verbiedt hem oock my sulcken lack op te leggen, 'twelck mynen besten hals soude moeten costen, indien het conde bewesen worden, al ware het maer met valsche getuygen. Uwer E. schryver seyt int eynde van dit geschrift articul 44, dat de vroedtschappen niet met eenigen particulieren haet tegens my en sijn ingenomen geweest. Ick en can nochtans dit niet houden voort te comen uyt eene spetiale liefde, want het gheene geringe saecke en is, in den naem van eene geheele vroedtschappe voor de hooge overheyt alsoo beschuldicht te worden. Doch en was dit leughenschrift noch niet genoech, maer men heeft in den voorleden winter de Ed. Mog. H.H. Staten noch vorder gesocht wijs te maken, dat ick seditieuselick gepredict hadde, tot welcken eynde de gedeputeerde van de vroedtschappen van den Briel in de voorseyde

vergaderinge gereedt hadden een seker ge-
gedeposeert by eenen predicant ende twee
ppen. Quam' er dat niet wel deun op aen,
an cant te helpen? Voorwaer, het is tijdt,
de getuygen reprochere. Vooreerst is den
nt seer wel bekent voor eenen grooten leuge-
ende sulck eenen quant nemen de vroedt-
pen al fijntjens om tegens my te getuygen.
aende de twee vroedtschappen, wat sal ick
n anders dan dat het geen vroede luyden werck
den eenen dach te helpen resolveren, dat ick
nynen dienst mach continueren als voren, indien
y den uwen wil Classem houden, ende den ande-
dach te deposeren, dat ick seditieuselic hadde ge-
ickt voor het nemen van de gemelde resolutie.
ke vroedtschappen thoonen, of dat de seditiën
niet ter herten gaen, als sy maer slechs meugen
ken tot ondersteuninge van hare authoriteyt, of
sy het woordt „seditie" alleen gebruycken tot
deckmantel van de onredelicke ende onverant-
wordelicke proceduren, die sy tegen den ontschul-
n by der handt nemen. Dusverre tot bewijs,
desen schryver onder die woorden, welcke nu
terleyt worden, laster verborgen heeft.
an gelycken oock leugenen, want hy seyt, „dat ick
er (te weten in de vergaderinge der remonstran-
verschenen ben neffens noch twee afgesonderde
dicanten uyt dien Classe, uyt den naem van acht
deren", so wy seyden, ende dat ick daer dede
en een seecker onwaerachtich, calumnieus ende
bewyselick schrift." Dese woorden sijn al t' saemen
waerachtich ende onbewyselick. Tis wel soo, dat
in de vergaderinge verschenen ben, maer en ben
er niet gecomen neffens noch twee andere, noch
den naem van andere acht broeders oft van nie-
mden: hebbe oock niet doen lesen eenich geschrift,

goedt of quaet, maer ik ben aldaer gecomen, ontboden sijnde van de gedeputeerde der magistraten van den Briel, ende binnencomende, was het schrift al ten grootsten deele gelesen. Dit behoorde desen schryver wel te weten; want hy selve is daerby ende ontrent geweest ende heeft alle de dingen gehoort ende gesien, gelijck meest alle 'tgunt hy in dese geheele apologie (hoewel seer onwaerachtelick) is beschryvende.

Tis wel te verwonderen, dat de vroedtschappen van den Briel een man sooveel toebetrouwen, dat sy hem toelaten onder haren naeme te schryven ende den H.H. Staten te dediceren een geschrift, van welckers waerheyt of onwaerheyt sy geen kennisse hebben, als onder anderen dit geschrifte is, 'twelck alomme is deurspeckt met grove leugenen, insonderheyt in dese plaetse, daerinne niet een waer woordt en staet, dan alleen dat ick in de vergaderinge ben geweest. In de acte [1]) van mijn deportement (waeruyt hierboven eenighe redenen gestelt sijn) staet geschreven, „dat ick neffens noch andere zeven hebbe overgelevert seekere redenen." Dese acte is buyten twyffel geschreven op het rapport van desen schryver, machschien heeft hy se gedicteert; maer nu schrijft hy hier, „dat ick verschenen ben neffens noch twee andere, uyt den naem van acht broederen." De acte seyt, „dat ick hebbe overgelevert seekere redenen"; dit geschrift seyt, „dat ick se hebbe doen lesen". De acte noemt het „redenen", gelijckt oock waren, maer desen schryver (naderhandt gemerckt hebbende uyt mijn requeste, aen de H.H. Staten overgelevert, dat het in alle billickheyt gefondeert is, sich met redenen te behelpen) noemt het „een onwaerachtich, calumnieus ende onbewyselick schrift". Nadien dan

1) Er staat acta.

de acte der vroedtschappen ende dese hare apologie so merckelicken tegens elcanderen stryden, ende noch d'een noch d'ander de waerheyt voorstelt, so sal ick de historie int corte beschryven, also deselve geschiedt is.

Vooren is verclaert, dat de predicanten van den Ouden- ende Nieuwenhoorn ende Bommeneede op den 12n April, deur de groote instantie van den bailliu, hadden beloeft tegenover drie weken in te brengen de redenen aller harer medebroederen (waert doenelick) ofte ten minste haere eygen-selfs redenen, waeromme sy haer afsonderden van den remonstranten. Als nu den tijdt voorseyt genaeckte, is schiedelicken opgecomen het gerucht van het vertrecken der Engelschen uyt den Briel, weshalven ter begeerte van de magistraet de vergaderinge is uytgestelt geworden. D'Engelschen uyt den Briel sijnde, was mijn heer den bailliu getrocken in de Zijp, ende is om synent wille de vergaderinge noch vorder uytgestelt, namelick tot den 30n Augusti toe. Op dese vergaderinge hebben de broeders contra-remonstranten gesonden de voorseyde drie predicanten met hare „redenen van afsonderinge", by geschrifte gestelt, om deselve in de vergaderinge overluyde te lesen: hebbende dese drie predicanten dusdanigen last, dat sy den remonstranten souden geven copie, in gevalle sy wilden beloven daerop schriftelicken te antwoorden, opdat men mochte sien, waerin sy haer schuldich kenden, waerin niet; item wat feylen sy wilden verbeteren ende welcke niet etc. Maer indien sy niet en wilden beloven daerop te schryven, so en soude men haer niet anders doen, dan de „redenen" voorlesen, opdat sy mochten hooren, dat de afsonderinge op gewichtige redenen gefondeert was. D'oorsake waerom onse broeders drongen op het schryven der remonstranten, niet willende met haer treden

in mondelinge conferentie, was, omdat se vreesden, dat men de gesprokene woorden, so van d'een als d'ander, soude meugen verdraeyen ende anders verhalen dan na waerheyt (gelijck de ervarentheyt sulcx op verscheyden tyden heeft geleert), 'twelck also niet en can gedaen worden, als de woorden beschreven sijn. So sijn dan dese drie predicanten verschenen met het geschrifte, niet ick met noch twee andere, gelijck den schryver (diet nochtans niet onbekent en is) beuselt. Ende volgens en hebb' ick het geschrift niet doen lesen; want nademael ick daertoe niet en was gedeputeert, en hebbe ick oock in de vergaderinge niet willen verschynen, gelijck ick 't oock niet doen en conde, want op dieselve uyere, namelick de clocke negen, als de vergaderinge soude aenvangen, moest ick in de kerck predicken. Ende de predicatie geëyndicht sijnde, moest ick in mijn quartier eenige crancken gaen besoecken ende en quam niet t'huys voor dichte by den een uyeren na den middach. Middelertijdt hadde de camerbewaerder na my wesen vragen ende geseyt, dat ick in de camer comen moeste, so haest als ick t'huys quame. Dit worde my, t'huys comende, van myne huysvrouwe geseydt; maer alsoo 't doen over den middach was, ende ick meende [1]) dat de vergaderinge was gescheyden ofte haest scheyden soude, dachte (ick) te vertoeven tot de namiddaechsche vergaderinge. Doch so quam de camerbewaerder wederom, my seggende, dat ick terstont met hem gaen moeste, dat de gedeputeerde van de magistraten niet en wilden scheyden, voordat se my hadden gesproken, ende dat hem belastet was my deur de stadt te gaen soecken met een stadtsbode, indien ick noch niet

1) Er staat meenende.

t'huys gecomen en ware. Op sulcken ernstich begeeren ghing ick henen. Soverre ist van daer geweest, dat ick verschenen ben met noch twee andere in den naem van acht broederen. In de camer comende, stont den predicant van den Oudenhoorn ende las het meer gemelde schrift, ende hadde 't meeste deel daervan al gelesen, sulcx dat het oock verre van daer is, dat ick het geschrift hebbe doen lesen, alsof ick factotum ende al-bedrijf ware geweest.

Dit geschrift noemt desen leugen-schryver ende calumniateur onwaerachtich, calumnieus ende onbewyselick; maer hy en thoont niet een woordt van onwaerheyt, calumnie ofte onbewyselickheyt. Ick segge inttegendeel, dattet waerachtich, oprecht ende bewyselick is. Wy hebben naderhandt hetselvige schrift overgegeven aen de Ed. Mog. Heeren Staten. Wy sijn daerop gehoort geweest in de tegenwoordicheyt van de gecommitteerden der stede van den Briel (onder dewelcke desen schryver mede gehoorde, doch absent was); daer waren oock present de gedeputeerde van de remonstrantsche predicanten, onse parthiën. Wy hebben aldaer geantwoort ende mondeling bewijs gedaen op alle poincten, die men ons afvraeghde, ende presenteerden te bewysen alles wat in het geschrifte vervatet is, van punct tot punct, indien onse parthiën eenige derselver wilden ontkennen. Maer het vorder bewijs en is ons noch niet afgeëyscht. Het geschrift is alreede meer dan acht maenden geweest in de handen van onse parthiën, sonder dat van henlieden (soveel my bekent is) op eenich poinct is geantwoordt. Met wat bescheydt laten dan de vroedtschappen van den Briel in haren naem schryven, dat het onwaerachtich, calumnieus ende onbewyselick is? Geven Hare Edelen niet daermede te kennen, dat se sijn parthiën ende niet

rechters, veroordeelende onse redenen, eer sy parthiën gehoort hebben? — Wy sullen nu voortgaen tot hetgene onsen schryver noch meer van my seyt.

'T GESCHRIFTE. — Daerinne oock insererende, dat te dien regarde, alsmede over de religionsverschillen, geen eenicheyt langer conde gehouden werden, salva conscientia.

WEDERLEGGHINGE. — Dit schrijft hy so asseurantelick, als ware hy mede geweest in de vergaderinge van de afgesonderde broeders ende aldaer hadde gesien, dat ick sulcx int geschrifte hebbe doen insereren. Hiermede meent hy my aldermeest te nypen ende het onbillick deportement te billicken; maer hy is verre van den wegh. Want hoewel ick nu tegenwoordich bekenne, dat ick doentertijdt in dat deel al te weynich hebbe gedaen, so moet ick nochtans de waerheyt schryven, namelick dat het onwaerachtich is, dat ick die voorschreven woorden of de substantie derselver in 't geschrift hebbe doen insereren. Want als de sommige sulcx voorwendeden, ben ick daertegen geweest, seggende dat wy genoechsaeme stoffe hadden met het aenwysen van de mesusen. Hiervan sullen alle de broeders connen getuygen. Desniettemin sal ick het den schryver toelaten, dat ick het hebbe doen insereren, ende besien wat hy daermede sal connen uytrechten. Hy sal de woorden „geen eenicheyt langer connen behouden" soecken te trecken op de eenicheyt mette predicanten van de Brielsche kercke, waermede hy dan wederomme eenen misslach slaen sal, dewyle het bekent is, dat het geschrift alleenlick is handelende van de eenicheyt, te houden in de Classe. Desen schryver heeft immers selve bekent articul 2, „dat ick, nietjegenstaende het verschil over de huydensdaechsche religionsquestiën, evenwel alle broederschap met

myne twee met-predicanten hebbe toegestaen ende onderhouden." Wat soud' ick meer hebben connen doen in dese saecke? Ist dat yemandt hier tegenwerpt: Ghy en soudt voortaen soodanige eenicheyt niet hebben connen onderhouden in de kercke, wanneer de Classe soude gescheyden sijn, dien antwoord' ick aldus: hadd' et den heeren vroedtschappen belieft met patientie de uytcoemste daervan te verwachten, om daerna van de saecke te oordeelen, so hadden sy gedaen als vroedschappen, daer syluyden nu hebben gehandelt in het tegendeel. Daeromme als de lesers deurgaens mercken of letten op die dingen, welcke de kercke van den Briel ende welcke den Classi concerneren, ende deselve van den anderen onderscheyden, sullen sy wel sien, dat desen schryver alomme los is ende geenen clem en can bybrengen met alle syne gemaecte woorden ende verre gesochte redenen.

Condt ghy (sal hy machschien vragen) eenicheyt houden met uwe met-predicanten in de kercke, niettegenstaende de religionsgeschillen, ende condt ghy dat niet doen mette predicanten in den Classe? Antwoorde: Wanneer de predicanten in der stadt dieselve religionsgeschillen hadden gedreven, welcke eenige dreven, die in de Classe sijn ende ongecensureert henenghingen, so soud' ick soo weynich met dese als met gene hebben connen eenicheyt houden. Op wat conditie wy in de stadt eenicheyt hielden, is aengewesen articul 4. Maer by eenige in de Classe worde dit gedreven: „dat onse ende hare leere was overeen te brengen, gelijck twee schepen in eene haven te brengen waren, van dewelcke het eene na den Briel ende het andere na Rotterdam henenseylde; dat wy, contra-remonstranten, niet en conden saligh worden door onse leere, als sijnde valsch; dat men liever in geenen God en soude gelooven, als in dien God, welck Calvinus beschrijft, daer hy handelt

van de predestinatie, want dat eenen quaden God ende een tyran is; dat eenen hadde getwyffelt of daer een God ware, of de Schriftuyr Gods Woort ware, of Christus de Sone Gods ende oft hy wijs of sot ware," ende diergelycke grouwelen meer, welcke int voorgemelde schrift tot redenen onser afscheydinge aengeteyckent [1]) sijn. Hadden myne metpredicanten alsoo gesproken, ick en soude met haer geene eenicheyt hebben willen noch connen houden salva conscientia. Daerom en brengt den schryver dese dingen niet op sijn rechte plaetse, maer morst het een onder 't ander, opdat hy by den onbekenden mochte hebben eenigen schijn int defenderen van de vroedschappen van den Briele.

'T GESCHRIFTE. — Doch weygerden copie van 't voorschreven geschrifte, tenware de beschuldichden voor haerlieden beloefden haere defentie te doen.

WEDERLEGGHINGE. — Waerom dese weygeringe geschiede, is hier rechts te voren aengewesen, gelijck oock daervoren verhaelt is, waerom dit geschrift is overgelevert geworden, namentlick omdattet den broederen soo ernstich was belast van den bailliu van Voorne, dat sy souden inbrengen de redenen van hare afsonderinge. So en geschiede het dan niet eygentlicken, om den remonstranten te beschuldigen, maer om haer selven te ontschuldigen over haerluyder absenteren uyt den Classe. Hierom was het onnoodich den remonstranten copie te geven, tenware dat sy hadden willen aennemen schriftelick te bewysen, dat de redenen valsch ende sonder fondament waren; want de broeders en wilden tegen

1) Er staat aenteyckent.

de remonstranten niet pleyten voor eenige polityeque rechters, maer simpelick van haer scheyden, tenware dat sy haer beterden, na de leere Pauli Rom. 16 : 17.

'T GESCHRIFTE. — Haer geschrift voorschreven intituleerende metten naem van de rechte Classe, ende de andere, daer de gecommitteerde van den Briel present waren, als aen de kerckencamer van den Brielle.

WEDERLEGGHINGE. — In het voorseyde geschrifte en wordt van dese dingen geen gewach gemaeckt; maer de credentie, die de drie voorseyde predicanten medebrochten, om te thoonen dat sy van de andere gesonden waren, luyde op dusdanige wyse, dat de predicanten van de Classe van Voorn ende Putten, vergadert sijnde in den Oudenhoorn, hadden de voorseyde drie broederen uyt het midden van haer gedeputeert, om te verschynen in de kerckencamer van den Briel etc. Dit beknaecht desen schryver almede, ende schijnt het te willen duyden, alsof de broeders hiermede hadden gevilipendeert de reputatie ende authoriteyt van de heeren van den Briel, hetwelcke den broederen noyt en is in den zin gecomen.

Nu wil ick gaerne alle onpartydigen te oordeelen geven, wat ick met dese dusverre verhaelde handelingen hebbe misdaen ende wat redenen de vroedtschappen van den Briel hebben gehadt om my te deporteren? Want dit ist nu altemalen, waerop mijn deportement is gevolght, gelijck hetselve blijckt uyt de acte, daervan gegeven, dat namelick by de vroedtschappen al was geresolveert my te deporteren (so ick by den remonstranten niet wilde blyven), eer dat ick by Hare Edelen in de camer quam ende eer dat yemandt van der vroedschappen wegen met my hadde gesproken, zedert dat het voorgemelde schrift den remonstranten was voorgelesen.

Alles wat hierna noch volght en sijn maer incidenten of gemaeckte woorden ende blauwe glosen, om den leser te abuseren. Want 'tgunt hy nu beschrijft is altemalen geschiedt, nadat de resolutie van mijn deportement was genomen: hoewel hijt hier mede bylapt, alsof het redenen waren, om dewelcke men my heeft gedeporteert. Daeromme ick hem noch al navolgen moet (gelijck ick hem tot hiertoe gevolght hebbe) ende syne fauten, ist niet int geheel, ten minste ten deel aenwysen.

'T GESCHRIFTE. — De gecommitteerde van den Briel hiervan rapport gedaen hebbende in de vroedtschappe opten eersten Septembris, so sijn voor deselve ontboden de drie predicanten.

WEDERLEGGHINGE. — Merckt hier de haesticheyt! Op den 30n Augusti worde het geschrift gelesen. Den 31n waren dese gedeputeerde metten remonstranten doende, om eenen Arminiaenschen student t'examineren, sodat se dit rapport niet eer en conden doen dan opten eersten Septembris, so jachtich sijn se daermede toegegaen. Voorts, hoe favorabel dit rapport gedaen is in mijn regard ende hoe waerlick alle dingen verhaelt sijn, can uyt het voorverhaelde eenigermaten gemerckt worden.

'T GESCHRIFTE. — Alwaer na iterative communicatie, met Willem Crijnsze hierover gehouden, met presentatie van hem soowel als d'andere in sijn gevoelen te willen tolereren, is van hem vrundtlick versocht tolerantie volgens voorgaende beloften.

WEDERLEGGHINGE. — Dit is geheel abusivelick ende onwaerachtich gestelt. Men heeft met my wel gedebatteert over dese afsonderinge, maer gantsch niet,

noch eens noch iterativelick, gecommuniceert wat voor remedie men hiertoe soude meugen gebruycken. Dat men my soude hebbe gedaen „presentatie van my sowel als d'andere te willen tolereren in mijn gevoelen", is my onbewust; 't en was oock niet van noode, dewyle ick daerover niet en claechde noch te clagen hadde. Dat oock „van my vrundtlick is versocht tolerantie volgens voorgaende belofte", is t'eenemael onwaerheyt; want nadien ick met myne met-predicanten geen questie en hadde, waertoe soude dan dit versoeck hebben gedient? Men heeft sulcx van my niet versocht, veelmin vrundtlick versocht, ja, ick en ben op die tijdt van niemanden vrundtlick toegesproken; maer den bailliu (verbittert sijnde, omdat int voorseyde schrift syne fauten oock waren aengewesen) en dede, onder den naem van de Magistraten ende Staten, anders niet dan braveren, spytich spreken ende commanderen, als hadde hy een cleyn graefjen geweest.

Ende wat soude men met my hebben iterativelick gecommuniceert ende vruntlick van my versocht, daer ick al was gecondemneert, eer ick binnenquam of ontboden worde, op het rapport van de gecommitteerden, dat ick namelick een geschrift hadde helpen overgeven tegen de remonstranten, sonder dat de vroedtschappen het geschrift hadden gesien (want de gecommitteerden en hadden geen copie), veelmin de redenen, daerin vervatt, overwogen; maer contenteerden haer met alsulcken rapport, als den bailliu van Voorne (sijnde onse parthie formeel) beliefde te doen, te weten dat het was een onwaerachtich, calumnieus ende onbewyselick schrift. Op welck rapport Hare Edelen resolveerden my te deporteren, eer ick was gehoort, tegen alle forme van rechte, als blijckt uyt de acte van deportement, nu meermalen verhaelt, in dewelcke staet: „by de vroedtschappen

goedtgevonden ende geresolveert te sijn dat, in gevalle ick my niet en wilde houden by den remonstranten ende van de andere afscheyden, ick my dan soude houden gedeporteert van mynen dienst"; item „dat ick daerop by henlieden ben ontboden geweest." Ergo niet met my gecommuniceert nochte int vruntlick versocht tolerantie etc. Dese precipitante handelinge hebben Hare Edelen naderhandt aengemerckt als onbehoorlick gedaen; daeromme laten se nu, als het laet is, schryven, als tot eene verbeteringe, „dat se my hebben ontboden, iterativelick met my hebben gecommuniceert, schoone presentatiën gedaen, vruntlick versocht etc." In allen schijn, als hadden sy alle debvoir aen my gedaen, eer sy tot het deportement gecomen sijn, hetwelcke met hare eygene acte [1]) nu bewesen is onwaerachtich te sijn.

'T GESCHRIFTE. — Articul 7. Doch is hetselve by hem met trotse, vermetele ende oock listige woorden geweygert.

WEDERLEGGHINGE. — Nadien ick nu bewesen hebbe, dat sulcx aen my niet en is versocht, so is oock met eenen bewesen, dat ick het niet en hebbe geweygert; maer moet volgen, dat dit alles van den trotsen ende vermetelen schryver listelicken is versiert ende uyt de penne geworpen. Hy poocht het nochtans te bewysen, als volcht.

'T GESCHRIFTE. — Articul 8. Met trotse ende vermetele, als vermaent sijnde op beloefde obedientie van Uwe E. Mo., seyde: „Men seyt altijt van de gehoorsaemheyt van mijn Heeren de Staten ende van de magistraten: dien naem is groot genoech om yemandt te

1) Er staat acta.

intimideren. Ick ben een dienaer Gods, ick en weet daer niet meer van te seggen: ende by so verre ick de heeren niet aen en stae, de heeren hebben maer te seggen: Willem Crijnsse, ghy en dient ons niet, ende daermet gedaen."

Wederlegginge. — Wanneer men maer slechs den stijl ende de tsamenenoopinge van dese woorden aenmerckte, soude men wel sien, dat deselve sijn met stucken ende stollen byeengeraept ende datter veele ondertusschen sijn uytgelaten. Derhalven ontkenne ick de reden, soe sy daer leydt. Wel bekenn' ick, datter eenige diergelycke woorden van my gesproken sijn, maer sy en worden niet getrouwelick verhaelt, alsoock niet de occasiën, waeromme sy gesproken sijn. Dit soude nochtans alsoo behooren, 't soude oock groot licht geven ende my ontschuldigen. Wat isser dan gepasseert? Den heer bailliu plach voor een gewoonte te hebben, dat alles wat hy van den predicanten wilde hebben gedaen, henluyden sulcx beval in den naem van de Heeren Staten, hen dreygende met de onttreckinge van haerlieden tractement etc. Maer wy lieten ons duncken, dat wy de meeninge van de H.H. Staten so wel wisten als syne Edt. Dewyle hy dan nu mede den naem der Heeren Staten t'elcken gebruyckte, of het te pas quam ofte niet, seyde ick dat hy dien naem slechs gebruyckte als een bulleman, om my vervaert te maecken, ende dat ick evenwel daervan niet vervaert en was, my versekerende op de discretie van Hare Ed. Mog., dat sy my (gehoort hebbende) geen ongelijck geven souden. Tot een waerteecken van dien hebb' ick my altijdt op de Staten beroepen, dickwils gebruyckende de woorden Pauli: „Ick beroepe my op den Keyser." Ick bekenne oock geseyt te hebben: „By so verre de Heeren Staten of de magistraten my yet wilden ge-

bieden, dat strydich ware tegens myne conscientie, so en soude ick hun niet obediëren, want ick en ben niet een dienaer der menschen, maer Jesu Christi ofte Gods". Maer dat ick soo plotselick sulcke woorden (als onsen schryver stelt) soude hebben gesproken, ontkenne ick rondelicken.

Ende noch evenwel bindt den schryver alhier het zeyl een reefjen in, in vergelyckinge nadat hy int eerste de haven was uytgeloopen, vreesende per avonture het schip te verseylen. Want in December laestleden seyde den bailliu, niet min onbeschaemdelick dan onwaerachtelick, in mijn presentie, voor de Ed. Mog. Heeren Gecommitteerde Raden, dat ick geseyt hadde: „Ick ben een dienaer Gods, inmediate", dat is sonder middel van menschen, „beroepen ende daerom en stae ick onder geene menschen." So groff dorfde hy doentertijdt spinnen. Doch ick antwoorde daerop alsoo, dat sijn Ed[t]. stille sweegh ende dat Hare Ed. Mog. hadden contentement. Desniettemin moettet hier wederom (doch met slechter woorden) te passe gebracht worden ende daerby gevoecht, dat ick trotsich ende vermetel gesproken hebbe, evenalsoff een wettich predicant niet en soude connen seggen sonder trotz ende vermetelheyt: „Ick ben een dienaer Gods." Voorwaer, wie dat niet en derf seggen met eene goede versekertheyt, die en is niet waerdich een predicant genaemt te worden.

Het andere, dat ick namentlick soude geseyt hebben: „By soo verre ick de heeren niet aen en stae etc.", is gefingeert of ten minsten verdraeyt. Want hoe soude ick de heeren sulcke redenen hebben voorgehouden, dewyle ick Hare Edelen noyt sulck een recht hebbe connen toeschryven van predicanten af te setten, 'twelck haer oock niet en competeert, als bewesen is articul 1. Maer het is aldus toegegaen.

Men wierp my voor de seditieuse predicatiën, waervan geseyt is articul 6, ende als ick vraeghde: „Mijn Heeren, wat hebb' ick gepredict?" en was daer niemandt van Hare Edelen, die het wisten te seggen. Ten laetsten verhaelde Burchvliet yetswat daervan: 'twelck gedaen sijnde, vraeghde ick wederom: „Wat de heeren daerinne hadden te berispen?" Waerop ick voor antwoordt creegh, „dattet wel waerheyt was 'tgunt ick geseyt hadde, dan dat men in dese tyden also niet en moest spreken van de magistraten." Want ick hadde oock onder anderen geallegeert uyt den Psalm 82: „Ick hebbe wel geseyt: ghy sijt goden ende altemael kinderen des Alderhooghsten, doch ghylieden sult sterven als menschen." Oock hadde ick geseyt, dat „gelijck ick het doen dier menschen niet en conde prysen, welcke de publycke kercke verlieten, dewyle daerin noch suyver worde geleert, also en conde ick oock niet prysen, dat men deselve luyden quelde ende moeyelick viel, wanneer sy in hare huysen in stillicheyt malcanderen sochten te oeffenen in den Woorde des Heeren." Dese twee dingen wierden spetialicken van Hare Edelen aengeknaecht, ende dit is de seditieuse predicatie, daer notitie van gehouden is, dewelcke ick mede van woorde tot woorde in geschrift beware. Mynen teext was uyt Act. 8:3: „Saulus verwoestede de gemeente, gaende in de huysen etc." Nu en conde niemandt van Hare Edelen seggen, dat hetgunt welck ick gepredickt hadde niet eygentlicken uyt den teext en vloeyde, ende nochtans en was het niet gepredickt na haren zin. Daeromme ick eyndtelick seyde: „Predick ick niet na uwen zin, ghy meught my echter seggen, hoe ghy wilt gepredict hebben," welcke woorden of qualick verstaen of misduydt of met opset verdraeyt geworden sijn. Ende sooveel geseyt van de trotse ende vermetele woorden. Nu van de listige.

'T GESCHRIFTE. — Articul 9. Met listige woorden, wanneer hy syne afsonderinge met tijdt scheen te willen bepalen, seggende, soo [1]) wanneer de abusen, denoterende die calumniën, daer sy de broeders mede beschuldicht hadden, souden sijn geremedieert, weder tot de Classe te willen keeren.

WEDERLEGGHINGE. — Hiertegen segg' ick vooreerst, dat dit niet listelick, maer eenvoudelick gesproken is geweest. Ontkenne oock, dat de abusen, die wy hadden aengewesen, calumniën sijn. Ende segge wederom, dewyle de vroedtschappen dit aldus laten uytgaen op haren naem, dat sy haer gedragen als patronen van deselve abusen; item als parthiën ende niet als rechters. Waeruyt weten Hare Edelen, off het calumniën ofte waerachtighe aenwysingen sijn, nadien sy de sake noyt en hebben laten ter proeve comen, daertoe wy altijdts willich ende bereydt sijn geweest? Off en was het niet de pyne waert op dese dingen ondersoeckinge te doen? Ja, hoe conden Hare Edelen op den eersten Septembris dese „redenen", die sy doen noch niet gesien noch gehoort en hadden, condemneren voor calumniën, my daeromme deporterende op het simpele rapport van den bailliu? Sal dit noch heeten onpartydich sijn ende d'eene parthie niet meer als d'andere favoriseren?

Wat hadden Hare Edelen minder behooren te doen, als de saeck te ondersoecken, daerover sy eene sententie wilden uytspreken? Ende indien sy dan hadden bevonden, dat onse „redenen van afsonderinge" niet dan calumniën waren geweest, so hadden Hare Edelen my daervan connen onderrichten, contentement geven ende in de vorige eenicheyt houden: ofte indien ick

---

1) Er staat: dat soo.

alsdan tot geen redenen hadde willen verstaen, so hadden sy met meerder schijn van recht tot het deportement meugen comen (hoewel sulcx in hare macht alleen niet en staet, gelijck bewesen is articul 1). Doch het was henlieden niet te doen, om de scheuringe te heelen ende my te behouden (veele van hen verblyden hen in den ondergang der kercken), sulcx dat het scheen dat se verblijdt waren yets gevonden te hebben, 'twelck sy mochten gebruycken tot eenen deckmantel van schijn-redenen, gemaeckt om my te licentiëren ende wech te helpen als eenen, die henlieden lange tegen de borst was geweest. Doch sy sijnder al te groffelick mede tewerckgegaen, sonder te dencken, hoe sy tselve tavont ofte morgen souden connen verantwoorden; sonder oock te overwegen, wat swaricheden daerdeur in hare stadt ende onder hare burgerie souden meugen ontstaen. Besluyte dan dit 9n articul met protest, dat ick in eenvoudicheyt ende niet listichlick gehandelt hebbe, niettegenstaende onsen schryver sulcx gaerne soude bewysen int volgende.

'T GESCHRIFTE. — Articul 10. Omme also listelicken de vroedtschappen in te beelden, of hy in sommige predicatiën, woorden of daden was geargert, 'twelck gebetert sijnde by censure ofte anders naer merite, alle saken weder souden sijn gerecht, daer hy nochtans by het voorseyde geschrifte de religionsverschillen als de bysonderste oorsaecke van de scheuringe hadde gestelt.

WEDERLEGGHINGE. — Wanneer dit alsoo ware geweest, so en ware het geen bewijs van myne listicheyt, maer veelmeer van dommicheyt ende groote slechticheyt: ja, dit stellen is een bewijs van des schryvers groote partiaelheyt, waerdeur hy soo

is gealtereert, dat hy (die anders niet mal en is, wat hem lett) hem selven verwerret, want hy wil bewysen, dat ick voor de vroedtschappen listelick hebbe gesocht te verbergen 'tgunt ick hadde opentlicken gestelt by geschrifte als de bysonderste oorsake van de scheuringe, namelick dat ick om 't verschil in der religie wilde scheuren, ende dat ick, om sulcx te verbergen, soude hebben gesocht Hare Edelen listelick in te beelden, dat ick in sommige predicatiën, woorden ofte daden geargert was etc. Maer ick vrage: Wanneer ick soude geargert sijn om 't verschil in de religie, waerin dattet anders soude connen wesen dan in sommige predicatiën, woorden ofte daden? Men en can immers, soolange yemandt hem selven stille houdt, niet mercken wat in sijn herte verburgen is. Soude ick dan hebben willen secreet houden ende verbergen, „dat ick wilde scheuren om de verschillen in de religie", en soude ick den heeren vroedtschappen hebben geopenbaert, „dat ick was geargert in sommige predicatiën, woorden ofte daden der remonstranten, die ick wilde gebetert hebben by censure etc., dat soude, voorwaer, van 't sotte gespeelt sijn, maer niet listelick gehandelt. Meugelick sal den schryver seggen: Ghy en wildet niet bekennen, dat ghy om de algemeene huydendaechsche verschillen in de religie wildet scheuren, maer wel om eenige absurde propoosten etc. Antwoorde: Indien hy verstaet met de algemeene huydendaechsche verschillen die dingen, welcke gestelt sijn in de Acte van tolerantie, waervan gesproken is articul 4, so is het waer, dat ick niet en hebbe willen bekennen (alsoock noch niet), dat ick daeromme hebbe gesocht te scheyden, ende dit en sal nimmermeer connen bewesen werden. Maer meent hy met die verschillen alle de verschillen, die huydensdaechs in swange gaen ende die oock plaetse hadden in onsen

Classe, so weet vryelick dat ick sulcx noyt en hebbe willen verbergen voor yemanden, veelmin voor de vroedtschappen, dat ick metten geenen, die sulcx dreven, geen broederschap en begeerde te houden. Waeruyt blijckt, dat ick niet en hebbe gesocht den heeren vroedtschappen listelicken in te beelden soodanige dingen, die anders inderdaedt waren dan ick se voorstelde. Onsen schryver soeckt nochtans hiervan blijck by te brengen, als volght.

'T GESCHRIFTE. — 't Welck oock claerlick bleeck op den 28n dito, alwaer 't selfde by geteyckende acte aen U. E. Mo. commissarisen worde ter handen gestelt.

WEDERLEGGHINGE. — Het blijckt claerlick, dat desen schryver met sijn stuck becayt is ende geen mouwen daeraen setten can, sodat hijt in seven vaten ghieten moet, sonder noch eenige forme of gedaente daeruyt te erlangen. Hy wil enckel van my een clouckert maken, of ick het ben of niet. Ja, al ware ick so bott als mijn elleboogh, so moet ick nochtans subtijl ende listich wesen als eenen, die onder ende boven de aerde gaen can ende die deur den derden weet behendichlick syne personagie te spelen. Twelck alles verre van daer is ende van alle christenen behoort te wesen. Merckt, beminde leser, de acte, waervan hy alhier schrijft, is den E. heeren commissarissen ter handen gestelt van de afgesonderde predicanten onses Classis in myne absentie. Sy en is oock van my niet onderteyckent, hoewel ick se mede gesien ende gelesen hebbe. Wat claer blijck can doch den schryver daeruyt voortbrengen, om te thoonen, dat ick de vroedtschappen met listige woorden yet hebbe gesocht in te beelden? Mijn deportement is geschiedt op den eersten Septembris ende dese acte is overgegeven op den 28n

dito. Can dat blijck eenigermaten dienen tot verschooninge van der vroedtschappen onbehoorlicke handelinge? Ofte wisten Hare Edelen op den eersten Septembris 'tgunt op den 28n dito soude geschieden? Seyt den schryver, dat immers daeruyt claerlick bleeck op den 28n, hoedanich myne ghesintheyt was op den eersten Septembris: ick antwoorde, dat hy hem abuseert, want de menschen sijn veranderlick. Het soude wel connen gebeuren, oock wel meugen bestaen, dat een predicant, staende by onsuyvere leeraers, om gewichtige oorsaken niet en conde resolveren van haer te scheyden ende syne gemeente te verlaten, maer dat hy, geweldichlick uyt synen dienst gestooten sijnde, niet wederom met deselve een jock soude willen trecken. Wanneer ick dan op den 28n Septembris alschoon soodanigen resolutie hadde genomen, gelijck ick nu tegenwoordich alsoo geresolveert ben, so en conde sulcx geensins dienen tot justificatie van der vroedtschappen handelinge, die my van de publycque kercke hebben afgescheurt, eer ick soodanigen resolutie conde nemen. Derhalven en is dit blijck, 'twelck den schryver alhier bybrengt, niet claer, maer gantsch onclaer ende duyster, gelijck meest alle de bewijsredenen sijn, die de procureurs van quade saecken voor den dach brengen.

'T GESCHRIFTE. — Articul 11. Alwaer eene van de afgesonderde broederen uyt aller naem verclaerde dese woorden in spetie ten naesten by: „Mijn Heeren, wy willen U. E. rondtuyt verclaren, tis ons om de mesusen gantsch niet te doen, 't let ons op de leere; wy souden op de mesusen so nau niet sien, so daer maer een goedt borst ware van onse gesintheyt, wy souden hem lichtelick de

handen opt hooft leggen, al hadde hy vry wat buyten de pot gepist."

WEDERLEGGHINGE. — Dit is quansuis noch een claer blijck van myne listicheyt; maer ten is geen bescheydt wat alhier geraescalt wordt. Wie soude in soo eerlicken vergaderinge, als doen by den anderen was, sulcke absurde propoosten derren uytbollen? Doch genomen 't waer geschiedt: waeruyt weet dan noch desen schryver, dat dien afgesonderden broeder dit verclaerde in aller naem? Heeft hijt dan eerst alle de broeders afgevraecht? Ofte hebben sy hem daertoe gedeputeert gehadt? Ick denck wel neen. Ende oft alsoo geschiedt ware, hoe sal dan dit noch op my gepast connen werden, die daer noch by noch ontrent en ben geweest, die oock noch rechtevoort niet en weet, of dit alsoo geseyt zy ende wie het soude geseyt hebben? Doch hier staet, dat hy alsoo geseyt heeft „ten naesten by." Ick dencke dattet al vry wat veel verscheelt. Immers daer is van datter van is, ick verclare met desen, dat ick sulcke redenen int minste niet toe en stae, maer deselve verfoeye met mondt ende herte. Segge voorts, dattet onbehoorlick gedaen is, my sulx mede te last te leggen, als ware het uyt mynen naem gesproken geweest. Ende nochtans maeckt onsen schryver uyt dese ende andere voorgaende quade bewijsredenen syne conclusie als volcht.

'T GESCHRIFTE. — Articul 12. Sulcx hy, Willem Crijnsse, onwaerachtelicken de vroedtschappen socht wijs te maken, dat syne afsonderinge op scandalen was gefondeert, omme alsoo daermede [1]) bequaemelick sijn geteyckende

---

1) Bij Van Alkemade staat: daar na, in plaats van alsoo daermede.

condemnatie over de leere tegens syne metbroeders op den predickstoel int werck te stellen.

Wederlegghinge. — Nademael desen schryver soo dickwils verhaelt, dat ick de vroedtschappen met listicheyt ende onwaerachtelick hebbe gesocht wijs te maken, dat myne afsonderinge van de byeencoemste der Arminianen in den Classe (want dat is alleen 't punct) was gefondeert alleenlick op scandalen, dat is op haer argerlicke leven, ende niet op de leere, so antwoorde ick hem waerachtelicken, dat hy eenen onwaerachtigen schryver is. Om 'twelcke te bewysen, ick wederom der heeren acte van mijn deportement moet voorthalen, dewelcke seyt, in generale termen de vroedtschappen geantwoordt te hebben: „dat ick de vergaderinge des Classis wel wilde byblyven, mitz dat men de swaricheden weghneemt." Ende sulcx is oock in effecte myne antwoorde geweest, want ick niet vele woorden, te deser materie dienstich, en hebbe gebruyckt. Seght nu eens, schryver, welcke waren dese swaricheden, die ick wilde wechgenomen hebben? Waerent niet dieselve, welcke int voorgemelde geschrift waren ghestelt, waervan de bysonderste waren (na u eygen getuygenisse articul 10) de religionsverschillen? Want ghy seght: „dat ick in dat geschrift de religionsverschillen als de bysonderste oorsaecke van scheuringe hadde gestelt." Van dit geschrifte worde op datmael gesproken onder den vroedtschappen: dese swaricheden begeerde ick wechgenomen te hebben. Accordeert dan, condt ghy, dit uwe eygene different, ende dan sal ick seggen, dat ghy een man met eeren zijt.

Dat hier noch voorts staet van de „geteyckende condemnatie over de leere tegens myne med-broeders op den predickstoel int werck te stellen", en is niet dan een versierde beuselinge. Ick en hebbe geene

condemnatie geteyckent, hadde het oock op myne med-broeders niet geladen; wy waren datmael metten anderen tevreden, gelijck syluyden selve tegens veel personen hebben verclaert ende noch wel verclaren souden, alst noodt dede. Ende evenwel schrijft desen beuselaer noch voorts in dit

GESCHRIFTE. — Articul 13. Aldus E. Mo. Heeren, heeft hy syne[1]) executie begonnen, de classicale vergaderinge met een scheuringe evenals met een deportement executerende ende naer de executie aenvangende de beschuldinge.

WEDERLEGGHINGE. — Woude onsen schryver geloof meriteren, so moeste hy bewysen, „dat ick de classicale vergaderinge met eene scheuringe evenals met een deportement hebbe geëxecuteert ende dat ick na de executie hebbe de beschuldinge aengevangen." Dat is, dat ick den man eerst hebbe 't hooft afgehouwen ende daerna overleydt, wat crimen ick hem best soude te laste leggen. Doch geen van beyden en is in sijn vermeugen. Ende och! hoe wel soude dit connen gepast werden op de handelinge van de vroedtschappen van den Briele, dewelcke met my hebben begonnen van de executie, my met een deportement executerende, ende daerna (nu sy hooren dattet hun van al de werelt wordt schande gesproken) met dit beuselachtich geschrifte voortcomen, om naer de executie de beschuldinge aen te vangen. Doch laet ons dese duystere woorden onses schryvers wat int licht brengen, om te besien wat voor een luyster sy by haer selven hebben, ende eerst dat ick „de classicale vergaderinge evenals met

1) Bij Van Alkemade staat: van de, in plaats van syne.

een deportement hebbe geëxecuteert." Ick en weet niet, of ick hier worde gestelt als bailliu of schepen of beul van de Classe, of dat ick alle die ampten te samen hebbe bedient. Immers watter van sy, ick ben na sijn schryvens de man, die de Classe heeft gescheurt, gedeporteert ende geëxecuteert. Een groot werck, voorwaer, van eenen man aengerichtet! De scheuringe van eene classicale vergaderinge soude meugelick deur eenen connen veroorsaeckt worden. Ende so desen schryver selve niet en is den voornaemsten oorsaecker van de voorgemelde scheuringe, so en sal hy daervan t'syner tijdt geen rekenschap geven. Mynenthalven kenne my daervan onschuldich, hebbe oock alreede op de voorige poincten genoechsaem bewesen, dat ick gheene oorsake en hebbe gegeven tot scheuringe, niemanden daertoe hebbe opgerueyt, maer wel ontraden, veelmin selve de Classe gescheurt: wachte daerom op naerder bewijs van desen schryver. Maer dese vergaderinge nu scheurende of gescheurt sijnde, hoe is die van my gedeporteert ende geëxecuteert? Hebbe ick dan de classicale vergaderinge in beyde hare gescheurde deelen gedeporteert ende geëxecuteert? So moet ick dan gedeporteert ende geëxecuteert hebben soowel de contra-remonstranten als de remonstranten, die alt' samen vijf ende twintich int getal sijn. Wat seght ghy, schryver? Is dit u geschrifte wel bewyselick? Is het niet een onwaerachtich, calumnieus ende onbewyselick schrift? Twelck ghy nochtans dediceert de Ed. Mog. Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, omme deselve listelick in te beelden, wat een schadelicken mensche ick in den Classe ben geweest ende hoe hooch noodich het was, dat de vroedtschappen van den Briel my inderyl daeruyt ruckten. Dan ick houdet daervoor, als ick eens tegens u sal meugen geconfronteert werden, dat Hare

Ed. Mog. uwe valsche beschuldighingen niet en sullen geloven. Ten alderhoochsten genomen en hadt ghy niet meer behooren te schryven, dan dat ick de remonstrantsche predicanten hebbe evenals gedeporteert ende geëxecuteert met eene scheuringe. Maer is dat de Classe ofte de classicale vergaderinge? Sy en waren doen ter tijdt niet boven 7 ofte 8 int getal, gelijck se noch al het minste deel van de Classe sijn. Ende als ghy dese al specificeerde, so soude ick noch evenwel ontkennen, dat ick deselve evenals gedeporteert ende geëxecuteert hebbe met eene scheuringe. Niet daeromme, omdat ick my dies soude schaemen, maer omdat ick het niet en hebbe gedaen. Want hoewel ick sulcx achte noodich ende volgens eerlick gedaen te sijn, dat men na kerckelicke ordeninge, comform Gods woordt, uyt de classen ende kercken versende soodanige predicanten, welcke met die euvelen besmettet sijn, waervan ons geschrift is meldende, so moet ick nochtans bekennen, dat die eere my niet toe en comt, gelijck uwen vijfden artyckel selve van my getuycht. Daeromme passen uwe articulen op malcanderen gelijck een haspel op een vleyschpott, gelijck oock 'tgene ghy hier oock aen de H. H. Staten schrijft, dat wat ick gedaen hebbe, is „alles strydich jegens U. E. Mo. goede meeninge ende intentie, oock by ons ingewillight ende by hem beloeft naer te comen." Ende ick segge in plaetse van dien: het is alles strydich tegens de wet ende den goeden wille Godes, dat men syne dienaers afschupt van de predickstoelen, met gewapende mannen soeckt ende najaecht, met listicheyt uytter stadt schickt ende dan noch arbeydt achter haren rugge met onwaerheyden te beswaren, soeckende de hooge overheden tegens haer op te hitsen, als gedaen hebbende jegens Hare Ed. Mog. goede meeninge ende intentie. Hetwelcke ick

t' eenemael ontkenne, wel versekert sijnde, dat sulcx nimmermeer en sal connen bewesen werden. Wy gaen nu voorts.

'T GESCHRIFTE. — Articul 14. De vroedtschappen, nu claerlick siende 'tgene sy overlange hadden vermerckt, in goeder gewissen niet connende billick, dienstich ofte schriftmatich achten, dat men op den stoel des vredes de oneenicheyt soude planten, hebben gecondescendeert tot sijn deportement, hem noch latende volgen sijn gagie, huys ende andere emolumenten.

WEDERLEGGHINGE. — Wat dunckt u, leser! coemt dit niet wel sterck by? Willem Crijnsze (na des schryvers eygen seggen) heeft alle broederschap onderhouden met syne med-predicanten ende heeft (opt quaetste genomen) syne meeninge gedissimuleert totten 30n Augusti toe; maer den tweeden dach daeraen opten 1n Septembris „sagen de vroedtschappen nu claerlick 'tgene sy overlange hadden vermerct". Ende wat doch? „Dat men op den stoel des vredes de oneenicheyt soude planten". Hoe hadden dese vroedtschappen dit doch overlange vermerckt, daer de predicanten alle broederschap metten anderen onderhielden? Ende waeraen sagen sijt nu claerlick, dewyle sy noch schrift noch teecken en sagen van alles wat hier geseyt wordt? Conden sy dan wel sien 'tgunt my noyt en was in den zin gecomen? Ofte 'tgunt ick (nadat onsen schryver beuselt) hadde gedissimuleert totten laetsten toe? Dewyle hy vooren heeft gheseyt, dat ick noch in de laetste uyere met listige woorden de vroedtschappen yet anders sochte in te beelden, hetwelcke eerst claerlick bleeck op den 28n dach daeraenvolgende. Wie desen schryver hierin geloven wil, die mach

het doen. Liever sal ick het gelooven, als de woorden aldus herstelt sijn: „De vroedschappen begonsten nu eenigermaten te sien 'tgene waerna sy van overlange hadden geherct ende gestaraooght, te weten dat se nu eenich decksel souden hebben voor te wenden, om my van den predickstoel te crygen." So men dit anders uytleydt, so is het mis ende niet getroffen. Want indien dese vroedtschappen sowel mynen persoon als de eenicheyt der kercke gesocht hadden te behouden, so souden sy immers hebben gesocht te voorcomen die moeyelickheden, die sy van overlange hadden vermerckt. Sy souden sulcken persoon, die hem selven soo langen tijdt hadde bethoont vreedsaem te sijn, die sulcken broederschap met syne med-predicanten hadde onderhouden, die de acte van tolerantie hadde ingewillight ende die onder de burgerie wel bemindt was, immers hebben behooren te persuaderen tot continuatie van sijn begonnen werck ende eenige instantie hebben gedaen om hem te disuaderen van sijn tegenwoordighe voornemen. Ende soo hy in den eersten daertoe niet en hadde connen verstaen, souden sy hem eenigen tijdt van bedenckinge hebben gegeven (selfs doen hy die versochte), op hope dat de vorige eenicheyt noch een wyle tijdts mochte hebben geduyert. Waertoe sy oock hadden swaerwichtige redenen, als dat het gantsche landt byna vol onruste geworden ende in den Briel noch tamelicken vrede was, ende dat men voor de handt sach, wat onruste daer voor de deure stondt, indien ick quaeme te geraken uyt den publycken kerckendienst, alwaert oock soo geweest dat ick selve mijn afscheydt hadde genomen. Soude dan een eersaeme magistraet niet veel hebben behooren te doen, om, sooveel in haer was, dit alles te voorcomen? Wie en siet niet, dat Hare Edelen selfs begeerich waren my te licentiëren, als sy nu schenen te heb-

ben een cleyn vygebladeken om hare actie te bedecken?

Ja maer, seyt den schryver, „sy sagen claerlick, dat men op den stoel des vreedes [1]) d'oneenicheyt soude planten". Ick vrage, waeraen sy dit sagen? Ende wie dese oneenicheyt soude planten? Item wat het voor eene oneenicheyt soude sijn geweest? Hiervan moesten Hare Edelen redenen geven, indien sy conden, want alle oneenicheyt en is niet onchristelick, gelijck oock alle eenicheyt niet pryselick en is. Ende evenwel, indien sy gesien hadden, dat deur my eenige onbehoorlicke oneenicheyt soude hebben worden geplantet, hadden sy behooren gearbeydt (te) hebben tselve te voorcomen, eer sy tot de uytterste remedie van deporteren ('twelck oock in hare macht niet en stondt) waren gecondescendeert.

Den schryver soeckt Hare Edelen te ontschuldigen met de conscientie ofte goede gewissen, als daerdeur tot dese daedt gedrongen sijnde, seggende: „Sy en conden in goeder gewissen niet billick, dienstich ofte schriftmatich houden, dat men op den stoel der waerheyt etc." Dan ick achte dat den schryver selver beter weet. Veele van de vroedtschappen, die dit spel aldermeest voortdryven, en meugen 't woordt „conscientie" nauwelicx hooren noemen; sy spotten daermede ofte verbitteren daerover, als yemandt seyt, dat hy dit of dat niet en mach doen of laten van wege der conscientie. Ende eenige hebben wel gevraecht: „Wat is conscientie? Ick en weet van geen conscientie". Daerom mocht mijns beduunckens den schryver dese woorden wel gespaert hebben, want het henluyden meest te doen is, om hare authoriteyt (welckers nature sy selve niet en ver-

---

1) Er staat: vreedts.

staen) te verheffen ende te handthouden, ende dat na haren zin becomen hebbende, sal de conscientie wel tevreden sijn ofte patientie nemen.

Tis oock om te lachen, dat den schryver dese statige woorden gebruyckt: „billick, dienstich ofte schriftmatich", want gewisselick, de principale belhamels van dese tragedie en keuren soo nauw niet. Sy en weten oock niet wat schriftmatich is, als die haer hooft niet en breken met de H. Schrift te lesen. Wy kennen ons volck wel. Daerom seyde een oudtburgemeester onlangsgeleden in een voortreffelick collegie tegens eene van de hoofden deser vroedtschappen, dewelcke van de religie wilde spreken: „Mijn man, 't en staet in u boeckjen niet". Evenwel moettet hier den naem hebben, dat de goede gewissen Hare Edelen aldus hebben doen oordeelen ende alsoo geperst, „dat se hebben gecondescendeert tot mijn deportement." Quansuis of sijt seer noode hadden gedaen ende tragelick daertoe waren gecondescendeert, hetwelcke ick aldus ende na de waerheyt sal uytleggen: dat gelijck sy eenen voorganger hadden, dewelcke descendeerde ofte afclom van den stoel der gerechticheyt, syluyden, deur desselven voorgangers persuasie ende exempel bewogen sijnde, hebben gecondescendeert ofte mede-afgeclommen, om eenen te deporteren, die hetselfde niet en hadde verdient. Doch „sy waren hem noch latende sijn gagie, huys ende andere emolumenten", seyt den schryver, hetwelck nochtans hare acte niet mede en brenght, noch oock van niemanden met woorden is verhaelt. Ende wanneert schoon alsoo geweest ware, so en ware dat niet genoech om een getrouw leeraer tevreden te stellen.

'T Geschrifte. — Articul 15. Op hope of de conscientie (die sy vermerckten dat sedert

eenigen tijdt herwaerts in andere quartieren worde gesmeedt) weder in den boesem wilde logeren ende dat alsoo deur sijn wederkeeren stichtinge in de kercke mochte worden gevordert.

Wederlegghinge. — De woorden sijn gewisselick seer leppich gestelt ende voor een conscientieus mensche schier onverdragelick; maer laet eens besien worden wat sy medebrengen, ende eerst hoe verre siende en scherp merckende dat dese vroede luyden sijn, insonderheyt diegeene, welcke niet en weten wat conscientie is. „Sy vermerckten", seyt onsen beuselaer, „dat myne conscientie in andere quartieren worde gesmeedt." Hadden dese vroedschappen geleeft ten tyden Pauli, so en hadde hy niet behoeven te vragen 1 Cor. 2 : 11: „Wat mensche weet hetgene dat des menschen is dan den geest des menschen, die in hem is?" Waermede d'apostel wil aenwysen, dat geen mensche eens anders menschen herte, conscientie of innicheden en can weten, als een yder mensche voor sich selven: sijnde dat eene eygenschap Godes dat Hy alleen de herten kennet (1 Reg. 8 : 39). Doch onsen schryver verclaert alhier, dat dese Brielsche goden der goddelicker nature soo-verre deelachtich sijn, dat sy connen vermercken eens anders conscientie, selfs dan noch als sy in een andere plaetse verhuyst is ende in andere quartieren gesmeedt wordt! Ick wilde wel eens hooren, in welcke andere quartieren sy myne conscientie hebben sien smeden? Want soveel my aengaet (hoewel ick het mede, ja alderbest behoor te weten), ick bekenne dat ick het niet en weet noch oock niet en can raden: waerom ick het oock voor seker houde, dattet niemandt raden sal, om dieswille dat myne conscientie, God lof, noyt van huys en is geweest ende in geen andere quartieren als in mynen eygenen boesem

gelogeert heeft. Men seyt voor een spreeckwoordt: „By mijn herte kenn' ick alle herten". Hoe na en gevoelt desen schryver altemets syne conscientie niet, terwylen hy se in eenich ander quartier gesonden heeft om gesmeedt te worden, ende dat hy daeruyt een besluyt maeckt, dat het stuck met my oock alsoo is staende.

Maer genomen het ware alsoo, dat myne conscientie wierde gesmeedt in andere quartieren, als in Gelderlandt, Zeelandt, Vrieslandt, Groeningen, Amsterdam, Enckhuysen etc., souden dan de vroedtschappen van den Briel noch wenschen ofte hopen, dat sulck eene gesmede conscientie weder in mynen boesem soude willen ofte comen logeren? Onsen schryver seyt: ja, „ende dat Hare Edelen op die hope my hebben laten volgen de gagie, huys ende andere emolumenten"; maer ick segge, dat dit niet en sluyt noch gelooflick is, ende achte dat Hare Edelen meer met my souden sijn gedient geweest, indien ick myne conscientie, om der gagie, huys ende andere emolumenten wille, hadde verhuyert ofte ergens op den thuyn gehangen, dan dat se weder in den boesem ware gecomen logeren, nadat se in sulcke quartieren ware gesmeedt geweest. Want de vroedschappen van den Briel en hebben gantsch geen puf op eene Geldersche, Zeeusche, Vriesche, Groeningsche, Amsterdamsche ofte Enckhuysche conscientie in saken van religie, gelijck alle hare actiën sulcx naectelicken aenwysen ende sy selve (so ick achte) dit niet en sullen ontkennen. Niettemin onsen schryver moet het spul een dracht geven, opdattet een oogh' mochte hebben, want anders soud'et stillestaen ende niemandts gading wesen. De vroedtschappen dan hebben, na sijn seggen, my gecasseert, maer de gagie etc. laten houden, op hope of myne conscientie (die sy vermerckten, dat sedert eenigen tijdt herwaerts in

andere quartieren worde gesmeedt) weder in den boesem wilde logeren ende (noch boven desen was oock dit Harer Edelen hope, so ment mach gelooven) „dat alsoo deur mijn wederkeeren stichtinge in de kercke mochte werden gevordert." Ick hebbe Esaus handen gevoelt ende nu hoor ick Jacobs stemme; maer dese stemme is met recht suspect, want Jacob sooveel geseyt is als een ondervoetdrucker ofte ondertreder (Genes. 27 : 36). By provisie hebben my de vroedtschappen uyt de kerck gestooten (het ga met het wederkeeren, soo het wil) achtervolgende de maniere van uytbanninge, by den wederdooperen gebruyckelick, welcke willen dat men buyten de kercke sal boete doen. Waertegen ick segge met het oude spreeckwoordt: „Tis beter vrede te houden dan vrede te maecken". Ende daeromme, indien de heeren vroedtschappen hoepten ende in goeder gewissen meenden, dat deur mijn wederkeeren stichtinge in de kercke mochte worden gevordert, so hadden sy my met minder moeyte ende meerder stichtinge (oock tot haerder meerder eeren) in de kercke connen houden, dan my na soodanigen onwaerdigen uytstootinge weder te becomen, dewyle het doch de Brielsche kercke niet aen en ghing, 'tgunt ick uytstaende hadde met eenigen in de Classe. Veele lidtmaten der kercken en wisten daer oock niet af. Ende so wat deuchtlievende menschen het mettertijdt hadden meugen comen te vernemen, souden daerinne niet geargert, maer gesticht geweest sijn. Ten is dan anders niet dan een blau doeckjen, om de vuyle saecke te bewimpelen, alles wat den schryver hiervan is schryvende: want ick seer wel weet, wat hy ende sy (namelick den schryver ende syne complicen) daermede voorhadden. Sy dan noch wetent al beter, maer de Heere weet het alderbest ende sal de sake t'syner tijdt rechten.

'T GESCHRIFTE. — Articul 16. Hy daerentusschen heeft sich onbeschaemdelick geaddresseert aen U. Ed. Mo. als aen syne vaders, ende met veel onwaerachtige te kennen geven in sijn requeste geposeert.

WEDERLEGGINGE. — Wanneer men 't woordt „onbeschaemdelick" met goede uytlegghinge wilde nemen voor „vrymoedelick", so ware diesaengaende hier de waerheyt gestelt; maer soo genomen, alst gemeenlick genomen wordt (ende gelijck ick achte dattet desen schryver neemt), te weten voor eens bedelaers of hoeren „onbeschaemtheyt", is het gantsch onwaerachtich. Dese maniere van schryven (alsoock den deurgaenden stijl) bewijst seer wel de bitterheyt ende leppicheyt deses mensches in mijn regard. Hy, segg' ick, die wel onbeschaemdelick syne voeten derf steecken onder diens heeren taeffel, tegens welckers actiën hy dach ende nacht contramineert. Maer seght my eens, ghy onbeschaemden, waerom en soud' ick my niet meugen addresseren aen Hare Ed. Mog. als aen myne vaders? Sijn sy niet vaders des vaderlandts? Ende en ben ick niet een landtsaet ende ingeborene? Wil men my dat reprocheren, welcke dingen sal men dan in my prysen? Ghy seght, dat ick met „veel onwaerachtich te kennen geven mijn requeste hebbe geposeert". Maer wie isser, die het meer seyt als ghy, welcke schijnt uwe penne verhuyert te hebben, om veel onwaerachtige dingen in dit u geschrift te poseren? Mijn request is geschreven op den staenden voet, doe alle dingen, die daerin begrepen sijn, rechts geschiedt ende in verscher memorie waren. De vroedtschappen hebben daervan gehadt copie. Hoe coemt het dan, dat noch ghy noch syluyden het niet en hebben gerefuteert ende de onwaerheden aengewesen? Ende waerom en ben ick int alderminste

van yemanden daerover niet gestraft of oock berispt? Gelooft het vryelick, leser, indien mijn request eenige onwaerheyt inhadde, desen picanten schryver soud'et wel dapper heeckelen ende overhalen, daer hijt nu soo weynich aenraeckt als hy mach, gelijck nu volgen sal.

'T GESCHRIFTE. — Articul 17. Beghinnende van het haestige deportement, doch wel verswygende syne haestige ende ontydige condemnatie ende scheuringe jegens syne medtbroeders, tegens sijn belofte gecommitteert.

WEDERLEGGHINGE. — Hier moet den schryver selve bekennen, dat het beghin des requests waerachtich is, „beghinnende van het haestich deportement"; want hy niet en mach ontkennen een haesticheyt te sijn, dat men resolveert eenen predicant te deporteren, eer men hem heeft gehoort ofte syne redenen heeft overwogen. Ergo, waerheyt geposeert. Dat hier bygehangen wordt: „doch wel verswygende syne haestige ende ontydige condemnatie etc." en geeft noch en neemt tot de sake, want als dat alsoo waer, so blijft evenwel waerachtich, dat het deportement haestich geweest is. Maer nu en is dit mede alsoo niet, dewyle daer niets en is verswegen, maer alles geopenbaert ende Hare Ed. Mog. verthoont, wel juyst niet in mijn request, maer in eene remonstrantie, by my ende myne medebroeders neffens mijn request overgegeven ende gelesen. In dese remonstrantie waren gestelt onse „Redenen van afsonderinge," eertijts den remonstranten voorgelesen, om dewelcke ick wierde gedeporteert, die desen schryver articul 6 noemt „een onwaerachtich, calumnieus ende onbewyselick schrift," ende hier tegenwoordich „haestige ende ontydige condemnatie ende scheuringe": waeraen hy synen wille seyt, maer niet de waerheyt,

want dat voorgemelde schrift en is niet haestich voor den dach gecomen, oock niet seer gewillich, gelijck vooren aengewesen is, dat den bailliu den broederen daertoe heeft gedrongen ende genoechsaem gedwongen op den 12n April, ende dat het geschrift eerst is ingebracht opten 30n Augusti. Men soude wel duysent menschen op soodanige maniere verraden, eerst haer dwingende ende in den naeme der H. H. Staten lastende hare redenen in te brengen, ende daerna (als sulcx gedaen is) hen daeromme deporterende als over eene quade, onbillicke ende onbehoorlicke saecke. Ick en hebbe dan neffens mijn requeste niet verswegen de oorsake van dit haestige deportement, maer neffens de remonstrantie deselve noch met monde verhaelt in de tegenwoordicheyt van de gedeputeerde der vroetschappen van den Briel, ernstelick versoeckende aen de Ed. Mog. Heeren Staten, dat wy tegens elcanderen souden meugen gehoort worden.

Voorts en is dit niet geschiedt (immers niet directelicken) tegens myne med-broeders, de predicanten in den Briel, als voren aengewesen is. Noch oock niet „tegen myne belofte." In somma, dit geheele punct, uytgenomen het eerste vant haestige deportement, is altemalen onwaerachtich.

'T GESCHRIFTE. — Articul 18. Neemt oock syne besonderste reden op de scandalen, meent inderdaedt de differenten van de diepsinnighe questiën.

WEDERLEGGHINGE. — Hoe onwaerachtich dit mede is, sal den leser selve connen oordeelen, so uyt het request [1]) als uyt de „Redenen van afsonderinge", die hierachter dit werck gevoecht sijn.

1) Dit request is medegedeeld in 't Archief van de hoogleeraren Acquoy en Rogge, D. IV. p. 198 en volgg.

'T GESCHRIFTE. — Articul 19. Stelt voor een vrage, of in de macht van subalterne magistraten wel soude sijn een predicant te deporteren, daer nochtans notoir ende kennelick is, dat verscheyden steden van Hollandt van het beghinsel af van de Reformatie soodanigen recht sonder yemandts contradictie hebben gebruyckt, eenige oock in hetselve recht by U. E. Mo. sijn gemaintineert.

WEDERLEGGHINGE. — Om dese vrage voor te stellen, hadd' ick groote reden, dewyle de questie daerinne volcomentlick bestaet. Ende hoedanigen recht de magistraten daertoe hebben, is aengewesen articul 1, daertoe ick den leser seynde. Onsen schryver, als een grootspreker, seyt, „dat het notoir ende kennelick is, dat verscheyden steden van Hollandt etc." Doch hy en noemt niet eene stadt, ende wanneer hy se al noemde, so en wijst hy niet anders aen dan 't gebruyck: waerop ick seggen mach, dat alle gebruyck geen recht en is. De paus van Romen heeft langen tijdt macht gebruyct over de kercke als het hooft derselver, oock over keyseren ende coningen, ende nochtans en hadde hy het recht daertoe niet. Ick soude oock wel eens lusten te hooren van desen schryver, welcke stadt (ick laet staen verscheyden steden) van Hollandt, van den beghinne der Reformatie, oyt eenich predicant alsoo hebben afgeset, te weten sonder voorgaende procedure ende sonder voorweten van den kerckenraedt, als die van den Briel gedaen hebben, ende dat sulcx soude sijn geschiedt sonder yemandts contradictie ofte tegenseggen. In de eerste tyden, ja tot op den Trefvez toe, en is mijns wetens noyt gehoort, dat eenige steden van Hollandt alleen op haer eygen handt predicanten hebben afgesett. Daerna hebben die van Alckmaer

C. Hillenium afgesett, maer niet sonder yemants contradictie. Die van Rotterdam hebben insgelijcx gedaen met C. Geselio; maer als Geselius daerover schriftelicken claechde aen alle vroedschappen, biddende dat Hare Edelen op den aenstaenden dachvaert syne goede sake wilden helpen handthaven, wierdt by de vroedtschappen van den Briel geresolveert, dat men Geselii saecke soude helpen voorstaen, sooveel doenlick soude sijn. Wat heeft Hare Edelen op die tijdt connen bewegen tot het nemen van sulcken resolutie, indien de steden sulcken recht hebben, sonder yemandts tegenspreken? Dan, om waer te seggen, het is eene notoire ende welbekende leugen 't gunt den schryver alhier stelt van 't gebruyck ende 't recht der subalterne magistraten, al waert oock soo, dat eenige in hetselve by de Ed. Mog. H. Staten waren gemaintineert, want daer mochten somwylen sulcke pregnante redenen sijn, waerdeur, als deur de noodt, de wetten gebroken werden.

'T GESCHRIFTE. — Articul 20. Hierop[1]) is gevolght U. E. Mo. commissie op de steden van Dordrecht ende Delff, mette hooftofficieren van Voorn ende Putten, mette gedeputeerde van de magistraeten van den Briele, tot verheelinge van de Classe van Voorn, Putten ende Overflacquee, met insertie van de last omme aen te wenden alle meugelicke weghen omme de magistraten van den Briele te disponeren tot restablissement van Willem Crijnsse.

WEDERLEGGHINGE. — Aldus caeltjens scheydt den schryver van mijn requeste, daerin hy seyde veel

1) In margine staat: 23 September 1616.

onwaerheyden geposeert te sijn, sonder eenige onwaerheyt daerin te connen aenwysen. Ende gaet nu voorts om aen te wysen, wat by de voorseyde commissarisen, gedeputeerden ende de Classe gebesoigneert is.

'T GESCHRIFTE. — Articul 21. Dese besoigne dan op den 27n Septembris anno 1616 by de handt genomen sijnde, so is by Willem Crijnsse gevraecht, in wat qualiteyt hy der vergaderinge bysitten soude?

WEDERLEGGHINGE. — De sake heeft sich aldus toegedragen. Ick stelde in den aenvang de E.E. commissarissen [1]) voren, alsoo daer twee dingen waren te verhandelen, eene van de Classe int gemeen ende een van my int bysonder, dat Hare Edelen souden gelieven myne sake eerst af te handelen, want solange dat niet en ware geschiedt, en wist ick niet in wat qualiteyt ick aldaer sitten soude. Mijn argument was soodanigh: indien het verstaen worde, dat ick was ten rechten gedeporteert, so en was ick dan niet meer een predicant ofte lidt van dat Classis ende van die vergaderinge, ende volgens en hadde ick aldaer niet een woordt te spreken; maer so het anders worde verstaen, so mocht ick mede bysitten ende spreken, als tot de vergaderinge gehoorende. Ick en dencke niet dat soodanigen voorslach ende versoeck onbillick was.

'T GESCHRIFTE. — Articul 22. Waerop by de gedeputeerde van den Briele (nietjegenstaende sy het meeste interest hadden) is verclaert, dat hy de vergaderinge soude wil-

1) Er staat: commissaren.

len bysitten in qualificatie als voor datum sijns deportements, alles op hope van dat sijn ongerustich gemoedt mochte werden neergesett, ende dat de gemeene saecke int generael, ende sijn int particulier, soude meugen werden geaccommodeert.

WEDERLEGGHINGE. — Wat interest de gedeputeerde van den[1]) Briel van myne bysittinge ofte andersins gehadt hebben, daervan mach gesproken worden, so wanneer den schryver eenige specificatie daervan sal hebben gemaeckt. Hare antwoorde op myne vrage en is oock soodanich niet geweest, als hier geschreven staet. Ten soude oock niet gevoeght hebben, dat de gedeputeerde van den Briel alleen de antwoorde hadden gedaen in sulcken vergaderinge, daer de vrage of 't versoeck spetialicken was gedaen aen de commissarissen van de H.H. Staten: hoewel het noch slimmer ende ongevoegelicker toeghing, want den bailliu van Voorne, niet wachtende totdat sijn advijs worde gevraecht, ofte sonder aen te spreken de heeren commissarissen ofte de gedeputeerde van den Briele, vraechde schamperlick, na syne gewoonlicke wyse, aldus: „Domine Willem Crijnsse, in wat qualiteyt hebt ghy loopen clagen by de Heeren Staten over de magistraten van den Briele?" Daerop ick antwoorde: „In qualite van een afgesett ende dolerende predicant". „So meucht ghy dan in die qualiteyt hier oock sitten", seyde hy. Dat dit alsoo geschiedt sy, weet desen schryver also wel of hy selve de woorden hadde gesproken, ende noch schrijft hy, „dat de gedeputeerde van den Briel seyden, dat ick soude willen bysitten in qualificatie als voor datum mijns deportements". Maer ten docht my niet

---

1) Er staat: de.

geraden daer te sitten als gedeporteert sijnde, 'twelck immers sijn moeste, solange myne saecke niet en was gerestabiliëert; hieldt daerom noch aen, dat men myne sake eerst afhandelen soude. Doch also de heeren commissarissen seyden hare instructie mede te brengen, eerst te handelen van het generale, tot welcken eynde sy oock d'instructie voorlasen, liet ick my daermede genoegen, bleef dien voormiddach mede sitten, sonder eenich woordt te spreken, als geen stemme in dat cappittel hebbende.

Evenwel gelaet hem onsen schryver (die nauwelicx een woordt can stellen sonder passie ende na waerheyt), alsof de gedeputeerde van den Briel my genoechsaem hadden als gebeden, dat ick doch soude willen bysitten als een predicant, op hope „dat mijn ongerustich gemoedt mochte werden neergesett ende etc." O schijnheylich! hoe wel weet ghy het tegendeel! Wie van de gedeputeerde van den Briel isser geweest, die het minste teecken van vriendtschap getoont heeft, om mijn ongerust gemoedt ter neer te setten? Ja, wie heeft mijn gemoedt anders ontrustet als syluyden t'sampt hare principalen? Het woordt „ongerustich" neemt ghy oock int quade, te weten voor turbulent, oproerich [1]) etc. In welcken zin ick het ontkenne; maer bekenne in mijn gemoedt ontrustet ende bedroeft geweest te sijn over der magistraten mishandelinge, aen my gecommitteert. Waerom ick niet en can gelooven, dat sy hope hadden dat myne saecke int particulier soude meugen werden geaccommodeert, als die selfs deselve gediscommodeert hadden.

'T GESCHRIFTE. — Articul 23. Evenwel geen ander occasie vindende om sijn genegent-

1) Er staat: oproerisch.

heyt te thoonen, heeft sich echter van de achtermiddaechsche vergaderinge, nietjegenstaende de insinuatie ende iterative [1]) begeerte der heeren commissarissen, geabsenteert, sustinerende dat syne sake eerst ende vooral behoorde by der handt genomen te werden.

WEDERLEGGHINGE. — Dat ick my absenteerde uyt de achtermiddaechsche vergaderinge, daertoe hadd' ick myne redenen, met welcke redenen de heeren commissarissen oock tevreden waren, als ick Hare Edelen deselve verhaelde. Sy hadden om der eeren wille den camerbewaerder t'mynen huyse gesonden, oft my beliefde mede by te comen, maer niet iterativelick ofte andermael 'tselve begeert. So en absenteerde ick niet om mijn genegenheyt te toonen tot onruste, maer wel het tegendeel; want also men my beswaerde met desen laster, dat ick de broeders oprockte tot twist ende tweedracht (gelijck in dit schrift oock genoech te speuren is), so docht'et my beter te sijn niet te comen in de vergaderinge, opdat, indien sy niet en accordeerden, de schuldt van dies my niet en wierde opgeleydt. Ick en sustineerde oock niet, dat men myne sake eerst ende vooral behoorde by der handt te nemen, maer seyde simpelick, dat myne verschyninge in de Classe onnoodich was, solange myne sake niet en worde gehandelt, wel meugende lyden, dat de sake des Classis voorghing.

'T GESCHRIFTE. — Articul 24. Sulcx de heeren commissarissen, hem by haer ontboden hebbende, hem voorhoudende omme by in-

1) Bij Van Alkemade staat ernstige in plaats van iterative.

ductie aen de heeren van den Briel in syne sake te sullen handelen, heeft hetselve geweygert ende gesustineert, dat men hem niet by inductie, maer by forme van sententie behoorde te restabiliëren.

Wederlegghinge. — Onsen schryver achtervolght deurgaens synen teneur in aller manieren of het voorgaende altijts waerachtich waer; maer dengenen, die den handel wel bekent is, schijnt het byna onmeugelick te sijn, dat hy van eenich ding de puyere waerheyt soude connen aenteyckenen, hoe cleyn de sake oock sy, gelijck „van dit ontbieden der heeren commissarissen", hetwelcke hy mettet woordeken „sulcx" also aent voorgaende hechtet, in allen schijn als hadden Hare Edelen my ontboden, om my te reprehenderen daerom dat ick in de namiddaechsche vergaderinge niet en was gecomen. Tis waer dat sy my des avonts ontboden by haer in de herberghe, doch om een andere saecke, te weten om met my te beramen deur wat middel men alderbest soude den Classe [1]) vereenigen. Sochten my oock als een middel daertoe te gebruycken, aen my versoeckende, dat ick den broederen contra-remonstranten daertoe soude persuaderen, indient meugelick ware; bethoonende alsoo Hare Edelen een beter gevoelen van my te hebben als desen schryver heeft.

Als wy nu van des Classis sake quaemen tot de myne, ende dat Hare Edelen verclaerden geenen anderen last te hebben dan deur ten besten spreken ende by maniere van biddinge te arbeyden de magistraten te bewegen om my wederomme aen te nemen, so hebb' ick haer rondelicken geseyt, dat ick niet goedt en vondt op sulcke wyse in myne

---

1) Er staat: Classi.

sake gebesoigneert te worden, ende dat om dese redenen: 1°. omdat ick niet en verstont, dat de magistraten alleen de macht hadden eenen predicant aen te nemen ende af te setten, als het haer beliefde; 2°. alst in hare macht alleen stondt, so dacht ick wel dat sy tot myne wederaennemingo nimmermeer en souden willen verstaen, ende dat dit versoecken soude vergeefschen arbeyt sijn; 3°. oft al geviel, dat sy my wederomme aennaemen, so soude ick altijdt wederom in dat peryckel staen van gedeporteert te worden, soo haest het hun in den zin schieten mochte; hadde oock die rekening te maken dattet niet lange aenloopen soude, als der magistraten ongunste tegen my wel kennende; 4°. dat ick niet wederom en begeerde in de Brielsche kercke te dienen op alsulcken voet als ick dese laetste drie jaren gedaen hadde, hebbende twee med-predicanten, die remonstrantsch waren, van dewelcke ick wel selve niet en hadde willen eerst scheyden, maer, daervan nu gescheyden sijnde, begeerde niet weder te vergaderen, tenware dat andere ordre onder ons gestelt ware. Seyde derhalven, dat ick aen den H.H. Staten hadde versocht justitie ende niet moderatie, opdat Hare Ed. Mog., beyde parthiën gehoort hebbende, mochten sonder aensien van personen recht geven die recht hadde: waermede ick my voort eerste soude vergenoegen. Hiertoe meende ick dat de heeren commissarissen waren geauthoriseert; maer also sy verclaerden neen, badt ick haer de sake te willen laten berusten tot op de naeste vergaderinge van de H.H. Staten, alwaer ick myne saecke dachte te achtervolgen.

Dit stelt onsen schryver also voren, alsof ick daermede grootelicx misdaen ende myne ongehoorsaemheyt getoont hadde, seggende: „Hy heeft hetselve geweygert ende gesustineert, dat men hem niet by

inductie, maer by forme van sententie behoorde te restabiliëren". Ick stae het bekent, ende segge daerby, dat dit een seecker teecken was van een goede conscientie, dat ick myne saeck betroude ende aen mijn goedt recht niet en twyffelde. Delinquanten ende die tegen de stadtskeuren misdaen hebben, wanneer sy bekeurt sijn, soecken voorbidders ende tusschensprekers, om den officier te payen, eer de sake voor de vierschaer coemt; maer die niet misdaen hebben ende evenwel bekeurt worden, latent op der schepenen vonnisse aencomen, sonder tot compositie ofte onderhandelinge te willen verstaen. Even alsoo schoon stondt mijn saecke mede, gelijck se oock noch staet. Ende daerom sijn oock de magistraten van den Briel so schreumachtich geweest, om haer doen te verantwoorden daer ende op sulcke wyse het behoort te geschieden, soeckende het met dusdanigen schrift af te leggen, 'twelck noch genoechsaem heymelickerwyse onder de handt deurgesteecken wordt ende aen welckers lecture ick met groote moeyte ben geraeckt, sulcx dat ick het metterhaest ende steelenswyse hebbe moeten copiëren.

'T GESCHRIFTE. — A r t i c u l 25. H e t w e l c k e d e v o o r s e y d e h e e r e n c o m m i s s a r i s s e n v r e e m t v i n d e n d e, a l s m e d e n i e t c o m f o r m h a r e i n s t r u c t i e, h e b b e n[1]) d e s a k e l a t e n b e r u s t e n e n d e d e m a g i s t r a t e n i n t m i n s t e n i e t w e d e r g e m o e y t.

WEDERLEGGHINGE. — Of het de heeren vreemt of onvreemt vonden, laet ick daer; mynenthalven en can ick noch anders niet gevoelen dan dattet billick is recht ende justitie te versoecken. Dat het niet en was comform hare instructie, dat is waer, ende

---

1) Er staat: h e b b e.

daerom was ick wel tevreden, ja hadd'et selfs begeert, dat sy de magistraten niet meer daerom en moeyden.

'T GESCHRIFTE. — Articul 26. Heeft evenwel Willem Crijnsse daechs daeraenvolgende de verclaringe van alle de afgesonderde broederen met de overgeleverde acte gecomformeert [1]), sonder vorder swaricheyt te maken op de qualiteyt, by hem te voren gedifficulteert, alsoo waernemende alle occasiën, die dienstich waren tot vorderinge van de scheuringe.

WEDERLEGGHINGE. — Heeft evenwel den schryver hier wederom een ongeluck van waerseggen. Ick bekenne niettemin, dat de acte recht ende billick is; maer en hebbe daechs daeraenvolgende my daermede niet gecomformeert, dat is, niet onderteyckent, gelijck den schryver seyt articul 10. D'oorsaeck was, omdat ick datmael stont (gelijck ick noch stae) in eenen anderen graet als d'andere broeders, ick gedeporteert, ende sy elcx in haren kerckendienst sijnde. Dese acte quam aldus te bane. Onse broeders lieten haer duncken, dat in de vergaderinge voorseyt niet en wierd' geprocedeert naer behooren; want sy waren daer gecomen om te doen blycken hare rechtvaerdige afscheydinge van den remonstranten, presenterende tot dien eynde hare „Redenen van afsonderinge", die sy eertijdts den remonstranten hadden voorgelesen ende den H.H. Staten overgelevert (ende die onsen schryver noemt een onwaerachtich, calumnieus ende onbewyselick schrift), te bewysen ende bewaerheyden in allen puncten. Maer

1) Bij Van Alkemade staat: geconfirmeert.

de commissarissen metten anderen gedeputeerden (selfs oock de remonstranten, die dit bewijs aldermeest vreesden) en [1]) wilden onsen broederen niet toelaten tot het bewijs te comen, sprekende deurgaens van reconciliëren ende alle questiën te assopiëren, met welcke disputen den geheelen dach wierd' deurgebracht. De broeders dan, vreesende dat des anderen daechs de handelinge op denselven voet soude voortgaen, brachten smorgens met haer eene acte, mette welcke sy den remonstranten rondelicken alle kerckelicke gemeenschap ontseyden. Deselve acte worde my oock van henlieden voorgeleydt om te onderteyckenen: dan ick excuseerdent, seggende dat sulcx onnoodich was, want, soolange ick deur het deportement afgescheyden was van alle de predicanten desselven Classis, en was het my niet noodich eenige acte van afscheydinge te onderteyckenen.

Selfs noch als daerna D. Johannes Becius, predicant tot Dordrecht, aen my geschreven hadde in den naem van sommige heeren derselver stadt, dat ick met noch drie of vier predicanten uytten Classe by Haere Edelen tot Dordrecht soude willen comen, om te besien of men eenigen middelwegh conde vinden totte reconciliatie des Classis, hebbe ick syne E. geantwoordt, dat ick mette remonstranten onses Classis niet en conde reconciliëren als een lidt des Classis, solange mijn deportement was duyerende, ende dat ick my deshalven in dese sake niet en conde vermengen [2]). Also hebb' ick my stillegehouden in de sake des Classis, sowel in materie van scheyden als van vereenigen, hetwelcke, so ick achte, onsen schryver niet onbekent en is, hoewel hy den onbekenden speelt, schryvende: „dat ick my des anderen

2) Er staat: ende.
1) Er staat: vermenmengen.

daechs mette overgeleverde acte hebbe gecomformeert, sonder vorder swaricheyt te maecken op de qualiteyt, by my te vooren gedifficulteert, also waernemende alle occasiën, die dienstich waren tot vorderinge van de scheuringe". Waerop ick noch dit cortelick segghe, dat hy schrijft al dat hy wil, sonder swaricheyt te maken of het leugen of waer is, als hy maer meent occasie te hebben om my leelick te maecken, ondertusschen al luypende voorbygaende alle occasiën, by den magistraten waergenomen, om my al meer ende meer te verdringen ende te verdryven, als noch volgen sal.

'T GESCHRIFTE. — Articul 27. Hiermede[1]) hebben sich de saecken in tamelicke stilte toegedragen, totdat op den 25n Decembris 1616 Willem Crijnsse voorseyt, beghinnende[2]) in seecker conventyckel te predicken, 'twelck hem van de magistraet geïnterdiceert sijnde, heeft na eenige dagen, daerop sijn beraedt genomen hebbende, 'tselve geweygert naer te laten, voor sijn excuse nemende den grooten deckmantel van de conscientie.

WEDERLEGGHINGE. — „Hiermede", seyt den schryver, „hebben sich de saken in tamelicke stilte toegedragen". Ick vrage: waermede? Ist daermede, dat ick my hebbe gecomformeert mette verclaringe ende overgeleverde acte van alle de afgesonderde broeders? Ofte daermede, dat ick waergenomen hebbe alle occasiën, die dienstich waren tot vorderinge van de scheuringe? Want dese dingen leydt my den schryver int voorgaende poinct te laste,

---

1) Bij Van Alkemade staat: Hiernaar.
2) Bij Van Alkemade staat: begonnen heeft.

waerop hy, dit punct aenvangende, seyt: „Hiermede etc." Voorwaer, zijn de saecken daermede gecomen in tamelicke stilte, hoe stille moeten sy dan geweest sijn, als ick alle occasiën waernam, om de begonnen scheure te saemen te houden! Doch den leser sal gelieven te weten, dattet altemale beuselingen sijn, sowel 'tgunt int voorige artyckel staet (so terstont aengewesen is) als dit tegenwoordige; want onlangs daerna, dat de heeren commissarissen waren vertrocken, begonsten de magistraten metten kerckenraedt van den Briel te handelen van de beroepinge eens predicants in myne plaetse, om my alle hope af te snyden van immermeer weder gerestabiliëert te sullen worden. Dit geschiede voor de aenstaende vergaderinge van de Ed. Mog. Heeren Staten, op welcke vergaderinge ick myne saecke hadde gemeent weder te brengen, als noch niet afgedaen sijnde. So en hadden oock de voorseyde commissarissen noch geen rapport gedaen van haer gebesoigneerde. Soo haestich ghingen de magistraten met de sake deur, meugelick vreesende, dat de H.H. Staten henlieden tselfde souden beletten. Dese precipitante procedure hebbe ick Hare Ed. Mog. by sekere remonstrantie te kennen gegeven, soo haest sy in December waren vergadert. Hiervan en rept onsen schryver niet met allen, maer seyt „dat de saecken sich hebben in tamelicke stilte toegedragen." Ten was, voorwaer, niet meer dan tamelick, maer wel vry wat minder, want de gemeente was deur de voorgemelde afsettinge mijns persoons seer gealtereert, haer afsonderende van de publycke kercke, waerinne nu niet dan remonstrantsche predicanten en predickten, ende haer voegende by de andere broeders, die wel voor twee jaren uyt der kercke waren gebleven, als verhaelt is articul 4. Dese begeerden t'samentlick, dat ick my mede neffens haer voegen soude ende myne gaven

hun mededeelen, dewyle sy my noch hielden voor haren wettigen predicant, denwelcken syluyden selve hadden beroepen; want byna alle de broeders, die als ouderlingen ende diaconen gedient hadden, waren van de kercke afgescheyden. Ick riedt de broeders, dat se den tijdt noch wat wilden insien ende verwachten eenige uytcoemste, die de Heere geven soude. Niettemin also het vast winter wierd' ende de wegen ongebruyckelick omme te gaen op de dorpen, daer suyvere predicanten waren, ende dat se nu, om der menichte wille, niet en mochten binnen de stadt heymelicken vergaderen (gelijck de eerste dickwils hadden gedaen ende oock doen moeten om een seker placcaets wille, by den vroedtschap gedaen publiceren), so hebben sy oodtmoedelick by requeste versocht, dat de voorseyde vroedtschappen hen wilden vergunnen vryheyt, om de oude, ware, gereformeerde religie, by dewelcke sy begeerden te blyven, ongemolesteert binnen der stadt te meugen oeffenen, ende dat Hare Edelen geliefden af te doen het rigeur des placcaets, eertijdts tegens hun gepubliceert, op welcke requeste de heeren niets apostilleerden. Dan henluyden is wel by monde int particulier geseyt van eenige uyt de vroedtschappen (selfs van den regeerenden burgemeester), dat men hun immers tot noch toe hadde ongemoeyt gelaten ende egeene boeten afgevordert, niettegenstaende men wel wiste, dat se meermael by den anderen waren vergadert gheweest: sulcx dat men niet anders daeruyt conde afnemen, dan dat Hare Edelen om sekere consideratiën wille niet en begeerden by solemnele resolutie het voorseyde versoeck accorderen, maer soudent nochtans wel toelaten, als by ooghluyckinge, indien de broeders by den anderen vergaderden. Heeft oock de voorseyde burgemeester op het laetste versoeck van de broederen, aen de magistraten in

November gedaen, aldus geantwoordt: „De magistraten en meugen sulcx niet over haer nemen, maer de Staten sullen eerstdaechs vergaderen om ordre te stellen op de dolerende kercken int gemeen, ende wat sy wysen (seyde hy), dat sullen wy prysen."

Als nu Hare Ed. Mog. in December waren vergadert, sijn gepresenteert verscheyden requesten, byna van alle de dolerende kercken van Suydt-Hollandt, mede oock van de Brielsche, versoeckende vryheyt om de ware religie te meugen oeffenen, elck in syne plaetse. Op welck versoeck geene finale resolutie en is gevolcht. Worde niettemin geseyt van eenige heeren tegen de doleanten: „Daer was altijts sooveel in de sake gedaen, dat men hunluyden niet en soude molesteren, in gevalle sy in hare plaetsen d'exercitie van den godsdienst aenvinghen." Selfs souden eenige van de Brielsche heeren, die geweest waren op de vergaderinge van de H.H. Staten, hun mede alsoo (als nu geseyt is) hebben laten verluyen. Siet, dit alles is noch al gepasseert van den 28n Septembris af totten 25n Decembris toe: hetwelcke onsen schryver overslaet, seggende „dat sich de saken in tamelicke stilte hebben toegedragen, totdat op den 25n Decembris 1616 Willem Crijnssen voorseyt, beghinnende te predicken in seecker conventyckel." Als wilde hy seggen, dat ick dese tamelicke stille saecke weder hebbe in roere gestelt ende onrustich gemaeckt: hetwelcke ick midts desen ontkenne, ende segge dat de onruste binnen den Briel meerder was van den 28n Septembris aff totten 25n Decembris toe, dan sy voor den 28n Septembris oyt geweest hadde. Wat aengaet den 25n December, tis waer dat ick doen hebbe gepredickt. Maer wie soude hebben gedacht, dat de magistraten hetselfde soo euvel souden hebben genomen, nademael sulcke dingen waren gepasseert, als nu verhaelt sijn? Het is geschiedt op

den Christavondt, den 24n Decembris 1616, dat den kerckenraedt van de dolerende kercke met mijn advijs besloten des anderen daechs de predicatiën aen te vangen, in goeder trouwen meenende, dat de magistraten sulcx ooghluyckende souden oversien. Ende hoewel het by den acht uyeren in den avont was, doen de broeders scheyden, is nochtans dese resolutie soo verspreydt, dat smorgens op Christdach in de predicatie waren by de 150 personen, meestal lidtmaten der kercke ende allegader eerlicke burgers, ja (uytbesondert de magistraten) den fleur van de burgerie. Des namiddachs was 't getal vermeerdert tot by 200, ende des anderen daechs wel tot 250. De vergaderinge was byna midden in de stadt in een eerlick burgers huys, hetwelcke eertijts was bewoont van Jonckheer Jan van Egmondt, bailliu van Voorne. Sulcken eerlicken ende genoechsaem publycke vergaderinge noemt desen schryver een conventyckel, aen welcken naem wy ons evenwel niet en stooten, wel wetende, dat de ware, vrome christenen, oock by der apostelen tyden, menichmael op sulcke wyse hebben moeten vergaderen. Ten was oock onse schuldt niet, dat wy in een huys moesten predicken, want „wy en schaemen ons des Euangeliums Christi niet"; maer het quam daerby toe, dat men ons de ledichstaende Engelsche kercke, die wy versocht hadden, niet en wilde gunnen, waeromme wy genoodtsaeckt waren ons in een huys te behelpen.

Men vermoedt oock sterckelick, dat de magistraten haer des niet en souden hebben bemoeyt, tenware dat dese twee dingen niet en waren daertoe gecomen: 1°. dat onse gemeente dapper aengroeyde; 2°. dat de predicanten van de stadt Hare Edelen 't hooft vol bliesen; want eer wy begonnen te predicken, maeckten de parthiën malcander wijs, dattet al om vijfthien of sesthien harde hoofden soude te doen wesen, die

in de kercke niet en wilden comen, ende oversulcx en wierden syluyden niet geachtet. Maer siende nu, dat se met honderden quaemen ende oock schijnbaer was, dat het getal dagelicx soude vermeerderen, ende dat oversulcx haren tempel soude gelde worden, heeftet hun geraden gedocht bytijdts daerinne te voorsien. Ben derhalven Dijngsdaechs den 27n Decembris opt stadthuys ontboden geweest ende hebbe verbodt gecregen van meer te predicken in de huysen. Begeerden oock de heeren, dat ick hen stracx soude antwoorden, „of ick meer in de huysen wilde predicken of niet?" Waerop ick antwoorde: „Ick sal doen, na dat ick in conscientie sal bevinden te behooren." Met dese antwoorde en waren sy niet tevreden, maer wilden dat ick cathegorice het een of 't ander seggen soude; maer alsoo ick verclaerde sulcx niet te connen doen op den staenden voet, wierde my tijdt van beraedt gegeven tot Donderdaechs den 29n dito. Op welcken dach weder ontboden sijnde, meende ick met seeckere redenen Hare Edelen aen te wysen, hoe sich de saken al vast hadden toegedragen, item hoe Hare Edelen met my hadden gehandelt, wat het ampt der magistraten ende der predicanten in sulcken casus vermochte, om alsoo tot myne antwoorde int eynde te comen. Dan de burgemeester brack t'elcken myne redenen, seggende, „dat sy te lang souden vallen om t'onthouden ende te beantwoorden." Ende als ick die presenteerde by geschrifte over te leveren, seyde hy, „dat de heeren met schryven niet te vermaecken waren, maer dat hare begeerte was, dat ick cortelick met ja of neen myne meeninge soude openbaren." Waerop ick seyde: „Nadien Hare Edelen niet en wilden aenhooren, met wat redenen ick mijn ja of neen soude becleeden, so en was ick mede niet gesint anders te antwoorden als voren, te weten dat ick

soude doen, na dat ick in conscientie soude bevinden te behooren." Hieruyt siet men, hoe schandelicken onsen schryver dese handelinge vertelt ende hoe onwaerachtich ende lasterlick hy daer afscheydt, seggende: „dat ick de interdictie van de magistraten hebbe geweygert, nemende voor mijn excuse den grooten deckmantel van conscientie." Aldus gaetter dese vent mede deur, sonder eenich gevoelen der conscientie, die hem niet eens gewroecht en heeft, waermede hy de grove fauten decken sal van synen naesten te lasteren ende met leugen te beswaren.

'T GESCHRIFTE. — Articul 28. De vroedtschappen, sodanigen alloy niet connende nemen voor goedt paeyement, omme geen deure te openen aen alle van nieuws incruypende secten, hebben goedtgevonden op den 3n January tegens die conventiculen te statueren sekere keure, alles by provisie totdat by U. E. Mo. naerder op sodanige misusen soude sijn gelett ende met ordre geremediëert.

WEDERLEGGHINGE. — „Sodanigen alloy", namentlick dat een predicant, staende ter goeder naem ende faem, seyt te sullen doen, int stuck sijns ampts, „na dat hy in conscientie sal bevinden te behooren", en conden dese vroedschappen niet nemen voor goedt payement. Maer het streelen ende loftuyten van sulck een predicant, die voor een dronckaert ende groot leugenaer uytgaet, is op haren toutssteen goedt alloy ende ganghbaer geldt. „Omme", seyt hy, „geen deure te openen aen alle van nieuws incruypende secten": daer hebt ghy nu den text mette glose, voor hoedanigen alloy de oude gereformeerde religie wordt gekeurt by de vroedtschappen van den Briell, te weten voor een van nieuws incruypende

secte! Gaet nu vry henen, ghy alle die by de leere gebleven sijt, welcke van den beghinne der Reformatie in de kercken deser landen gepredict is, gaet henen, segg' ick, ende beroemt u vryelick van de suyverheyt derselver leere, maer en brengt se niet in den Briel, om van de vroedtschappen aldaer getoutst te werden, opdat se deselve niet en keuren voor alsulcken alloy als nu gehoort is. Wat hebben nu dese vroedtschappen gedaen, omme geen deure te openen aen alle van nieus incruypende secten (de oude secten sijnde deur de Arminiaensche conste van alchemie nu soo geloutert, dat se aen harer toutssteen de keure meugen verdragen)? Hare Edelen hebben goedtgevonden opten 3n January tegens die conventiculen te statueren seeckere keure, na de wyse des conings van Spangien ende andere vianden van dese selfde religie. Doch hier gaet den schryver wederom sinisterlick voorby 'tgunt gepasseert is des Sondaechs, wesende den 1n January 1617; want hy wel merckt, dat hetselfde opentlick streckt om hem te leugenstraffen, daerinne namentlick dat hy int voorgaende articul soo volmondich seyt, dat ick de interdictie van de magistraten hebbe geweygert. Weshalven het noodich is te verhalen 'tgunt hy uyt schaemte of quaetwillicheyt heeft nagelaten.

Als ick Donderdaechs den 29n Decembris was vant stadthuys gecomen ende den broederen de voornoemde interdictie, mitsgaders sekere dreygementen der magistraten (in gevalle ick continueerde int predicken) hadde bekent gemaeckt, vonden wy geraden den thoorne der magistraten te wycken soveel doenlick was, op dese wyse, dat wy ons voor eenen tijdt souden behelpen met eenige predicanten uytten Classe, totdat wy souden sien, waer de sake henen wilde. Versochten derhalven ende cregen vooreerst den predicant van den Nieuwenhoorn op den 1n January,

ende ick predickte datmael in syne kercke. Merckt nu, leser, deses schryvers valscheyt, seggende, „dat ick de interdictie van de magistraten hebbe geweygert, voor mijn excuse nemende den breeden deckmantel van conscientie", ende dat „de vroedtschappen, sodanigen alloy niet connende nemen voor goedt payement, hebben goedtgevonden opten 3n January tegens die conventiculen te statueren een keure." Even of dit alles ware gedaen uyt dringende noodt, om myne rebellicheyt in den toom te houden. Dan ick betrouwe, dat syne trouwloosheyt in dit stuck nu genoechsaem ontdeckt is.

Het was inderdaedt wat anders „als het weeren van de nieuwe incruypende secten" (die sy meer lieven dan haten), dat dese vroedtschappen lettede met het statueren van de keure. Sy hadden gemeent of dat ick boven haer verbodt soude hebben gepredickt, omme alsoo oorsake te nemen, haer dreygementen, aen my gedaen, int werck te stellen, of, so ick niet en predicte, dat alsdan de gemeente weder teniet worden soude, hetwelcke hun alle beyde failliëerde, dewyle ick niet en predicte binnen de stadt ende dat de gemeente evenwel worde bedient, die oock vermeerdert was tot ontrent 300 toehoorders. Hierdeur schenen sy te verwoeden, ende middelen bedenckende, hoe sy de ware leere (die God almachtich noch een plaetsjen in hare stadt wilde gunnen) t'eenemael mochten verdryven, lieten opten 3n January aflesen, dat niemant van buyten sich soude vervorderen in de stadt te predicken, anders dan met haer consent in de kercke, op peyne van 150 guldens te verbeuren, ende so wie sijn huys daertoe soude laten gebruycken, 100 guldens. Dit was den inhoudt van die schoone keure, waervan sy den broederen weygerden copie. Dit deden sy, seyt den schryver, „alles by provisie, totdat by de Ed.

Mog. Staten naerder op sodanige mesusen soude sijn gelet ende met ordre geremediëert." Ick hope aen Gods genade, dat hoe Hare Ed. Mog. naerder op dese sake sullen letten, hoe sy claerder sullen bevinden, dat dit geen mesusen sijn, maer eene godsalige oeffeninge, ende dat oversulcx Hare Ed. Mog. sulcken ordre sullen stellen, waerdeur de dolerende gemeenten sullen worden geholpen tegen alle, die se vervolgen ende overlasten.

'T GESCHRIFTE. — Articul 29. Is ondertusschen Willem Crijnsse tot obediëntie vruntlick vermaent, doch heeft niet geobediëert, maer weder gepredickt.

WEDERLEGGHINGE. — Hoe vrundtlick dese mannen my hebben connen vermanen, is lichtelick te mercken uyt dit vruntlick geschrift, in haren name geschreven, int welcke, behalven de grove leugenen, niet dan bitterheyt ende viandelicken haet deurgaens en can gespeurt worden. Om dan voort te gaen: Wy hebben geseyt, dat de broeders, om den thoorn der magistraten te wycken, opten 1en January versocht hadden den dienst van D. Leone, predicant in den Nieuwenhoorn, ende dat se voorhadden seeckeren tijdt haer te behelpen mette predicanten uyt den Classe. Maer als wy nu verstonden uyt de gedane publicatie van den 3n January, dat de heeren eene geltboete op het predicken hadden gestelt ende dat oversulcx niet en stondt te vreesen, dat se my om dier oorsake wille souden de stadt verbieden, wierdt goedtgevonden (om de buyten-predicanten niet aen moeyte te helpen), dat ick wederom predicken soude, met beloftenisse dat wy alle gelijck de schade souden helpen dragen. Ende alsoo hebb' ick op den 8n January wederom gepredickt. De heeren, sulcx machschien geroken hebbende, hebben my doen ont-

bieden desselven daechs smorgens ten 8 uyeren ten huyse van den overledenen stedehouder, alwaer gecomen sijnde op sulcken ongelegen uyere, hebben den bailliu ende beyde de regeerende burgemeesteren eenige instantie gedaen, om my het predicken af te raden, maer en hebben niet eene reden van gewichte bygebracht, die my daertoe conde bewegen, dewyle daer anders niet uyt en quam dan dattet de heeren niet geraden vonden, dat het my tot nadeel ende schade soude strecken, ende sulcke lendeloose argumenten meer. Wy hadden op datmael die redenen, waervan verhael gedaen is op den eersten artyckel. Ick badt Hare Edelen op datmael om bewijs van de macht, die sy hadden, om my het predicken te verbieden, met beloftenisse dat ick het alsdan nalaten soude; maer alsoo sy daervan geen ander bewijs conden voortbrengen dan haren wille, so en conde ick my met hare vruntlicke vermaningen, so het den schryver noemt, niet laten paeyen, want het niet al myne vrunden sijn, die op my lachen.

Nadien de heeren dan niet en conden bewysen, dat se macht hadden my het predicken te verbieden, so en conden sy my oock niet vermanen tot obediëntie, gelijck den schryver mede aenteyckent. Want die geen recht en heeft van gebieden of verbieden, die en is men geen obediëntie schuldich. Ick en hebbe niet geweygert hare opgestelde boeten te betalen: wat reden hebben sy dan te clagen van inobediëntie?

'T GESCHRIFTE. — Articul 30. Doch de vroedtschappen, ter herten nemende de oneenicheyt ende onruste harer burgerie, hebben op den 10^n^ dito, wesende Dijngsdach, gedaen aen de dolerende broederen haerder stede sekere

schriftelicke presentatie, omme te comen met henluyden in een vruntlicke conferentie tot verheelinge van de begonnen scheuringe, met die meeninge dat ondertusschen de dolerende souden ophouden van hare predicatiën, dat oock de magistraten aen hare zyde souden ophouden van executiën.

WEDERLEGGHINGE. — De vroedtschappen, so ick meene, waren becayt, niet wetende hoe sy hare afgelesen keure souden statueren. Sy deden niettemin in den eersten daervan een preuve, sendende den stedehouder van den bailliu sMaendaechs smorgens den 9n January te myner woonplaetse, my sommerende promptelick te betalen 300 guldens, omdat ick tweemalen op den 8n dito hadde gepredickt, ende den ouderling Jan Jansse, in wiens huys de predicatiën waren gedaen, wierdt gesommeert voor twee hondert guldens. Na den middach quam hy wederom met een stadtsbode, doende noch eene sommatie of renovatie, om de voornoemde penningen te betalen binnen 24 uyeren ofte te doen parate executie. Was dat niet eene treffelicke vrundtschap? Noch savonts ten 8 uyeren quam de bode wederom met een lanterne, ons belastende des anderen daechs niet uytten huys te gaen voor de clocke 9 uyeren. Dit passeerde al sMaendaechs, ende hoeverre dit strecte tot eenicheyt ende ruste van de burgerie, stelle ick in des lesers bedencken.

Dijngsdaechs smorgens te 9 uyeren worde ick ende Jan Jansse (d'een van d'ander niet wetende) op't stadthuys ontboden, ende binnencomende, vonden wy de heeren geheel anders gestelt dan wy hadden gemeent: want wy wierden van Hare Edelen vriendelick gegroet, wy moesten by het vier comen, onse hoofden moesten gedeckt sijn, in somma, men seyde ons, dat de heeren van meeninge waren verandert

om de ruste ende vrede wille, ende dat Hare Edelen, in plaetse van voort te varen mette begonnen executie, sy deselve wilden surcheren ende wilden metten broederen treden in eene vriendelicke conferentie, om te besoecken, of men de eenicheyt soude meugen treffen, ende worde ons de resolutie, daerop genomen, voorgelesen, oock gepresenteert copie, so wy die begeerden. Wy, dit hoorende, verwondert ende verblijdt sijnde van sulcken haestigen veranderinge, seyden: „Wy dancken de heeren van hare christelicke presentatie, sullen deselve onse broederen voorhouden ende ons beste doen, dat se daerinne consenteren": eysschende daervan copie ende also met oorlove scheydende. Dit onse antwoordt wordt alhier oock gestelt int

GESCHRIFTE. — Articul 31. Willem Crijnsse, met noch een [1]) van de syne dese presentatie hoorende, hebben de heeren bedanct over hare christelicke resolutie, met beloftenisse van haer beste te sullen doen.

Waeruyt gebleecken heeft, dat wy gewillich waren int vriendelick met onse E. magistraten te confereren, om eenich middel totten vrede te beramen, alsoock hoe weynich slots het heeft 'tgunt ons wordt aengewreven articulo 38, „dat wy gelijck als voor onheylich achten alle 'tgene deur magistraten in kerckelicke saecken wordt verhandelt, hoe billick het oock soude meugen wesen."

Tgunt int 30e articul noch staet, dat de heeren dese presentatie deden „met die meeninge dat wy ondertusschen souden ophouden met predicken", mach wel waer wesen, dewyle wy van niemandts

1) Bij Van Alkemade staat: eenige.

meeninge en connen spreken noch oordeelen. Doch sooveel isser van, dat sy ons dit niet en hebben aengeseyt noch uyt hare acte van resolutie voorgelesen, daerinne het oock niet en staet uytgedruckt. Niettemin seyden de heeren Saterdaechs daeraenvolgende, so achter rugge als in ons aengesichte, niet alleen dat sijt ons hadden voorgehouden, maer oock dat wy 't hadden ingewillicht. Ende hoewel wy Hare Edelen datmael met goet bescheydt aenwesen, dat sulcx niet en conde geschiedt sijn, so hebben eenige van hare gedeputeerde noch naderhandt ons hetselve aengestreden voor het collegie van Ed. Mog. Gecommitteerde Raden, alwaer wy oock henlieden den mondt stopten met dese redenen: 1°. dat het niet en conde waer wesen, omdat hare eygen acte daervan niet een woordt vermeldet, 'twelcke daer geensins en soude uytgelaten sijn, indien sulcx hadde bedongen, ja slechs voorgeslagen geweest; 2°. dat wy met onse bloote twee personen sulcx niet en conden beloven, dewyle wy noch credentie, noch instructie, noch eenigen last en hadden van den kerckenraedt om met de heeren te spreken, maer waren van de heeren ontboden, sonder dat d'eene van den anderen niet en hadde geweten. Hierom en derf onsen schryver (so ick achte) aen de H.H. Staten niet schryven, dattet bedongen was, maer simpelick dattet Haere Edelen meeninge geweest is.

'T Geschrifte. — Articul 32. Men heeft oock onder de handt tot sijn restablissement in sulcken gevalle sich laten verluyden.

Articul 33. Doch is alle hetselve by de dolerende broeders niet geacht geweest, sulcx sy Saterdaechs daeraen de magistraten hebben aengeseyt weder te sullen predicken,

nemende vorders op de gedane presentatie diversche frivole excusen.

WEDERLEGGHINGE. — Het 32e articul en heeft niet om 't lijff de pyne waert om te beantwoorden. Het 33e is 't meeste deel onwaerachtich: want sooseer is dese presentatie by de dolerende broeders geacht geweest, dat sy tot driemalen toe in grooten getale daeromme sijn vergadert geweest ende de presentatie niet en hebben afgeslagen. Tis waer, dat sy des Saterdaechs (wanneer sy seyden weder te sullen predicken) noch niet en hadden op de presentatie geantwoordt, doende daervan hare excuse, maer geene diversche frivole excusen, gelijck den schryver (die om de vehementie syner passiën wille geen ding en can noemen by synen rechten naem) alhier heeft aengeteyckent; maer de excuse was degelick ende gefondeert, te weten omdat sy tot die tijt toe niet en hadden connen becomen eene geautentiseerde ofte onderteyckende copie van de acte van presentatie, wat moeyten sy oock daeromme deden by den secretarius ende sijn commijs, waeruyt de broeders 't vermoeden cregen, dattet den heeren niet ernst en was, ende en wilden op eene ongeteyckende acte ofte carthebel niet besoigneren. De leser oordeele, of dese excuse frivool was.

'T GESCHRIFTE. — Articul 34. Den 15n dito, wesende Sondach, sijn de vroedtschappen tydelick vergadert geweest, aen allen canten om Willem Crijnsse gesonden, op hope om hem van sijn voornemen te doen desisteren, die sich oock niet wilde laten vinden als ontrent de uyere dat hy soude gaen predicken, gaf voor antwoordt, dattet nu te laet was omme by de heeren te comen, nietjegenstaende de bode hem

aenseyde, de publycke predicatie een half uyere extraordinarisch hadde geschort, dat hy van gelycke doen soude.

Wederlegghinge. — Indien de vroedtschappen eenige redenen hadden gehadt, deur dewelcke sy mochten hope gehadt hebben om my van mijn voornemen te doen desisteren, so en ware het hun niet van noode geweest my deselve voor te houden des Sondaechs smorgens, dewyle ick noch des Saterdaechs by de magistraten in de raedtcamer was, alwaer sy anders geen redenen en wisten voor te stellen dan dese: dat so wanneer in crijchsaken de parthiën verstonden om te parlementeren, alsdan aen wedersyden alle hostiliteyt worde nagelaten, ende daeromme dewyle wy mede verstonden metten anderen in conferentie te treden ende dat de magistraten van hare syde wilden surcheren met het eyschen van hare geldtboeten, wy oock aen onse syde behoorden te surcheren met de predicatiën. Doch wy en verstonden niet, dat die comparatie goedt was, dewyle wy met onse predicatiën aen niemanden eenige hostiliteyt waren bewysende, maer waren ter contrariën de magistraten gedachtich in onse gebeden tot God etc. De magistraten dan, wel merckende dat sy met redenen niet en vermochten, lietent datmael berusten, ende vergaderden [1]) de vroedtschappen des anderen daechs, als den morgenstondt gecomen was (Matth. 27 : 1), sonder twyffel om my op 't stadthuys te laten houden, soolange dat de uyeren van de predicatiën souden overstreken sijn geweest. Dit ghisse ick noch op sijn alderbeste, want sy mochten my noch yet argers gedaen hebben op sijn Schoonhovens. Hierom rieden my de broeders, dat ick

1) Er staat: vergaderde.

vroech uyt den huyse soude gaen, om in myne studie niet gestoort te worden, gelijck ick dede, ende quam te negen uyeren in de vergaderinge van ontrent 400 personen, alwaer een stadtsbode staende tot my seyde, dat ick soude by de heeren comen. Men was int singen van den eersten Psalm, om terstont daerna te bidden ende te predicken. Derhalven antwoorde ick de bode, gelijck onsen schryver seyt, „dattet doen al te laet was etc." Wat wyders hier staet vant schorten der publycke predicatie etc. is per additie ende onwaerachtich.

'T GESCHRIFTE. — Articul 35. De vroedtschappen, hiervan deur de bode bericht sijnde, nu claerlick vermerckende, dat dit was gepractiseerde factie, niet religie, die, om billick te oordeelen, aen geen weeck, dach ofte uyere gebonden behoort te sijn, vonden goedt Willem Crijnsse te lasten op staendevoet by haer te comen, ofte in cas van weygeringe dat sy hem de stadt, gagie ende andere voordeelen opseyden.

WEDERLEGGHINGE. — 1°. Ist dat de bode de vroedtschappen alsoo als voorschreven is heeft bericht, te weten van de opschortinge der predicatiën, so en heeft hy Hare Edelen niet te degen berichtet. 2°. Vermercten Hare Edelen nu eerst claerlick, dat dit was gepractiseerde factie, niet religie, waervoor hebben sijt dan vermerct, doen sy hare placcaten daertegens lieten publiceren ende als sy dus vroegh vergaderden, op hope dat se my van mijn voornemen souden doen desisteren? Leser, gelooft vryelick, dat dit niet anders en sijn dan woorden ende dat de voornaemste aendryvers van dit spel niet en weten wat religie is. 3°. Oock en weet het desen schryver selve niet, dewyle hy seyt: „dat de religie niet en behoort ge-

bonden te wesen aen dach of weke", tegens Gods Woordt, int 4e gebodt syner wet begrepen, ende tegen de practycke van de gantsche christenheyt. 4°. „Sy ontseyden my de stadt etc. in cas van weygeringe op den staenden voet te comen". Maer of ick hadde gecomen ende van mijn voornemen niet en hadde connen desisteren, soude ick dan beter gevaren hebben? Niemandt en late hem dat wijsmaken, so hy anders niet en wil bedrogen sijn. Evenwel wat belangt dit „goedtvinden der vroedschappen", daervan ben ick naderhandt van goeder handt onderrichtet (selfs heeft'et den bailliu mede bekent, als noch volgen sal), dat het geen resolutie van de vroedschappen is geweest, niet ommegevraecht, veelmin gearresteert; maer is simpelick van eenen burgemeester uytgeroepen: „Seght dat hy coemt, of dat men hem sal ontseggen de stadt, huys ende gagie." Dit sy dan geseyt van dit „goedtvinden" ofte „resolutie" der vroedtschappen.

'T GESCHRIFTE. — Articul 36. Twelck hem door een van sijn broederen ten aenhooren van syne geheele vergaderinge ter presentie van de stadtsbode is aengeseyt, doch heeft echter gepersisteert, sonder syne magistraet in so billicken belastinghe eens te willen obediëren, oock onaengesien de gedaen dreygementen.

WEDERLEGGHINGE. — Tis alsoo, dat de bode ontrent een half uyere daerna wederom quam, als ick schier ten halven in de predicatie was, ende belastede my van der heeren wegen stille te swygen. Twelck gedaen sijnde, worde het voorverhaelde van een onser broederen voor de gemeente uytgesproken, dewelcke, also hy in des stadts dienst was, dese boodtschap hadde moeten aennemen. De gemeente quam daer-

deur in geen cleyne beroerte, gelyckelick roepende: „Wy en begeeren niet dat hy van hier gaen sal", sodat de kerckenraedt genoech te doen hadde met henluyden te stillen. Ende ick ghing wederom voort met predicken, seggende: „Weest tevreden, broeders, daer en sal niet anders geschieden dan de goede God sal toelaten."

Alle onpartydigen meugen oordeelen, of dit „so billicken belastinge" was, als het onsen onbillicken schryver noemt. Want wat gemeenschap heeft dit met eenige billickheyt, eenen predicant int midden syner predicatie te stooren, hem te heeten swygen, daer gantsch uyt te scheyden ende te gaen in sulcken plaetse, daer men hem soude ophouden ende van daer uytter stadt jagen? Is dat billickheyt, so en kenn' ick noch de onbillickheyt niet. Articul 30 seyt onsen schryver: „De vroedtschappen, ter herten nemende de oneenicheyt ende onruste harer burgerie". Maer hier mocht hy billicker seggen, dat sy deselve hadden t'eenemael buyten hare herten gesloten. Want het is seker, in gevalle ick op die tijdt volgens hare „so billicken belastinge" ware gegaen naer het stadthuys, dat de gantsche menichte my souden hebben nagevolght. Ende hoe dat spel dan mochte vergaen hebben, is ons veel nutter dat wijt niet en weten. Ick hebbe dan billicken dese onbillicke belastinge niet willen obediëeren. Behalven dat my was gegeven eenen anderen last van soodanich eenen, dien ick meer respects schuldich ben als Hare Edelen, namelick dat wy niet eene predicatie en souden achterweghe laten. Doet hier nu by 't gewichtichste, namelick den last onses oppersten bisschops Jesu Christi, die niet en wil dat syne dienaers haren dienst sullen nalaten om der menschen wille. Daeromme men oock hare dreygementen onaengesien moet laten, niet alleen als sy dreyghen met uytsettinge harer steden

ende huysen ende met beroovinge van de gagie, maer dan oock wanneer sy dreygen met lijfstraffinge ende van den leven ter doodt te brengen (Matth. 10 : 28).

'T GESCHRIFTE. — Articul 37. Sulcx dat daechs daeraen het billet van uytsettinge hem is aengesonden.

WEDERLEGGHINGE. — Dit was de straffe van myne inobediëntie. Ick moet hier noch wat stellen van dat ondertusschen is gebeurt. Na de achtermiddaechsche predicatie liet den bailliu deur synen stedehouder vragen, „oft my beliefde by hem te comen, hy hadde my int vriendelick wat te seggen." Dit en vonden de broeders niet geraden, maer sonden ses personen by syne Edt., om te vragen wat hem beliefde my te seggen? Hy seyde, dat hy my yet hadde te communiceren int vriendelick, datter geen swaricheyt voor my in gelegen was, dat ick soo vry uyt sijn huys gaen soude, als ick daerin soude comen. Ende als eenen daerop antwoorde: „Ghy mocht hem wel vry laten uytgaen, maer uyt sijnde, mocht hy geschort wederom gebracht of uytter stadt geleydt worden", so seyde den bailliu: „In geenderley wyse, hy sal te nacht soo vry op sijn bedde meugen slapen als yemandt in de stadt." Item: „Wat soud' ick hem doen? Daer en is geen resolutie tegens hem genomen." [1]) Waerop dien broeder, welcke voor den middach neffens de bode in de vergaderinge twoordt gedaen hadde, hem aldus aensprack: „Hoe, mijn Heer, isser geen resolutie genomen? Ghy weet immers wel, wat my voor den middach belast worde te seggen?" De bailliu antwoorde: „Dat heeft de burgemeester Velsen geseyt", recht of hy seggen wilde: sijn seg-

1) In margine staat: Nota.

gen alleen en is geen resolutie. Ten laetsten, als de broeders seyden: „So sullen wy hem dan zeynden op u woordt", antwoorde hy: „Doet soo, ende sydy niet tevreden met mijn woordt, ick wil sooveel eeden daerom doen als ghy begeert." Seyde noch aldus: „Mannen, ick en wil' u geen woordt hebben, maer ick waerschuw ulieden, 't is nu de rechte tijdt, die ghy hebt te gebruycken, om uwen predicant te behouden, dat ghy met de heeren coemt in conferentie, om t'overleggen wat in uwe sake te doen is." Somma, dese ses broeders quaemen wederom met goede tydinge, so sy niet beter en wisten.

Maer als ick quam ten huyse van den bailliu voorseyt, seyde hy ter presentie van beyde de burgemeesteren, dat de vroedtschappen des morgens hadden geresolveert, my de stadt t'ontseggen binnen 24 uyeren, om myner inobediëntie wille. Also weten dese hoofden metten mantel van de vroedtschappen hare actiën te decken. Dunckt het hun goedt soo te seggen, so en ist geen resolutie, maer simpelick het seggen van eenen burgemeester, ende men wilt verclaren met sooveel eeden als men begeert. Wederom, dunckt het hun goedt anders te spreken, so is het een resolutie van de vroedtschappen, ende men laet schryven een billet van uytsettinge in den naem van de vroedtschappen, in allen schijn als ware de sake onder Hare Edelen geproponeert, geventileert, gesuphrageert ende gearresteert. — Dit aenseggen van den bailliu was by my vreemt ende onverwacht. Cond'et oock niet geloven eene resolutie van de vroedtschappen te wesen, maer dachte dat syne Ed^{t}. het alsoo seyde, om my eenige vreese aen te jagen. Seyde daeromme, dat ick die boodtschap alsoo niet en conde aennemen, maer dat ick daervan moeste sien eene behoorlicke acte. De heeren beloefden my acte te doen hebben des anderen daechs

smorgens ten acht uyeren, 'twelck oock alsoo geschiede, luydende deselve aldus: „Bailliu, burgemeesteren ende vroedtschappen der stede van den Briele hebben geordonneert ende ordonneren midts desen Willem Crijnsze te vertrecken binnen XXIIII uyeren uyt de voorseyde stede ende de vrydom van dien, sonder te wesen in gebreecke, op peyne van daeruyt geleydt ende anders jegens hem geprocedeert te worden. Ontseggen denselven oock voorts 't stadts huys ende sijn gagie. Actum op 't stadthuys der voorseyde stede den 15n January 1617". Ende was onderteyckent „C. Anthonisse." Wat sal ick nu seggen, nadien de secretarius selve schrijft, dat de vroedtschappen dit hebben geordonneert? Anders niet dan dat eenige uyt de vroedtschappen my hebben verclaert (gelijck oock den bailliu selve aen ses broederen verclaert hadde), dat het by de vroedtschappen niet en is geresolveert ofte geordonneert. Het mach sijn, dat de sommige een achterraedt houden ende dat sy alle hare besluyten bemantelen metten naem van de vroedtschappen. Het sy soo 't sy, ick moest mijn meubilia over hol ende bol inderyl binnen 24 uyeren wechpacken ende my selven verborgen houden, om van niemanden gesien, aengebracht ende uyt der stadt geleydt te worden. Was alsoo ettelicke dagen in mijn schoonzoons huys, ghing oock somtijts elders slapen, nadat uyt de loopende geruchten de swaricheyt scheen te wesen.

'T GESCHRIFTE. — Articul 38. Den 17n dito daeraen is den dolerenden broeders presentatie gedaen van drie predicanten by leeninge in de groote kercke te laten predicken, in substantie gelijck de uytsprake by sijn Exellentie ende de Heeren van den Rade aen die van den Hage was gedaen. Doch hebben deselve niet aenge-

nomen, maer ter contrarie smadelick gerejecteert, houdende gelijck als voor onheylich alle tgene door magistraten in kerckelicke saken wordt verhandelt, hoe billick het oock sy.

Wederlegghinge. — Merct wel, beminde leser, de schiedelicke veranderinge ende onwisheyt van dese vroedtschappen. Articul 27 noemen sy onse vergaderinge „conventikel," articul 28 „een van nieuws incruypende secte." Articul 45 noemen sy onslieder dryven „een nieuwicheyt, in hare stadt voor weynich jaren gehoort"; seggen „dat wy, d'authoriteyt van de magistraet verwerpende, wederomme leggen de gronden des pausdoms". Sy hebben dese vergaderingen met placcaten verboden ende groote boeten daerop gestelt (articul 28). Sy hebben veele middelen aengewendt, om my af te trecken van het predicken in dese vergaderinge (articulen 27, 29, 30, 32, 34, 35). Eyndelick sy hebben my om dieswille ontseyt hare stadt, huys ende myne gagie (articul 37). Op den 16n January sonden sy my het billet, om binnen 24 uyeren te vertrecken. Daechs daeraen op den 17n dito [1]) ontbieden sy uyt haer selven onse broeders ende presenteren haer, dat sy drie predicanten, Contra-remonstranten uyt de Classe, by leeninge sullen gebruycken, om voor haer te predicken in de groote kercke, by gebeurte metten Remonstranten, d' eene parthie voor ende d' andere naer den middach. Dese predicanten noemden sy oock, te weten van Swartewale, Oudenhoorn ende Hellevoete, alle drie afgescheyden sijnde van de Remonstranten, oock wel van de hardtste, van dewelcke den eenen de „Redenen onser afsonderinge" op den 30n Augusti 1616 den Remonstranten hadde

1) In de Notitie staat zeker abusief, dat zulks den 18den Januarij geschiedde.

voorgelesen (om welcker aflesinge de vroedtschappen my hadden gedeporteert), ende alle drie hadden de laetste „acte van de finale afscheydinge" (die den heeren commissarissen op den 28n Septembris was overgegeven) onderteyckent. Is dat niet wat bysonders op eenen dach soo te veranderen? Sal men niet seggen: óf dat dese vroedtschappen haer niet en verstaen op de materie van religie, óf dat sy haer die niet en laten ter herten gaen, óf dat se met eenen particulieren haet tegens my ingenomen sijn, dewyle sy dese gemeente soo travaillieerden, terwylen ick onder haer predicte, ende soo haest sy meenden dat ick uyt der stadt was, hen sulcken presentatie ongeëyscht uyt haer selven doen? Siet men oock niet uyt sulcke hare handelinge, dat alles wat sy van dese gemeente geseyt hebben ende noch seggen, niet anders en sijn dan calumniën ende stinckende leugenen? So men anders niet en wil seggen, dat dese vroedtschappen sot ende dul waren. Want wat soude dat anders dan puyere sotticheyt sijn geweest, dat men van nieuws incruypende secten, nieuwicheytdryvers, verwerpers van d'authoriteyt der magistraten ende grondtleggers des pausdoms gaet presenteren met drie predicanten van deselve ghesintheyt te laten predicken in de groote kercke? So wie maer een half oogh int zeyl houden can, sal lichtelick mercken, dat desen schryver hem selven ende syne vroedtschappen onreddelicken verwarret. Want ist, dat hy seyt: „De heeren en wilden niet, dat men in de huysen soude predicken", antwoorde ick: dat se den Wederdooperen wel laten predicken in de huysen. Item, dat onse broeders, om niet in huysen te predicken, meermalen hadden versocht de Engelsche kercke, maer de vroedtschappen en hadden haer deselve noyt willen vergunnen. Segge noch: Indien de Contra-remonstranten sulcx leeren, als desen

schryver hun naduydet, so waert beter, dat men hun stilletjens liet predicken in een huys (want daer souden sy minder quaets doen) dan in de groote kercke int openbaer voor de gantsche burgerie. Seyt den schryver dan noch: „dat Hare Edelen geene scheuringe begeeren toe te laten onder de Gereformeerde", so antwoord' ick, dat de scheuringe onder haer niet en can geheelt worden deur sulcken middel, dat predicanten van verscheyden gesintheden in eenen tempel predicken by gebeurten. Ware de scheuringe daermede te heelen, so en ware het niet alleen van noode, dat de Remonstranten ende Contra-remonstranten by gebeurten predicten in eene kercke, maer dat oock daerinne by gebeurten predicten de Martinisten, Flaxianers of Ubiquitisten, alle soorten van Wederdooperen, de Socinianen, oock de Jesuïten, papen ende munnicken. Want dat ware immers van gantscher herten te wenschen, dat alle de verdeeltheden in de gantsche christenheyt mochten gebracht werden tot een ware ende heylige eenicheyt. Doch dat de eenicheyt in der religie deur alsulcken middel niet en can getroffen worden, mercken wy in de H. Schriftuyre. Want of wel onse Heere Christus ende syne heylige apostelen predickten in denselven tempel, daerinne de schriftgeleerde der Jeuden predicten, so en is daermede de eenicheyt in de leere niet gecomen. Ergo dese presentatie wijst aen de onvasticheyt ende ongestadicheyt der vroedtschappen van den Briel in hare oordeelen over kerckelicke ende religions-saecken. — Dese presentatie was, seyt den schryver, „in substantie gelijck de uytsprake by sijn Exellentie ende de Heeren van den Rade aen die van den Hage was gedaen." Twelck in substantie sooveel geseyt is: hadden [1]) sijn Exellentie ende de

1) Er staat: hadde.

Heeren van den Rade aen die van den Hage sulck een presentatie niet gedaen, de heeren van den Briel en souden se oock niet gedaen hebben aen hare dolerende gemeente. Sulx dat in dien aensien de dolerende broeders van den Briel hare magistraten niet seer en behoeven te dancken van dese presentatie, gemerct Hare Edelen dat schynen te hebben gedaen uyt bedwang, dat sy namelick in den Briel moesten doen 'tgunt die van den Hage gedaen hadden, ofte machschien deur schaemte, te weten dat sy in hare stadt niet en dorfden minder doen dan die van den Hage deden in haer vleck. Ofte wil ment ten besten duyden, so sal men segghen: „De vroedtschappen van den Briel waren immers sooseer genegen, om hare dolerende gemeente te accommoderen als yemandt anders; dan sy waren scrupuleus ende en durfden de eerste niet sijn, die deselve gemeente binnen haere stadt eene publycke plaetse souden vergunnen tot d'oeffeninge harer religie. Daeromme soo haest Hare Edelen vernamen, dattet in eene plaetse wierde gepresenteert, ende insonderheyt van 't Hoff van Hollandt selve, hebben sy het oock in hare stadt gepresenteert". Doch hoe ment neemt, 't is evenwel wonderlick: want int beghin heeft desen schryver seer verachtelick gesproken van dese „Heeren van den Rade", noemende Hare Ed. Mo. collegie subaltern etc. Ende nu schijnt hy dit collegie te willen stellen als een exemplaer, daerna alle collegiën in de steden (selfs oock d'alderhardtste, gelijck dat binnen den Briel is) sich behooren te reguleren. Niettemin alle verbeterde dingen sijn goet, ende 't waer eens tijdt, dat de vroedschappen van den Briel conden bevroeden, dit collegie haer behoorlick respect toe te dragen, gelijck Hare Edelen hier schynen een weynich te willen doen, navolgende in substantie ofte ten naesten by 'tgunt sijn Exellentie ende de

Heeren van den Rade aen die van den Hage hadden gedaen. Also weet het onsen schryver een dracht te geven, wel swygende 'tgunt de Ed. Heeren in den Hage noch voorts gedaen hebben, te weten, als sy verstonden dat hare dolerende gemeente haer daerinne beswaerden by gebeurten metten Remonstranten in de groote kercke te predicken, heeft men haer terstont toegelaten het gebruyck van de Engelsche kercke, hetwelcke de vroedtschappen van den Briel noyt niet en hebben willen doen, hoeseer sy oock daeromme sijn gebeden geweest. Tgunt dan de dolerende in den Hage gedaen hebben, te weten de presentatie te weygeren, mach by onsen schryver stilswygende passeren, maer van deselfde daedt onser broederen schrijft hy aldus: „Doch hebben tselve niet aengenomen, maer ter contrarie smadelick gerejecteert". Dewyle dit hier mede staet als op myne reeckeninge, hoewel het daer niet en behoort, so sal ick daer mede wat op antwoorden, te weten, dat de broeders noch sooseer niet en staecken tegen het predicken in de kercke by gebeurten (hoewel sy liever alleen waren geweest), als sy wel deden tegen de nominatie der predicanten, die by den heeren preciselick worde gedaen. Hare redenen waren dese: 1°. Ten was niet van noode, dat de vroedtschappen de dolerende gemeente souden[1]) aenwysen predicanten omme by leeninge te gebruycken, dewyle sy hadden eenen eygenen predicant. De sake stondt evenalsoff yemandt eens anders geldt hadde genomen ende presenteerde[2]) denselven eenige penningen te leenen, van welcke leeninge hy noch grooten danck soude willen hebben. 2°. Wanneer de vroedtschappen den dolerenden haren eygenen predicant met geweldt

1) Er staat: soude.
2) Er staat: presenteerden.

souden blyven onthoudende, so en waren niet alleen de voorgenoemde drie, maer alle de Contra-remonstrantsche predicanten des Classis gewillich, om henluyden by gebeurte te bedienen. 3°. De drie predicanten, by den magistraten genoemt, seyden rondelick, dat se op soodanigen voet niet en begeerden in den Briel te comen predicken. 4°. De dolerende broeders en vonden niet geraden, den magistraten dat recht over te geven van de gemeente predicanten toe te senden; want sulcx eens toegelaten sijnde, souden de magistraten mettertijdt (dit recht aen haer genomen hebbende) de gemeente sulcke predicanten meugen toesenden, als haer goedtdochte. Ten was dan soo vreemt niet, dat de broeders voorseyt dese presentatie niet en hebben aengenomen. Maer dat se (gelijck den schryver seyt) sijn houdende gelijck als voor onheylich alle tgene deur magistraten in kerckelicke saecken wordt verhandelt, hoe billick het oock soude meugen wesen, daerin doet den schryver henluyden te cort, als aengewesen is articul 31.

'T GESCHRIFTE. — Articul 39. Heeft nu Willem Crijnsse ondertusschen geobediëert? Neen hy: hy is nietjegenstaende dit verbodt evenwel in spijt van de magistraten in den Briel gebleven.

WEDERLEGGHINGE. — Ick bekenne dit bevel niet te hebben geobediëert ende in den Briel gebleven te sijn; maer ontkenne sulcx te hebben gedaen „in spijt van de magistraten". Heeft' et hun dan noch gespeten, ick en hebb' et niet connen keeren. Ick bleef in de stadt, eensdeels deur de ernstige begeerte der broederen, die my sullen connen getuygen, dat ick by my selven was geresolveert daeruyt te gaen op de gesette uyere ende na ettelicke dagen weder

te comen, alsoo het wedercomen my niet en was verboden; eensdeels oock omdat eenige van de vroedschappen my lieten weten, dat ick my slechs voor eenen tijdt wat uytten wege houden soude, ende de saecke soude noch wel ten besten afloopen; eensdeels oock omdat ick niet en conde verstaen (als ick my wel bedochte), dat de magistraten eenige reden hadden een man met eeren, sijnde een predicant, die tot int twaelfste jaer sonder opspraeck aldaer gewoont hadde, alsoo uytter stadt te setten, sonder sijn proces te maken ende sonder te verclaren de oorsaecke waerom sy dat deden, dewyle men doch also is gewoon te doen mettengeenen, die men uytte steden bannet, selfs in bannissementen van potters en fielten. Maer mijn heeren van den Briel hadden my slechs gesonden een briefjen, waerin niet een woordt verhaelt worde, waerom ick uytter stadt moeste, dan alleen omdat de vroedtschappen dat alsoo hadden geordonneert. Hierom en hebb' ick niet connen obediëren sulcken onbillicken gebodt of veeleer tyrannie. Want genomen: wanneer de vroedtschappen, alst hun soo goedtdochte, ordonneerden, dat alle de burgers souden uytter stadt gaen binnen 24 uyeren, ende sonden haer tot dien eynde elcx een briefjen, souden sy dan daerom gehouden sijn al te saemen de stadt te verlaten? Ofte soude men hen, in cas van weygeringe, meugen noemen inobediënten? Ick en dencke niet, dat dit alsoo sal verstaen worden. Het recht dan, dat andere gemeene burgeren toecoemt, en mach men de predicanten niet onttrecken. Ende 'tgene veelen toecoemt, coemt oock weynigen toe, een yder voor sijn hooft. Immers men debattere soo men wil, het sal altijdt vast blyven, dat de wille van eene overheyt sonder reden niet en is recht, maer enckele tyrannie.

'T GESCHRIFTE. — Heeft hy oock U. E. Mo. als sijn voorgaende vaders noch wel erkent, die nochtans in Septembri laetstleden hare commissarissen tot sijn restablissement by alle meugelicke middelen te arbeyden hadden gelast? Geensins, maer ter contrarie gaet U. E. Mo. voorby, addresseert hem aen den Raedt Provintiael, vercrijcht aldaer besloten missive. U. E. Mog., hiervan bericht sijnde, trecken de saecke voor haer, als sijnde politijcq. Hy dan, U. E. Mo. niet vertrouwende, crijcht op sijn ondeuchdelick te kennen geven van den voorseyden Raedt provisie.

WEDERLEGGHINGE. — Onsen schryver, om te thoonen dat hy sijn rethoricam vastheeft, pronct de saecke wonderbaerlicken op, deselve exagererende ende uytstryckende na synen wille, hoewel het inderdaet niet anders en is dan enckele sophisterie. Hy vraeght, of ick oock Hare Mog. Ed[n]. als mijn voorgaende vaders noch wel hebbe erkent? Ick antwoorde: ja, ende erkenne haer nu noch op dese tijdt daervoren. Hy daerentegens, hem selven antwoordende, seyt: „Geensins, maer ter contrarie gaet U. E. Mo. voorby", hetwelcke ick hem ontkenne. Want ofschoon de vroedtschappen van den Briel Haere Ed. Mog. sijn voorbygegaen, beroepende eenen anderen predicant, eer Hare Ed. Mog. van myne sake hadden ten vollen gedisponeert, so en hebbe ick nochtans 'tselfde niet willen navolgen. Tis waer, dat ick op die tijdt, als de magistraten van den Briel my de stadt ontseyden, niet en ben geweest voor het collegie van de H.H. Staten. Maer hoe quam dat by? Quam het uyt eene versmadinge ofte yet desgelijcx? Schryver, ghy weet het soowel als ick, namelick dattet byquam, omdat Hare Ed. Mog. niet

en waren vergadert. Conde ick my doe wel addresseren aen Hare Ed. Mog.? Ofte cond' ick se oock wel voorbygaen, doen 't collegie nergens was? Hoe nou, schryver? Wilt ghijt noch al winnen met costen met al? Of sult ghy seggen, dat ick hadde meugen soolange vertoeven, totdat Hare Ed. Mog. hadden vergadert geweest, so sal ick antwoorden, dat ick sulcx gaerne soude hebben gedaen, indien de vroedtschappen van den Briel oock solange hadden willen vertoeven met my te belasten uyt der stadt te gaen. Ick hebbe nochtans al gedaen wat ick in desen doen conde, my addresserende, in d'absentie van de H.H. Staten, aen Hare Ed. Mog. Gecommitteerde Raden. Is u dat al vergeten, schryver? 't Was na mijn onthouden den 21n January op eenen Saterdach-avondt by de caersse, ende ghy selve, denck' ick wel, waert daer mede gecomen als onse parthie. Op datmael en condet ghy metter tonge der heeren vroedtschappen doen so wel niet billicken, als ghy nu schijnt te doen mette penne. De reden was, omdat sy daer tegenwoordich waren, die u t'elcken reysen, als ghy feylde, conden contrarolleren ende weder op de rechte bane brengen. Un bon entendeur n'en fault que demi parolle. Wy vraechden doen ter tijdt verscheyden malen, of het was den wille van de H.H. Staten, dat men alsoo met my soude handelen? Ende en cregen daerop geen ander antwoordt van den heer Advocaet dan dattet Haerer Ed. Mog. wille was, dat wy metten anderen souden vredelick leven. Wat soud' ick dan voorts doen in alsulcken geval, nadien de heeren van den Briel noch evenwel de quae-pier speelden? Moest ick niet roeyen mette riemen, die ick hadde? Mocht ick niet gaen ende my addresseren aen den Hove Provintiael? Is dien wech (welcke alle Hollanderen ende Zeeuwen openstaet) voor my alleen bethuynt of toegesloten? Mach

yemandt, die geopprimeert wordt, synen toevlucht niet nemen aen de ordinaire hooge justitie? Is dat crimen laese majestatis, sich t'addresseren aen synen wettigen opperrechter? Ende dat dan noch in sulcken tijdt, als het collegie van de Ed. Mog. Heeren Staten niet en was vergadert ende als de parthiën geweldelicken voortvoeren in hare onbesuysde moetwilicheyt? Hoe na meent desen schryver, dat men schuldich is in een landt van rechte alle overlast te lyden, sonder eenige hulpe aen de justitie te versoecken? — Ja maer, seyt den schryver, de Heeren Staten, daervan bericht sijnde, „trecken de saecke tot haer etc". Hierom meent hy, dat ick niet en moeste wederom tottet Hoff gegaen hebben. Antwoorde: 1°. Waerom en hebben dan de vroedtschappen van den Briel niet gesurcheert van de executie harer resolutie ter tijdt toe dat Hare Ed. Mog., die de sake tot haer getrocken hadden, eene uytsprake daervan hadden gedaen? 2°. Hare Ed. Mog. en hebben my noyt laten weten, dat sy de saecke tot haer hadden getrocken ende oversulcx my niet verboden te gaen aen den Hove Provintiael justitie versoecken. Daerom en can my sulcx niet te laste geleydt worden als eene misdaedt; want soolange ick ten Hove ontfanckelick was, en conde ick niet misdoen met my aldaer te addresseren aen dengenen, die gestelt sijn justitie te administreren. Ten sal oock nimmermeer blycken, dat ick Haere Ed. Mog. hebbe mistrouwet; noch oock dat ick yet ondeughdelicx hebbe te kennen gegeven, gelijck desen ondeugenden schryver seyt. Ick hebbe de waerheyt te kennen gegeven, namelick eerst dat my de magistraten hadden de stadt ontseyt, waerop ick versochte te meugen gehoort worden; ende vercreech datmael eene besloten missive van surcheantie. Daerna hebb' ick te kennen gegeven, dat de vroedtschappen voorseyt de missive

vant Hoff niet en hadden geachtet, maer my evenwel belasteden uytter stadt te gaen, seggende, „dat sy met het Hoff niet te doen en hadden". Laet den schryver of yemandt eens voet by steck setten ende bewysen, dat mijn te kennen geven sy ondeuchdelick geweest, is sulcx eenichsins in sijn vermeugen. De Heeren van den Rade schryven anders, te weten dat sy op mijn deuchdelick te kennen geven verleent hebben provisie, dat is mandament penael, waerinne de voorseyde vroedtschappen van wegen der Hooger overicheyt werde belast op sekere groote peyne, my met vreden te laten etc.

'T GESCHRIFTE. — De vroedtschappen ondertusschen, de Heeren van den Rade antwoordende op de besloten missive, begeren aen den exploictier met het exploict een weynich te surcheren tot naerder last, bevelende Willem Crijnsse te vertrecken: hy weygert; echter addresseert hem aent peupel, dreycht de magistraet, evenverre sy feytelick tegens hem procederen, volgens sekere acte, by hem neffens noch sesthien andere geteyckent.

WEDERLEGGHINGE. — Eerst let ick hier op het woordt „ondertusschen" ende en can niet recht bevroeden, wat voor eenen tijdt onsen schryver daermede wil uytdrucken, in dewelcke de vroedtschappen de Heeren van den Rade geantwoordt hebben. Het schijnt, dat hy de H.H. Staten daermede wil abuseren ende Hare Ed. Mog. wijsmaken, dat de vroedtschappen hebben geantwoordt ter rechter tijdt, te weten „ondertusschen" het ontfangen van de besloten missive ende haer tweede gebodt, aen my gedaen, om uyt de stadt te trecken. Maer dat en is den „ondertusschen tijdt" niet: want s'Maendaechs

den 23^n January ontfingen Hare Edelen de missive ende Saterdachs den 28^n dito belasten sy my andermael uyt de stadt te gaen, ende op den 4^n February vercreegh ick de provisie ofte 't mandament, op welcken tijdt de vroedtschappen noch niet en hadden geantwoordt op de besloten missive, want sy en achteden het Hoff van Hollandt sooveel niet waerdich om hare missive te beantwoorden. Ergo niet „ondertusschen" den rechten tijdt, maer aldus mocht men dit corrigeren: Als de vroedtschappen vernamen, dat ick hadde vercregen een mandament van den Hove, so schreven sy na den Hage toe (doch ick en weet niet aen wien), begeerende dat den exploictier „ondertusschen" (te weten, totdat haren bode wederom met bescheydt uytten Hage soude gecomen sijn) sijn exploict niet en soude executeren, dat is: sy spraken den deurwaerder fellicken toe ende belasteden hem te toeven tot des anderen daechs, hem ernstelick scheldende van dat hy soo stout was, soodanigen exploict (aen dees' groote meesters) te derren bestaen, daerby voegende, indien hy geen burger en ware geweest, sy souden hem doen achteraf leyden ende int gevangenisse leggen. Waerop den exploictier antwoorde, dat syne meesters, de Heeren van den Rade, machts genoech hadden om hem weder uyt te helpen; presenteerde niettemin te vertoeven tot den toecomenden dach, mits dat de heeren oock souden toeven met yet feytelicx tegens my te attenteren. Ende hoewel de heeren dit niet en wilden toeseggen, toefde hy niettemin tot des anderen daechs, wesende den 8^n February, ende sijnde alsdoen de vroedtschappen opt stadthuys vergadert, den deurwaerder in de camer comende ende meenende sijn exploict te doen, worde van den bailliu by den arm genomen ende ter camer uytgestooten. Een fraeye acte van een hooftofficier, die amptshalven

schuldich was den exploictier te helpen, wanneer yemandt hadde bestaen hem te overlasten! Somma, den deurwaerder was genootsaeckt sijn exploict te doen in de huysen van de vroedtschappen. Doch dit alles en mocht niet een zier totte saecke helpen, maer de vroedtschappen hebben in spijt van de Hooge overicheyt, van sijn Princelicke Exellentie, van de Heeren van de Eerste ende andere Raden over Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt, in welckers naemen het mandament was geschreven, evenwel met hare moetwillicheyt voortgevaren, „bevelende Willem Crijnsz te vertrecken", so desen schryver selve bekent. Dit bevel worde gedaen deur den stedehouder van den bailliu, welcken bailliu mette voornaemste aendryvers deser tragedie datmael saten in de herberge, genaemt de Keyser, maeckende goede chiere, drinckende den wijn, „niet denckende aen de schade Josephs", gelijck de prophete spreeckt. Van Willem Crijnsse seyt den schryver, „dat hy weygert", ende dat met goede redenen: want wie en soude niet weygeren alsoo sonder recht, ja tegen alle recht ende reden, als een schelm ende booswicht uytter stadt gestooten te worden? Ick hebbe doch den stedehouder zedichlick geantwoordt, dat ick my verwonderde, waerom de heeren aldus tegens my woeden, daer ick hun niet en hadde vercortet ende daerenboven met hun in rechte stondt, welcker rechteren uytsprake ick versochte dat Hare Edelen souden gelieven te verwachten. Met soodanigen antwoorde ghing den stedehouder wederom na syne meesters toe, ende is daerna noch driemalen wederomme gecomen, t'elcken met nieuwe last (oock met een briefken) om my te doen vertrecken, seggende ten laetsten: „Kent u selven niet al te wijs, want ick hebbe last my sterck te maken ende u uyt te leyden". Dit geschiede ten huyse van den E. Gerrit Adriaensze

Meeuwesteyn, ter presentie van den kerckenraedt mitsgaders eenige andere, die aldaer ongeroepen bygecomen waren.

Dat hier wyders staet: „echter addresseert hem aent peupel", is eene grove, viercante leugen. Want hoewel deur 't geruchte van dat men my wilde uytter stadt leyden, veel volcx opter straten ende ontrent Meeuwesteyns huys by den anderen quam, so en hebb' ick my noch directelick noch indirectelick aen henluyden niet geaddresseert, selfs niet aen den kerckenraedt, maer seyde tegen den kerckenraedt, dat ick meende te gaen in soodanige plaetse, daer ick van den stedehouder niet en soude gevonden werden, gelijck ick oock dede. Voorder seyt den schryver: „dreycht de magistraet, evenverre sy feytelick tegens hem procederen", hetwelcke mede onwaerachtich is, ende en sal nimmermeer connen blycken, hoewel desen schryver seyt, dat het alsoo is „volgens seeckere acte, by hem neffens noch sesthien andere geteyckent" [1]. Doch ick segge, dat men sulcx met de acte niet en sal connen bewysen. Tis geschiedt, dat den kerckenraedt, siende aen d'eene syde de ongeschicte procedure der magistraten ende aen d'andere syde d'affectie der gemeente tegens mynen persoon, hebben aen Hare Edelen gesonden seeckere remonstrantie, daerinne eerst verhalende wat van den stedehouder tot viermalen toe geboodtschapt was, ende schryven daerna dese eygene woorden in spetie: „Twelck alles by de voorseyde vergaderinge van den kerckenraedt ter herten genomen sijnde, ende gemerct

1) De onderteeckenaars der akte waren: Willem Crijnsze, Pieter Jacobsze, Jan Jansze Inner, Balthasar Sem, Pieter Matthijsze, Franchois van Gellinckhuysen, Jan Jansze Ortegem, Pieter Melsze, Hubrecht Verbeeck, G. A. Meeuwesteyn, Jan Pietersze, Joris Gerritsze, Claes Pietersze, Claes Crijnsze, Reyer Jansze, Jan Nays.

hebbende wat swaricheyt ende ongemack uyt sulcke procedure soude hebben ontstaen, so sy daermede voortgegaen hadden, ende vreesen, dat noch soude mogen ontstaen, so de E. heeren daermede voortgaen ende int werck stellen, by voortgang van 'twelcke de voorseyde kerckenraedt geenen middel en weten, hoe sulx soude connen verhoedt werden: daeromme sy Hare Edelen wel oodtmoedich ende reverentich sijn biddende van sulck voornemen te willen desisteren, by weygeringe van 'twelcke de voorseyde kerckenraedt tot hare ontschuldinge aen Hare Edelen sijn protesterende. Actum etc." Een yder mach de woorden nadencken ende daervan onpartydich oordeelen, of het sijn dreyghingen of niet veel meer biddingen, smeeckingen ende trouhertige waerschouwingen. Niettemin den heer bailliu heeft de schutterie met alle naersticheyt gesocht in te stampen, dat wy de magistraten hadden gedreycht op 't lijff te sullen vallen, om also de schutterye tegens ons gaende te maecken.

'T GESCHRIFTE. — Articul 40. De stadt schijnt te staen in confusie, men loopt met roeren ende rapieren by dage ende by nachte, te kennen gevende aen allen canten, dat sy de soldaten op haer zyde hadden, ja evenverre de magistraten quaemen om Willem Crijnsse uyt te setten, dat hare voeten haer niet levende van daer souden dragen.

WEDERLEGGHINGE. — Genomen dit waer altemalen soo: staet dan t'ondersoecken wie het gedaen heeft? Ten tyden Neronis stont Romen lichter loogh en brande, maer de christenen waren des ontschuldich, hoewel men haer de schuldt opleyde. Tis oock soo, dat den Briel niet alleen en „scheen te staen", maer daettelick stondt in confusie deur de confuse proceduren

van de magistraten, sodat, indien de goede God de stadt niet merckelick en hadde bewaert, het soude daer jammerlicken afgeloopen hebben.

„Men loopt", seyt den schryver, „met roeren ende rapieren by dage ende nachte". Maer wie? Sijnt niet uwe eygen schutters ende suppoosten, die ghylieden soo hersseloos maeckt, dat se haer wel derren wapenen teghen mynen genadigen Heere den Prince van Orangien? Maer hebben de onse geloopen met roeren ende rapieren om U. E.[n] te krencken, waerom en hebt ghy hun daerover niet gestraft? Dorfde ghy niet, waer was dan uwe authoriteyt, daerop ghy soo dapperlicken stoft? Waerom en thoonde ghy niet, dat ghy noch meesters in de stadt waert? Wat magistraten sullender sijn, dewelcke willen „thoonen meesters in de stadt te wesen", ende noch evenwel gedoogen dat de burgers, tegens haer mutinerende, met roeren ende rapieren loopen by dage ende nachte? Seght ghy, dat de heeren wilden thoonen hare sachtmoedicheyt tegens haere burgers, dat en is het stuck niet. Sy conden hare hardicheyt wel thoonen tegens twee goede mannen, schutters sijnde, die de wacht hadden, als men 't exploict tegens my soude doen, alleenlick omdat se voor de ordinarisch uyere van tstadthuys naer huys toe ghingen, haer selven beswaert vindende met haer geweyr te gaen om my te helpen vangen. Dese en mochten niet vry gaen mette ordinarisch boete, maer worden swaerder boeten opgeleydt. Hoe comt het dan, dat dese loopers met roeren ende rapieren niet en sijn gestraft? Ick salt u seggen. Daerom, omdatter soodanige onder de onse niet en sijn geweest ende dat dit voorgeven eene enckele versieringe is. Ick hebb' daerna gevraecht ende verstaen, dat een schutter sijn musquet .op die tijdt brachte in sijns vaders huys ende liettet aldaer staen; ende dat noch een

ander, by avondt uytgaende, sijn rapier onder den arm nam. Wat sy daermede voorhadden, hebben de heeren ten vollen connen verstaen. Ende dit meet onsen schryver soo breedt uyt, als hadde men met honderden by der straten gewapent geloopen, seggende noch daerby: „te kennen gevende aen allen canten, dat sy de soldaten op haer syde hadden." Wat daervan is, is my onbekent. Dat weet ick doch, gelijck de daedt sulcx leerde, dat de magistraten de soldaten op hare syde hadden. Daerom acht ick, dat dit almede versiert is, insonderheyt dit volgende, dat men seyde: „evenverre de magistraten comen om Willem Crijnsse uyt te setten, dat hare voeten haer niet levendich etc." Ende ofschoon d'een of d'ander onbeschoft mensche sulcx hadde uitgesmeten, wie van onslieden conde dat keeren? Ende hoe can men my te last leggen [1]), dat yemandt my een goedt herte toedragende is?

'T GESCHRIFTE. — Articul 41. De vroedtschappen dan, hierover beduchtende een totale inobedientie ende besorcht sijnde over de conservatie van hare authoriteyt, alsoo te vreesen stondt, dat alle gemiscontenteerde haer souden meugen rangeren op de beene [2]), hebben goedtgevonden de hoofden der garnisoenen neffens de bevelhebberen van hare schutterie te ontbieden ende haer te belasten, omme sanderen daechs met seker getal van gewapende mannen haer te assisteren tot maintenement van de publycke authoriteyt ende omme te weeren alle con-

1) Er staat: seggen.

2) Bij Van Alkemade staat: onder die bende in plaats van op de beene.

fusiën ende te thoonen, dat sy noch meesters in de stadt waren, wel denckende dat sy Willem Crijnsse doch echter niet vinden souden.

Wederlegghinge. — Wie en soude, dit lesende, niet dencken, dat de vroedtschappen wel statelick dach ende nacht by den anderen opt stadthuys hadden geweest in besoigne, met groote sorchvuldicheyt wakende voor den welstant haerer stadt ende burgerie? Doch het was seer verre van daer. Ten waren de vroedtschappen niet, die collegialiter vergadert waren; maer 't was mijn heer den bailliu ende de twee burgemeesters, meugelick noch een of twee daertoe van de belhamels, die al 't spul berockent hadden. De plaetse haerer vergaderinge en was niet het stadthuys, maer de herberge vant Gulden Hooft. Want gelijck sy daechs te vooren, doen sy my t'elcken belasteden uytter stadt te gaen, saten in den Keyser, also saten sy nu int Gulden Hooft, ende ghingen noch van daer tegens den nacht op de weerreyse van des burgemeesters Quacks dochters bruyloftsfeest, om aldaer haer selven ten vollen te vermaken. Waeruyt af te nemen is, „hoe beducht dese eersaeme heeren sijn geweest voor eene totale inobedientie"! Syluyden, segg' ick, die soo vrome burgers hebben, dewelcke (so sy die maer een goedt woordt willen toespreken) terstont alle voorgaende onlust vergeten. Daerom en cant in my niet comen, dat syluyden, dus by den wijn sittende, eenichsins sijn beducht geweest voor alsulcken inobedientie. Doch sy waren „besorcht over de conservatie van hare authoriteyt", seyt den schryver. Hier mocht wel wat aen wesen, hoewel het geloofelick is, dat op die tijdt dese sorge oock niet seer groot en is geweest. Ten ware misschien dat, de dronckenschap mette barmherticheyt overeencomende (so men seyt),

sy hebben beghinnen te dencken aen de wet van vergeldinge: „Met die mate, daermede ghy uytmeet, sult ghy ingemeten worden". Nu, sy hadden d'authoriteyt van sijn Exellentie en de Heeren van den Rade gevilipendeert ende als met voeten vertreden. Derhalven meugen sy gesorcht hebben, dat de God der wraecken na Sijn rechtvaerdich oordeel hun sulcx wederom soude t'huys senden ende op haren cop vergelden, also dat, gelijck sy niet en hadden willen obediëren de mandaten van de hooge justitie, anderen insgelijcx niet en souden willen obediëren hare injuste ofte ongerechtige bevelen.

Maer wat doen sy middelertijdt, in dese sorge sijnde? Nemen sy vooren Gode de eere te geven ende hun selven voortaen wat handtsaemer te verthoonen tot contentement van alle gemiscontenteerde? Geensins: maer gelijck trotse, verwaende menschen gewoon sijn te doen, insonderheyt als sy deur den wijn verhittet worden, alsoo oock dese. Gantsch geen werck makende van de gemiscontenteerde, oock niet sorgende wat ongemaken daeruyt souden meugen spruyten, alleen slechs om een kuyre te doen ende te thoonen, dat sy noch meesters in de stadt waren, naemen sy seer onvroedelick voor, een parade te doen ende een yder te braveren. Ontbiedende by haer in de herberge de luytenanten van de garnisoenen (also daer geenen capiteyn in der stadt en was), beneffens eenen capiteyn ende luytenant van de [1]) schutterie, ende deselve den wijn schenckende, oock machschien eenige beloften doende, maeckten haer wijs, also de stadt was sonder gouverneur, dat het gouvernement devolveerde aen de magistraten, als leden van de souverainiteyt sijnde, ende uyt cracht

---

1) Er staat: van schutterie.

van dien „hebben goedtgevonden hun te belasten omme 's anderen daechs met seker getal van gewapende mannen haer te assisteren". De belastinge was, alle de soldaten in de wapenen te brengen, die niet op de wacht souden sijn, item alle de schutters, die men daertoe soude connen persuaderen, sulcx dat de burgemeesters selfs by de huysen ghingen, om de schutters op haren eedt te vermanen tot obedientie. Soo noest was hunluyden dit stuck wercks aen te vangen. Men en vergat oock niet te ontbieden de suppoosten van de stadt, als boden, canonniers, waeckers, meters, sackedragers etc., sodat de gantsche stadt overeynde stont, de onse niet wetende wat dit beduyde, te weten, of men haer al te saemen soude ter stadt uytjagen of een deel van henluyden.

Hoewel nu onse broeders met rypen rade haer selven stillehielden, so en soud'et nochtans geen groot wonder sijn geweest, dat se haer mede hadden gewapent tot hare defentie, insonderheyt nadien in den eersten het geruchte liep, dat men de huysoeckinge soude beghinnen ter middernacht. Ende wie weet of de magistraten dit niet gaerne en souden hebben gesien, om dies te meer stoffe te hebben van den onsen quade geruchten te strooyen! Desniettemin moet dit quaedt beleedt der magistraten hier noch den naem hebben, dat dit aldus geschiedt is [illegible]

[illegible]

Hare Edelen met de meesterschap van de stadt willen tevreden sijn, niemandt en soude hun daerinne meer hebben gemainteneert als de onse; maer dat David-Joristen, Cornhertisten, Libertynen etc. souden meesters sijn in de kercke Christi, dat en connen wy niet begrypen noch toestaen. Veelmin dat se souden meesters sijn van onse conscientiën, gelijck sy dat oock hebben willen thoonen in een seker placcaet, van 't stadthuys afgelesen ende aen eene pael geplackt sijnde, daerinne sy niet alleen en hebben verboden het predicken in de huysen, maer oock te doen ofte laten doen eenige lesinge, de H. Schriftuyere niet eens uytsonderende, ende dat op de boete van 50 guldens voor den leser ende oock sooveel voor dengenen, diet in sijn huys liet geschieden, ende 20 gulden voor elcken toehoorder d'eerste reyse, de tweede reyse dubbel ende naerder correctie naer gelegenheyt etc. Is oock van den bailliu geseyt in volle vergaderinge opt stadthuys, „dat het beter ware met het troefspul te spelen, dan alsoo in den bybel te lesen". Waer is oyt gehoort, dat gereformeerde magistraten sulcken meesterschap hebben gebruyckt in hare steden? Is dat niet een rechte prophaniteyt ende „de gronden des pausdoms wederomme geleyt"? Dat geef ick die dit lesen te overdencken. Wy en sijn daeromme niet van meeninge de magistraten van den Briel in kerckelicke saecken voor onse meesters te groeten. Want één is onsen meester, namelick Christus (Matth. 23 : 8) 1).

Hoort nu noch voort na 'tgene onsen schryver seyt. De heeren maeckten wel sulcken bouha ende parade, doch sy waren „wel denckende dat sy Willem Crijnsse doch echter niet vinden en souden". Heeft

1) Er staat: 23 : 7.

u noyt gelust te lachen, leser, so salt meugelick nu tijdt worden.

'T GESCHRIFTE. — Articul 42. Dit selve is oock sanderendaeghs naergecomen, doch Willem Crijnsse en is niet gevonden.

WEDERLEGGHINGE. — „Jou-houw" mochten de kinderen wel met aller eeren geroepen hebben: want waer hoorde men oyt van meerder kinderspel, opdat ick niet en segge narrenwerck? Men vergadert drie compagniën soldaten met alle de schutters, die men crygen can; de burgemeesters hebben den degen op d'zy, 't hellebardt in de handt; twee compagniën soldaten hebben d'avantgarde, eene d'arriere garde; de schutters maken de battaillie, geleydende ende omcingelende de voorseyde burgemeesters metten bailliu, tusschen haer beyden gaende, hebbende Hare Edelen tot artsiers den stedehouder mette diefleyers (welcke diefleyers groote voorhamers droeghen), item de stadtsboden, de canonniers, sackedragers etc., met pycken ende degens voorsien, treckende alsoo in ordre een cleyne Engelsche myle vant stadthuys af tot op den hoeck vant Maerlandt, besetten mijn schoonzoons huys, van voren ende ter syden, ende setten hun daer al te saemen schraps. De capiteyn van de schutters belast syne musquettiers cogels op de musquetten te doen. De stedehouder met de diefleyers loopen in huys, besoeckent selve van onderen tot bovenen ende van voren tot achteren, slaende de turfschuyer open ende opsteeckende een schrijfcantoir. Ende dit alles „wel denckende dat se my niet vinden en souden". Is dat niet een jente kuyere?

Ick denck dat den schryver hiermede seggen wil, dat de heeren niet en sochten hare burgeren aen malcanderen te helpen, twelck sy vreesden dat geschiedt mochte hebben, indien sy my hadden gevon-

den ende daettelicken willen uytter stadt leyden. Ende dat se oversulcx voor mijn logijs niet en souden gecomen hebben, indien sy hadden geweten, dat ick daerbinnen ware geweest. Dit dunckt my syne meeninge alhier te sijn, maer ick vrage hem dan: Is dat niet wel fraey de authoriteyt van Hare Edelen geconserveert ende niet fijn getoont, dat se noch meesters in de stadt sijn? Wijst ghy my, schryver, hiermede niet den wech om weder in de stadt te comen ende vryelick in myne woninge te blyven, my versekerende dat de heeren niet meer en sullen daervoor comen mette soldaten ende schutters, als sy maer dencken dat se my souden vinden? — Ick vrage voorts, of nu de heeren tegens hare bedenckinge my hadden gevonden (want het stont sus of soo, ick meende in den eersten thuys te gaen ende te blyven, denckende, niemandt en sal geloven dat ick thuys ben ende daerom sal niemandt my aldaer soecken), hoe soudent Hare Edelen dan hebben gemaeckt? Souden sy dan niet moeten hebben hazarderen óf hare authoriteyt óf het bloet harer burgeren óf machschien haer eygen leven? Ick bidd' u, schryver, en schrijft niet meer sulcke bespottelicke dingen van de vroedtschappen van den Briele, insonderheyt niet, als ghy hare authoriteyt wilt conserveren ende toonen, dat sy noch meesters in de stadt sijn, opdat ghy de lesers niet en brenght in bedenckinge, of ghy, dit schryvende, niet mede in de herberge ofte in den boonen geseten hebt.

'T GESCHRIFTE. — Articul 43. Hier hebt ghy nu, E. Mog. Heeren, het geheel historisch verhael van alle proceduren, waervan oock eenige informatiën sijn beleydt, daerin men traechlick ende soberlick heeft gearbeydt, om alle offentiën te vermyden,

ende op hope dat alles te beter in vergetenheyt soude mogen worden gestelt.

WEDERLEGGHINGE. — Ghy hebt noch vergeten te stellen, dat de vroedtschappen in recompensie van dit heroijcq exploict elcke compagnie soldaten ende schutters vereerden met seeckeren vaten biers (of de officieren medailgiën vereert worden, dat en weet ick niet). Dese mildicheyt en behoorde ghy mijns bedunckens niet in de penne te houden, opdat die van Schoonhoven niet en schynen in desen die van den Briel te overtreffen. Belangende „de informatiën, die van dese proceduren sijn beleydt" (so het anders oprechte informatiën sijn), die en sullen nergens toe connen strecken, dan om dengenen te beschaemen, die se beleydt hebben. Ja maer, den schryver seyt: „men heeft daerin tragelick ende soberlick gearbeydt etc." Onlangsgeleden las een seker goedt man (die alle de handelinge wel bekent is) dit geschrifte, ende comende tot dese plaetse, seyde hy, al lachende: „Hoe liecht dien dief!" „Men heeft (seyde hy) op dese dingen sulcken scherpen ondersoeck gedaen, als men op eenighe saecken, hoe swaer die sijn, soude meugen inquireren". Ick en twyffele niet, of meer andere, die de saken bekent sijn, als sy deses schryvers articulen comen te lesen, sullen oock dickwils seggen: „Hoe liecht dien dief!"

'T GESCHRIFTE. — Articul 44. Uyt hetgene tot hiertoe is verhaelt, sullen U. E. Mo. connen verstaen de gelegenheyt van de proceduren, by de vroedtschappen [1]) van den Briele gebruyckt in de sake van Willem Crijnsse (welverstaende als hetgene by Willem

1) Er staat: vroedtschapen.

Crijnsze hier mede gestelt (is), daerbeneffens gelesen wordt). Indien deselve vroedtschappen jegens Willem Crijnsse ofte d'andere doleanten met eenen particulieren haet waren ingenomen geweest, sy en souden soo grooten sorchvuldicheyt niet hebben gedragen, om deselve te bewaren ende beschutten van het naloopen ende nawerpen van de jongers ende andere, die, door de comportementen van de doleanten sijnde geïrriteert, niet dan te veel genegen waren om deselve aen te rantsen.

Wederlegghinge. — Ba soo siet! Soo soude men daer wat achter geven, als men immers liegen wil! Of de vroedtschappen met eenen particulieren of generalen haet tegens my ingenomen sijn geweest, daervan sal den Hertenkenner t' syner tijdt oordeelen. Maer nadien yder boom bekent wordt aen syne vruchten, so en can ick geene spetiale liefde in Hare Edelen te mywaerts mercken. Ten was geen bewijs van liefde my onverhoort (ende myne redenen onoverwogen sijnde) te deporteren; oock niet, dat men my heeft gelast binnen 24 uyeren te gaen uyt de stadt; dat men my heeft midden in den winter ontseyt myne woonplaetse, oock myne gagie, van dewelcke ick moet leven; item dat men my, in cleynachtinge van de hooge justitie, heeft gesocht met geweldt uyt de stadt te jagen; dat men my sinisterlicken, onder den naeme van yet noodtsaeckelicx met my te sullen handelen, heeft uyt der stadt gecregen ende genoechsaem geëxcludeert ende daerbuyten geconfineert; dat men my zedert dien tijdt noyt en heeft willen vergunnen voor een dach, twee of drie, daer weder binnen te comen, om myne dingen wat te redden, selfs niet als de H.H. Gecommitteerde Raden van mynentwegen sulcx heb-

ben versocht, eerst by missive, gesonden deur eenen expressen bode, ende daerna by twee heeren commissarissen [1]), daertoe in het deurtrecken gelastet sijnde; dat men oock in dit tegenwoordige geschrifte my soo schandelick beliecht ende bitterlicken calumniëert, om my by de hooghe overheden gehaettet, by der gemeente verdacht ende voor alle de werelt infaem te maecken. Wie my soude willen wijsmaken, dat dit uyt liefde gesproten is, die moest de sake met veel andere redenen deduceren ende voorstellen dan desen schryver gedaen heeft, dewelcke in dit geheele schrift nauwelicx een woordt gestelt heeft, dat eenvoudichlicken met de waerheyt (ick swyge mette liefde) bestaen can. Gelijck oock dit tegenwoordige 44e poinct niet dan versierde leugenen sijn. Want ick noyt en hebbe gehoort of gesien (voor God ick en liege niet), dat yemandt, 'tsy jonge ofte anders oude, my heeft nageloopen of nageroepen, veelmin nageworpen. Wy en hebben ons oock soo niet gecomporteert, dat yemant daerdeur op ons soude sijn geïrriteert ofte gestoort (hadden de magistraten ons met vreden gelaten ende hare placcaten ingehouden, de gemeente souden ons lief ende waert hebben), gaende altijdt zedichlicken by der straten ende ons in alles soo comporterende, dat de magistraten selve ons de mate niet en sullen volmeten met haer comportement. Sodat Hare Edelen geen materie en hebben gehadt van „soo grooten sorchvuldicheyt" over ons te dragen „om ons te bewaren ende te beschutten". Ende om platuyt te spreken, sy en hebben daervoor geen sorge met allen gedragen. Immers ten heeft noyt gebleecken; want sy en hebben noyt met clockgeslach of andere uytroepinge yemanden ver-

1) Er staat: commissaren.

boden, ons hinder ofte leedt aen te doen; sy en hebben noyt yemanden om dieswille opt stadthuys ontboden; sy en hebben noch hare boden, noch des baillius dienaers noyt gesonden ontrent de plaetse, daer wy predicten, om te beletten dat men ons geenen overlast en soude aendoen. Ten is oock noyt van noode geweest; want men isser soo niet genegen om ons aen te rantsen, gelijck desen schryver voorgeeft. De swaricheyt is ons overcomen van de magistraten selve, ende om haer te complaceren, vallen ons sommige onverstandige menschen mede tegen, welcke metten broode spreken, soo men gemeenlicken seyt. Dan het gelt onsen schryver evenveel, of hy waerheyt of leugen schrijft, wanneer hy maer woorden bedencken can, die eenen schijn hebben om syne vroedtschappen te verschoonen ende hare mishandelinge eenen glimp aen te wryven.

'T GESCHRIFTE. — Articul 45. Indien oock de voorseyde vroedtschappen hadden gedragen eenen particulieren haet jegens 't gevoelen der contra-remonstranten, sy en souden sooseer niet gearbeydt hebben, om de remonstranten ende contra-remonstranten te houden in eenicheyt; souden oock de presentatie van een contra-remonstrants predicant op den publycken predickstoel te laten predicken soo dickwils niet hebben gerepeteert [1]).

WEDERLEGGHINGE. — Van de personen comt den schryver nu totte leere ende bewijst dat de magistraten so weynich d'een als d'ander particulierlicken gehaet hebben. Van de leere schijnt hy te willen

---

1) Er staat: gepresenteert. Bij Van Alkemade (zeker juister) gerepeteert.

seggen, dat de vroedtschappen sowel het gevoelen van de eene als van d'andere parthie willen maintineren ende tolereren, mits dat se by den anderen in eenen tempel predicken ende broederschap houden. Ick gelove oock, dat hy daerinne de waerheyt schrijft, niet evenwel in sulcken aensien, dat de vroedtschappen beyde de gevoelens evenseer toegedaen sijn, maer omdat de resolutiën van de Ed. Mog. Heeren Staten daerop meestal geloopen hebben, sulcx dat de vroedtschappen van den Briel dit wel souden moeten doen, des noodt sijnde, ende de contra-remonstranten en hebben haer des geenen danck te weten. Ick gelove oock, dat veele van de voorseyde vroedtschappen van beyde de gevoelens al evenveel verstandts hebben ende die oock even waert (dat is, geen van beyden lief) hebben, maer henlieden wordt ingescherpt, dat de contra-remonstranten hare authoriteyt soecken te onderdrucken, dat daerentegen de remonstranten dezelve hooch verheffen, welcke malle persuasie hun soo afkeerich van d'eene ende soo genegen tot d'andere parthie maeckt. „Sy hebben nochtans," seyt den schryver, „seer gearbeydt die beyde in eenicheyt te houden". Laat'et soo sijn; want behalven de resolutiën van de Staten voren verhaelt, die haer daertoe verbonden, so conden oock de sneechste onder henluyden wel mercken, dat de scheydinge soude strecken tot ondergang der remonstranten, ende dat, int houden van de vermomde eenicheyt, de remonstranten allengskens werden voorgeschoven ende de andere teruggedrongen. Ergo noch geen bewijs van dat de vroedtschappen ons gevoelen toegedaen sijn. Ende dat se souden hebben „dickwils presentatie gedaen van een contra-remonstrants predicant etc.", daervan en hebb' ick noyt gehoort anders dan van die eens gedane presentatie, waervan verhaelt is articul 38;

gelove oock niet dattet meermael is geschiedt. Ende gewisselick, waren Hare Edelen soo begaen, om een contra-remonstrants predicant op den publycken predickstoel te brengen, waerom en hebben sij dan geenen beroepen in myne plaetse? Hieruyt siet men wel, dat dit mede niet dan losse woorden sijn sonder fondament ende vasticheyt.

'T GESCHRIFTE. — T'sal nu alle dage sijn 45 jaren, dat de stadt van den Briele, d'eerste van alle steden van Hollandt, int meeste gevaer ende peryckel, de Spaensche macht noch sijnde in haer geheel, haer heeft verclaert voor de algemeene vryheyt, voor de authoriteyt van de Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, voor de conservatie van de previlegiën, voor de ware, gereformeerde religie.

WEDERLEGGHINGE. — Men soude hierop meugen seggen, dat die van den Briel haer selven in den eersten niet vrywillich tot dit alles hebben aengeboden, maer dat se deur inneminge daertoe sijn gedrongen geweest; doch evenwel om den loff van de afgestorvenen niet te crencken, vrage ick: Wat baettet, dat de coe veel melcks geeft, als sy den emmer weder ommestoot ende die uytstorttet? Ende segge voorts: Och! of God gave dat dieselve vrome vroedtschappen van over 45, ja over 20 jaren, noch in de regeeringe waren, so soude de stadt van den Briele meugen juychen ende in hare regenten gloriëren!

'T GESCHRIFTE. — Sedert desen tijdt en heeft men in den Briel noyt vernomen eenige veranderinge van religie.

WEDERLEGGHINGE. — Den schryver verstaet (so ick

achte), op sijn remonstrants, by 't woordt „religie" den geheelen godsdienst, ende voornemelick de ceremoniën als doop, avontmael etc.; hierin en is geen veranderinge geschiedt. Wat nu aengaet de gheschillen in eenige puncten der leere, dat en verstaen sy niet „veranderinge" te wesen „in de religie", maer simpelick een accident, daermede de kercke Gods altijt is gequelt geweest. Op dese wyse dan meen ick, dat onsen schryver dit aldus gestelt heeft, bedriegende daermede de eenvoudige lesers.

'T GESCHRIFTE. — De gemeente, niet hebbende 't verstandt van de groote doctoren, maer wel van eenvoudige, slechte christenen, heeft haer noyt gemoeyt met de hooge questiën van de predestinatie, veelmin d'een of d'ander opinie aengenomen als een deel van de Reformatie, maer heeft haer gecontenteert ende contenteert haer alsnoch met de eenvoudighe leere van het geloof ende godsalicheyt, voor sooveel remonstranten ende contraremonstranten ende alle gereformeerde[1]) daerinne accorderen, latende de reste van veel sware questiën voor de hoogescholen.

WEDERLEGGHINGE. — Dat de gemeente of den gemeenen man niet en heeft het verstant van de groote doctoren, is bekent. Dat de gemeene lidtmaten haer noyt en hebben gemoeyt met de hooge questiën van de predestinatie, en is alsoo niet. Want zedert dat de remonstrantsche predicanten deselve questiën hebben bestaen te dryven, en isser byna niet anders

1) Bij Van Alkemade worden de woorden: ende alle gereformeerde gemist.

gehoort onder de gemeente dan van dese questiën te disputeren, haperen ende tateren, sprekende de remonstranten van deselve seer lasterlicken, gelijck een yder kennelick is. Ende hierdeur sijn de partyschappen ontstaen ende vermeerdert, sodat hy wel onbeschaemt wesen moet, die sulcx met onsen schryver soude willen loochenen. Dat se d'een of d'ander opinie niet en hebben aengenomen als een deel van de Reformatie, is almede onwaerheyt; want het is soo claer als 't licht der sonnen, dat de gemeente is in twee deelen verdeelt, dat het eene deel is gebleven by de oude leere ende 't ander deel aengenomen heeft d'opinie van den remonstranten. D'eerste houden die puncten, welcke de remonstranten bestryden, niet simpelick voor een deel, maer voor het voornaemste deel van de Reformatie (als sijnde dieselve puncten, over dewelcke de eerste gereformeerde leeraers met die vant pausdom hebben gedisputeert ende wy noch metten pausgesinden daerover in dispute staen). Houden nu d'ander parthie dese puncten niet soo ghewichtich, so doen sy óf seer onverstandelick, als die weder hellen na der papisten leere, óf seer crygelick, de stadt in roere stellende om questiën, die na haere opiniën niet om 't lijff en hebben ende geen disputen waerdich sijn. Ende desulcke behooren de vroedtschappen billick te straffen als turbulente personen ende oproerige geesten. So en cant dan niet mette waerheyt bestaen, dat sy (de gemeente) haer heeft gecontenteert ende noch contenteert met d'eenvoudige leere des geloofs etc., want welck deel der gemeente men alhier met het woordt „gemeente" wil verstaen, sal bevonden worden geen contentement te hebben in de leere van de parthie. Ja doen wy, predicanten, in den eersten voorgenomen hadden elcanderen te verdragen, heeft de gemeente geen contentement daerinne gehadt, niet

alleen van d'onse, maer oock van d'andere syde. Het loopen, rennen, calumniëren ende lasteren tegen onse leere, gedaen by eenen sekeren backer ende sijn wijff (die een dapper minjon was soowel van de remonstrantsche predicanten als van de magistraten), is al te notoir in den Briel ende omleggende dorpen, dan dat men ons anders soude willen wijsmaken. Sodat dit gantsch onwaerachtich is, te seggen „dat de gemeente haer altijt heeft gecontenteert mette eenvoudige leere etc.", niettegenstaende dit aenhangsel: „voor sooveel remonstranten ende contraremonstranten ende alle gereformeerde daerinne accorderen, latende de reste etc." Want ('twelck droeflick om seggen ende nochtans de waerheyt is) men en heeft in den Briel, staende dese questiën, nauwelicks onder de gemeente hooren spreken van de leere des geloofs ende der godsalicheyt, maer deurgaens van de questiën ende hooge disputen, gelijck men deurt gantsche landt hetselve alsoo is hoorende.

'T GESCHRIFTE. — Het hardt dryven van het een ofte ander gevoelen in materiën, die disputabel sijn, houden de vroedtschappen ende 't gesonste deel van de burgerie voor notoire nieuwicheyt, in hare stadt voor weynich jaren ongehoort.

WEDERLEGGHINGE. — De woorden: „in materiën, die disputabel sijn", sijn dubbelsinnich, want men mach se nemen óf voor soodanige materiën, daer geen mensche, hoe geleert hy is, eenige uytcoemste van becomen can, als te vragen: Waerom dat God de werelt niet eer geschapen heeft? Waerom Hy den mensche niet en heeft geschapen met sulck eene conditie, als d'uytvercorenen hiernamaels in den hemel sullen hebben, te weten dat hy niet en conde son-

digen? Waerom Hy den val heeft toegelaten? Waerom Hy alle menschen oordeelt in desen val mede gevallen te sijn ofte gesondicht te hebben in Adam? Waerom Hy niet alle menschen even groote genade ter salicheyt en bewijst? ende diergelycke meer, waervan doch anders geen reden en can gegeven worden, dan daerom dattet Hem alsoo heeft behaecht; óf voor soodanige materiën, raeckende d'articulen des geloofs, over dewelcke mede in verscheyden tyden groote disputen onder den christenen gevallen sijn: sommige ontkennende de absolute regeeringe Gods int onderhouden ende bestieren aller dingen, die Hy geschapen heeft, stellende in de plaetse derselver de gebeurlickheyt, het geval ofte fortune ende oock des menschen vryen wille, selfs oock in materiën van gelove ende salicheyt; sommige ontkennende d'eeuwige Godheyt van den Sone Gods; sommige sijn [1]) waere menscheyt; sommige de eenicheyt Zijns persoons in twee onderscheydene natuyren; sommige de drieheyt des eenigen ende waren Gods; sommige de volcomene voldoeninge Christi voor onse sonden, ende alsoo voorts duysentderleye disputen. Welcke van beyde verstaen de vroedtschappen ende 't gesonste deel van de burgerie (so se den schryver noemt) met die woorden: „in materiën, die disputabel sijn"? Questie of sijt selve weten. Ende als ick daerna soude raden na myne alderbeste kennisse, die ick van dese luyden hebbe, so meene ick, dat se verwerpen alle disputen in materie van religie, spelende: „Alle maets, goe maets. Waertoe dese questiën? Laet ons metten anderen tevreden wesen. Laet ons eten ende drincken, morgen sterven wy" (1 Cor. 15 : 32). Derhalven indient de vroedtschappen etc. alsoo verstaen, so en connen wy henluyden 'tselve niet accor-

1) Er staat: sij.

deren, maer houden het voor een oude maniere, in de kercke Gods oock ten tyden der apostelen gebruyckelick, dat men dengenen tegenspreeckt, welcke in eene welgestelde kercke ongehoorde manieren van leeringe voorstellen, ende dat men de gesonde leere ten hardtsten voorstaet, insonderheyt als deselve gelastert wordt. Het deel der burgerie, die sulcx oordeelt nieuwicheyt te wesen, en is nergens na het gesontste, maer wel het aldersieckste deel, sijnde noch heet noch coudt, seer naby om uyt den mondt des Heeren gespogen te worden (Apoc. 3 : 15, 16).

'T GESCHRIFTE. — Voor gelycke nieuwicheyt houden sy het bestryden van de[1]) authoriteyt van een christelicke overicheyt, die by de gereformeerde kercken selfs in den coning van Spangiën is erkent.

WEDERLEGGHINGE. — Dese schryver meent ons hiermede eenen steeck te geven; maer 't is soo verre van daer, dat wy met hem eens sijn in alle dese woorden.

'T GESCHRIFTE. — Ende dit is de principale questie ende oorsake van alle swaricheyt, dat eenige, dese authoriteyt verwerpende, wederom leggen de gronden des pausdoms int hooch verheffen van de geestelicke macht.

WEDERLEGGHINGE. — Dewyle onsen schryver seyt, dat hy hier beschrijft de principale questie ende oorsaecke van alle swaricheyt, so vereyscht de gewichticheyt der sake, dat men daerop wat lette. Hy geeft vooreerst te verstaen, dat de somma is niet de religie, maer het verwerpen van de authoriteyt van een christelicke overicheyt, soodanigen authori-

---

1) Er staat: dese.

teyt namentlick, die by de gereformeerde kercken selfs in den coning van Spangiën is erkent, ende dat daerentegen de geestelicke macht hooch verheven wordt. Daerna seyt hy, dat eenige dese voorseyde authoriteyt verwerpen ende de gronden des pausdoms wederom leggen etc. Waerop ick vrage, wie dese eenige sijn? Want hy en noemt se niet, ende ick en ken se niet, hoewel ick het daervoor houde, dat hy daerby verstaet de contra-remonstranten, op dewelcke hy 't deurgaens geladen heeft. Maer ick ontkenne hem dat platuyt ende en sie niet, waermede hy dat sal bewysen, dewyle de contra-remonstranten gebleven sijn ende noch blyven onveranderlick by de Confessie der Nederlandtsche kercken, in dewelcke metten Toe-eygenbrief aen den coning van Spangiën beschreven staet dese authoriteyt, die de gereformeerde kercke erkent een christelicke overheyt te competeren. Als het desen schryver te passe coemt, so mach hy de woorden selve, so uyt de Confessie als uyt den Toe-eygenbrieff, eens voorstellen ende dan daeruyt bewysen, dat de contra-remonstranten nu anders spreken van deselve authoriteyt dan de gereformeerde kercke doentertijdt erkent heeft. Ick weet wel, dat hy niet alleen en sal werck vinden, maer oock te cort comen. Het sal hem dan oock believen te aenmercken, dat de gereformeerde kercke aldaer handelt van de authoriteyt eener christelicke Hooge ofte Souveraine overicheyt, ende dat alhier de questie is van de authoriteyt eener subalterne magistraet, van dewelcke Johan Uyttenbogard met octroy van de Hooge overicheyt geschreven heeft (als bewesen is articul 1), dat se in haer politijcq ampt ende de predickanten in haer kerckelicke ampt staen neffens malcanderen, collateraliter ofte even hoogh, alle beyde onder de Hooge overicheyt. Waermede de vroedtschappen van den

Briel worden gecondemneert, als hare macht ende authoriteyt te hooge verheven hebbende, ende worden de contra-remonstranten van den Briel daermede gerechtvaerdicht, als degene, die hare magistraten wel wilden toelaten hare behoorlicke authoriteyt, maer niet sulcken authoriteyt als sy by usurpatie wilden aennemen, deur welcke usurpatie sy soo verwaent ende hoochdravende geworden sijn, dat se hare macht niet langer en kenden, gelijck eenen, die niet van de geringste int oordeel ende verstandt is, tegens my met ernst eens geseyt heeft: „Men en moet de authoriteyt der magistraten niet disputeren", daermede hy wilde seggen (want wy hadden soodanighe propoosten): men en moet hare authoriteyt nergens mede soecken te bepalen. Ende als ick syne E. daerop antwoorde, dat selfs de coningen niet en hadden soodanigen onbepaelden authoriteyt, bleef hy noch al by syne voorgaende woorden, seggende daer noch by: „Wilt ghy disputeren van de authoriteyt onser magistraten, so ist met u gedaen, ende ick waerschuwe u als een goedt vriendt." Merckt dan, beminde leser, welcke daer is de principaelste questie, waerdeur de magistraten van den Briel aldus op onsluyden verbittert sijn, namentlick Lucifers-questie, die synen stoel neffens God wilde stellen. Ende nadien den schryver bekent, dat dit is de oorsake van alle swaricheyt, so segg' ick, dat d'oorsake niet en is den yver der voorseyde magistraten totte ware christelicke religie, noch de vreese voor nieuwe incruypende secten, noch de sorge voor de ruste haerer burgerie (gelijck ons desen schryver hierboven heeft willen wijsmaken), maer alleen hare eygene begeerte tot soodanigen hoocheyt, waertoe sy niet en sijn gequalificeert.

Voorts dewyle den schryver hier innevoert de erkende macht van de gereformeerde kercke, selfs

in den coning van Spangiën, so vrage ick, of de kercke den voornoemden coninck sulcken authoriteyt heeft gedefereert, dat niemandt en soude bestaen te predicken dan degene, welcke hy daertoe authoriseerde? Indien ja, waeromme dat dan deselve kercke syne geauthoriseerde predicanten (als doentertijt waren de papen ende munnicken) hebben verworpen ende soodanige predicanten vercoren, die den coning deur syne placcaten belastede te dooden? Item waerom sy tegen deselfde syne placcaten hebben gehouden conventiculen? Indien neen, wat ick ende de dolerende broeders van den Briel dan meer hebben misdaen dan dese gereformeerde kercke gedaen heeft? — Wat belangt het hooch verheffen van de geestelicke macht (alhoewel wy niet gewoon en sijn alsoo te spreken), segg' ick, dat de contraremonstranten noch blyven by deselve ordre, die van de kercke onder 't Cruys gemaeckt is anno 1572 binnen Embden, namelick dat geen kercke over andere kercken, geen predicant over andere predicanten, geen ouderling over andere ouderlingen, noch geen diacon over andere diaconen en sal eenige heerschappie voeren. Item dat men in kerckelicke vergaderingen niet anders en sal verhandelen dan kerckelicke saken. Int beroepen der predicanten worden huydendaechs by de contra-remonstranten de magistraten veel verder erkent als in de eerste Reformatie. Waerinne wordt dan de geestelicke macht te hooge verheven? Ende op hoedanige wyse worden de gronden des pausdoms wederom geleydt? Bewijst dat, schryver, ist dat ghy condt. So niet, so bekent dat ghy ons belieght ende lastert.

Ick segge nu int tegendeel, dat de gereformeerde schryvers, sijnde van 't gevoelen der contra-remonstranten, d'authoriteyt van de christelicke overicheyt in kerckelicke saecken hebben als uyt den stoff op-

geheven ende verhoocht tegen die vant pausdom, ende defenderen deselve alsnoch tegen alle dengenen, die se willen verlaegen ende vercleynen. Ende wat geldt het, indien de overheden haer alsoo stelden tegens de remonstranten, als sommige eenige tijdt herwaerts haer gestelt hebben tegens ons, of dan de remonstranten den overheden sooveel authoriteyts souden toeschryven, als wyluyden tegenwoordich doen? Men heeft daervan alreede eenige proefjens gesien ende sullen machschien noch al meer gesien worden.

De contra-remonstranten en verwerpen die authoriteyt van de christelicke overheden niet, die de gereformeerde kercke selfs in den coning van Spangiën heeft erkent; maer erkennen deselve alsnoch in den christelicken overheden ende sullen deur Gods genade die daerin erkennen totten eynde toe. Sy en verheffen oock de geestelicke macht niet hooger dan sy van den beghinne der Reformatie is verheven geweest. Volgens sy en rechten niet aen eenige nieuwicheden, noch en leggen niet wederomme de gronden des pausdoms. Neemt daervan exempel ende besiet, hoe dat in alle die plaetsen, daer de religie is gebleven sonder veranderinge, oock sonder veranderinge gebleven is de authoriteyt van de overicheden. Gaet in de provintiën van Zeelandt, Vrieslandt ende Groeningen, in verscheyden steden van Gelderlandt, Hollandt ende Zudphen, in dewelcke de religie noch is, als sy was in den beghinne van de Reformatie, ende verneemt aldaer, of niet de H.H. Staten van deselve provintiën ende de magistraten van de steden sullen bekennen, dat se hare voorige authoriteyt noch ten vollen hebben behouden? Of meent onsen schryver, dat die voorseyde Heeren Staten ende Magistraten haer soo wel niet en verstaen op 't stuck van de conservatie haerder authoriteyt, als de vroedtschappen van den Briele doen? Laet hem geensins

daer en [1]) twyffelen. Dit dan aengemerckt sijnde, en connen onses schryvers redenen alhier niet hooger gekeurt worden dan calumniën, die hy den armen contra-remonstranten is naer 't hooft werpende, om haer te verpletten, soo 't hem meugelick ware.

Met meerder vasticheyt mach men seggen, dat sy wederom leggen de gronden des pausdoms, die de macht, welcke den paus over de kercke gebruyct heeft, willen transporteren op de overheden. Want dat geldt evenveel, of de paus politijck of ecclesiastijck is, als de kercke evenwel onder een aertsch opperhooft gestelt wordt. Item die in den gevallen, onherboren mensche erkennen een vrymachticheyt des willes, soowel ten goede als ten quade; die leeren, dat de mensche voor Gode gerechtvaerdight wordt uyt eenige syne wercken, dat de mensche in sich heeft eene inclevende gerechticheyt, dat hy den geest Gods ten laetsten toe can wederstaen, wanneer deselve geest wil ingaen om hem te wederbaren, dat hy, wedergeboren sijnde, can vervallen ter verdoemenisse. Item die met placcaten verbieden Gods Woort te lesen ende die de ware gelovige vervolgen etc. Want dat sijn al te saemen gronden des pausdoms.

'T GESCHRIFTE. — Wat belangt het recht van de voorverhaelde proceduren, de vroedtschappen van den Briel hebben altijdt verstaen [2]) alsnoch, dat de steden van Hollandt ende Westvrieslandt het recht competeert, om een leeraer, die onrust maeckt ende de authoriteyt veracht, selfs in saken, daeraen notoirlick de conscientie niet en is verbonden (als tijdt, plaetse

1) Men zal daeraen te lezen hebben.

2) Bij Van Alkemade staat: hebben altijdt verstaen ende verstaen alsnoch.

ende andere circumstantiën) (te) mogen licentiëren.

Wederlegghinge. — Wat de vroedtschappen altijts hebben verstaen alsnoch, en weet ick niet. Dat weet ick altijdt, dat haer „verstant" de marckt niet en can setten in desen; maer het recht moet blycken uyt Gods Woordt, twelck hun alhier ontbreeckt, als bewesen is articul 1. Is oock bewesen, of Hare Edelen schoon die macht hadden, dattet evenwel my niet aen en gaet, als niet sijnde alsulcken persoon als den schryver beschrijft, over dewelcke hy seyt, dat de vroedtschappen 't recht hebben om te meugen licentiëren. Daeromme en meugen alle dese woorden niet helpen tot verdedighinge van de onrechtvaerdige proceduren, die in den naem van de vroedtschappen tegens my gepleecht sijn.

'T Geschrifte. — Oock alle onrustige personen hare stadt te ontseggen sonder figure van proces ofte eenige provocatie, gelijck de resolutiën, van U. E. Mo. over veel jaren genomen ende onlangs gerenoveert, sulcx medebrengen, ende gelijck by andere steden tot verscheyden malen is gepractiseert, selfs oock int regard van personen van qualiteit.

Wederlegghinge. — Ick segge noch eenmael, dat het woordt „onrustich" my niet aen en gaet; maer ist, dat de vroedtschappen macht hebben alle personen, die sy óf uyt misverstant onrustich te sijn oordeelen, óf uyt partyschap alsoo noemen, so en staet het stuck niet wel met veele vrome luyden huyden ten dage, die, om dieswille dat sy de suyverheyt der leere beminnen, in den haet van verscheydene vroedtschappen comen. Ja hoe gerust dat sulcke luyden meugen sijn, soo souden sy deur den vroedtschappen selfs connen onrustich gemaeckt worden, de-

wyle Haer Edelen die personen alsoo souden meugen comen te vexeren, dat se souden genoodtsaeckt sijn te clagen over hare magistraten aen alsulcke collegiën, daer sy souden meenen te sullen gehoort werden. Twelck gedaen sijnde, souden dan de magistraten hun terstont de stadt ontseggen sonder figure van proces ofte eenige provocatie? Dat en soude na mijn oordeel noch recht noch redelick wesen. Wy weten hoeveel vrome ende vreedtsaeme personen (selfs eenige onser ouderen) voor vijftich jaren ende daerontrent van de overheden sijn verclaert geweest voor onrustige personen. Ja selfs is den Vredevorst, onser aller Heylandt, voor soodanich een verclaert geweest. Wy weten oock, dat hun het grootste ongelijck ter werelt geschiedt is. Derhalven ist dat de vroedtschappen vermeugen alle die personen, welcke sy onrustich noemen, hare steden t'ontseggen sonder figure van proces ofte eenige provocatie, so en is int landt geen handthoudinge van de justitie.

Welaen dan, ghy Heeren vroedschappen van den Briele, die dit aldus verstaen hebt van allen tyden alsnoch, gaetter vry alsoo mede deur, vervult de mate uwer vaderen, noemt slechs dengenen, die ghy hatet, onrustige, ende ontseght hen uwe stadt sonder figure van proces ofte eenige provocatie. Ende al ist dat sy over U E.[n] loopen clagen te Hove, brengende van daer brieven van surcheantie, so houdt al evenwel uwe reputatie ende en past niet meer op de brieven vant Hoff van Hollandt als op de brieven van 't hof van Oostvoorn off van Goeree, Geervliet etc., ende gebiedt hun niettemin uyt der stadt datelicken te vertrecken; selffs als sy van den voorseyden Hove impetreren mandamenten penael, so houdt u noch even braeff, denckt dan aen uwe graviteyt ende conserveert uwe authoriteyt; willen sy niet hoor-hieren na Uwer E.[n] woorden, gaet hun toe met louter gewelt, met swaert

ende spies, soldaten, schutters ende Uwer E.n supposten, ende thoont dat ghy noch meesters in de stadt syt; toont uwe macht, dewyle ghy die hebt, te weten dien corten tijdt, die ghy hier te leven hebt, want als de uyre sal gecomen sijn, dat de Heere als een dieff in der nacht uwe ziele van u eysschen sal, dan sal in een punct des tijdts met u leven eyndigen alle uwe eerlickheyt, reputatie, graviteyt ende authoriteyt; in dat lange-eeuwigh en sult ghy niet een oogeblick tijdts Uwer E. trotz ofte bravicheyt meugen thoonen, maer sult moeten compareren voor dien Richter, die sonder aensien der personen oordeelt na eens yegelicx werck, die met uluyden heeft geseten in de vierschare ende die rechter is onder den goden, voor dien God, welcke staet in de gemeente Gods. Ghy sult alsdan, segg' ick, moeten verschynen voor soodanigen vierschare, daer men niet en sal handelen sonder figure van proces, maer daer men rechtvaerdichlick [1]) richten ende goede justitie doen sal; alwaer het vluchten ende de tranen der ontschuldigen, die ghylieden beleedicht hebt (ende welcke van den Heere getelt ende in sijn flessche bewaert sijn) sullen roepen om wraecke over uwen wrevel ende moetwille, dewelcke U E.n alreede (met het bloedt Abels) voor dien Richter provoceren. Ja, alsdan sal de Rechtvaerdige selve daer staen met grooter vrymoedicheyt tegen die, die hem beangstet hebben ende die synen arbeydt verworpen hebben, die sy voortijdts voor eenen spot hielden ende voor een hoonsche bysprake, wiens leven sy hielden voor uytsinnich ende sijn eynde voor een schande. Aldaer sullen Uwe E.n dan mede staen sonder eenige aensienlickheyt, authoriteyt, groot-achtbaerheyt ofte heerlickheyt, sonder commissie, credentie ofte last van uwe principalen, son-

1) Er staat: rechvaerdichlick.

der purper ende zyde ofte fluweele cleederen, sonder te sitten op het cussen ende sonder 't groote woordt te voeren, in somma sonder uytnementheyt, uytmuytinge ofte uytsteeckinge boven andere menschen, ende sonder yet meer te hebben dan den alderslechtsten bedelaer, die voor de poorte des rycken vol sweeren gelegen heeft, maer naect ende bloodt, met ontwondene ofte opgedane conscientiën, in dewelcke alle uwe feyten ende heroycke daden licht ende claer, onbewimpelt, recht voor uwe oogen sullen geschreven staen. „Resolutiën, van over veel jaren genomen ende onlangs gerenoveert", daerop uwen schryver snurckt, en sullen daer niet gelden noch Uwe E.n meugen verschoonen, niet meer dan de placcaten van den coning van Spangiën verschonen connen die rechters, welcke onse ouderen ende voorsaten vervolcht ende beleedicht hebben. Ende wilt Uwe E.n dan daerop niet steunen, verlaten, want dien riedtstock soude u begeven ende beswycken.

'T GESCHRIFTE. — Articul 46. In dit recht ende int nacomen ende effectueren van U. E. Mo. resolutiën verhopen de vroetschappen van den Briel[1]) gemaintineert te sullen worden, sonder dat men haer yet sal vergen, dat strecken soude tot vercleyninge van hare authoriteyt, die haer tot conservatie van alle goede ordre noodich is etc.

WEDERLEGGHINGE. — Ick segge noch, mijn Heeren, dat ghy soodanigen recht niet en hebt, als uwen schryver in dit geschrifte sustineren wil. Daeromme sijt gewaerschuwt, siet uyt uwe eygene oogen, flatteert u selven niet noch en laet u van de vleyers niet langer om den thuyn leeden. Op menschen te

1) Bij Van Alkemade staat hier: by Uwe Ed. Mog.

steunen is dwaesheyt, al waren 't coningen van Egipten ofte Assyriën. Vervloeckt is de man, die hem op menschen verlaet ende houdt vleysch voor synen arm, wiens herte van den Heere afwijckt. Ick sta nochtans gaerne toe ende houdet voor gewis ende seecker, dat uwe authoriteyt moet gemaintineert worden ende dat sulcx dient tot conservatie van alle goede ordre; doch so en moet dese authoriteyt niet desborderen ende hare stranden overvloeyen, opdat alle goede ordren niet en inonderen ende te gronde gaen.

Wat noch in de laetste woorden volght tot loff ende recommandatie der stede van den Briele, late ick in sijne waerde, als die haren behoorlicken loff niet en wil verminderen. Tis my genoech, dat ick na de gelegenheyt, die ick in dit mijn exijl hebbe, hebbe verthoont het ongelijck, 'twelcke my in die stadt wedervaren is, midtsgaders hoe ongeluckich desen schryver syne vroedtschappen verdedicht. Welcke vroedtschappen ick van gantscher herten toewensche de heylige ende waerachtige vreese Gods, sijnde het beghinsel der vroedtschap ende de moeder aller deuchden.

Geschreven in Julio 1617 ende daerna oversien ende gecorrigeert.

BIJLAGE.

REDENEN WAEROM DE PREDICANTEN IN DEN CLASSE VAN VOORN ENDE PUTTEN NIET EN BEGHEEREN CLASSEM TE HOUDEN METTEN REMONSTRANTEN [1]).

(Overgelevert den 30e Augusti anno 1616.)

Also onse Classicale vergaderingen insonderheyt gehouden werden tot dien eynde, dat wy den goeden

1) Wat hier volgt is afgedrukt naar een afschrift, in het archief der Classe Brielle bewaard.

welstant der kercken, die onder ons sijn ende behooren, na onsen besten vermeugen versorgen ende daerom dan oock toesien, dat de kercken, die daer comen open te staen, met goede ende getrouwe herders meugen voorsien worden, die de waerheyt des Goddelicken Woordts oprechtelick toegedaen sijn ende beminnen: so ist, dat wy, dienaren des Goddelicken Woordts van Voorn ende Putten, die ons nu over eenigen tijdt van sommige uyt onsen Classe hebben onttrocken, versocht sijnde om redenen te willen geven van dit ons doen, neffens desen verclaren, dat d'oorsake van dien dese is, dat wy met ons byeencomen, al een wyle tijdts voor desen, geenderhande vrucht nochte goeden dienst voor de kercken, dier comen open te staen, en hebben weten te doen met die te versorgen van soodanige leeraers, als wy in conscientie meenen te behooren, namelick die de suyvere waerheyt des Goddelicken Woordts souden meugen toegedaen wesen; mitsdien dat wy in haer voornemen niet en hebben connen verhinderen dengenen, die henen-deur sulcke hebben soecken te vorderen ende overal in te dringen, die sy wisten dat de leere der remonstranten met hen toegedaen waren, waertoe sy dan veele onbehoorlicke middelen gebruyckt ende verscheydene slimme wegen ingegaen hebben, ende alles int verwarde ende oneenicheyt onder ons hebben gebracht. Ende in desen gevalle, te weten wanneer wy niet totte goede stichtinge der kercken en connen doen ende dat wy 't verderf derselver tegen onsen wille moeten aensien, so en hebben wy niet connen sien nochte eenichsins bevroeden, waertoe dat onse vordere byeencoemsten souden strecken.

Behalven dattet, ten tyde als wy noch ghemeensamentlick byeenquaemen, seer bedroefdelick onder ons is toegegaen, overmits eenige van onsen Classe

ten tyde van goeden vrede ende eenicheyt haer selfs van onse vergaderinge soveel als afgesneden hebben deur hare heymelicke t'samencoemsten ende secrete raedtslagen, buyten ende tegen de Classe, alsoock deur sekere onderteyckeninge, gedaen in hare conventiculen, alles sonder te doen, voor ofte na, eenige kennisse aen ons, hare medebroeders ende leden van een corpus. Welcke saken, niet anders sijnde dan een soecken ofte preparaet om te scheyden ende selfs een waerachtige scheuringe, 't beghinsel sijn geweest van nadencken, afkeericheyt der herten, oneenicheden ende questiën over verschillen in de leere ende andersins, die haer in onsen Classe dagelicks meer ende meer hebben geopenbaert, ende volgens de eerste oorsaecke van onse scheydinge sijn.

Voorts wy en connen gantsch niet verstaen op de gewoonlicke vergaderingen te behooren te verschynen, omdat sedert eenige jaren herwaerts alle saken in onsen Classe sich hebben toegedraghen regelrecht tegen het scopum, waeromme Classicale vergaderingen gehouden worden, welcke is:

I. dat men malcanderen helpe adviseren totten meesten opbouw der kercken in de respective quartieren;

II. dat men de beroupingen ende examina der kerckendienaers na de beste ordre gheschicktelicken vordere;

III. dat men onderlinge censure over mesusen, begaen in leere ende leven, houde;

IV. dat men vriendelicken conferere over de leere, by de kercken aengenomen, wanneer yemandt aen de waerheyt derselver mocht bestaen te twyffelen, ende dat men over alle voorvallende swaricheden ontrent kerckelicke saken deur goeden raedt elckanderen assisteere.

Het tegendeel van desen hebben wy dickwils int

gemeen hooren proponeren ende int bysonder sien practiqueren ende int werck stellen.

Want int gemeen heeft men de kerckelicke ordinantiën, in Sinodo Nationali gemaeckt ende by de Ed. Mog. Heeren Staten getolereert, ende de Classicale handelingen, de ordonnantiën voorseyt gelijckformich, dickwils schandelicken genaemt eene geüsurpeerde ende ingecropene macht, deur welcke niet anders dan een nieuw pausdom gesocht wordt. Waerdeur ons die ordeninge vast afhandich is gemaeckt ende alle confusie ingevoert.

Int bysonder heeft men aldus te werck gegaen:

I. De advysen (die natuyerlickerwyse in alle vergaderingen vry sijn) sijn in den Classe menichmael bespot, verkeert, bedreycht ende veracht. Het meerder getal der keurstemmen heeft niet meugen gelden om daeruyt een resolutie te maken, sulx dat wy niet anders hebben connen mercken dan dat de remonstrantsche op den Classe comen met eene voorhenen genomen vaste resolutie van tgunt sy soecken uyt te voeren ende deur ons willen geëffectueert hebben, alsoo hare meeninge deurdringende. Want somwylen hebben wy haer hooren seggen, wanneer de suffragia haer tegenliepen, dat evenwel haren voorslach soude voortgaen, of het den broederen beliefde ofte niet. De gedeputeerde van de E. magistraet van den Briel, verschynende op de vergaderinge, hebben aldaer rondtuyt verclaert, „dat hare stemmen in de Classicale vergaderingen somwylen sooveel als een ende, alst te passe coemt, sooveel als thien stemmen valideren sullen." Item is van denselven geseyt: „Men mocht delibereren ende adviseren, so men wilde, daer en soude niet geëffectueert worden dan dat Hare Edelen geliefde." Wyders 't is geschiedt, dat, wanneer d'advysen liepen tegen het opsett der remonstranten, syluyden seyden: „Men en behoefde niet te advi-

seren, want tgunt sy voorhadden moeste doch geschieden."

II. Belangende de beroupinge der kerckendienaren, dese is, niettegenstaende onse veelvuldige clachten ende protestatiën, tegen alle ordeninge toegegaen eenige jaren herwaerts na den twist over de vijff articulen, ende sijn de infracteurs der kerckelicke ordeninge met voorspreken ende debatteren van de remonstranten voorgestaen. Men heeft gesocht in alle manieren in de vacerende kercken remonstranten in te dringen. Also heeft men hier oock gehoort, in de beroupinge ofte indringen van sekeren predicant tegen alle ordre, tegen den lust des kerckenraedts ende der gemeente, tegen d'approbatie des Classis, dat noch predicanten des Classis, noch den kerckenraedt, noch de ledematen der vacerende kercke in de beroupinge des predicants te seggen hadden. Somtijts isser oock geseyt: „Met de boeren en is niet bedreven." Ende dus heeft men vast hier ende daer predicanten ingedrongen, niet lettende op de ruïne der kercken, die men daerdeur sach ontstaen, niettegenstaende dat men haer daervoor waerschouwede.

De examina sijn alsoo toegegaen, dat daerdeur oorsaken sijn ghegeven van veele beroerten ende haperingen, waeruyt somwylen die geëxamineert wierden hun verstouttet hebben den broederen tot disputeren uyt te dagen. Ende wanneer men int ondervragen wat nauw op de waerheyt heeft aengedrongen, is van de toehoorders der examinatiën den broederen der vergaderinge opt stoutste toegeroepen: „Cruyst hem, cruyst hem." Welcke dingen de remonstranten al hebben toegestaen ofte immers int minste niet en hebben tegenghesproken.

III. De onderlinge censuren over de fauten in de leere hebben sedert den tijdt voorseyt geheel opgehouden ende souden altoos moeten ophouden,

staende onse Classe als tegenwoordich, om dieswille dattet ons ontbreeckt aen authorisatie om te gebruycken de gewoonelicke censure. Hierdeur hebben sommige van de remonstranten onses Classis van de fondamentele punten onses christendoms oneerbiedentlick bestaen te spreken. D'eene ontsiet hem niet te seggen getwyffelt te hebben, of Jesus ware de sone Gods, in sulcker vougen dat hy Jesum hadde opgehangen in een balance tegen eenen grooten sott (absit dicto blasphemia), versouckende wie sijns bedunckens soude swaerder wegen; oock getwyffelt te hebben van de H. Schriftuyre, of die Gods Woordt sy ofte niet, maer nu versekert te sijn van beyden, deurdien dat hijt so oordeelde te wesen, maer niet dattet hem God also hadde ingestort. Een ander heeft geseyt, dat hy niet eene eenige schriftuyerplaetse en wiste, om de eeuwige Godheyt Jesu Christi te bevestighen ofte te betuygen. Tot welcke saken van hun niets en wordt gedaen ende van ons niet en can gedaen worden.

Over het argerlicke leven van de dienaren en is oock sedert den voorseyden tijdt geen straffe gebruyct, hoeseer menichwerven de sommige beclaecht sijn geworden van lichtvaerdige ende lasterlicke wandelinge. Het wordt geduldet, somwylen oock geëxcuseert, nimmermeer gecensureert naer behooren, gelijck men sich daerop niet eens en heeft gheïnformeert, selfs niet doen een van de heeren burgemeesters van den Briell, sijnde gedeputeert van den E. magistraet van den Briel in de Classe te verschynen, sulck een dienaer, daer wy over claechden, verclaerde onwaerdich te sijn den naem van een predicant te voeren, ende presenteerde hem selven te formeren als parthie om sijn aenseggen te bewysen.

IV. De ordre ende censure aldus vervallen sijnde, is de Classe geworden een vechtschole, daer men,

in de plaetse van vriendelicke conferentie over de leere der kercke, deselve leere ende vrome leeraers sonder eenich respect heeft aengetarnt ende beschimpt. Als wanneer onsen preses verhaelde, dat men over de veertich jaren, ofte solange hier te lande de Reformatie geduyert heeft, met sonderlingen zegen Gods over de republycke ende kercke, soo ende soo geleert hadde van de pointen, daerover nu getwistet wordt, heeft men schamperlick geantwoordt, dat onse leere dan was van eenen schoonen ouderdom, daer men niet en sprack van dien geringen ouderdom, maer 't sach op d' eenparicheyt, die int leeren van de eerste Reformatie af gehouden is geweest.

Voorts, alhoewel de remonstranten de leere onser kercke somtijts tolerabel noemen, so hebben nochtans onse remonstrantsche so nu als dan in bysondere t'samensprekingen, alsoock in openbare predicatiën, deselve leere seer smadelick, hatelick ende oock lasterlick voorgestelt, noemende deselve een valsche leere; eenige wel platuyt seggende, tusschen onse ende hare leere groot onderscheydt te sijn, ende dat onse ende hare leere overeen te brengen sijn als twee schepen, 't eene oostwaerts ende 't andere westwaerts seylende, gelyckelick in eene haven comen; dat wy niet en connen salich worden deur onse leere, als sijnde valsch, maer nochtans souden behouden worden (als hy verhoepte, die het seyde) deur ons eerlick leven. Dewelcke oock rontuyt geseyt heeft te willen liever gelooven, datter geen God en is, dan dat hy soude geloven, datter sulcken God is, als Calvinus beschrijft, daer hy handelt van de predestinatie, want hy eenen quaden God ende een tyran is. Een van desen en heeft hem niet geschaemt te noemen de predestinatie een bescheten predestinatie, daer men mede voortcoemt. Ons en sal geen bewijs ontbreken, dat men in de kercken van onsen Classe tegen de for-

mulieren van eenicheyt, confessie ende catechismus opiniën gedreven heeft, oock buyten de vijff articulen, welcke articulen selve, na onsen verstande, in den grondt strydich sijn met Gods H. Woordt ende de voorseyde formulieren.

Men heeft ons in den Classe soo bitterlick als men conde bejegent, ons noemende valsche leeraers, pausen, schriftgeleerden ende phariseën, adderengebroedtsel, muggesifters ende kemelverslinders, leckers etc. Den sommigen heeft men verweten, dat se beter leecken dan leeraers souden sijn. Hoe dickwils heeft men moeten hooren 't hatelick verwijt van odium theologicum! Men heeft d'ouderlingen der kercke, op de Classe verschynende, mede niet verschoont, hen verwytende hare onbequaemheyt, ende dattet waren een deel bedelaers, cattevilders. Somma, daer men elcanderen met goeden raedt totten opbouw der kercke soude assisteren, en heeftet sich niet anders laten aensien dan dat de remonstranten allesins poogen ons te verdr(ingen?) ende tot dien eynde by de E. magistraten verdacht ende gehaett te maken. Spreeckt men yet apart, dat de remonstranten achten den E. magistraten niet wel te gevallen ofte te sullen behagen, 't wordt den heeren aengedient, recht gelijck de schooljongers malcanderen beclappen.

Dit is voor desen genoech, om de suffisantie der redenen van onse non-comparitie te vertoonen (waervan 't proberen ons toecoemt). Want waertoe sullen wy verschynen in een vergadering, daer wy anders niet en connen doen dan een 0 int cypher, daer onse advysen niet vry en sijn, daer onse suffragia niet en sijn gherekent, daer wy gheen seggen en hebben int beroupen der predicanten, daer alle ordre gheweert is, daer alle censuren sijn wechghenomen, daer men als in Campo Martio overhoopleydt, daer men de leere ende de trouwe leeraers

(die als dienaers Christi ende uytdeelders der verborgentheden Gods, na de leere Pauli, in eeren te houden sijn) soo smadelick mishandelt ende om de ooren slingert, ende alleen misbruyckt om uyt te stroyen, wanneer eenige saken tegen onsen lust ende danck deurgedrongen sijn, dat wy het helpen besluyten? Wy vragen dan tot een besluyt metten propheet aldus: „Connen oock twee te samen wandelen, sy sijn dan eens onder malcanderen?"

VERBETERING.

Op de eerste bladzijde van het Woord ter inleiding van het Verweerschrift, regel 8 v. o., leze men: De inhoud van dit vertoog, in April 1617 volgens Willem Crijnsze niet aan de Staten, maar aan leden der Staten overgeleverd etc.

WERKEN DOOR HET HISTORISCH GENOOTSCHAP UITGEGEVEN.

KRONIJK.

2e jaargang.(*)	ƒ (5.—)	1.50.	4e jaargang.	ƒ (3.70)	2.50.
3e jaargang.	- (2.70)	1.50.	5e jaargang.	- (6.—)	2.50.

(*) De eerste jaargang is niet in druk verschenen.

KRONIJK.

2e serie					
6e jaargang .	ƒ (6.—)	2.—.	19e jaargang .	ƒ (7.40)	2.—.
7e jaargang .	- (6.40)	3.—.	20e jaargang .	- (7.20)	2.—.
8e jaargang .	- (6.80)	3.—.	*5e serie*		
9e jaargang .	- (6.80)	3.—.	21e jaargang .	- (7.60)	2.—.
10e jaargang .	- (6.80)	3.—.	22e jaargang .	- (7.20)	2.—.
3e serie			23e jaargang .	- (9.20)	2.50.
11e jaargang .	- (3.20)	1.—.	24e jaargang .	- (9.40)	2.50.
12e jaargang .	- (3.60)	1.—.	25e jaargang .	-(10.70)	3.—.
13e jaargang .	- (4.80)	1.50.	*6e serie*		
14e jaargang .	- (5.10)	1.50.	26e jaargang .	- (8.00)	2.50.
15e jaargang .	- (4.60)	1.50.	27e jaargang .	- (8.20)	2.50.
4e serie			28e jaargang .	- (6.20)	2.50.
16e jaargang .	- (5.40)	1.50.	29e jaargang .	- (8.30)	2.50.
17e jaargang .	- (5.80)	1.50.	30e jaargang .	-(10.30)	3.—.
18e jaargang .	- (6.60)	1.50.	31e jaargang .	- (8.40)	2.50.

BERIGTEN.

1e deel. 1e stuk.	ƒ (3.40)	1.50.	4e deel. 1e stuk.	- (3.—)	2.—.
1e deel. 2e stuk.	- (2.20)	1.50.	4e deel. 2e stuk.	- (2.50)	1.50.
2e deel. 1e stuk.	- (2.20)	1.50.	5e deel. 1e stuk.	- (3.20)	1.50.
2e deel. 2e stuk. (Verhooren van Johan v. Oldenbarnevelt.)	- (3.80)	3.80.	5e deel. 2e stuk.	- (2.50)	1.—.
3e deel. 1e stuk.	- (3.—)	1.50.	6e deel. 1e stuk.	- (2.50)	1.—.
3e deel. 2e stuk.	- (3.—)	1.50.	6e deel. 2e stuk.	- (2.10)	1.—.
			7e deel. 1e stuk.	- (5.50)	1.50.
			7e deel. 2e stuk.	- (6.50)	2.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. - (5.20) 5.20.

2e serie in 8°.

1e deel. 1e afd.	ƒ (3.75)	2.50.	3e deel. 2e afd.	- (3.40)	1.50.
1e deel. 2e afd.	- (3.10)	2.50.	4e deel. 1e afd.	- (3.10)	1.50.
2e deel. 1e afd.	- (6.20)	3-50.	4e deel. 2e afd.	- (5.20)	1.50
2e deel. 2e afd.	- (3.20)	2.—.	5e deel . . .	-(12.00)	4.—.
3e deel. 1e afd.	- (6.50)	2.—.	6e deel	- (1.20)	1.—.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berichten en den Codex diplomaticus . . . . *f* (1.80) 1.50.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

Ie Deel	*f* (5.60)	2.50.	IXe Deel	*f* (6.10)	6.10.
IIe Deel	- (5.20)	2.50.	Xe Deel	- (5.80)	5.80.
IIIe Deel	- (5.20)	2.50.	XIe Deel	- (6.60)	6.60.
IVe Deel	- (8.80)	4.—.	XIIe Deel	- (4.10)	4.10.
Ve Deel	- (5.40)	3.—.	XIIIe Deel	- (5.00)	5.00.
VIe Deel	- (6.00)	6.—.	XIVe Deel	- (3.80)	3.80.
VIIe Deel	- (5.00)	5.—.	XVe Deel	- (4.90)	4.90.
VIIIe Deel	- (3.60)	3.60.	XVIe Deel	- (4.75)	4.75.

NIEUWE SERIE.

1. Annales Egmundani . . . . *f* (1.20) 1.—.
2. Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685 . . . . - (1.80) 1.—.
3. Memoriën van Roger Williams. Uitgeg. door J. T. Bodel Nyenhuis . . . . - (2.10) 1.—.
4. Kronijken van Emo en Menko. Uitgeg. door Feith en Acker Stratingh . . . . - (3.70) 1.50.
5. Hortensius, over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgeg. door Peerlkamp en A. Perk . . . . - (4.50) 1.50.
6. Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke. (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). - (2.30) 1.—.
7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594. Uitg. door H. O. Feith . . - (2.40) 1.—.
8. De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. Uitg. door E. Verwijs . - (9.80) 2.50.
9. Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kreits en den koning van Zweden. 1625 . . . . - (2.30) 1.—.
10. Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. - (1.90) 1.—.
11. Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Eerste deel*. 1584—1618 . . . - (4.00) 1.50.
12. Hetz. *Tweede deel, eerste afd.* 1618—1621. - (2.80) 1.—.

13. Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje. By Mrs. Davies . . . *f* (4.00) 1.50.

14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot. Uitg. door R. Fruin . . . . - (4.80) 2.—.

15. Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Tweede deel, tweede afdeeling.* 1621—1626 . . . . - (5.50) 2.—.

16. Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft. . . . . - (4.90) 2.—.

17. Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, eerste afdeeling.* 1626, 1627 . . . . - (6.50) 2.—.

18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Uitg. door J. van Vloten. - (3.40) 1.50.

19. Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, tweede afdeeling.* 1628, 1629. . . . . - (8.20) 2.50.

20. Hetz. *Derde deel, derde afdeeling.* 1630 . - (6.10) 2.—.

21. De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Eerste deel.* . . . - (5.80) 2.50.

22. Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, vierde afdeeling* 1631—1644. . . . . - (4.50) 1.50.

23. Journaal van Constantijn Huygens den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696. *Eerste deel.* . . . . . . - (6.70) 6.70.

24. De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Tweede deel* . . - (7.20) 2.50.

25. Journaal van Constantijn Huygens den zoon. *Tweede deel* . . . . - (7.90) 7.90.

26. De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Derde deel.* . . . . . - (6.20) 2.50.

27. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitg. door W. H. de Beaufort . . . . - (10.80) 3.—.

27b. Brieven van en aan denz. Uitg. door J. A. Sillem. (Aanhangsel van de Brieven uitg. door Mr. W. H. de Beaufort.) Met twee registers. . . . . - (1.40) 1.—.

28. Henricus Bomelius, Bellum Trajectinum . - (1.40) 1.—.

29. De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Eerste deel.* . . *f* (6.80) 3.—.

30. Hetz. *Tweede deel* . . . . - (5.80) 3.—.

31. Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door S. Muller Fz. . . . - (1.40) 1.—.

32. Journaal van Constantijn Huygens den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . . - (3.50) 3.50.

33. Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur-extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la Bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par J. A. Wijnne. Tome premier. . . . . - (8.00) 2.50.

34. Hetz. Tome deuxième. . . . . - (5.40) 2.—.

35. Hetz. Tome troisième, première partie . - (5.60) 2.—.

36. Hetz. Tome troisième, deuxième partie . - (3.90) 1.50.

37. Brieven van Lionello en Suriano uit den Haag aan Doge en Senaat van Venetië in de jaren 1616, 1617 en 1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620 . . . . . . - (6.10) 3.50.

38. Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Eerste deel* . . . . - (6.60) 3.50.

39. Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Eerste deel.* (1652—1655) . . . . . . - (7.80) 7.80.

40. Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door W. G. Brill. *Eerste deel*. . . . . . . - (5.00) 2.50.

41. De geschillen over de afdanking van 't krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650 en de handelingen van Prins Willem II. Toegelicht door J. A. Wijnne . . . . - (5.40) 2.50.

42. Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door W. G. Brill. *Tweede deel* . . . . . . - (4.80) 2.50.

43. Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Tweede deel.* - (4.60) 1.50.

44. Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam

enz. Uitg. door J. B. J. N. Ridder De van der Schueren. *Eerste deel*. . . . . . *f* (6.60) 3.—.

45. Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, vrijheer van Eethen en Meeuwen, heer van Babylonienbroek, raad in de Vroedschap, burgemeester van Gorinchem enz. enz. 1734—1755. Uitg. met inleiding en aanteekeningen door Theod. Jorissen . . . - (4.50) 3.—.

46. Journalen van Constantijn Huygens den zoon. *Derde deel* . . . . - (2.20) 2.20.

47. Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door P. J. Blok . . - (2.90) 2.90.

48. De kroniek van Sicke Benninge 1e en 2e deel (kroniek van van Lemego). Uitg. en met kritische aanteekeningen voorzien door J. A. Feith; met eene inleiding van P.J. Blok. - (2.40) 2.40.

49. Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajectensibus. Uitg. door C. Pijnacker Hordijk . . . . - (2.10) 2.10.

50. Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam enz. Uitg. door J. B. J. N. Ridder de van der Schueren. *Tweede deel*. . . . - (7.80) 2.50.

51. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. *Tome I.* (1576—1578). . . . . - 6.80.

52. Resolutiën, genomen bij de Vroedschap van Utrecht betreffende de Illustre school en de Akademie in hare stad. Uitgegeven door J. A. Wijnne. 1e stuk. (1632—1699.). . - 2.00.

53. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. *Eerste deel* . . . . - 7.30.

54. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. *Tweede deel* . . . . - 8.—.

55. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick *Tome II.* (Troubles des Malcontents et des Gantois. Septembre 1578 — Février 1579.) - 6.25.

56. Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Derde deel*. - 3.—.

57. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick *Tome III.* (Février 1579 — Janvier 1581.) ƒ 8.90.

58. Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Tweede deel.* (1656—1658) . . . . . . 8.—.

59. Hetz. *Derde deel.* (1659—1662) . . . . 8.—.

DERDE SERIE.

1. Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales 1566—1616. Uitgegeven door R. Fruin . . 7.50.

2. De oudste stadsrekeningen van Dordrecht, 1284—1424. Uitgegeven door C. M. Dozy. . 2.40.

3. Het oudste cartularium van het sticht Utrecht. Uitgegeven door S. Muller Fz. . . . . . 4.60.

4. Brieven van prins Willem V aan baron van Lijnden van Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. de Bas . . . . 3.50.

5. Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort, 1668—1674. Publiées par F. J. L. Krämer . . . . 5.25.

6. Rekeningen van de gilden van Dordrecht, 1438—1600. Uitgegeven door J. C. Overvoorde . . . . 2.80.

7. Rekeningen der stad Groningen uit de 16e eeuw. Uitgegeven door P. J. Blok. . 4.—.

Verslag van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het genootschap op 1 April 1895 . . . . ƒ 0.60.

Abraham de Wicquefort, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. 4 tom. . . 26.00.

Bullarium Trajectense. Romanorum Pontificum diplomata usque ad Urbanum Papam VI in veterem episcopatum Trajectensem destinata, edidit Gisb. Brom. Vol. I, II 1 . . . . 15.—

Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck, Een woord in het belang van het Nederl. archiefwezen. 1846 . ƒ 0.20.

Bepalingen over de uitgave van handschriften . . - 0.25.

Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap. 3e uitgave. 1872 . . . . - 1.60.

1e Supplement op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap. . . . . - 1.10.

2e Supplement op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap. . . . . - 2.10.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, voor de leden **tegen de helft van den prijs** te bekomen. Men wende zich daarvoor direct tot den uitgever MARTINUS NIJHOFF te 's Gravenhage.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT).

ACHTTIENDE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1897.

INHOUD.

VERSLAG VAN HET BESTUUR

OVER HET DIENSTJAAR 1896.

Het afgeloopene jaar van ons genootschap was minder voorspoedig dan in de laatste jaren het geval was: wij hadden te kampen met teleurstellingen van allerlei aard, die ons beletten zooveel tot stand te brengen als wij wel gewenscht zouden hebben. Toch blijft er nog genoeg belangrijks over, om aan onze leden mede te deelen.

De eerste gebeurtenis van belang, die wij hebben te vermelden, was het overlijden van onzen hooggeachten oud-voorzitter prof. Brill. Hoewel zijn leeftijd en de verergering zijner kwaal hem in den laatsten tijd verhinderden deel te nemen aan onze vergaderingen, trof zijn heengaan ons zeer. Ter gelegenheid zijner aftreding als voorzitter zeiden wij reeds, hoe in hem sedert eene lange reeks van jaren het Historisch Genootschap als belichaamd was; en ook na dien tijd bleef hij zonder ophouden ons zijne belangstelling toonen. Geregeld woonde hij de vergaderingen nog bij, zoolang hem dit eenigszins mogelijk was, en tot enkele weken voor zijn dood wilde zijne belangstelling van alles wat wij drukten eene proef lezen. Ons Bestuur was vertegenwoordigd bij zijne begrafenis en legde eene krans op de lijkkist als getuigenis zijner dankbaarheid.

Ook de vacature, in ons Bestuur ontstaan door

het overlijden van prof. Moltzer, was bij den aanvang van het vorige jaar nog onvervuld. Zoodra diens opvolger in het hoogleeraarsambt benoemd was, was echter onze keus gevestigd; wij achten ons gelukkig te kunnen berichten, dat wij prof. Kalff bereid vonden zitting te nemen in ons midden. Daar prof. Krämer er aan hechtte met het 2de bibliothecariaat het toezicht op het leesgezelschap te behouden, verzochten wij prof. Kalff om als 1en bibliothecaris op te treden. Hij verplichtte ons door daartegen geen bezwaar te maken.

Ook in het afgeloopene jaar is ons ledental weder eenigszins vooruitgegaan. Wij verloren 18 leden, waarvan 10 door den dood, terwijl 25 personen ons verheugden door de op hen uitgebrachte benoeming als lid aan te nemen. Als honorair lid benoemden wij den heer A. Waddington te Lyon, onlangs ook hier te lande meer bekend geworden door zijne zeer geroemde geschiedenis van de betrekkingen tusschen de Nederlanden en Frankrijk in het tijdvak van prins Frederik Hendrik, en die zijne belangstelling in ons genootschap reeds getoond had door ons eene bijdrage te zenden voor onze *Bijdragen en mededeelingen*. Het geheele getal onzer leden bedroeg op 31 December 1896 357 gewone en 28 honoraire.

Met drie nieuwe genootschappen traden wij, nadat wij ons op de hoogte hadden gesteld van den inhoud der door hen uitgegevene werken, op hun verzoek in eene geregelde ruiling daarvan. Het zijn de *Cercle archéologique* te Mechelen, de *Cercle historique, littéraire et artistique* te Luxemburg en het *Verein für Geschichte und Alterthum* te Brunswijk. Een dergelijk aanbod, ons door een Fransch genootschap gedaan, meenden wij te moeten afslaan, omdat zijn werkkring ons scheen niet genoeg met den onzen overeen te komen.

Bij het steeds vermeerderend aantal onzer relatiën kwam het ons te meer gewenscht voor, eenig toezicht daarop te houden: wij meenden toch te bespeuren, dat enkele genootschappen, met wie wij in betrekking stonden, ons weinig of niets toezonden in ruil van hetgeen wij hun deden toekomen. Wij bepaalden derhalve, dat wij de betrekkingen met genootschappen, waarvan wij in drie jaren niets vernomen hadden, zouden afbreken. Dientengevolge hebben wij van onze lijst een tweetal genootschappen geschrapt. Eenige andere stonden op het punt om eveneens geschrapt te worden, doch zonden op het laatst van het jaar toevallig allen nog iets in.

De kas van ons genootschap verkeert in bevredigenden toestand. Door de (op zich zelf trouwens niet verblijdende) omstandigheid, dat wij weinig konden drukken, hadden wij ditmaal een niet onbelangrijk overschot. Zeer gelukkig, want wij ontvingen de nota van Dr. Brom, dien wij, toen wij op ons namen het *Bullarium Trajectense* te drukken, hadden beloofd de kopieerkosten te zullen vergoeden. Die nota bedroeg *f* 600.—, eene som, vrij wat hooger dan wij verwacht hadden, doch niet te hoog, wanneer wij den grooten omvang van het geleverde en het hooge tarief der kopieerkosten te Rome in aanmerking nemen.

In den bevredigenden toestand onzer kas vonden wij bovendien vrijheid tot goedkeuring van het voorstel van onzen 2den bibliothecaris, om de gratificatie van *f* 50.— aan den amanuensis over te brengen van de rekening van het leesgezelschap op die van het genootschap. Dit scheen ons billijk, omdat zijne diensten zoowel aan het genootschap als aan het leesgezelschap ten goede komen. — Geene vrijheid vonden wij evenwel, om te voldoen aan twee aanvragen om subsidiën voor het waarborgfonds der Huygens-tentoonstelling en voor een werk over het

oude waterschapsrecht. Beide ondernemingen hadden onze volle sympathie, maar de genootschapswet verbiedt (en naar het ons voorkomt volkomen terecht), de contributien der leden te gebruiken voor iets anders dan het uitgeven van werken.

Daar het voorhandene getal exemplaren der wet nagenoeg uitgeput was, moest tot een herdruk worden overgegaan. Wij maakten van de gelegenheid gebruik, om, behalve enkele wijzigingen van gering belang (hoofdzakelijk in de redactie der artikelen) daarin op te nemen eenige bepalingen betreffende onze algemeene vergaderingen, die, nu de eerste zoo uitnemend geslaagd was, eenigszins als eene blijvende instelling schenen beschouwd te kunnen worden. Wij besloten tevens achter de wet te doen afdrukken het reglement van ons leesgezelschap, dat tegenwoordig een integreerend, zij het ook zelfstandig deel van ons genootschap vormt.

Het drukken der nieuwe wet werd door ons tot het laatste toe uitgesteld, omdat wij het mogelijk achtten, dat daarin nog wijzigingen gemaakt zouden moeten worden, wanneer de door ons sedert lang gevoerde onderhandelingen met de *Société de l'histoire de Belgique* tot een gunstig resultaat leidden. Geruimen tijd geleden gaf eene toevallige uiting in een van deze vereeniging ontvangen schrijven ons aanleiding het denkbeeld ter sprake te brengen, of niet eene combinatie dier vereeniging, die een kwijnend bestaan scheen te leiden, met de onze voor beide partijen nuttig zou kunnen zijn. Voor onze Belgische zuster, die gebrek had aan de noodige fondsen, scheen het niet zonder belang, indien wij met onze bloeiende finantiën hare successie konden aanvaarden. Wij voor ons zouden bereid zijn het belangrijke fonds der kwijnende vereeniging verder te exploiteeren en zouden er vooral prijs op stellen door haar geïntroduceerd

te worden in België, waar ons genootschap naar onze overtuiging te weinig bekend is en slechts enkele leden bezit. Natuurlijk zou het arbeidsveld van ons genootschap daardoor een weinig uitgezet moeten worden; maar daar beide landen althans tot 1579, eenigermate zelfs tot 1648 eene gezamenlijke geschiedenis hebben, scheen ons dit bezwaar niet overwegend, al zou de zaak natuurlijk nog rijpelijk overwogen moeten worden.

Nadat wij bericht hadden ontvangen van de voorloopige instemming van het bestuur der zusterinstelling met ons denkbeeld, sluimerden de onderhandelingen geruimen tijd door de ziekte en het eindelijk gevolgde overlijden van den voorzitter der *Société*. Doch in het afgeloopene jaar hebben wij den secretaris aan de zaak herinnerd. Spoedig werden wij toen verblijd met het bericht, dat in de ledenvergadering der *Société* ons denkbeeld instemming had gevonden. Wij meenden toen eenige vragen te moeten stellen omden toestand en de inrichting van het genootschap, wier beantwoording ons noodig scheen, voordat wij ons in definitieve onderhandelingen inlieten. Bepaaldelijk verzochten wij overzending van het reglement, om te oordeelen, of het voor ons *mogelijk* zou zijn als opvolgster der *Société* op te treden. Op dit uitvoerig schrijven, den 8en April 1896 verzonden, mochten wij geen antwoord ontvangen, zoodat wij meenen het er voor te mogen houden, dat het bestuur bij nader inzien en na kennisneming van onze opmerkingen van oordeel is, dat de zaak te veel moeilijkheden aanbiedt.

Veel hebben wij ook ditmaal over onze uitgaven mede te deelen. In het begin van het jaar werden de door prof. Blok uitgegevene *Rekeningen van Groningen*, waarover wij reeds vroeger spraken, aan onze leden toegezonden. Behalve dit werk hadden

wij ons voorgenomen onze leden te verheugen met het vierde en laatste deel der *Documents concernant le duc d'Anjou* en de beide deelen van Bontemantel's *Regeeringe van Amsterdam*. Het scheen derhalve voor onze leden een bijzonder gunstig jaar te zullen worden; doch door onvoorziene omstandigheden is juist het tegendeel het geval geweest. De druk der *Documents*, waarvan wij reeds een groot gedeelte in kopij hadden ontvangen, ging geregeld voort, toen prof. Muller door een sterfgeval in zijne familie verhinderd werd daaraan verder voort te werken. Zijn Hooggel. stelde ons toen voor, daar deze staking nagenoeg samenviel met de komst van den hertog van Anjou hier te lande in Februari 1582, met dit feit het vierde deel af te sluiten. Uit den tijd toch, dat de hertog zich hier bevond, was het uit den aard der zaak onmogelijk documenten uit te geven over de onderlinge betrekkingen; het nieuwe (vijfde) deel zou derhalve dan weder beginnen met Januari 1583, wanneer de breuk met den hertog tot nieuwe onderhandelingen aanleiding gaf. Wij waren geneigd dit plan goed te keuren, indien prof. Muller ons de bepaalde verzekering kon geven, dat in dat vijfde deel dan ook *de geheele stof* tot 's hertogs dood in Juni 1584 zou kunnen opgenomen worden. De hoogleeraar had daartegen echter bezwaar: de stof was nog niet geheel bewerkt en bleek omvangrijker dan aanvankelijk gemeend was. Daar wij het welstaanshalve niet gewenscht oordeelden, een klein vierde deel te geven met de kans, om na een omvangrijk vijfde nog weder een klein zesde deel te moeten drukken, is toen besloten den druk weder te staken, totdat de stof *geheel* bewerkt zou zijn. In den loop van 1897 zal de druk hervat worden en dan geregeld zonder onderbreking voortgaan.

Ook bij de publicatie van Bontemantel's tractaat

ondervonden wij weder tegenspoed. Door eene vrij langdurige ongesteldheid werd Dr. Kernkamp verhinderd om de groote vacantie voor het voltooien der zeer omvangrijke inleiding te besteden, en bij zijn overigens zeer bezetten tijd kon het schrijven daarvan later natuurlijk slechts langzaam voortgaan. Eerst op het laatst van het jaar was de inleiding gereed en kon zij ter perse gelegd worden. Wij vertrouwen, dat het eerste deel van het tractaat reeds in de handen onzer leden zal wezen, wanneer dit verslag hen bereikt. De verzending van het tweede deel wacht slechts op de bewerking der registers, die eerst ter hand genomen kon worden, zoodra de inleiding gereed was.

Behalve het genoemde werk van prof. Blok ontvingen onze leden dus in het vorige jaar alleen het 17^e^ deel der *Bijdragen en mededeelingen*, welks inhoud in het vorige verslag reeds geheel besproken is. Bovendien werd in het afgeloopene jaar voltooid de druk van het *Bullarium Trajectense*, waarvan het Dr. Brom eindelijk gelukte de even belangrijke als omvangrijke introductio gereed te maken, benevens de bij dit werk vooral onmisbare indices van persoons- en plaatsnamen. Wij verheugen ons, dat wij door de uitgave van dit omvangrijke werk eene zoo onmisbare bron voor onze kerkgeschiedenis bekend hebben kunnen maken. Maar daar de kostbare publicatie alleen uit ons reserve-kapitaal kon bekostigd worden en daarom niet aan onze leden toegezonden wordt, bracht de voltooiing van den druk niets in hunne handen. Wij besloten dus op het laatst van het jaar ter perse te leggen de correspondentie tusschen de gebroeders Van der Goes uit den tijd van Jan De Witt, vermeld in ons verslag over het jaar 1894, die de heer Gonnet op ons verzoek thans gaarne tot onze beschikking stelde. De druk gaat met spoed

voort en is reeds ver gevorderd; maar de bundel is zóó lijvig, dat het nog eenigen tijd zal duren eer wij dien aan onze leden kunnen toezenden.

Ook het volgende (18e) deel der *Bijdragen en mededeelingen*, dat bij dit verslag aan onze leden wordt toegezonden, is in het jaar 1896 geheel afgedrukt. In ons vorige verslag vermeldden wij reeds, dat wij daarvoor ontvangen hadden eene belangrijke, doch onvolledige autobiographie van Constantijn Huygens, bewerkt door Dr. J. A. Worp. Achtereenvolgens ontvingen wij nog tal van andere bijdragen, die ten slotte het deel tot een der best gevulde van de laatste jaren gemaakt hebben. De heer Dr. J. S. Van Veen zond ons toe een kort doch piquant verhaal betreffende eene samenkomst tusschen hertog Aernout van Gelder en zijnen oproerigen zoon Adolf in 1459. Ons medelid Muller bood ons aan drie rekeningen van den drost van Twenthe over 1336—1339, die ons vooral welkom waren, omdat zij strekken kunnen als aanvulling der vroeger door hem uitgegevene rekeningen van het bisdom Utrecht uit denzelfden tijd. De heer Dr. H. Brugmans verheugde ons door de aanbieding van de notulen van een Amsterdamsch college van toezicht op den handel uit de jaren 1663—1665, die een zeer welkom kijkje geven op de handelsbetrekkingen onzer eerste koopstad. En ons medelid Kernkamp voegde daaraan toe een door hem ontdekt verhaal van den Hoornschen pensionaris Nanning Keyser over zijne gevangenschap op Loevestein in 1650. Het meest evenwel verheugde ons eene bijdrage, die prof. Fruin ons weder wilde afstaan: fragmenten uit een ongedrukt vertoog van den bekenden Simon Van Leeuwen, waaraan de uitgever eene uitvoerige en zeer belangrijke inleiding wilde verbinden. Aan verscheidenheid van stof ontbreekt het derhalve althans in dit deel zeker niet.

Ook voor het volgende deel zijn ons reeds eenige bijdragen toegezegd Aangenaam werden wij verrast door het aanbod van den heer G. Edmundson te Southall (Engeland), die in onze werken wenschte te publiceeren een verhaal van den Engelschen generaal Byam over de gebeurtenissen in Suriname in 1665—1667. Het verhaal, op het laatst van het jaar door ons ontvangen en onderzocht, werd gaarne door ons aanvaard en zal in het volgende deel onzer *Bijdragen en mededeelingen* worden opgenomen. Indien de omvang niet te groot is, zal daar ook eene plaats vinden het vroeger (in 1893) besprokene dagboek van den Leidschen hoogleeraar Everard Van Bronckhorst, dat ons op het laatst van het jaar gereed voor de pers werd toegezonden door den heer J. C. Van Slee. Ons medelid Krämer zal verder voor dezen bundel gereedmaken de mémoires van den Franschen officier De B. over het hof van prins Willem III, waarvan fragmenten reeds vroeger elders het licht hebben gezien. Ook andere stukken zijn ons reeds toegezegd.

Het deed ons leed, dat ditmaal eene geheele rij van stukken, die ons bovendien voor onze *Bijdragen en mededeelingen* werden aangeboden, ten slotte die bestemming niet bereikte. Nu eens bleken de toegezondene stukken te onbelangrijk om eene uitgave te verdienen; dan weder waren ze van uitsluitend lokaal belang en dus beter op hunne plaats in eene lokale publicatie. Soms zond men ons toe een fragment van een grooter geheel, dat wij niet wenschten uit te geven buiten het natuurlijk verband; een ander maal bleek het toegezondene geene geschiedbron, maar een uit de bronnen getrokken verhaal, dat in onze werken misplaatst was; eene enkele maal eindelijk nam de schrijver het ons reeds toegezegde stuk bij nader inzien terug, om het elders te plaatsen.

Over een paar groote publicatiën, die wij reeds

aanvaard hebben, kunnen wij verder eenige berichten geven. Reeds ten vorigen jare deelden wij mede, dat het ons gelukt was voor de voortzetting der tot ons leedwezen nog steeds onvoltooide uitgave van de Utrechtsche vroedschaps-resolutiën over de geschiedenis der hoogeschool eenen geschikten bewerker te vinden. Ook hier weder ondervonden wij echter eene teleurstelling, daar deze bewerker ten slotte van de zaak afzag. Maar wij slaagden beter bij mej. L. Miedema, thans werkzaam op het Utrechtsche rijks-archief, die de zaak gaarne op zich nam en na eene uitvoerige bespreking over de methode van bewerking ze met ijver en energie aanvatte, zoodat het geheele werk, op het maken der kopiën na, reeds gereed is. Mej. Miedema wenscht daaraan te verbinden het schrijven eener inleiding, waarin verwerkt zullen worden de gegevens, die te vinden zijn over het geven van hooger onderwijs te Utrecht vóór de oprichting der hoogeschool.

Zeer ingenomen zijn wij met een arbeid, ondernomen door den heer L. A. Van Langeraad: de publicatie der journalen van den beroemden Utrechtschen oudheidkundige Arnoldus Buchelius uit het laatst der 16e eeuw. Deze lijvige handschriften, allen berustende in de Universiteits-bibliotheek alhier, bevatten gegevens voor de geschiedenis van de laatste helft der 16e eeuw, maar veel meer over de plaatselijke gesteldheid, het onderwijs, het huiselijk leven en de beschavingsgeschiedenis in de stad Utrecht en andere plaatsen, waar de jonge Buchelius vertoefde. Maar het meest trekken de aandacht de zeer uitvoerige verslagen zijner reizen door Frankrijk, Duitschland en Italië, op vele plaatsen opgeluisterd door teekeningen van merkwaardige gebouwen en monumenten, die thans veelal verdwenen zijn. Het spreekt van zelf, dat het reisverhaal van een geleerde en oud-

heidkundige uit betrekkelijk zoo vroegen tijd tal van de belangrijkste mededeelingen moet bevatten. Het afschrift van het eerste deel is ons reeds toegezonden en het tweede met de kleinere journalen is ons voor 1897 toegezegd. Toch zal de druk in dat jaar zéér zeker nog niet kunnen beginnen. De uitgave belooft vele moeielijkheden, niet alleen om de kostbaarheid der onvermijdelijke illustraties, maar ook omdat het, ter verklaring en toelichting der tallooze topographische bijzonderheden, noodig zal zijn, ons met deskundigen op verschillende plaatsen in betrekking te stellen. Gelukkig hebben wij door onze relatiën met verschillende genootschappen een gemakkelijk middel, om daarbij te slagen.

Belangrijk belooft ook te zijn de uitgave der hier ter stede onder een partikulier berustende papieren van Cornelis De Witt, waarmede ons medelid Krämer aanbood zich te belasten. Daar prof. Krämer de stukken nog slechts voorloopig onderzocht heeft, zijn wij echter nog niet in staat te zeggen, of de bundel al dan niet zeer omvangrijk worden zal.

Ten slotte moeten wij nog mededeelen, dat een onzer leden met ons in correspondentie is getreden over de publicatie van het archief van een Kamper handelshuis te Lissabon uit de jaren 1572—1590, dat een zeer interessant inzicht zou geven in den handel van Portugal met deze streken. De ongewoonheid van het materiaal en de nieuwheid van het onderwerp trokken onze bijzondere aandacht. Reeds dadelijk meenden wij echter de vrees te moeten uiten, dat handelsbrieven en rekenboeken wellicht beter geschikt zouden blijken voor eene bewerking dan voor het afdrukken in extenso. Iets naders hebben wij nog niet van de zaak vernomen.

In ons vorig verslag maakten wij melding van hetgeen door ons verricht was tot voorbereiding van

eene meer systematische wijze van publicatie onzer geschiedbronnen. Wij deelden mede, dat wij ten slotte gemeend hadden het best te doen door eene lijst te drukken van stukken, die ons in archieven en bibliotheken als bijzonder belangrijk bekend geworden waren; wij bedoelden zoodoende op de stukken, die volgens ons oordeel stellig voor eene uitgave in aanmerking moesten komen, vóór andere de aandacht onzer historici te vestigen. Doch dit plan, dat ons na rijp beraad het beste en het meest uitvoerbaar was voorgekomen, is tot ons leedwezen geheel mislukt. Wij hadden voor deze lijst het oog op eenige ons bekende handschriften en zagen die reeds ten vorigen jare door opgaven van enkele bekende historici vermeerderen. Doch eerst door algemeene medewerking van alle Nederlandsche archivarissen hoopten wij zoover te komen, dat onze lijst toonbaar en voor uitgave geschikt zou worden. In het begin van het jaar vroegen wij derhalve van alle Nederlandsche archivarissen per circulaire om opgave van hun bekende belangrijke handschriften; maar tot ons leedwezen ontvingen wij zoo goed als geene antwoorden. Onze onderneming is derhalve geheel mislukt: wij moeten de uitgave onzer lijst opgeven.

Wij hebben daarop nogmaals overwogen, of het niet mogelijk zou zijn, eene eenigszins omvangrijke onderneming op touw te zetten, die, gedurende eene lange reeks van jaren voortgezet, de eene of andere geschiedbron van den eersten rang algemeen toegankelijk zou maken. Wij hadden ons zelfs voorgenomen, als het ons gelukte eene dergelijke publicatie te vinden, een plan van uitgave uit te werken en dat aan de eerstvolgende ledenvergadering ter bespreking aan te bieden. Doch wij hebben ook hierin niet mogen slagen. In de eerste plaats dachten wij aan het uitgeven der instructiën, door de Staten-Generaal ge-

geven aan hunne gezanten bij verschillende hoven, waarover een jong historicus indertijd met ons (naar wij destijds mededeelden) in onderhandeling getreden was. Maar het plan vond bij zeer bevoegden, die wij raadpleegden, geene groote sympathie; en reeds dit was voldoende om ons te doen afzien van eene onderneming, die volgens eene destijds gemaakte globale berekening meer dan dertig dikke deelen onzer werken zou innemen.

Van zeer bevoegde zijde werd ons toen in overweging gegeven de uitgave der Hollandsche grafelijkheids-rekeningen voort te zetten. Wij erkenden volmondig, dat dit zonder twijfel hoogst belangrijke werk allereerst op onzen weg lag. Maar aan de uitvoerbaarheid meenden wij met grond te mogen twijfelen. De rekeningen van het Beijersche gravenhuis, die vooral in aanmerking komen, zijn uiterst omvangrijk, zóózeer, dat aan het drukken in extenso geen oogenblik te denken valt. En voor eene uitgave in excerpt zouden wij alleen dan de verantwoording op ons willen nemen, indien zich daarvoor iemand aanbood, die niet alleen voor het materiëele werk geheel geschikt was, maar die ook het behandelde tijdvak zoo door en door kende, dat hem het weglaten van onbelangrijke posten uit de rekeningen ten volle kon toevertrouwd worden. Dat onder de enkele personen, die zich hier te lande met het werk zouden willen belasten, eene dergelijke autoriteit te vinden is, zouden wij niet gaarne beweren.

Een ander plan, ons eveneens van zeer bevoegde zijde aan de hand gedaan, scheen niet minder gewenscht, maar om andere redenen voor ons onuitvoerbaar. Het bedoelde de aanvulling der gedrukte seriën resolutiën der Staten van Holland, eenerzijds door het drukken der hier en daar verspreide fragmenten van de oudere resolutiën, anderzijds door

het verzamelen en uitgeven der in verschillende gemeente-archieven nog aanwezige correspondentiën van de leden der Staten met hunne committenten. Tegen de uitvoering van dit zeker aantrekkelijke plan bestond evenwel het bezwaar, reeds in ons vorige verslag genoemd, dat wij daarvoor zouden behoeven de medewerking van een persoon, die bereid was *alle* gemeente-archieven in de provinciën Noord- en Zuid-Holland af te reizen en te onderzoeken. Voor de enkele gemeenten, die eigen archivarissen hebben, zou het werk *iets* gemakkelijker zijn, maar wij durfden ons na de gedane ondervinding van de medewerking der archivarissen niet te veel te beloven. En in ieder geval bleef de moeielijkheid in haren vollen omvang bestaan voor de gemeenten, die geenen archivaris hadden en wier archieven dus althans gedeeltelijk nog geheel ongeordend waren. Wij zouden dus inderdaad voor dit werk de hulp behoeven van een rondreizend persoon, van een ambtenaar, want van eenen onbezoldigde viel althans het reizen en verblijven in vreemde plaatsen stellig niet te verwachten. En het geld voor zulk eene geregelde bezoldiging bezitten wij niet.

In ons vorige verslag deelden wij mede, dat het goede succes, dat onze eerste ledenvergadering bekroonde, ons had doen besluiten, om het bij deze eerste proeve niet te laten, doch tevens, dat wij om redenen bezwaar hadden, aan deze bijeenkomst een jaarlijksch karakter te verleenen. *Beide* redenen werkten samen, om ons de wenschelijkheid te doen inzien, in 1897 weder eene ledenvergadering bijeen te roepen. Reeds spoedig na de groote vacantie begonnen wij ons met de voorbereiding daarvan bezig te houden. Wij besloten aanstonds, onze vergadering weder te houden omstreeks Paschen, welke tijd ons zeer geschikt gebleken was. En wij hielden ons dus

dadelijk bezig met het zoeken van sprekers. Het getal van drie sprekers was de vorige maal niet te groot gebleken, zoodat wij besloten ook ditmaal zoovele personen uit te noodigen, al ontveinsden wij ons niet, dat wij niet lang zullen kunnen voortgaan met onze vergaderingen, indien wij telkens drie sprekers verbruiken. Geene zorgen voor den tijd, dachten wij echter. En althans ditmaal slaagden wij uitnemend in onze poging, om geschikte en gewaardeerde sprekers te krijgen; immers de heeren prof. P. L. Muller te Leiden, Mr. W. H. De Beaufort te Leusden en Dr. C. Hofstede de Groot te Amsterdam verklaarden zich bereid, om aan onzen wensch gehoor te geven. Gesteund door deze sprekers hopen wij ook van onze tweede ledenvergadering, die thans eerlang zal plaats hebben, een schoon succes.

Als vervolg op het ten vorigen jare medegedeelde over onze betrekking tot de Duitsche Historikertage kunnen wij mededeelen, dat wij zijn toegetreden tot het op deze vergadering tot stand gekomene *Verein landesgeschichtlicher Publicationsinstitute.* Wij ontvangen geregeld de door deze vereeniging uitgegevene rapporten; doch eenig bepaald resultaat is door hare bijeenkomsten nog niet verkregen. Trouwens wij hebben ons natuurlijk voor het geval, dat het daartoe komen mocht, onze vrijheid van handelen voorbehouden.

Reeds als bijlage bij ons vorig verslag werd aan onze leden toegezonden (en ook in den handel gebracht) eene omwerking, door eene commissie uit ons midden tot stand gebracht van de *Bepalingen over het uitgeven van handschriften*, *betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis*; toch behoort die omwerking tot het door ons in 1896 verrichtte. Trouwens er valt niet veel over mede te deelen: het door ons aan de *Bepalingen* toegevoegde voorwoord geeft rekenschap van de aangebrachte veranderingen en

van de redenen daarvan. De belangrijkste verandering was wel deze, dat wij meenden ons te mogen bepalen tot voorschriften over den vorm der uitgave, terwijl regels over den inhoud der voor eene uitgave te kiezen stukken (altijd zeer moeielijk te stellen) bij ons te lande ontbeerlijk schenen.

Onze boekerij verkeert in zeer voldoenden toestand. Een maatregel, door ons genomen, strekte om die voldoening nog te vermeerderen. Terwijl het vroeger de gewoonte was, om geregeld jaarlijks de niet ontvangene nommers van seriën te reclameeren en des noods aan te koopen, om die seriën volledig te houden, was dit onder het beheer onzer beide laatste bibliothecarissen verzuimd. Wij besloten thans de daardoor veroorzaakte schade te herstellen, en vroegen per circulaire alle ontbrekende nommers aan. Zeer veel werd dientengevolge door ons ontvangen; ook door aankoop zijn enkele lacunes, die niet door schenking aangevuld konden worden, verdwenen. Onze bibliothecaris zal thans weder jaarlijks verslag uitbrengen over het bestaan van leemten; het zal dan meestal gemakkelijk zijn ze dadelijk weder aan te vullen.

Onze nieuwe bibliothecaris bevond ook, dat het innaaien van losse afleveringen onzer werken, die in de Universiteits-bibliotheek in duplo aanwezig waren, sedert het overbrengen onzer verzameling daarheen verzuimd was. Al worden deze dubbele exemplaren, om plaats te winnen, niet in de bibliotheeklokalen opgenomen en in het depôt bewaard, scheen deze toestand ons niet in het belang onzer boekerij, omdat zoodoende allicht losse afleveringen op den duur wegraken. Wij besloten derhalve thans voor eens eene som voor het innaaien of binden beschikbaar te stellen, ten einde het verzuimde in te halen. — Bij het sorteeren dezer in het depôt opgenomen losse afleveringen bleken vele daarvan, en ook

geheele boekwerken, in duplo in onze boekerij aanwezig te zijn. Tot den verkoop dezer duplicaten, die trouwens weinig waarde hebben, werd door ons onmiddellijk last gegeven.

Onder de ook dit jaar voor onze boekerij ontvangene geschenken wenschen wij er enkele met bijzondere ingenomenheid te vermelden. De *Board for international exchanges of the New South Wales government* zond ons geheel onverwachts enkele boekwerken toe. Wij meenden deze beleefdheid te moeten reciproceeren door het aanbod, om geregeld onze werken aan de openbare bibliotheek te Sidney toe te zenden, temeer daar het ook ons wenschelijk scheen, dat althans één exemplaar onzer werken in Australië te bekomen zou zijn, ter raadpleging voor daar verblijfhoudende Hollanders. — Niet minder aangenaam werden wij verrast door de ontvangst van den Nederlandschen consul-generaal te New-York, den heer P. R. Planten, van eene verzameling boeken betreffende Nederland, in de laatste jaren in de Vereenigde Staten verschenen. Dit bewijs van belangstelling in ons genootschap was ons te meer welkom, omdat het geheel ongeprovoceerd, zelfs geheel onverwacht was, en wij hebben dan ook den schenker onzen warmen dank betuigd voor zijne attentie. — Minder onverwacht, maar niet minder aangenaam was een geschenk, ons toegezonden door de *Société Académique* te S^t^. Quentin, van wie wij ten geschenke ontvingen een even lijvig als rijk en smaakvol uitgedoscht boekdeel, getiteld: *La guerre de 1557 en Picardie.* De reden van deze toezending was, dat in dezen bundel met ons verlof herdrukt was een verhaal van het beleg van St Quentin, opgenomen in de Kronijk van ons genootschap van 1851 naar een handschrift in partikulier bezit, dat thans niettegenstaande alle moeite niet meer terug

te vinden was. Wij vermelden het feit met ingenomenheid, omdat deze geschiedbron zoodoende door tusschenkomst van ons genootschap voor den ondergang bewaard is gebleven.

Van ons leesgezelschap valt ook ditmaal niet veel te berichten. Het ledental bleef nagenoeg onveranderd en bedraagt thans 43 leden. Boven deelden wij reeds mede, dat het reglement van het leesgezelschap thans achter de nieuwe genootschapswet is afgedrukt; voordat dit geschiedde, hebben wij daarin een paar wijzigingen aangebracht, ten einde het reglement in overeenstemming te brengen met de vigeerende wet van het genootschap.

Het evenwicht op de rekening van het leesgezelschap is eindelijk bereikt, nadat voor eenige tijdschriften, waarop wij geabonneerd waren, bedankt was. Toch bleek het ook toen nog noodig, de rekening verder te ontlasten door de gratificatie van den amanuensis (zooals wij boven mededeelden) over te brengen naar de rekening van het genootschap. Tengevolge van deze maatregelen is er nu zelfs een klein saldo; de bibliothecaris heeft het evenwel nog niet gewaagd een nieuw tijdschrift te bestellen, voordat het gebleken zal zijn, dat dit overschot blijvend is.

In den loop van het jaar ontvingen wij een schrijven van verschillende leden van het leesgezelschap, tevens leden van het nieuwe Utrechtsche Leesmuseum, die ons verzochten eenige der in de portefeuille rondgaande boeken 14 dagen op het Leesmuseum te deponeeren, voordat ze rondgezonden werden. Zoodoende zouden wij, werd ons medegedeeld, een bewijs geven van belangstelling in den bloei der nieuwe inrichting, terwijl tevens zou te gemoet gekomen worden aan het bezwaar der jongere leden van ons leesgezelschap, dat zij de rondgaande tijdschriften eerst zeer laat, soms zelfs bijna een jaar na dato

ontvingen. Wij hebben gemeend in dit verzoek niet te kunnen treden. Gaarne geven wij getuigenis van onze belangstelling in het Leesmuseum, maar niet ten koste van ons leesgezelschap zelf. En het scheen ons zeker, dat de maatregel voor het leesgezelschap veel meer nadeelig dan voordeelig zou zijn. Immers al zouden daardoor enkele jongere leden gebaat worden, voor vele, oudere en jongere, zou de prikkel om lid te blijven van ons leesgezelschap zeer verminderen, indien eenige der meest aantrekkelijke tijdschriften (want natuurlijk werden dezen genoemd) door hen op eene andere plaats even spoedig, soms zelfs spoediger dan in de portefeuille van ons leesgezelschap, konden worden ingezien. Wij verwachtten dus van den maatregel althans het verlies van enkele leden, en de toestand van ons leesgezelschap is zoodanig, dat door het uittreden van zeer enkele leden het bestaan daarvan reeds onmogelijk zou worden. Wij weten, dat vele onzer Utrechtsche leden op het behoud van het leesgezelschap blijven prijsstellen en wij achten ons dus niet verantwoord tot de opheffing daarvan mede te werken. Mocht evenwel door het verminderen van het ledental het bestaan der instelling op den duur onmogelijk worden en het dus tot eene ontbinding komen, dan zouden wij, dus verklaarden wij, gaarne bereid gevonden worden te overwegen, of aan den ons kenbaar gemaakten wensch kon worden voldaan.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

B. J. L. De Geer van Jutfaas,
Voorzitter.

S. Muller Fz.,
Secretaris.

BIJLAGE A.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP[1]).

BESTUUR.

Dr. R. J. Fruin, *Eerevoorzitter.*
Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, *Voorzitter.*
Mr. M. S. Pols, *Ondervoorzitter.*
Mr. S. Muller Fz., *Eerste secretaris.*
Dr. G. W. Kernkamp, *Tweede secretaris.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*
Dr. G. Kalff, *Eerste bibliothecaris.*
Dr. F. J. L. Krämer, *Tweede bibliothecaris.*
Mr. J. A. Grothe.

---

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1 Januari 1897.

HONORAIRE LEDEN.

E. De Amicis, te Turijn.
W. Bode, te Berlijn.
E. baron De Borchgrave, te Weenen.
E. Van Even, te Leuven.
M. Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
P. Fredericq, te Gent.
J. Geddes, te Londen.
Jhr. J. J. De Geer van Oudegein, te Utrecht.
H. Havard, te Parijs.
J. H. Hessels, te Cambridge.
K. Höhlbaum, te Giessen.
E. Hubert, te Luik.
E. Jacobs, te Wernigerode.
L. Legrand, te Parijs.
H. C. Vos Leibbrandt, te Kaapstad.
E. Michel, te Parijs.
M. Philippson, te Berlijn.
K. Piot, te Brussel.
A. Lefèvre Pontalis, te Parijs.
O. Pringsheim, te Breslau.
Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
Rajah Sourindro Mohun Tagore, te Calcutta.
G. Mac Call Theal, te Kaapstad.
F. Vanderhaeghen, te Gent.
L. Vanderkindere, te Brussel.
A. Waddington, te Lyon.
W. Wattenbach, te Berlijn.
A. Wauters, te Brussel.

GEWONE LEDEN.

Dr. Th. P. H. Van Aalst, te 's Gravenhage.
Mr. J. H. Abendanon, te Batavia.
Mr. J. Acquoy, te Utrecht.
H. J. Allard, te Maastricht.
A. J. M. Brouwer Ancher, te Amsterdam.
Mr. A. J. Andreae, te Kollum.
Mr. S. J. Fockema Andreae, te Leiden.
Th. J. I. Arnold, te Gent.
Mr. J. baron d'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
J. C. F. baron d'Aulnis de Bourouill, te Baarn.
Jhr. J. A. F. Backer, te Vreeland.
Mr. J. F. B. Baert, te Utrecht.
Dr. J. M. S. Baljon, te Utrecht.
F. De Bas, te 's Gravenhage.
Dr. H. Bavinck, te Kampen.
Mr. A. J. De Beaufort, te Leusden.
J. B. De Beaufort, te Woudenberg.
Mr. J. F. De Beaufort, te Utrecht.
Mr. W. H. De Beaufort, te Leusden.
Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te Utrecht.
V. Becker, te Oudenbosch.
A. A. Beekman, te Schiedam.
Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
Mr. A. R. Van Bel, te Amsterdam.
G. J. G. C. graaf Van Aldenburg Bentinck, te Amerongen.
Mr. N. P. Van den Berg, te Amsterdam.
J. F. X. Van den Bergh, te 's Gravenhage.
Dr. J. Bergsma, te Groningen.
Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.
Mr. G. H. Betz, te 's Gravenhage.
H. A. Van Beuningen, te Utrecht.
W. Van Beuningen, te Utrecht.

J. J. Beyerman, te Utrecht.
J. L. Beyers, te Amsterdam.
Mr. W. Bezemer, te Rotterdam.
Dr. H. Blink, te Nieuweramstel.
Dr. P. J. Blok, te Leiden.
Mr. P. Van Blom, te 's Gravenhage.
P. A. M. Boele van Hensbroek, te 's Gravenhage.
M. G. De Boer, te Amsterdam.
Mr. W. M. H. Boers, te 's Gravenhage.
Mr. C. F. baron Van den Boetzelaer van Dubbeldam, te Bilt.
Dr. U. P. Boissevain, te Groningen.
Mr. A. C. Bondam, te 's Hertogenbosch.
B. J. M. de Bont, te Amsterdam.
Jhr. Mr. W. J. M. Bosch van Oud-Amelisweerd, te Utrecht.
Mr. P. Van den Brandeler, te 's Gravenhage.
Dr. A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
Dr. J. C. Breen, te Amsterdam.
Mr. J. B. Breukelman, te 's Gravenhage.
J. Broekema, te Middelburg.
Dr. G. Brom, te Utrecht.
Dr. H. Brugmans, te 's Gravenhage.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
Mr. W. H. Ikman van Burck, te Amsterdam.
Dr. C. P. Burger Jr., te Amsterdam.
Dr. C. H. Th. Bussemaker, te Groningen.
Dr. I. J. Le Cosquino de Bussy, te Amsterdam.
Jhr. P. H. A. Martini Buys, te 's Gravenhage.
Dr. W. Caland, te Breda.
Mr. A. W. Van Beeck Calkoen, te Utrecht.
Dr. H. J. Dompierre de Chauffepié, te Gravenhage.
J. W. Chevallier, te Groningen.
J. Craandijk, te Haarlem.
Dr. J. Cramer, te 's Gravenhage.

C. C. A. Croin, te Dordrecht.
Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
A. H. A. C. Diegerick, te Gent.
P. J. Van Dijk van Matenesse, te Schiedam.
Dr. J. I. Doedes, te Utrecht.
N. D. Doedes, te Leeuwarden.
Dr. J. J. Doesburg, te Zwolle.
P. J. D. Van Dokkum, te Utrecht.
Dr. P. Doppler, te Maastricht.
Mr. C. M. Dozy, te Leiden.
Mr. H. L. Drucker, te Leiden.
Mr. W. H. F. Dubois, te Utrecht.
K. Dumon, te Amsterdam.
C. F. Van Duyl, te Groningen.
Dr. J. Dyserinck, te Rotterdam.
P. Van Eeghen, te Amsterdam.
C. P. Van Eeghen Jr., te Amsterdam.
Mr. J. Van Eik Jr., te Amsterdam.
Mr. D. Engelberts, te Maastricht.
Dr. E. Epkema, te Zalt-Bommel.
Dr. W. van Everdingen, te Rotterdam.
Mr. D. Everwijn, te 's Gravenhage.
A. N. J. Fabius, te Amsterdam.
Mr. D. P. D. Fabius, te Amsterdam.
Mr. G. J. Fabius, te Utrecht.
P. Feenstra Jr., te Amsterdam.
Mr. J. A. Feith, te Groningen.
Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
Mr. C. Fock, te 's Gravenhage.
Mr. B. F. W. von Brucken Fock, te Middelburg
Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
J. Frederichs, te Ostende.
J. De Fremery, te 's Gravenzande.
Dr. R. J. Fruin, te Leiden.
Mr. R. Fruin Th. Az., te Middelburg.

Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
J. F. Gebhard Jr., te Amsterdam.
Dr. W. van Geer, te Utrecht.
Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, te Utrecht.
Dr. G. H. J. W. J. Geesink, te Amsterdam.
P. Génard, te Antwerpen.
Dr. J. H. Gerretsen, te Dedemsvaart.
Mr. S. J. Van Geuns, te Utrecht.
Mr. S. Van Gijn, te Dordrecht.
J. Gimberg, te Zutphen.
Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
Mr. W. baron Van Goltstein, te Londen.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
J. J. Graaf, te Ouderkerk a/d Amstel.
Mr. S. Gratama, te Rotterdam.
M. Salverda de Grave, te 's Gravenhage.
D. De Groot, te Utrecht.
Dr. C. Hofstede de Groot, te Amsterdam.
Mr. J. A. Grothe, te Utrecht.
J. baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
Mgr. G. Gul, te Utrecht.
Dr. J. H. Gunning Wz., te Zwolle.
Mr. H. D. Guyot, te Groningen.
J. W. G. Van Haarst, te Groningen.
Dr. V. van der Haeghen, te Gent.
Dr. A. G. Van Hamel, te Groningen.
Dr. J. Hania Pz., te Oosterbierum.
G. C. D. d'Aumale baron van Hardenbroek, te Langbroek.
Mr. G. C. D. R. baron Van Hardenbroek, te Bunnik.
A. Th. Hartkamp, te Amsterdam.
Mr. L. Van Hasselt, te Zwolle.
Mr. R. E. Hattink, te Almelo.
Mr. J. E. Heeres, te 's Gravenhage.
Dr. K. Heeringa, te Schiedam.

Mr. C. G. Berger van Hengst, te Utrecht.
C. H. Den Hertog, te Amsterdam.
J. A. Heuff Az., te Tiel.
Dr. G. W. van Heukelum, te Jutfaas.
Mr. A. C. Van Heusde, te Utrecht.
J. H. C. Heyse, te Middelburg.
J. C. A. Hezenmans, te 's Hertogenbosch.
J. H. Hingman, te 's Gravenhage.
J. C. Gijsberti Hodenpijl, te Naarden.
F. A. Hoefer, te Hattem.
J. H. Hofman, te Schalkwijk.
Mr. H. graaf Van Hogendorp, te 's Gravenhage.
A. Hollestelle, te Tholen.
Dr. I. M. J. Hoog, te Terwolde.
A. J. J. Hoogland, te Rotterdam.
Th. van Hoogstraten, te Huissen.
Mr. C. Pijnacker Hordijk, te 's Gravenhage.
Dr. M. Th. Houtsma, te Utrecht.
Dr. J. De Hullu, te Deventer.
G. Hulsman, te Zandvoort.
Jhr. Mr. J. E. Huydecoper van Maarsseveen en Nigtevecht, te Utrecht.
A. Ising, te 's Gravenhage.
Mr. F. A. R. A. baron Van Ittersum, te Utrecht.
Dr. J. A. H. G. Jansen, te Bunnik.
J. J. Jansen, te Utrecht.
J. M. Janssen, te Roermond.
Jhr. Mr. W. F. De Jonge, te Utrecht.
Mr. J. G. C. Joosting, te Assen.
W. H. J. Juten, te Bergen op Zoom.
Mr. W. Van der Kaay, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. P. C. Van Karnebeek, te 's Gravenhage.
Dr. G. Kalff, te Utrecht.
Dr. G. W. Kernkamp, te Utrecht.
Dr. L. A. Kesper, te Gouda.

E. B. Kielstra, te 's Gravenhage.
B. H. Klönne, te Amsterdam.
Dr. A. Kluyver, te Leiden.
Dr. L. Knappert, te Assen.
Dr. W. P. C. Knuttel, te 's Gravenhage.
H. F. Kol, te Utrecht.
F. G. Kramp, te Amsterdam.
Dr. F. J. L. Krämer, te Utrecht.
Dr. M. A. Kreling, te Rotterdam.
Dr. P. J. Kromsigt, te Scherpenisse.
Dr. A. J. Kronenberg, te Deventer.
Dr. R. Krul, te 's Gravenhage.
Dr. E. F. Kruyf, te Groningen.
Dr. A. Kuyper, te Amsterdam.
Dr. G. H. Lamers, te Utrecht.
Dr. G. J. Landweer Az., te Amsterdam.
Dr. L. A. Van Langeraad, te Lekkerkerk.
Mr. F. A. J. Van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
W. J. Leendertz, te Amsterdam.
Mr. J. van der Leeuw, te Amersfoort.
Dr. E. H. Van Leeuwen, te Utrecht.
Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
Mr. W. F. J. baron van Lijnden, te Utrecht.
F. baron Van Lijnden van Hemmen, te Hemmen.
Mr. R. Melvil baron van Lijnden, te Utrecht.
Jhr. Aug. De Maere Limnander, te Gent.
Dr. K. Lijndrajer, te Assen.
Dr. J. P. T. Van der Lith, te Utrecht.
A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. W. H. De Savornin Lohman, te 's Gravenhage.
Mr. E. van Loon, te Groningen.
A. Loosjes, te Amsterdam.
Mr. J. de Louter, te Utrecht.
Mr. A. M. Maas Geesteranus, te 's Gravenhage.
Mr. Æ. baron Mackay, te 's Gravenhage.

W. J. Manssen, te Zaandam.
Jhr. Mr. J. L. A. Martens, te Utrecht.
Dr. R. P. Mees R.Az., te Rotterdam.
Dr. J. Mendels, te Sappemeer.
Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Dr. W. W. van der Meulen, te 's Gravenhage.
J. L. Meulleners, te Heer (bij Maastricht).
Mr. P. A. N. S. Van Meurs, te 's Gravenhage.
Dr. C. H. Ph. Meyer, te 's Gravenhage.
D. C. Meyer Jr., te Amsterdam.
Dr. E. J. W. Posthumus Meyes, te Heinenoord.
E. W. Moes, te Amsterdam.
Mr. G. Moll, te Rotterdam.
Dr. M. N. J. Moltzer, te Alkmaar.
Dr. K. W. M. Montijn, te Vlaardingen.
Dr. J. J. Moolhuizen, te Doetinchem.
F. D. J. Moorrees, te Vianen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
Mr. H. J. A. Mulder, te 's Gravenhage.
L. Mulder, te 's Gravenhage.
Dr. J. W. Muller, te Leiden.
Dr. P. L. Muller, te Leiden.
Mr. S. Muller Fz., te Utrecht.
Mr. S. Muller Hz., te Rotterdam.
Dr. J. C. Naber, te Utrecht.
F. J. Nieuwenhuis, te Utrecht.
Mr. J. Domela Nieuwenhuis, te Groningen.
Dr. D. C. Nijhoff, te Meerssen.
W. Nijhoff, te 's Gravenhage.
A. J. Nijland, te Utrecht.
Mr. W. H. Nolens, te Rolduc (gemeente Kerkrade).
M. Noordtzij, te Kampen.
Mr. O. W. Star Numan, te 's Gravenhage.
A. P. M. Van Oordt, te Leiden.
J. Van Oordt tot Bunschoten, te Apeldoorn.

Mr. J. C. Overvoorde, te Dordrecht.
Mr. J. C. De Marez Oyens, te 's Gravenhage.
Mr. R. W. J. Van Pabst van Bingerden, te 's Gravenhage.
Mr. A. A. Van Wulfften Palthe, te Oldenzaal.
Mr. J. E. Van Persijn, te Amsterdam.
Jhr. Mr. F. H. De Pesters, te Arnhem.
Mr. P. Pet, te Groningen.
Mr. N. G. Pierson, te 's Gravenhage.
Dr. F. Pijper, te Berkhout.
Dr. E. D. Pijzel, te Amsterdam.
H. G. Van der Poel, te Veenendaal.
H. Kleyn van de Poll, te Utrecht.
Mr. M. S. Pols, te Utrecht.
Ch. J. Polvliet, te 's Gravenhage.
A. Winkler Prins, te Voorburg.
Dr. P. Jz. Proost, te Ooster-Blokker.
Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
J. C. W. Quack, te Ravenstein.
Mr. D. Ragay, te Utrecht.
A. F. J. Reiger, te Lunteren.
B. Reiger, te Utrecht.
Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
Dr. J. Reitsma, te Groningen.
Mr. W. J. Van Welderen baron Rengers, te Leeuwarden.
Dr. C. H. Van Rhijn, te Groningen.
Jhr. B. W. F. Van Riemsdijk, te Amsterdam.
Jhr. Mr. Th. H. F. Van Riemsdijk, te 's Gravenhage.
Dr. P. H. Ritter, te Amsterdam.
Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
T. M. Roest, te Leiden.
Dr. H. C. Rogge, te Amsterdam.
Dr. M. A. N. Rovers, te Utrecht.
Mr. A. J. Royaards, te Amsterdam.
Mr. G. Royaards, te 's Gravenhage.
Mr. H. Royaards van Scherpenzeel, te Utrecht.

Mr. W. H. J. Royaards, te Utrecht.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, te Utrecht.
Mr. C. P. L. Rutgers, te Groningen.
F. H. A. Sabron, te 's Gravenhage.
A. H. Sassen, te Helmond.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, te Amsterdam.
J. H. L. Van der Schaaff, te Amsterdam.
Dr. H. J. A. M. Schaepman, te Rijzenburg.
A. C. baron Snouckaert van Schauburg, te 's Gravenhage.
Dr. J. B. Schepers, te Haarlem.
Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
A. baron Schimmelpenninck van der Oye van de Poll en Nyenbeek, te Utrecht.
L. Schouten Hz., te Utrecht.
J. Schulman, te Amersfoort.
L. Gilliodts van Severen, te Brugge.
Dr. G. P. Seyn, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
Mr. C. J. Sickesz, te Lochem.
Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
J. C. Singels, te Johannesburg.
Dr. N. J. Singels Az., te Utrecht.
Jhr. Dr. J. Six, te Amsterdam.
Jhr. Dr. J. P. Six van Hillegom, te Amsterdam.
J. C. Van Slee, te Deventer.
Mr. A. G. A. baron Sloet, te Zwolle.
Mr. J. J. S. baron Sloet, te Arnhem.
Dr. G. M. Slothouwer, te Rotterdam.
Jhr. M. P. Smissaert, te 's Gravenhage.
J. F. Van Someren, te Utrecht.
Mr. W. G. F. A. Van Sorgen, te Utrecht.
J. F. M. Sterck, te Amsterdam.
F. N. Van der Stok, te Zwolle.
W. B. Stoof, te Utrecht.

Jhr. Mr. V. E. L. De Stuers, te 's Gravenhage.
Dr. L. J. Suringar, te Amsterdam.
Dr. P. H. Suringar, te Assen.
Jhr. Mr. O. Q. Van Swinderen, te Groningen.
Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, te 's Gravenhage.
Mr. A. Telting, te 's Gravenhage.
Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
M. H. J. P. Thomassen, te Utrecht.
Mr. G. Van Tienhoven, te Haarlem.
A. Des Tombe, te 's Gravenhage.
Jhr. W. F. Trip van Zoudtlandt, te Hattem.
J. Trosée, te Utrecht.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
J. H. W. Unger, te Rotterdam.
Dr. J. M. J. Valeton, te Amsterdam.
Mr. I. B. J. N. ridder De Vanderschueren, te 's Gravenhage.
Dr. J. S. Van Veen, te Arnhem.
Dr. S. D. Van Veen, te Utrecht.
Dr. J. Verdam, te Leiden.
Mr. A. VerHuell, te Arnhem.
Mr. P. VerLoren van Themaat Rz., te Utrecht.
Mr. W. A. baron Van Verschuer, te 's Gravenhage.
A. Verwey, te Noordwijk.
G. H. Veth, te Hilversum.
M. H. Van Visvliet, te Middelburg.
Dr. G. Van Vloten, te Leiden.
Dr. G. J. Vos Az., te Amsterdam.
Dr. J. G. de Vos, te 's Gravenhage.
Mr. G. De Vries Az., te 's Gravenhage.
R. W. P. De Vries, te Amsterdam.
Mr. J. Van Walré, te Utrecht.
P. M. H. Welker, te Numansdorp.
H. M. Werner, te Zutphen.
Mgr. H. Van de Wetering, te Utrecht.

Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle
L. Wichers, te 's Gravenhage.
C. N. Wijbrands, te Enschedé.
Jhr. Mr. H. M. J. Van Asch van Wijck, te Utrecht.
Jhr. Mr. L. H. J. M. Van Asch van Wijck, te Veenendaal.
Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
Dr. J. D. De Lind van Wijngaarden, te Utrecht.
Dr. J. A. Wijnne, te Utrecht.
Dr. G. Wildeboer, te Groningen.
Dr. H. D. Tjeenk Willink, te Haarlem.
Dr. J. Te Winkel, te Amsterdam.
Dr. J. Woltjer, te Amsterdam.
Dr. J. A. Worp, te Groningen.
Mr. G. Wttewaall, te Arnhem.
Jhr. Mr. E. W. F. Wttewaal van Stoetwegen, te St. Petersburg.
G. E. V. L. Van Zuylen, te 's Gravenhage.

BIJLAGE B.

GENOOTSCHAPPEN,

WAARMEDE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT [1]).

Aachener Geschichts-Verein, te Aken.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Académie royale d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

---

1) Bovendien ontvangen de volgende Nederlandsche bibliotheken gratis de werken van het genootschap:

Universiteits-Bibliotheek, te Amsterdam.

Openbare Bibliotheek, te Arnhem

Koninklijke Bibliotheek, te 's-Gravenhage.

Provinciale Bibliotheek, te Middelburg.

Universiteits-Bibliotheek, te Utrecht.

Stedelijke Bibliotheek, te Utrecht.

Historische Gesellschaft des Künstlervereins, te Bremen.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Commissions royales d'Art et d'Archéologie, te Brussel (door het Min. v. B. Z.).

Société d'Archéologie de Bruxelles, te Brussel.

De Bollandisten, te Brussel.

Université royale de Norvège, te Christiania.

Düsseldorfer Geschichts-Verein, te Dusseldorp.

Bergischer Geschichts-Verein, te Elberfeld.

Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer, te Emden.

Historischer Verein für Stadt und Stift Essen, te Essen.

Verein für Geschichte und Alterthumskunde, te Frankfort a/M.

Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Koninklijke Vlaamsche Akademie voor Taal- en Letterkunde, te Gent.

Redactie van den Messager des sciences historiques, te Gent.

Geschied- en Oudheidkundige kring, te Gent.

Oberhessischer Geschichts-Verein, te Giessen.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Historischer Verein für Steiermark, te Gratz.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerlandsch Indië, te 's-Gravenhage.

Indisch Genootschap, te 's-Gravenhage.

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Historischer Verein für Niedersachsen, te Hannover.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's-Hertogenbosch.

Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.

Verein für hessische Geschichte und Landeskunde, te Kassel.

Stadt-Archiv, te Keulen.

Historischer Verein für den Niederrhein, te Keulen.

Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte, te Kiel.

Alt-preussische Monatschrift, te Koningsbergen.

Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Königlich-sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.

Revue historique trimestrielle, te Lemberg.

Redactie van de Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique, te Leuven.

Redactie van de English historical Review, te Londen.

Verein für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, te Lübeck.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Société d'Art et d'Histoire du diocèse de Liége, te Luik.

Universiteit, te Lund.

Institut luxembourgeois, te Luxemburg.

Cercle historique, littéraire et artistique de Luxembourg, te Luxemburg.

Geschied- en oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

Abbaye de Maredsous, te Maredsous.

Cercle archéologique, littéraire et artistique de Malines, te Mechelen.

Verein für Geschichte der Stadt Meissen, te Meissen.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Königlich-bayerische Akademie der Wissenschaften, te München.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Oudheidkundige Kring van het land van Waas, te St. Nikolaas.

Historische Gesellschaft für die Provinz Posen, te Posen.

Historischer Verein für Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Reale Società Romana di storia patria, te Rome.

Biblioteca Apostolica Vaticana, te Rome.

Verein für mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde, te Schwerin.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Geschiedenis en Oudheidkunde, te Stockholm.

The Board for international exchanges of the New-South-Wales-Government, te Sidney.

Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lothringen, te Straatsburg.

Cercle archéologique de la ville et de l'ancien pays de Termonde, te Termonde.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben, te Ulm.

Universiteits-Bibliotheek, te Upsala.

Oneida historical Society, te Utica. (New-York.)

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Smithsonian Institution, te Washington.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.

Institut für österreichische Geschichtsforschung, te Weenen.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigeröde.

Ortsverein für Geschichte und Alterthumskunde zu Braunschweig und Wolfenbüttel, te Wolfenbuttel.

Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg, te Würzburg.

Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

BIJLAGE C.

OVERZICHT VAN DEN STAND DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP.

REKENING VAN HET KAPITAAL 1896.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
In kas	f 7218.69	Druk Bullarium	f 266.47½
		Schrijfloon Bullarium	„ 600.—
		In kas	„ 6352.21½
			f 7218.69

REKENING VAN HET GENOOTSCHAP 1896.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
In kas	f 2820.05½	Drukkosten	f 1656.42½
Rente van het kapitaal	„ 390.58	Papier	„ 700.15
Contributiën	„ 3650.—	Schrijfloon	„ 167.30
Verkoop Werken	„ 112.99	Aankoop boeken	„ 42.36
Verkoop Bullarium	„ 71.40	Overname boeken Leesgezelschap	„ 66.77½
	f 7045.02½	Bindwerk	„ 58.—
		Assurantie	„ 27.80
		Amanuensis	„ 50.05
		Bodeloon	„ 50.10
		Administratiekosten	„ 159.82½
		In kas	„ 4066.24
			f 7045.02½

REKENING VAN HET LEESGEZELSCHAP 1896.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Contributiën	f 172.—	Aankoop boeken	f 133.55
Verkoop boeken	„ 66.77½	Bindwerk	„ 4.90
	f 238.77½	Bodin	„ 45.—
		Administratiekosten	„ 5.74
		In kas	„ 49.58½
			f 238.77½

BIJLAGE D.

LIJST DER VAN JANUARI 1896 TOT JANUARI 1897 DOOR SCHENKING, RUILING EN AANKOOP VOOR HET GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

a. Van de schrijvers.

J. A. F. Backer. De eerste levensjaren van de brandspuit te Nigtevecht.

P. Q. Brondgeest. De koepokinenting te Utrecht 1796—1896.

C. W. Bruinvis. Penning ter eere van W. G. ten Houten de Lange.

——— De statie van Sint Laurens te Alkmaar.

——— De statie van Sint Matthias (met naschrift).

——— De Alkmaarsche broederschapspenning.

C. H. Th. Bussemaker. De afscheiding der Waalsche gewesten van de Generale Unie (II).

——— Inhoudsopgave der Colleccion de Documentos ineditos. (Overdruk Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudheidk.)

N. D. Doedes. Achttiende-eeuwsch Lager Onderwijs.

H. Dyserinck. Jacob Swart. (Overdruk „Eigen Haard".)

B. W. F. von Brucken Fock. Het geslacht Mogge (1338—1806).

P. Frédéricq. Corpus documentorum inquisitionis. Vol. II.

Jam. de Fremery. The Transvaal. Reflections on Jameson's raid.

J. J. Graaf. Onze dierbare dooden.

J. H. J. Hamelberg. Antiquarische denkbeelden.

J. E. Heeres. Documenten betreffende de ontdekkingstochten van A. Dortsman. (2 stukken.)

J. H. Hofman. Levensbericht van A. M. van Lommel.

A. Hollestelle. De drie merkwaardige schellingen. (1e gedeelte.)

Arn. Jansen. De Romeinsche wegen en de kaart van Peutinger.

——— De cursus publicus der Romeinen.

P. H. v. d. Kemp. Dipanegara.

——— Brieven van den gouverneur-generaal Van der Cappellen over Dipanegara's opstand.

E. B. Kielstra. Eenige personen uit den Java-oorlog.

R. Krul. Luigi di Cornaro, de honderdjarige.

——— Bijdrage tot de geschiedenis van H. van Deventer.

H. C. Vos Leibbrandt. (Precis of the Archives of the Cape of Good Hope.) Letters received, 1695—1708.

——— (Precis of the Archives of the Cape of Good Hope.) Journal, 1699—1732.

Van der Lith. Twintig jaren later in de geschiedenis van het Geneesk. Genootschap voor krankzinnigen te Utrecht.

Aeg. Müller. Das Marterthum der thebäischen Jungfrauen.

Mart. Nijhoff. Catal. d'histoire locale et topographique des Pays-Bas.

M. Philippson. Der grosse Kurfürst. (1er Theil.)

Th. M. Roest. Le florin dit Stampraidsche gulden.

N. J. Singels. De mimen van Herodas. (Overdruk „de Gids".)

J. Six. Geschiedenis der kunst van Grieken en Romeinen.

A. A. van Otterloo. Johannes Ruysbroeck. (2de druk.)

J. F. van Someren. La correspondence du prince Guillaume d'Orange avec Jacques de Wesenbeke.

J. F. M. Sterck. De Mirakelkist en de traditie.

G. Mac Call Theal. Belangrijke historische documenten in de Kaap-colonie. (1, 2.)

——— Proclamations. Notices and Regulations.

H. C. Vegtel. Oud-Monnikendamsche verscheidenheden.

M. G. Wildeman. Elisabeth Musch.

b. VAN OF DOOR DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, GENOOTSCHAPPEN, MAATSCHAPPIJEN ENZ.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

Publications de la Société historique et archéologique dans le Duché de Limbourg. Tom. XXI.

Van het Ministerie van Marine.

Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche zeemacht, 1894/95.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken in België, door tusschenkomst van het Nederlandsche Ministerie van Buitenlandsche Zaken.

Bulletin des Commissions Royales d'art et d'archéologie, année XXXIII, 1—12; XXXIV, 1—4.

Van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

Verslag omtrent den toestand der Koninklijke Bibliotheek in 1895.

Van het Stedelijk Museum te Alkmaar.

Verslag 1895.

Catal. der Bibliotheek. 1ste gedeelte.

Van het Provinciaal Museum van oudheden in Drenthe.

Verslag aan de Gedeputeerde Staten over 1895.

Van B. en W. der gemeente Utrecht.

Verslag van den toestand der gemeente Utrecht 1895. (en ter completeering: Verslag 1893.)

Verslag van het voorgevallene in de gemeenteverzamelingen in 1895.

Verslag van de gasfabriek der gemeente Utrecht over 1895.

Van de Commissie van beheer over de verzameling van geschied- en oudheidkundige voorwerpen te 's-Gravenhage.

Verslag over 1895.

Van het Bestuur van het Heiligegeesthuis te Rotterdam.

Het Heiligegeesthuis te Rotterdam, door Mr. S. Muller Hz.

Van de redactie van „de Katholiek."

„De Katholiek." Jaargang 1896.

Van het Limburgsch Provinciaal Genootschap voor geschiedkundige wetenschappen, taal en kunst te Roermond.

Limburgs Jaarboek. II, afl. 3; III, afl. 1; IV, afl. 1—2.

Van het Koninklijk Oudheidkundig genootschap te Amsterdam.

Jaarverslag 1896.

Van de Commissie van beheer over het Stedelijk Museum te Leiden.

9e supplement op den Catalogus van 1886.

Van de Vereeniging tot instandhouding der Zaanlandsche Oudheidkundige Verzameling.

Jaarl. Verslag 1895—1896.

Van de Vereeniging Flehité te Amersfoort.

Verslag van de werkzaamheden der Vereeniging over 1895.

Van de Vereeniging „Die Haghe" te 's-Gravenhage.

Verslag over 1894—1895.
Statuten en Verslag 1895—1896.
Serv. van Rooyen. Het huis van Huygens. (Overdruk.)

Van den Generalen Staf.

Nasporingen en studiën op het gebied der Nederlandsche krijgsgeschiedenis. 1ste Jaarverslag.

Van den Academischen Verein der Historiker.

Bericht. 1894—1895.

Van den Verein für die Geschichte Leipzigs.

Schriften. Bd. V.

Van de Société Académique de Saint-Quentin.

La guerre de 1557 en Picardie.

Van het Department of Agriculture of the U. S.

Ornithology and Mammology, n° 10, 11, 12. Bulletin n° 8.

Van de Holland Society of New-York.

Yearbook. 1896.

Van het Dep. v. d. Staatsprocureur der Zuidafrikaansche Republiek.

Stukken betreffende den inval van Jameson. (Door bemiddeling van Dr. G. A. Hulsebos.)

Van de Board of Trustees of the public museum of the city of Milwaukee.

Annual Report of the Trustees 1894/1895.

Van het New South Wales-Government.

Historical Records of New South Wales III (1796—1799).

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

Aken. Aachener Geschichtsverein. Zeitschrift Bd. XVII. Register zu Bd. VIII—XV.

Amsterdam. Koninklijke Akademie van Wetenschappen.
Jaarboek. 1895.
Afd. Letterkunde. Verslagen en Mededeelingen, 3e reeks XII, 1. 2. 3.
Verhandelingen, N. Serie I, 6.
Poemata (Leg. Hoeufft.)

Afd. Natuurkunde. Verslagen, Deel IV.
Verhandelingen, N. Reeks. V, 1—2.
Eerste Sectie. III, 5—9; V, 1, 2 [1]).
Tweede Sectie. IV, 8—9; V, 1—3.

Antwerpen. Académie d'Archéologie de Belgique. Bulletin (4me Série des Annales.) 2e partie, XXIV; XXV; XXVI; XXVII.
(ter complet. Annales XXXVIII (3de Série VII).

Augsburg. Historischer Verein für Schwaben und Neuburg. Zeitschrift. XXVI Jahrg. 1895.

Batavia. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
Verhandelingen, XLIX, 1.
Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, XXXVIII, 6; XXXIX, 1—3.
Notulen, XXXIII, 3—4; XXXIV, 1.
Van der Chijs, Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602—1811, Dl. XIV.
——— Dagh-register 1665—1667.

Bonn. Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande. Jahrbücher, Heft XCVIII, XCIX.

Braunschweig. Ortsverein für Geschichte und Alterthumskunde, Jahrb. 1895, 1.

Bremen. Historische Gesellschaft des Kunstvereins, Jahrbuch, Bd. XVII, XVIII.

Brussel. Bulletins, 1894, année 64, Serie 3, Tom. XXVII, XXVIII.

Brussel. Société d'Archéologie de Bruxelles.
Annales, IX, 4; X, 1—2.
Annuaire, 1896.

---

1) Deel IV wordt gedrukt.

Brussel. De Bollandisten.
Analecta Bollandiana, XV, 1—4.
Dusseldorp. Düsseldorfer Geschichtsverein.
Beiträge zur Geschichte des Niederrheins. Jahrbuch X.
Elberfeld. Bergischer Geschichtsverein. Zeitschrift, Jahrgang 1895. Bd. XXXI (Halbband). N. F. Bd. XXI.
Frankfurt. Verein für Geschichte und Alterthumskunde, Archiv. IIIe Folge, 5er Bd.
(1, 3 ter completeering)
Friedrichshafen. Verein für die Geschichte des Bodensees. Schriften, Heft 24.
Gent. Koninklijke Vlaamsche Akademie.
Jaarboek 1896.
Verslagen en Mededeelingen.
Juni—Dec. 1895; Jan.—Maart 1896.
Joz. Vuylsteke. Vak- en kunstwoorden.
Ambacht van den smid.
E. Gaillard. De keure van Hazebroek van 1336. (dl. 2).
J. Broeckaert. Bastaardwoordenboek.
L. Simons Beowulf. Vert. in stafrijm.
Gent. Messager des sciences historiques, 1895, 3—4 1896, 1—2.
Görlitz. Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften.
Festschrift zum 550^{en} Gedenktage.
Neues Lausitzisches Magazin, LXXII, 1.
Grätz. Historische Landescommission für Steiermark IV. Bericht, März 1895—März 1896.
Beiträge für Kunde Steierm. Geschichtsquellen, 27.
Mittheilungen, XLIII.
's-Gravenhage. Koninklijk Instituut voor de land- taal- en volkenkunde van Ned.-Indie.

Bijdragen, Deel II, afl. 1—4.
Naamlijst der leden.

's-Gravenhage. Indisch Genootschap.
Vergaderingen Oct. 1895, Dec. 1895, Jan. 1896, Febr. 1896, 3 en 7 Maart 1896, Mei 1896.

Hamburg. Verein für Hamburgische Geschichte.
Mittheilungen, XVII, 1895
Zeitschrift, Bd. X, 1.

Hannover. Historischer Verein für Niedersachsen.
Zeitschrift, 1896.

Keulen. Stadt-Archiv.
Mittheilungen, Heft 27.

Keulen. Historischer Verein für den Niederrhein.
Annalen, Heft 56, 57 (ter completeering.)

Kiel. Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte.
Zeitschrift, 25er Band.

Koningsbergen. Redactie der Altpreussische Monatschrift.
Altpreussische Monatschrift, XXXIII, 5—6.

Leeuwarden. Friesch Genootschap.
Verslag, 1894/95.

Leiden. Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.
Handelingen en mededeelingen, 1895/96.
Levensberichten, 1895/96.

Leipzig. Königlich Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften.
Abhandlungen der philologisch-historischen Classe, XVII, 1—4. (Bd. XVI in druk).
Berichte über die Verhandlungen. 1895, 1—4; 1896, 1.

Lemberg. Redactie van het Kwartalnik Historyczny.
Kwartalnik Historyczny, Rocznik X, Zeszyt 1—4.

Leuven. Redactie der Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique.
Analectes, IIme Série, Tom. X, 1—2.

Londen. Redactie van de English Historical Review.
English Historical Review, XI, 41—44.

Luik. Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège.
Bulletins, IX, 1—2.

Luik. Institut archéologique.
Bulletin. Tom. XXIV, 2—3.
Rapport 1894.
Statuts constitutifs.

Lund. Universiteit.
Acta Universitatis Lundensis, XXXI, 1—2.

Luxemburg. Verein für Luxemburger Geschichte, Literatur und Kunst.
Ons Hemecht. Jaarg. II, 1—12.

Maastricht. Société hist. et archéol., Publications, Tom. XXXII, XII.

Madrid. Real Academia de la Historia.
Boletin, XXVII. 6; XXVIII. 1—6; XXIX. 1—5.

Maredsous. Abbaye de Maredsous.
Revue bénédictine, XIII, 1—12.

Mechelen. Cercle Archéologique de Malines.
Bulletin. Tom. V, (1894) fascic. 1, 2.

Meissen. Verein für Geschichte der Stadt Meissen.
Mittheilungen, Bnd. IV. Hft. 2.

München. Königliche Bayerische Akademie der Wissenschaften.
Sitzungsberichte der philos. u. histor. Classe, 1895, 3, 4; 1896, 1. 2.
Abhandlungen der philos. u. histor. Classe, Bd. XXI, Abth. 2.
Festrede, 137er Sitzungstag.
Almanach 1896. (ter completeering: Almanach 1849, 1867, 1884 en Personalstand am. 1 Jan. 1893).

Namen. Société archéologique de Namur.
Annales, XXI, 2e Livr. XXII, 2e Livr.
Rapport 1895.

Neurenberg. Germanisches Museum.
Mittheilungen, 1895.
Anzeiger, 1895.
Atlas zum Katalog der Holzstöcke vom XVen—XVIIIen Jahrh., 12 Tafeln.

St. Nikolaas. Oudheidkundige kring van het land van Waas.
Annales, XV, 3—4.

Posen. Historische Gesellschaft für die Provinz Posen.
Zeitschrift IX, 3—4; X, 1—4; XI, 1—2.

Regensburg. Historischer Verein für Oberpfaltz und Regensburg.
Verhandlungen, Bd. 48 (Neue Folge Bd. 40).

Rome. Reale società Romana di storia patria.
Archivio, XVIII, 3—4; XIX, 1—2.

Schwerin. Verein für Mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde.
Jahrbücher und Jahresberichte, 60 Jahrg., 61 Jahrg.

Stockholm. Kongl. Vitterhets, Historia och Antiqvitets Academie.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, XVI, 2—3.
Tidskrift för Landmålsföreningen, 53—55.

Straatsburg. Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs.
Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Litteratur Elsass-Lothringens, XII.

Termonde. Oudheidkundige Kring.
Gedenkschriften, 2de Reeks, V, 3—4; VI, 1.
Publications extraordinaires. V, VI, VII.

Ulm. Verein für Kunst und Alterthum in Ulm nnd Oberschwaben.

Würtembürgische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge IVer Jahrg. 1—4 (1895).
Mittheilungen, Heft 5—8.

Upsala. Universitets Bibliotheket.
(Helsingfors en Lund.) Landmålsföreningarne. Nyare Bidrag, Tidskrift, 1895. 53—55.

Utrecht. Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
Verslag 1895.
Aanteekeningen der sectie-vergaderingen, 1895.

Washington. Smithsonian Institution.
Miscellaneous Collections, n° 971, 972, 1031, 1037.
Bureau of ethnology. Annual report, 1891/92.
Contributions to Knowledge , n° 980, 989, 1033. Vol. 30, 31, 32.
Account of its Origin.

Weenen. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
Archiv für österreichische Geschichtsforschung.
Mittheilungen, 81, 2; 82, 1—2; 83.

Weenen. Institut für österreichische Geschichtsforschung.
Mittheilungen, XVII, 1—4; V (Ergänzungsband) 1.

Wernigerode. Harz-Verein für Geschichte und Alterthumskunde.
Zeitschrift, 28er. Jahrg. Heft 2; 29er Jahrg. 1.

Würzburg. Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg.
Archiv. Bd. XXXVII, XXXVIII.
Jahresbericht 1894, 1895.

Zwolle. Vereeniging tot beoefening van Overijselsch recht en geschiedenis.
Verslag der handelingen der 75e, 76e, 77e vergadering. (ter completeering: Verslag 71e vergadering).
Verslagen en Mededeelingen, XIXe Stuk.

AANKOOPEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP.

a. Aankoopen van het genootschap.

De Bas. Prins Frederik en zijn tijd. aflev. 25, 26.

L. Lindenschmidt. Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit. IV, Heft 10.

De Roever. Het leven onzer voorouders. afl. 24—27.

Werken uitgegeven door de Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen: 4e Reeks n° 2 en n° 11. (Werken van Zuster Hadewijch. Gent 1875 en 1895. 2 dln. I: Gedichten. II: Proza.)

b. Overgenomen van het leesgezelschap.

Archief voor Nederl. Kerkgeschiedenis. V, 4. VI, 1.

Nederlandsch Archievenblad. 1895/96. n°. 3. 4; 1896/97. n°. 1—3.

Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde. XXI, 2. 3. XXII, 1.

Bulletin histor. et littér. de la Société de l'hist. du protestantisme français. 4e Ser. IV, 12.
„ „ V, 1—10.

Bulletin de la Commission pour l'histoire des églises wallonnes. VI (2e Sér. I) livr. 4, VII (2e Sér. II) livr. 1.

Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel, van J. I. van Doorninck en J. Nanninga Uitterdijk. 2e Sér. I. afl. 4.

Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem. XXI, 1—3.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, door Nijhoff en Fruin. IX, 3. 4.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1895.

Jaarboek der Rijks-Universiteit te Utrecht. 1895/96. (verder gestaakt.)

Amsterdamsch Jaarboekje 1897. (5e Jaargang.) (NB. de 4e Jaarg. was 1891.)

Rotterdamsch Jaarboekje 1896. (5e Jaarg.) (NB. de 4e Jaarg. was 1893.)
Jahresbericht der Geschichtswissenschaft. XVII (1894.)
Jahrbuch des Kaiserl. deutschen archaeolog. Instituts. X, Heft 4. (Verder gestaakt.)
Mittheilungen des Kaiserl. deutschen archaeol. Inst. (Röm. Abth.) X, Heft 3, 4. (Verder gestaakt.)
Mittheilungen aus der histor. Litteratur von F. Hirsch. XXIV, 1—4.
Nederlandsch Museum. Tijdschr. v. Letteren. 4e R. IV, afl. 10—12. (Verder gestaakt.)
De Navorscher. 1895, n° 12, 1896, n° 1—11.
Oud-Holland. XIII, 4. XIV, 1—3.
Revue belge de numismatique. 1896. n° 1—4.
Revue d'histoire diplomatique. X, 1—3.
Revue historique. LX, 1. 2. LXI, 1. 2. LXII, 1. 2.
Tijdschrift v. h. Nederl. Aardrijksk. Genootschap. XII, 6. (Verder gestaakt.)
Geldersche Volksalmanak. 1897.
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft von Quidde. XII, Heft 2.
Historische Zeitschrift von Sybel. XL, 2. 3. XLI, 1—3, XLII, 1.
Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte u. Kunst. XIV, 4. XV, 1—4. Ergänzungsheft IX.
Korrespondenzblatt dazu. XIV, 11, 12, XV, 1—11.
Verslagen en Mededeelingen van de Vereen. tot uitgave der bronnen van Oud Vaderlandsch Recht. III, 4. (Verder gestaakt.)
Dépêches de M. de Fourqueraux, amb. en Espagne, 1565—72, publiés par l'abbé Douais.
Documents sur la négociation du Concordat (1800—1801) par le Cte. Boulay de la Meurthe. Tome IV.

FRAGMENT EENER AUTOBIOGRAPHIE VAN CONSTANTIJN HUYGENS,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. J. A. WORP.

Het handschrift van deze autobiographie bevindt zich bij de Huygens-handschriften in de Bibliotheek der Koninklijke Akademie. Het stuk maakt deel uit van den bundel, die o. a. bevat: Prosa Anglica, Italica, Hispanica, Latina,..... Inscriptiones,..... C. M. Soetens Straet op Schevening en Rijswijck, Ordres tot den veldtoght opgestelt A° 1671,... Orgel,... Kerkelyk gebruyck der Psalmen, enz. [1]), en neemt in dien band blz. 900—1013 in. De inkt is nog al verbleekt en daardoor is de tekst op sommige plaatsen niet gemakkelijk te ontcijferen. Een los folioblad, door H. zelf geschreven, bevat de inhoudsopgave der autobiographie. In die inhoudsopgave voegde H. een enkelen keer iets aan den tekst toe, betwijfelde wel eens de juistheid van wat hij te boek had gesteld, of critiseerde zijn werk, b. v. door de aanmerking: „De Poesi satis large". Een gedeelte van de levensbeschrijving is vroeger door mij uitgegeven in Oud-Holland (IX, 1891, blz. 106—136), nl. dat, waar H. over de schilders van zijn tijd spreekt.

1) Het is N° XLVIII van den Catalogus van Handschriften.

Boven het handschrift staat de datum: 11 May 1629; toen begon H. dus met zijn arbeid. Op de 44ste bladzijde bespreekt hij het verschijnen van De Groot's werk Institutiones juris Batavici en teekent daarbij aan: Feb. 1631; op de 88ste bladzijde staat in margine genoteerd: Mart. 1631, op de 102de: Apr. 1631. Het grootste deel van het stuk is dus in die maanden geschreven.

Het is algemeen bekend, dat H. op 83jarigen leeftijd eene autobiographie in Latijnsche verzen heeft geschreven onder den titel: De vita propria sermonum inter liberos libri duo. Terwijl in dat werk het geheele leven van den dichter behandeld wordt, vindt men in dit prozastuk slechts zijne jeugd, nl. de jaren 1596—1614 [1]), beschreven. Daar H. echter zeer uitvoerig over zijne opvoeding handelt, zijne meening zegt over allerlei vakken van kunst en wetenschap en bovendien menige aardige bijzonderheid vertelt van bekende mannen uit dien tijd, mist deze autobiographie het vervelende, dat men met recht van eene uitvoerige beschrijving van iemands kinderjaren verwacht. Aan den tekst heb ik enkele korte noten toegevoegd, vooral om de feiten uit H.'s leven, die hier worden vermeld, in verband te brengen met wat elders door hem over zijne jeugd is opgeteekend. J. A. W.

Solent inde ab incunabulis cuiusque commentariorum huiusmodi principia derivari; ego tanto rem omnem altius repetere statui, quanto ad utriusque parentis originem paucis demonstrandam sufficere videbitur.

Patrem habui Christianum Hugenium [2]), Corne-

---

1) In de Sermones is deze periode in 289 (van de 2146) versregels behandeld.

2) Zie blz. 4 en 6.

lii[1]) filium, Laurentii Hugenii[2]) nepotem, abavi mei, filium item Geertrudae Baxiae[3]) et ex hoc latere Christiani Baxii et Luciae Back[a]) nepotem (hi septem liberorum parentes, quorum ultima Geertruda fuit, in pago Weelde agri Turnhoutani vicinum templo castellum fossâ cinctum, cuius ut opinor vestigia hodieque extant, incoluere), Joannis Baxii et H. de Bye pronepotem, Gisberti abnepotem, Joannis item Baxii, sivi Moermanni, trinepotem[4]); uti quidem Baxiorum prosapiam facile

a) In marg.: Cognata fuit haec Lucia Adrianae Back 5), abaviae domini J. Wolpherd de Brederode, quà de causa amici, quibus istiusmodi magis curae sunt, saepius nos monere solent, non dubiâ cognatione prosapiam nostram spectare ad iam dicti Brederodii familiam illustrem. Et hinc est, quod parens meus scuto suo, qualis adhuc a me gestatur, insignia nobilis familiae, quae est Back et inter Brabantiae insignes recensetur, inseruerit.

1) Cornelis Huygens is in 1550 of 1551 te Ter Heide bij Breda gestorven (vgl. J. H. W. Unger, Dagboek van Constantijn Huygens, 1885, Bijlage D).

2) Laurens H. was getrouwd met eene juffrouw Van der Straeten (t. a. p.)

3) Geertruy Bax stierf in 1556 (t. a. p.).

4) De geslachtsboom is dus:

Joannes Bax (gez. Moerman)
|
Gysbert Bax
|
Joannes Bax
×
H. de Bye
|
Christiaan Bax
×
Lucia Back
|
Geertruy Bax
×
Cornelis Huygens
|
Christiaan Huygens.

5) Adriana Back, dochter van Jan Back, was de echtgenoote van Wolfert van Brederode († 1548), den grootvader van Joan Wolfert (1599—1655).

sit inde a longiori serie legitime deducere, si quid hoc ad rem faciat nec satis universo constet, quam inter Brabantiae praecipuas habita viros praeclaro genere dignos, apud Principem autem et in familia praesertim Nassovicâ gratiosos aliquot abhinc seculis ediderit. Unum hic silentio praeteriri non debet, Sylvae-Ducenses Baxios [a]), quorum in bello patriae virtute militari Pauli maxime et Marcelli fratrum [1]) nobilissime partum nomen nemo est qui nesciat, hos, inquam, Baxios Bredanos meos nullâ, quod sciam, consanguinitate attingere. Extitit sane ab annis plurimis tanta inter clarissimos belli duces et parentem meum virtute mutuâ benevolentiâque non vulgari contracta familiaritas, ut cognationis vicissim vocabula et officia impartientes propinquitatis ubique opinionem fecerint, cuius adhuc hodie indubitata penes plerosque fides est, sed ea, ut dixi, virtutis verae, non adscititiae, qualis fere gentilitia habetur, necessitudo fuit, sicut gloriari apud posteros optimo de parente licet, non fuisse in his regionibus nostri ordinis virum, cuius amicitiam magnates, nobiles, plebei, omnium denique gentium viri foeminaeque magis ambierint aut libentius conservarint. Egregia viri virtus et cum pietate, doctrina, modestia, longo denique rerum usu ac peritiâ nobilissimus quidam animi coniunctus candor hanc illi apud universos gratiam uti conciliarant, ita maiorum dignitatum gradus matrimoniorum item non poenitendas occasiones saepenumero obtulerant, nisi quod reipublicae,

---

a) In marg.: Aiunt illi tamen ab eadem stirpe utrosque Baxios produci, sed quâ ratione probent, nondum vidi.

---

1) Van deze bekende krijgslieden, die jaren lang onder Willem I en Maurits gestreden hebben, was Paulus († 1606) in het laatst van zijn leven gouverneur van Bergen op Zoom; na zijn dood bekleedde zijn broeder Marcelis († 1617) dat ambt.

non ambitioni omnino, natus intra se suosque consistere potius habuit quam ad honorum culmina invidendo conatu evehi. Natus erat quibus dixi parentibus paternae domi Heidae Brabantinorum, qui pagus agri Bredani ad septentrionem bis mille ab urbe passibus distat, anno millesimo quingentesimo et uno supra quinquagesimum, ad diem 22 Aprilis (quae vigilia, quod aiunt, D. Georgii erat), intra horas 10 et undecimam vespertinas. Patrem valde puer et matrem, singularis exempli foeminam, cuius honorifica saepe mihi mentio ab senioribus huius familiae facta est, etiam circa annos infantiae amisit [1]). Inde sub tutela proximorum literis primum Loonii (pagus est inter Sylvam Ducis et Bredam medius), tum Duaci studio iuris imbutus fuit; mox ad praxin forensem apud magni nominis iurisconsultum Arneidium Bruxellis admotus, eâdem postmodum ratione .... a) Lieffeldio, magno Brabantiae cancellario [2]), summae eruditionis et praestantiae viro, operam non ingratus hospes aut inutilis, biennium nescio an triennium, dedit. Tandem eodem promovente iuvenis adhuc eorum in ordinem adscitus fuit, qui tum quatuor immortalis memoriae Gulielmo Principi Arausionensium a secretis illustris aulae contubernio fruebantur [3]). Eo munere strenue et ex voto bonorum omnium toto sexennio perfunctus, succedente infelicissimo summi principis interitu et mox consilio ordinum ordinario instituto, penes quod tum temporis

---

a) Niet ingevuld.

---

1) Zie blz. 3, Noot 1 en 3.

2) Diderik van Liesveld (1521—1601) werd in 1579 lid van den Raad van State en kort daarna kanselier van Brabant.

3) Christiaan H. werd in 1578 secretaris van den Prins. Zie over eenige zijner lotgevallen in den tijd, dat hij dien post bekleedde, Theod. Jorissen, Constantin Huygens, 1871, I, blz. 1—5.

summa reipublicae administratio erat, eidem consessui quartus quoque a secretis aliquot annis fuit [1]), sensim vero temporum lapsu caeteris defunctis, inde usque ad vitae terminum, qui in annum incidit 1624, solus magnâ cum laude et gratia munus illud adimplevit, ut paucis ante obitum diebus filium primogenitum Mauritium, impulsore maxime Mauritio Principe, mereri publice visus sit, quem paternae dignitatis haeredem relinqueret [2]), cuius rei suo infra loco amplior demonstratio fieri poterit. Fratres habuit se maiores utrumque, Adrianum et Laurentium, quorum ille circa infantiam obiit, alter, in Hispaniam profectus anno aetatis 15°, patriam revisit nunquam neque adeo quo devenerit satis constat. De sororibus Lucia et Anna prior infans decessit, haec Delfis Batavorum anno CIↃIↃIIIC.

Ad alteram vitae meae autorem accedo. Ea est (superstitem enim vegetâ adhuc senectute quo haec scribimus anno CIↃIↃCXXIX Dei immortalis beneficio servamus) Susanna Jacobi Hoefnagelii [3]), viri pii, gravis ac prudentis, Armenteriâ Flandriae Gallicanae vico [4]) oriundi, et Elisabethae Vezelariae [5]) de prole duodenâ minima omnium natu filia. Edita haec in lucem fuit Antverpiae anno CIↃIↃLXI, die XXIIX Octobris in aedibus propriis paternis, quas semel incendio pene sublatas secundo, quem dixi,

1) In 1584 werd hij secretaris van den Raad van State.

2) Christiaan H. stierf 7 Febr. 1624; den 9den Jan. was zijn oudste zoon Maurits (1595—1642) hem als secretaris opgevolgd (vgl. Dagboek, blz. 6).

3) Jacques Hoefnagel heeft in de Lange Nieuwstraat te Antwerpen gewoond. Den 3den Nov. 1570 werd zijn huis door Spaansche troepen geplunderd; zijn naam komt ook voor op Alva's proscriptielijst. (Biographie Nationale).

4) Armentières ligt in Frankrijk, département du Nord, dicht bij Rijssel.

5) Zij was eene dochter van Joris Vezeler; zie blz 8.

avus meus in via, quam Longo-novam ibi appellant, prope xystum mercatorium magnificas et vel hoc pro saeculo splendidas exstruxit. Amisso parente optimo Susanna et mox patriae rebus adeo turbidis, ut plerique lautioris fortunae, Hispanae tyrannidis pertaesi, abscedere ab urbe et sedes alibi quietas quaerere instituerent, ipsa quoque in exilium voluntarium matrem pientissimam et omni laude superiorem foeminam in Batavos primo secuta est. Mox, Gulielmo Principe nefarie sublato et Antverpiâ Parmensi deditâ, consilio simul atque exemplo plerorumque popularium suorum, Hanseaticas urbes, Hamburgum et post biennii in eâ moram Stadam unâ commigravit, eo quod, ad rem sacram et caeteras immunitates quod attineret, humanius hic exteri habebantur. Ibi vero per literas a patre, qui tum reipublicae admotus erat, priscae necessitudinis et amoris honeste in Brabantia coepti admonita et ad connubium, si sic placeret, egregio libertatis candore evocata, de suffragio amicorum omnium iterum cum parente et affine, viro clarissimo Jacobo Zuerio [1]), Curiae Brabanticae, dum ista commemoro, senatore spectatissimo, in Hollandiam e rudiori Septentrione rediit et mox coniugii felicissimam societatem iniit Amstelodami anno ... [a] [2]), celebrato nuptiarum festo in aede publicâ, quam Principi in urbe commoranti, consessui autem ordinum maritimo utendam civitas amplissima destinavit [3]). Maternum porro stemma, ne qua longius evagemur, derivare satis habebo a communi

---

a) Niet ingevuld.

---

1) Zie blz. 12.

2) Het paar werd 26 Aug. 1592 ten huwelijk ingeteekend te Amsterdam, waar de bruid op den Nieuwezijds Achterburgwal woonde (zie De Navorscher, 1855, blz. 218).

3) Het Admiraliteits- of Prinsenhof op de Oudezijds Voorburgwal.

tanquam stipite, Georgio Vezelario [1]), abavo meo. Is olim egregiae sagacitatis et industriae homo, adeo ut, adspirante fortuna re domesticâ luculenter instructâ, praefecturam (quae nemini deinceps obtigit) summam omnium Belgii monetarum adeptus esset, uxorem duxit Margaretam Bogheam, minimam, ni fallor, natu novem sororum [2]), quarum si quis connubia et propagines curiose indaget, nae ille non exiguam patriae partem familiae isti Musarum acceptam ferat. Mihi vero in Georgio solo commorari certum est, qui ex sola Margareta liberos suscepit omnino quatuor, Georgium filium unicum; huius ex Mechlina Jansseniâ coniuge filiam [a] [3]) Mechlinam in matrimonio habuit Jacobus Wallius, eorumque posteri sequioris sexus deinceps in familias Pruimiorum et Dyckiorum [4]) transiere propagine, quod sciam, non admodum amplâ. Margareta Vezelaria Justo Vogelario nupsit et multâ prole ditata numerosissimam Vogelariorum familiam [5]) (etiam a Carolo 5 Imperatore in persona Justi nobilitatis insignibus prolixe auctam) longâ in hodiernum diem posteritate complevit. Caeciliam Melchior Bal-

a) Het HS. heeft: filiae.

1) Joris Vezeler was een beroemd zilversmid en koopman in juweelen; hij verheugde zich in de gunst van Frans I (vgl. Biographie Nationale op Hoefnagel). Later was hij intendant der Koninklijke Spaansche munt in de Nederlanden en schatrijk (vgl. A. D. Schinkel, Bijdrage tot de kennis van het karakter van Constantijn Huygens, blz. 32, Noot). Hij stierf den 16den Oct. 1576 (vgl. Dagboek, Bijlage E).

2) Margaretha Boghe was uit een gezin van 11 kinderen (t. a. p.).

3) Joris Vezeler had bij Mechlina Jansz 2 dochters (t. a. p.).

4) Van deze familie worden elders door Huygens genoemd G. van Dyck, zijn zoon P. van Dyck, advokaat, en Margriete van Dyck (zie Schinkel, t. a. p., blz. 40, 93).

5) Joost de Vogelaer en Margaretha Vezeler hebben 12 kinderen gehad. (Dagboek, Bijlage F).

dius [1]) duxerat, unde quae Francisco Romano nupserat Caecilia iunior [2]) stirpem Romanorum hodieque superstitem genti nostrae devinxit. Quarta filiarum (aetate quidem omnium prima) Elisabetha, avia, ut supra commemoravi, mea, ex Jacobo Hoefnaglio liberos edidit duodecim, quorum quod coelibes nonnulli obiere [3]), nonnulli in longinquas terrarum plagas bellis patriae abacti fuerint, singulatim omnes recensere nihil attinet Maximus omnium natu Balthazar [4]) fuit, qui ex Anna Lieffeldia Brabantiae, quem supra nominavi, cancellarii filia, numerosae sobolis pater [5]), vir ingenii industriaeque sagacissimae, absentis ad Hanseaticos matris fratrumque item ac sororum varie dispersorum bona, non satis pro charitate Christiana, vel tam propinquâ sanguinis affinitate, ex fide bonâ administrasse repertus est, dum, privatis rationibus rem communem societatis perperam sibi fisae involvens, longarum litium labyrinthos toti posterûm familiae comparavit. Eâ de re etsi frustra nunc querimoniam instituere videamur, silere omnino non decuit, ne, qui lecturi ista nepotes sunt, nesciant, quâ ratione, quod e luculentissimâ proavi haereditate reliquum tyrannidis bellique iniuriae fecerant, accisum porro et tantum non exhaustum fuerit. Enimvero si qua splendidae haereditati dignitas conservata fuit, libere hic exponam patri id inprimis meo deberi, qui praeter infinitas coheredium nomine varie multumque susceptas molestias eatenus tandem

---

1) Caecilia Vezeler is na den dood van Baldi hertrouwd met Floris Alewyn (t. a. p.).

2) Deze Caecilia Baldi wordt in de genealogie (t. a. p.) niet genoemd, maar wel bij Schinkel, t. a. p., blz. 40.

3) Van hunne kinderen zijn 5 jong gestorven. (Dagb., Bijlage E).

4) Balthazar Hoefnagel was secretaris van den Grooten Raad van Mechelen (vgl. De Navorscher, 1872, blz. 266).

5) Balthazar Hoefnagel en Anna Liesvelt hadden 8 kinderen (t. a. p., blz. 264).

induci sese passus est, ut villam Vezelariam quam appellant, seu ut vulgo a figura turriculae Laternariam[1]), ad primum ab Antverpia lapidem a Georgio proavo meo bis exstructam, potius quam tota periret litibusque absorberetur, suo sibi aere ac nomine e manibus plerorumque redemerit, redemptam restituerit, restitutam sollicite asseruerit et ab omni tempestatis bellicae violentiâ hactenus vindicatam, sartam tectam posteris reliquerit. Eam villam, ut et hoc obiter hic inseramus, tranquillitatis et, quod fateri oportet, immodici luxus illorum temporum testem luculentam, Martinus Rossemius Guelder in ea expeditione, quam nomine Francisci I Galliae Regis adversus Carolum Caesarem susceperat, per inferiorem Germaniam iter faciens et late omnia incendio populatus, igne quoque consumpserat[2]); cuius rei allato ad Georgium nuntio, qui tum forte in aula Francisci, cuius gratiâ multum pollebat[3]), nescio quid negotiorum administrabat, queri ipse illico apud Regem instituit de gravi sibi damno a milite regio illato. Hominem Franciscus bono animo esse imperatâque subsidio bene magnâ vi pecuniae, fabrilis item ligni copiâ subministratâ, ad uxorem perscribere iussit, dirutum aedificium, splendidius etiam quam ante fuisset, illico restaurare aggrederetur. Eiusdem regiae ergo hominem peregrinum benevolentiae documentum alterum domi maternae meae curiose asservatur, magni Regis ad vivum coloribus expressa effigies, autore nobili pictore ...[a]), quam abeunti dono quam humanissime dederat.

---

a) Niet ingevuld.

---

1) Zie over den Lanternhof, Schinkel, t. a. p., blz. 32—41.

2) Zeker doelt H. op den tocht van 1542, toen Maarten van Rossum, na Antwerpen te hebben opgeeischt, in Juni terugtrok en het platteland van Brabant verwoestte.

3) Zie blz. 8.

Posteri Balthazaris[1]) (cuius ad mentionem vel hoc nomine invitus redeo), ad hunc usque diem regiis partibus ecclesiaeque Romanae sacris misere devincti [a]), Mechliniae una cum matre vetulâ in vivis sunt.

Inter Hoefnaglios porro fratres quem libentissime nomino Georgius[2]) fuit, in quo viro, teste orbe universo et magnis adeo principibus, quos clementissime addictos habuit, certarunt pietas et virtutes summae reliquae cum scientiarum omnium agmine infinito. In pictura autem delicatiori (miniaturam dicimus) suopte genio a pueris acquisitam facultatem habuit inimitabilem, neque adeo, extorris patriâ bonisque omnibus exutus, egregio Dei dono tanquam viatico coelesti familiam peregre sustentare erubuit. Abrahamo Ortelio[3]) in primis charus, iucundum aliquando se itineris comitem viro eximio praestitit, eiusque rei, quantum calamo hic testari egregiis monumentis potuit, tantundem nobili penicillo ille assecutus est. Fidem facient tot volumina ingentia ab Joanne, ni fallor, Braunio edita[4]), in quibus parem geo-

---

a) Het woord is onduidelijk geschreven.

---

1) In den index, dien H. op zijne autobiographie maakte, schreef hij: „De liberis Balthazaris, adde ut militent." Eén der zoons en kleinzonen van Balthazar Hoefnagel waren officiers (zie De Navorscher, t. a. p.).

2) Joris Hoefnagel, de beroemde miniatuurschilder, werd in 1543 of 1545 te Antwerpen geboren. Hij heeft zeer veel gereisd, o. a. in Italie met Ortelius en is langen tijd hofschilder van Keizer Rudolf II geweest. In 1571 huwde hij te Antwerpen Susanna van Onchen. Hij stierf te Weenen in 1600.

3) Abraham Ortelius, de beroemde aardrijkskundige, werd in 1527 te Antwerpen geboren; hij stierf in 1598.

4) H. doelt hier op de Civitates orbis terrarum in aes incisae et excusae et descriptione typographica et politica illustratae. Colloborantibus Francisco Hohenbergio chalcografico et Georgio Hoefnagel. Coloniae ab anno 1572—1618. De tekst van dat werk, dat in 6 dln. werd uitgegeven, was geschreven door G. Braun, kanunnik te Keulen.

graphi cum pictoribus gratiam Hoefnaglio in sempiternum debere fatentur. Caetera viri prodigia magis quam humani ingenii monumenta posteritas omnis in pretio habitura est. Danielis Hoefnaglii [1]) alia Viennae Austriae nec exigua stirps superest, cuius denique rami varie diffusi ignotam pene nobis gentem iis in regionibus propagarunt. De filiabus, quod superest, maxima natu, Elizabetha, Jacobo Alewinio nupserat [2]), proxima, Margareta, Ludoïco Blommartio [3]), Antverpianis utraque viris praestantibus et, si per fata patriae licuisset, ad maiora natis. Catharina, penultima, maritum habuit, quem supra designavi, Jacobum Zuerium [4]), virum amplissimum doctissimumque eoque variâ munerum conditione ad rempublicam adhibitum, fortunae autem alternantis fallacissimas vices mirifice expertum, quas tamen ille, quâ pietate est et mansuetudine singulari, inconcussâ animi constantiâ ad stuporem usque toleravit. Inter liberos septenos Hortensiam [5]) edidit, rarissimi exempli foeminam, cuius ego, praeter formae decorem, praestantissimarum virtutum et convictus olim iucundissimi in aedibus patris mei memoriâ sic afficior, ut omittere hic tantillam eius mentionem aequo animo non potuerim; nam de cae-

---

1) Daniel Hoefnagel, een broeder van Joris, was getrouwd met Jacomina Manmaker; zij hadden 10 kinderen (Navorscher, 1872, blz. 264).

2) Jacob Alewyn en Elisabeth Hoefnagel hadden 10 kinderen (vgl. Dagboek, Bijl. E).

3) Lodewijk Blommart en Margaretha Hoefnagel hadden 4 kinderen (t. a. p.).

4) Zie de namen der kinderen van Jacob Zuerius (of Sweers) en Catharina Hoefnagel t. a. p.. Suerius heeft den jongen H. de beginselen van het recht geleerd (zie Sermones de vita propria, I, vs. 290, sqq.). Den 28sten Juni 1629 is hij gestorven (Dagb., blz. 15.)

5) Hortensia Suerius is gehuwd geweest met Anthonie Martens (t. a. p., Bijl. E.).

teris liberis, ne ab instituto discedam longius, quae possim opportune addere, tamen supersedebo. Redeundi ad nunc minimam natu, Susannam, dilectissimam matrem meam, tempus foret, nisi, quae ad historiam vitae ipsius spectant, partim antehac designata essent mihi, partim pro occasione inferius offerendâ commodius exhiberi possent.

His itaque parentibus ego, statuente sic aeterno [a]) Deo Optimo Maximo, conceptus, editus in lucem fui anno CIƆIƆIVC ad diem quartum Septembris, qui Mercurii tum erat, instante horâ decimâ vespertinâ, Hagae Comitis in aedibus conductitiis.... [b]) Bollii in Via nobili quam vocant, versus occidentem pagi regionem, quas aedes multo abinde tempore inhabitasse memini.... [b]) Busium, Provincialis Curiae Hollandiae senatorem [1]), magni Erpenii aliquando socerum [2]). Conclave ipsum, si qua interest designari, plateam foris, ubi et hodie cratis ferrea de fenestrarum alterâ prominet, intus hortulum duplici lumine prospicit. In utero me gestans mater nullâ valde re perculsam se vel cuiusque desiderio affectam fuisse percontanti saepius asseruit, nisi quod, die quodam in hortulo deambulans, vicinum Bollium per sepem conspicata in alveari favos legentem, avidissime mellis particulam appetiisset atque adeo commotior eo momento demum vitalem me in utero sensisset; cui rei tribuere soleo, quod, biliosus utique naturâ, adversissimos valetudini meae sapores dulces

a) Het HS. heeft: ab aeterno.

b) Niet ingevuld.

1) Mr. Johan Buyes had van 1602—1614 zitting in het Hof van Holland.

2) Thomas Erpenius (1584—1624), de beroemde professor in het Oostersch aan de Leidsche Academie, was in 1616 getrouwd met Jacoba Buyes.

caeteris indistincte praefero. Mauritium fratrem[1]), septimestrem foetum, tenellum, languidum et mirifice pusillum ediderat; ego, grandior multo et robustior qui prodii, etiam valetudine per infantiam et adolescentiae initia firmiori, mox ineunte pubertate staturâ eidem cessi, robore par pene vel superior fui, sed tandem corporis externo internoque habitu, utpote variis cum morbis conflictatus, longe sequiori sum et omnino aridiori. Causam utrique bili, quibus valde abundo, adscribendam puto. Has autem unde admodum haurire potuerim, nisi a patre sit, non video. Etenim materno lacte, in quo melancholiam saltem dominari nunquam animadverti, solus omnium liberorum educatus fui, unde, quae universe omnes amore pari prosecuta est mulierum optima, nescio quo adversum me affectu teneriore nonnullis visa est.

Postridie quam natus essem, sacrosancto baptismi sacramento initiatus fui[2]) in Templo aulico post concionem Gallicanam matutinam. Susceptores ibi, seu ut dicam fideiussores, praeter patrem habui Senatum Provincialem Brabantiae, qui tum Hagae collectus, ut et hodie, Foederato Belgio subiectis Brabantiae populis ius dicebat. Senatus nomine delegati adstiterunt Nicolaus Bruningius[3]), Andreas

---

1) Maurits Huygens was den 12den Mei 1595 geboren (Dagb., Bijl. D).

2) In den index schreef H.: „Quaere an postridie nativitatis baptizatus". Inderdaad vergiste hij zich. De doop moet na den 17den Sept. hebben plaats gehad; op dien datum toch besloten burgemeesters, schepenen en raad van Breda aan het verzoek van Christiaan Huygens te voldoen en „dat men over den doop van den voors. Constantin vuyten name ende van der stadt wegen soude doen assisteren deur de huysvrouwe van den Heeren Borgemeester Montens". (Vgl. A. D. Schinkel, Nadere bijzonderheden betrekkelijk Constantijn Huygens en zijne familie. Tweede stuk, 1856, blz. 7).

3) Nicolaas Bruyninex was secretaris van Willem I, later ook van Maurits. Hij heeft den lande vele diensten bewezen.

Hesselius [1]) (iidem quoque in concilio Mauritii Principis dignissimi collegae) et Ludoïcus Meganckius, Brabantum senatores. Tum suo nomine Justinus Nassovius [2]), Gulielmi Principis filius nothus, eo tempore maris apud Zelandos pro Mauritio praefectus vicarius. Eius viri nomen, quod inter ipsum et parentes meos arcta intercedebat familiaritas, parum abfuit, quin mihi sit impositum, neque aliud obstitisse saepius pater narravit quam quod, optione comiter sibi datâ, Constantini magis arrideret, sumptâ tamen, ut opinor, a Justino vocabuli occasione. Praeter masculos testes quasi duos foemineam tertiam adhiberi mos exigebat. Hic amore patriae iucundissimae et nescio an quo alio respectu in mentem patri venit civitatem Bredanam, magnopere sibi cum devinctam, tum affectam, appellare. Huius vicem rogata obiit Agneta Haghia, Gothofredi Montenii, consulis tum Bredani, uxor [3]). Quibus porro singuli muneribus benevolentiam suam pro solenni in his talibus ritu testati fuerint, parum attinet referre [4]), ut quarum rerum gratiâ quos demonstravi nobilissimos testes minime parentes advocarint. Bene sit Bredae meae, heu iterum in tyrannidem devolutae, bene Senatui Brabantico, cuius,

1) Andreas Hessels werd in 1581 met Aldegonde naar Frankrijk gezonden (vgl. Dr. H. Brugmans, Verslag van een onderzoek in Engeland naar archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, 1895, blz. 472), terwijl hij in 1598 deel uitmaakte van een gezantschap naar Engeland (vgl. Bor, b. 35, blz. 475 der folio-uitgave).

2) Justinus van Nassau leefde van 1559—1639.

3) Govert Montens is meermalen burgemeester van Breda geweest en heeft in die hoedanigheid in 1581 de stad tegen Parma verdedigd. Zijne vrouw was eene Antwerpsche van geboorte. (Vgl. A. D. Schinkel, t. a. p., blz. 4, Noot).

4) De stad Breda had „een silvere vergulde schale", ter waarde van 217 carolusguldens aangeboden. (Zie Schinkel, t. a. p., blz. 9).

dum ista in castris ad Sylvam Ducis scribo, iurisdictionem pristinam proferre omni conatu annitimur, bene item tibi, Justine Nassovie, senex nobilissime, quem patriae incolumem benigna fata hactenus servavere; habetis singuli pro collatis in infantem beneficiis devotissimum clientem.

Futurae indolis argumenta fragili indicio ab infantia colliguntur. Libet tamen aliquid earum rerum praemittere, quae circa primum fere biennium acta mihi parentes observarunt. Quae mox adultior gessi, comparatione factâ clarius docebunt, quâ in parte naturae adhaesimus, quâ vero educationi cessimus. Circa aetatis mensem decimum [a]) ingredi solus absque adminiculo coepi, cum fulcro hactenus volubili innixus magnâ audaciâ gradus, limina et obvia quaeque, quibus infantem remorari par esset, transcendissem. Eodem tempore fandi initium fecisse aiunt neque annum integrum aetatis implevisse, prius quam articulate quaelibet vocabula, nihil unquam impeditâ linguâ, proferrem. Flendi quoque (quod ab interno ventris cruciatu, ut opinor, saepius accidebat) aegre finem fecisse, ut, ne impetu dirumperer, multoties veriti sint. Mox oculis madentibus in accensum lumen intuentem et radiis deceptum, qui a flamma ad oculum pertingere videntur, saepius exporrectis manibus, prensanti similem, eo involare solitum et ridiculo gestu adstantes oblectavisse [b]). In fletum autem acerbiorem sine caussa, ut videbar, aliquando cum incidissem neque ullâ ratione pacari possem, levi virgulâ a patre perstrictum, abeuntem ultro prosecutum fuisse et oblato osculo pacem nihilominus petiisse; quam rem sedulo observans optimus virorum probitati innatae et a pertinacia remotiori ingenio quam visum erat, libentissime attri-

---

a) In marg.: CIƆIƆIƆVII.
b) In marg.: CIƆIƆIIX.

buit neque unquam ab eo tempore verberibus in me aut ullum ex liberis animadvertendum censuit. At nec opus sane ullâ postmodum severitate fuit, nam quâcumque aliâ re coaetaneis meis inferior fuerim (fui autem quam plurimis), gloriari beneficio Dei Optimi Maximi licet, ad obedientiam quod attinet parum parentibus molestiae dedisse, et inter supellectilem domus nostrae nec virgam unquam apparuisse nec ferulam, quibus hodie instrumentis plerique satis imprudenter abutuntur, dum ad verbera promtiores verbis authoritatem omnino suâ culpâ detrahunt.

Impleto mense duodevicesimo cum solo fratre Mauritio ad focum ludens per transennam ferream, quae igni circumposita erat, cervice forte transmissâ ita ut reduci non posset, insigne vitae discrimen adieram, nisi, perculsus cum atroci spectaculo tum eiulatu meo, fraterculus in proximum conclave, ubi ex podagrâ aeger et tum casu quoque nemine adsidente decumbebat pater, balbutiendo inter lachrimas nomen meum identidem expressisset ac toto gestu auxilium imploranti similis infirmo seni suspicionem gravis cuiuspiam mali fecisset, et hic, nullâ morbi ratione habitâ, e cubili protinus decurrens evidenti me periculo exemisset. Mensis, ut opinor, December erat, cum, mensem tertium supra aetatis annum alterum ingressus, cantillanti forte matri adstans et in os eius avide intuens, me quoque cantare ut doceret blande postulabam. Placuit puerile monitum lectissimae mulieri et illico mihi in sinum recepto primum decalogi tetrastichon, carmine Gallico a Cl. Marotio [1]) expressum, lente praecinuit, mirata summopere (nam saepissime commemorantem plurimi audiere), non illos modo me primores quatuor, sed mox, crescente dis-

1) Clément Marot, de bekende dichter, was in 1544 gestorven.

cendi in me, in ipsâ docendi voluptate, omnes ad calcem versiculos triginta sex clare, articulatim nec puerili modulatione exprimere, ut, quas proferrem exoticas voces, facile omnes praeter me intelligerent. Neque dubium est mihi, quin eâ re animadversâ pater adductus olim fuerit suo sibi studio atque industriâ, quae in grammaticis edisci a me voluit, versu singula includere, utili prorsus instituto, ut alibi demonstrandi occasionem nacturus sum.

Intercessere anni aetatis meae tertius et quartus [a]), quorum inter crepundia exigui momenti historia est, nisi quod alphabeti elementis eâ tempestate cum legendo, tum scribendo admotus fui. De fratre narrare parentes memini stupori fuisse, quod una die omnes 24 litteras exacte cognoverit atque etiam turbato ordine quoquoversum designarit. Mei nescio an tantâ festinatione periculum fecerint. Certum est levi conatu imbibisse me, quibus macerare infantiam ineptissimi scholarum magistelli totos annos consuevere. Etenim ludibunde a nobis ista, nec vultu unquam serio exigebantur, ubi memorabilis optimi parentis industria est, qui sedulo id curans maxime, ne qua taedio disciplinarum tenelli animi deterrerentur, lepide id excogitaverat, ut in ea exercitatione, quae circa literarum ac syllabarum syntaxin apprime a teneris necessaria est, primo earum rerum vocabula proponeret, quarum studio capi nos pro aetatulâ minus avide sentiebat, mox per omnium ciborum delectum a primis ad secundas mensas, bellaria et cupedias eiusmodi, paullatim et instantibus nobis progrederetur, ut harum cupidine allecti alacrius obvia quaeque in medio posita devoraremus. Iamque id iucundâ assiduitate praestiterant uterque parens (nam et matris optimae non

---

a) In marg.: CIↃIↃIↃCIX. CIↃIↃC.

vulgaris ea cura fuit), ut orthographiae vitium nullum penitus nos fugeret neque raro in typographorum ignorantiam feroculi censores involaremus.

Anno currente quinto [a]) visum fuit iucundioribus iterum studiis adolescens ingenium oblectare. Itaque praxi musicae adhibeor, adeo felici successu, ut intra hebdomadam sextam nullum usquam cantionis genus offerri posset, quo maximâ facilitate non defungerer. Eam rem, quandoquidem summae multis admirationi esse solet, ego hic ingenue profiteor, non ulli praecellenti ingenio meo, quo praeditus nunquam fui, adscribendam, sed parentis maximis prudentissimi consiliis et instituto laudatissimo. Enimvero si me audiant magistelli, qui tam proclivia ista nescio quibus non ambagibus involvunt et, solliciti de mercede magis quam de puerorum non operoso profectu, tenella ingenia terrore scientiarum omnium percellunt potius quam ut meliori methodo adducti ab errore veteri decedant, faxo, inquam, brevi citra miraculi aestimationem sit, modicae indolis adolescentem bimestri spatio summum [b]), quem dixi, exactissime canendi habitum adipisci posse. Mirari autem soleo, quid veteribus olim, quibus haec principia debemus, in mentem venerit, vel non venerit potius, qui, cum intervalla tonorum naturalium septem naturâ agnoscerent, quae totidem characteribus et mox, repetito semel primo, designari necesse erat, pertinacissime sex notis adhaesere, quasi quis septem liberis sex vocabula imponat et homonymiâ inter duos perpetuâ vexari mavelit quam suum tribuere cuique. Itaque indignati merito recentiores septimâ, quam vocamus, notâ numerum impleverunt, quo factum est plane, ut quasi in alphabetum septem

---

a) In marg. CIƆIƆCI.

b) Het handschrift heeft: ad summum.

omnino literarum canora lectio redacta sit. Arduum scilicet negotium et cui perdiscendo menses multos et, quod non raro accidit, annos integros impendere necesse habeas. Parens igitur meus, qui fucum omnem et ambages superfluas odio haberet quam maxime, ipse licet veterum errori innutritus, observato laudabili compendio festivum alterum protinus excogitavit et, quando cum puellis rem esse videret sibi, puerili ludo fallendos[a]) duxit. Hyems erat et ex more patriae togulis induebamur, quarum ornatus gratiâ manicae globulis auro-sericis a carpo ad armum usque distinguebantur serie simplici. Arripuit occasionem vir facete prudens et singulis globulis nomina notarum musicalium indidit, ut nullo negotio ex ordine omnes sursum ac deorsum appellaremus. Proximum erat, ut omisso inter duos uno, mox duobus intra ternos atque ita deinceps ordine sensim turbatiore, singulos designaremus, quo quasi memoriâ locali sublevatis nihil erat facilius. Sed haec hactenus modulatione destituta lectio erat. Tandem huius quoque facto periculo inventa est in utroque nostrum (mei mater experimentum sumpserat, ut supra commemoravi, cum triennis infans nondum essem) natura instituto prorsus accommoda, ut cuiuscumque toni intensionem aut remissionem, prout quisque praeiret, exacte imitaremur nec, si vellemus etiam, per aures proprias a concentu aberrare liceret. Eam rem, ut certe Dei ac naturae donum est, nisi sic acquisitam, nemo velim praesumat ullâ alterius institutione vel industriâ adipisci. Et qui erudiendus mihi puer tradatur ad cantum, nisi hactenus eâ sit facultate praeditus, ut imitari saltem praecinentem exquisite valeat (nam de errandi impotentia quod notavi, non aeque omnibus necesse est contingat), ingenue, in-

---

a) Er stond eerst: inescandos.

quam, hunc repudiem et nullis unquam remediis aut labore sanabilem affirmem, quamquam plurimos repperisse fatear, qui, ad concentum satis apti, discernere non valerent, duabus chordis manifeste dissonis, ad consonantiam quid deesset, ut gradus quoque quidam huiusce facultatis agnosci debeant. Ego, ut dixi, circa haec principia nunquam titubare visus sum; quin aetate tam tenellâ cuiusmodi cuiusque ad initium cantionis tonus esset, quis in modulatione mediâ lapsus, ita designabam, ut, si quis oberraret, nutu protinus et adstrictâ fronte significarem, quam id incommode aures meae tolerarent. Pulsus vero seu mensurae longe levior labor fuit neque eam rem credo posse cuivis vel obtusiori ingenio molestiam dare. Est in homine respiratio, est venae pulsus, est ipse denique incessus, quo ad huiusmodi mensurarum intervalla naturâ eruditur. Restat, ut inter media duas, quatuor, octo, sedecim notas aequali spatio efferre sensim addiscamus. Id vero cuius tandem momenti est? Iam nihil ad huius rei exercitationem accedebat propius quam ut ea, quae manui hactenus incumbebat, moderatio ad pedes quodammodo descenderet. Saltandi nimirum leges praeire suo Marte puerulis pater instituit. Atque adeo reprachensus aliquando a viro pio W. Helmichio [1]), verbi tum divini apud Amstelodamenses praecone doctissimo, qui forte adesset, quod rei vitiosae semina in tenellos animos non bono exemplo iactum iret, perquam apposite meâ opinione, respondit, non agnoscere se primo caussam, cur ecclesiastici hoc exercitii innoxium genus tantopere exagitarent, deinde praeter voluptatem, quam ipse e ludicrae rei spectaculo ca-

1) Wernerus Helmichius was predikant te Utrecht, sedert 1590 te Delft en sedert 1602 te Amsterdam, waar hij in 1608 overleed (vgl. Wagenaar, Amsterdam, VII, 485).

peret, eo se maximo contendere, ut a teneris formae staturaeque concinnae, motui etiam membrorum facili et decoro adsuesceremus, cuius rei gratiâ sive saltu nos, sive cursu exerceret (facere enim utrumque), parum interesse. Accedebat capitis aperiendi operiendique gratia, porrigendae manus, amplectendi genu, demittendae cervicis, eiusdem ad ingenuos intuitus attollendae, educendi retro cruris, ut ridicula multum, ita pro more saeculi non minus necessaria gesticulatio, quâ imbuendos per ludum pueros potius quam occupandos serio adolescentes existimabat. Denique eo semper collimasse virum prudentissimum observo, ut amoto degeneri pudore ingenuae indolis modestam audaciam inculcaret neque trepidare sineret magis, si ad magnates accederemus, quam si ad pares, nisi quantum humanitatis officia et reverentiae leges postularent. Quâ in re circa adolescentiam et ipsam denique iuventutem varie hodie peccari videas.

Inter instrumenta musica, quorum inter nobiles et ingenuos non indecorus usus est, barbitum habemus. Eo vocabulo quidcumque veteres designaverint (obscurae inquisitionis est neque huius loci controversia), ego hexachordum illam significo [1]), cuius originem licet Italis vere tribuendam censeo, Britannicam nihilominus appello; adeo affectu quodam innato, facultate autem pulsandi inimitabili peculiarem sibi solertissimi homines fecere, tandem vero sic excoluere, ut novam prorsus toties immutatis modis reddiderint. Huius instrumenti, ut reliquorum omnium, ignarus pater, partim quod soni extensioris gravitate

1) H. bedoelt hier de viool. In zijn Dagboek (blz. 7) vindt men op het jaar 1603 aangeteekend: „En febvrier à 6 ans 5 moiz de la viole", en „A six ans et 5 mois j'appris 6 à 7 sepmaines à toucher le violet d'un Anglois". De viool had vroeger 6 snaren.

ad vocem humanam accedente caperetur, partim facilitate rei adductus, voluit inde ab excultâ cantione musicâ rudimentis proxime instituerer[a]). Incidere haec principia in mensem Februarium anni CIↃIↃCIII, cum quinto mense aetatis annum sextum excederem. Praeceptor eam ad rem deligebatur Britannus quidam, Gulielmus H., qui tum sub Marcello Baxio, viro, ut supra docui, nobis amicissimo, merebat. Hoc homine non toto bimestri spatio neque id severâ assiduitate, sed ludibunde sicut in caeteris omnibus usus cum essem, testati saepe parentes fuere, eam me plectri facultatem adeptum, ut quodammodo incredibili gratiâ ac facilitate omne modulationum genus cum solus, tum in concentu aliorum exprimere valerem. Neque multum ab hac tempestate abfuisse reor, qui puello mihi ridiculus casus in domo viri eximii Joannis Calandrini[1]) Amstelodami cum accidisset, amaram sui memoriam multo post tempore reliquit. Admotus consessui musico, cuiusmodi in aedibus illis sub Joanne Sweelingio[2]), viro incomparabili, singulis septimanis advocari[b]) solebat, adstante magno numero virorum et mulierum, qui me multis horis pomeridianis inter plurimos aliorum lapsus numquam aberrasse mirabantur, forte securius extra librum oculis sublatis evenit, ut lineâ exciderem neque pudore turbatior restituere ullo pacto me valerem. Ea tum res (et recordor sane quam exactissime) tam vehementer ambitiunculam puerilem perculit, ut in amarum fletum incidens

---

a) In marg.: CIↃIↃCII. CIↃIↃCIII.

b) Eerst stond er: cogi.

---

1) De Calandrini's waren van Italiaansche afkomst; er waren kooplieden van dien naam te Amsterdam. Jean Louis Calandrini (zie Gedichten, I, 49) o. a. woonde daar van 1602 tot 1612. H. was met de familie zeer bevriend (vgl. Gedichten, t. a. p., en blz. 207).

2) De beroemde Jan Pietersz Sweelinck (1562—1621).

nullam consolationem admitterem neque adeo pacari possem, ut iterum barbito admoverer. Eidem instrumento magnopere semper addictus tandem, aetate ad annum 16 et 17 provectâ, singulari studio me applicavi et oblatâ occasione nobilium quorundam Anglicorum, qui cum Henrico Wottonio, Magnae Britanniae legato [1]), in vicinia domus nostrae degebant, pulsandi barbiti apprime gnari, perfectiorem scientiam nullo labore acquisivi, ut iam qui cytharâ callere quodammodo supra vulgum existimabar, longe mihi provectior hoc instrumento viderer. Britanni, ut supra attigimus, varie modos veteres immutarunt, id contendentes maxime, ut unico plectro plurium barbitorum concentum adimplere possint fidibus uno ductu ternis, quaternis, imo et senis aliquando perstrictis, cuius rei, si harmoniae veterum insistas, non difficilis modo, sed et ingratior expressio est, ut necesse fuerit eiusmodi temperamentum reperire, quo quam paucissimis fidibus sinistrâ pressis absoluta modulatio per se edatur. Multum enim interest, ad cuiusvis instrumenti gratiam implices fidem sinistrâ, an omni tactu liberam dextrâ percutias. At negari certe non potest, dum barbito Britanni omnia conantur, quaecumque digitis in cythara discriminatis Galli praestant, saepenumero vim inferre suavissimo instrumento et, qui complecti remotissima quaeque in plectro studet, cuius circa convexitatem fidium linea non convexa est, euphoniam omnem hinc inde carptim desiliendo amittere, quod, ut intuentibus fere iucundum aut mirabile, auscultantibus sane peringratum, summopere vitandum semper duxi.

---

1) Sir Henry Wotton (1568—1639), dichter en geleerde, is Engelsch gezant geweest te Venetië. In den winter van 1614—1615 vertoefde hij in Den Haag „on special mission" (vgl. Motley, The life and death of Barneveld, 1874, II, 20, 32). H. was dus toen 18 jaar oud.

His rebus ludicris quâ dixi facilitate animi item cum docentis, tum discentium voluptate praemissis, cogitare de profuturis ac necessariis disciplinis pater instituit. Inter caetera pingendarum graphice literarum curam nunquam intermisit, saepius illud iterando, qui hac tantillâ arte probe sit instructus, habere in omnes fortunae eventus, quo sustentare modice vitam valeat; quâ se opinione a teneris fuisse documento esse ipsam dexteram, quâ sane supra sui loci homines omni characterum formâ magnopere praestabat. Itaque huius disciplinae exercitio, se praeitore, continuo interposito ad linguae Gallicae rudimenta eiusdem anni mense Octobre admovere nos coepit, quos iam ante precatiunculis quotidianis adsuefacere pronunciationi exoticae instituerat. Utebamur hic operâ Dominici cuiusdam Galli, in suae gentis ecclesia, quae Hagae collecta erat, publici lectoris [1]. Is horâ unâ in dies singulos legentibus assidens (accedente vero parentis maxime industriâ et exercitandi nos indefesso studio) effecit, ut bimensi [a]) fere spatio commode et concinne vocabula quaeque efferentes plurima quoque non ambigue interpretaremur; quo gradu eo pervenisse visi sumus, ut porro praeter eloquendi promptitudinem nihil deesset. Ei rei prudentissimus parens adhibendos nos scholis publicis, uti nec unquam alias, ita hic vero nullâ ratione censuit; quotumquemque enim adeo sub magistellis, quorum prae ingenti numero auditorum nulla in usum singulorum diligentia est, vernaculos accentus exuere, ut non etiam, promiscuâ barbarie ex contagio accitâ, duplici molestiâ ad hanc olim ipsâ in Gallia depo-

---

a) Eerst: semestri.

---

1) Ook in het Dagboek, waar hij drie malen genoemd wordt (blz. 7), heet hij alleen Dominique.

nendam implicetur. Ergo intra domesticos parietes ut continere nos saluberrimo consilio instituit, nescio quo iuvante, iuvenem Bruxellensem reperit, Joannem Brouartium [1]), medicinae tum temporis candidatum, nunc Londini doctorem singularis peritiae et existimationis, Principis autem Henrici, domini mei clementissimi, una cum fratre Thoma Brouartio [2]), eiusdem hodie aerario praefecto summo, collectaneum [a]). Huic homini circa mensem Maium anni CIↃIↃCIV honorario modico ad contubernium domus suae advocato, quod in aula nescio cuius viri nobilis Galli educatus exactissime linguam calleret, iniunxit magnâ sollicitudine, ne qua sibi vocem vernaculam elabi sineret, plane ut simplices puelli persuasum haberent, hominem exterum, quicum assidue colloquendum, ludendum, deambulandum erat, Belgice nihil quidquam intelligere; quâ necessitate adducti tantam paucis mensibus Gallice loquendi facultatem adepti sumus, cum ipsi se parentes in gratiam studii puerilis eisdem legibus obligarent, ut mox anno elapso quasi sponte nostrâ sermone isto familiariter uteremur, obstupentibus Gallis maxime, quibus regione suâ non lustratâ rei arduae compendium fecisse videbamur. Sed et grammaticae praeceptis, quantum imperitis omnium literarum fieri potuerat, strenue operam dederamus; quâ re neglectâ accidere quotidie videmus, ut qui ab ipsa Gallia linguae, ut

---

a) In marg.: CIↃIↃCIV.

---

1) Joannes Brouart was van Mei 1604— Aug. 1605 gouverneur der beide jongens (Dagb., 7). Hij was waarschijnlijk in 1584 geboren, werd den 6den April 1607 als medisch student te Leiden ingeschreven en promoveerde daar den 31sten Oct. 1610 (vgl. Gedichten, I, blz. 25). Te Londen, waar hij zich had neergezet en in 1618 getrouwd was, zocht H. hem dikwijls op.

2) Thomas Brouart, de thresorier van den Prins, stierf in 1635 (t. a. p., II, 148).

videtur, peritissimi redeunt, vel frequenti soloecismo ignorantiam testentur, vel, si casu aut consuetudine non labuntur, rationem phraseos tumultuariae frustra reddere conati, facile ad antiquum, intercurrente sermone vernaculo, recidant. Tertio mense ante Brouartii adventum, qui Februarius erat, annorum VII et mensium V puer testudini musicae [1]) una cum fratre applicor, adducto, ut opinor, patre cum affectu proprio erga rem omnem musicam, quâ summopere oblectabatur, tum priorum id generis institutionum facili successu, praeterea quod barbiti peritiam conducere ad cytharae profectum non tendere persuasus fuerat, harmoniâ fidium plane simili et solius plectri dextraeque discrimine. Magistro ad hanc rem utebamur Hieronimo Somerensi, iuvene honesto et artis suae pro saeculi captu egregie perito. Is hodie superstes saepe narravit mihi, cum in coenaculum admissus esset, ut rei tirocinium una inchoaremus, rogasse se parentem, ecquid filiolos accersire iuberet; hic, utroque nostrum designato, cum adstare nos retulisset, obstupuisse sese et plane animum despondisse, qui non speraret fieri posse, ut aetate artubusque tam tenellis difficillimo omnium instrumento cum spe profectus adhiberemur, donec parentis iussu percussâ a me paulisper barbito, quâ iam tum facili dexteritate utebar, sententiâ subito mutatâ, sentire coepit inflectendo vimini magis hanc aetatem adultiore idoneam fore. Neque spem successus fefellit. Etenim paucis mensibus asperiori artis rudimento superato tam caetera feliciter industriae cesserunt, ut mox citra biennii spacium, quo omnino operam magistro dedi, hunc

---

1) Hier wordt de luit bedoeld. Zie over dat instrument en de wijze, waarop het bespeeld werd, Prof. J. P. N. Land in het Tijdschrift der Vereeniging voor Noord-Nederlands muziekgeschiedenis, I, 1885, blz. 137—145.

ipsum duabus maxime rebus vincerem, primâ, quod offerri vix ulla cantio scripto compraehensa posset, quam subito manu non expedirem, alterâ, tanto digniore, quanto minus vulgatâ, quod omissis plerumque iis, quorum addiscendo taedium incesserat, ingenio et inventioni propriae felici temeritate obludens, inaudita omnibus, mihi vero nullo arduo conatu nata promerem, ut iam neque varietas manum deficeret, neque haec praevisam rem invita sequeretur. Haec vere naturalis facultas neque ullis cuiquam praeceptis inculcabilis cum pro aetatis et iudicii incremento succresceret, sic exculta a me fuit, ut extare credam id genus opuscula mea et adolescentiae tenellos partus, quorum nec poenitere autorem, nec taedere auditorem possit. Potiorem musices partem, quae ad cantum apta mixtarum vocum est, pari semper studio exercui et hic Italos etiam, quos praecipue imitari decuit, aliqua me assecutum glorior, ut, quae mea essent, quasi a magnis autoribus profecta, non semel peritis venditarim, tentandae imbecillitati humanae, quae τὴν προσωποληψίαν mirum est profecto quantopere non exuat. Inter musicae rei fructum, qui providum parentem non fefellit, de praecipuis duco, quod hoc nomine multis mortalibus charus et acceptus vixi. Perpetui honoris et observantiae caussâ Illustrissimae Lodovicae de Coligni[1]), Principis Auriacae, meminisse prae caeteris hic libet. Illa me excelsissima mulierum, illa me omni maiore elogio dignissima heroina cum dilecti sibi patris filium, tum gratae sibi musices artificem tantopere amare potuit, ut paucae septimanae essent, quibus aliquoties se adiri a me non pateretur sane,

1) Reeds in 1609, dus op 13 jarigen leeftijd, schreef H. een gedicht: Ethopoeia Illustrissimae Principis Louisae interfecto marito (Gedichten, I, 15)

sed vero nec iuberet. Et incrementum cum adolescenti aetate familiaritas ista caepit, nec musicae tandem, sed maiorum rerum commercium intercessit, ut quam saepissime seu in cubiculo assidens, seu in horto obambulans horas mihi totas uni, amoto nobilium comitatu, vacaret, nec tum recenter natae circa religionem controversiae, de quibus frequens inter dissidentes sermo erat, quidquam pristinae amicitiae detraherent. Haud facile homunculis nobis excidunt, quae vero an falso laudi nostrae semel adscripta fuerint. Ego ignosci mihi postulo, si ambitiose commemoro, quod enunciasse aliquando summam mulierem de me admodum iuvene satis, ni fallor, causae est cur recorder, non solere se a me discedere nisi doctiorem. Hui! doctiorem, domina doctiorem? quam augustissimi Principum coluere, quam Henricus Magnus Galliae Rex cum amaret maxime, suspexit magis, quam, uti profiteri solitus erat, parentis loco habuit, quam, quod instar omnium est, uxorem incomparabilis Gulielmus Auriacus, filiam Gaspar Colignius, prudentiae ac fortitudinis invictae aeternum exemplum? Sed affectum et benevolentiam singularem tantae foeminae demonstrare intendi. Huic adscriptum est, quod immerito tributum fuit. Sat indignitatis meae memor mihi testis sum, ut applicari ne nunc quidem patiar, quae ut merito applicentur, nunquam futurum est.

Ad linguae Gallicae progressum, a quo cum citharâ digressus fui, restat commemorare, procurasse circa haec tempora parentem, ut ad exercitia scenae, quorum tunc frequentior usus, non semel perduceremur; conducere illud imprimis ratus cum liberiori eloquio formando, tum expugnandae dysopiae, cognato pueritiae vitio, cuius exstirpandi curam inde a teneris unguiculis mirum est, quantum semper habuerit. Imo nec valde mirum qui, quid ingenuos

adolescentes urbane deceret, in aula singulari studio observaverat, domi autem suae et in suis experiundi consilium, ut videre est, caeperat. Ergo ineuntibus vitae fabulam, histrionicae ignaros esse noluit, ut quâ fronte reges, quo servos intuitu compellare deceat, etiam hic ludendo addisceremus. Sub Antonio Lancello, ludimagistro Gallico satis celebri, Abrahami sacrificium a Theodoro Beza, pro suo saeculo venuste expressum tragice [1]), edebatur. Fratri Mauritio Isaaci personam, mihi Prologum et Epilogum imponi placuerat. Et iam cum praeceptore Brouardo suarum partium esse pater credebat, ut versiculis facile memoriae infixis, exporrectâ fronte, voce congruenti manuumque decoro gestu, non affectatâ, qui popularis error est, gesticulatione efferrentur. De me successum voto quodammodo respondisse, ausim praedicare plurimorum, ni fallor, testium hodie superstitum suffragio nixus; de fratre, suavissimo tum puello, gloriari licet et spem praeitorum et omnem expectationem superasse, adeo ille, dolis instructus et arte [2]) comoedâ, flebilis argumenti historiam concinne exequebatur. Lachrimas vero inter plurimos assidenti cum Principibus filiis, quam superius memoravi, illustrissimae Ludovicae Auriacae, nec non Joanni Utembogardo [3]), viro facundissimo, non obscure expressit, ut quasi extra mimi iocum in rem praesentem adducti viderentur. Posterae diei festivius nescio quod argumentum fuit; ibi me citharâ instructum, corpore autem quasi nudato Cupidinem referre memini; nec citra omen casus fuit, qui tum numeroso consessui risum undique exprimebat. Emis-

---

1) Het treurspel van Beza († 1605) Abraham sacrifiant is van het jaar 1552.

2) Virg. Aen., II, 152.

3) Wtenbogaert was sedert 1589 predikant in den Haag.

sis, ut oportebat, e pharetra puerili telis, quorum varie sparsorum fortuiti casus erant, uno quodam laevi pectoris regionem feriri a me contigit nobilissimae virginis, quam honoris caussâ hic non nomino, quae autem pudicitiae tum laude non ingloria, provectiori deinceps aetate suo se damno sauciam Amoris telo non parce prodidit.

Inter auspicata quae dixi grammaticae rei tyrocinia, cum iam nono aetatis anno bimestri dumtaxat spatio minor essem, tentare leviter patri libuit, qui ad palatum Latinae linguae rudimenta facerent [a]). Harum itaque literarum quicumque deinceps successus fuerit, Brouartio primam gratiam et minerval debeo. Sed ille patri, ut opinor, ultra annum non obstrictus, cum haec Iulio mense inchoata essent, Augusto decessit, dignioris paedagogiae conditionem et, si bona sua novisset prudentior, insigne beneficium nactus. Ipso patre procurante instituendis illustribus pueris . . . . . [b]) et . . . . . [b]) Brederodiis Vianae in arce praestantissimi avunculi Walravii Brederodii [1]) admotus fuerat, cum iam eorum, quae domi nostrae feliciter administrarat, non infrequens vulgo rumor esset. Hinc inter nobiles adolescentes et non valde coaetaneos puerilium epistolarum commercia intercessisse tum temporis mutui exercitii caussâ recordor. Sed acerba mors utriusque sub ingressum pene iuventutis tantorum virorum operam patriae, nobis collectanei amoris fructum invide praescidit. Quanquam qui frater unicus et sorores duae

---

a) In marg.: CIƆIƆCV.
b) Niet ingevuld.

---

1) Zeker Walraven van Brederode († 1614), die gehuwd was met Willemine van Haeften. Misschien waren de neefjes, evenals Joan Wolfert, zoons van Floris van Brederode († 1599).

supersunt, etiam se haeredes fratrum et parentum erga me meosque benevolentiae gesserunt semper et prorsus hodie gerunt. Brouartii fere quod inclementer meminisse soleant, quid causae aut culpae fuerit, ignorare liceat in re aliena parum curioso.

Apud nos successorem habuit Iacobum Anratium [1]), iuvenem, si spectandi mores essent aut corporis habitus, nec aulicum plane, nec urbanum; si dotes animi, iam tunc medicinae et humanioris reliquae literaturae apprime peritum; Latinitatis vero, quâ potissimum parte usui nostro placebat, tam Romane callentem, ut, si lucubratiunculas, quas ab eo, pridem defuncto, reservavi, intueor, nihil tersius legi posse, neminem aptius adolescentiae admoveri potuisse plene persuadear. Cum vero et hunc vel privatorum studiorum ratio praehabita, vel nescio quae sequiores caussae nobis ademissent, postquam exacto sexto mense ad Latinorum vocabulorum familiarem balbutiem non evexisset, intercessit studiorum quaedam non longa statio, quâ sub Philippo Zuerio cognato [2]), patris parvulo amanuensi, coaetaneo quoque, sed in schola Steinfurtensi praecociore studio protruso, ut iam pro captu auditorum quodammodo docendi capax esset, tuebamur parta magis, quam ut quidquam promoveremus, donec circumspectanti passim patri, unde non desultorii praeceptoris operam reperiret, occurrit tandem Joannes Dedelius [3])

---

1) Jacobus Anraet van Antwerpen werd den 26sten Mei 1599 op 14jarigen leeftijd als literator ingeschreven en den 9den Nov. 1611 nog eens als medisch student; hij gaf toen 24 jaar als zijn leeftijd op. Anraet heeft de zoons van Christiaan II. anderhalf jaar les gegeven (Dagboek, 7).

2) Zeker de zoon van Jacob (zie blz.); deze had een zoon die Philips heette (vgl. De Navorscher, t. a. p., blz. 262).

3) Johan Dedel (1589—1665) werd den 14den Mei 1604 als student in de rechten te Leiden ingeschreven. Van 6 Nov. 1606—13 Aug. 1613 was hij gouverneur der beide zoons van Christiaan

Gulielmi filius, iuvenis pro aetate probe doctus et iam toto, ni fallor, triennio in Academia Leidensi iurisprudentiae cognitionem non perfunctoriam adeptus, quibus principiis cum praxin fori Hollandici adhibendam duceret, oblati contubernii conditionem haud gravate accepit. Etiam eâ sic usus fuit, ut, cum praecipue nobis vacare teneretur, sibi vero subcisivas horas, vespertinas quoque et non raro nocturnas plurimas tribueret, insignis diligentiae fructum tulerit, senatoriam Curiae nostrae dignitatem, quâ, dum ista scribo, singulari cum laude perfungitur.

Mensis November anni CIƆIƆCVI erat, cum ex morbo puerili variolorum, quos morbellos vulgo vocant, una cum sororibus quatuor confirmati et novello statim praeceptori admoti, indicto vernaculae linguae exilio, nec tamen Gallicae, cuius cum parentibus perenne commercium erat, Latinae penitus addicebamur, interposito lectionis facilium autorum et scriptionis etiam assiduo exercitio. Parentis optimi et, cum ista intueor, incomparabilis praeclaram industriam et laboriosam, quo nobis parceret, omittere hic religio sit. Is inter gravissimas reipublicae curas, puerorum in gratiam puer iterum, variâ grammaticorum copiâ collectâ singulisque sedulo collatis, primum superflua quaeque praecidit, mox necessaria selegit et cum grammaticae, tum syntaxeos praecepta tam concinnis versibus suo Marte inclusum ivit, ut, si praecipuos harum rerum autores spectes, nihil prae hoc nostro praestitisse fatearis. Ego sane, qui lucubrationum istarum exemplaria manu scripta et egregio, quo pollebat ipse, charactere exarata in usum poste-

---

H. (Dagboek, blz. 1, 7, 8). Den 8sten Juli 1613 promoveerde hij te Leiden in de rechten; de jonge Constantijn schreef twee Latijnsche gedichten om het feit te vereeuwigen (vgl. Gedichten, I, 51, 52). In 1621 nam Dedel zitting in het Hof van Holland; in 1653 werd hij tot president van dat college benoemd.

rorum, si sic Deo visum erit, religiose asservo, summâ cum voluptate eorum temporum recordor, quibus per salebrosa studiorum primordia iucunde profecto et quodam quasi amoeno per roseta compendio vectus fui. Nam et mercedulâ numaria, si Diis placet, inescare puellos vir suavissimus norat, ut ab aula vel itinere nonnumquam longiori redux iam quasi tot regularum profectum totidem assibus mercaretur, conductor operum in usum locatoris. His itaque rebus factum est, ut elapso anni spatio profectu forte non vulgari Calendis Novembribus [a]) idonei videremur, qui prosodiae regulis imbueremur. Ad poetices apparatum cur adduci nos pater vellet, nihil magnopere attinet dicere. Ut artem pauci facias, est in conatu non leve operis pretium. Compondituro versiculum tironi excutere quam aggessit verborum omnem penum et synonimorum copiam investigare necesse est. Huius iam quodammodo amoeni laboris, sive, ut poeta dixit, difficilium nugarum fructum, quis non videt? Ego praeter utilitatem voluptate summâ inde ab tenellis initiis fruebar, si quando pangendi epigrammatii spatium nactus essem. Otiari enim iam tunc eo in genere delitiarum videbar, quo in fatis erat publice otiaturum. Vigilias matutinas summo ardore huic rei impendebam, dum nec pater ingenio obnitendum duceret, nec studii, sibi satis grati, laudem puero, sibi voluptatem invidendam. Omittere non decet iterum haec rudimenta curae ipsi fuisse, ut iam adlaborante Dedelio poeticae regulas (quas manu meâ exaratas posteris asservo) facili ut priora compendio addisceremus, relictis usui plerisque, quibus volumina praeceptorum inflare magistelli solent. Huius doctrinae quis eventus fuerit, eventus dicat et quae succedentibus annis

a) In marg.: CIƆIƆCVII.

non infelici venâ, genio duce, vario sermone, stilo, argumento lusimus. Puerilia pro aetate viris doctis admirationi fuisse non invitus recordor; ipsum Janninium, praesidem et Henrici IV ad rempublicam legatum [1]), cum ex Petronio Arbitro historiam de vidua in sepulchro mariti renubente hexametris a me deductam [2]) legisset, quam optime de successu indolis huius ominatum esse, etiam glorior et stupori magno seni fuisse pueriles Musas ex relatu multorum edissero. Paulatim solius Latini eloquii angustiis arctari renuens per plura idiomata, ut vulgo constat, inambulavi. De peregrinis cuiusque in patria iudicium esto. In vernaculis autoritate meâ fretus et libertate nativi sermonis, quod in plerisque desidero, quodammodo assecutus videor, ut utili nempe cum dulci mixto neque versum inopem rerum, id est canoras nugas, neque rem exanguem, id est verborum ornatu aut eloquii suavitate destitutam, dederim. Videas qui solis auribus intonantes fluant lutulenti et, ut criminari soleo, sibi effluant, de quorum scriptis, si verba demas et inanes sonos, nihil profecto reliqui sit, cum, si probi aeris aut argenti massa sit, etiam sublatâ formâ probari debeat. Quâ censurâ virum nobilem Britannum perstringere quam apposite poemata Gallorum memini, quorum, aiebat, tantum est in rebus inane, ut, si vel a doctissimo convertantur, sentias re evanidâ caetera vocem esse, praeterea nihil. At ille, pro ingenio gentis, invidiâ vicinae laudis non satis candide plurimorum culpae universos includebat. Theophilos nempe et id genus paucos alios novissimae aetatis vel non viderat, vel non intellexerat,

1) Pierre Jeannin (1540—1622?), rechtsgeleerde en staatsman, kwam in 1607 als Fransch gezant in Den Haag en vertrok in Juli 1609.

2) Zie Gedichten, I, 14.

monstra hominum et meâ opinione totius antiquitatis laudem valde praetervectos. O magnus ille Theophili [1]) indolem cum nomine habuisset! quanta nos hodie non laterent divini ingenii monumenta, quae nunc impietas autoris, lectorum vero pietas a bonorum omnium auribus arcet.

Nobilem Britannum, cuius modo mentionem feci, cum peritus neque Graece esset, neque Latine, vir caeterum perspicacis ingenii et in caeteris nonnullis linguis poeseos doctissimus arbiter, movere mihi controversiam memini, cum de antiqua poetice sermo esset, quid apud veteres tantopere admiraremur, se quidem de verborum elegantia censendi facultatem, quod summe doleret, non habere. Sententiam plerorumque si videret, etiam ex versione doctiorum, nihil se tanti reperire, quo suspicionem exueret quâ diu implicabatur, magnorum nominum et canae antiquitatis, non rei verae veram aestimationem esse, quâ duceremur erudituli ruderum et ruinarum admiratores; Homeri, si benignus lector sit, quem vulgarem ubique elegantiam, si exactior, quem ineptias frequentissimas non agnoscere? Fateor me his verbis leviter commotum etiam tunc magni viri Philippi Marnixii memoriam revocasse, a quo saepius audisse parens meus (intimi enim amici fuerant) testabatur, adeo se non admirari Homerum, ut fatuum fuisse suspicaretur, hyperbolico sane contemptu et quem, narrante me Heinsio meo, summopere displicere vidi viro tamen nominis ac doctrinae Marnixii, quondam sibi familiaris, observantissimo cultori.

Illud inficiari nequeo evolventi Plutarchum, qui inter veteres poetarum verbis textui suo instar florum inserendis apprime delectatus fuit, saepe accidisse, ut,

---

1) Nl. de Fransche dichter Théophile de Viau (1590—1626), dien H. zeer bewonderde (vgl. Gedichten, II, 133—136).

quae cum fastu quodam tantus scriptor allegaret, parum digna nobili loco viderentur, nisi quod veteri cuipiam deliro cantata praestare debeant iis, quae praesenti prosâ efferuntur, eo solo, quod antiqua sint et canora magis, quae Britanni mei non vana criminatio est. De Latinis, quorum sine delectu verba ambitiose vulgo in ore habemus, idem iudicium est, quod omisso rei pondere, quo plurima deficiunt, rythmo plerumque et syllabarum laevitate decipimur, indignâ mollitie et in maturioris hodie saeculi praestantiam praeiudicio iniquissimo. Quasi caeteris paribus nimirum literis ac doctrinâ, ut nunc fit, calide excultis, non adolescat etiam orbis terrarum et, nedum inferior infantiâ suâ statuatur, sensim se superet et ad culmen aetate propius accedat; quasi, inquam, in verba magistri iuraverimus, cuius hodie tam indubitatae veritatis paroemia habetur, nihil dici, quod non prius dictum fuerit. Equidem, venerandae vetustatis ad superstitionem cultor, negare nequeo plurima nos hodie ab antiquis sermoni ornando mutuari, quae, si nominis sui autoritate spolientur, plebeia verba sint, sententiae viles et quae non raro subtilius quivis de plebe extulisset. Hucusque nos nausea inanium verborum in rem poeticam avexit. Alios diversi morbi genere affectos reperio, minus hos frequentes tamen, quia duriorem viam insistunt, et plane dissimiles vulgo, quanto superiores esse satagunt. Hi iam quasi rebus impliciti, quantum caeteri verbis, involvere lucem adductâ nube amant, et cum videri maxime cupiant, condere se, ut aegre videantur, difficiles, inquam, habere nugas, ut molestiâ lectori constent, quae clara vel proclivia contemni possint. Excipio sane viros magnos, quos, si quid hac in parte peccant, ab affectatione tamen immunes habeo et hac conditione facilius excuso. Profundo sensui tam penitus infiguntur, ut extra se rapti ad

eloquii cultum plane non attendant. Quaerere interim a his soleo, si neglectis verbis sufficere rerum pondus arbitrantur, quorsum carminis molestiam subeunt; si canendi se legibus includunt, cur incultâ illud cantione et raucâ proferre malint, quod soluti vinculis sermone vulgari suavius eloquantur? Si vinciri nolint, cur in vincula se coniiciant? Nonne ad oblectationem inventam cantionem esse, necessitati prosam inservire? Numquid ornate usurpandam artem, quae soli ornatui instituta sit? Moventur denique, non dimoventur. Mihi, quod ratione nequeo, corrigere hinc inde exemplis certum est. Sapiant, per me licet, austerae poeseos rigidi autores; desipiant iterum inopium verborum molles mystae; est inter duos medius qui me modus afficit; conabor sic oblectare, ut iuvem, sic iuvare, ne displiceam. Si ludicra tracto, iam aliena eloquii difficultas sit; si in saeculum censor aut mores invehor, iam inaurandae pilulae sunt, quae de se plus aloes quam mellis habent. Obscura dilucide, clara non obscure, sed neque tritioribus verbis aut plebeis tractabo. Taedet tot hodie versuum, qui, si caesuram tollas et quem inepte rythmum syllabarum dicimus, restent prosâ putidiores et viles magis quam modo veteribus vitio verti. Sed nunquam finis esset, si, quantum naturâ impellor, his dissertationibus inhaeream. Nimium evagatus ad propositum redeo et omissis crepundiis, quis caeterae eruditionis successus fuerit, dicere persequor.

Ingressus anni duodecimi initia[a]) tropos et figuras rhetoricas, quas vocant, attigi, sed ut, superfluis hic etiam patris ac Dedelii curâ praecisis, paucae paginae restarent ediscendae. Utilis horum elementorum labor est, postquam inter literatos nasci debuere; nasci si debuerint, eo maxime oportuit, ut quasi artis voca-

[a]) In marg.: CIↃIↃCIIX.

bula essent, quibus rerum quidem ipsarum per se autor natura incommode destituatur. Atqui vero, magistelli, in gratiam tot praeclararum indolum, quae sub vobis male pereunt, quaeso et hinc magnam molem et superfluos conatus avertite. Naturae redditur quicquid harum rerum sub regulas it. Sic discere ista iuventutem oportet, quasi ad usum revocetur supellectilis naturâ suae; nam neque de plebe est quisquam, qui, ut figurarum nomina ignoret, usu careat; adeo in peculio cuiusque est, quod sibi debere mortales universos censet grammaticorum stolida ambitio. Inter caeteros compendiose hanc partem attigit Cornelius Valerius [1]), cuius bene dicendi tabulas in pretio apud parentem meum fuisse reperio et hinc maxime petita, quae dictari nobis praecipua circa hanc materiam voluit; dictari, inquam, scribentibus, nam id firmandae memoriae conducere semper existimavit, unde quae de singulis artium rudimentis praecepta hausimus, ipsius curâ et iudicio disposita, meâ vero manu pleraque exarata supersunt, usui, si sic Deus siverit, nepotibus futura. Hanc vero tertiam, ut a veteribus censeri solet, officii oratorii partem, cur iis, quae de inventione sunt ac dispositione, praemissam voluerit, nihil ambigo. Vidit vir sollertissimus et manuducendae iuventuti, si quisquam, factus ea, quae in verbis praecepta versantur, ad puerilem captum propius multo accedere iis, quorum circa res robustior eruditio est. Iam in grammaticis exercebamur; nulla adhuc rerum mentio erat. Fabulae vel historiae si praelegerentur, magis illud attendebatur, quam Latine, quam ornate, quam quâ veritate narrarentur, aut quo artificio. Itaque cum troporum aut schematum subinde admonendi essemus, vocabulis ut dixi opus erat,

1) Cornelius Valerius († 1578), geb. te Oudewater, was professor te Leuven en de leermeester van Lipsius. Zeker doelt H. hier op zijn boek, Rhetorices et Dialectices Tabulae (1545).

quibus nuncupari possent quae reddenda praeceptori ex memoria essent. Huc omne illud artificium redit, nam figurarum aut troporum, ut supra monere coepi, nec mulieres quidem aut agricolae ignari sunt.

Provecto hactenus et firmato Latinae linguae tirocinio, cui excolendo in colloquiis quotidianis severis legibus obstringebamur, ut iam vernaculi sermonis consuetudinem pene amisissemus, cogitare pater de Graecâ coepit [a]), sibi parum perspectâ eoque, ut sane iudicabat, maiori studio nobis inculcandâ, cum incommoda hic ipse, quod querebatur, inscitiae suae non exigua tulisset. Ergo hanc soli Dedelio provinciam dare necesse habebat. Hic sedulo praemonitus, ut, selecto prius autore grammatico, quem brevissimâ simul ac tutissimâ viâ in Graeciam ducere comperisset, compendium de compendio formaret, nec illis frustra ambagibus seduci nos pateretur, tum praecedentium laborum tam facile exactorum memor, perquam sollicite commodo nostro incubuit. Testes habeo tot ipsius manu in Clenardi grammaticam [1]), quam caeteris praetulerat, adscriptas notas, tot in regulam coactas observationes, tot ex textu pro tempore amputata praecepta vel omissa, quae ut saepe ostentandae eruditionis gratiâ magis adferri a scriptoribus animadvertit, quam ut a iunioribus exigenda putent, ita minore taedio, profectu ampliore, ab usu et lectione haurienda iudicavit. In his dialectorum infinita varietas fuit, quibus obrui adolescentes ac deterreri a praestantissimâ linguarum in vestibulo viderat. Adeo ut, dilatis hisce ad poeseos lectionem, obiter designare cuiusque dialecti rationem vel naturam

---

a) In marg.: CIↃIↃCIX.

---

1) Nic. Clenard († 1542), geb. te Diest en professor te Leuven en te Salamanca, schreef o. a. Institutiones linguae Graecae. Lovanii, 1531. Het werk is later door G. Vossius herzien.

satis haberet. Declinationum cum simplicium, tum contractarum, ut vocant, praecepta brevissimis verbis incluserat. Augmenti regulas, quarum circa verborum coniugationes necessaria, si qua, observatio est, itidem in compendium actas pertinaci studio inculcabat. Eorum, quae ad rationem accentuum attineret, nihil omitti patiebatur neque sibi temperabat, quin quotidianâ repetitione revocata exigeret; utili, ni fallor, industriâ, cum et viros alioqui Graecae linguae peritissimos et lectores assiduos labi quotidie in his nugis videas et, licet suo iure grammaticarum rerum pertaesos, vel difficulter verbum Graecum transscribere, vel facile ab eruditis contemni. Syntaxin ludibundi percurrebamus, adeo illa peritis linguae Latinae paucis praescribi potest, quidcumque sentiant nugacissimi ardeliones, qui inflandae molis grammaticae laudem scilicet ambitiose captant. Praecepta quaedam generalia strictim libanda sunt; universas amplissimae linguarum divitias nullo neque fructu neque successu in elementa coniicias. Cras et prosodiae leve compendium instituebatur, quo devorato ad versiculos etiam non gravi operâ convolabam. Sed hi sequentis anni fructus erant, cum interea illectus elegantiâ sermonis et pulcherrimarum rerum tam ore rotundo traditarum (in Cyropaedia nempe Xenophontis avide, ut memini, exercebar) felicem Hellenismi facultatem brevi adipiscerer. Fatetur alicubi Quintilianus[1]), sermonem ipsum Romanum non recipere illam solis concessam Atticis venerem. Equidem Romani prae quocumque alio mihi noto et arduae in illo maiestatis et intensioris nervi, quem frustra alibi quaeras, ad stuporem admirator asserere non dubito, aliquid in hac Atticâ venere linguae auribusque adblandiri, quâ caeteris valde praestet; ut et hodie

1) Instit. Orat., X, 1, 100.

autoribus Graecis, quorum potissimos longo usu satis familiariter utor, cum assiduâ voluptate fruar. Chrysostomum (quantum Patrem!) in deliciis habeo, nec instituti delectus poenitet, postquam D. Heinsium, virum summum et amicum intimum, asserentem audivi, nullo se id generis autore frequentius oblectari solere. Oblectari sane, cum, quae aurei oris mellitissima suada est, ad rigidissima pietatis praecepta instar iucundi comitis in via confabulando per amoeni itineris diverticula lectorem ducat.

Poetarum delitias qui gustare velit, provectum altius decet. Atque hic compellatos homines, ut opinor, parum sensatos volo, qui, quae difficilior linguarum, Graecane an Latina, sit, ambigere nondum desinunt. Non est profecto, nisi coecutire die medio amant, quod e Latinis tot Graecorum dialectis, tot anomaliis, tot heteroclitis, tot immanis licentiae autoritatibus reponant. Si primitiva supputas, nulla comparatio est; si composita vel derivata, quorum, quae Graecae linguae divitiae habentur, neque finis est, neque modus, non feres unquam controversiam. Oceanum Graeci possident, Romani fretum. Id angustias Romanas Seneca vocavit [a]), cum, circa conversionem verbi οὐσία in essentiam laborans, testaretur Lucilio nunquam se magis intellexisse quanta verborum Romae paupertas esset. Mille, inquit, res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent, nec haberent. Apud Gellium [1]) par confessio an criminatio est; adieci, ait, saepe animum ad vocabula rerum non paucissima, quae neque singulis verbis, ut a Graecis, neque si maxime

---

a) In marg.: Ep. 58, (§ 1).

---

1) XI, 16.

pluribus eas res verbis dicamus, tam dilucide tamque apte demonstrari Latinâ oratione possunt, quam Graeci ea dicunt privis vocibus. Cui convicio tam universali, ut huc obiter digrediar, cum pace tantorum virorum parcius adstipulor. Fatendum est, collatione linguarum factâ, unam alteri praestare diversâ dote. Sed haec invicem praerogativa est. Aliquid singulae praecipui habent, quo caeteris praecellant. Illud assero, non esse in terris nationem, quae, si plebem, si pueros, si mulieres consulas, inopiâ sermonis sui laboret. De literatis aut sapientibus diversa ratio est; in re barbarâ versantur. Philosophiam Seneca cum tractaret, studium peregrinum, in Graecia natum, adornabat; quid mirum, si penuriâ vocabulorum premeretur in rebus exoticis? Stirpes vide, vel ignotas merces aut supellectilem, quae ab Oriente advehuntur; eâdem difficultate quotidie implicamur, qui, quod sciam, de vernaculi sermonis angustiis nullo iure querimur. Apposite Lucretius, multa se Graece efferre propter egestatem linguae et rerum novitatem[1]). At neque Theophilum aut Herodianum aut Plutarchum de tot aliis, qui res Romanas Graece tradiderunt, neges circa nomenclaturam exoticam frequenter cruciari, etiam, quasi in mediis patriae divitiis inopes, adulterare nativum sermonem et charactere Graeco vocabula sibi barbara induere. Iam si sapientiae et scientiarum incunabula Romae obtigissent, quis dubitet, quin abunde rebus verba Romana constitissent? Sane in re militari et aliis, quarum sibi autor exstitit victor populus, longe ab inopiâ verborum abfuit et, ne quid Graeculis meis displiceat, nomina rebus imposuit, quorum nec praestantia nec venustas

---

1) I, vs. 139.

quibusquam cedat, ut adstrictus linguae character est et efficacissimae brevitatis, quam dum Graeci minus attendunt, diffluunt Asiatice et nimiâ compositorum luxuriâ res parvas saepe grandi boatu efferunt, pusionem syrmate vestiunt, abusu nobis quoque, qui cum Graecis in compositione nominum aut verborum facile aequiparamur, nimis trito nec, si Simoni Stevinio credimus, in Belgia facile ferendo. Hic laudabili instituto sermonis patrii praestantiam prae Latino et Graeco asserturus [1]), radices verborum monosyllabas septingentas quadraginta duas collegit, in glossariis Latinis solas quinque (do, flo, no, sto, sum), in Graecis nullas nisi contractas, ad quadraginta et quinque reperire potuit. Nominum denique, pronominum, praepositionum caeterarumque partium orationis radices, quarum Latini centum quinquaginta non amplius, Graeci ad viginti supra ducentas tenent, Belgice mille quadringentas viginti octo enumeravit. Quo, ne quis viri magni vanum laborem existimet, cui, quod sciam, nunquam dedit operam, apertissime probavit ad compositionem vocabulorum, de qua disserebamus, longe aptissimam linguam Belgicam esse, quippe cuius composita raro dissyllabum excedere necesse habeant, ut radicalia non raro credas, quorum e duobus compages est, veluti de voce nostra navel sagacissime observavit, praecipue mecum illud spectans et ad sermonis elegantiam facere arbitratus, ut, quae duplicia vocabula esse volumus, simplicia videantur et praeter *ἐνέργειαν* brevitate placeant neque producendo spiritu eloquenti molestiam, taedium audienti

1) Dit betoog, Simon Stevins Vytspraeck vande weerdicheyt der Duytsche Tael, wordt gevonden vóór de Beghinselen der weeghconst, welk boek in 1586 voor het eerst verscheen. Het stukje beslaat 24 bladzijden. Stevin (1548—1620) bewijst daarin o. a. de groote geschiktheid van onze taal voor wetenschappelijke werken.

adferant. Hanc vernaculi sermonis facultatem eximiam expendisse pressius optarem eruditissimum exulem Hugonem Grotium, cuius, dum hac in parte opusculi mei versor [a]), prodiere Institutiones iuris Batavici, summae utilitatis liber et cuius ideam, quod amici testabuntur, diu animo complexus, operam ante annos quindecim ardentibus votis ab eodem Grotio expetivi [1]). Tandem patriae magnum nomen persolvens, quasi usurarum et accessionis loco, nobile auctarium, mantissam sorti pene hac potiorem adiecit, dum Stevinii, quondam familiaris amici, exemplo rem omnem iuridicam, ut ille mathematicam, vernaculis verbis expressit, eo nunc re deductâ, ut ex eiusdem iuris regulâ: quod omnes tangit, ab omnibus approbari possit, quia intelligi et ex natura nominum quodammodo et verborum percipi; cuius instituti laudem et non levis operae pretium, sua si bona norint, agricolae mei Batavi nunquam satis aestimabunt [2]). Nam quae haec insania est, cum abunde domi suppetat, quo in artium difficultate partim subleveris, negligere opes patrias vel contemnere, ut operosius erudiare? Liberet in errorem nimis hodie popularem invehi, nisi et hanc gratiam posteris Stevinius cum gravissimis argumentis, tum exemplorum efficaciâ praeripuisset. De Grotio quod dicebam, velim, nova nomina rebus antiquis impositurus, prorsus ingenii sui vires et sermonis nostri copiam excus-

---

a) In marg.: Feb. 1631.

---

1) Zie over het tot stand komen der Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid, Prof. Fruin's voorrede voor het werk in de uitgave van Mr. S. J. Fockema Andreae, 1895.

2) Over de groote verdienste van Grotius' werk voor de rechtstaal handelde Mr. S. Vissering in Versl. en Meded. d. Kon. Akad. van Wetensch., Afd. Letterk., 2de reeks, XII, 1883, blz. 372—441.

sisset; iam, ni fallor, aptius nonnulla et, quod hic urgeo, succinctius expressisset neque tenaci, si quisquam, inveterati erroris populo molestiam novorum vocabulorum aut terrorem alibi ad excusationem reliquum fecisset. Sed a secundis curis, quas non dubie in Institutiones istas expecto, sperare licet, quod a primis clementius exigendum est. Erit, cum post aliquot sua scripta videns mirabitur annos, et, iam competens sui iudex ex intervallo factus, recenti oculo, quod pictores assolent, non pauca corriget vel expolire conabitur [1]). Frequenter in ore, nunquam non in animo habeo praeclaram Fab. Quintiliani sententiam et a magno ingenio candidissimam expressionem [a]): dabam, inquit, otium libris meis, ut, refrigerato inventionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpenderem. Audiant viri magni neque hodie se quisquam sapere eo usque praesumat, ut quod crastino debeat nihil supersit.

Eiusdem anni, cuius in praesentia telam pertexo, pars subcesiva rudimentis arithmeticis tributa fuit. Ei rei parens indulgentissimus (qui, quod in ore habebat, nullis impendiis in educationem nostram parcere statuerat, subuculam lineam, quod festive adiicere solebat, ante oppigneraturus quam ut facultatum suarum inopia destitui studia nostra pateretur) curiose delegerat Samuelem Clootium [2]), Ludolfi Coloniensis [3]),

a) In marg.: Praef. ad Tryphon.

1) De Groot heeft nooit een tweeden druk bezorgd. Hij had geen octrooi kunnen krijgen en nu werd het boek telkens nagedrukt. (Zie Fruin, t. a. p., blz. 13, 16—18.)

2) Samuel Clotius van Delft werd den 30sten Aug. 1601 op 21jarigen leeftijd te Leiden als literator ingeschreven. De lessen van Clotius begonnen 12 Oct. 1609 (Dagb., 8).

3) Ludolph van Ceulen (1539—1610), geb. te Hildesheim, een bekend wiskundige, werd in 1600 benoemd aan de Leidsche Hoogeschool, om in het Nederlandsch wiskunde te onderwijzen aan

lanistae eximii, quod Leida testabitur, quod manes audiant Iosephi Scaligeri [1]), mathematici summi, generum dignissimum, quippe qui supra dotis aestimationem soceri quoque virtutum ac scientiarum particeps factus, suffragante Mauritio Principe iam tum eo munere fungebatur, quod architectonum castrensium, donec aliud vocabulum literati suppeditaverint, meo iure nuncupare soleo, (non impugnante, quod memini, Barlaeo, qui rogatus quondam negavit aptius sibi excogitari posse), tum bibliothecae Mauritii et supellectili mathematicae impositus, duplici beneficio praeclarae de se opinionis testimonium ferebat. Hic vir eximius et, quod praemature paucis exinde annis patriae subductus, iam morti proximus ad se visenti testabatur, mei amantissimus, per duos non amplius menses paternis aedibus frequentatis, tam planâ facilique methodo (quod suo more unice pater petierat) adolescentium ingenia erudierat, ut in re arithmetica fateretur nihil restare, quo magnopere egeremus, sive ad supputationes aerarias, qui tum parentis scopus erat, sive ad mathematicas introductiones, quas, ut suo loco memorabitur, consulto differebat. O Clootium porro iuventuti meae fata non invidissent! quam ad virilem quoque aetatem provecto volupe nunc fuisset familiaritate frui tam cari clarique praeceptoris, qui pro insigni eruditione nihil ignorasset, pro candore singulari nihil celasset! Sed querelae nullus finis est, dum unius mentione

---

toekomstige ingenieurs. Maurits had deze instelling in het leven geroepen. Vroeger was hij te Delft schermmeester geweest. (Zie over hem Dr. D. Bierens de Haan, Bouwstoffen voor de geschiedenis der wis- en natuurkundige wetenschappen in de Nederlanden, 1878, I, 123—170.)

1) Scaliger, die in 1594 over de quadratuur van den cirkel had geschreven, was door Ludolph van Ceulen bestreden (t. a. p., blz. 280, vlgg.)

ad plures adigor et praereptos mihi Ludolphos, Snellios [1]) et in re literaria reliquâ Cluverios [2]), Erpenios [3]), Iacchaeos [4]) cogito, quorum capitum damna nulla aetas resarciet, nulla praestantiam aequabit. Dedelium, quo bonarum artium studio erat, cum discipulis hic discendi occasionem occupasse laudi ipsius commemoro, cum, patre, ni fallor, sic dirigente, a Clootii lectione (quae horae erat in dies singulos) recens, quae modo perceperam, huic quasi ex fideicommisso quotidie traderem, sic perceptorum revera callens, quae docere possem; utili atque necessario argumento, cuius, quotquot estis adolescentiae vel iuventutis rectores, grandi operae pretio rationem habeatis.

Sedentarias disciplinas pater iis, quae ad corporis exercitationem reficiendosque spiritus facerent, interpolare identidem magno in negotio habuit. Adeoque neque campestres ludos quoscumque, saltum neque cursum neque venationem pueris invidit, ut se comitem oblectamenti non raro adhibuerit. Natationi operam ut daremus, etiam serio iniunxit, non ignarus, magno in discrimine quid praecipui habeat qui vel modice in ea exercitatus sit. Sed audire ab ipso memini, sicut Suetonium [a]) video de Caligula memorare, ad caetera tam docilem, natare nescivisse, hac in

a) In marg.: Calig. 54.

1) Rudolph Snellius (1546—1613) werd in 1581 buitengewoon hoogleeraar in de wiskunde te Leiden.

2) Philip Cluver (1580—1623), geb. te Dantzig, heeft veel gereisd. Hij was een vriend van Scaliger en werd in 1616 benoemd tot Geographicus academicus te Leiden.

3) Zie blz. 13. Erpenius was in 1624 op 40jarigen leeftijd gestorven.

4) Gilbertus Jacchaeus (1585—1628), een Schot, was sedert 1605 professor in de redeneerkunde, later in de natuurkunde te Leiden.

re sola, post reliquas feliciter admissas animo disciplinas, defuisse sibi discentium industriam. De me fateor etiam operose conanti nunquam obtigisse, ut ad quindecim aut viginti passus nando transmitterem, adeo sive corporis imbecillitate, quae in caeteris non apparuit, sive pulmonum vitio (cum ad cantum et loquelam tamen facili et praelongo spiritu semper polluerim), lassatae statim vires deficiunt nec, si capitis periculum adeundum sit, progredi ultra sinunt, magno sane moerore meo ac molestiâ, qui, ut permutandi artem istam cum reliquarum aliquâ facultas esset, saepius optavi, cum unâ praecipue calopodii, ut nuncupare liceat, Hollandici, quâ per adstrictas aquas glacie ingenti celeritate labimur. Hac enim, praeitore Dedelio, egregio artifice, tantopere valebam, ut, si in conspectu hominum esset, omnium oculos brevi tum staturâ puellus nec, ut aiebant, invenustus in me adducerem; si, quae laxior voluptas erat, per prata inundata cum commilitonibus vagari libebat, in prioribus ubique veherer, observato interim corporis decoro gestu, quod in his ludicris etiam exacte pater procurabat.

Mox ut iucundo utile misceret et, his invicem condîtis, neque temporis dispendium faceremus, nec animi recreatione privaremur, sufficere aetatem duxit, ut rei equestris rudimenta libaremus. Repertus commode mannus est, qui tum Doubletiorum fratrum [1]) erat nigellus et specie perquam insignis, etiam versandi gyros ex institutione Gallicâ mirifice peritus, sed si vexaretur tam feroculus, ut sessorem dominum, qui vir illustris Gaspar Castillonaeus [2]) fuerat, cum

1) Philips Doublet († 1612) had uit zijne beide huwelijken 5 zoons, die den mannelijken leeftijd hebben bereikt. (Zie Dagb., Bijl. H).

2) Gaspar de Coligny, graaf van Châtillon (1584—1646) trad op jeugdigen leeftijd in Statendienst. Later was hij maarschalk van Frankrijk.

excussurus aliquando videretur, petulantiae poenas irato, aure ni fallor sinistrâ gladio amputatâ, dedisset. Parum profuerat equi delectus, nisi de praeceptore quoque idoneo prospectum esset. Hunc habuisse glorior nobilem Gallum H. Beaumontium[1]), equitandi omnium, quos deinceps videre memini, callentissimum atque eo nomine iam tunc Frederico Henrico Principi, domino nunc meo clementissimo, charum, mox eiusdem stabuli praefectum ac tandem turmae equitum, quae reipublicae militabat, praestantissimum ducem. Is pauculis hebdomadis effecerat, ut, quâ decebat venustate, equo insidentes praecipuas artis regulas hausissemus, egregiâ lenitudine, quod adstans plerumque pater curabat, puellos erudiens; vir tamen adustiore naturâ ad iracundiam valde praeceps, praeterquam quod, ut militaris disciplina rudi et .... [a]), sic haec equitandi quoque severitate quâdam acri doceri amat, ratione, quod ad me attinet, nondum bene perspectâ, ut principum saepe liberos regumque miratus sim hac in re solâ tantâ verborum asperitate duci velle vel debere, nisi quod a teneris ad militiam formandos rudiori disciplinâ indurari expediat. Patris mei, qui huc non collimaret, aliud institutum erat, nec, per se pueritiae nostrae indulgentissimus magister, tanti perfunctoriam artem literatoribus esse credebat, ut hic tyronibus, quod alibi nusquam, accideret vapulare vel obiurgari. Unde quam aegerrime tulisse memini factum iuvenis cuiusdam, quem nominare supersedeo, equorum Principis domitoris, quem, a Beaumontio occupatiore subinde nobis delegatum, saeviisse suo more in tenellam adolescentiam nostram

a) Er is hier bijna een regel opengelaten.

1) Misschien dezelfde, die in 1622 in een ruitergevecht tegen graaf Hendrik van den Bergh gewond werd (vgl. Mémoires de Frédéric Henri. blz. 7).

resciverat, facile se et citra rigorem propositi sui compotem futurum ratus, qui id unice curabat, ut, si quando iter facturi aut aliâ occasione equum conscendere necesse haberemus, positi extra periculum essemus et peritiorum irrisionem. Aliquot abhinc annis (decedere enim paulisper a vero συγχρονισμῷ levidensis materia sinit) eiusdem tyrocinii principia pressius excolenda statuit (anno, ni fallor, CIↃIↃCXIII) et adhibito prius ad colloquium familiare Claudio Maquerellio, totius rei equariae veterano artifice, imo, quamvis ad lautiorem fortunam evecto quondam, ut ferebatur, veterinario, mox Mauritii Principis (cui rationem consilii sui probari satagerat) stabulum semel nos in dies frequentare iussit, instructos (quanta viri diligentia!) interrogationibus et quaestiunculis, quarum suâ nobis manu praescriptarum solutionem, quotidie a stabulariis curiose petitam, ipse a redeuntibus exigebat. Haec circa fraena, capistra, oreas, ephippia, stapias, strigiles reliquamque supellectilem omnem et usum singulorum inquisitio erat, tum de curandis equis, de medicandis, de alendis, sive domi, sive peregre essent, non perfunctoriae observationes. Singula praediscenda putabat, quorum notitia usui, ignorantia peregrinantibus (quod sibi accidisse memorabat) incommodo esse posset; scopulos, ut aiebat, ubique dum in tuto essemus indicaturus, in quos ipse nescius impegisset. Memorabilis disciplinae monumenta interrogationes illas et meae manus responsa marginalia studiose posteris asservo, quamvis controvertere apud optimum parentem non semel ausus, ecquid haec discendi ratio tam indubitati compendii esset quam ipse arbitraretur. Aiebam usu multo haec artis appendicula hauriri oportere, seorsum si quis tanquam principalibus operam daret et in praecepta redigeret, quae in actu consisterent, nec nisi manu operi adiectâ satis intelligerentur, tanquam mere

theorica parum animis obhaesura. At ille, quidquid anticipari primoribus annis posset, lucro apponendum censebat, utiles reliquias fore, cuius pars maxima periret; cumque interea fraenandis equis et sternendis exerceri nos re ipsâ curasset, olim percepturos, quam prudenter his etiam nugis invigilasset.

Prosodiae Graecae, quam obiter supra commemoravi, annus proximus [a]) et semina et uberiores fructus tulit, ut post etiam typis aliquid dignum aestimaretur, quod hoc in genere luseram. Sed, ut parum saeculi interesset Graeco carmine ab adolescente Batavo expleri, magis haec acquirendae verborum copiae quam ulli maioris momenti consilio dabantur. Proinde et autor praeceptoribus fuerim, uti ad hos alioqui steriles conatus tyronum animos aemulatione accendant. Multa cum angustiis metri luctantes a necessitate discunt, quorum, nisi hoc sit, incuriosi plerumque et semper ignari maneant. Dum in his versantibus nihil opitulari pater nisi votis et ad laudem stimulis posset, expensâ iudiciorum adolescentium maturitate, proximum putavit, ut rhetoricae praecepta libaremus, quorum, sive Fab. Quintilianum videret, sive tot recentiores, qui commentaria, si diis placet, aut paraphrasin in Laconismum illum meditati sunt, tantam ubique molem offendens, ut, si brevissimos autores ediscendos daret, in carnificinam acturus videretur ingenia illa, quae tam delicate hactenus habuisset, statuit vir optimus, neque rei rhetoricae sane imperitus, iterum se consulere et compilatis, quam succincte fieri posset, iis, quorum prae caeteris non utilis modo, sed et necessaria cognitio esset, simul et scriptoris et magistri partibus exacte fungi. Ergo in paucissimas paginas, quod aegre credatis magistelli, coniectum fuit quidquid artificii rhetorici unquam

a) In marg.: CIƆIƆCCX.

hausi; et has etiam religiose liberis asservo. Equidem praeclari oratoris nunquam vel adeptus titulum fui, vel gloriam affectavi. Defunctam aviam, quod de Octavio Augusto referunt [a]), duodecimum annum agens pro concione non laudassem, multo minus cum Tiberio Nerone paria fecissem, qui defunctum patrem pro rostris laudavit toto minor triennio [b]). Sed utcumque levibus praeceptis instructus affirmare valeo, accidisse ne hoc quidem unquam, ut ampliora desiderarim, sive de aliorum oratione vel scriptis iudicandum fuerit, sive componendi necessitas incubuerit, quod publice legendum esset vel pronunciandum. Academiae Leidensi (aliqua nempe hic anticipari res subiecta iubet) statim a disputatione iuridica brevi oratiunculâ valedixi [1]). Cuiusmodi illa fuerit et quo gestu pronunciata, testari cupio superstites viros magnos, qui assederunt, potius quam ut ipse commemorem. Hoc scio, universis unâ re maxime placuisse, cuius serio semper curam pater gesserat, quod nervose concepta proferrentur ingenuâ animi praesentiâ et quae prae se ferret aulicae magis quam scholasticae educationis documenta, ut inter commilitones perorantem nemo nec turbatum, nec pudore, nisi qui generosam modestiam deceret, affectum notaret. Denique citra commentarium recitabatur, nec sane, si, quae tum pro occasione brevicula, etiam longissima oratio fuisset, pater sivisset, ut manuscripto nixus, quod in foedissimo scholis usu est, tantum elocutionis gratiae detraxissem. Nimium illi de vero eloquentiae usu constabat, quam ut libello memoriam assuefieri pateretur. Praeter primam istam nulla deinceps publice aut cum solem-

---

a) In marg.: Sueton. Octav. c. 8.
b) In marg.: Suet. Tib. c. 6.

---

1) Vgl. Gedichten, I, 102, Noot.

nitate dicendi occasia fuit, cum, ut suo loco dicetur, in foro et ecclesia non nisi auditor vixerim. Reges et principes convenire cum oportuit aut in collegiis etiam paucis eloqui, adeo artis adminiculo destitutus non fui, ut, si me audiant, qui haec tractare quotidie necesse habituri sint, aliquid monere tyrones valeam, quod et facile et cum fructu laudis usurpent. Scriptorum, si quid a me perfectum est, singula pro se respondeant. Quacumque defui, ordinem certe ubique attendi et, quod audacter de me statuo, ἀτάκτως nihil edidi, non si ludendum carmine fuit; adeo in principio semper, cum singula scripti membra, tum praecipue conclusionem et non raro postremum versum animo praecipere consuevi, qui secus factitant, securi quo pes ferat, atque ex tempore scribunt [a]) (ut poetae verba huc detorqueam), similes iis ratus, quorum Senecae vita sine proposito vaga est [b]), et Graecorum proverbio τὰ πετόμενα διώκουσι, cum scire debeat quid petat ille qui sagittam vult mittere, et tunc dirigere et moderari manu telum [c]). Iam totius rhetoricae quis potior fructus est, quam ut ordine singula et pede composito edisseramus? Ego vero ordinem in rebus omnibus tam sancte semper colui, ut ad superstitionem abripi visus sim, sed ignaris, hercule, et, nedum scribendi, ausim dicere vivendi imperitis mortalibus, quorum si, quod mea sors tulit, in diffusissima rerum varietate versata fortuna et ingenium fuisset, sane suo commodo percepissent, quantum ab εὐταξίᾳ levaminis distractae naturae vires ferant. Sed de ordine, semper mihi et ubique charo, alibi ex philosophiae quodammodo fontibus fusius disserendi occasionem sumpsi, in modico quodam eruditionis meae foetu,

a) In marg.: Pers. Sat. 3, (vs. 62).
b) In marg.: Ep. 95, (§ 46).
c) In marg.: Sen. ep. 71, (§ 3).

quem, si tanti erit, suo loco commemorabo. Quid in re rhetoricâ ipse praestiterim, hactenus perstrinxi, post haec digniora quaedam et minus iuvenilia designaturus. In praesentia, quam brevi ex institutione paterna et accedente usu iudicandi facultatem de aliorum scriptis et eloquio adeptus fuerim, paucis subiungam. Principio, declamationum, ut hac aetate, cum vix ullus esset usus publicus praeterquam in foro iudiciali aut coetu ecclesiastico, forum vero districtus pater gravioribus negotiis frequentare non posset, reduces a concione sacrâ plerumque salutaribus animadversionibus instruebat, Ut fugerem exemplis vitiorum quaeque notando, Formabat puerum dictis, et sive iubebat, Ut facerem quid, habes, aiebat, autorem quo facias hoc [a]), et simul de oratoribus sacris [b]) unum ex selectis obiiciebat. Tum, subexploratis puerorum iudiciis, distincte enarrabat, qua sibi rhetor maxime placuisset, qua minus oratio. Nec silentio praeteriri laudem defuncti fas est, sed hoc utique memorandum, praestitisse praeclarum senem in his rebus acerrimo iudicio, ut, si consilio ipsius uti potuissent, quos in suggestum eduxit salutis nostrae facunda administratio, nae multos hodie venustioris et, si auditores videas, utilioris eloquentiae professores audiamus. Exordia fere grandia illa et prolixa, μακρὰς προφάσεις, ut in sacro textu vocantur, quae trientem orationis facerent, acerbe detestabatur, lassari auditorem questus re adhuc intactâ. Ut fluxa plerumque populi attentio esset, brevi et compactâ introductione excitandam esse statuebat, mox, quasi solo recenter exarato semen calide iniiciendum, caeteràque operâ quam promptissime expeditâ, dimittendam concionem, esuriei quam fastidio propiorem. Si ser-

---

a) In marg.: Horat. Serm. (I), 4, (vs. 106, 121, 122).
b) Eerst: modernis.

monem ampliorem vel solemnis dies, vel ubertas materiae posceret, saltem partitione dilucidâ animos fatiscentes levarent, ut, in quot membra ivisset oratio, totidem concionibus interfuisse recreata plebs videretur. Huius tam utilis consilii quanta hodie necessitas, tantus ubique neglectus est. Vagantur plerique et, quasi effracto gubernaculo, in occurrentium cogitationum pelago tumultuarie fluctuant, ut unde coeperint, qua desituri sint, nedum popularis auditor, ipsi, ut opinor, non facile statuant. Et hoc tumultu verba facientes publice toleramus scilicet, in congressu familiaris colloquii dubium an perlaturi. Sed qui plurimos hoc vitio laborare dixi, plurimos absolvendos duco. Gallorum (Deus bone! praestantissimae nationis et eloquentiâ celeberrimae) popularis error est, quod, caeteras eorum dotes, quâ soleo reverentiâ, expendentem, non semel in stuporem dedit. Britannicae gentis, non minore facundiâ, sed hoc infeliciore, quod Oceano septa cum paucis vernacula communicetur, diversa concionandi ratio est et, me iudice, longe potior. Prooemiis tam parce indulgent, ut a partitione plerique dicendi initium faciant. Tum distributas partes summâ perspicuitate exequuntur, ut infigere singulas memoriae auditor possit et, si libet, quoque scriptis consignare non gravi molestiâ; nam et viros et mulieres factitare illud publice videas et, quod mirari hospes debeat, etiam tenuioris aetatis puellos, sed a primis unguibus stenographiâ quâdam mirabili instructos, quâ loquentem non verbatim modo, sed et syllabatim assequuntur. Eiusmodi occultas notas fuisse, quae Tyroni cum Cicerone intercessere [1]), nuper observans, miratus fui ab eruditis hactenus animadversum non esse et fieri potuisse, ut

1) De zoogenaamde Notae Tyronis et Senecae zijn voor het eerst in 1603 uitgegeven door Gruter.

crederent, tot nominibus tot varios characteres inditos fuisse, nec potius Anglicano more (quod ex figuris clare perspexi) unius alphabeti varie connexa elementa esse, quorum typi an satis emendate hodie exprimantur, merito dubites. Ne qua latius evagemur, addendum utique est Britannos, clarissimos mehercule oratores, distributionibus, ut dicebam, addictiores, hac etiam non infrequenter labi, quod res in pulverem secantes, similes, ut carpit Seneca, confusis reddant, cum nihil aeque auditorem obruat ac divisionum crebra subdivisio, quae scriptoribus non paucis, nedum oratoribus, quos difficilius assequimur, vitio vertitur. Inter extrema duo Gallici Britannicique instituti cum hac parte, tum aliis quam plurimis prudenter vectos observavi incomparabiles aevi nostri oratores theologos, in Belgio J. Utembogardum, in Britannia J. Donnium [1]), quorum in recordationem paucis digredi, dum in oratoriis versamur, libet. Illum turbatae sors ecclesiae patriae subduxit, hunc D. Pauli apud Londinenses Cathedralis fani dignissimum decanum, non citra invidiam meam, Britanni possident. Ambos semper collatis animi et facundiae dotibus in parallelis habui, quin ut absolutissimae eloquentiae exempla penitus animo inscripsi. Eruditionem utriusque non attingam, quod huius loci non est; de facultate dicendi hoc dicam, non arbitrari me antiquitati quidquam debuisse aetatem nostram, quamdiu his viris potita est. Si quis fiduciae rationem exigat, unam sufficere puto, quod cum eloquentiâ nati videbantur, raro coeli dono et citra quod nullam alicuius pretii oratoriam artem esse non temere affirmo. Horum hominum (ut potiora multa omittam)

1) John Donne (1573—1631) werd na een leven vol lotswisseling Deken van St. Pauls. Hij was niet alleen als kanselredenaar, maar ook als satirisch dichter zeer bekend. H. had hem in 1622 ten huize van Sir Robert Killigrew leeren kennen.

sive humilis, sive in sublime affectibus elata, utique nativa dictio erat; personam in suggestu nec induebant, nec deponebant domi. Utrobique sui similes perinde mirabiles erant et illapsi animis arcanâ suavitate trahebant. Quod summa est, naturâ grati, artis lenocinia negligebant venuste et, quo ab affectatione remotiores essent, efficacius persuadebant. Ut ad parentem ex occasione redeam, et haec inter prudentissimi praecipuas leges erat, fugere affectationem et personatum illud dicendi genus, quod, adolescentibus ferulâ impressum, satius ferulâ excutiendum affirmabat, ut non invitus olim Senatusconsulto assensurus fuisset, quo de rhetoribus Latinis cautum Suetonius refert, uti Romae ne essent [a]). Audiat hoc omnis antiquitas et quicumque, vestigiis huius (ut opinantur quidem, ego vero vix persuadeor) insistentes, artificii, quale nunc est, rhetorici vim invictam aestimant; multo me segnius ducet, qui modulatâ ex praeceptis voce, gestu artificiose composito, verbis accurate selectis caeterisque huiusmodi naeniis aggredietur, quam qui (ut praeclare Tacitus de Druso Tiberii filio), quanquam rudis dicendi, nobilitate ingenitâ [b]), quo vultu natus est, quâ voce, quo gestu, mascule, nervose et, si opus sit, vel sic a naturâ consueverit, torve rigideque affabitur. Nescio porro, quid mystici in oratione publica requiri doceamur; hoc scio, si ad persuasionem interest, ut affectate compellemur, iam inter privatos quoque mimo et comoediâ opus esse, nam neque ludicra sunt omnia, quae tractamus domi; si potis est regi mortalium animos eo eloquii genere, quod cuique a natura proprium est, iam frustra, iam inepte personatos pro concione quasi in scenâ modulari ea, quorum suo

---

a) In marg.: De claris rhetoribus, (c. 1).
b) In marg.: Ann. 1, (c. 29).

genio et accentu prolatorum procul dubio vis efficacior esset. Interea dici non potest, quousque foedissimi erroris contagio doctissimorum quorumque animos pervaserit, aliud fori, aliud musaei, imo aliud animi eloquium esse statuentes. Vidi, qui in Academia pulcherrimas orationes suas ex commentario recitantes artificiose corrumperent essentque taedio non paucis auditorum, qui, in aula vel republica scilicet versati, fastidiebant merito putidum dicendi genus, nec vel orchestrâ dignum. Peiori labe inficiuntur quotidie veneranda sane in coetu fidelium verba evangelizantium pacem, sed sic prolata, ut eruditis despectui, populo nullius efficaciae reddantur. Hagam Comitum, dulcissimam patriam meam, designare hic nullus vereor, serio saepe, sed frustra indignatus, in consessu praecipuae eruditionis, inter tam grandes et illustres animas admitti frigidos oratores, ne quid sequius dicam, qui nimirum omnes doceant omnibus praestantiores. Scio simplicem veritatis orationem esse, sed informem, sed ineptam, sed, ut verbo dicam, rusticae affectationis cultu incultam, nemo persuaserit. Simplicitatem, quam intelligo, ex ore et vultu duorum magnorum virorum supra figurabam [a]); illam origine suâ elegantem, illam naturalem, quam sive erudito fastu, seu inscitiâ fucatam admittas, adulteratam utique recipis, nec suo cultu aut nitore genuino. Nam de Illustramentis pronuntiationis, quae in voce, gestu, incessu et manuum praesertim infinitae varietatis gesticulatione recenset Quintilianus [1]), taedet loqui, etiam solos illos optimos aptissimosque motus aestimantem, qui, ut ipse ait, cum ipsis vocibus naturaliter exeunt ad sensus magis quam ad

a) Eerst: definiebam.

1) XI, 3, 149.

verba accommodati [a]). Multo secius quam hodie a declamatoribus istis usurpari videas, quos nonnunquam, omissis caeteris ineptiis, interrogare liberet, quod idem Quintilianus Flavium Virginium de quodam antisophiste suo interrogasse refert, quot millia passuum declamaverit [b]) [1]), et de Curione patre Iunium, quis in lintre loqueretur [2])? Et hanc caussam habuisse patrem suspicor, cur exercitandi nos vivâ voce parum curiosus fuerit, cum alioqui scriptas in varia argumenta orationes quotidianas diligenter exigeret, iudicioque et manu suâ solus castigaret, de pronunciatione, ut dixi, parum sollicitus, cum, quod naturae duci tribuendum esset, artificio putaret non posse nisi deformari. Si cui in paradoxo versatus videtur, illum ego ad mille testes, ad rempublicam universam et quotquot hic Ordinum concilia sunt, remitto. Inquiratur ubique, quem stylo praestitisse doctissimis constat, cum facienda verba publice fuerunt, ecquid rei oratoriae imperitiâ notatus fuerit; non arbitror tam rumore sinistro vitam et rempublicam obiisse, ut ex definitione M. Catonis non meruerit dici Vir bonus, dicendi peritus [c]), nec, si pressius indagem, deesse testimonia, quibus, quâ laude per occasiones loquendi munere functus sit, prolixe doceam. Sed haec quoque sui loci erunt. Ad conciones item ecclesiasticas habeam non pauca porro notare, quorum, ni fallor, utilis observatio sit, sed ad ea festinantem, quae ad me magis attinent, sufficiet prudentioribus ansam praebuisse, quo de erroribus publice inveteratis attentius cogitent et

a) In marg.: Lib. 11, c. 3. (§ 88, 89).
b) Het HS. heeft: declamaverint.
c) In marg.: M. An. Seneca, Praef. in Controversias.

1) XI, 3, 126.
2) XI, 3, 129.

remedia, quae ratione non possis, autoritate invehant. Cui rei utinam aliquando usitatum Genevensibus morem in commoda nostra derivemus et, quod inter viros ibi summos in septimana semel fieri aiunt, semel mense quoque vel anno censuram invicem exerceant sacri oratores nostri, sane de trabe, ut oportet, in oculis auditorum continue solliciti, at de festucis, quibus et ipsi lippiunt et non raro coecutiunt, nimiâ libertate securi. Ita compositos mortalium oculos constat, ut quamcumque lyncei se non videant. Nemo tam vitiis sine nascitur, ut monitore amico non indigeat. Ergo ne infelicissimi hominum, qui prodesse caeteris non cessant, quâ aequitate a vicino fratre destituuntur? Vitam hic, aut mores, aut doctrinam etiam non attingo; ecclesiae ista, ut spero quidem, curae sunt. Sed eloquii vitia, quae tam grandis momenti sunt, ut et rei sacrae maiestatem deterant et in contemptum adducant, cur nemo castigat, nemo censere satagit? Cur, quae offendunt candidissimos, peritissimi non tollunt, quae εἰς οἰκοδομὴν apprime conducant, cur nemo indicat? Proh pudorem saeculi! suspicor τῆς ἀνομίας caussam esse, quod corrigi correctores fugiunt et a sanctissimae professionis animis τὴν ταπεινοφροσύνην, auream virtutem, exegit, quae in exulantis locum foede successit, arrogantia magistralis et, si quid pietatis reliquum sit, in discipulis divini Praeceptoris non tolerandus fastus. O Paulos orbi Petrosque quae postliminia reducent? Memini equidem parentem optimum saepius vano tumore eorum, quos minime deceret, indignatum, Wernerum Helmichium [1]) et nescio quos alios pristinâ sibi necessitudine coniunctos viros doctissimos cum antiquâ aevi simplicitate contulisse et plurima, quae huc facerent, sermocinatum. Sed, ut aliquando mihi temperem et

---

1) Zie blz. 21.

omissis alienis ad proposita revertar, finem argumento rhetorico impositurus, unum hoc addam, quantâ nobis diligentiâ vir praestantissimus selectas ex historicis oratiunculas (Ciceronis enim licet observantissimus prolixam dictionem aspernabatur), quantâ industriâ ipse praelegerit. Sane si huiusmodi praeitores iuventuti obtingant, quam nugacissimis nugis et ambagibus circumduci constat, aliud eloquentiae genus e scholâ ad rempublicam producatur. Livium, Curtium, Salustium et aliquando Tacitum evolvens tam iucundâ floridâque methodo, quid in singulis notatu aut vitatu dignum observasset, exponebat, ut non alias fidem verbo certiorem adstrueret, quod identidem usurpabat, hoc sibi maxime in votis et proposito fuisse, ut ludendo erudiremur. Profecto enim ludus et oblectamentum et inter flores amoenissima apricatio erat, quâ nec opinantes ad rerum necessariarum cognitionem evehebat.

Dum haec studia cum caeteris Graecis Latinisque ex voto et, ut dixi, prorsus iucunde procederent [a]), iterum tamen de interpolandis, quod sine incommodo vel detrimento fieret, cogitare coepit et, observato a teneris in picturam utriusque affectu naturali, dum nostro Marte et puerili conatu effingere quae offerrentur aere lignove incisa non cessaremus, tentare instituit, quem et huic arti matura ingenia successum datura essent. Utili mehercule rudimento! et ad quamvis vitae conditionem educatis apprime necessario. Apud C. Plinium [b]) lego Pamphili cuiusdam Macedonis pictoris, ut ait, omnibus literis eruditi, autoritate effectum esse Sicyone primum, deinde et in tota Graecia, ut pueri ingenui ante omnia diagraphicen, hoc est pic-

---

a) In marg.: CIↃIↃCXI.
b) In marg.: Nat. Hist. 35. 10. (= 35, c. 36. § 8).

turam in buxo docerentur reciperetur que ars ea in primum gradum liberalium. Semper quidem honorem ei fuisse, ut ingenui eam exercerent, mox ut honesti, perpetuo interdicto ne servitia docerentur. Ideo neque in hac, neque in toreutice (quod alio loco observabimus) ullius qui servierit opera celebrari. Parine in pretio hodie pictura sit, οὐχ ἐρίζω. Sufficit ad honorem, quod summis terrarum dominis chara vel ab ingenuis tractetur, vel tales reddat a quibuscumque cum successu colitur. Utilitatis (siquidem hoc nomine lucri compendia aestimes) immensae semper fuit. Sed neutro horum intuitu patrem meum illexit. Viderat, quo et Graeci procul dubio collimarunt, et suâ, ut aiebat, imperitiâ didicerat fieri non posse, ut de pictura (nusquam non hodie obvia) quisquam vel modice iudicaret, qui manu propriâ rudimenta artis quodammodo non tractasset. Viderat summos viros et ab omni maiore disciplinâ celeberrimos latis pro autoritate de picturâ sententiis inter peritos derisui fuisse. Hinc illud propositi semper animo servârat, ut, quos omnium artium callentes reddere non posset, eo perduceret, ut in iudicio praecipuarum citra contemptum essemus. Caeterum ne hoc quidem argumento potissimum impulsus, aliud rei emolumentum prae oculis habebat, quo attendere velim et quidem tempestive, quicunque iuventutis educandae curam suscepere. Observaverat non tam picturae nobilioris, quae coloribus et penicillo perficitur, quam linearis (vox C. Plinii est[1]), quae solius cretae vel calami, vel obiter etiam penicilli est, in plurimis necessitatem, nusquam non usum esse; quamcumque mathematicae partem attingeremus, exercitatae manus graphiique fructum percepturos. Si peregrinari contingeret, multae scriptionis compendium fore,

1) Hist. Nat., 35, c. 5.

ubi depingendarum rerum memorabilium promptâ facultate polleremus. Ergo cum Iacobi Gheynii [1]), artificis praestantissimi, sed, ut fortunâ tunc iam lautiore, institutionis suae nimis parci, operam frustra expetisset, Henricum Hondium [2]) elegit, quo ductore prima delineandi rudimenta inchoaremus, virum sane probum et lenitudine insitâ liberali adolescentiae idoneum, artis etiam suae non imperitum, sed, ut quod res est dicam, suae dumtaxat, non illius gnarum, quâ maxime opus habebamus; non illius, inquam, quâ hominum atque animalium formae statusque quilibet, arborum item fluviorum, montium et huiusmodi rerum campestrium figurae levi, florido vividoque ductu celeriter effinguntur, quo nunc artificio, si quisquam (nec veteres hic excipio) Belgae mei praestant; cuius vero habitu si destituatur quicumque rerum quarumlibet sive civilium, sive praesertim militarium functionem obiturus sit, operam sane luserit et infructuosi laboris molestiam tulerit. Iam Hondii mei de vulgaribus chalcographi diversa facultas erat, caelatura durior, rigidi ductus et ad pylas, ad marmora et immobilia quaeque aedificiorum exprimenda facti magis quam ut fluxa et mobilia ista, velut gramina, frondes, frutices, vel ruinarum in sua canitie ac deformitate elegantiam assequerentur. Neque prorsus tamen trimestre spatium, quo Hondio, ni fallor, operam dedi, perdidisse puto. Habebat in suo genere, cuius nescium tyronem referret non esse. Corporis humani membra non contemnendâ methodo suis dimensionibus singula et maiusculo volumine efformanda dabat. Mox collectis

1) Jacob de Gheyn (1565—1629) was een groot vriend van H., die in 1619 een paar versjes dichtte óp een zijner teekeningen (vlg. Gedichten, I, 139).

2) Er waren twee Hondiussen, vader en zoon of oom en neef, die den naam Hendrik droegen. Waarschijnlijk is hier de oudste bedoeld.

universis puerum, deinde hominem totum, denique ternos, quaternos in tabella repraesentare [a]) docebat, illud continue occinens, vix fieri posse, ut quis totum animal minutiore, cum opus esset, formâ construeret, qui hac anatome praeviâ singulorum artuum exactam notitiam adeptus non fuisset. Itaque et huius disciplinae non nullius pretii rudimentum fuit; qualis autem profectus, gaudeo doceri exemplis posse, quorum in adversaria congestorum tam non inepta seges est, ut nec tenerae quidem aetatis excusatione velata peritiorum aciem et censuram ferat, multorum saepe admirationem excitaverit. Quidni etiam rotunde laudes meas proloquar, qui et vitia hic mea et virtutes, tanquam alienas, enarrandas sumpsi? Quod praestantius delineandi genus supra attigi, dehinc naturâ duce et pro re natâ frustatim exercui. Ad colores patre nescio (utpote prae nimio studiorum avocamento haud facile permissum) quadriennio post convolare aggressus fui. Sed cum eâ tempestate et oculorum imbecillitate affligi inciperem et in iurisprudentiae initia protruderer, nihil admodum nisi tabellam unam aut alteram perfeci, quas in pretio parentibus pro affectu fuisse memini et in instrumento aedium maternarum extare credo. Delicatiorem picturam, quam aquatis coloribus miniaturam nuncupamus, multo serius exercitavi, praeitore Iacobo Hoefnaglio [1]) cognato, de quo supra mihi et circa principia horum

---

a) In marg.: Plinii verbum. (Vgl. o. a. Hist. Nat., 35, c. 36, § 3.)

---

1) Jacob Hoefnagel (geb. 1576) was een zoon van Joris H. (zie blz. 11). Hij is een tijd lang verbonden geweest aan het keizerlijk hof te Weenen. H. vergist zich hier; hij heeft in het begin zijner biographie den naam van Jacob Hoefnagel niet genoemd.

librorum sermo fuit. Quid in eâ praestiterim, documento plusculae tabellae sunt, quas amicis subinde distributas asservari non indigne puto. Pleraeque Batavis, aliqua Britannis relicta fuit. Unam uxor obtinuit, carminibus olim decantatam, cum inter me et Vischeras virgines iucunda harum rerum aemulatio intercederet [1]). In eâ nuces, arellanas (?) duas, candelae frustum, tubulum paetiarium et, si memini, muscam maiusculam ad vivum singula sic expressi, ut, praeterquam Hoefnaglio et universis spectatoribus, Gheiniis ambobus, parcis praeconibus, non simulatam laudem extorserint.

De his viris iucundâ mihi familiaritate coniunctissimis (ut fere clarissimorum amicitias ambire soleo), quando hic interposita ex occasione mentio fuit, indicare paucis iudicium meum libet et, ut a sermone picturae, semper mihi gratissimae, tardius decedam, annectere elogia aliquot praestantissimorum artificum, quos coaetaneos omnes, plerosque amicissimos habui.

In primis Gheinium patrem summâ artis veneratione colui; affectum etiam non vulgarem, nisi perpetuâ satis amicitiâ, dum in vivis esset, sane inter ultima vitae suspiria abunde demonstravi, dum et postremâ valetudine decumbenti et mox egregiam Creatori animam pie reddenti neque fictâ neque coactâ sollicitudine adfui et, quae pro tempore expedivit, Christiane monui. Artis peritiâ, quidquid invidi obganniant, extremâ fuit, nec temere repertum iri credo, qui tam universali et picturae omnis et ad hanc spectantium artificiorum cognitione instructus sit. In delineatione simplici seu calami, seu cretae vel carbonis operam elegisset, nemini secundus erat. Caelaturâ, quam, iuveni exercitam, senior missam fecerat,

---

1) Die versjes van H. en van Anna en Tesselschade Visscher zijn verloren gegaan.

Goltzium praeceptorem, si quisquam, proximo intervallo assecutus erat, nec, si expressas ab utroque hominum effigies video, facile discerno, uter utri praestiterit. Sculptoriae recentioris, quae ut olim graphii est in caeratis tabulis et, ut stylo conceptio, aquae, quam chrysulcam dicimus, vitam debet, Italico, ni fallor, invento, primus elegantiam suâ commendavit, solus illustravit, ut Nicolaum Vischerum [1]), sculptorem Amstelodamensem et ipsum perinsignem, profitentem audierim, quidquid in hac arte valeret, uni se acceptum ferre tabellae Gheinii patris, quâ olim discipulos cum ignoto sibi Domino Christo Emausium contendentes, fictâ locorum amoenissimâ regione, expresserat. Miniaturâ (cuius mihi vocabuli veniam in re nova posco) nec Hoefnagliis meis cessit, nec Italorum cuiquam, nec Oliverio [2]), Britanno celeberrimo, cuius stupendas tabulas apud aemulum parentis filium Londini alibique non paucas vidi. Flores et folia, quae praecipua huius picturae materia est, tum vultus hominum aliaque infinita incredibili gratiâ, venustate, subtilitate elaboravit. Tandem suo ingenio ad culmen artis evectus, coloribus oleo, ut nunc usurpantur, tritis tantopere excelluit, ut paucis inferiorem extitisse innumerabiles et, addo, incomparabiles plurimae tabulae testentur. Hominibus efformandis caeterisque animalibus vivis fateor neque doctiorum neque meae semper expectationi satisfecisse, at inanimatis, qualia aut libri, aut chartae sunt, aut alia quaevis humani usus instrumenta, omnes superavit. Cum in floribus versaretur, quo argumento magnopere delectabatur, nemini vel secundae laudis locum relin-

---

1) De beroemde graveur Claes Jansz. Visscher leefde van 1587—1679.

2) Isaac Oliver († 1617) en zijn zoon Peter (1594—1648) waren beroemde miniatuurschilders.

quebat, Breugelio [1]) sane et Boschardo [2]), clarissimo utrique, palmam perpetuo eripiebat. Ad haec optices partem nobilissimam et, sine quâ absolutus pictor non datur, scenographiae regulas, perspectivam vulgo, adiecerat. Sane, quae ad usum facerent, arcana plurima vel observaverat, vel invenerat, nec cum aliquo mortalium, quo, ut supra attigi, ingenio erat, facile communicabat. Architecturae leges, quales antiqui, sane pro autoritate, tradidere, callebat exacte et, propriae indolis beneficio, summo cum iudicio et ornatu applicabat, ut hoc nomine, praecipue provectâ iam, sed vegetâ senectute, Mauritio Principi gratiosus evaserit. Etenim heros iste, per omnem vitam aedificandi studium aversatus, sub finem annorum tandem praeludia quaedam moliri coeperat, quae, si vixisset, grandiorum monumentorum structuras augurari videbantur. Hinc exstat, quam ad pedem palatii Hagae, in hortulo suae item structurae, quasi villulam urbanam erigi curavit, operâ potissimum Gheinii et consilio nixus, qui intensiore studio hactenus maceratum ingenium his oblectamentis non invite recreabat, ordinandisque porticuum, areolarum, fontium et huiusmodi deliciarum ornamentis neque ingratam operam domino navabat, neque infructuosam, ut quam lautissimo stipendio Mauritio primum, deinde Henrico Principi meo locabat. Operis imperfecti, quo, Italorum exemplo, rupium aquatilium abrupta solertissime imitari coeperat, laborem et mercedem unico filio Iacobo [3])

1) Jan Brueghel (1568—1625), de zoogenaamde fluweelen Brueghel, die veel bloemen schilderde en nog al eens met Rubbens samenwerkte.

2) Ambrosius Bosschaert († 1645), bloemenschilder, leefde te Antwerpen, Middelburg en Utrecht.

3) In den zomer van 1618 maakte H. met de jongen Jacob de Gheyn een uitstapje van Londen naar Oxford (vgl. De vita propria, I, vs. 404). Den 24sten Juni 1641 schreef H. een lijkdicht op hem (vgl. Gedichten, III, 160); ook maakte hij versjes op een paar portretten van den schilder (t. a. p., II, 245, 246; III, 173).

transcripsit, iuveni praestantissimis ingenii dotibus, parente nescio an minori, certe dignissimo. Hic ab exeunte infantia paternis artibus instructus, necdum adolescentiae annos egressus, tam praeclara sui monumenta, quâ calamo, quâ cretâ, nec non coloribus partim edidit, ut, iam par maximis, stuporem saeculo non vulgarem incusserit, expectationem vero de se toti Italiae invidendam fecerit. Ea ego tantae spei ac felicitatis initia expendens, indignari non obscure soleo, fieri potuisse, ut incuriâ negligerentur, quemque inter homines Belgas aeterno patriae ornamento natum patet, condito talento sterili illaudabilique otio indormivisse. Sed hic, pene dixerim, non satis angustae rei domesticae fructus est. Hactenus, ut putavi, sola paupertas ingeniis obstitit; nunc felicitate nimiâ suffocantur. Nec despero tamen, praeclarissime amicorum, quin ad gloriae sementem, ad ingenium illud, inquam, rediturus sis et, ut animi dumtaxat caussâ nobilissimam artem exerceas, sanius expensurus, quanto otiari praestet quam nihil agere.

Post familiares Gheinios etiam Henricum Goltzium [1]) novisse glorier, nisi id puero accidisset et miraculorum, quae in vitâ edidit, arbitro incapaci. Harlemi, ni fallor, ubi commorabatur, domi suae cum fratre casu devertentem [a]) aliquot tabellis oblectavit. Sed, ista omittens, universum terrarum orbem appello et, ecquid inter laudatas manus, quae caelo claruerunt, coelo dignior extiterit, responderi cupio. Longum sit et inutilis operae, quae et quanta ediderit, recensere. Qui compendio monstrum ingenii pernosse studet, adeat nativitatis et passionis Dominicae tabulas, audacissimi incepti monumenta, quibus et Alberti

---

a) Het HS. heeft: divertentem.

1) Hendrik Goltzius (1558—1616) was graveur en schilder.

Dureri [1]) et Lucae Leidensis [2]) et..... [a]) incomparabilium animarum genios sic expressit, ut et orbi singulos in se restitutos doceret et peritissimos picturae iudices ubique fefellerit; artifex profecto omni stupore maior et cuius egregiam existimationem duobus in vitâ scopulis afflictam doleas, picturae infortunio et insaniâ alchymiae. Priore enim (quod παράδοξον erit multis), cum sculpturae excellentiam neutiquam assequeretur, plurimum sibi detraxit, alterâ et rem familiarem et oculum perdidit.

Cornelium Harlemensem [3]), Goltzii coaetaneum et concivem, satis laudo, cum huic proximum recenseo. Sed quae nunc saeculi in picturâ felicitas est, minus huic bene fata voluissent, si tricennio posteriorem edidissent. Suâ aetate clarus vixit; nostrae ut placeret, vix obtinere posset; pictor interim non de vulgaribus, aut cuius pudere patriam oporteat.

Eandem sortem Henricus Vromius [4]) natali suo debet, magni nominis in re marinâ artifex, sed Porcellio [5]) nunc, praeterquam aliis obscurioribus, tanto inferior, ut vix eodem spiritu nominandos existimem.

Ruralium pictorum (libet nempe sic appellare, qui sylvis praecipue, pratis, montibus pagisque operam dant) tam immensa in Belgio nostro ac praeclara seges est, ut, qui singulos commemorare curet, libellum impleat. Caeteris famae suae commissis, quâ profecto

---

a) Niet ingevuld.

---

1) H. was een groot bewonderaar van Dürer (1471—1528), den beroemden Neurenberger. Zie Gedichten, IV, 71, 72.

2) Lucas van Leyden leefde van 1494—1533; hij kende Dürer persoonlijk.

3) Cornelis Cornelisz. van Haarlem leefde van 1562—1638.

4) Hendrick Cornelisz. Vroom (1556—1640) woonde eveneens te Haarlem.

5) Johannes Porcelles is in 1632 gestorven.

Poelenburgius[1]), Uytembroeckius[2]), Goyius[3]) aliique non proletariâ clarent, omnium instar duos, Iohannem Wildium[4]) Esaïamque Veldium[5]) propono et Paulo Brillio[6]), Belgae et ipsi, sed peregre vitâ functo, tantum non adaequo. Adeo sagacissimorum hominum operibus deesse ad veritatem nihil dixeris, nisi solis teporem et aurae motum.

Quos historiographos pictores, nescio an parum proprie, nuncupare soleo, nec pauciores neque adeo minores Belgium meo saeculo edidit, ut Petrum Isacium[7]), Lasmannium[8]), Pinassium[9]), Amstelodamenses, tum Blommartium[10]), Honthorstium[11]), Bruggium[12]), Baburium[13]), Ultraiectinos. Hagiensem Everardum Masium[14]),

---

1) Cornelis van Poelenburgh leefde van 1586—1667.

2) Mozes van Wttenbroeck († 1648) woonde in den Haag.

3) Jan van Goyen (1596—1656) was een Leidenaar en de schoonvader van Jan Steen.

4) Ik weet niet, wie hier bedoeld wordt. Jan Willemsz. van der Wilde was een portretschilder; Jan Wildens een Vlaming.

5) Van de Velde werd den 18den Nov. 1630 in den Haag begraven.

6) Paulus Bril, in 1554 te Antwerpen geboren, stierf in 1626 te Rome.

7) Pieter Isaaksz (1569—1625), geb. te Elseneur, trouwde in 1593 te Amsterdam en was sedert 1617 agent der Staten in Denemarken.

8) Pieter Lastman leefde van 1583—1633.

9) Jan Pynas leefde van 1583—1631.

10) Abraham Bloemaert, geb. te Gorcum in 1564, is in 1651 te Utrecht gestorven.

11) Gerard Honthorst (1592—1656) heeft met H. in betrekking gestaan. Twee brieven van hem aan H. zijn in Oud-Holland (IX, 194, 195) uitgegeven.

12) Hendrik ter Brugghen leefde van 1587—1629.

13) Dirk van Baburen werkte in het eerste gedeelte van den 17den eeuw.

14) Evert Crynsz. van der Maes (geb. 1577) woonde in den Haag, waar hij in 1631 deken en in 1656 hoofdman van het St. Lucasgilde was.

Antverpienses Snyderium [1]), ζωγraphum, Abrahamum Ianssenium [2]), Dyckium [3]), alios plerosque summos artifices et mihi familiares nisi nomine tenus non attingam [a]); omnium coryphaeum et Apellem Petrum Paulu'm Rubenium [4]) inter orbis nostri miracula colloco, pictorem omnibus literis eruditum, quod Pamphili Macedonis supra elogium fuit [5]), virum denique, quem Hispaniae Principes reipublicae admovendo non soli natum pluteo docuerunt, sed et ampliora spatia laudis meritum divini ingenii dotes utilitati publicae imputare iusserunt, postquam oblectationem abunde procurasset. Non evasit sane Italorum invidiam, at neque, si diis placet, Britannorum, qui coemendis tabulis exoticis peritiam de Rubenio iudicandi adeptos se praesumunt. Sed has nebulas quoties suo sole non discussit! Equidem sic semper statui, non extare, ne extra Belgium quidem, nec facile extiturum, qui vel inventionis copiâ, vel formarum audacissimâ venustate, vel omnium picturae generum perfectâ varietate conferri cum isto mereatur. Nam et regiunculis, nuper in secessum ruris a contagio urbis exactus, pari ubertate ac gratiâ operam dedit. Quanti voluminis argumentum sit, quae penicillo solus edidit, stylo assequi? Certe nec huius operae capacem ullum existimo praeter ipsum Rubenium, quem hanc tabu-

---

a) Bij dezen zin staat in marg.: Steenwyck.

---

1) Frans Snijders leefde van 1579 tot 1657.

2) Abraham Janssens leefde van 1575—1632.

3) Antonie van Dyck (1599—1641) heeft H. den 28sten Jan. 1632 geschilderd (Dagb., 20); het portret werd opgenomen in de Icones. Zie ook Gedichten, II, 234, 235; IV, 76.

4) Er zijn 2 brieven van H. aan Rubbens (1577—1640), de eene van Nov. 1635, de andere van Juli 1639; zij handelen beide voor een groot deel over het huis, dat H. liet bouwen. (Vgl. Oud-Holland, IX, 196—198.)

5) Zie de aanhaling uit Plinius op blz. 62.

larum suarum tabulam, optimam sui effigiem, orbi dedicare saepius optavi, nec, si amicitiâ viri, quam temporum calamitas hactenus invidit, uti potuissem, monere desiissem. De multis unam videor mihi perpetuo ob oculos habere, quam inter magnificam supellectilem vir amicus Nicolaus Sohierus [1]) Amstelodami spectandam aliquando exhibuit; Medusae abscissum caput est, anguibus, qui de capillitio nascuntur, implicatum. In eo pulcherrimae mulieris gratiosum adhuc, et recenti morte tamen foedissimorumque reptilium involucro horridum aspectum tam ineffabili industriâ miscuit, ut subito terrore perculsum spectatorem (velari nempe tabella solet) ipsâ tamen rei diritate, quod vividâ venustâque, delectet. Sed haec domi amicorum potius quam meae laudanti succurrit lepidum Teutonorum legati verbum [a]), qui, cum in foro Romano magni scilicet pretii tabula exhiberetur, pastorem senem referens cum baculo, interrogatus, quanti eum existimaret, respondit (sane pro candore gentis), sibi donari nolle talem vivum verumque. Ite pulchrarum rerum ex horrore aestimatores, si quis eâdem mihi vocis elegantiâ caedes et sanguinem praecinere amet, quâ festivitates, iocos risusque valeat, illum ego ne simul ac dictione, ut me oblectet, rogem. Res pulchras aliquis minus eleganter, foedas nemo iucunde expresserit.

Restant non ultimi pictorum, qui in vultibus hominum versantur, eo fortean minus admirandi, quod uni corporis extremae parti collectis viribus incum-

---

a) In marg.: Plin. lib. 35. c. 4 (= c. 8).

---

1) Nicolaas Sohier was van Fransche afkomst en een rijk koopman te Amsterdam. Hij was gehuwd met Susanne Hellemans, de schoonzuster van Hooft. (Vgl. De Navorscher, 1880, blz. 56.)

bant; nobiles tamen usuique humano soli maxime necessarii, quod ipsorum operâ quodammodo non morimur et cum proavis atavisque posteri confabulamur; voluptate tantopere mihi charâ, ut nihil iucundius accidere possit, quam si, lectâ vel auditâ cuiusque, sive probi vel improbi, mortalis vitâ moribusque (quarum rerum historiis unice capior) expressos picturâ vultus contemplari detur. Physionomiam enim, quidquid obstrepatur, singulare animi indicium dare, non tam praeceptis aliorum, quam usu proprio multâque attentione didici.

Claruit hac picturâ, et adhuc superstes claret, concivis meus Paullus Ravesteinius [1]), aliqua tamen se inferior, postquam ex Italia diu redux nobili ac recenti quondam genio vernaculum quiddam, quasi τῆς παλαιᾶς ζύμης, immiscere coepit. Etenim, qui candor viri est, fatentem vidi, cum paternae domi meae tabulam olim sibi elaboratam contrectasset, non hodie se praesumpturum paria secum facere, nedum excedere, quae iuvenis praestitisset. Sed quid ego in secundis haereo? Omnium in hoc genere primatem Michaelem Mireveldium [2]) nominare sufficiat, ne caeterorum ratio habeatur. Quis hic sit quantusque, non Delphi, non Batavi, non Belgium, non Europa dumtaxat, sed orbis, ut opinor, universus abunde novit. Holbenium [3]), Purbenium [4]), alios maiores nostri possederunt, singulos, dii boni! perpetuâ ad-

---

1) H. vergist zich in den voornaam; hij bedoelt Jan van Ravesteyn, die in 1598 in het St. Lucasgilde van 's Gravenhage werd opgenomen en in 1657 stierf.

2) Michiel Jansz. van Mierevelt (1567—1641) van Delft heeft H.'s portret geschilderd; eene gravure daarnaar versiert de Otia (1625). H. schreef een lijkdicht op Mierevelt (Gedichten, III, 161).

3) H. verheugde zich later zeer over een portret van Erasmus door Holbein (1497—1543), dat hem door den graaf De Brienne werd geschonken. (Vgl. Gedichten op 25 Oct. 1662.)

4) Frans Pourbus de oude (1545—1581) woonde te Antwerpen.

miratione dignos, sed quibus parem se Mireveldius meus dum ubique praestat, etiam hac superare contendam, quod (uno verbo) nemo dissimilem sui, nemo aberrantem scopo, nemo a linea, quod dicitur, excedentem vidit. Plerique nimio, ut solet, studio vim et ingeniolo suo et veritati facientes, in affectationem dilabuntur simplicique naturae, quam imitari se maxime arbitrantur, personam induunt, oculis violentam vivacitatem, naso rigidum tumorem, ori fictam elegantiam, quae loquenti accedat, collo et pectori nescio quam prave receptam intorsionem, ut, qui hic adspiciat, quaerat se in vultu suo et fere mutato nomine de se fabulam narrari existimet; denique, quod omni de imitatione verissime M. Seneca pronunciavit [a]): Semper citra veritatem est similitudo; ut his Taciti praeclaris verbis notare soleam, patere breve confinium artis et falsi [1]), dum se destruit nimia quadam industria et virtuti propior in vitium cedit. Mireveldii omnis in natura ars est, omnis in arte natura. Neque obscura ratio est; facit enim, quod, si omnes faciant, minus hodie turbarum, minus crepusculi sit. Veritatem sequitur et, ut simplicem huius vultum esse supra diximus, etiam assequitur, dum ornatissimam suo cultu, omni adscititio expertem servat, suis interim partibus eximie functus et carnis, quam pauci exprimunt, mollitiem exequutus artificio vix imitabili. Vitam viri si videas et mores, picturam referunt; formâ, gestu, loquelâ simplici res arduas tractat et post inscitiam consulto latens doctissimis negotium facessit. Iam, ut rerum humanarum omnium est incrementum quoddam et statio et deliquium, anni

---

a) In marg.: Praef. in Controv.

---

1) Ann., IV, 58.

sunt, cum et vir tantus deficere sibi coepit et, quod de Ravesteinio dicebam, vegetae aetatis opera admirari magis quam assequi. Sed hoc pacto semper, ut de omnibus palmam servet et vel sic defectu suo doceat, quantopere peritissimos omni aetate excesserit; quo ut superstitem diu famae ac virtuti suae conservemus, non optare nequeo, viri magni, quod honori duco, non de vulgatis amicus.

In triariis consulto reservavi nobile par adolescentum Leidensium, quos aequare solos si dixero quae in tot magnis mortalibus portenta designavi, aliquid adhuc infra merita istorum statuero, si superaturos brevi, nihil spei addidero, quam de stupendis initiis prudentissimi quique praeceperunt. Natalem utriusque si considero, nullum gravius argumentum dari puto adversus sanguinis nobilitatem, quâ solâ, ut fit, iactabundos homines lepide repressos memini ab Italorum acutissimo, Traiano Boccalino [1]), prudentissimae purissimaeque dictionis autore moderno, qui, fictâ generosi corporis anatome, cum ab astantibus medicis diligenter inspectae venae essent, negatum ait communi suffragio, in sanguine sitam nobilitatem esse, comperto nihil istum a plebeii hominis, aut rustici discrepare. Adolescentum meorum alter acupictorem de plebe virum, alter molitoren sane non eiusdem farinae patrem habet. Ab his aratris monstra duo ingeniorum et sollertiae prodire, quis non obstupescat? Si praeceptores quaero, quibus usos puellos constat, vix vulgi supra laudem evectos homines invenio, quales nempe res tenuis parentum viliore pretio tironibus assignavit, quique, si in conspectum hodie discipulorum veniant, eodem rubore confundantur,

---

1) Trajano Boccalini (1556—1613) was krijgsman en satirisch dichter. Zijn Ragguaglj di Parnaso, centuria prima, zag in 1612 te Venetië het licht; de centuria secunda volgde in 1613.

quo confusos credo, qui ad poesin Virgilium, ad oratoriam Ciceronem, ad mathesin Archimedem primi instituerant. Ut suum cuique tribuam, nec alterum laedam tamen, (mea enim quid interest?) nihil praeceptoribus debent, ingenio omnia, ut, si nemine praeeunte relicti olim sibi fuissent et pingendi forte impetum cepissent, eodem evasuros fuisse persuadear, quo nunc, ut falso creditur, manu ducti adscenderunt.

Priori, quem acupictoris filium dicebam, Ioanni Livio, alteri, cuius a moletrinâ prosapiam derivavi, Rembrantio nomen est; imberbi utrique et, si corporis aut faciei speciem attendas, pueritiae quam iuventae propiori. Non est virium mearum, ut nec huius instituti, opera et industriam singulorum percensere. Quod de Rubenio optabam, ab his praecipue quoque usurpatum velim, opus operum suorum ut formarent, tabularum tabulam, quâ, artificii sui quisque modestâ mentione factâ, illud omnis aevi miraculo simul et compendio demonstraret, quâ ratione, quo iudicio singula construxisset, ordinasset, elaborasset. Ego de singulis sic perfunctorie pronunciare audebo, Rembrantium iudicio et affectuum vivacitate Livio praestare, hunc alteri inventionis et quâdam audacium argumentorum formarumque superbiâ. Nam et animo iuvenili nihil hic nisi grande et magnificum spirans, obiectarum formarum magnitudinem non tam adaequat libenter, quam exsuperat; ille, suae se industriae involvens, in minorem tabulam conferre amat et compendio effectum dare, quod in amplissimis aliorum frustra quaeras. Judae poenitentis tabulam [1]) nummosque argenteos, precium innocentis Domini ad pontificem referentis, omnium instar esse volo. Accedat

1) Zie over die schilderij Emile Michel in de Revue des deux Mondes van 15 Dec. 1891, blz. 650—652.

Italia omnis et quidquid ab ultimâ antiquitate speciosi superest aut mirandi. Unius Judae desperati gestum, ut omittam tot in uno opere stupendas formas, unius, inquam, Judae furentis, eiulantis, deprecantis veniam, nec sperantis tamen, aut spem vultu servantis, faciem horridam, laniatos crines, scissam vestem, intorta brachia, manus ad sanguinem compressas, genu temero impetu prostratum, corpus omne miserandâ atrocitate convolutum omni saeculorum elegantiae oppono et scire inscitissimos mortales cupio, qui, quod alibi insectati sumus, nihil effici magis quam dici hodie autumant, quod non dictum prius et effectum vetustas viderit. Aio enim nulli aut Protogeni, aut Apelli, aut Parrhasio in mentem venisse, nec, si redeant, venire posse, quae (obstupesco referens) adolescens, Batavus, molitor, imberbis uno in homine collegit singula et universa expressit. Macte vero, mi Rembranti, non Ilium in Italiam tanti, non omnem Asiam portasse fuit, quanti Graeciae et Italiae summam laudem in Batavos pertractam ab homine Batavo, urbis patriae vix adhuc pomoeria egresso.

De Livio supra in transcursu praefatus satis indicasse videor, quo charactere sit: magni animi puer et, si vitalis fuerit, a quo nescio quid non summi expectandum. Iudicio pollet in re quâlibet acri, profundo et supra virilitatem maturo, cuius inter confabulandum periculo non semel facto, unum illud improbare soleo, quod, nimiâ quâdam sui fiduciâ rigidum, reprehensionem omnem aut plane recuset, aut admissam aegre patiatur; vitio, omni quidem aetati magnopere noxio, adolescentiae vere pernicioso, ut fere *μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ Φύραμα ζυμοῖ* [a]), et, qui huic vicino vitio tenentur *ἐνεργικῶς*, in sacris dicuntur *ἑαυ-*

a) In marg.: Corinth. 2. (sic) I, 5, 6.

τοὺς φρεναπατᾷν [a]). Magnum sapientiae compendium fecit, qui, tribuisse cuique deum ratus, parcâ quod satis est manu [1]), omnium vero neminem compotem extitisse, cuivus mollem animum atque ingenium docile submittens, a nemine non doceri aliquid persuasum habet. Operum praeclari adolescentis immensa pro aetate seges est, nec temere, si autorem cum tot tabulis conferas, in animum inducere possis, tam tenuis trunci tam uberes fructus exstare. Exprimendis vultibus ad miraculum ivit et, si fraenari grandis ille atque indomitus ingenii impetus possit, qui spe nunc et audaciâ naturam omnem amplectavit, nihil iniqui suaserit, qui, ut huic potissimum parti, tanquam totius hominis, corporis, inquam, animique mirabili compendio incumbat, autor sit. In historiis enim, ut vulgo loquimur, summus utique et mirandus artifex vividam Rembrantii inventionem non facile assequetur. Est apud Principem meum Turcici quasi ducis effigies ad Batavi cuiuspiam caput expressa; est apud Brouartium [2]) senilis, quasi philosophi, et rugata facies; apud Gheinium iuvenilis, ni fallor, una atque altera; apud Sohierium variae neque adeo nuper a puero efformatae; opera, sic autorem diu incolumem habeamus! ingentis pretii artificiique incomparabilis. Vultus mei (quod hic obiter memorare libet), cum adhuc homini ignotus forte aliquando cum fratre accessissem, depingendi tantum desiderium cepit, ut, postquam mei copiam non invitus roganti addixissem, modo Hagam commeare ac domi meae deversari tantisper vellet, paucis post diebus advolans negaverit, se ab eo tempore vel dormientem quietâ

---

a) In marg.: Ibid. (sic) Gal., 6. 3.

---

1) Hor. Carm., III, 16, 44.
2) Zeker Thomas Brouart; zie blz. 26.

nocte, vel vigilem animo defaecato et ad studia sua idoneo usum fuisse; adeo mei imaginem perpetuo praesenti specie obversantem adegisse tandem, ut morae impatiens satiandi impetus occasionem amplexum iret, stupendo imaginationis effectu, praecipue quod ad depingendum ex vivo quempiam non nisi invitus et reluctante genio adigi consuevisset. Iam hyems cum esset et brevissima diei spatia, nec occupatus ipse satis otii, quod impertirer, haberem, contentus vestimenta et nudas manus, profecto elaboratissimae elegantiae, repraesentasse ac vultum usque in veris initia differre, neque tum temperavit sibi, quin praefixum diem longe anticiparet. Tabulam [1]) denique tanti ardoris vestigia prae se ferentem absolvit, qualem in deliciis, eximii autoris gratiâ, perpetuo habiturus sum; Mireveldius vero aliique infiniti summâ cum admiratione quotidie contemplantur, quanquam cogitabundo vultu genii mei alacritatem minus commode expressam aliqui causentur, quod, ut fatear, mihi imputandum moneo, qui circa tempestatem illam rei familiari seriae et gravis momenti implicitus, quas animo condebam curas vultu, ut fit, oculisque non obscure praeferebam.

Tam praeclaris adolescentibus, quorum a mentione vix me avello, unum illud vitio rursum nequeo non vertere, quod, ut Livio iam exprobrabam, se secure contenti hactenus Italiam tanti non putant, cui lustrandae paucos menses opus habeant impendere. Est haec scilicet quaedam in tam magnis ingeniis mixtura dementiae, quam qui animis iuvenibus eruat, nae, quod ad artis perfectionem his unice deest, abunde contulerit. O si cum Urbinatibus [2]) ac Bonarocciis [3]) initâ,

---

1) Zie een versje van H. op dit portret van hem door Jan Lievens (1607—1674), Gedichten, II, 235. Vgl. ook t. a. p., 305, Noot.

2) Raphaël.

3) Michel Angelo.

quam velim, familiaritate devorare tot oculis ingentium animarum monumenta satagant, quam brevi et exsuperare istaec omnia et arcessere in Hollandiam suam Italos valeant, homines ad consummationem artis, si se norint, nati! Sed ne praetextum quoque sileam, quo se velare solent, et, quantum hoc est desidiae, excusare, aiunt florentibus annis, quorum inprimis ratio habenda sit, non satis otii esse, quod peregrinatione perdant; tum, quae regum hodie ac principum Cisalpinorum picturae avida dilectio est ac delectus, potissimas Italiae tabulas extra Italiam visi, quaeque sparsim ibi magnâ cum molestiâ indages, cumulatim hic et ad satietatem offerri. Quam sese sic opportune purgent, non libet expendere. Testari cogor non vidisse me parem diligentiam aut assiduitatem ullo in hominum genere, studio vel aetate. Revera enim ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν [a]), hoc agunt unice nec, quo ad miraculum nihil desit, adolescentiae vel innoxiis oblectamentis, quia temporis dispendiis, afficiuntur magis, quam si annorum saturos senes videas et haec futilia quaeque praeexpertos. Quam improbi laboris indefessam pertinaciam utcumque magnos subito profectus spondeat, moderari egregios adolescentes saepenumero [b]) optavi et corpusculorum, quibus a sedentaria vitâ iam nunc parum firmis aut robustis utuntur, suam quoque rationem habere.

Qui haec forte picturae studiosi legunt, dudum a me exigere opinor, ut Ioannem Torrentium [1]) intactum abire non sinam. Nec facile mihi tempero, quin, ad picturam hominis quod attinet, paucis ex-

a) In marg.: Ad Ephes.
b) Het HS. heeft: saepenenumero.

1) Torrentius werd in 1589 geboren. Hij woonde te Haarlem en is daar een tijd lang gevangen gezet en later naar Engeland uitgeweken. In 1644 is hij gestorven.

ponam, arbitrari me, in exprimendis inanimatis monstri similem esse, nec temere extiturum, qui vitrea illa et stannea et fictilia et ferrea lucida fere nec, ut hactenus pene creditum fuit, sub potestate penicilli nata tantâ vi simul atque accurato genere elegantiae repraesentet. Non sum nescius Gheinii patris invidiam commovisse operum horum sane, ut in rebus novis accidit, immensa vulgi praeconia et certamen artis etiam aliquando Torrentio obtulisse ambitiosulum senem, cum arrogantius quaedam et in despectum omnium artificum de novo Apelle suo iactantes asseclas audivisset, quin tabellam quoque cum admirandis illis componendam acerrimo impetu sub extremos vitae dies edidisse. Sed qui nec utriusque opera collata vidi nec, si vidissem, ardui discriminis censuram usurpare audeam, de utroque summam animo opinionem servans, illud quodammodo asserere non dubitem, nihil in Geiniacis reperiri, cuius ratio aut methodus peritiores fugiat, Torrentium ambiguas omnium mentes exercere et hactenus quidem frustra disceptantes, quo insolenti genere colorum, olei et, si diis placet, penicillorum utatur. Quâ fluctuantium incertitudine arreptâ vel autor ipse, callidae hypocriseos artifex, vel hominis ignarissimi plerique clientes vulgare stolide sustinuerunt, colores ipsos, dum ab illâ quasi divinâ manu teruntur, edere quid nescio musici et harmonici, quale de coelorum rotis pari veritate philosophi quidam venditarunt. Nam, ut vulgo fit, ab applausu in admirationem, hinc in stuporem, denique in miraculorum assertionem abrepti fuere, ut et narranti domino (eo enim vocabulo sanctus impostor a cultoribus compellari meruit), enthusiasmo se quodam coelesti tam ignotae artis donum subito adeptum, tanquam sacrae paginae adstipulentur, cum profecto, si quae hic inspiratio praevia est, manca fuerit necesse sit et potiore mysterii parte defecerit.

Hominum enim aut caeterorum quorumvis animalium formandorum tam pudende rudis est, ut, quae pari cum primis illis veneratione censeri volunt, peritissimi vix adspectu dignentur. Quo et ipse praeiudicio semper ista consideravi, inter doctiores neutiquam aestimandus. Vitae morumque hominis nihil est necesse Catonem ut agamus. Qui in reum, fortean saeviuscule, animadverterunt Harlemii rectores, illud sane elicuerunt hominem probri plenum, corruptelis adulteriisque famosum [a]), denique ἀντίθεόν τινα καὶ πλάνον [b]), eo dementiae nascentem sectam adduxisse, ut iam et vitia sua in virtutibus collocasset et impietatem religioso quodam cultu procurasset adorari. Utor superstitiosis vocabulis in re turpissimâ, quam religione velatam scio, adeo quidem, ut exspirantes quosdam in desperato vitae articulo Torrentium (horreo referens) sospitatorem inclamasse constet. Caeteri, civilis dumtaxat, cultus ridicula mentio est. Aiunt tonsori operam danti domino nudatis capitibus sectatorum quatuor pluresve ministrare, calidam, fomenta, pectinem, calamistra curare, famulitio tam proclivi, ut certantes de honore videas et summâ cum reverentiâ domini illud vocabulum (quo Gallice regem salutamus) identidem usurpantes, meâ quidem non admiratione perpetuâ, sed stupore, qui percontatus non semel a prudentioribus, ut videbantur, quid tantopere mirandi in homine idiotâ comperissent, aut cuius tandem beneficii exspectatione ducerentur, rimari adhuc non potui, extare praeter unicam picturam doctrinae quidquam vel sapientiae, quâ vel modice cordatos mortales affici non indigneris. Fatentur linguarum omnium et literarum post vernaculam rudem esse, studiis nec sacris, nec profanis unquam vacasse, doctissimis interim

a) In marg.: Sueton. Claud. 16.
b) In marg.: Chrysost. in Math.

doctiorem nihil ignorare. Ipsum si interroges, fastidioso quodam genere modestiae deprimentem se invenias et affectatulâ, quâ pollet, facundiâ omnium rerum inscitiam profitentem. Talem domi paternae meae observavi, cum aliquando, stipatus aliquot non infimae conditionis aut ingenii viris, studiose me adiret (meum enim valde gratiosum nomen apud summum philosophum, etiam ignoti, semper fuisse referunt), visendae quasi machinae speculatoriae gratiâ, quâ rerum foris obiectarum species in occluso loco candidae tabellae inducuntur; eâ enim tum ex Anglia et a Drebbelio nuper redux exactissimâ et summâ cum oblectatione pictorum utebar. Hic Torrentius, humilem quam dixi modestiam et morum civilitatem ubique prae se ferens, fluxis imaginibus quasi per admirationem intentior, rogare me, ecquid homunculi, quos in tabulâ adspiciebat, extra triclinium vivi obversarentur. Cum affirmassem promptior et, ut fit, oblectandis amicis obiectorum diversitate occupatior, mox egressi simplicem quaestionem et in re nulli non hodie manifestâ simulatam inscitiam expendens, suspicari non vane coepi, peritum fucum eius maxime inventi esse, quod nescire penitus videri curasset. Quin adstipulantibus Gheiniis contendere deinceps ausus fui, hoc praecipue adminiculo instructum hominem vafrum consecutum in pictura fuisse, quod ἐνθουσιασμῷ popellus imputare suo more et iudicio amasset. Suspicionem hactenus firmat hinc picturae Torrentii cum his umbris proxima similitudo, tum artis eius ad obiecti veritatem τὸ ἀνέλεγκτον, τὸ, ut asserunt, ἀνελλιπὲς, de quo securos omni modo spectatores volunt. Nec satis miror, quâ socordiâ tot pictores nostri iucundae sibi rei perinde atque utilis auxilium neglexerint hactenus, vel ignorarint.

At me suavissimae tot imaginum imaginationi plus satis immoratum redire tandem ad institutum decet,

postquam appendiculae loco picturae contextui subiecero, quo non ita pridem (anno ni fallor CIƆIƆCXXIIX) studio contermino incalui [1]). Hoc picturae, ut ita dicam, cereae fuit, cum, nescio quo impetu aeneis plumbeisque numismatis oblectatus, eodem in fusoriam artem incubuissem, at tandem alieni operis pertaesus archetypa meâ manu efformare coepissem, exemplo partim nobilissimi, quod gloriari soleo, concivis mei Ioannis Secundi [2]) Hagiensis, quem uno saeculo me superiorem iisdem studiis poeseos, picturae, musices atque huius demum plastices pariter affectum observo. Sed sculptoria vere fuit, quam ipse exercuit, artificio maiore, quod minus reparabile, postquam incautiore scalpello festinatum aut, ut proprie dicam, profundius erratum est. Molliori lapide Germanico cinericeo ad hanc rem utuntur, quem et Secundo usurpatum video ex archetypis magni vatis, quae a celeberrimi pictoris Scorellii [3]) nepote Cornelio Sipenessio dono accepta in deliciis asservo, cum fusilibus nonnullis eiusdem, in quibus singulis florentissimum viri ingenium et eundem, qui in carmine elucet, coelestem genium agnosco. Nec, si quod sentio vere proloquar, vidisse me statuo huiusmodi operum, quae cum istis comparari posse iudicaverim, ut hac etiam arte, quod de poetica testatus Beza est [4]), sic Secundus praestiterit, secundus ut sit nemini. Ego marmore intacto cereis adhaesi. Et naturâ partim duce tyrocinium artis evasi, praeitore Adriano Rattermontio aurifice, de quo, si forte

---

1) H. was reeds in 1611 met boetseeren en gieten begonnen (Dagb., 8).

2) Janus Secundus leefde van 1511—1536.

3) Jan van Scorel leefde van 1495—1562.

4) Theodorus Beza heeft Janus Secundus geprezen in een Latijnsch gedicht, dat in de uitgave van Scriverius is opgenomen.

dicendi occasio deinceps posset non dari, hic pronunciare libet, summae industriae atque iudicii virum, exactissimae autem et nitidissimae manus artificem inter miracula mechanices non immerito haberi, eoque nomine semper mihi charum fuisse et futurum, quamdiu ero ipse, quem amicitiâ suâ et observantiâ a pueris dignatus est. Sed hic etiam vis iniqua fati studio ferventi obstitit et, ut infirmis oculis parcerem, ablactare me quodammodo ab his deliciis debui, quibus, ut picturâ caeterisque disciplinis, quae ab acie luminum pendent, poteram, ni fallor, amicorum iudiciis excedere vulgi modulum, nisi ad magis necessarios usus reservanda visio fuisset et, uti *τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*, a iucundis ad utilia, quo sponte suâ vix homines commeant, necessitate compulsus essem. Ergo paucissima exstant sigilla manus meae; quae exstant, citra dedecus autoris in manibus peritiorum versari existimare audeo. Unum, quo effigiem Caroli V Caesaris expressi, etiam summus poetarum Barlaeus epigrammate prosecutus est, cuius, ni fallor, in poematis viri doctissimi exemplum extat [1]). Atque hactenus docere satis habui, quam, si manibus sustentanda vita fuisset, neque hic ope divinâ destituerer, ut, quem parenti his in rebus propositum fuisse scopum dixi, praecipuum illum fructum omittam, quod in arte quâlibet modice exercitati iudicio statim super caeteros valeamus, inexerciti plerumque in foedissimos errores publice impingamus.

Ibat in Decembrem annus CIƆIƆCXI, in quo hactenus versamur, cum recentium induciarum, quas cum Hispano respublica pepigerat, plurimis capitibus inobservantia suasit ad Archiduces ablegare, qui tot

---

1) Het is getiteld: In effigiem Caroli Quinti Caesaris a Constantino Hvgenio metallo donatum (vgl. Barlaei Poemata, 1655, II, 130).

querelarum finem posceret. Privati enim in possessiones avitas postliminio reversuri, quo iustiore caussâ niterentur, segnius expediebantur et, exhausti plerique iudiciorum impensis, succumbere tandem eligebant quam triumpho incumbere, cui prosequendo pares non essent. Ab odio partium et religionis tantum nefas iustitia patiebatur, secus quam pactum esset induciarum articulis, quibus citra iudicii formam vindicare cuilibet liberum erat quibus ex iure belli fisco annotatis hactenus caruisset. Iam nec intra vulgum iniquitas et mala fides stetit; in Auriacos Principes, Philippum Gulielmum et Mauritium pari insolentiâ saevitum fuit. Hi salinarum in Burgundiae comitatu ex paternâ haereditate [1]) pro parte tertiâ cum Archiducibus domini, fodinarum sane locupletium et quarum annui lautissimi reditus sunt, ad communis rei administrationem aut locationem adeo non admittebantur, ut ipsi ad quinque millia aureorum supra quadraginta locationis offerentes repulsam utique ferrent et a legum beneficio, quibus socium rei communis, quod citra damnum societatis fiat, conductionem offerentem omnibus praeferri constat, frivolis exceptionibus submoverentur, refragantibus utriusque partium iuris peritis, qui Mechliniae, Bruxellis, Hagae, alibi ex professo consulti, unanimi suffragio causae Principum adstipulabantur. Totum Philippi Gulielmi Principis negotium erat, sed cum hic vel taedio litium, vel, quod res est, reverentiâ Archiducum instare iuri suo negligeret, visus est Mauritius, cuius adversarii rationem Hispania prae caeteris habitura esset, cum praecipue a spe successionis non alienus curare rem domesticam videretur. Legationi delectus prae caeteris parens

---

1) Zie over de bezittingen van het Huis van Oranje in Bourgondië: De Navorscher, 1893, blz. 125—128.

meus fuit [1]), utpote natione Brabantus, Auriacae domus antiquus cliens, aulae Bruxellensis a iuventate gnarus et, quod filius addo, rerum publicarum, politicarum, aulicarum, militarium ex aequo veteranus. Me solum comitem nescio adhuc cur adsciverit, nisi quod, provectior aliquantum fratre Mauritio, paucarum hebdomadum intermissionem viderer citra grande literarum dispendium laturus et aequari cum illo sic posse, qui, a tergo relictus, metus erat, ne animum forte desponderet. Videor in laude propriâ foede versari, sed hanc semel veniam dari postulo scribenti me mihi et meis, nec extranei lectoris vel invidiam timenti, vel gratiam exoranti. At pene quot hebdomadae legationi destinatae, tot menses periere, nil proficientibus viri diligentissimi tot laboriosis officiis, rogationibus, instantiis. Sic aulae Hispano-Burgundicae fastus exigebat, sic et avita consuetudo ferebat tarde expediri, qui vel aequissima postularent, donec instantibus serio Ordinibus et submissis in adversarios minacibus monitis, quocumque pacto rediret, patri iniungentibus, rediit tandem sub initia Februarii sequentis anni, rebus moleste, sed adeo ex voto gestis, ut, quorum praecipue negotium erat, Auriaci Principes, quam acceptâ sibi utilique operâ functus esset, non contemnendâ gratitudine testarentur. Bruxellis ad Archiducem in primis, mox in consessibus ibi amplissimis ordinum, consiliorum ac magistratuum Bruxellensium, Mechliniensium, Antverpiensium verba fecerat tantâ cum laude verae, non scholasticae, quam detestabatur, facundiae, ut encomiorum, quibus modestiam viri passim incessebant, memoriam ne nunc quidem amiserim [a]).

a) In marg.: Insere de obmutescentibus.

1) Den 25sten November 1611 ging Christiaan H. met den 15jarigen Constantijn naar Brussel; den 30sten Jan. 1612 reisde hij weer af (Dagb., 8).

Me, ut ex itinere occasio oblata esset, exercere versiculis pangendis, aut eiusmodi oblectamentis curabat. Etiam quid in literis, quid in re musicâ valerem, ostentare peritioribus amabat, unde sparso rumore de puello Batavo non inepto (quod satis ad prodigium Brabantis erat), nescio an sit Iesuita rector, quem obambulantes forte invisebamus, inductus fuerit rogare patrem obnixe, traderet me ipsorum disciplinae in annos paucos, de religione securum, cuius gratiâ nihil puero molestiae facessi pateretur. Memini certe, cum quasi annuenti similis pater ad me conversus, ecquid commorari apud viros doctissimos eligerem, rogaret et a negante extemporaneum versiculum exigeret, quo patriae amorem omni optimae regioni testarer anteferre, turbatum, ut opinor, praesentiâ viri venerandi obmutuisse et, quod male deinceps urebat animi puerilis ambitiuncula, nequiisse a praesentibus Musis elicere, Dulcior est omni patria sola solo, vel huiusmodi subitaneum quiddam, quorum occasione, ut fit, elapsâ affatim succurrebat. Diversabamur Bruxellis cum omni comitatu apud Raphaelem [1]) pictorem senem (contiguas enim aedes aulae incolebat), Michaelis Coxii clarissimi pictoris filium. Hic me, delineantem aliquid quotidie, aut calamo aut carbone ludentem, alioqui morosus senex benigne amplexus, etiam qua posset adiutum praeceptionibusque utilibus instructum, tandem asservare delineatum voluit et negotio dato iuveni, tum discipulo, posthaec, ut relatum fuit, in artificem egregium promoto, vultum meum efformari suis auspiciis curavit eâ in tabulâ, quam, defuncto non nuper ipso, ab humanitate

---

1) Raphael van Coxie (1540—1616), geb. te Mechelen, woonde sinds 1586 te Brussel. Hij was een bekend historieschilder, evenals zijn vader Michel (1499—1592).

viduae, magni anaglyptae Jonghelinii [1]) filiae, parentes tandem recuperarunt, imperfectum quidem, cum discessu nostro abruptum fuisset, sed aetatis illius meae speciem et studia (cum citbarâ enim est) vivide repraesentantem. Hanc tetrasticho etiam Latino, nescio an impulsore patre, an sponte meâ inscripseram [2]) et, ut praecocium spectatores avidi plerumque mortales sunt, hoc solo nomine Bruxellensibus non vulgari in pretio eram, ut, cum innotescere coepissem peregrinis, caeterae laudis et amoris curriculum profectione in Hollandiam abrumperetur [a]).

Reducem pater antiquo ludo diligenter inclusit et, iniectâ fratris aemulatione, quem credibile esset trimestri pene toto egregie praevectum esse, resumendis viribus calide exacuit [b]). Ipsum nova statim legatiuncula ad Zelandos avocavit, quasi ex appendice itineris Brabantici, cum inundatorum agrorum ad Lilloum partiarii, inter quos Archiduces recensebantur, serio institissent, quo sibi ex contractu induciarum liceret exclusis aquis aggere iterum circumdare avitas haereditates, consentientibus omnium provinciarum Ordinibus praeter Zelandos, qui id sua plurimum interesse rati ac proinde cunctabundi, compellandi caeterorum nomine publice videbantur monendique, ne obsistere diutius negotio vellent, a quo, ut et Principis Mauritii et architectonum castrensium examine constabat, plus compendii respublica quam detrimenti latura esset. Egressum optimum parentem e consilio Ordinum Zelandiae subito so-

a) In marg.: Carosse renversé au retour.
b) In marg.: CIↃIↃCXII.

1) Jacob Jonghelinck (1530—1606) van Antwerpen was een bekend graveur van medailles en zegels. Zijne dochter Anna was de derde vrouw van Raphael van Coxie.
2) Dit versje is verloren gegaan.

lennis morbus arthriticus, quocum unice conflictabatur, incedentem corripuit miserumque vanâ de spe excussit, quam ex quadruplici in annum venae sectione adeo palam conceperat, ut, ad Archiducem Albertum quoque rumore delato, avide, dum ibi esset, interrogaretur, ecquid hoc remedio tueri se confideret. Nam et Principem hunc eâdem valetudine misere affectum, vulgo pernotum fuit. Patri vero, cum praedicantem repetitas sanguinis missiones audiret, respondit, non facere ad corporis sui conditionem tam frequentes evacuationes; reverâ enim brevis ac tenerrimae staturae, macilentus, exanguis erat, ut eâ quidem tempestate vix in publicum prodiret, nisi sacrorum rituum caussâ, quorum cultui, ut constat, religiose addictus fuit. Ego, dum in tristibus istis versor, toties dirissimorum chari patris cruciatuum afflictus testis, nequeo non fateri saepius timuisse, ne ex traduce, quod raro fallit, immanis morbi haeres aliquando cum fratre agnoscar, uti quidem qui viret in foliis venit ex radicibus humor, et patrii in natos abeunt cum semine morbi. Temperantiâ quidem tempestive me armavi, (nam et pueritiâ totâ atque adolescentiâ abstemius vini naturâ fui, nec unquam postea ad ebrietatem compellere me potui aut compelli), sed an sic quoque fallendae naturae potestas futura sit, magis quotidie ambigo, postquam subinde pedum pollices incalescere eiusmodi puncturis sensi, quas in podagrae praesagiis medicorum filii habent, et ex febricitantis urinâ quondam [a]) [1]) portendit

a) In marg.: 1626.

1) H. is bijna den geheelen zomer van het jaar 1626 ziek geweest; hij had voortdurend koorts en kon den Prins niet naar het leger volgen, wat hem des te meer leed deed, omdat hij kort geleden 's Prinsen secretaris was geworden (vgl. Gedichten, II, 154).

Christianus Romphius[1]), magni nominis Friderici Bohemiae Regis archiatros, diffusâ eruditione mihi percharus, rem miram fore, si arthritidem senex evadam. Evadam certe, si sic Deo visum erit; non evadam, si castigationum, quas aeternas merui, solis temporariis coercere mortalitatis meae vitia dignabitur. Sane πιστός ἔστι, οὔτε ἐάσει με πειρασθῆναι ὑπὲρ ἃ δύναμαι, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαί με ὑπενεγκεῖν[a]). Miserum parentem, ad quem revertor, Middelburgi tum temporis acerrimis cruciatibus exercuit, ut tandem prostratis viribus, cum in vitae pene discrimine versari se putaret, non de animosissimis unquam senex, accersi uxorem Hagâ passus sit et solatio utrique, quem vellet liberorum, unâ adducere. Ergo me iterum adscito comite protinus se in viam afflictissima mater dedit, sed, adversâ cum tempestate totum quatriduum neque citra periculum luctati, tardius multo quam pro affectu libuisset in Zelandiam enavigavimus, invento parente superstite, sed, ut subito accedentibus videbatur, morti quam vitae viciniore. Non obliviscar obortas pallenti aegro ubertim lachrimas, cum dexterâ mihi compressâ intueretur lachrimabundum quoque et, Latino verbo, scipionem senectae suae identidem appellaret. Mox benigni numinis ope et praesentiâ nostrâ refocillatus, ut indies ad convalescentiam vergeret, etiam exigere paullatim coepit, ecquid carminum attulissem, quorum absente se praeteritae seges accessisset. Cumque opportune Homeri Batrachomyomachiam Latino carmine a me

---

a) In marg.: I. Corinth. 10. 13.

---

1) Christiaan Romph († 1645) werd den 21sten Aug. 1607 op 25jarigen leeftijd te Leiden als student ingeschreven. Hij werd later lijfarts van Maurits en Frederik Hendrik en was een groot vriend van H.

redditam [1]) obtulissem, ibi satiare se lectionis voluptate vix potuit, nec utique temperavit sibi, quin apud viros clarissimos, quibus decumbens adhuc continue stipabatur, puerile αὐτοσχεδίασμα paterno iudicio ostentaret saepius commendaretque. Confirmatior paucis hebdomadibus, ut iam lecticâ vehi sustineret, navigare in Hollandiam decrevit, nactique adeo mense Martio benigna freta ventosque Zephyros secundos unico die Middelburgo Roterodamum transveximus, postridie demum per portum Delficum debili adhuc aegro domum naviculâ delato.

Mensem Maium, quo ex consuetudine nundinarum seu encoeniorum, ut nuncupantur, Hagiensium festi dies erant, nobis calamitas domestica longe miserrima foedavit. Sororem enim Elizabetham [2]), primam natu et annorum fere tum ...... [a]), formae autem indolisque rarissimae puellam, 8° quem dixi mensis die paucis horis pomeridianis uteri strangulatio frustra luctantibus medicis familiaeque eripuit, parentibus, quorum in deliciis quodammodo prae caeteris fuerat, tantopere consternatis, cumque ad se dolor rediret tam immodico luctu afflictis, ut solatii ultra capaces non essent et, ne quod sentio eloqui dubitem, iniurios quodammodo se erga Deum Optimum Maximum gererent, depositi mortalis beatam sarcinam tempestive repetentem. Neque enim se tenuere, quin anniversario luctu multis post annis tam charis manibus ipso

---

a) Niet ingevuld.

---

1) Dit Latijnsche gedicht van H. is verloren gegaan. Het HS. wordt vermeld in A catalogue of an unvaluable and highly interesting collection of unpublished manuscript historical monuments, which will be sold by auction, by Mr. Sotheby. May 30, 1825, blz. 36, No. 159.

2) Elizabeth H. werd den 26sten Maart 1598 geboren; zij stierf den 8sten Mei 1612 (Dagb., Bijlage D).

die litarent. O qui me ternae prolis parentem iam iam facturus es [a]), omnipotens Deus, quâcumque aetate charissima ex amplexu meo pignora (quorum hac infantiâ te indice ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐστι [b]) evocare statuisti, etiam orbati patris miserere et, ut iugum tuum sperantibus in te, sic hanc praecipue de gravissima sarcinam tolerabilem praebe et ferre me animo Christiano doce, quae paterna vulnera infligi, sed paterne, id est in rem meam et meorum, ab aeterno destinasti.

Epitaphiorum, quae vario sermone sorori lectissimae inscripseram [1]), patri vero nunquam sine lachrimis legebantur, exstant aliquot in adolescentiae meae schedis, quas, quantumvis exigui momenti, liberis tamen posterisque reliquis asservo, quos aliquando, quibus incrementis studia mea processerint, indagare iuvabit.

Hac tempestate, cum invalesceret non vanus rumor de clarissimi Vorstii, professoris publici, dogmatibus paradoxis et circa divinitatis intellectum sententiis novis et insanis, iam et Jacobo VI, Magnae Britanniae Rege θεολογοτάτῳ, publice privatimque contra fremente, quidam regi suo magis quam religioni aut conscientiae gratificaturus Georgius Eglizemmius, natione Scotus, magno impetu in has regiones delatus, publicae disputationis periculum homini ambitioso programmate obtulit. Excitatus cum plerisque rei novitate pater, cum super homine exotico et audaci pluribus inquisivisset, repperit philosophiae ac logicae praesertim adminiculis nixum, rei arduae certamen exposcere, editis subinde libellis, qui de re

---

a) In marg.: Mart. 1631.
b) In marg.: Math.

---

1) Vgl. Gedichten, I, 40, 41.

metaphysica ac summa theologica philosophice utique nec citra subtilitatem disserebant [1]). Tandem Eglizemmium ipsum ad se vocat compertumque virum cum totius philosophiae (quam in Gallia publice docuisset) longe peritissimum, tum ingenio, ut videbatur, facili candidoque, rogare ausus est, ecquid adolescentium filiorum ad capessendam logicam iam provectorum institutionem in se recipere dignaretur. Annuit ille extemplo et, quo unice pater collimabat, facili et compendiosâ methodo pollicebatur eo nos evehere, ut omni in disputatione regulis instrumentisque dialecticis quam promptissime uteremur. Non omittendam ratus divinitus oblatam occasionem, pater illico operi admovendam manum statuit logicaeque, quâ profecto subtilissimus Scotus magnopere pollebat, accingendos. Iamque paucis hebdomadis tractatum quendam non ineptum de disputatione, etiam ab ore dictantis exceptum, devoraveramus disceptatiunculisque syllogisticis quotidie exercitati voti compotem parentem reddideramus, cum non indociles ille adolescentes expertus suadere coepit, ut evectâ in altum cymbâ, quâ primum litus hactenus legeramus, auderemus vela facere, quâ iuvenilis animi generositatem suus ardor vocaret, sane vitreo daturi nomina ponto [2]). Enimvero cohortantem ducem secuti imbellis cohors primum per nescio quae taedia prodidagmatum logicorum de vocum, ut vocabat, sectionibus infinitâ scriptione deducti, mox amplioribus multo nugis

---

1) George Eglisham M. D. kwam ongeveer in 1612 in ons land. Hij schreef tegen Conr. Vorstius (1569—1622), den prof. theol. in partibus (zie de titels bij Jorissen, t. a. p., blz. 17, Noot) en werd de leermeester der beide zoons van Christiaan Huygens. Naar Engeland teruggekeerd genoot hij de gunst van Jacob I en werd in 1616 zijn lijfarts. Hij heeft zich ook als Latijnsch dichter doen kennen. In 1626 moest hij uitwijken wegens het schrijven van een pamflet; hij leefde nog in 1642.

2) Hor. Carm., IV, 2, vs. 3.

tractatuque secundo de vocum suppositione seu acceptione misere protrahebamur, denique non nullius momenti operam navasse rati, hactenus nos in vestibulo artis obhaerentes deprehendimus. Ille enim serio iam dilectae sibi dialecticae accinctus, assumpto Aristotelis Organo universo, cum nescio quibus non Toletis [1]) et Fonsecis [2]) in professoriam cathedram suo more adscendebat, quâque olim Rhotomagi aut Lutetiae iuventutem academice circumvexerat (verius circumvenerat), sensim nos quoque et instantem frustra patrem ambulandus deduxit. Itaque ὄρθρου plerumque βαθέως una cum Crakio quodam Belgâ et Fagio Gallo, medicinae postmodum doctore, condiscipulis ad magistrum commeantes scriptorum immensam et inutilem molem tot mensibus congesseramus, quibus si vel Aristotelem, vel recentiorem aliquem obiter praelegisset, nae ille de studiis nostris poterat praeclare meruisse temporisque et laborum insigne compendium fecisse. At quae calami nimirum notis excipimus, penitius animo defigi asserunt, nec id ipse quidem negaverim, sed quibuscumque praeter hos iuventae scopulos futurum deinceps iter est, advertere iubeo et sic plane persuaderi, quae vel pueri vel viri semel exscripsimus, plerumque negligi adultioribus aut vilescere aut, quod nemo diffiteri possit, indormire animos discentium praeceptionibus scripto consignatis, quasi parum necesse sit enumerare divitem thesauros, quorum arcae custodia secure tradita est. Omnino igitur sexies perlegere bonum autorem satius arbitror, quam vel exscribere semel scriptum, vel ab origine tractatus novos a dictante excipere, cuius

1) De Spanjaard Francisco de Toledo (1532—1596), die kardinaal was, heeft theologische en philosophische werken geschreven.

2) Op hetzelfde gebied heeft zich de Portugees Pedro de Fonseca (1528—1599) bewogen.

rei tam inveteratus hodie error Academias invasit. Eglizemenium, ut dicebam, virum candidum, procul sit ut malae fidei expostulem. Hoc scio, partim consuetudine lapsum, partim animi caussâ peccasse. Deliciari enim hominem facetum saepius animadverti, quoties in tetricis illis exanguibusque scholae spinis discipulorum inter cathedras magnifice versaretur, ut quam optime a naturâ comparatum est, ne disciplinae scholasticae collabantur, existere nimirum homines, qui spinis hisce tanquam cerebro Jovis avide pascantur [a]). Cui non absimile est, illud interiturum genus humanum fuisse, nisi sic provisum esset, ut in sordidissimam naturae functionem inviti homines voluptatis oestro perciti impelleremur. Tandem, quibus dixi taediosissimis ambagibus, totis decem mensibus ad aestatem proximam protelati, finem logicae fessi viatores invenimus alteriusque succinctioris disciplinae principia sub eodem Eglizemmio quasi corollarii loco hausimus, ut commode referetur, ubi ad sequentem annum pervenero.

Hunc CIƆIƆCXII obiter hoc epiphonemate claudam, quod hoc ipso, aetatis meae nimirum decimo sexto, perspicillo vitreo uti coeperim, concavo inquam et iuvenili, quale ab eo tempore continue usurpavi. Affectatam ineptiam, quaeque nulli rei esset, multi interpretati fuere, plures non obortam infirmitatem oculorum intempestivo praematuroque remedio accersiri, alii aliter censuere, ut fere in convitia ignotorum propensâ animi voluptate feruntur mortales et vix praecedenti mantica tergo impune spectatur [1]). Me neque dicteria cuiusque neque irrisiones deterruere,

---

a) In marg.: De Dictionariis etc.

---

1) Pers., 4, vs. 24.

conscium imbecillitatis meae, non iam obrepentis, sed possessionem mei, ut serio attendenti constabat, pridem adeptae. Tabulas enim aut inscriptiones editiore loco positas, quas memineram facile olim legisse, iam nunc aut non assequebar penitus, aut per nebulam intuebar, etiam conniventibus oculis et sic radiis collectis ambienteque luce exclusâ. Oculos quippe naturâ patulos, grandes prominentesque habeo, quorum formâ cum infirmior fere visus detur, accessit interioris catarrhi quasi serena quaedam gutta, quâ subinde gravius afflictus non semel absolutam cataractae suffusionem anxio animo repraesentavi. Muscarum enim telarumque aranearum, quae non dubia indicia futurae coecitatis medici statuunt, multiplici intricatoque nexu ubique et inter legendum praecipue impedior, dum oculis, ut fit, ab extremitate unius lineae in initium alterius prompte correptis, commoventur innatantia ista pupillae et, quasi in lagenâ vini faeces a fundo levatae, conturbantur. Videant qui insultare perspicillo puerili homines olim lividi sustinuere, quam a petulanti gesticulatione abfuerim, cum vitandae delicatiorum offensae prospicere quoquo modo e longinquo conatus sum, quos priorem salutare oporteret. Inveniuntur enim, si Diis placet, lepidi mortales, qui his obsequiis vel rite delatis obligari possint, vel temere neglectis odio tenus alienari. Conspicilli cuiuscunque (quo digredi hic ex occasione libet) usum veteres ignorasse persuasus non pridem fui, nihil movente Pancirollo, homine Italo, rerum deperditarum denuoque inventarum curioso nomenclatore [1]), neque

1) G. Panciroli (1523—1599) was professor in de rechten te Padua. Hij had een werk geschreven over de kunsten en uitvindingen der ouden, die verloren zijn gegaan. Dat boek, in het Italiaansch geschreven, is in het Latijn vertaald onder den titel: Rerum memorabilium libri II, Amberg, 1599.

adeo Henrico Salmuth interprete [a]) [1]). Locus enim Plauti, quem adducit, Vitrum cedo, necesse est conspicilio uti, in meis quidem exemplaribus non extat et, ut viri docti iudicarunt, procul dubio suppositititius est. Conspicilii vocem alibi idem autor, sed alio sensu usurpavit. Cistellariâ [b]): dum redeo, inquit Silenium, domum, conspicillo consecutus est clanculum me usque ad fores, ubi ex Nonio Lambinus proprie, conspicillum est, ait, unde conspicere possis, quo et alia Plauti verba Nonium allegare ex Medico: in conspicillo observabam; pallium adservabam [2]). Aliquanto plus momenti in Plinii loco videtur, quo de smaragdorum gratâ oculis refectione locutus [c]), Iidem, inquit, plerumque et concavi visum colligant. Et Rochum Honerdum [3]) εὐχήμονα βουλευτὴν, virum clarissimum doctissimumque, memini contendere hinc argui posse, non omnino ignarum conspicilii, quo nunc utimur, antiquitatem fuisse. At expendenti mihi genuinam sententiam falli virum egregium apertissime constat. Ita enim contiguis verbis ipsum sui interpretem Plinium noto: Quapropter, ait, decreto hominum iis parcitur, scalpi vetitis. Iis: quibus? Concavis nimirum, quique a naturâ tales eoque scalpi

a) In marg.: Lib. 2. Tit. 15.
b) In marg.: Act. 1. Sc. 1, (vs. 93).
c) In marg.: Lib. 38. c. 5 (= 37, 16).

1) De vertaler, Heinrich Salmuth, was syndicus der stad Amberg en een zoon van den gelijknamigen theol. prof. te Leipzig († 1576).
2) p. 84, 7.
3) Rochus van den Honert (1572—1638) was sedert 1603 lid van den Hoogen Raad. Hij was een bekend Latijnsch dichter en zeer met H. bevriend (vgl. Gedichten, II, 247—250, 283—287 318—320).

vetitis, ne scilicet explanati utilem formam amittant. Ergo de non sculptis loquitur, nec sculpendis. At probari ipsa sculptura debuit, citra quam conspicillo facultas sua non constat; concavum enim aut convexum sit oportet, prout iuvenili oculo aut senili applicetur. In genere enim sic distinguo, quanquam aetate solâ non regi visionis discrimina satis sciam. Plinium, ut paucis expediam, assero de usu smaragdi concavi catoptrice, non dioptrice locutum; eo enim totius loci ingenium vergit. Vide praecedentia: nullius coloris aspectus iucundior est; nam herbas quoque virentes frondesque avide spectamus. Contuitu oculos implent ac satiant, et eiusmodi plura. Sic de visu colligando tractat, ut et hodie sculptoribus usitatum est, opposito speculo, ad smaragdi imitationem virente, ab intentione aliâ obscuratam aciem recreare. Demum concavi, aut convexi vitri si quis olim ex artificio usus dioptricus fuisset, adeo nulla rei vulgatae nec seria, nec iocosa mentio uspiam extitisset? Adeo nec de comicis quisquam iuvenum plerumque scommatis impetitum instrumentum sale suo perfricuisset? Nec vel solo epigrammate acutissimus poetarum neque in xeniis aut apophoretis unico disticho dignatus esset? Assentetur antiquitati quisque quantum velit, ego ad paradoxum illud redeo, esse hanc de rebus unam, quae olim non extitere, adeoque et multa quotidie dici, quae dicta non fuerint prius. Quid nugamur? Tot incognitas mundi regiones posteriori saeculo debemus, tot in singulis inauditos mores, artes, disciplinas, tantam rerum varietatem reperimus, quorum ne fando quidem aliquid Asiae veteri vel Europae innotuit, et adhuc dicere omnia Graecos et Romanos potuisse contendimus, quae ab eorum tempore dici debuere ac deinceps necessario dicentur?

Ad conspicilia digressus vix me teneo, quin de

nobilissima parte matheseos, quae in opticis versatur, largiuscule disseram. Huius enim studio cum necessitate adductus, tum rei elegantiâ praecipue illectus adultioribus annis multum operae non inutiliter navavi. Sed enarranti seriem disciplinarum, quas attigi, non disciplinas, sat est sic obiter monuisse, quarum non plane rudis fuerim et quo praeitore. Hic Franciscum Aguilonium [1]) Jesuitam primum praeceptorem agnosco. Scripsit vir egregius Opticorum libros sex methodo exactâ, stilo florido ac demonstrationum genere quodam iucundiore quam in mathematicis usurpari solet, sapienter meo iudicio cum Archimede itemque et Archita et Eudoxo contra Platonem statuens [a]), non omnia matheseos nomine indigna esse, quae a materia quam abstractissime seiuncta non sint, sed et machinalem artem et organicum demonstrandi modum, quaeque ex naturae recessibus aut experientia subinde rationes inseruntur, in pretio esse debere, cum usui sint et voluptati, quam in tetricis illis et sterilibus et exanguibus rarius reperias. Ergo Aguilonius, adhibitâ in consilium philosophiâ, prorsus, ut aiebam, floride et eleganter exegit tertiam illam optices partem, quae directa est, ut in rem propositam oculus intenditur. Huius in principio exquisitissimam anatomen praemisit, rem sane quam utilem ac necessariam, tam hactenus foede ignoratam

---

a) In marg.: Vide Hut. n Manello [2]).

---

1) François d'Aiguillon (1566—1617), geb. te Antwerpen, was mathematicus, natuurkundige en architect. Hij trad in de orde der Jezuiëten en werd rector der orde te Antwerpen. Zijn werk, Opticorum libri sex, philosophis juxta ac mathematicis utiles. Antverpiae, ex officina Plantiniana, zag in 1613 het licht; het 2de deel is nooit verschenen.

2) Ik weet niet, wat hier bedoeld wordt.

(ut ne hic quidem succensere veteres posteritati debeant, si quae hodie dicuntur toti antiquitati indicta), Christophoro Scheinero [1]), alteri Jesuitae, mox pressius indagatam et excultam insigni libello, quem Oculum anno CIↃIↃCXIX Oeniponti inscripsit. Sequitur in Aguilonio proprietatum radii optici et horopteris, lineae, ut merito gloriatur, ipsi primum perspectae, absolutissima tractatio, mox reliquae communium obiectorum, illusionum oculi, luminosi et opaci, et proiectionum ultima, nullo satis encomio praedicabilis. In hac nempe, post orthographicen et stereographicen quam doctissime elucidatam, scenographicen illam, sive Γραμμήν, quâ res in plano repraesentantur, tam hactenus imperfectam, tam a plerisque confusis regulis traditam, ex imis fontibus sic aperuit absolvitque, ut me iudice nihil neque ad theoriam, neque ad praxin reliquum posteritati fecerit vir diligentissimus, quem in argumento tam diffuso prolixitatis invidi facilius taxant quam emendent. Catoptricae ac dioptricae, quarum in suas classes iam tum digestarum specimen verbo tenus exhibet, immortuus est, magno rei opticae damno et, qui in hanc bene affecti sumus, omnium ineffabili iacturâ. Catoptricis quidem post Euclidem, Vitellonem [2]), Alhazen [3]), Ramum [4]),

1) Christoph Scheiner (1575—1650), was Jezuiët, mathematicus en astronoom. Zijn boek, Oculus, hoc est fundamentum opticum, werd te Innsbrück uitgegeven.

2) Een werk van Vitellio was afgedrukt in het door Risner uitgegeven boek. Zie de volgende Noot en ook blz. 103, Noot 1. Witelo was een Pool.

3) Al-hazen, een Arabisch astronoom, stierf in 1038 te Caïro. Men kent van hem Opticae thesaurus libri VII primum editi. Eiusdem liber de crepusculis et nubium ascensionibus, cum commentariis Risnerii, Basiliensis episcopi. Basileae, 1572.

4) Petrus Ramus (1515—1572) heeft een groot aantal linguistische en philosophische werken geschreven. Zijn boek, Opticae libri IV, zag in 1606 te Cassel het licht.

Risnerum [1]), alios patientius careamus; facile nempe, ut opinor, ex universis colligas in quo, iudicio defixo, acquiescas. At dioptricae et infractionum τὰ ἀνεξιχνίαστα illa hactenus, quicquid alibi de Keplero praesumatur, si nondum profligaverat Aguilonius, utique profligandis unice suffecisset; si absolvit, iam universo Jesuitae debere non desinetis, quoad publice persolveritis. Ut simplicium conspicilliorum, de quibus supra dicebam, ratio non habeatur (haberi autem quam maximam oportere omnium aetatum usus monet), tubi dioptrici, quo remotissima quaeque oculis quasi admovemus, prodigiosi ut quod maxime inventi, nostratis ratio ac demonstratio tota hinc et unice dependet; hinc mirabilium refractionum arcana, quae in aqua praecipue et aëre observamus, non assequimur — Keplerus [2]) sane nec demonstravit, nec intellexit — definiri, inquam, tot vagae speculationes ex solâ dioptrica possint et, quamdiu idonei autoris obstetricem manum non fuerint nactae, oculatiorem Aguilonium caligo saeculi desiderabit.

Ab hac parte matheseos ad alteram haud multo mihi ingratiorem, sphaeram, commode transibo, monente sic aetatis ordine et annorum disciplinarumque successu. Medio itaque pene CIƆIƆCXIII abductâ logicâ, nondum adeo Eglizemmii pertaesus pater, ut omnem viri operam aut inutilem, aut damnosam nobis arbitraretur, reficiendis, ut puto, animis ab aridiore studio, rogavit, sphaeram nobis paucis ut enarraret. Paruit non invitus homo sane omnium rerum et horarum et quali cum comite viae vel studiorum ut vivere amem, sic obeam libens. Compendium

---

1) Zie blz. 102 Noot 2 en 3.

2) H. doelt waarschijnlijk op de Dioptrice, Augsburg, 1613, of op de Paralipomena ad Vitellionem, Frankfort, 1604, van den beroemden geleerde (1571—1630).

itaque Ioannis Sacrobosci Angli [1]) (quem floruisse aiunt circa annum Domini MCCXXXII et libellum hunc edidisse fulciendae disciplinae astronomicae, cum ex multitudine et prolixitate tot librorum iam quasi mole suâ ruinam minaretur) exponendum suscepit paucisque diebus sic exposuit, ut, quantum patri videretur, utriusque sphaerae non spernendam cognitionem adepti essemus, iamque a tirone me institui egregius senex subinde posceret utriusque, ut opinor, usui, auditoris et lectoris, sed huius praecipue, quem, ut alibi acciderat, non docendo minus quam discendo confirmari iudicabat. Ab his elementis porro studiis affectuque privato in omnem astronomiam theoricam crescentibus annis et iudicio non vano labore incubui, statuens, cuicumque vitae conditioni addicendus essem, utilem et necessariam disciplinam fore, quod, quoniam a scriptoribus varie et prolixe dissertatum fuit, pluribus enarrare supersedeo. Practicam illam (cuius memini et Eglizemmium ad stuporem vulgi gnarum fuisse), quam astrologiam quasi ex praedictione nuncupare quidam amant, vix unquam attingere dignatus fui; ephemeridum enim, quibus unice nituntur vani horum sacrorum et superstitiosi mystae, varietatem, inconstantiam, contradictionem detestatus nunquam satis facundiae mihi adscripsi, quâ tot ineptiarum, lapsuum et errorum dedecus asserturus essem, ut nihil argumentis tribuam B. Augustini, Joannis et Francisci Pici itemque Antonii Bernardi Mirandulanorum [2]), Michaelis Medinae [3]) Ju-

---

1) John of Holywood (Joannes de Sacro-Bosco) leefde in de 13de eeuw. Hij schreef een werk over het astrolabium.

2) Waarschijnlijk heeft H. zich bij deze opsomming vergist. Ik ken slechts Giovanni Francesco Pico della Mirandola (1469—1533) en zijn neef Giovanni (1463—1494). Beide edelen hebben philosophische werken geschreven.

3) Michael Medina was een Spaansch theoloog uit de 16de eeuw.

liique Sereni et complurium aliorum, quos evertendis astrologicis commentis operam dedisse novi, oppugnatos utique neque ab infimae eruditionis aut pietatis hominibus exagitatos; taedet sane tot quotidie infelicium prognosticorum, quorum ἄτιμοι προφῆται etiam ἐκτὸς τῆς πατρίδος necesse habent singulis quasi oraculis totidem novis dubiisque commentis evadere et mendacii fidem sustinere ambiguâ veritate.

Geographicae, quae et alterius sphaerae pars est, libentius attendi elegantisque studii hanc praecipue rationem inivi, ut vetera modernis, obsoleta usitatis compararem, quo sine veteris historiae coeca lectio, novae nullum est compendium. Huic rei tantum hodie subsidii allatum est, ut ne quid porro nesciamus per nos stare fatendum sit. Mercatorem [1]), Ortelium [2]), Bertium [3]) (infelicem apostatam) non attingo; Cluverium [4]), virum nobilem indolisque, ut natalium, generosissimae, absolutissimum geographum omnibus oppono. Italiam, Siciliam aliarumque regionum enarrationes posthumas si video, ausim dicere hunc verum orbis Atlantem fata saeculo destinasse. Sed et hoc beneficium immaturum universo praematura mors invidit et hanc iacturam, Leida meum, praecipuis adscribendam tulisti.

Iterum hoc anno cogitare pater coepit, quâ corporis

---

1) Voor Gerard Mercator (1512—1594), den beroemden geograaf, had H. den grootsten eerbied. (Vgl. Gedichten, II, 236, 237; III, 196, 197, 218.)

2) Vgl. blz. 11.

3) Petrus Bertius (1585—1629), regent van het Statencollege te Leiden en sedert 1608 prof. in de zedenkunde, werd in 1619 ontslagen. Hij ging naar Parijs en werd katholiek. Bertius heeft verscheidene aardrijkskundige werken geschreven.

4) Zie over Cluver, blz. 48. In 1609 had hij te Leiden uitgegeven: Sicilia antiqua itemque Sardinia et Corsica; in 1624, na zijn dood, zag Italia antiqua het licht.

exercitatione ingenii laborem sublevaret adeoque nullo non viatico in omnem fortunae eventum instruendos pueros putavit, ut et armorum usum non excluderet. Summi Principis Mauritii incomparabili studio atque industriâ tot annorum factum erat, ut, quo nihil neque firmius neque felicius neque laudabilius in republica esse, militaris autor statuit [a]), militibus eruditis abundaremus, neque ullo pacto veteribus inferiores essemus, apud quos idem scriptor ita severe exercitii disciplinam servatam ait, ut et doctores armorum duplicibus remunerarentur annonis [b]). Mauritio ὁπλοδιδακτὴν, sive campidoctorem, nullo parem aetas vidit. Ut saeculi forte socordiâ et in peius utique lapsu pulcherrimae disciplinae exercitatio corruere olim possit, monumentum acerrimae virtutis atque industriae perenne posteris reliquit insignes tabulas, quibus, pictore Gheinio patre, totius exercitii militaris formam posituras regulas exhiberi fecit, instituto nobili sane atque utilissimo, cuiusque commoda non soli Belgae mei, sed Christiani orbis universi bellatores hausere. Ergo ne initium nobis armorum bellum esset, quod cavisse Romanos praeclare Iosephus annotat, continuâ meditatione campestri, ut Plinio dicitur [1]), suam praecipue cohortem praetoriam etiam profundis induciis exerceri curabat. In hac Petrum Molinaeum, centurionem hodie non e multis, delegerat, quo in tot variis militiae pedestris motibus ac dispositionibus exprimendis tanquam Proteo Gheinius uteretur, quippe hunc vel armorum peritiâ, vel dex-

a) In marg.: Veget. lib. 1. c. 13.
b) In marg.: Ibid.

1) Panegyricus, 13.

teritate corporis nemo adaequabat. Observaverat idem pater meus et hunc nobis praeceptorem, aut neminem censuit adhibendum. Itaque paucis hebdomadis exerciti sub eo semel in die tam venuste ac facile omne genus armaturae tractare, quo miles apud nos instruitur, omnes huius numeros, omnes gestus [a]) didicimus, ut optare Molinaeus non desineret, singulos cohortis suae milites pariter eruditos esse et aeque ac tyrunculi isti implere officium bellatoris [b]) posse. Sane parentis desiderium brevi impleveramus, nam, ne quis inutili aut supervacaneo studio vexasse iuventutem nostram existimet prudentissimum senem, id secundario agebat, ut, ad rempublicam aliquando si adhiberemur, quae potissima eius pars est, perenni patriae calamitate, inscitiâ nostrâ nequid detrimenti caperet, pertaesus merito tot errorum, quibus implicari administrationem reipublicae ab iis potissimum indignabatur, quibus autoribus condendae disciplinarum leges, aut servandae essent. Eodem partim consilio eorum, quae ad rem equestrem spectabant, peritiam hac aetate tempestivam et necessariam ducebat, frequentandique stabuli Principis officium aliquot septimanarum spatio exigebat. Sed huius rei historiam, cum sub annum CIϽIϽCIX ex re natâ anticipaverim, in praesentia non attingam.

Saltationis sive tripudii eâdem aetate repetitionem quandam indulsit magis quam iniunxit. Cum enim eorum, quae infantes docuerat (ut suo loco memoratum est), aut excidissent pleraque, aut pro more saeculi in obsoletis essent, non magnopere restitit, quin recentioris elegantiae, quam Galliae tradidissent, obiter praecepta hauriremus. Id factum est praeitore

---

a) In marg. Veg. 1. 4.
b) In marg.: Veg. lib. 1. 6.

Brueillio Gallo, exquisitissimo magnae artis nugatore eoque nomine Mauritio Principi in ministeriis dilecto. Etenim et Martem illum ad hanc se Venerem demisisse non raro vidimus; dubites, an laxandi animi magis, an quod in levissimis rerum ordine praeceptis, regulis oblectaretur et vel ingredi numerose mallet quam otiosus esse, cum nihil ageret. Me ad corporis istud satis vehemens exercitium neque nervi robur, ut recordor, neque membrorum, ut aiebant, gratia deficiebat, plane ut parium inter puellarumque choreas de doctioribus et ad capreolarum, quem vocant, saltum de strenuioribus artifex haberer. Fratris nulla sequior venustas erat, sed imbecillitate corporis detentus inter pedaneos quodammodo censebatur, cum interim frequentiore conatu aemulantem forte animum expleturus non aliam, ut putabatur, caussam habuit gravissimi morbi phtysici, quo sub initium anni proximi summo vitae in discrimine correptus fuit; vexatos enim violenter assiduo motu pulmones aut laeserat male, aut catarrho mordaci a capite proturbato obiecerat. Qui tum temporis misero parenti in periculo charissimi primogeniti animus fuerit, nec recordor libens, nec facile obliviscor. Illud minus aegre commemoro, desperantibus medicis Hagiensibus accersitum, Dei immortalis beneficio, Leidensem iuniorem, Jacobum Werckhorstium, Galeno-chymicum ab eo tempore celeberrimum, qui, propinato indies non ingrato liquore quodam instar vini rubelli, manifeste saucium pulmonem fratris sic sanavit, ut non subito solum convalesceret, sed neque deinceps minimas morbi reliquias persentisceret, vegetâ plerumque valetudine et sincerâ, quam in praesentiâ sane perquam bonâ fide et bene curatâ cute tuetur, et ut superstes mihi longum tueatur Deum Optimum Maximum veneror [a]).

---

a) In marg.: Apr. 1631.

Sed his exiguo, ut monui, παρϰχρονισμῷ anticipatis claudendus retro annus est CIƆIƆCXIII, cuius cum officia et exercitationes singulatim exposuerim, restat hoc solum, Augusto mense Dedelium, iam ante iustum septennium, ut Senecae apud Neronem verbis utar, spei nostrae admotum[a]), commeatum a patre non. invito impetrasse. Eo enim provecti videbamur, ut ad humaniores literas quod attineret sine cortice, ut aiunt, natandi facultatem adepti essemus, quod ad iuris studium, aut Academiae maturi, aut principiorum, si sic expediret, nostro Marte capaces haberemur. Dedelium ut propriorum studiorum fructu diutius frustraremur, nulla ratio sinebat. Ergo ille, sui iuris factus, quas tempestive de pignoribus et hypothecis theses iuridicas paraverat, promotionis privatae augurales, Lugdunum publice defensum ivit [1]), tantâ cum ingenii doctrinaeque laude, ut gloriae ac felicitati summae adscriptum nobis fuerit, tali sub paedagogo educatos fuisse. Mox Heusdam admimistrandis negotiis matronae cuiusdam viduae lautioris fortunae evocatus, etiam de more iuventutis Belgicae adeundae Galliae otium et occasionem nactus est; denique postliminio Hagiensi foro redditus huius in arenâ sic se exercuit, ut, quam alibi memorasse puto et adhuc strenue dignitatem administrat, non immerito sit visus adipisci. Domi nostrae tam gratam sui memoriam reliquit, ut paribus omnium votis et auxiliis Isabellam Vogelariam cognatam uxorem obtinuerit [2]), quâcum feliciter hactenus, nec parcae, nec poenitendae prolis pater, vitam agit agatque diu sospes amicus integerrimus.

---

a) In marg.: Tac. lib. (Ann., XIV, 53).

---

1) Zie blz. 33.
2) Dedel trouwde den 17den Jan. 1623 (vgl. Gedichten, I, 283).

Traditis mihi studiorum habenis ita fere sum usus, ut qui lascivire per aperta vallium vitelli solent, indulgente non difficili parente desultoriam voluptatem, ei quem, resumpto paullisper spiritu, mox includere destinabat arctioribus vinculis gravioris disciplinae. In Graecis autoribus cum maxime obambulabam, divertebam ad Latinos, vagabar inter Gallicos, et hoc tempore, ni fallor, epithalamium ëdebam in nuptias viri nobilissimi ac praestantissimi Philippi de Zoete Houthainii, Slusae mox praefecti, et lectissimae mulierum Ludovicae van der Noot, bellacissimi Caroli filiae incomparabilis [1]). Equidem pro aetate tenuis venae poetaster eram, sed impellente patre, familiae istius perpetuo amico atque observatore, non erat ut evaderem, quin auspiciis egregii connubii aliquid accinerem. Accinebam autem reverâ, nam et cantiones, si memini, musicas pluribus vocibus meo Marte concinnatas elegiae interserueram et gloriari audeo, exhibitum Grotio iuvenile poema neque fictae neque parcae laudis encomium expressisse, cuius rei inter schedas a patre relictas indicem epistolam ingentis viri asservatam puto. Pari mox officio Gulielmum Lierium, virum nobilem et eruditum, nunc reipublicae apud Venetos legatum, prosequebar, cum praestantissimam puellam nobilem Mariam de Leefdale, pridem sibi desponsam, tunc demum viro maturam, connubio sociaret [2]). Et iam

---

1) Jhr. Philips Zoete van Lake, gez. Houthain († 1628), trouwde in Nov. 1614 Anna van der Noot, eene dochter van Karel van der Noot († 1614) en Anna Manmaker. Houthain volgde zijn schoonvader op als gouverneur van Sluis. Zie H.'s bruiloftsverzen in Gedichten, I, 60—68.

2) Willem van Liere (1588—1649) nam in 1626 zitting in het Hof van Holland en was van 1627—1636 gezant te Venetië. In Jan. 1616 trouwde hij Maria van Leefdael. Zie H.'s bruiloftsvers in Gedichten, I, 73—82; het is afzonderlijk uitgekomen

tanti naeniae istae videbantur, ut proelo vulgari interesset, censentibus sic viris doctis, quos miror equidem in pretio habuisse debiles conatus abortientis Musae, nec vernaculae mihi, nec satis excultae. Fateor enim et ingenue profiteor, nihil eâ aetate a me praestitum, cuius aut ratio apud eruditos habeatur, aut admiratio quenquam de vulgo subeat. Poësin Gallicam, ausim dicere et Belgicam, nondum eâ tempestate Batavi sic tractabamus, ut, quae nunc tempora sunt, citra contemptum stare valeremus. Etenim prodigii instar est, quanto hic studium utriusque et quam repentino incremento nuper invaluerit. Magis etiam hoc mirum, cuius ex manu scripto Dousae patris [1]) oculatus testis sum et cum stupore recordor, tantum virum, tantum Latine poetam, si quid vernacule, nedum alio sermone exotico, meditaretur, suo saeculo ineptissimas ineptias, nugacissimas nugas edidisse. Successit proxime Daniel Heinsius, si omniiugam eruditionem vides, monstrum hominis, si poeseos elegantiam, nemini absque iniuria comparabilis, denique totius literaturae extra controversiam coryphaeus atque a Scaligero dictator summus. Inspice viri vernaculorum poematum libellos [2]), hominum in pretio, cum nascerentur, immodice habitos; inspice et hoc sodes edissere, ecquid sic Romane gradientem, Belgice adeo vix repentem possit non pudere sui aut poenitere? Atqui, ut dicebam, saeculi vitio, neglectu rei, contemptu familiaris eloquii peccatum a viris magnis est, quasi multum referret scilicet, quo sermone res bonae proferrentur, nec facundiam quilibet admitteret. Item secus palam fuit, postquam Hoofdios tui vindices, lingua patria, postquam alios

---

1) Janus Dousa Sr. (1545—1604).

2) De Nederduytsche Poemata van Heinsius zagen in 1615 het licht, maar enkele gedichten waren al vroeger gedrukt.

heroas nacta es atque etiam domi disertos Batavos respublica literaria agnovit. Sed latius de his suo loco, ubi ad recentiorum annorum exercitia mea pervenero.

In Gallicis sic me experiebar; in Latinis, ut patri visum esset, cum carmine, tum prosâ praecipue, nam, quod in rhetoricis supra praeverti dicere, hic annus erat, quo praelegendis Livii, Curtii, Sallustii, Taciti, aliorum oratiunculis (ad M. Tullii laxitatem, ut dixi, fastidiebat) diligentissime nos exercebat compendioque non scholastico ad id genus facundiae manuducebat, cuius in reipublicae luce, non in umbra Academiae praesentaneus usus foret.

Etiam philosophiae naturalis (cuius, quod paullo superius omiseram, perfunctoriam lectionem Eglizemmii ad Titelmannum praeceperamus [1]), amoenitatem modice indulsit, pauca facile suffectura ratus medicinae nunquam destinatis. Me nobilissimi omnisque conditionis mortalibus dignissimi studii perpetuus amor incessit, tandem ut effecerim, pauca in physicis occurrere vel obiici, quorum satis exacte causam eruere nequeam, sed generalibus terminis fucatisque et speciosis, quibus inscitiam palliare suam scholas constat, nunquam inhaesi. Meâ libertate vagus passim omnia tentavi, neque in Platonis aut Aristotelis verba sic adactus fui, quin recentissimi cuiusque contradictionem, veritatis periculo nixam, promptissime semper admiserim. Veterum, quae dixi, inanium notionum, theorematum, axiomatum censores praestantissimos duos aetate meâ suspexi, Franciscum Baconium, Angliae non ita pridem cancellarium, et disparis loci, non ingenii, Cornelium Drebbelium Batavum. Priorem nescio quo cum horrore semper veneratus sum, insuper habito magnorum

1) Ik weet niet, wat H. hier bedoelt.

virorum iudicio satis hic praecipiti, ut visum erat, aut praepostero, aut ne assenter maximis, invido etiam et obtrectationi propiore. Fateor ardui viri institutum esse, quod sub titulo Instaurationis magnae [1]), minus quam voluerim modesto, palam fecit, sed quam laudabili, imo et mirabili incoepto ereptus fato fuerit, qui intelligere volet, adeat nobilissimam operis praefationem et in scriptore, faxo, versari se sentiet supra saeculum solido et sagaci. Equidem stupendo alloquio satiare me nunquam potui et sic affectum fore nullus dubito, quicumque illud expenderit cordatus lector, neque servili priscarum opinionum praeiudicio mancipatus, ut verissime ibidem summus autor asserit, istas scientiarum mancipationes nil aliud esse quam rem ex paucorum hominum confidentiâ et reliquorum socordiâ et inertiâ natam, et elegantissime alibi, commemorato mechanices incremento et huius causis vere vitalibus, cum scientiae maiores, tanquam plane res mortuae, immotae haereant suis vestigiis, philosophiam nempe et scientias intellectuales (vide vividam expressionem) statuarum more adorari et celebrari, non promoveri. Praeterquam quod consensu (ut deinceps ait) iam inveterato tanquam temporis iudicio moti, ratione admodum fallaci et infirmâ nitimur, cum magnâ ex parte notum nobis non sit, quid in scientiis et artibus, variis saeculis et locis, innotuerit et in publicum emanârit, multo minus, quid a singulis tentatum sit et secreto agitatum, unde nec temporis partus nec abortus in fastis extant. Sed nullus exscribendi modus sit, si quantum libeat aureis axiomatis me immergam; praestat suo

1) De Instauratio magna van Baco (1561—1626) zag in 1620 het licht.

genio et structurae relictas periodos candidis mortalium et (quod ubique extra religionem facere me profiteor) frigide ἐπαμφοτερίζουσι commendare. De Profectu scientiarum [1]) opus, Instauratione longe prius eodemque olim intuitu ab autore publicatum, quem applausum ubique invenerit ut rem notissimam supersedeo dicere, cuius non invenerit, nemo dixerit. Adeo inter saeculi prodigia relatum universe placuit, merito quidem suo meritissimo, sed Baconii gloriâ immortali. Praecesserant Characteres ethici et moralia quaedam promiscuis capitibus, ut a Michaele Montano aliisque usurpatum fuit, edita titulo Speciminum sive tentaminum [2]); eiusmodi singula, ut, quod Gulielmo Borelio [3]), syndico Amstelodamensi et amico non vulgari, cum in Angliâ una essemus, excidere festive memini, dubitet quis inchoare libelli lectionem, ne absolvat. De Vitâ et morte itemque de Ventis opuscula completa, quae mox prodiere, inspiciat necesse est, qui ἐκ τοῦ ἀδυνάτου vanâ spe vel imagine versatum hominem suspicatur, cum Universi historiam particularem et experimentalem [4]), vastum opus, animo designavit. Eundem ad Baconii Historiam naturalem [5])

---

1) Of the Proficience and Advancement of learning divine and moral verscheen in 1605; later is het boek in het Latijn uitgegeven met den titel: De Augmentis Scientiarum, en vormt het eerste deel van de Instauratio magna.

2) H. doelt op Baco's Essays, die in 1597 het licht zagen, en vergelijkt ze met de Essais van Michel Montaigne (1533—1592), die eenige jaren vroeger waren verschenen.

3) Willem Boreel (1591—1668) was van 1650 tot zijn dood gezant te Parijs.

4) Dit is het Novum Organum (1620), het tweede gedeelte der Instauratio magna.

5) Het derde gedeelte der Instauratio, dat ook den titel: Sylva Sylvarum, heeft.

posthumam remissum velim, collectaneum sane opus et, ut quidem videtur, ordinis methodique, farraginis instar, expers, sed observationibus impensae grandis et laboris et momenti refertissimum. Denique de homine non mortali disserere mihi videor, quamdiu excelsam Baconii eruditionem cum horrore, ut dicebam, expendo. Sed et hic stupere te mecum, lector quicumque, volo, tali tantoque sapiente, faciem si videres et gestum, nihil arrogantiâ vanius aut affectatius apparuisse. Mihi certe ad colloquium aliquoties, dum publico, quo dixi, loco esset, admisso, legationis patriae negotia tum procuranti, nauseam incessu, sermone, gestu certatim ineptissimis non semel movit, neque iniquiorem famae praesentiam uspiam extitisse credo. Venerabar virum tamen et facilius excusabam, asserentibus propinquis, in congressu familiarium plane fastui suo dissimilem esse, omnium sermonum sodalem et facetiis naturâ addictum, cuius rei fidem quoque fecerunt Apophtegmata [1]) selecta, seorsim edita, quibus, ut opinor, laxando ingenio vacare subinde voluit, minore quidem miraculo quam quod potuerit, nam, si distractissima viri tempora considero, inde a primâ iuventute, quâ iuri Anglicano, laboris infiniti studio, operam dedit, mox variâ officiorum mole circa rempublicam obrutus ac tandem iustitiae simul et politices et aulae turbis impeditus, iterum percelli me sentio et mirabundus quaero, quae tantopere vitae non longaevae spatia tantis rebus divino Proteo suffecerint. Historiam enim Henrici septimi, laudatissimum volumen [2]), et octavi iam affectam et nescio quae non opera reliqua, quis credat ab eodem calamo profecta? Profecta tamen ab eodem sunt et omnem

---

1) De Apophtegms New and Old werden in 1624 uitgegeven.
2) De History of Henry the Seventh zag in 1622 het licht.

vetustatis rubiginem, si quid augurari valeo, aeternitate suâ expugnabunt.

De Drebbelio [1]), quem cum Baconio copulavi, parcior sermo erit; appositâ nempe hac soli lunâ in physicam praecipue attendebam, quâ hunc de plebe Batavum borealem, Alcmariae civem, mirum in modum valuisse oculatus testis assero, multâ familiaritate hominem perspectum habens eidemque perspectus. Cavillati aliqui cum Jacobo Rege sunt, vix operae quicquam edidisse perpetuum inventorem, cuius utilitate impensa rependeretur, sed vel hoc concesso (concedi autem citra iniuriam viri non potest), palam est, abstrusissimae cognitionis operâ effecisse illum quas vel despexere aliqui, vel plerique suspexere, mirabiles operationes mechanicas, magis quam intellexere. De Elementis libellum [2]) saepius increpavi, quod verbis affectate mysticis (quae chymicorum fastuosa insania est) foedare sustinuisset, egregium caetera tractatum et non vulgaris iudicii vestigia prodentem. Perpetui mobilis organum, mihi de picturae solâ facie notum, eâ subtilitate fabricavit, ut effracti etiam abditas caussas nemo, quod sciam, assecutus sit. Humor est in spira vitrea, maris aestum (quod non adducor, ut credam) perpetuâ reciprocatione referens, certe ultro citroque suâ sponte commeans et peritiorum aeque ac imperitiorum oculos rarâ perennitate perstringens. Ego eiusmodi quid esse suspicatus sum, quale in vitro pene simili accidere vulgo mirari desiimus, ab inclusi humoris inconstantiâ de diei temperamento iudicantes; nimirum aëre a

1) Drebbel was in 1572 te Alkmaar geboren; hij stierf in 1634 te Londen. H. spreekt ook over hem in zijne Sermones, I, 16—21, 211— 216.

2) H. doelt op: Een kort tractaet van de Natuere der Elementen ...... 1621.

circumstanti frigore compresso elevari necessario aquam constat vacuo explendo; iterum aëre a calore rarefacto deprimi aquam et, quasi recendente iam aestu, fugari. Quidquid eius rei sit, Drebbelium prima ista, ni fallor, inventio Caesari Rodolpho II, curioso talium principi, conciliavit, apud quem intimae admissionis factus adsidentem non raro operum et machinarum perpetuâ varietate oblectavit. Mox ab Angliae Rege evocatus et commodato concessus priorem dominum, nescio an tum fato functum, altero commutavit, sed iniquiore, ut dicebam, arbitro elegantiarum, quas placere vulgo quam prodesse caussabatur, convitio nec universe falso, nec veraci; edidit enim nonnulla sollertissimus mortalium, quorum, bello potissimum si applicentur, inaestimabilis usus foret. Instar omnium navicula est, quâcum secure demersus suspendit et regis et aulae et civium aliquot mille Londinensium expectationem, qui hominem tribus, ut fertur, horis sibi non visum artificiose plerique periisse credebant, cum longo inde, ubi descenderat, intervallo resurgens comites aliquot periculi testes produceret, sibi nec moleste, nec anxie sub aquâ fuisse, sed in fundo, cum liberet, consedisse, iterum, si visum esset, elevatos fuisse et, quo animus ferret quantoque propius a superficie fluminis aut remotius placeret, navigasse, ne lucis quidem usu destitutos, quin, quae in aëre homines factitamus, nullo sibi singula negotio in balaenae huius ventre peracta fuisse. Unde non arduum est coniicere, quis audacis inventi usus in re bellicâ esset, si hoc pacto (quod asserentem Drebbelium non semel audivi) securas in statione naves hostium aggredi clam daretur applicatoque tormento pensili (cuius hodie effringendis portis pontibusque civitatum terribilis usus est) improvisas perdere. Nam et pulveris nitrati vires sic Daedalus iste regit, ut aquâ non magis quam aëre compescantur. Cuius rei

luculentissimum experimentum daturus iverat, classem Britannicam anno .... [a]) in oras Galliae comitatus et regias in mari moles, quibus tum Rupellani claudebantur, facillime, ut prae se ferebat, disiecturus. Sed nedum successu, ipsis tentandi principiis res ardua caruit, quo nomine reducem Drebbelium destinatos negotio duces vel administros insimulasse coram senatu regio aiunt timoris atque ignaviae, bellicosissimâ nationum indignae, sed, nescio quo fatali infortunio, eâdem tempestate adversum Gallos neutiquam inauditae [1]). Quantus classium dissipator esset, absens quoque nuper in his regionibus docuit, commisso de generis cuidam suis (fortean dotis profectitiae nomine) machinulae invento, quâ solidam navem momento disiectam obstupuere, qui Ordinum reipublicae mandato examinandae rei impositi erant; spectaculo atrociore, quod advectus eâdem cymbâ facti dux et autor, quâ tormentum prorae affixum librabatur, innoxius tamen et illaesus adsideret.

Sublevandis stagnorum aquis mortuis, quas vocamus, sive residibus, et quocumque deducendis neminem Drebbelio plus sollertiae attulisse, neminem allaturum arbitror. Sed longa singulorum historia sit; obiter alia quaedam attingenda sunt, quibus et viros principes oblectavit saepe et in ingenii sui admirationem rapuit. Huiusmodi instrumentum musicum erat (clavicymbalo nomen imposuere a fidiculis aeneis clavibus vel clavis intortis), cuius operculum sponte

a) Niet ingevuld.

1) La Rochelle werd ingesloten in den zomer van 1627; het beleg duurde tot Oct. 1628. In dien tijd deden de Engelschen drie pogingen om de stad te ontzetten, in Oct. 1627 onder Buckingham, in Mei en in Sept. 1628. Bij één der beide laatste tochten van de Engelsche vloot moeten de pogingen van Drebbel, waar H. hier op doelt, hebben plaats gehad.

ut levaretur fecerat, quoties nec ardenti radio sol circa parietem conclavis allucesceret, adhibito haud dubie calescentis aquae motu, sed naturalium arcanorum rudibus in prodigio non immerito rem ducentibus. In oblectamentis principum alterum istud non excogitavit, sed excoluit (pristinum enim inventum est), cuius, cum de Torrentio antehac sermo fuit, mentionem feci[1]); levis operae instrumentum, quo quae foris obiiciuntur, sole valido illustrata, in cubiculum exquisite occlusum speciem sui intromittunt. Aperto tenui foramine maiores utebantur; primum Drebbelium applicasse fenestellam vitream orbicularem creditum fuit, sed et hanc superiorum industriae debet, nisi nescium veteris inventi dicas per se, quasi iam recentis, autorem extitisse, quod accidere non raro sciunt, qui, quo candore decet, omnium saeculorum laudes ex aequo librant. Illud constat, candidae tabellae cum pariete παραλληλισμόν, motum item et accessum et recessum et in omnem plagam facilem obversionem solius Drebbelii esse; perfectâ nunc iucundissimi longe atque utilissimi spectaculi machinâ, si, quas decussatis specierum radiis inversas imagines dat, erigat tandem Drebbelius meus et contractum diu nomen aliquando solvat. Scio non arduae demonstrationis experimentum fore, sed qui facilis momenti molem ubique sector et indago, operosa nihili aestimans, ab istâ manu quod huius rei restat infectum expectare, quam ab aliis effectum capere malo.

Ab eiusdem non manu solâ sed prodigioso ingenio est perspicillum, ut sic dicam, statarium duobus vitris instructum, quorum convexum utrumque, alterum, quod inferius et obiecto proximum est, amplitudine auricularis digiti medium unguem vix adaequat. Hoc mirabili tubulo, ut nihil omni vitâ aliud praestitisset,

1) Zie blz. 84.

nominis immortalitatem Drebbelius non dubie promeruit. Corpora nempe, quorum inter atomos hactenus aestimatio fuit, omnem humanam aciem longe fugientia, inspectanti oculo tam distincte obiecit, ut, cum maxime vident imperiti, quae nunquam videre, nihil se videre questi primo, mox incredibilia oculis usurpare clamitent. Revera enim istud novo in theatro naturae, alio in terrarum orbe versari est et, si Geinio patri diuturnior vitae usus obtigisset, aggressurum fuisse credo, quo impellere hominem non invitum coeperam, minutissima quaeque rerum et insectorum delicatiore penicillo exprimere compilatisque in libellum, cuius aeri exemplaria incidi potuissent, Novi Orbis vocabulum imponere. Infinitam Creatoris Dei sapientiam ac potentiam venerari nullâ re magis adigamur, quam si, satiati obviis cuique hactenus naturae miraculis, quorum, ut fit, frequenti usu ac familiaritate stupor intepuit, in alterum hunc naturae thesaurum immissi, in minimis quibusque ac despectissimis eandem opificis industriam, parem ubique et ineffabilem maiestatem offendamus [a]), si non aliud, hoc sane edocti, quae magnitudinis rerum vulgo aestimatio est, fluxam, futilem et insanam esse, quatenus omissâ comparatione aliquo sensuum indicio absolute discerni creditur. Tandem hoc sciatur, nihil usquam parvi aut magni extare nisi ex parallelo; denique ex hoc statuatur, multiplicationem istam corporum, ut improprie appellari videtur, infinitam esse et, his rei principiis traditis, nullum de minimis corpusculum tantopere vitris augeri, quin asserendi locus sit, in immensum aliis item atque aliis auctum iri. Quae quo tandem cogitatio evasura sit, cordati ex-

---

a) In marg.: Δεῖ μὴ δυσχεραίνειν παιδικῶς τὴν περὶ τῶν ἀτιμοτέρων ζώων ἐπίσκεψιν. ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς φυσικοῖς ἔνεστί τι θαυμαστόν. Arist. l. 1. c. 5. de part. Anim.

pendant, cum Tiberio notantes [a]), omnia eadem habere quae totum, ut parcimoniam illum publicam exemplo iuvaturum sollennibusque coenis obsonia semesa ac dimidiatos apros apponentem affirmasse, scriptores aiunt.

Cum Drebbelio frequenter, quoties Londini essem, ad me visente, memini hac de re praestantissimos sermones fuisse, quorum, si per vitae sortem liceat, fructum aliquando et profectum non vanâ mihi spe pollicear.

* * *

ERRATA.

Blz. 2, reg. 4 Institutiones iuris Batavici *lees:* Inleidinge tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid.
„ 2, „ 34 4 en 6 *lees:* 4—6.
„ 12, „ 33 in te voegen: Suerius werd in 1610 lid van den Raad van Brabant.
„ 14, „ 38 in te voegen: Bruynincx was van 1591 tot zijn dood (1610) lid van den Raad van Brabant.
„ 15, „ 30 in te voegen: Hessels was lid van dien raad van 1591 tot zijn dood (1600).
„ 15, Noot bij Meganck: Hij was lid van dien raad van 1591 tot zijn dood (1619).
„ 16, reg. 34 CIƆIƆIƆVII *lees:* CIƆIƆICVII
„ 16, „ 35 CIƆIƆIƆIIX „ CIƆIƆICIIX
„ 18, „ 34 CIƆIƆIƆCIX „ CIƆIƆICIX
„ 66, „ 7 nuces, arellanas (?) *lees:* nuces avellanas
„ 73, „ 23 ne *lees:* re

---

a) In marg.: Sueton. Tiber. 34.

Blz. 73,	reg. 24	simul ac *lees:*	simulac
„ 75,	„ 12	hic *lees:*	haec
„ 76,	„ 25	molitoren *lees:*	molitorem
„ 78,	„ 32	vere „	vero
„ 79,	„ 4	cuivus „	cuivis
„ 79,	„ 12	amplectavit „	amplecturit.

REKENINGEN VAN DEN DROST VAN TWENTHE OVER 1336—1339,

UITGEGEVEN DOOR

MR. S. MULLER FZ.

Deze rekeningen, die zich geheel aansluiten bij de door mij vroeger gepubliceerde Stichtsche rekeningen uit den tijd van bisschop Jan van Diest [1]), zou ik zeker daarbij uitgegeven hebben, had ik ze vroeger gekend. Ze zijn te voorschijn gekomen niet in het Utrechtsche depot, maar in het Geldersche [2]), waar ze (zooals nader blijken zal) ook behooren, maar waar toch niemand ze zeker zou gezocht hebben. Trouwens strikt genomen passen zij evenmin in eene verzameling Utrechtsche rekeningen (waar de uitgaven misplaatst zouden zijn) als in eene serie Geldersche (waar de ontvangsten niet thuis behooren): wellicht is dus eene afzonderlijke publicatie dezer drie afgedwaalden nog het minst ongeschikt.

Van de oudste rekening (van 20 Maart 1336 tot 6 April 1337) is slechts een deerlijk gehavend fragment, geschreven op een lange strook perkament, overgebleven. De beide andere (loopende van 6 April 1337 tot 5 November 1338, en van daar tot 2 December

---

1) De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. (2 dln.)

2) Het fragment der oudste rekening is afkomstig uit het archief van Buren.

1339) zijn geschreven op twee zeer lange samengerolde strooken, bestaande uit aan elkander vastgenaaide velletjes perkament. De eene strook bevat de ontvangsten der twee rekeningen, de andere de uitgaven der beide jaren. Achter aan elke afdeeling is ruimte opengelaten, om de aanteekeningen zoo noodig te vervolgen; inderdaad is dit hier en daar geschied. Tot het verkrijgen van een beter overzicht zou ik deze beide rekeningen elk afzonderlijk hebben uitgegeven, indien niet de posten in het origineel samen waren opgeteld.

Maakten de rekeningen deel uit van eene serie, denkelijk zou ik niet juist deze voor eene uitgave in extenso hebben uitgekozen; en had ik ze geëxcerpeerd, dan zouden waarschijnlijk niet vele posten daarvoor in aanmerking gekomen zijn. Maar de zaak staat anders, nu ze de eenige zijn, die ons over het bestuur van Twenthe in zoo ouden tijd inlichten, en nu de volgende rekening uit deze serie meer dan anderhalve eeuw jonger is. Laat ons zien, wat wij uit onze stukken kunnen leeren.

De rekeningen verplaatsen ons in den ongelukkigen tijd van het bestuur van bisschop Jan van Diest. Geldgebrek had den kerkvorst genoodzaakt op 20 Maart 1336 het geheele Oversticht voor 43000 pond zwarte Tournooisen te verpanden aan graaf Reinoud II van Gelre [1]). De kerkvorst verpandde bij die akte „onse ende ons gestichts huyse, lant ende goet, alse dat huys tot Vollenho [2]), ende mitten lande van Zallant ende bi der Vecht, dat huys tot Gore mitten lande Twenthe, ende mit allen steden, poorten, kerspelen ende dorpen, die in den voerseyden

1) Zie de akte gedrukt bij: Van Mieris, Charterboek. II p. 576. Eene veel uitvoeriger redactie dd. Woensdach na (lees: voor?) Palmdach (d. i. 27 Maart 1336) bij: Dumbar, Analecta. II p. 254.

2) Hier schijnen een paar woorden uitgevallen te zijn, b. v. „mitten lande van Vollenho".

lande gelegen sijn, mit ambachten ende allen weerlycken rechten, hooge ende laghe, cleyn ende groot, buten steden ende binnen steden, mit verval, opcomingen ende forfeyten, in wat maniere si vervallen ende verscinen ende die den scout-ambacht ende gerichten toebehoren, die vrilick op te boeren, te berichten ende te besitten, voer ons ende onse nacomelingen biscoppen, ter tijt toe dat si ofte wi hem of sinen erfnamen, greven tot Gelre, vol ende al betaelt ende gequyt hebben die drie ende veertich duysent pont voerseyt [1])".

De machtige graaf van Gelre koesterde blijkbaar de hoop het Oversticht voor goed in zijn bezit te houden, want het was wel geen toeval, dat hij op 21 Maart 1339, dus juist drie jaren later, van keizer Lodewijk het aan het Oversticht grenzende Friesland in pand nam [2]). Maar hij had gerekend buiten den energieken bisschop Jan van Arkel, die in 1342 Jan van Diest opvolgde en die eerlang (1346) het verpande Oversticht door betaling der pandsom weder inlostte. Doch hoe dit zij, de graaf stelde aanstonds orde op het beheer zijner nieuwe bezitting: als drost [3]) van Twenthe benoemde hij Johannes de Kamenata, denkelijk verwant met heer Willem van Kemmenade, die in 1306 vermeld wordt [4]). De nieuwe drost had geene gemakkelijke post: onze rekeningen

1) Uitgezonderd werden volgens de uitvoeriger redactie der pandakte: Kampen en Diepenheim, Drenthe met Coevorden en Friesland, benevens het geestelijk gerecht *en alle renten*. (Dus alleen het landsheerlijke gezag werd verpand.)

2) Nijhoff, Gedenkwaardigheden. I p. 399. — Reeds de rekening van 1336/37 maakt gewag van twee tochten naar Friesland, die trouwens reeds bekend waren door het medegedeelde bij: Van Spaen, Hist. v. Geld. I p. 496 vlg.

3) In de bisschoppelijke rekeningen van dien tijd heet de drost nog „schout"; later wordt de titel echter: drost.

4) Nijhoff, Gedenkwaardigheden. I p. 91.

verplaatsen ons midden in den tijd, dat de graaf (sedert Maart 1339 hertog) van Gelre zich gereed maakte om, ten behoeve van zijn zwager koning Eduard III van Engeland, den oorlog met Frankrijk te beginnen. Den 3den October 1337 had koning Eduard eene machtiging verleend om met dit doel troepen te werven, welke machtiging 7 Januari 1338 op den graaf van Gelre werd overgedragen. Het blijkt, dat graaf Reinoud zich ijverig weerde: wij zien hem overeenkomsten sluiten met verschillende edelen, om in den Franschen oorlog te dienen: den 27 October 1338 sluit hij een verbond met Gulik en 20 November ontvangt hij van zijn zwager den last, om eene maand later (20 December) den krijgstocht te beginnen.

Van deze bedrijvigheid vinden wij in onze rekeningen de duidelijke sporen: nadat eerst de noordelijke buren van Twenthe, de onrustige Friezen, in twee tochten getuchtigd zijn, zien wij den drost voortdurend heen en weder reizen naar den graaf; wij hooren, hoe hij zich bezig houdt met het maken van krijgstoerustingen en hoe hij in finantiëele overleggingen is met den bekenden rentmeester van den graaf Jan Moliart, proost van Arnhem. Reeds 26 Juli 1337 vernemen wij, dat de graaf zelf naar Engeland reist [1]); later blijkt van een krijgstocht van den graaf naar Tienen in Brabant [2]), totdat eindelijk

---

1) In dezelfde dagen (2 Aug. 1337) deed 's graven rentmeester ook een brief van den keizer aan den bisschop van Munster, den graaf van Mark en de stad Munster verzenden.

2) Waarschijnlijk echter niet met vijandelijke bedoelingen tegen Brabant zelf (ook de tocht naar Frankrijk ging naar Beringen bij Tienen); immers op 29 Augustus 1337 was eene scheidsrechterlijke uitspraak gedaan in de twisten tusschen de beide landen over Tiel enz., die 10 September 1339 (wellicht gedwongen?) werd uitgevoerd, en 1 November 1339 was Gelre zelfs borg voor den Brabantschen hertog, die trouwens zijn bondgenoot was in den oorlog met Frankrijk.

12 September 1339 de tocht naar Frankrijk wordt ondernomen. Of al deze bijzonderheden reeds nauwkeurig bekend waren, weet ik niet, doch ze zijn in ieder geval niet zeer belangrijk; van meer gewicht is, wat de rekening ons leert omtrent de ambtelijke plichten van den drost van Twenthe.

De gouw Twenthe was blijkens deze rekening verdeeld in acht schoutambten: Aldensale, Oetmersem, Enschede, Borgunden, Delden, Hockesberghe (Haaksbergen), Ghore en Risnen (Rijssen). Alleen Rijssen wordt als stad vermeld en wel met den weidschen naam van „civitas"; van elders [1]) weten wij, dat ook Goor en Oldenzaal destijds stadrecht hadden. Jaarlijks blijkt de drost in elk dezer ambten rechtdag gehouden te hebben; immers alleen zoodoende is het te verklaren, dat de geïnde boeten volgens deze ambten in afdeelingen verdeeld zijn, waarvoor geen reden geweest zou zijn, indien zij allen verbeurd waren geworden op één rechtdag, gehouden op de oude rechtplaats Goor of elders [2]). In die terechtzittingen blijkt recht gedaan te zijn: 1°. over verschillende quaesties van geweld: doodslag [3]), diefstal, mishandeling, slagen, twist, broken van den huisvrede, braak, schutten van beesten enz. 2°. over

---

1) Dumbar, Analecta. II p. 264.

2) Het is waar, dat de drost niet, zooals de wijbisschop in zijne rekening, reiskosten in rekening brengt. Maar, afgezien van de waarschijnlijkheid, dat de verplichting bestaan zal hebben den drost te herbergen, wanneer hij kwam recht doen, vestig ik er de aandacht op, dat over de „expensae cotidianae" van den drost, zooals aan het slot blijkt, afzonderlijk gerekend schijnt te zijn, terwijl hij eene schuld van 504 pond wegens diverse uitgaven noemt.

3) Het herhaaldelijk vermeldde „wapengheruchte" heeft met het bekende wapengerucht bij doodslag niets te maken: bedoeld wordt het maken van loos alarm. Zoo zeggen b. v. de (ongedrukte) keuren van Hattem: „So wye by nachte *wopen* roipt, datter gheruchte van komet, sonder noot van brande off van vyande, die verliest 10 ℔."

verschillende handelingen, die verzet tegen of minachting van de rechtsorde bedoelen: eigen richting, aanmatigen van rechtsdwang, het verrichten op de terechtzitting vau handelingen zonder rechterlijk verlof, niet voldingen eener aanklacht („berst"), ongehoorzaamheid aan den rechter, wegnemen van bezette goederen [1]), ontkennen van een later erkend misdrijf, weigeren van getuigenis, niet aangeven van diefstallen, borgstelling voor gedagvaarden die niet verschijnen, valsche beschuldiging, ongegrond appèl enz. 3°. over enkele vergrijpen, die wellicht herinneren aan de later zoo beruchte drostendiensten, zooals het verzuim van de waak, het niet sluiten van den „roneboem" en het nalaten van opgelegd graafwerk [2]). Of deze zaken allen direct tot het rechtsgebied van den drost behoorden, dan wel bij appèl voor zijnen rechterstoel aanhangig gemaakt werden, blijkt niet duidelijk; waarschijnlijk is het eerste het geval: althans de eenige maal, dat van appèl gesproken wordt („qui reclamavit sentenciam coram dapifero"), is de bedoeling niet volkomen duidelijk. De graat zelf had het recht tot het *klaren* („declarare") der vonnissen van den drost [3]); hij kwam daartoe echter niet, zooals in Gelderland, op eene bepaalde, door de oude gewoonte aangewezene gerechtsplaats: eenmaal deed hij het te Deventer, een andermaal (twee dagen later) te Zutphen. Wellicht was dit 's graven „hemael" te Deventer, waarbij de drost tegenwoordig

1) Wat is de tweemaal genoemde „arrestacio cum gladio", waarvoor betaald wordt?

2) Vgl. de bepaling, dat de drost den rentmeester zal helpen bij het afdwingen der diensten, door de „schotbare lude" te verrichten, in de commissie van den drost van Twenthe van 1425. (Racer, Ov. gedenkstukken. VI p. 324.)

3) In gewone tijden was er appél op den bisschop. (Zie de commissie van den drost van Twenthe dd. 1425, bij: Racer, Ov. gedenkstukken. VI p. 323.)

moest zijn. Naar het schijnt werd voor het klaren van vonnissen („sententiae recla matae") betaald. De drost was verder betrokken in het nemen van panden in civile zaken [1]) en ontving daarvoor geldsommen, waarom blijkt niet [2]). Hij bewaarde ook de gevangenen, althans voorname personen, zooals den heer van Laghe.

Dit is alles, wat ons blijkt omtrent de zuiver rechterlijke werkzaamheid van den drost. Doch hij had veel meer te doen: zijne werkzaamheden, zeker in hoofdzaak dezelfden als die van den ouden gouwgraaf, betroffen allen het openbaar gezag en het krijgswezen. Zoo zien wij hem belast met het innen van den markttol te Oldenzaal, te Delden en te Goor. Hij inde ook eene belasting, die niet nader aangeduid wordt, doch die door de gezamenlijke inwoners „de villa" of „de civitate" (althans te Ootmarsem, Delden en Rijssen) schijnt betaald te zijn. Eindelijk ontving hij het aandeel, dat den heer toekwam van gevondene geldsommen. Ook als de graaf overweegt eene bede te vragen van de Twenthenaars, wordt hij geraadpleegd; denkelijk zal hem ook het innen daarvan worden opgedragen.

In deze rekeningen, die uit bijzonder onrustige tijden dagteekenen, treden de krijgszaken natuurlijk zeer op den voorgrond. De drost roept de burgzaten van Goor, Diepenheim en Almelo en de andere in- gezetenen van Twenthe op ten landweer, en zendt boden („vorboden") rond, als 's graven vijanden in aantocht zijn [3]).

1) De drosten berechtten ook possessoire zaken. (Tegenw. staat v. Ov. III p. 563.)

2) Te minder omdat er een pander in Twenthe was. (Dumbar, Analecta. II p. 256.)

3) Bij de landweer moest een ieder opkomen; voor heervaart stelde elke gemeente een zeker aantal gewapenden. (Van Spaen, Inleiding. IV Cod. dipl. p. 44.)

Hij houdt zich meer dan eens bezig met het bijeenbrengen van gewapenden. Hij int de gelden van hen, die in plaats van de levering van paarden, wagens en hoorigen voor de krijgstochten naar Brabant en Frankrijk, bijdragen voor den proviand en het onderhoud leveren van de hoorigen, — en de boeten van hen, die niet voldoen aan hunne verplichting om mede te trekken [1]). Hij brengt de provisiën voor den krijgstocht bijeen en trekt ten slotte zelf met zijn troep mede op den tocht naar Frankrijk. Bovendien brengt hij posten in rekening voor het onderhoud van het slot te Goor, waar zijn ambtszetel gevestigd was, en is hij betrokken in den bouw van het slot te Gramsbergen en het herstel van het slot te Vollenhoven, beiden buiten zijn ambtsdistrict.

Enkele inkomsten, door den drost in natura geïnd, zooals „ruinhemels" (gesneden rammen?), — boter, kaas en haver uit schepen, genaamd „poet", — vee, dat als „adventitius" wordt aangeduid, zijn ons niet duidelijk: zij schijnen op onvrijheid der betalingsplichtigen te wijzen. Is dit het geval, dan is het echter vreemd, dat de posten niet onder het rentambt van Twenthe zijn ingedeeld.

Nog één punt vereischt eenige toelichting. Herhaaldelijk worden in onze rekeningen vermeld ontvangsten van de Joden [2]) en uitgaven, te dier zake gedaan. Wat er eigenlijk geschiedde, blijkt echter niet. De zaak kan geene betrekking hebben op het verleenen van het zoogenaamde geleide aan de Joden, daar de graaf van Gelre het recht daarop eerst bij akte van 15 Maart 1339 [3]) van den keizer verkreeg. Toch blijkt het, dat reeds voor dien tijd zich Joden

1) Deze boete wordt betaald in alle gerechten, behalve te Goor.

2) Ook de Lombarden worden in onze rekeningen reeds als geldschieters genoemd.

3) Nijhoff, Gedenkwaardigheden. I p. 397.

gevestigd hebben te Oldenzaal, te Goor en te Diepenheim. Ter opheldering van dit raadsel kan gelukkig dienen eene lange rol uit denzelfden tijd als onze rekeningen, die in het Geldersche archief berust en eene rekening bevat, uitsluitend aan dit onderwerp gewijd. Zij bevat in hoofdzaak slechts eene lange lijst van namen met opgaven van betalingen en verdient dus eene uitgave niet. Maar uit enkele daarin verspreide aanduidingen leeren wij toch het een en ander, dat voor ons van belang is.

Het half uitgewischte hoofd der rekening luidt: „Hec bona recepi ego Johannes [de] Kemenade dapifer .... Judeorum in Aldensale". Dan volgen eenige posten:

„In primis de pecunia, in sista Symonis inventa 18 s.

Item in sista Jodelyns 6 s. 5 d.

Item in sista Coepmanni 13 s. 2 d. cum Holl.

Item ibidem" enz.

Eene tweede afdeeling voert als opschrift: „Hec est pecunia, recepta tam a litteris quam pigneribus Judeorum", en bevat eene lange lijst van personen (meestal uit de lagere klassen, doch ook enkele edelen), die verschillende schuldbrieven en panden (meestal kleederen, huisraad en voorwerpen van edel metaal) ingekocht of gelost hebben. Ziehier enkele posten daaruit, die de andere karakteriseeren of iets meer zeggen dan deze:

„*Mo.* [1]) Item A. solvit 4 m. et redemit.
Item B. 3 s. pro tunica.
Item C. 7 s. pro mantello uxoris sue.

---

1) Door de kantteekeningen worden blijkbaar aangeduid de Joden, aan wie de panden behoorden: Mozes, Coepman, Sander en zijne moeder Kele, Jodelijn en Symon te Oldenzaal, Saul te Goor.

Coep.	Item 2 m. 9 s. 4 d. pro equo, redempto ex domo Symonis.
Coep.	Item 5 m. 3 s., quibus redimebant litteram a Coepmanno.
Moi.	Item A. 18 s. pro littera, a Moyse redempta.
Kl.	Item A. 4 m. 4 s. Littera redempta.
Mo.	Item A. 2 s. pro littera redempta.
Kl.	Item A. 16 s. pro littera.
Mo.	Item A. redemit litteram pro 4 s., et dedit Moysi prius de ebdomade littera 12 m. 4 s. minus.
Cop.	A. B. dederunt marcam, qua litteram eorum redimebant; Judeus sustulit 8 marcas [1]).
	Item ab omnibus Judeis 5 lectos (?), duo paria linteaminum, 5 manutergia brevia et unum breve mensale, 2 anforas stanneas, unum argenteum auricularium, argenteum stilum et clavem argenteum, 6 ollas tam parvas.
	Item 3 marcas, tam de lectis quam aliis utensilibus domorum, ab ipsis Judeis receptis.
	Item A. 4 m. 3 s. ex parte Judei de Dypenem.
Cop.	Item B. 18 s. de una littera, que dicit 6 m., quam habet dictus Strudeman ad pignus pro $4^1/_2$ m.
Symon.	Item dictus Strudeman 4 s. 3 d.
Zan.	Item de uno equo 2 m. Ar. Strocman solvit.
Zan.	Item dominus Everardus de Beverfort etc. 7 m. 8 s. Redimerunt litteram.
	Item 18 s. de uno equo munoculo, quem

1) De beteekenis dezer beide laatste posten schijnt te zijn, dat op den schuldbrief reeds vroeger iets was afgelost.

vendidi Ecberto de Grymberg, qui fuit Copmanni Judei."

Eene derde afdeeling met het hoofd: „Hec sunt recepta ex parte Judei de Gore, dictus Sawel", bevat o. a. de volgende posten:

„In primis de Swedero de Boclo 30 s. de littera.
Item A. B. dederunt de una littera $10^1/_2$ m.
Item A. B C. 10 m. 2 s. Sunt 2 littere redempte.
Item dominus de Kovorde 8 m. 16 d. Littera est redempta. In qua littera promisit dominus Bernardus quondam receptor, Rod. Luger et Rod. de Kovorde."

Aan het slot der rekening staat: „Summa omnium receptorum Judeorum de Aldensale et de Gore 611 m. 2 s. 4 d. cum coppino", — in dorso: „Ex ista computetur".

De slotsom, die uit al deze opgaven te trekken valt, kan dunkt mij, al wordt ons niet alles duidelijk, in hoofdzaak geene andere zijn dan deze. De graaf heeft den Joden, die (nog zonder zijn geleide) zich te Oldenzaal en te Goor genesteld hadden, eenvoudig onder het een of ander voorwendsel hun goed afgenomen: de posten over de gelden, gevonden in de kisten van Symon, Jodelijn en Coepman, en die over den verkoop van het eenoogige paard van den laatsten armen Jood spreken duidelijk genoeg. De graaf heeft zoodoende ook in zijn bezit gekregen de schuldbrieven en panden, die de Joden onder zich hadden, en dezen, voorzoover ze niet door de schuldenaars gelost werden, doen verkoopen. Iets dergelijks geschiedde in 1349/50, blijkens de rekening van den kastelein van het slot te Gelre [1]); toen werden niet alleen de schuldbrieven te gelde gemaakt, maar de Joden zelfs in het slot gevan-

1) Gedrukt bij: Van Hasselt, Geld. oudheden. I p. 528—531.

gen gehouden. Aan eene algemeene Judenhetze, zooals die juist in 1349 niet onwaarschijnlijk was [1]), valt echter hier niet te denken: de door mij medegedeelde feiten uit Twenthe vielen zeker veel vroeger voor dan de schandalen te Gelre. Ik houd het er voor, dat de rekening van Johannes de Kemenade over de Jodengoederen, evenals die van 1336/37 afkomstig uit het archief van Buren, daarbij behoort, en dat de post in de rekening van 1336/37: „Item expendi 12 m. 8 s. 6 d. et ob., dum expigneravimus bona Judeorum in Aldensale; fui ibi per tres septimanas", de toedracht van zaken voldoende opheldert. De uitdrukking expignerare, uitpanden (d. i. executeeren) wijst er op, dat denkelijk van de Joden eene groote geldsom geëischt was en dat die, toen zij niet konden betalen, bij executie uit hunne goederen is geïnd [2]).

Merken wij ten slotte op, dat de rekeningen, (behalve eene enkele post, die nog in natura voldaan wordt) gedaan worden in Brabantsche marken van 48 schellingen [3]). Hoe buitengewoon onervaren in het rekenen onze drost zelfs voor zijnen tijd blijkt te zijn, men kan met zekerheid vaststellen, dat inderdaad 12 ponden (= 240 schellingen) in onze reke-

---

1) Kort kronijkje van Hollant (achter Van Mieris' uitgave van den Klerk uit de lage landen) p. 229: „Een jaer daerna (d. i. 1349) doe sloech men die Joden overal".

2) Onder het afdrukken van dit vel lees ik in Ashley's onlangs verschenen Englische Wirtschaftsgeschichte. I p. 207 (met beroep op Gross, The exchequer of the Jews in England. 30—34), dat *volkomen ditzelfde* in de 13e eeuw herhaaldelijk in Engeland geschiedde: den Joden werden op onbepaalde tijden zware belastingen opgelegd, die zij veelal niet konden betalen; geschiedde dit niet, dan werden hunne schuldvorderingen ten bate des konings verbeurd verklaard. Graaf Reinoud kan dit fraaie spel van zijn koninklijken zwager geleerd hebben!

3) Nijhoff, Gedenkwaardigheden. I p. XXXII.

ningen gelijk staan met 5 marken. De mark wordt verdeeld in 12 schellingen van 12 penningen; 5 van deze schellingen maken 1 pond Tournoois.

S. M.

I. Rekening van 20 Maart 1336—6 April 1337. (Fragment [1].)

..... efert de nocte in Stralen. . . .	2 s.	
..... nocte in Reys	2 s.	8 d.
..... Virginis misit mihi dominus prepositus de Arnem [2]) litteram, ut venirem Lobede; expendi de. . . .		
. . . .		d.
. . . .		d.
..... die cum domino preposito in Embrica; expendi	2 s.	
..... Nativitatem Domini mandavit mihi dominus comes venire Davantriam; fui ibi tres noctes et II [dies]; expendi	7 s.	
[Item in] Circumcisione Domini mandavit mihi dominus comes venire Zutphaniam; fui ibi tres noctes; [expen]di	6 s.	

---

1) Dit fragment, afkomstig uit het archief van Buren, moet zijn van de rekening, afgelegd te Nijmegen op 6 April 1337. Immers het kan niet jonger zijn dan de beide andere rekeningen, daar de graaf van Gelre nog geen hertog was, zooals in deze. En Joh. de Kaminata kan slechts aangesteld zijn na 20 Maart 1336, toen de graaf het Oversticht in pand nam, zoodat er slechts éene rekening vóor 6 April 1337 zal geweest zijn.

2) Jan Moliart, proost van St. Walburg te Arnhem, kapellaan en rentmeester van den graaf. (Nijhoff, Gedenkw. I p. LXV.)

.... mandavit mihi dominus comes venire Davantriam ad prepositum Embricensem [1]) [ad communican?]dum de petitione in Tventhya; expendi	2 s. 8 d.
.... post Conversionem sancti Pauli mandavit mihi dominus comes venire Davantriam, vulgaliter ad *hemael*, ... venit; expendi . . .	2 s. 4 d.
[Item] eodem tempore mandavit.... ie venire Novimagium; fui ibi duas noctes et 2 dies; expendi	4 (s.)
Item in reversione in Zu[tphaniam]	1 d.
Item feria quinta [sequen]te mandavit mihi dominus prepositus de Arnem venire Embricam; fui ibi nocte et die; expendi	2 s. 8 d.
Item in reversione in Doetinchem . .	2 s.
ITEM DE [VEND?]ICIONE DOMORUM JUDEORUM.	
Item de mansione [Mo]ysi Judei. . . .	6 s.
Item de mansione Sanderi et Kele matris ejus	11½ s.
Item de mansione Copmanni Judei .	3 s.
Item expendi 12 marcas, 8 solidos, 6 denarios et obolum, dum expigneravimus bona Judeorum in Aldensale; fui ibi per tres septimanas.	12 m. 8 s. 6 d.
Summa.	37 m. ......

1) Henric Moliart, kanunnik te Bommel, scholaster van St. Pieter te Utrecht, later proost te Emmerik, na 1342 rentmeester van den graaf van Gelre. (Dumbar, Analecta. II p. 266. — Nijhoff, Gedenkw. I p. LXV.)

Hec sunt exposita per me Johannem de Caminata, dapiferum domini comitis Gelrie et Zutphanie in terra Tventhye, die Dominica ante festum Marie Magdalene, dum ivimus ad expedicionem Frisenum [1]); fuimus per sex dies exeundi et redeundi.

In primis duximus... 5 amas vini; ama costabat 20 solidos; summa. .	8 m.	4 s.	
ex illis 5 amis misi duo [in Vo]lenho et 7 sextarias, quas recepit dominus Everardus de Ulsette.			
Item feci pistare 6 maldra siliginis; maldrum costabat 3 solidos; summa.		18 s.	
Item pro 6 tunnis servicie	2 m.		
Item pro 2 lateribus carnium.		3 s.	
Item pro speciebus		3 s.	
Item misi tantum (?) de pane in [Volen]ho pro		6 s.	4 d.
Item in vigilia sancti Jacobi 8 solidos pro piscibus et 3 solidos pro caseis.		11 s.	
Summa de prima expedicione . .	14 m.		4 d.

Item in prima expedicione deliveravi 6 pecora et misi octo in Volenho domino Everardo de Ulsette, qui fuerant in terra Tventhye, de quibus nichil computavi.

Hec sunt exposita in ultima expedicione Frisenum, quando deliveravimus exercitum domini comitis apud Davantriam.

In primis 60 maldra siliginis, quos emi in Zutphania; maldrum pro 3 solidis, summa	15 m.		

1) Zie over deze beide Friesche tochten: Van Spaen, Hist. v. Geld. I p. 496—498.

Item quodlibet maldrum costabat 5 denarios ad pistandum; summma . .		25 s.	
Item de [produx?]ione saccorum. . .		10 s.	
Item portatoribus		3 s.	
Item pro mensuracione siliginis . . .			8 d.
Item naute, qui duxit silig[inem] molendinandum			18 d.
Item portatoribus, qui portaverunt pan[em] . . . em		2 s.	
Item [9] carracas vini, carracam pro 7 marcis cum dimidia; summa . .	67½ m.		
Item dedi nautoribus, qui duxerunt vinum de Reys ad Davantriam . .	1 m.		
Item nautoribus, qui duxerunt panem de Zutphania ad Davantriam.		4 s.	
Item 25 boves costabant 24 marcas, quos deliveravi in Daventria.	24 m.		
Item expendi de nocte in Davantria, dum deliveravi		7 s.	
Item deliveravi domino comiti 100 boves in Zvolle, qui costabant. .	120 m.		
Item dedi mercatoribus, qui emerunt, pro expensis eorum.		18 s.	
Item dum . . . . de Volenbo dedi nautoribus, qui duxerunt 24 homines cum armis et eorum famulos . . .		3 s.	
Item expendimus de nocte in Zvolle cum hominibus et cum eorum eis, qui eis advenerunt		26 s.	
Item de 13 bobus, quos misi domino Thyderico de Strata in Volenho .	13 m.		
Item de 12 bobus, quos misi domino Thyderico de Strata, et de 2 parvis pecoribus, de quibus parvis pecoribus [misi] unum civitati [de]... soem et aliud consumpserunt mei			

famuli, dum expellerimus bona monachorum . erlehe . le[1]. [Item] solvi pecora predicta ex jussu domini comitis monachis predictis pro. . 18 m.

Summa. . . . . 281 m. 10 s. 6 d.

Summa omnium expositorum de prima et secunda expedicione domini comitis, dum ivimus ad Frisones . . . . (295 m. 10 s. 10 d.)

HEC SUNT RECESSE DE PECUNIA, QUAM EXPOSUI EX PARTE DOMINI COMITIS.

Item unum recessum de 30 libris ex parte Suederi de Regther, que faciunt . . . . 12½ m.

Item alium reccessum ex parte domini Godefridi de Gore et Suederi de Boclo de 30 libris, que faciunt 12½ m.

Item alium recessum ex parte Arnoldi, camerarii domini comitis, de. 8 m.

Item unum recessum ex parte domini Gerardi Gerwini ex parte domini comitis de 750 libris, que faciunt. 312½ m

Item habeo 2 litteras ex parte domini comitis, que dicunt 2000 libras, que faciunt. . . . . 833 m. 4 s.

[Summa] omnium expositorum. 1497 m. 11 s. 7 d.

Exceptis expensis, quas consumpserunt armigeri in Ghemen[2].

1) Het Friesche klooster Hemelum, dat zich in 1337 beklaagde over berooving door den graaf van Gelre? (Van Spaen, Hist. v. Geld. I p. 497.)

2) Zie daarover meer: hierna p. 170.

II. Rekeningen van 6 April 1337—2 December 1339.

Hec sunt recepta per me Johannem ee Kamenata, dapiferum Thventye, dum fui vocatus ad computandum Novigagyo sub anno Domini 1337 ipsa die Dominica qua cantatur Judica [1]), de tempore tunc preterito, usque ad feriam qua[rtam] post Omnium sanctorum sub anno Domini 1338.

In primis in judicio de Aldensale.

Item de theolonio in die Palmarum.		12½ s.
Item de theolonio Dominica ante Penthecosten		6½ s.
Item 5 marc. de burscapio in Roshem de discordia, quam habuerunt contra burscapios de Aghele, quas quidem 5 marcas solvit Gerhardus de Dulre pro eisdem	5 m.	
Item de Johanne Grawart, pro eo quod ipse fecit pandacionem circa virum Gerhardum de Dulre violenter	12 m.	
Item de quodem viro in Lotzere comitis de Benthem, quia fecit violenciam	6 m.	
Item de Lubbe Herinc de forefacto.	3 m.	
Item de Johanne Micluere, quia traxit manum de sanctis absque licencia judicis.		10 s.
Item de Gerhardo tho Provestinchove, quia intromisit se de bonis alterius minus juste.	12 m.	
Item de Gerhardo dicto Hoene pro inpugnacione	1 m.	

1) Het woord Reminiscere is hier doorgehaald en vervangen door Judica.

Item de Johanne thor Bente de eodem forefacto	1 m.		
Item in die Gregorii in nundinis de theoloneo.		15 s.	
Item de expedicione domini . . comitis, dum ivit ad Brabanciam, pro eo quod domi remanserunt .	27 m.		
Item de Hartghero tho[r B]rugen de pigneribus, que fuerunt uxoris Judei dicti Coepman		34 s.	
Item in festo Palmarum [de t]heolone[o]		13 s.	
[Item] de Thyderico dicto V[ynh]of, pro eo quod dimisit servum ire, qui spoliatus fuit equum, sine licencia judicii	17 m.		
[Item] de theoloneo Dominica proxima post Ascencionem Domini . .		5 s.	
Item de Heylewige Degheman ex parte Judee dicte Kele		5 s.	
Item de Gerhardo dicto Zmerdinc de forefacto	10 m.		
Item de H[er]manno thon Hengelo in Lutte de forefacto	*7 m.*		
Item de ser[vo] suo de eodem forefacto.	*2 m.*		
Item de Wescelo thon Blomeldale in Loetsere de forefacto.		*20 s.*	
Item de theoloneo in festo Michahelis.		*2 s.*	
Summa prima	*114 m.*	*2 s.*	*6 d. cum obolo.*

Hec sunt que sustuli de pigneribus Judeorum.

Primo de Rotario, qui redemit navicrum.	*6 d.*
Item de villica de Binchorst de olla.	*32 d.*

Item Ecbertus de Roden de kedello et tunica		*7 d.*
Item Alheyd[*is*] *mid der Nesen de duobus cussinis*		*4 d.*
Item Lutgardis de Zudenbergh de nigra tunica et kedel[*lo*].		*14 d.*
Item Ghertrudis[1]) *de Zanderinc in Lutte de blavia tunica*.		*15½ d.*
Item de sex parvis ollis	*5 s.*	

Item de judicio in Oetmersem.

Primo de Johanne Messelinc de homicidio perpetrato tempore domini episcopi Trajectensis, 5 marc. et 5 molt avene, [molt pro 3] sol. computato, summa 15 s[ol.] . . .	5 m.	15 s.
Item de Gerhardo Thosinc, quia testimonium perhibere non potuit ut predixit		5 s.
Item de Bernardo Veelroghe de clamore, vulgariter dicto *wapengheruchte*		4 s.
Item de communitate de Thilgete et de Laettorpe, qui conquerebantur super violencia, facta eis a Ernesto .... et domina de Runen, quam non poterant producere vel demonstrare, ita quod perdiderunt corpus et res ad graciam domini comitis. Primo:		
Item de Ecberto Lutbertinc.	7 m.	
Item de Gerhardo Buschinc.	7 m.	
Item a Alberto Goetseninc	7 m.	
Item a Gerhardo Bunkinc.	7 m.	

1) Doorgehaald: „Gernr".

Item a Lutberto thon Lancampe .	7 m. minus 3 s.	
Item a Mensone tho Angete . . .	7 m. minus 3 s.	
Item a Lutberto thor Steghen . .	7 m. minus 3 s.	
Item a Gerhardo Borchgrevinch. .	7 m. minus 3 s.	
Item a Gerhardo Rederinc.	7 m.	
Item a Alberto Wicherinc.	5 m.	
Item a Gerhardo Lefardinc	7 m.	
Item a Lamberto Stoke	5 m.	
Item a Bernardo Berendinc	5 m.	
Item a Lutberto tho Anghete. . .	10 m.	
Item a domina dicta Callen tor Kindehus	3 m.	
Item a Ludolpho thon Varwerke .	2 m.	
Item a Lutberto thon Hove tho Thilghede	2 m.	
Item de Alberto filio sculteti, dicti Hessels de Alberghe, de forefacto.	*4 m.*	
Item de Lefardo tho Vaes thon Honberghe de forefacto, videlicet *scuttinge*		10 s.
Item de Johanne sculteto in Manhere, quia arrestacionem fregit.		20 s.
Item de Ecberto molendinario tho Thubberghe, pro eo quod ipse accepit examen de bonis alterius minus juste	2 m.	
Item de Woltero Zeygherdinc in Nortdorningen, quia fregit arrestacionem.		20 s.
Item de Lummode tho[1]) Alerdinc in Alberghe de eodem forefacto.		20 s.
Item de expedicione domini . . comitis, dum ivit Brabanciam, pro eo quo retro remanserunt. . . .	26 m.	

1) Aldus bovengeschreven; er staat: „in".

Item de villa in Oetmersem	6 m.	
Item de Lutberto sartore, quia defecit in juramento		10 s.
Item de Gerhardo thon Rekenspole pro violencia, quia intromisit se de bonis alterius minus juste . .	5 m.	
Item de Heylewige Lureleygestere pro clamore, vulgariter dicto *wapengheruchte*		4 s.
Item de Habben in Tubberghe de forefacto		14 s.
Item Locke tho Eylardeshus de forefacto.		*10 s.*
Item Cristina de Brochus de forefacto.		*10 s.*
Primo de Johanne dicto Klepel de forefacto.	*2 m.*	
Item de porcis, qui iverunt in marka de Thilgelde	*7 m.*	
Summa secunda	*160 m.*	*3 s.*

Item in judicio de Enschede.

In primis de Henrico Weldam ex parte Judei in Aldensale, dicti [1]) Natan	27 s.
Item de eodem Henrico ex parte Judei de Ghore, dicti Saul	6 s.
Item de eodem Henrico ex parte predicti Judei Saul.	15 s.
Item de Gerhardo Scludinc pro inpugnacione cujusdam viri	20 s.
Item de Petro de curia Loningher, pro eo quod fregit arrestacionem .	20 s.
Item de Gerhardo Vikers, pro eo	

1) Er staat: „dicto".

quod accepit unum bovem arrestatum a manso arrestato . . . . 20 s.

Item ab Essikino dicto Overbeke et ab Alba Hesselinc sub una, pro eo quod dictus Essikinus injuste arrestavit et predicte domine non intimavit arrestacionem, sicut juris fuit. 20 s.

Item de legione in Lonincher de excessibus, dictis *wapenrucht* . . . 11 m.

Itam de Henrico Waghenere, pro eo quod inposuit Bernardo Hacke furtum perpetrasse, quod non potuit demonstrare . . . . 3 m.

Item fermentarius de Enschede 4 molt avene, molt pro 3 sol. computato, pro eo quod de nocte violenter intravit domum cujusdam mulieris; *summa*. . . . . *12 s.*

Item de Wilhelmo dicto Tempelhof et de Johanne thon Mekelholte de inpugnacione . . . . 20 s.

Item de bonis tho Oestervelt arrestatis . . . . 4 s.

Item de Johanne dicto Voes de Bechem, de quibusdam pecoribus, que minus juste depulit, quod vulgariter dicitur *scutten*. . . . . 20 s.

Item de Gerhardo der megerschen man, pro eo quod intromisit se de bonis arrestatis . . . . 10 s.

Item de Ewesen Smedinges, quia intromisit se de judicio domini comitis minus juste. . . . . 3 m. 4 s.

Item de Bolten thor Hofstede, quia intromisit se de seminibus arrestatis 8 s.

Item de quodam viro pertinente . . pre-

posito de Aldensale, pro eo quod imponebatur sibi falsam mensuram habuisse . . . . 14 m.

Item de Essikino thon Strode, quia intromisit se de bonis alterius minus juste. . . . . 5 m.

Item de Heylewige Wolterdinges, pro eo quod traxit manum de sanctis sine licencia judicis . . . . 10 s.

Item de villicis domini Thiderici . . plebani in Epe de forefacto . . . . . . 2 m.

Item de expedicione domini . . comitis, dum ivit Brabanciam, de communitate in Enscede, pro eo quod retro remanserunt . . . . 18½ m.

Item dictus Swaver Vrilinc, quia fregit arrestacionem . . . . 12 s.

Item Henricus Wicker de eodem forefacto . . . . 10 s.

Item de Hermanno Camerinc et de Wernero ejus fratre de forefacto, quod fuerunt spoliati ligna domini Arnoldi de Boclo militis, cum quibus ducebantur ad judicium. . . . . 25 m.

Item de Wilhelmo Tempelhof pro inpugnacione . . . . 3 m.

Item de Werensone Scildere, quia percussit quandam mulierem . . . . . . 26 s.

Item de Rodolpho de Espelo, quia percussit quendam virum absque lesione sanguinis . . . . 1 m.

Item de duobus servis, morantibus in Dyderkinc, quia intromiserunt se de examinibus arrestatis . . . . 15 s.

Item de dicto Merreman, quia deportavit carnes arrestatas ex domo sua. 10 s.

Item de Johanne morante up Crumhoverlande, quia non fodit prout sibi jussum fuerat		*3 s.*	
Item de quibusdam sex viris, quia non miserunt fortes servos ad fodiendum.		*3 s.*	
Item de melle de examinibus arrestatis.		*5 s.*	
Item de Hatseke Thegiderinc de melle de examinibus arrestatis.		*2 s.*	
Item de Ludolpho tho Overbeke de melle.		*2 s.*	
Item de melle.			*12 d.*
Item de Werensone molendinario, quia lesit quendam puerum.	*1 m.*		
Summa tercia	*111 m.*	*11 s.*	

Item in judicio de Borgunden.

In primis de quadam domina de forefacto, quod non intimavit judicio, quod quidam servus abstulit ex domo sua equum violenter.		10 s.
Item de Ecberto de Hulghere, quia intromisit se de bonis, que vulgariter dicuntur *meynemarke*, minus juste	10 m.	
Item de Johanne de Wordinclere de eodem forefacto		20 s.
Item de Johanne Zalekinc tho Genderen, quia accepit de bonis Johannis de Welvelde decimam violenter	18 m.	
Item de expedicione domini . . comitis, dum ivit Brabanciam, pro eo quod domi remanserunt	7 m.	
Item Essel tho Hesselinc de forefacto.	3 m.	
Item de Swedero thon Poethove. . . .	*8 m.*	
Summa quarta	*48½ m.*	

Item in judicio de Delden.

In primis de Harmanno Hamarinc et de ejus fratre 15 marc. et 15 molt avene, quia dixerunt ultra testimonium judicii; molt pro 3 sol. computato, summa	3 m.	9 s.	
Item de Bernardo de Helle, quia fidejubebat pro Thiderico dicto Wartbeke ipsum reducendo ad judicium, quod non fecit.	10 m.		
Item de Wernero, attinenti sancte Katerine, qui testimonium non potuit producere sicut predixit. .		20 s.	
Item de Wernero fratre Scrubben, qui reclamavit sentenciam coram dapifero		20 s.	
Item de pecunia, inventa prope Walde.		4 s.	7 d.
Item de Lutberto dicto Haghene, qui defecit in testibus, quos ipse nominaverat in judicio		20 s.	
Item de Thiderico Oetweninc, qui defecit in testibus		20 s.	
Item de Thiderico Oetweninc, quia recessit a judicio sine licencia judicis		10 s.	
Item de antiquo Wartbeke, quia fidejubebat pro Thiderico filio suo, ipsum ducendo ad judicium, quod non fecit	10 m.		
Item in die beate Lucie de theoloneo.		2 s.	2 d.
Item de dicto Voes de Becham, quia accepit quedam pecora vicino suo violenter.	9 m.		
Item de magistro Gerhardo tho Odele, pro eo (quod) non clausit arborem,			

vulgariter dictum *roneboem*, prout sibi jussum fuerat.	20 s.	
Item de Lutberto institore de excessu dicto *berst*.	4 s.	
Item de colono domus dicte Vrylinc in Wentfelt, pro eo quod non potuit producere testimonium in judicio, sicut predixit	20 s.	
Item de Ecberto thor Hofstede, quia non vigilavit	20 s.	
Item de Woltero de Harghelo pro clamore, dicto *wapengheruchte*. . .	4 s.	
Item de theoloneo		17 d.
Item de Henrico de Bosewincle de forefacto [1]).	10 s.	
Item de pecunia, inventa in Delden.		12 d.
Item de Ecberto Vrylinc tho Becham, quia non vigilavit.	10 s.	
Item de Hermanno thor Hachreyse de eodem forefacto	20 s.	
Item de expedicione domini comitis, dum ivit Brabanciam, pro eo quod retro remanserunt . . . . 17 m.		
Item de villa . . . . 6 m.		
Item de Everhardo de Eghesterencote de forefacto . . . . 5 m.		
Item de Hermanno Hademanninc de forefacto . . . . 4 m.		
Item de Ecberto van der Hofstede, quia intromisit se de judicio domini.. comitis violenter . . . . 8 m.		
Item de servo de Hakerhusen, quia arrestavit homines, quod de jure facere non debuit . . . . 3 m.		

1) Hierachter is eene post uitgekrabd.

Item de Wernero pro forefacto . . .		*10 s.*	
Item de Essikino de Welborch pro forefacto.		*10 s.*	
Item de villico Essikini predicti pro eodem forefacto		*10 s.*	
Item de Henrico Wilbertinc de forefacto	*7 m.*		
Item de Mensone thon Nyenhus et de Johanne thon Brynke de forefacto.	*5 m.*		
Summa quinta	*122 m.*	*6 s.*	*2 d.*

Item in judicio de Hockesberghe.

In primis de Frederico de Marche et de ejus sociis, quia litigaverunt in quibusdam nuptiis	4 m.		
Item de Gerhardo Totelinc de forefacto, quia primo negavit coram judicio et postea fatebatur	1 m.		6 d.
Item de Gerhardo Rure, quia intromisit se de bonis arrestatis . . .	1 m.		6 d.
Item de Henrico Deghenhart pro inpugnacione.	1 m.		
Item de scultetis Henrici de Gramesberghe, quia intromiserunt se de judicio domini .. comitis	10 m.		
Item de Arnoldo thor Hoenmolen, pro eo quod non potuit testimonium producere, sicut in judicio predixit.		10 s.	
Item de Johanne Cruc et Johanne Cruc de forefacto	3 m.		
Item de legione in Langele de vigilacione		34 s.	

Item de expedicione domini comitis,

dum ivit Brabanciam, pro eo quod domi remanserunt	*11½ m.*	
Item de dicto Werentse de forefacto.	*1 m.*	
Summa sexta.	*36 m.*	*3 s.*

Item in judicio Ghore.

In primis de quodam viro, pertinente dicto Lonyes, pro eo quod recessit et non dedit theoloneum, quod de jure tenebatur.	2 m.	
Item 3 pecora adventicia *de*	*2 m.*	
Item de Johanne dicto Haec, pro eo quod dearrastuit bona sua, que fuerunt arrestata per Henricum dictum Rodebart.		4 s.
Item de quadam domina, pro eo quod non vigilavit.		10 s.
Item de Mensone de Weldamme, pro eo quod non venit ad judicium.		10 s.
Item de domina de Enthere de decima, arrestata per dictum Luger cum gladio		*4 s.*
Item de Rodolpho dicto Narium de eodem		*4 s.*
Item de quodam alio viro de eadem arrestacione, morante in Enschede.		*4 s.*
Item de Alberto de Wenghelevelde. .	*7½ m.*	
Summa septima	*14½ m.*	

Item in judicio Risnen.

In primo de Henrico Precone et de Werencen Ovinc 3 marc. et 3 molt avene, molt pro 3 sol., summa 9 sol., quia fecerunt malum juramentum de precaria domini . . comitis in Marclo.	3 m.	9 s.

Item de quodam viro, qui fecit homicidium tempore episcopi in Wederden	5 m.	
Item 48 arietes, qui dicuntur *ruinhemel*, computati pro	6 [1]) m.	
Item de Rodolpho fratre meygeri de Ghore 8 marc. et 5 molt avene, molt pro 3 sol., summa 15 sol., quia accepit cuidam viro ligna sua per violenciam	8 m.	15 s.
Item de Everhardo de Wirse, pro eo quod non potuit producere testimonium, sicut in judicio predixit.		20 s.
Item de 9 navibus dictis *poet*, de qualibet nave 10 cop butiri; summa hujus butiri.		18 s.
Item 8 caseos, caseum pro 12 den. computatum, summa		8 s.
Item de Bernardo Rickardinc de forefacto, quia retinuit siliginem et carnes, que fuerunt Johannis de Thya	4 m.	
Item de Jacobo Butendikes et ejus fratre pro inpugnacione	2 m.	
Item de Everhardo dicto Nysinc in Wederden de forefacto, quia fuit homicidium in curia sua perpetratum et non intimavit judicio, sicut de jure debuit.	13 m.	4 s.
Item de bonis Ketelman, qui occidit servum in Wederden et fuit effectus profugus, 18 maldra siliginis, maldrum pro 7 grossis; summa	3½ m.	

1) Het cijfer is doorgehaald en veranderd.

Item de quodam servo dicto Hillebrant, quia intromisit se de duobus bobus, qui sui non fuerunt.	5 m.	
Item de Gerhardo Haec de siligine de forefacto.		14 s.
Item de expedicione domini comitis, dum ivit Brabanciam, pro eo quod retro remanserunt	13½ m.	
Item de civitate	6 m.	
Item 48 arietes de anno secundo *pro.*	*6 m.*	
Item de villanis in Marclo de forefacto, vulgariter dicto *wapenrucht.*	4 m.	8 s.
Item Arnoldus de Hofstadio, quia intromisit se de decimis dicti Broyleman violenter	*5 m.*	
Summa octava	*92 m.*	

HEC SUNT RECEPTA DE PANDACIONE HERMANNI BECHAM IN THVENTYA.

In primis de querimonia Gerhardi Snoyen et Nycolai de Hassle contra dictum Twent	20 s.
Item de pandacione Swederi de Bocle ex bonis Rodolphi de Peszye . .	20 s.
Item de pandacione Lumbardorum ex bonis Weldam	20 s.
Item de pandacione Lumbardorum ex bonis Adolphi de Twiclo . . .	20 s.
Item de pandacione Conradi de Asele ex bonis Henrici de Covorde. . .	20 s.
Item de pandacione Harcheri thor Brugen ex bonis Henrici de Covorde.	20 s.
Item de pandacione Rodolphi de Scuttorpe ex bonis Henrici de Covorde.	20 s.

Item de pandacione dicti Wentfelt et Everhardi Fennensone ex bonis Henrici de Covorde.		20 s.	
Item de pandacione Johannis dicti Vunders		6 s.	
Item de pandacione Johannis de Hasle 20 sol. ex bonis Jacobi de Alberghe, quas solvit Ecbertus fermentarius in Almelo		20 s.	
Item de pandacione dicti Rumelif ex bonis Jacobi de Thya		20 s.	
Item de pandacione Hercheri thor Brugen ex bonis Johannis de Slike.		20 s.	
Item de pandacione Gerhardi Snoyen ex bonis Jacobi de Vlederen . . .		20 s.	
Item de pandacione Rodolphi de Beververde ex bonis Johannis thor Molen.		6 s.	
Item de pandacione dicti Grawart ex bonis Hermanni de Vlederen .		8 s.	
Item de pandacione Johannis dicti Haec ex bonis Godefridi de Espelo.		8 s.	
Item de pandacione dicti Haghedoren ex bonis Johannis de Ghifle. . . .	1 m.		
Item de pandacione Gerhardi Snoyen et Johannis Budden ex bonis curie in Vlederingen		6½ s.	
Item de pandacione Hartwici thor Brugen ex bonis dicti Twent in Aldensale.		*20 s.*	
Item de pandacione fabri in Aldensale ex bonis Hermanni de Loetsere. . .		*8 s.*	
Item de pandacione Johannis de Halsle ex bonis Johannis de Molendino . .		*20 s.*	
Item de pandacione Johannis dicti Wunders ex bonis Jacobi de Thya.		*20 s.*	
Summa nona	*29 m.*	*6 s.*	*6 d.*

HEC SUNT RECEPTA DE PANDACIONE DOMINI DE VORST [1]).

Primo de pandacione Rotcheri filii Adolphi de Twiclo ex bonis patris sui	20 s.
Item de pandacione ejusdem Rotcheri ex bonis Henrici de Hopingen . .	20 s.
Item de pandacione Henrici de Twiclo ex bonis dicti Splinters	20 s.
Item de pandacione ejusdem Henrici ex bonis Henrici Weldam . .	20 s.
Item de pandacione .. domine de Gramesberghe ex bonis .. domini Rotcheri de Twiclo	20 s.
Item de pandacione domine de Covorde ex bonis fratrum de Zebelinghe .	20 s.
Item de pandacione Conradi de Asele ex bonis Longi Hermanni de Vlederingen	10 s.
Item de pandacione domine de Gramesberghe ex bonis Dalschen de Dypenhem	20 s.
Item ex eisdem bonis de pandacione Henrici dicti Cronen de Gronlo. .	20 s.
Item de pandacione domine de Gramesberghe ex bonis domini Rotcheri de Twiclo.	20 s.
Item de pandacione Henrici Blaffart ex bonis Frederici de Zaterslo . . .	*20 s.*
Item de pandacione Gherhardi Ludeman ex bonis Lutberti de Remen. .	*20 s.*
Item de pandacione Hermanni Sconekerl ex bonis Conradi Rumeliif . .	*20 s.*

1) Heer Sweder van Voorst was in 1340 drost van Zutphen. (Nijhoff, Gedenkw. I p. LXXV.) De bedoeling van het opschrift is echter niet duidelijk.

Item de pandacione Gherardi Snoyen ex bonis Hermanni et Jacobi de Vlederingen		*20 s.*
Item de pandacione Conradi de Asele ex bonis Werenboldi de Vlederingen.		*10 s.*
Summa decima	*23 m.*	*4 s.* [1]

HEC SUNT RECEPTA DE HOMINIBUS [2] CLAUSTRALIUM, QUI NON FUERUNT POSITI SUPRA EQUOS NEC AD CURRUS NEC AD SERVOS.

Primo in judicio Aldensale	27 m.		
Item in judicio Enschede	13 m.		
Item in judicio Delden	10 m.		
Item in judicio Ghore	3 m.	3 s.	
Item in judicio Hockesberghe	4 m.	5 s.	
Item in judicio Risnen	13 m.	3 s.	
Item in judicio Borgunden	3 m.	2 s.	
Item in judicio in Oetmer(s)hem	25 m.		
Summa undecima	99 m.		12 d.
Summa omnium receptorum	*851 m.*		*14 d.*

HEC SUNT RECEPTA PER ME JOHANNEM DE KAMENATA FERIA QUINTA POST OMNIUM SANCTORUM, DUM FUI VOCATUS NOVIGAGIUM, SUB ANNO DOMINI 1338 USQUE AD FERIAM QUINTAM POST ANDREE SUB ANNO DOMINI 1339.

Primo in judicio de Aldensale.

Primo in nundinis in die Gregorii de theloneo		10 s.
Item in nundinis in festo Palmarum proximo sequenti de theloneo	1 m.	

1) Eene vroegere optelling is uitgekrabd.
2) Doorgehaald: „per".

Item de Hermanno thon Velde in Roessem, quia violenter accepit viam bonam, qui vulgariter dicitur jůetwech. . . . . *8 m.*

Item Dominica ante Penthecosten de theoloneo . . . . *7 s.*

Item de Johanne Remboldinc de forefacto . . . . *4 m.*

Summa prima . . . . *14 m. 5 s.*

Item ex judicio in Oetmershem.

Primo de scabinis in Oetmershem et de Henrico dicto Crul de quadam littera. . . . . 54 m.

Item de Everhardo tho Vrylinc in Vaesse de forefacto . . . . 4 m.

Item de Gerhardo Stoecholt de forefacto, quia imposuit vicino suo habere falsam mensuram butiri, qui fuit innocens . . . . 4 m.

Item de Gerhardo Johanninc in Roetmen de forefacto . . . . 3½ m.

Item de legione in Dorningen de forefacto, quia dixerunt in synodo ultra juramentum vicini sui . . . . *8 m. 3 s. 3 d.*

Item de Gherwino Zegherdinc de forefacto . . . . *20 s.*

Item de Everhardo thor Braet de forefacto . . . . *10 s.*

Item de dicto [1]) Coldemeyger de forefacto, quia accepit ligna Ecberti de Grymberghe violenter. . . . . . 10 m.

Item de Gherhardo den Werner de forefacto . . . . 10 s.

1) Hier is een woord uitgekrabd.

Item de Johanne thor Naerremolen de forefacto		10 s.	
Item de Lutberto tho Elfikinc de forefacto		6 s.	
Item de Gerhardo Mercatore de forefacto	5 m.		
Item de dicto Tiotebracht de forefacto.	4 m.		
Summa secunda.	97 m.	5 s.	3 d.

Item ex judicio in Enschede.

Primo de duobus viris, pertinentibus claustro in Langenhorst, pro eo quod fregerunt clausuras domini mei	10 m.	
Item de Gerhardo Wiegardinc, pro eo quod deportavit ligna arrestata.	1 m.	
Item de Johanne filio Homke de forefacto.	1 m.	
Item de Johanne dicto Keghere, quia deportavit garbas arrestatas.		10 s.
Item de Alberto dicto Vulketel de forefacto		5 s.
Item de legione in Drinen, quia intromiserunt se de judicio domini ducis, scilicet de juramentis . . .	14½ m.	
Item de legione in Twiclo de forefacto	8½ m.	
Item de Gerhardo Anninc, quia dixit ultra juramentum judicii . .	18 m.	
Item de Gerhardo Zwaferinc de inpugnacione	4 m.	
Item de Hasewige tho Gherderinghe de forefacto.		*6 s.*
Item de Woltero Mensinc tho Twiclo de forefacto.		*6 s.*

Item de Gerhardo Ekkinc de forefacto.	*1 m.*	
Item de Gerhardo de Poedehoren de forefacto.	*1 m.*	
Summa tercia	61 m.	3 s.

Item ex judicio in Delden.

Primo de Frederico de Bosewincle 6 marc. et 6 maldra avene, maldrum pro 10 den. computatum, summa 5 s.	6 m.	5 s.
Item de Conrado de Binchorst, quia dixit ultra testimonium judicii	15 m.	
Item 2 pecora de 14 sol., que fuerunt accepta ex bonis Eilhardi ton Stichcote		14 s.
Summa quarta	*22 m.*	*7 s.*

Item ex judicio in Borgunden.

Primo 1 porcum de		4 s.
Item de communitate in Hasle de excessibus	20 m.	
Summa quinta per se	(20 m.	4 s.)

Item ex judicio in Hockesberghe.

Primo de quodam viro, pertinente Gotswino de Burse, qui moratur in Burse, quia imposuit cuidam domine furtum, videlicet agnum.	3 m.	
Item de Alberto Thescelinc de forefacto		6 s.
Item de Johanne thon Nyenhus in Benclo de forefacto	1 m.	
Item de dicto Nanne Werninc de arrastacione bonorum cum gladio.		4 s.
Item 5 porcellos adventicios de		5 s.
Summa sexta	*5 m.*	*3 s.*

Item ex judicio in Ghore.

Primo de duobus poledrinis adventiciis.		14 s.
Item de servo dicti Zůtphen de clamore, vulgariter dicto *wapengheruchte*		4 s.
Summa septima.		18 s.

Item ex judicio in Risnen.

Primo de legionibus in Stochem et in Hederike, quia fecerunt violenciam cum judicio domini comitis.	117 m.	
Item de Johanne Jacopinc de forefacto	5 m.	
Item de Gerhardo Westerinc de forefacto, quia imposuit vicino suo habere malum modium, qui fuit innocens	3 m.	
Item de 48 arietibus dictis *ruinhemel*	8 m.	
Item de 12 navibus dictis *poet*, de qualibet nave 5 maldra avene, summa 60 maldra; summa pecunie, ma(l)drum pro 10 den. computatum	4 m.	2 s.
Item de equo adventicio	1 m.	
Item de Everhardo Esikinc, quia furtive dearavit alteri terram suam.	15 m.	
Item de dicto Hardenbergh in Enthere de forefacto	2 m.	
Item de Frederico, qui habet filiam Rotgheri de Risnen, de forefacto.		20 s.
Item in legione Wederden:		
Primo de Elle thon Berclo vidua .		20 s.
Item de Bernardo Heerdinc.		20 s.
Item de Essikino Walraveninc . . .		20 s.
Item de Lefardo Rotgherinc		20 s.
Item [de E]verhardo Nysinc		20 s.

[Item de ....] Zeverdinc ...... 20 s.
[Item] de Rotghero thon Stade. . . 20 s.
Item de Ecberto to Nyenvrilinc . . 20 s.
Item de Bertoldo Bernerdinc .... 20 s.
Item de Bernardo, commorante in hereditate plebani de Wederden, quia non terminabant suas querimonias prout incipiebant ..... 10 s.
Item de Johanne de Bevervorde de quodam viro de Zwolle ...... 20 s.
Item de Rotghero dicto Vrylinc in Stochem 9 maldra brasii, computata pro 18 sol., de forefacto . 18 s.

Summa octava. .... 175 m. 10 s.

De pandacionibus prosecutis coram domino .. episcopo Trajectensi et domino .. comiti Ghelrie.

Primo de pandacione Lombardorum in Doesborgh ex bonis Godefridi de Espelo .... 20 s.
Item de pandacione Johannis thon Slike de quodam servo de Almelo, cui depandavit equum, que pandacio fuit prosecuta coram domino . episcopo .... 20 s.
Item de pandacione Henrici Weldam et Henrici de Twiclo ex bonis Jacobi Poliken, prosecuta coram domino episcopo ..... 20 s.
Item de pandacione domini Johannis de Cůnre ex bonis domini de Ottenstene .... 20 s.
Item de pandacione Frederici de Zaterslo ex bonis dicti Haken. . 1 m.
Item de pandacione domini Frederici de Eze, domini Rodolphi de

Zenderen, Stephani de Almelo et Thyderici de Keppel ex bonis Rodolphi de Peezie . . . . 20 s.

Summa nona . . . . 9 m. 4 s.

HEC SUNT RECEPTA AB HOMINIBUS, QUI NON DEDERUNT EQUOS, CURRUS NEC SERVOS AD ULTIMAM EXPEDICIONEM FRANCIE, SED SOLVERUNT PECUNIAM AD BOVES ET AD EXPENSAS SERVORUM ET EQUORUM.

Primo in judicio Aldensale	33 m.	
Item in judicio Oetmershem	29 m.	
Item in judicio Enschede	13 m.	
Item in Hockesberghe.	9 m.	
Item in judicio Delden	11 m.	
Item in judicio Borgunden	3 m.	2 s.
Item in Ghore		31 s.
Item in judicio Risnen	20 m.	
Summa decima	120 m.	9 s.

HEC SUNT RECEPTA DE PANDACIONE DOMINI DE VORST [1]).

Primo de pandacione Johannis dicti Budden ex bonis Jacobi de Vlederingen . . . . 20 s.

Item de pandacione Henrici de Twiclo ex bonis Adolphi de Twiclo . . . . 20 s.

Item de pandacione Emelradis in Bechem ex bonis uxoris Gerardi de Lohus in Vlederingen . . . . 20 s.

Item de pandacione Rodolphi Luger ex bonis dicti Bevers . . . . . . 9½ s.

Summa undecima . . . . 5 m. 9 s.

1) Zie hiervoor p. 155 Noot 1.

Hec sunt recepta de sentenciis reclamatis.

Primo de Ottone de Welvelde 9 lib., que faciunt	3 m.	9 s.	
Item de Johanne Holthoen in Aldensale de sentenciis erga dominos Daventrienses 18 lib., que faciunt	7½ m.		
Item de Gerhardo dicto Snoye 3 lib., que faciunt		15 s.	
Item de Johanne dicto Rore in Hockesberghe 12 libr., que faciunt	5 m.		
Summa duodecima.	17½ m.		
Summa omnium receptorum .	551 m.	11 s.	3 d.
Summa omnium summarum .	1403 m.		5 d. cum obolo.

Hec sunt exposita per me Johannem de Kamenata.. dapiferum Thventye de tempore sub anno Domini 1337 ipsa die Dominica qua cantatur Judica usque ad feriam quintam [1]) post Omnium Sanctorum sub anno Domini 1338.

In primis de expensis, dum ivi ad computandum Novigagium. Item primo in Dotinchem.	2 s.	
Item eodem tempore in Novigagio fui tres dies et tres noctes; expendi.	10 s.	
Item in reversione pernoctavi Arnhem; expendi	2 s.	
Item sequenti die ivi Rosendal ad dominum comitem; fui duas noctes et duos dies; expenderunt equi mei.	2 s.	
Item eodem tempore pernoctavi Zutphen; expendi	2 s.	8 d.

1) Uitgevlakt: „sub".

[illegible] in [illegible] et [illegible] de [illegible] ex bonis [illegible] de [illegible] . . . .

Summa [illegible] . .

[illegible] RECEPTA DE [illegible]. [illegible]

Item de [illegible] . . . 3
Item de [illegible] 2
Item de [illegible] 1
Item de [illegible] . . . .
Item de [illegible] 1
Item de [illegible] . . . .
Item de [illegible] . . . . .
Item de [illegible] 2

Summa [illegible] 12

[illegible] RECEPTA DE PANDACION[illegible]

Item de pandacione Johannis [illegible] [illegible] ex bonis [illegible] de Vie[illegible] . . . .

Item de pandacione Henrici de [illegible] ex bonis [illegible] de [illegible] . . . .

Item de pandacione Emelradis in [illegible] ex bonis [illegible] Gerardi de [illegible] in Viederingen . . . .

Item de pandacione [illegible] Lager ex bonis [illegible] . . . . . .

Summa undecima . . . .

1) Cf. [illegible] p. 133 Note 1.

[illegible] eosten
[illegible] es ve-
[illegible] is non
[illegible] Reys;
[illegible] ndo . . 3 s.
[illegible] ndavit
[illegible] reman-
[illegible] di exe-
[illegible] . . . . 3 s.
[illegible] ndavit
[illegible] Ghel-
[illegible] Elten . 18 d.
[illegible] . . . . 2 s. 4 d.
[illegible] altero
[illegible] . . . . 4 s.
[illegible] nocte. 2 s.

[illegible] . . . . 30 s. 6 d.

[illegible] Petri
[illegible] domi-
[illegible] nocte
[illegible] . . . . 2 s.
[illegible] nocte in
[illegible] venit . . 3 s.
[illegible] n . . . 18 d.
[illegible] Arnhem
[illegible] omitem;
[illegible] ndi . . . 18 d.
[illegible] hem de
[illegible] venit. . 3 s.
[illegible] hen. . . . 12 d.
[illegible] helis ivi
[illegible] item; ex-
[illegible] le. . . . . 12 d.
[illegible] a die in
[illegible] . . . . . . 3 s.

[illegible]

Item feria sexta post Walburgis rogavi castrenses de Ghore, Dypenhem et de Almelo et alios bone nacionis de Thwentya mecum venire Aldensale armatos, ad defendendum terram domini.. comitis; expendi eodem tempore.	2 m.		
Item feria quarta proxima post Margarete ivi Novigagium ad loquendum dominum comitem; expendi de mane in Dotinchem		2 s.	
Item Novigagio die et nocte		3 s.	
Item in reversione pernoctavi in Dotinchem; expendi		2 s.	4 d.
Item Sabbato proximo post Jacobi Apostoli ivi Rosendal ad loquendum dominum comitem, dum debebat ire ad terram Anglicam; expendi in Zutphen.		2 s.	
Item sequenti die in Arnhem . . .			20 d.
Item in reversione pernoctavi Zutphen; expendi.		2 s.	8 d.
Summa prima	4 m.	8 s.	4 d.

Item Sabbato post Vincula Petri dedi domino Thiderico, pastori in Hamwinclo, ex jussu domini ..prepositi, qui portavit litteras domini imperatoris episcopo. Monasteriensi, comiti de Marka et civitati Monasteriensi	1 m.		
Item feria sexta post Bartholomei misit me dominus comes Dotinchem, ut dicerem scabinis, quod tenerent servum, qui occidit Johannem de Velde, donec eisdem			

personaliter loqueretur; expendi nocte et die		3 s.	
Item ipso die Lamberti mandavit mihi dominus.. prepositus venire Zutphen; fui nocte et die; expendi		2 s.	8 d.
Item feria quinta ante Michahelis mandavit mihi dominus comes venire Davantriam; fui nocte et die; expendi		3 s.	
Item sequenti die mandavit mihi venire Rosendal; fui nocte et die; expenderunt equi mei. . . .			12 d.
Item in reversione in Zutphen . . .		2 s.	
Item feria quinta ante Victoris ivi Davantriam ad heymalum; fui nocte et die; expendi		2 s.	8 d.
Item mandavit mihi dominus comes ire ad dominum episcopum Trajectensem cum domino Everhardo de Bevervorde; consumpsi in civitate Trajectensi exeundo et redeundo	1 m.		
Summa secunda	3 m.	2 s.	4 d.
Item ivi Zutphen in vigilia Epiphanie Domini ad loquendum dominum comitem; fui duas noctes et duos dies, et dominus comes non venit; expendi		5 s.	4 d.
Item feria quarta ante Valentini ivi ad loquendum dominum comitem; pernoctavi Zutphen; expendi.			20 d.
Item sequenti die et nocte in Novigagio		2 s.	8 d.
Item eodem tempore de mane in Gogh			16 d.

Item mandavit mihi eodem tempore dominus comes venire de Gogh Clivis; fui nocte et die; expendi .	3 s.	
Item de mane ivi de Clivis Dotinchem; expendi		16 d.
Item dedi dicto Puster, qui ivit de Ghore Novigagium ad querendum dominum comitem, cum littera de castro in Almelo	2 s.	
Item Dominica Invocavit mandavit mihi dominus comes venire Zutphen; fui duas noctes et duos dies; expendi	4 s.	
Summa tercia.	21 s.	4 d.
Item Dominica post Walburgis ivi Arnhem ad loquendum dominum comitem; expendi de nocte in Zutphen	2 s.	
Item de mane in Arnhem; et non inveni dominum comitem		16 d.
Item ivi de Arnhem ad Norghena; in reversione in Clivis	2 s.	
Item ivi de Clivis Arnhem; exspectavi dominum.. comitem duas noctes et duos dies; expendi	5 s.	
Item eodem tempore fuerunt equi mei in Rosendal duos dies et duas noctes; expenderunt		16 d.
Item eodem tempore in reversione fui nocte et die in Zutphen, dum solvi domino Ghiselberto [1]) pecuniam ex parte domini.. comitis; expendi.	3 s.	

1) Gewis de verderop genoemde heer Ghiselbert van Brunchorst, wien de drost voor den graaf 551 ponden betaalde.

Item feria secunda post Penthecosten mandavit mihi dominus comes venire Ghelriam, et dominus non venit, et fui reversus in Reys; expendi exeundo et redeundo . .	3 s.	
Item Dominica ante Viti mandavit mihi venire Ghelriam, et remandavit mihi in Altilis; expendi exeundo et redeundo	3 s.	
Item Sabbato post Viti mandavit mihi dominus comes venire Ghelriam; expendi de mane in Elten.		18 d.
Item de nocte in Gogh.	2 s.	4 d.
Item in Ghelren nocte et altero dimidio die.	4 s.	
Item in reversione in Reys de nocte.	2 s.	
Summa quarta	30 s.	6 d.
Item Dominica post Vincula Petri ivi Arnhem ad loquendum dominum comitem; expendi de nocte in Zutphen	2 s.	
Item sequenti tota die et nocte in Arnhem, et dominus non venit. .	3 s.	
Item in reversione in Zutphen . . .		18 d.
Item Dominica sequenti ivi Arnhem ad loquendum dominum comitem; pernoctavi Zutphen; expendi . . .		18 d.
Item sequenti die in Arnhem de tota die, et dominus non venit. .	3 s.	
Item in reversione in Zutphen. . . .		12 d.
Item Dominica ante Michahelis ivi querendum dominum comitem; expendi de nocte in Lobede.		12 d.
Item sequenti die de tota die in Gogh	3 s.	

Item feria tercia ivi de Gogh ad Welle supra Masam, et fui reversus de nocte Gogh; expendi. . . .		2 s.	4 d.
Item feria quinta proxima mandavit mihi dominus comes venire Novigagium; fui duas noctes et tercia dimidia die; expendi		5 s.	8 d.
Item in reversione pernoctavi Dotinchem; expendi		2 s.	
Item eodem tempore ivi cum litteris domini comitis Covordiam ex parte domini Johannis de Polle cum 10 equis et 10 hominibus; expendi exeundo et redeundo		10 s.	
Summa quinta	3 m.		
Item mandavit mihi dominus comes facere libranciam cum Thiderico de Brinen et Ghenikino judice in Arnhem, de quibus ego Johannes exposui:			
1) Primo pro pollicis.		14 s.	
Item pro piscibus recentibus		4 s.	
Item carrucariis, qui duxerunt vina de Reno in Elten.		10 s.	
Item pro expensis meis.		6 s.	8 d.
Item dedi Thiderico de Brinen et Ghenikino judici in Arnhem 12 marc. et 11 sol., de quibus facient computacionem domino	12 m.	11 s.	
Summa sexta	15 m.	9 s.	8 d.
Item mandavit mihi dominus comes eodem tempore ad expedicionem			

1) Uitgekrabd eene regel: „Primo pro piscibus recentibus 4 sol."

portare mecum omnes homines armatos, quos possem rogare et habere. Item adduxi 25 viros armatos cum eorum familia.			
Item feci pistari 3 maldra siliginis ad panem, que constabant		7 s.	
Item duas amas vini cum dimidia, que constabant	3 m.	9 s.	
Item tunnam allecii pro		9 s.	
Item dimidiam tunnam anguillarum sulcarum, pro		8 s.	
Item mesam capricorni pro.		5 s.	
Item 30 strummulos pro		6 s.	
Item tres tunnas servisie pro	1 m.		
Item modium pisarum pro			12 d.
Item 12 maldra avene, que portavi mecum de Ghore, pro		14 s.	
Item dedi nautoribus de Greethusen ad Reys, qui duxerunt equos et arma et currus ultra Renum exeundo		6 s.	
Item emi in Roremûnde 8 maldra avene pro		17 s.	4 d.
Item carrucario, qui vehit de Roremunde Etterbeke			12 d.
Item in Deest pro 20 scepel avene.		13 s.	4 d.
Item in Tenen pro 20 scepel avene.		13 s.	4 d.
Item sequenti die in redeundo in Tenen pro 16 scepel		10 s.	8 d.
Item in Deest pro 16 scepel.		10 s.	8 d.
Item in reversione in Venlo pro 5 [1]) maldris avene		10 s.	
Item pro tunna servisie.		4 s.	
Item locavi in Wishem supra Masam unam carrucam, que portavit ave-			

1) Er stond eerst: „8".

nam et alia necessaria per septem dies; dedi		7 s.	
Item in reversione in Greethusen nautoribus		4 s.	
Item in reversione in Elten pro tribus maldris avene.		5 s.	
Summa septima	17 m.	5 s.	4 d.
Item mandavit mihi dominus comes, quod mitterem 5 homines cum armis et equis et eorum familiis Ghemene [1]), qui ibidem steterunt per 12 septimanas, qui consumpserunt 14 maldra siliginis, que emi in Reys, que constabant.	4 m.	8 s.	
Item 14 maldra brasii, que emi in Reys pro	3 m.		16 d.
Item 60 maldra avene, que constabant	6 m.	3 s.	
Item misi eis 10 latera porcorum, que constabant		30 s.	
Item 100 strummulos, qui constabant		22 s.	
Item tunnam allecium, que constabat.		11½ s.	
Item modum pisarum cum dimidio, que constabant.			35 d. 1 ob.
Item de carnibus recentibus . .		16 s.	7 d.
Item butiro		2 s.	
Item de allecibus.		3 s.	3 d.
Item in jejunio de piscibus recentibus		10 s.	
Item de albo pane			33 d.

1) Zie daarover het slot der vorige rekening, hiervoor p. 139.

Item de speciebus frumenti . .		4 s.	5 d.
Item de sale, de oleo et de candelis et de cenapio et de speciebus.	1 m.	[1]	7 d. 1 ob.
Item de sufferratura equorum .		2 s.	2 d. 1 ob.
Item pro duabus tunnis servisie.		8 s.	
Item de vino.	1 m.		
Item dedi carrucariis, qui vehebant ista victualia de Reys ad Ghemene.	2 m.		
Summa octava	27 m.	2 s.	7 d. 1 ob.
Item misi Vullenho 120 porcorum carnes, quarum carnes unius porci constabant 6 sol. cum dimidio; valent	65 m.		
Item misi Vullenho 244 plancas, que habebant longitudinem 27 pedum et spissitudinem 3 [2] digitorum, et 55 trabes, que secando et incidendo constabant	6 m.		
Summa nona	71 m.		
Item habeo unum recessum ex parte domini . . comitis, qui dicit de 551 libris ex parte domini. Ghiselberti de Brunchorst	551 l.		
Item in eodem recessu de 80 porcorum carnibus	104 l.		
Summa decima	229 m.	7 s.	

1) Doorgehaald: „s[ol]".
2) Er stond eerst een ander cijfer.

Item habeo litteram domini comitis ex parte Stephani fratris mei, cui solvi	100 l.		
Summa undecima	41 m.	8 s.	
Item habeo unum recessum, qui dicit de	824 l.	9 s. parvorum.	
Summa.	343 m.	6 s.	3 d.
Summa omnium expositorum. .	804 m.	9 s.	4 d. cum obolo.

Exceptis equis anichilatis et perditis [1]).

Hec sunt exposita per me Johannem de Kamenata a tempore, dum fui vocatus Novimagium ad computandum sub anno Domini 1338 feria quinta post Omnium Sanctorum usque ad feriam quintam post Andree sub anno Domini 1339.

Primo dum ivi Novimagium pernoctavi Dotinchem; expendi	2 s.	6 d.
Item in Novimagio eodem tempore.	5 s.	
Item in reversione in Zutphen eodem tempore in nocte	2 s.	4 d.

1) Hieronder stond vroeger het volgende:

„Item amisi in expedicione Brabancie equum de octo marcis, de quo feci testimonium coram domino Zweghero de Swalmen marscalco.

Item amisi unum alium equum infra Aldensale et Enschede, quia venit ibidem clamor, vulgariter dicto *wapenrucht*.

Item solvi dicto Belleman equum de 3 marcis, pro quo promisit mihi dominus de Vorst ex parte domini comitis."

Deze drie posten zijn doorgehaald en vervangen door het latere bijschrift, dat de gedoode paarden uitzondert.

Item Dominica ante Katerine ivi Novimagium ad dominum comitem, qui ibidem venit; pernoctavi Zutphen; expendi		2 s.	
Item in Novimagio fui 3 noctes et 2 dies; expendi		7 s.	
Item in reversione mandavit mihi dominus comes secum ire Rosendal; expenderunt equi mei. . . .			12 d.
Item de reversione in nocte in Zutphen		2½ s.	
Item Sabbato post Katerine mandavit mihi dominus comes venire Arnhem cum ministerialibus et fidelibus de Twenthya; fui ibidem 2 dies et 2 noctes; expendi . . .		5 s.	8 d.
Item eodem tempore mandavit mihi dominus comes venire de Arnhem Novimagium, dum dedit pecuniam armigeris et militibus; fui ibidem 5 noctes et 5 dies; expendi.		15 s.	
Item in reversione in Zutphen de nocte		2 s.	4 d.
Item misi fermentarium de Ghore et Johannem cognatum meum Novimagium cum 210 marcis, quas solverunt domino preposito ex parte domini comitis; expenderunt exeundo et redeundo		6 s.	
Summa prima	4 m.	3 s.	4 d.
Item feria quinta post Pascha ivi Rosendal ad loquendum dominum comitem; pernoctavi Zutphen de nocte; expendi.		2 s.	

Item fui 2 noctes et 2 dies Rosendal; expenderunt equi mei . . .		20 d.
Item in reversione de nocte in Zutphen.	2 s.	
Item mandavit mihi dominus dux [1]) per litteras suas ire Covordiam ad liberandum dominum Johannem de Polle de captivitate dicti Sobbiken; expendi exeundo et redeundo	10 s.	
Item in vigilia Penthecostes ivi Novimagium ad loquendum dominum ducem; expendi in Dotinchem.	2 s.	
Item eodem tempore in Novimagio in duabus noctibus cum altero dimidio die. . . . . . , ...	4 s.	
Item in reversione de nocte in Zutphen.	2 s.	
Item feria quinta post Penthecostes mandavit mihi dominus dux venire Arnhem et omnes officiatos suos; fui 2 noctes et 2 dies; expendi.	5 s.	
Item eodem tempore misit me dominus dux Aneholt ad loquendum dominum de Ghemen et dominum de Zulen ex parte Th*iderici* de Luttikenhove; expendi exeundo et redeundo	3 s.	
Item in die Sacramenti mandavit mihi dominus dux venire Arnhem, dum composicionem fecit inter illos de Almelo et de Wische; expendi exeundo in Zutphen . .		20 d.

1) De graaf van Gelre was in Maart 1339 tot hertog verheven.

Item eodem tempore fui 2 dies et 2 noctes in Arnhem; expendi . .		6 s.	
Item in reversione in Zutphen . . .			16 d.
Item eodem tempore mandavit mihi dominus dux ire Gramesberghe ad contradicendum edificaturam castri; expendi exeundo et redeundo cum scabinis de Ald*ensale* et familiaribus meis		6 s.	
Item dum dominus dux pronunciavit zonam in Rosendal inter illos de Brunchorst et de Almelo, expendi de nocte exeundo in Zutphen . .		2 s.	
Item fui 2 noctes cum alio dimidio die in Arnhem; expendi		4 s.	
Item in reversione de nocte in Dederden			18 d.
Summa secunda	4 m.	6 s.	2 d.

Item mandavit mihi dominus dux venire Gogh in die beati Johannis Baptiste; pernoctavi in Reys; expendi		2½ s.	
Item de mane et de nocte in Gogh.		3 s.	
Item in reversione in Reys		2 s.	
Item feria quinta post Johannis mandavit mihi dominus venire Davantriam, dum declarabat sentencias reclamatas; fui 2 dies et 2 noctes; expendi		6 s.	
Item Dominica proxima mandavit mihi venire Zutphen, dum declarabat sentencias; fui 2 noctes et 2 dies; expendi		6 s.	
Item Dominica post Bartholomei ivi Novimagium ad loquendum domi-			

num ducem; expendi exeundo in Dotinchem			20 d.
Item in Novimagio nocte et alio dimidio die		3½ s.	
Item in reversione de nocte in Dotinchem		2 s.	4 d.
Item exposui pro clampis et ligaminibus ferreis ad reparandum stipum [1]) in castro Ghore et aliis ad hoc pertinentibus, in quo captivi detinentur		10 s.	
Summa tercia	3 m.		12 d.

Hec sunt expense, facte in Delden eodem tempore, cum dominus de Vorst et dominus prepositus Embricensis ibidem fuerant, cum rumor fuerat comitem de Aldenborch venturum.

Primo in domo Nycolai thon Selike de carnibus unius porci, de feno et de avena		11 s.	
Item pro pane		6 s.	
Item pro duabus tunnis servisie . .		7 s.	
Item pro uno pecore.		11 s.	
Summa quarta.	2 m.	11 s.	

Item dedi duobus armigeris et eorum servis, qui fuerunt in Vullenho cum domino Thiderico de Straten, pro curialitate.	3 m.	4 s.	
Item computabo expensas eorum ad dictum domini Thiderici predicti, scilicet ad.	8 m.		3 d.
Summa quinta.	11 m.	4 s.	3 d.

1) Lees: stipem = de galg?

Item habui Johannem de Laghe captivum in expensis meis per dimidium annum et 3 septimanas ex mandato domini ducis; de expensis suis computavi . . . . 4 m.

Summa sexta per se . . . . 4 m.

Item tho *vorbodeghelde* circa comitem de Aldenborch et inimicos domini ducis:

Primo uni viro in Lingehe ex comicia de Thekeneborch [1]), quod constat Wilhelmo dicto Weldam . . . . . . 2 m.

Item cuidam alteri servo, qui fuit ab illa parte Wechtye, quod constat Henrico dicto Blaffart. . . . . ½ m.

Item dedi uni alteri servo, qui in Rene prope Emesam in episcopatu Monasteriensi, quod constat Johanni de Vyeracker . . . . 2 m.

Summa septima. . . . . 4 m. 6 s.

HEC SUNT EXPOSITA IN NOVIMAGIO DOMINICA POST NATIVITATEM BEATE MARIE VIRGINIS, DE EXPENSIS EQUORUM ET CURRUUM, QUI IVERUNT FRANCIAM.

Primo Henrico de Arnhem de 21 equis et expensis servorum in duabus noctibus. . . . . 20 s.

Item Johanni Pedelere de 20 equis et expensis servorum. . . . . 20 s.

Item Arnoldo Ysseltrudesoen. . . . . 20 s. 4 gr.

Item Cristine Ysseltrudedochter . . . 11 s. 8 d. [2])

1) De graaf van Thekeneborch had 7 September 1338 zich verbonden, om Gelre tegen Frankrijk te dienen met 25 ridders. (Nijhoff, Gedenkw. I p. 377.)

2) Een ander cijfer is uitgekrabd.

Item Johanne de Linghe		10 s.	4 d.
Item Woltero dicto Eeme		16 s.	
Item Johanne Poelman		9 s.	
Item de 30 maldris avene, quos duxerunt secum de Novimagio ad Beringen		40 s.	
Item dedi 66 servis, quilibet servo 3 gross., pro expensis eorum de Novimagio usque Beringen.	5½ m.		
Item Alardo de Rene pro feno, ad expensas equorum de Novimagio usque ad Beringen	3 m.		
Item eidem Alardo pro funibus et lignis, cum quibus ligabantur vina supra currus		30 s.	
Item dedi nautoribus in Greethusen, qui duxerunt currus et equos ultra Renum		10 s.	
Item expenderunt servi mei, qui delibraverunt currus et[1]) boves in Novimagio, exeundo et redeundo in Ghore		15 s.	
Item expendi ego Johannes eodem tempore in 4 noctibus in Novimagio.	1 m.		
Summa octava	26 m.	5 s.	4 d.

Item exposui pro 30 bobus ad expedicionem Francie, quos Lefardus thor Brugen et Lefardus frater ejus emerunt, scilicet 12 in Groninghen pro 41 m.

Item emerunt eodem tempore in Groninghen 18 magnas vaccas, quas ego nolui, cum Ghore veniebant, ad usus domini ducis et misi

1) Doorgehaald: „equos".

Arnhem cum Lefardo thor Brugen, in quibus perdiderunt		18 s.	
Item dedi eis pro expensis eorum	1 m.		
Item servis, qui duxerunt de Groningen usque Novimagium, pro laboribus eorum	½ m.		
Item dedi Helghero de Berlehamme pro 14 bobus	40 m.		
Item uni viro in Winborch pro 4 bobus	11 m.	3 s.	
Item pro nautura in Duven			4 gr.
Item 8 gross., quos expenderunt servi, antequam boves fuerant delibrati magistro coquine			8 gr.
Summa nona	95 m.	7 s.	
Item primo habeo unum recessum de domino comite de exposito, qui dicit de	504 l. [1])		
Summa 10a	1210 m.		
Item unum alium recessum, qui dicit de 30 marcis, quos solvi Stephano fratri meo	30 m.		
Summa undecima per se ...	30 m.		
Item unum alium recessum, qui dicit de 120 marcis, quas solvi comiti de Benthem ex parte domini ducis	120 m.		
Summa duodecima per se...	120 m.		

Item habeo unum alium recessum de 30 libris, quas solvi Gotswino de

1) Hierachter is doorgehaald: „de quibus 2 marc. defalcabo."

Bakerwerde pro expensis domini ducis, factis [1]) in Daventria, que faciunt	12½ m.
Summa tredecima per se	12 m. 6 s.
Item computabo expensas meas cottidianas a festo xi Virginum usque in diem presentem.	
Item dedi domino Elberto de Eyle ex mandato domini ducis	20 m.
Summa per se	20 m.
Summa totalis omnium expositorum	1310 m. 7 s. 3 d. cum obolo.
Computatis omnibus manet Johannes de Kamenata debens domino.. duci.	92 m. 5 s. 2 d.[2])

1) Er staat: „factas".

2) In dorso van de rekening staat het volgende: „Computacio Johannis de Caminata, facta Sabbato die Barbare de anno Domini 1339 de officio suo Twencie, a Dominica post Ambrosii anno Domini 1339 (l. 1337) usque ad hodiernum".

DE NOTULEN EN MUNIMENTEN VAN HET COLLEGE VAN COMMERCIE TE AMSTERDAM, 1663—1665,

MEDEGEDEELD DOOR

DR. H. BRUGMANS.

Het College van Commercie, de oudste Kamer van Koophandel te Amsterdam, welks handelingen hier het publiek worden aangeboden, is niet geheel onbekend. Domselaer, wiens Beschrijvinge van Amsterdam in 1665 het licht zag, handelde er vrij uitvoerig over. Hij deelde mede, wat iemand, die geen toegang tot de binnenkamers van het Amsterdamsche stadhuis had, er van kon weten, namelijk de Publicatie, waarmede Burgemeesteren den volke de instelling van het Collegie aankondigden, en voegde er de namen der leden aan toe [1]. Commelin, die dertig jaar later schreef, wist er weinig meer van te vertellen. Hij voegt aan het bovenstaande, dat hij waarschijnlijk aan Domselaer ontleende, nog alleen het feit toe, dat dezen natuurlijk nog onbekend was, dat het College spoedig te niet was gegaan, om welke reden, zegt hij, „is ons niet wel bekend" [2].

---

1) Domselaer, 305 vlg.
2) Commelin, 2de druk, 741 vlg.

Nog minder geeft Wagenaar. Hij vertelt niet anders, dan dat het College is opgericht, hoe het was samengesteld en dat het in 1665 door „de opkomende oorlog met Engeland" was te niet geloopen. [1]) Ook in dit opzicht, gelijk zoo dikwijls, waar het de geschiedenis van Amsterdam geldt, heeft het nageslacht op Wagenaar geteerd. De Koopman, het weekblaadje, dat in de tweede helft der 18de eeuw de belangen van zijn naamgenooten geregeld besprak, betreurde het zeer, dat een eeuw vroeger dit College was te gronde gegaan en achtte de wederoprichting ervan hoogst wenschelijk [2]); daar evenwel geen nieuwe bijzonderheden worden vermeld, zal voor den Koopman, man van de praktijk, die hij was, Wagenaar wel de bron van zijn kennis zijn geweest. Sedert is het Commercie-College vrij wel vergeten. Noch Le Moine de l'Espine en Le Long in hun Koophandel van Amsterdam, noch Luzac in zijn Hollands Rijkdom, noch zelfs Van Rees in zijn Geschiedenis der Staathuishoudkunde maken er melding van, zelfs niet met een enkel woord. Zoozeer is thans dit handelslichaam vergeten, dat zelfs Pringsheim in zijn voortreffelijk boekje over handel en nijverheid in de 17de eeuw ten onzent, het College van Commercie geheel over het hoofd ziet, hoewel hij een afzonderlijk hoofdstuk aan de organisatie van den Nederlandschen handel wijdt [3]).

Waaraan moet die onbekendheid worden toegeschreven, waar andere College's met minder ruimen

---

1) Wagenaar, Amsterdam, II, 525.

2) De Koopman, III, 260. Vgl. een uitvoerig plan daaromtrent, dat het geheele land zou omvatten, t. a. p. II, 334 vlg.

3) Pringsheim, Beiträge zur wirtschaftlichen Entwickelungsgeschichte der vereinigten Niederlande im 17. und 18. Jahrhundert, (Schmoller's Staats- und Socialwissenschaftliche Forschungen, X, 3), 25—28.

werkkring, als dat voor den Levanthandel en dat voor den Moscovischen handel, nog in de herinnering voortleven? Zeker voor het grootste deel aan het schier ephemeer bestaan van deze Kamer van Koophandel, die nog geen twee jaar het veege leven kon rekken, aan het zuiver adviseerend karakter, dat zij had, en dat haar dus weinig macht naar buiten gaf, in één woord aan de geringe sporen, die zij in de geschiedenis van Amstel's handel heeft achtergelaten. Toch kwam het mij wenschelijk voor, den sluier op te lichten, waarachter het College van Commercie verborgen ligt. Vooreerst, omdat het op zich zelf een merkwaardig feit is, dat in de 17de eeuw in Amsterdam de behoefte aan een organisatie van den handel zoo algemeen werd gevoeld, dat de Regeering tot de oprichting van een algemeen college van advies in handelszaken, geheel in den trant van onze Kamers van Koophandel, besloot. Ten andere, omdat in dit algemeen college van advies uit den aard der zaak allerlei zaken ter sprake kwamen, die het wel en wee van den Amsterdamschen handel ten nauwste betroffen, zoodat de handelingen ervan merkwaardige bijdragen bevatten voor de geschiedenis van dien handel, en vooral ons een helderen blik doen slaan in het meer intieme, het dagelijksche leven van de groote handelsmetropool. Hier vindt men zich ingewijd in de volle praktijk van den handel; hier ziet men, op welke wijze in sommige takken de handel werd gedreven, met welke gevaren de koopman dikwijls had te kampen, hoe hij ter zee voor roovers niet veilig was, hoe hij thuis voor bankroetiers en slechte betalers had te vreezen; hier zijn verschillende wenschen van den handel geformuleerd, die op grove misbruiken wijzen; hier komen de in- en uitvoerrechten ter sprake; hier zint men op middelen, om de „diversie" van den Amsterdamschen

handel, die steeds grooter verhoudingen aannam, af te wenden; hier beraadslaagt men in één woord omtrent alles, wat door maatregelen van overheidswege voor den bloei van den handel kan worden gedaan. Wij bezitten helaas! dergelijke kostbare bijdragen tot de geschiedenis van Amsterdam slechts voor den tijd van twee jaren, maar had het Collegie van Commercie langer bestaan, hoeveel duidelijker zouden ons allerlei handelquaestiën worden. Nu bezitten wij slechts een fragment, dat plotseling afbreekt en ons in mediis rebus laat steken, zoodat wij van de afwikkeling van vele zaken geen kennis dragen. Toch blijft er genoeg belangrijks over, om deze uitgave te rechtvaardigen.

Toen het College werd opgericht, wenschte men het blijkbaar een lang en gelukkig leven toe. Ten minste men schafte ten stadhuize twee lijvige folianten, zwaar in perkamenten band, aan en men schreef met sierlijke trekletters op het eene: Notulen van, en op het andere: Munimenten rakende het Collegie van de Commercie. Het maakt thans een half kluchtigen, half weemoedigen indruk, wanneer men, ze openslaande, bijna niet dan wit papier opmerkt, aangezien de ijverige secretaris in het eene register niet meer dan 53, in het andere slechts 13 folio's heeft volgeschreven, of liever heeft laten volschrijven. Want wat wij thans bezitten zijn de in het net geschreven notulen en munimenten door een andere hand dan die van den secretaris zelven. Want deze maakte tijdens de vergadering klad-notulen, waarvan nog een stuk in het notulenboek ligt, die dan later door een klerk in het net werden geschreven. De secretaris zag ze dan na en vulde ze hier en daar aan. Zoo zijn twee handen in deze boeken aan het werk geweest, beide zeer duidelijk leesbaar, zooals past voor alles, wat van een stedelijke secre-

tarie komt. Beide, notulen en munimenten, berusten thans op het Gemeente-archief van Amsterdam, vanwaar zij mij, door de welwillende tusschenkomst van Mr. Veder, den gemeente-archivaris, door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam bereidwillig voor deze uitgave zijn afgestaan. Dat ik mij tegenover hen deswege ten zeerste verplicht gevoel, ligt in den aard der zaak.

Of er uit den boezem van den handel zelf aandrang is uitgegaan tot het in het leven roepen van onze Kamer van Koophandel, blijkt niet, al is het niet onwaarschijnlijk. Wel bestond er een vaste commissie uit de Vroedschap, die Burgemeesteren voorlichtte omtrent alles, wat den handel betrof,[1]) doch men schijnt dat niet voldoende te hebben geacht. Het doel, dat met het nieuwe College werd beoogd, wordt onomwonden in den considerans, die tot het nemen van het desbetreffende besluit heeft geleid, uiteengezet. „Aengemerckt velerleye aanslagen doorgaans in het werck gestelt worden, om deze stadt de negotie te onttrecken ende elders na toe te diverteren", werd het hoognoodig bevonden daartegen maatregelen te nemen. De oprichting van ons College was het resultaat van deze overwegingen. Het zou dus in de eerste plaats maatregelen moeten beramen tegen een kwaad, dat te dier tijde begon op te komen en dat, steeds in omvang toenemende, ten slotte onzen wereldhandel heeft gedood, namelijk wat in de 17de eeuw genoemd werd de „diversie" van den handel, het verloop daarvan uit onze havens naar vreemde kusten, het verlies van onze vrachtvaart. Dat men daartegen bijtijds wilde waken, bewees, dat men het

1) Bijdr. en Med. Hist. Gen. XVI, pag. 352, noot 2.

kwaad inzag. Maar de Amsterdamsche vroedschap wilde het College nog meer macht geven. Waarschijnlijk in de overtuiging, dat in handelszaken alle omstandigheden als een keten samenhangen, besloot men het te machtigen ook andere onderwerpen, den handel betreffende, „die dezelve daartoe dienstigh oordelen te zijn", te behandelen.

Op dezen voet werd, nadat den 14 November 1663 in beginsel tot de oprichting was besloten, den 5 December daaraanvolgende de Instructie voor het College vastgesteld. In het ruime Stadhuis werd een kamer er voor ingeruimd, een der Stadsboden aangewezen, om het van dienst te zijn, een der Stadssecretarissen het als geheimschrijver toegevoegd. De leden zouden voor hun leven worden benoemd naar deze verhouding: drie uit de Vroedschap, twee Bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie en twee van de West-Indische, twee handelaren op den Levant en evenveel op Spanje, één op Portugal, twee op Engeland, drie op Frankrijk en evenveel op de Oostzee en Noorwegen, één op Moscovië, één uit de Walvischvaarders, één Lakenkooper, één Zijdelakenhandelaar, één Drapier en ten slotte één Zeepzieder. Zij zouden om de veertien dagen vergaderen, wat den 1 September 1665 veranderd werd in éénmaal per maand. Maar behalve deze huishoudelijke regelingen, werd nog een gewichtig beginsel in de Instructie neergelegd, waarover later veel meer is gediscussieerd: dit College zou namelijk het bureau worden, waar kooplieden, die schade hadden geleden in den vreemde, zich konden vervoegen, ten einde hun schade te doen taxeeren, waarop het dan verder maatregelen zou kunnen nemen, om tot schadevergoeding te komen.

Nadat nu den 19 December 1663 de Commissarissen door Burgemeesteren waren benoemd, kwa-

men zij voor het eerst den 8 Januari van het volgende jaar bijeen. Toen werd een Notificatie vastgesteld, om de oprichting van het College den volke bekend te maken, terwijl in de volgende vergadering, den 23 Januari gehouden, hun eed werd geconcipiëerd. Maar bovendien werden al dadelijk in de eerste vergadering de zaken van den handel zelf ter hand genomen. Wij zullen de vergaderingen niet één voor één nagaan, maar alleen in het algemeen in het licht stellen, welke voor onzen handel hoogst gewichtige zaken werden behandeld.

De wijze van werken van het College kan niet anders dan doeltreffend worden genoemd. Wanneer een of meer der leden een onderwerp hadden ter sprake gebracht, werd het na voorloopige bespreking in handen gesteld van een sub-commissie, ten einde de zaak grondig te onderzoeken. Deze bracht in een volgende vergadering haar rapport ter tafel, waarna wederom werd gediscussieerd, geamendeerd, zoo noodig, en gestemd. Zoo kon het College, grondig voorgelicht, een aantal voortreffelijke rapporten aan Burgemeesteren inzenden, die, als afkomstig van der zake kundige mannen, ook voor ons nog van hooge waarde zijn.

Een voor den handel hoogst gewichtige zaak is de veiligheid ter zee. In de Middellandsche zee liet die zeer veel te wenschen over, waar de bewoners van de Noordkust van Afrika, de Maroccanen, Algerijnen en anderen in het Westelijk, verder de Turken in het Oostelijk bekken der genoemde zee op hun vlugge schepen rondvoeren, loerend op buit. Het gevaar, dat onze schepen daar dreigde, was een voorwerp van de aanhoudende zorg der regeering. Ten einde haar onderdanen de grootst mogelijke veiligheid te verschaffen, werden soms aan de roover-

staten schadevergoedingen uitbetaald, opdat ze onze koopvaarders met rust zouden laten. Bovendien waren de schepen, die de Middellandsche zee bevoeren, verplicht, met een talrijke bemanning en voldoende wapenen en geschut zich te voorzien en bovendien in admiraalschap, d. i. te zamen als een eskader, te zeilen [1]. Maar dit scheen nog niet voldoende. Ten minste het College van Commercie maakte een lijst op van schepen, die „tsedert 't sluyten van de vrede", tot 24 December 1663, waren veroverd door de Berbers, welke lijst later tot 24 Juni 1664 werd voortgezet. Zij telde niet minder dan 29 schepen, die met naam en toenaam bekend waren, voor een gezamenlijke waarde van *f* 1,223,500, [2] ongerekend nog het verlies aan menschenlevens. Tegenover dergelijke feiten meende men krachtiger dan tot dusver te moeten optreden. Een oorlogsvloot van 16 tot 18 schepen, in drie eskaders door de geheele Middellandsche zee verdeeld, zou onzen handel daar moeten beschermen. De koopvaardijschepen zouden zich op bepaalde plaatsen moeten verzamelen en onder geleide van deze eskaders hun tocht moeten doen. Bovendien zouden deze oorlogsschepen steeds in de nabijheid der Barbarijsche havens moeten kruisen, ten einde de gevreesde zeeschuimers in het oog te kunnen houden. Om de ambitie van het scheepsvolk aan te wakkeren, zou hun een aandeel in den te behalen buit beloofd moeten worden. [3] Dit voorstel werd aan Burgemeesteren gezonden ter overweging.

---

1) Placaet op de groote equipagie, monture ende admiraelschappen der schepen, varende door de strate van Gibraltar, 8 Maart 1663.

2) Munimenten fol. 1 vlg. en 11 vlg.

3) Notulen fol. 7, 9, 12 vlg., 32, 41 vlg.

Een zaak, die eveneens het College van Commercie herhaaldelijk heeft bezig gehouden, was de verhouding tot Frankrijk. Het is bekend, dat Colbert in dezen tijd zijn land economisch zocht te verheffen en in bloei te doen toenemen door een op de spits gedreven beschermend stelsel te ontwerpen, uit te vaardigen en in toepassing te brengen. Daar de Nederlanders het grootste gedeelte van den Franschen handel in handen hadden, ja zelfs de kustvaart in Frankrijk bijna uitsluitend beoefenden, waren zij dus voornamelijk de slachtoffers van Colbert's politiek. Maar de Fransche handel zelf was nog zoo weinig ontwikkeld, dat men de Nederlanders onmogelijk kon missen; men was dus genoodzaakt onze voorouders in de Fransche havens te dulden. Maar men maakte hun het leven er lastig genoeg; aan stuitende plagerijen stonden zij bloot. Wij vinden in de debatten van het College van Commercie daarvan de echo. Vooral over de inning van het vatgeld waren de klachten menigvuldig. Dit bedroeg voor elk inkomend schip in een Fransche haven 50 stuivers per vat. Maar deze zware belasting werd nog door de pachters der belasting verzwaard, doordat men geregeld onze schepen te groot taxeerde, ten einde meer vatgeld af te kunnen persen. Bovendien liet men de schippers het volle vatgeld betalen, ook wanneer hun schip niet geheel volgeladen was, en ook wanneer zij hun last in de haven niet geheel konden lossen. Klachten bij onzen gezant te Parijs hielpen, volgens de belanghebbenden, niet. Het College nam ook deze zaak grondig ter harte en stelde aan Burgemeesteren voor, pogingen aan te wenden om gedaan te krijgen, dat onze schepen hier te lande werden gemeten en gebrand en dat daarnaar het vatgeld zou worden berekend en bovendien, dat een schipper nooit méér zou behoeven te betalen

dan voor de goederen, die hij werkelijk in Frankrijk afzette [1]).

Een andere moeilijkheid was de belasting der Nederlandsche suiker in Frankrijk. Voor Amsterdam vooral, waar de belangrijkste suikerraffinaderijen van de wereld waren, was deze belasting van het uiterste gewicht, zelfs dreigde deze geheele belangrijke industrie te niet te gaan, zoo men in Frankrijk voortging zulke hooge invoerrechten te heffen. De belanghebbenden zelven, de „coopluyden ende raffinadeurs van suycker", brachten de zaak door een adres in het Commercie-College. Naar aanleiding daarvan werd aan Burgemeesteren verzocht, onzen gezant te Parijs, Boreel, te willen vragen om zijn oordeel over deze aangelegenheid. Deze schreef, dat het beiden, de Republiek en Frankrijk, vrij stond rechten te heffen, zooals zij verkozen, zoodat hij er niets aan kon doen, zoo Frankrijk de lasten op de suiker verzwaarde; maar dat dus omgekeerd dit laatste rijk zich niet kon verzetten, zoo men ten onzent b.v. de invoerrechten op de Fransche siropen aanzienlijk verhoogde. In dat geval zou de Fransche handel een grooten knak krijgen en de Franschen zelven zouden hun koning dan wel trachten te bewegen op zijn weg ten opzichte van de Nederlandsche suiker terug te keeren. Het College bepaalde zich in dezen tot het aannemen van een afwachtende houding, totdat zou blijken, of Frankrijk bij zijn gedragslijn in dit opzicht zou volharden [2]).

Ook de politiek van Colbert in 't algemeen werd

---

1) Notulen fol. 10; 14, 31; Munimenten fol. 6. Een merkwaardig voorbeeld van de wijze, waarop onze schippers in Frankrijk werden mishandeld vindt men: Notulen fol. 22, Munimenten fol. 9.

2) Notulen fol. 8, 9 vlg., 19, 23 vlg., 34; Munimenten fol. 8 vlg.

besproken. Daar men dagelijks zag „in hoedaniger maniere van de zijde van Vranckrijk dagelijx getracht werdt om de commercie van dezen Staet te benadeelen, ende, waer 't doenlik, derwaarts te diverteren", bezon het College zich op middelen om daartegen iets te doen. Doch zonder resultaat. Het denkbeeld werd geopperd, de Fransche wijnen ten onzent zwaar te belasten, maar de moeilijkheden om dezen maatregel toe te passen bleken zoo groot, dat men van voorstellen afzag; ook de dreigende oorlog met Engeland maakte een breuk met Frankrijk ongewenscht [1]). Nog dient opgemerkt, dat de plannen der Franschen tegen Cayenne, zoo vlak bij het pas veroverde Suriname, het College rechtmatige vrees aanjoegen [2]).

Weer andere quaestiën had men met Spanje. Ook in dat land ondervonden onze schippers plagerijen, maar van eenigszins anderen aard dan in Frankrijk. Daar werd namelijk, zonder voorafgaande waarschuwing, bij alle Nederlandsche goederen, die werden ingevoerd, een testimonium van afkomst geeischt, af te geven door een Spaanschen consul. Het voorwendsel was, dat de Spaansche regeering zekerheid wilde hebben, dat geen goederen uit Portugal, met welk land zij nog altijd in oorlog was, in Spanje werden ingevoerd. Zelfs eischte men een testimonium van de Indische specerijen, hoewel men van Nederlandsche zijde met zekere voldoening opmerkte, dat deze artikelen bijna niet dan door de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie in Europa werden geimporteerd. Om velerlei redenen vond het College van Commercie deze testimonia „van

1) Notulen fol. 34 vlg.
2) Notulen fol. 18.

seer pernicieusen ende nadelige consequentie", zoodat met klem op de afschaffing werd aangedrongen [1]).

Andere moeilijkheden betroffen de Spaansche post, die op zulk een tijd te Antwerpen aankwam, dat de Vlaamsche en Brabantsche kooplieden hun antwoorden per keerende post naar Spanje konden verzenden, de Nederlandsche daarentegen tot de volgende mail moesten wachten [2]). Ten slotte mogen nog vermeld worden de quarantaine, waaraan de Nederlandsche schepen in Spanje werden onderworpen, ook toen de „contagieuse zuchte" ten onzent reeds lang weer was geweken [3]), en bovendien de attestatiën, die men in Brabant geheel onnoodig van onze kooplieden vorderde [4]).

Niet alleen door Spanje en Frankrijk, bovenal ook door Engeland werden in de jaren, dat het College heeft bestaan, aan onzen handel groote moeilijkheden in den weg gelegd. Want wij schrijven 1664 en 1665, en de geweldige oorlog, die in laatstgenoemd jaar tusschen de beide zeemogendheden losbarstte, wierp zijn schaduwen lang vooruit. Groote en kleine vijandelijkheden waren aan de orde van den dag. Wij vinden daarvan den terugslag in ons College. De overlast, ons aangedaan in Nieuw-Nederland, te Amsterdam, dat daarbij zeer nauw betrokken was, zeer sterk gevoeld, en die uitliep op de verovering van onze eenige bezitting in Noord-Amerika door de Engelschen, kwam ter sprake [5]).

---

1) Notulen fol. 17, 20 vlg., 34, 35 vlg.; Munimenten fol. 10 vlg.
2) Notulen fol. 16.
3) Notulen, fol. 52. Hetzelfde deed men in Italië, vgl. t. a. p. fol. 10 vlg.
4) T. a. p. fol. 52.
5) T. a. p. fol. 8, 9.

Evenzoo het verbod van de Nederlandsche manufacturen in Engeland [1]. Maar vooral hield het College zich met onze verhouding tot Engeland bezig, toen men daar begon onze koopvaardijschepen, nog vóór de oorlogsverklaring naar Engelsch gebruik, buit te maken en op te brengen. Deze schepen werden in Engeland natuurlijk voor betrekkelijk weinig geld, meestal door Franschen, opgekocht, veelal met lading en al. Dat het eene zoowel als het andere voor ons zeer nadeelig was, spreekt van zelf. Het College nu meende daaraan paal en perk te kunnen stellen, door voor te stellen, zulke schepen en goederen voor onvrij te verklaren. Dan zou, zoo de vroegere eigenaar zijn recht er op kon bewijzen, hij gerechtigd zijn zich weer in het bezit te stellen van zijn eigendom, zoo schip of goed zich in een Nederlandsche haven vertoonde. Een maatregel, die zijn doel niet zou hebben gemist, maar die, naar 't schijnt, niet is uitgevoerd.

In 1663 werd, voor de vierde maal in de 17de eeuw — wel een bewijs van het weinige gevolg, dat het plakkaat had —, de invoer van geweven stoffen in de Republiek verboden. Nu was het moeilijk dit verbod te handhaven, daar de manufacturiers telkens, wanneer zij op het verkoopen van Engelsch laken betrapt werden, zich verontschuldigden met het excuus, dat die stof vóór de uitvaardiging van genoemd plakkaat was ingevoerd. Een voorstel dat in het College werd gedaan, om de Engelsche lakens, die werkelijk vóór 1663 waren ingevoerd, met een loodje te voorzien en dan later alle niet geloode te confisqueeren, werd echter om „de vele ongemacken, die daardoor aen de winckeliers ende

1) T. a. p. fol. 33.

andre cooplieden binnen deze provincien soude worden gegeven, daerom ende om andere redenen" zeer terecht verworpen [1]). Meer succes had een voorstel, tegelijkertijd gedaan, om het verzekeren van Engelsche schepen en goederen en tevens van alle, die naar Engelsche havens voeren, te verbieden [2]).

Nog meer buitenlandsche zaken had het College te behandelen. In Zweden werden, in strijd met alle gesloten tractaten, de ingezetenen van de Republiek zwaarder belast dan de Zweden zelven, welk punt in het College ter sprake kwam, zonder dat men er evenwel veel aan kon veranderen [3]). Zelfs over Denemarken, anders gewoonlijk met ons bevriend, had men klachten: het vuurbaken op Anholt werd niet geregeld aangestoken, hoewel onze schippers er „vier-geldt" moesten betalen [4]). Ook de handel op Holstein werd ter tafel gebracht op een voor den Hertog van dat land zeer eervolle wijze [5]). Onze belangen in Moscoviё gingen het College zeer ter harte, getuige den spoed, waarop men aandrong, toen een gezantschap zich in 1664 gereed maakte naar Rusland te vertrekken [6]).

Meer algemeene zaken zag het College onder de oogen, toen het de vraag behandelde, hoe bij het sluiten van een vredesverdrag de belangen der wederzijdsche ingezetenen, die tijdens den pas geëindigden oorlog schade hadden geleden, het best konden worden behartigd. Het was in de Republiek altijd

1) Notulen fol. 50 vlg.
2) T. a. p. fol. 51 vlg.
3) T. a. p. fol. 22, 26 vlg.
4) T. a. p. fol. 8.
5) T. a. p. fol. 23, 24.
6) T. a. p. fol. 27 vlg.; Munimenten fol. 12 vlg.

voor de Staten Generaal zeer moeilijk geweest, de schade te bepalen, die hun onderdanen hadden geleden, daar gemelde onderdanen zelven zich in den regel niet haastten die bekend te maken, waarschijnlijk uit vrees hun crediet te schokken. Vandaar dat de Republiek altijd veel meer schadevergoeding aan hare tegenpartij moest betalen, dan zij zelve ontving. Daaraan wenschte het Commercie-College een einde te maken. Het beraamde een plan, waarin het zelf als een soort bureau fungeerde, waar alle geleden schade kon worden aangegeven en geregistreerd [1]. Dit plan is aan Burgemeesteren ingezonden, maar veel effect schijnt het niet te hebben gehad.

Nog veel meer dingen gingen het College ter harte. Het drong aan op bespoediging der posten op Texel en het Vlie, opdat men te Amsterdam zoo spoedig mogelijk bericht zou kunnen hebben van het in- en uitloopen der schepen en het b.v. niet meer zou kunnen voorkomen, dat men een schip verzekerde, dat reeds binnengevallen was [2]. Het hield zich bezig met „de bequaemmakinge van het nieuwe diep tot berginge van schepen" [3]. Het wees een verzoek der mastenmakers van de hand, die een verbod van den invoer van de door hen vervaardigde scheepsbenoodigdheden wenschten [4]. Het achtte het zeer noodig, dat bij dreigend oorlogsgevaar onze koopvaarders tijdig werden gewaarschuwd, opdat zij niet, gelijk reeds zoo dikwijls, van niets kwaads bewust, den vijand in den mond zouden loopen, maar achtte den tijd om maatregelen voor te stellen,

1) Notulen fol. 33, 42 vlg.
2) T. a. p. fol. 18, 20.
3) T. a. p. fol. 18.
4) T. a. p. fol. 21.

vooralsnog niet gekomen [1]. Het bernamde maatregelen, om de zeerooverij in ons eigen land, die nog niet geheel tot het verleden behoort [2], te keer te gaan. Dikwijls toch gebeurde het, dat bij zwaren storm schepen, die in de zeegaten bij Texel en het Vlie voor anker lagen, van hun ligplaats werden geslagen, op wind en getij ronddreven en eindelijk op de zandplaten strandden. Dan waren de kustbewoners gereed om de schepen, die meestal verlaten waren door het scheepsvolk, te plunderen en te vernielen. Herhaalde klachten daarover noopten het Commercie-College tegen dit kwaad hetzelfde middel voor te slaan als tegen de zeerooverij in de Middellandsche zee, het stationeeren van oorlogschepen op de bedreigde plaatsen, ten einde den roovers ontzag voor het eigendom van anderen in te boezemen [3].

Wij zagen boven, dat het Commercie-College ook een vertegenwoordiger van de walvischvangst in zijn midden telde. Deze achtte zich dan ook verplicht de hem toevertrouwde belangen met ijver te behartigen. Want de Groenlandsche visscherij liep ernstig gevaar. Nadat de Noordsche Compagnie in 1642 was opgeheven, herleefde deze visscherij zeer spoedig. Maar er dreigde iets aan den horizon, dat gevaarlijk kon worden. Hoewel de uitvoer van alle gereedschappen, tot de walvischvangst behoorende, ten strengste was verboden, slaagden de vreemdelingen, Hamburgers en anderen, er toch in, ter sluiks het verbod te overtreden. En wat nog erger

---

1) T. a. p. fol. 46.

2) Men denke aan het in Juni 1895 voorgevallene met het schip „de Talisman", op de Schiermonnikoogsche gronden.

3) Notulen fol. 28 vlg., 30 vlg.

was: men schafte zich in het buitenland niet alleen onze werktuigen aan, maar men wierf ook onze „commandeuren, harponiers ende andere officieren ende matrosen" aan, om op hun schepen dienst te nemen. Velen lieten zich verleiden, vooral daar, met het oog op den dreigenden oorlog, hier te lande toch niet ter walvischvangst werd gezeild. Ook dat was bij plakkaat verboden. Maar in het College van Commercie werd geklaagd, dat aan die plakkaten niet de hand werd gehouden. Herziening en verscherping werd dus noodig geoordeeld en in dezen geest aan Burgemeesten gerequesteerd [1]).

Ook de handelswetgeving van Amsterdam was een voorwerp van de aanhoudende zorg van het College. Groote misbruiken werden geconstateerd, vooral bij de bankroeten, die, gelijk in alle handelssteden, ook in het 17de eeuwsche Amsterdam alles behalve zeldzaam waren. Er waren bankroetiers, die hunne boeken achterhielden; aan den anderen kant werden dikwijls crediteuren ingeschreven, die of in 't geheel geen crediteuren waren, of ten minste voor veel geringer sommen dan zij opgaven. Beide misbruiken eischten, volgens het College, gestrenge bestraffing. Mede werden voorslagen gedaan, om het recht van cessie in alle bijzonderheden te regelen en tevens het aanvaarden van boedels onder benefice van inventaris, „daer mede grote bedriegerijen en schelmerijen onder loopt" [2]). Iedereen, die cessie wilde doen, zou al zijn boeken en papieren moeten overgeven in handen van het Gerecht, en daarna onder eede bezweren, niets te hebben achter-

1) T. a. p. fol. 45 vlg., 48 vlg.
2) T. a. p. fol. 8, 11, 19 vlg., 25 vlg.

gehouden. Dan zoude in 't openbaar afkondiging gedaan moeten worden, wie cessie had gedaan, onder oproeping van allen, die belang bij de zaak hadden. Bleek dan, dat de cessionant iets achtergehouden of verzwegen had, dan zou hij als meineedige worden vervolgd. Op deze wijze meende het Commercie-College de misbruiken, die bij het doen van cessie voorkwamen, te kunnen bestrijden. Wat het aanvaarden van boedels onder benefice van inventaris betreft, het College wenschte het recht daartoe slechts gedurende veertien dagen na de begrafenis van den doode toegekend te zien, en tevens den eisch te stellen, dat de erfgenamen vóór dien tijd alle boeken en papieren aan het Gerecht uitleverden, wederom met beëedigde verklaring, dat daarbij geen malversatiën hadden plaats gehad. Vervolgens zou de zaak door een der crediteuren, door het Gerecht aan te wijzen, met de erfgenamen worden afgewikkeld. Dit plan werd aan Burgemeesteren verzonden.

Het College had nog andere wenschen. Het wilde, dat men tegen den acceptant van een wissel het recht van parate executie zou kunnen gebruiken, gelijk men het had tegen den trekker. Dan moest een einde gemaakt worden aan het misbruik, dat een al te ruime opvatting huldigde van contante betaling, waarvoor het College slechts zes weken wenschte te berekenen. Nog stelde het een maatregel voor, ten einde geschillen tusschen reeders en schippers over de betaling van loods- en paalgelden enz. te voorkomen [1]). Grondig werd het assurantiewezen door het College behandeld; allerlei knoeierijen, die op dat gebied te Amsterdam voorkwamen, werden

1) T. a. p. fol. 29 vlg.

besproken en maatregelen, om het te beteugelen, voorgeslagen [1]).

Zelfs heeft het College eens den algemeenen toestand van den handel besproken, naar aanleiding van een memorie van het lid Isaäc Fouquier, die zijn denkbeelden over de verbetering van den handel daarin had nedergelegd. Hij wenschte vermindering van de convooien en licenten en vooral afschaffing van het drukkende veilgeld. Het College achtte evenwel den tijd daarvoor nog niet gekomen en vond het raadzamer dit punt voorloopig te laten rusten, waarschijnlijk in de overtuiging, dat requestreeren in deze zaak toch niet zou baten, daar de Staten Generaal de opbrengst van deze middelen vooral in dien tijd van dreigenden oorlog niet konden missen. Verder wilde Fouquier vaste eskaders tot beveiliging van de zee, waarin het College geheel met hem medeging. Een groot inconvenient voor den handel achtte de voorsteller zeer terecht de langdurige processen over handelszaken, terwijl hij bovendien tegen al te trage betalers gestrenge maatregelen wenschte genomen te zien. Beide zaken werden door het College onder de oogen van Burgemeesteren gebracht, ten einde deze daarop zouden besluiten, wat zij vermeenden te behooren. Het vijfde punt betrof de terugkomst der Indische retourvloten, die volgens Fouquier twee maanden vroeger binnen moesten vallen, opdat de Engelschen ons niet met hun eigen Indische waren overal vóór zouden zijn. Het College besloot in dezen zich tot Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie te wenden, ten einde in deze zaak een besluit uit te lokken.

Ziedaar de aangelegenheden, die in het College van Commercie zijn ter sprake gekomen en waarom-

1) T. a p. fol. 32, 40 vlg.

trent het advies heeft uitgebracht. Als algemeenen indruk kunnen wij zeer zeker wel vaststellen, dat het College vooral in 't begin zijn taak ernstig en grondig heeft opgevat, namelijk om een College van advies te zijn omtrent alles, wat in Amsterdam in het belang van den handel moest worden gedaan. Blijkbaar was de zaak in goede handen; elke bladzijde van notulen en munimenten getuigt van nauwkeurige kennis van zaken. De oordeelkundige samenstelling van het College was daarvan zeker niet de minst gewichtige oorzaak. Een ander gevolg daarvan was de veelzijdigheid der handelingen. Wij hebben boven gezien, hoe de meest uiteenloopende zaken werden besproken: de handel op Rusland en de terugkomst der retourvloten uit Indie; hoe allerbelangrijkste en minder gewichtige aangelegenheden werden behandeld: de beveiliging van de Middellandsche zee zoowel als de vuurbaak op Anholt, hoe in één woord weinig de aandacht van het College ontsnapte. Waarlijk, het was een waardige voorlooper van de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

Wat het practische resultaat van zijn adviezen is geweest, is thans niet meer na te gaan. De dagelijksche notulen van Burgemeesteren, bij wie al deze stukken moeten zijn ingekomen, zijn zeer beknopt en fragmentarisch. De Resolutiën der Vroedschap spreken slechts één enkelen keer van het College van Commercie, bij een gelegenheid, waarop ter plaatse zal worden gewezen [1]). Doch daar de hier behandelde onderwerpen herhaaldelijk zoowel bij Burgemeesteren, als ter dagvaart in den Haag besproken zijn, is het wel waarschijnlijk, dat het advies van het College bij de beraadslagingen zal hebben gewogen Mannen als Simon van Hoorn, Cornelis de Graaff en Nicolaas

1) Zie de aant. bij fol. 32 der Notulen.

van Capelle zullen toch de wenken, in het College gegeven, wel in hun oor hebben geknoopt en ze op het Stadhuis en op het Binnenhof mondeling ten beste hebben gegeven. Zoo zal dan het College invloed hebben geoefend.

Toch is dit College, dat van zooveel beteekenis was voor Amsterdam's handel en in de toekomst nog van zooveel meer gewicht had kunnen worden, aan bloedarmoede gestorven, na nog geen twee jaren te hebben bestaan. Waaraan moet dat worden toegeschreven?

Ik geloof, dat daarop geen ander antwoord kan worden gegeven, dan dit, dat het College zelf daarvan de grootste schuld draagt. Al spoedig vertoonde zich bij de leden een betreurenswaardig gebrek aan belangstelling in de te behandelen zaken. Nadat men in den eersten tijd blijkbaar met opgewektheid aan den arbeid was getogen, begon langzamerhand de ijver te verminderen. Reeds den 6 Mei 1664, nadat het College nog geen half jaar had bestaan, moest de Secretaris in het Notulenboek het feit staven, dat er „ter vergaederinge niets van consideratie gepasseert" was. En herhaaldelijk had hij hetzelfde treurige verschijnsel te boek te stellen, dat de vergadering, zonder iets afgedaan te hebben, uiteen was gegaan, somtijds ook met de bijvoeging „door absentie van verscheide commissarisen", of „door incompleetheyt van de vergaederinge". In 1664 kwam dat niet minder dan tienmaal voor, zoodat dan ook den 23 December 1664, toen men weer voor het feit stond dat „niemandt van de presenten iets hadde voor te dragen", werd besloten, dat men aan de drie subcommissiën, die een rapport hadden uit te brengen, „eens een memoritje zal laten toecomen om hare E. E. de memorie dienaengaende te verversen". Dit had voorloopig het gewenschte ge-

volg. De volgende vergadering, den 6 Januari 1665, was zeer belangrijk; niet minder dan vier rapporten werden gelezen en goedgekeurd, terwijl twee andere zaken commissoriaal werden gemaakt. Een korten tijd ging het toen nog op deze wijze door, doch weldra verflauwde de ijver en verviel men weer in de vroegere onverschilligheid. In 1665 zijn in 't geheel nog 13 vergaderingen gehouden, waarvan echter niet minder dan negen door verschillende oorzaken zonder resultaat bleven. Een poging om de belangstelling gaande te houden door minder dikwijls te vergaderen en daardoor de agenda van iedere bijeenkomst belangrijker te doen worden, is mislukt. Het College eindigde als een nachtkaars. Nadat de vijf laatste bijeenkomsten waren gehouden, waarop „niets gepasseert" was, werden de vergaderingen gestaakt.

Na het uiteengezette zal het duidelijk zijn, hoe het College van Commercie is te gronde gegaan, zonder dat het officieel is opgeheven. Waaraan nu die geringe belangstelling was te wijten in zaken, die toch voor den handel allergewichtigst waren, is niet gemakkelijk te zeggen. Zeer zeker heeft de tweede Engelsche oorlog het rustig voortbestaan van het College in den weg gestaan. Wel is waar werd de oorlog door Karel II niet vóór den 14 Maart 1665 aan de Staten Generaal verklaard, maar hij dreigde toch al lang genoeg los te barsten. De schaduwen van dezen gedenkwaardigen krijg waren reeds lang te voren waargenomen. Reeds in den aanvang van 1664 veroverde Robert Holmes eenige Nederlandsche forten op de kust van Guinea, waarna hij naar Amerika overstak en daar in den zomer van dat jaar Nieuw-Nederland en eenige van onze Antillen veroverde. Deze veroveringen van den Engelschen commandant gingen gepaard met groote toerustingen in Engeland zelf. Honderden Neder-

landsche schepen werden reeds in 1664 door de Engelschen in vollen vrede opgebracht, en in December van dat jaar werd de Smyrna-vloot op haar terugweg naar het vaderland in de haven van Cadix aangevallen door Engelsche oorlogsschepen. En ten slotte had de koning in Januari 1665 van het Parlement aanzienlijke subsidiën tot het uitrusten van oorlogsschepen weten te verkrijgen. Is het nu waarschijnlijk, dat in zulk een tijd, toen een oorlog schier elken dag kon uitbreken, de kooplieden rustig en kalm konden vergaderen om te spreken over ongetwijfeld gewichtige zaken, maar die toch geen van alle zoozeer hun belangstelling konden opwekken als de dreigende oorlog met Engeland? Zonder twijfel heeft deze de ambitie der leden zeer doen dalen. Wagenaar zegt uitdrukkelijk, dat het College door „de opkomende oorlog met Engeland" is te niet geloopen [1]), en in hoofdzaak zal dat wel juist zijn. Eén ding is echter opmerkelijk, namelijk dat het College zelf betrekkelijk zoo weinig aandacht aan het gevaar, dat van de overzijde van de Noordzee dreigde, heeft geschonken. Deze aangelegenheden werden behandeld: de gewelddadigheden, door de Engelschen in Nieuw-Nederland tegen de onzen gepleegd [2]); het verbod van invoer der Nederlandsche manufacturen in Engeland [3]); de schade, ons door de Engelsche kapers aangedaan [4]), en de maatregelen, te nemen

1) Wagenaar, Amsterdam II, 525. Hij verwijst hierbij naar de Notulen van ons College, maar zonder een folio aan te halen. Hij zal wel de vergadering van 1 Sept. 1665 bedoelen, waar staat, dat „ten opsighte van de jegenwoordige stilstant van de Commercie" de vergadering in 't vervolg eens in de maand zal worden gehouden, wat echter ook niet geschied is.

2) Notulen fol. 8, 9.

3) T. a. p. fol. 33.

4) T. a. p. fol. 39.

tegen het opbrengen der Nederlandsche koopvaarders in Engeland [1]); het verbod der Engelsche manufacturen hier te lande [2]) en de assurantie op Engelsche schepen [3]). Bovendien kan men bijna wel vaststellen, dat onderwerpen als de regeling van de schadevergoeding aan wederszijden na een geëindigden oorlog [4]) en het waarschuwen van buitenlands vertoevende Hollandsche schippers bij dreigend oorlogsgevaar [5]), door de dringende tijdsomstandigheden in het College zijn ter tafel gebracht.

Maar eigenaardig is, dat vele dezer aangelegenheden niet meer dan ter loops werden behandeld en slechts betreffende enkele uitvoerige rapporten zijn uitgebracht. Gelijk boven reeds is gebleken, waren er andere zaken, die het College veel meer interesseerden, althans veel vaker bezig hielden.

Nu moet trouwens worden erkend, dat de Regeering van Amsterdam het College, nadat zij het eenmaal in het leven had geroepen, het voortbestaan niet gemakkelijk, ja haast onmogelijk maakte voor de toekomst. Men oordeele. Den 4 Mei 1664 stierf Cornelis de Graeff, heer van Zuidpolsbroek, na jaren lang in Amsterdam een grooten invloed te hebben geoefend, tevens lid van het Commercie-College. Met het bezetten van de opengevallen plaats haastte men zich volstrekt niet. Integendeel. Den 29 November eerst besloten Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren „de plaets in 't collegie van de coopluyden, alsmede van de administratie van stadtscolonie in Nieu-Neerlant, door 't overlijden van den heer van Zuytpolsbroeck vacant geworden, onbegeven

1) T. a. p. fol. 47 vlg.
2) T. a. p. fol. 50.
3) T. a. p. fol. 50, 51.
4) T. a. p. fol. 33, 42 vlg.
5) T. a. p. fol. 46 vlg., 50.

te laeten, alsmede de volgende plaetsen, die in 't toecomende in de twee voorschreven collegiën sullen koomen te vaceeren" [1]).

Voor laatstgenoemd College was een geldige reden, daar in den zomer van 1664 met Nieuw-Nederland ook de Amsterdamsche Stadskolonie verloren was gegaan. Maar dat men besloot het Commercie-College te laten uitsterven, daarvoor kan geen enkel motief worden aangevoerd, dan dat men het van de baan wilde hebben. Was nu dit besluit een gevolg van de geringe ambitie der leden van het College, of heeft omgekeerd de zekerheid, dat het ten doode gedoemd was, den leden alle belangstelling ontnomen? Ik zou zeggen, dat het eerste waarschijnlijker is, daar vóór 29 November 1664 reeds eenige keeren vergaderingen zonder voldoend resultaat zijn gehouden. Want welk ander motief kunnen Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren gehad hebben tot het nemen van een besluit tot het vernietigen van een College, dat pas een jaar te voren blijkbaar met instemming van velen was opgericht, dan dat het bleek niet aan het beoogde doel te beantwoorden? Maar omgekeerd is het verklaarbaar, dat na dien datum, toen het bedoeld besluit eenmaal was gevallen, bij het College de levenslust van zelf verflauwde. In zooverre kan dus bedoeld besluit het doodvonnis van onze Kamer van Koophandel worden genoemd, maar toch met de bedenking, dat dit niet zonder motieven, die het College zelf Burgemeesteren in de hand gaf, is geveld.

Hoe dit zij, het College is te niet geloopen, na nog geen twee jaar te hebben bestaan. Had het den Engelschen oorlog kunnen overleven, ongetwijfeld

1) Aangehaald door Dr. Kernkamp, Bijdragen en Meded. Hist. Gen. XVI, 352, noot 2.

zou menig duister punt in onze handelsgeschiedenis thans kunnen worden opgehelderd. Nu moeten wij dankbaar zijn voor het weinige, wat wij thans bezitten.

H. B.

I.

NOTULEN VAN DE BESOIGNES EN ADVIJSEN VAN COMMISSARISEN OVER DE ZAKEN VAN DE NEGOTIE EN COMMERCIE T' AMSTELREDAM.

---

fol. 1. Extract uit de Resolutien van den Vroedschappe der Stadt Amstelredamme, den 14 November a° 1663.

Instellinge van't Collegie. In deliberatie gelegt zijnde, aengemerckt velerleye aanslagen doorgaans in 't werck gestelt worden om deze Stadt de negotie te onttrecken ende elders na toe te diverteren, off niet, ende in welcker voege, daartegens behoort te werden gevigileert: is goed gevonden ende verstaan dat, benevens eenige Heeren uijt het midden van dezen Rade, oock eenige voorname Coopluyden behoren gecommitteerd te worden, omme op de conservatie ende vermeerderinge vande negotie hier ter stede te letten, midsgaders van tijd tot tijd te overwegen, en bij forme van advijs ofte bericht te beramen ofte aen te wijzen de middelen, die dezelve daartoe dienstigh zullen oordelen te zijn; ten welcken einde zij alle acht ofte XIIII dagen zouden bijeen vergaderen ende met malcanderen communicatie houden, latende van haar gebesoigneerde door een van dezer Stede Secretarisen notulen houden, ende aen den Heeren Burgermeesteren telckens rapport doen. Ende aangesien van noden zal wesen dat de voorsz. te committeren Heeren en Coopluyden

een vaste voet ofte instructie hebben, waarna zij hare besoignes mogen aenstellen, zijn versocht ende gecommitteert de Heeren Mr. Simon van Hoorn, Joan van de Poll, Henrik Dircksz. Spiegel [1]), Cornelis de Graeff, vrijheer van Zuidpolsbroeck, Nicolaes van Loon, Gerard Hasselaer en Nicolaes van Capelle [2]), om soodanige voet ofte instructie te beramen en op het papier te brengen, ende daarvan aan den Raad rapport te doen.

Extract als voren. fol. 2.

Den 5 December a° 1663 is gelesen het navolgende rapport van Commissarisen:

Instellinge van het Collegie met een Instructie voor Comm.

Commissarisen, in gevolge van de Resolutie van desen Raad van den 14 November lestleden gedelibereert hebbende op zodanige middelen als zouden mogen dienen voor ordre ende instructie, midsgaders om een aenvanck te geven aen 't Collegie, twelck goedgevonden is op te regten ende bestaen zoude uyt eenige Heeren van dese vergaderinge ende eenige voorneme Coopluyden, om te vigileren op de conservatie ende augmentatie van de Commercie van dese stadt, zouden, haers bedunckens, van advys wesen, dat, om daartoe te comen:

Metten eersten een bequame camer op het Stadthuis zoude behoren gedespicieert, aengewezen ende tot vergaderinge van 't gemelte Collegie geaccommodeerd te werden.

Dat de Heeren Burgermeesteren in der tijd zouden behoren geauthoriseert te worden om de Coopluiden, die daarin sessie zullen hebben, uit de ervarenste te mogen kiesen; de plaatsen, die van tijd tot tijd zullen

---

1) Deze drie waren Burgemeesters.

2) Raden.

comen te vaceren, wederomme te mogen suppleren; midsgaders om, na ondervindinghe en vereisde van zaken, 't getal der voorsz. Coopluiden te mogen verminderen, vermeerderen en veranderen.

Dat de Commissarisen in dit Collegie, om uit groter ervarentheit meerder vrugt te mogen trecken, zouden behoren ad vitam gecommitteert te worden.

Dat, bij provisie, bij de Heeren Burgermeesteren tot Commissarisen zouden connen gecommitteert ende genomen werden:

3 Heeren uit de Vroedschap.
2 Bewindhebberen van d' Oost Indische Compaignie.
2 Bewindhebberen van de West Indische Compaignie.
2 Levant-Handelaars.
2 op Spanjen.
1 op Portugael.
2 op Engelandt.
3 op Vranckrijck.
3 op Oosten, Denemarcken, Sweden en Noorwegen.
1 op Moscovien.
1 vande Walvisch-vangst.
1 Laken-coper.
1 Zyde-lakenhandelaar.
1 Drapier.
1 Zeep-zieder.

fol. 3. Datter vergaderinge zoude gehouden werden alle XIIII dagen, op een Dynsdag's namiddags ten 4 uren, ende extraordinaris, telckens op de ontbiedinge van de presiderende.

Ende alzoo van zoovele personen lichtelijck imand can belet crijgen, ende dienvolgens de vergaderinge niet altoos zal compleet wesen, dat men daaromme behoort te besoigneren met de presenten [1]).

1) Aan deze bepaling is niet de hand gehouden, daar dikwijls vergaderingen wegens incompleetheid zijn verdaagd.

Dat een der ordinaris Stadtsboden altoos op de camer zoude moeten passen ende 't Collegie in alles ten dienste staen.

Dat alle particuliere Coopluiden zouden behoren gewaarschout ende aengemaant te worden om de indragt en schade, die hare soort van handel in 't generaal ofte aen ider van haar in 't particulier, in eeniger maniere binnen ofte buiten 's Lands zal aengedaen worden, zelfs ofte door de Coopluiden, die uit hare soorte in dit Collegie zullen wesen gecommitteert, in 't zelve aldaar bekent te maken, ende doen voordragen, met de bewijsen, daartoe dienende.

Dat zoodanige ingebragte grieven en clagten door Commissarisen zouden geëxamineert worden ende, bevonden zynde gefondeert te wesen, dezelve Commissarisen alsdan zouden delibereren op middelen, waerdoor zulcke generale ofte particuliere indragten ende schaden zouden mogen gebetert ende gerestitueert, midsgaders diergelijcke voor 't toecomende voorgecomen en geweert werden, rapporterende aen den Heeren Burgermeestern in der tijd, bij forme van advijs, 't resultat van deselve hare deliberatien, omme bij hare Achtbare in zoodanige achtinge genomen, en daarop geordonneert en gedaen te worden 't gene dezelve, na hare wijsheit ende voorsichtigheit, zullen bevinden te behoren [1]).

Dat voords Commissarisen van dit Collegie altoos ende van tijd tot tijd hare gedagten zouden laten gaen ende overleggen door wat middelen ende wegen de Commercie ende navigatien in 't generaal, ende ider specie van dien in 't particulier zouden mogen gebeneficeert ende vermeerdert worden, om daarvan

---

1) Dit punt is in het College breedvoerig besproken. Zie fol. 33, 44 vlg.

in maniere voorsz. aen den Heeren Burgermeesteren remonstrantie en rapport te doen.

Ende, aengaende de rang ofte zittinge der Commissarisen, dat, na de Heeren van de Vroedschap, de Coopluiden, ter eerster instellinge, bequamelijk zouden connen geplaatst worden ider na zijn ouderdom, ende, van tijd tot tijd, de aencomende in de laaste plaatse.

fol. 4. Eindelijk dat van 't gene in dit Collegie zal gedelibereert worden door een der ordinaris Secretarisen behoorlijcke notulen zouden werden gehouden, buiten costen van de Stadt [1]).

Bij welcke poincten Commissarisen wel geloven dat meer andere zullen moeten gevoeght worden; dan, alsoo dezelve oock meenen dat die beter uyt de practijcque ende ervaringe als uijt simpele speculatie zullen connen afgenomen werden, zouden hare Ed. midts dien, onder 't goedvinden van den Raad, niet ondienstig oordeelen dat met desen het werk in train gebraght wierde, om, na gelegentheit van zaken, hierna vorder daeromtrent te werden voorzien.

Waermede den Raad zich hebbende geconformeert ende de Heeren Commissarisen voor hare genomene moeite bedanckt, is voordts goedgevonden en geresolveert den Heeren Burgemeesteren bij dezen te versoecken om 't gemelte Collegie te willen oprechtten, wordende hare Achtb. mids dien oock bij dezen geauthoriseert alles te mogen doen ende verrigten tgene in 't voorsz. rapport staet begrepen.

---

1) Welke de motieven zijn geweest, die tot deze zonderlinge bepaling hebben geleid, is mij onbekend.

Extract uyt het 5e Groot Memoriaal der Stadt Amstelredamme f° 123 verso.

In gevolge van de resolutien, in den Vroedschappe alhier genomen den 14e Novemb. ende 5e Decemb. a° 1663, zijn bij de Heeren Burgermeesteren tot Commissarisen op de besoignes tot conservatie ende vermeerderinge van de negotie alhier ter Stede, breder in dezelve resolutien geëxpresseert, gecoren ende gestelt de navolgende Heeren ende Coopluijden, namentlijck: Naemen der Commissarisen.

Uyt de Vroedschap	de Heere Mr. Simon van Hoorn, regerende Burgermeester, en Raad dezer Stede [1].
	de Heere Cornelis de Graaff, vrijheer van Zuijtpolsbroeck, oud Burgermeester, en Raad der voorsz. Stede [2].
	de Heere Nicolaas Rochusz. van Capelle, Raad en oud Schepen derzelve Stadt.
Secretaris.	Nicolaas Nicolai.
Bewindhebbers vande Oost Indische Compaignie.	Thomas Broers.
	Anthonij Casteleyn.
West Indische Compaignie.	Abraham Wilmerdoncx.
	Johannes Rijckerts.

fol. 5.

1) Deze was Burgemeester, de anderen Raden. Daar Simon van Hoorn ook in 1664 Burgemeester was, kon hij dus ook in dat jaar qualitate qua in het College blijven presideeren. Toen hij echter in 1665 als Burgemeester aftrad, bleef hij Voorzitter van het College. Waarschijnlijk had hij getoond de rechte man op de rechte plaats te zijn. De Raden zaten voor hun leven in de Vroedschap, dus ook in het College.

2) Cornelis de Graeff stierf reeds den 4 Mei 1664. Zie boven blz. 204.

Handelaars op de Levant.	Cornelis Gijsbertsz. van Goor. Everard Schot.
Spaignen.	Daniel Lestevenon. Isaäc Focquier.
Portugaell.	Paulus Godijn.
Engelant.	Zeger Corcelis [1]). Jan Elizon.
Vranckrijck.	Paulus van Liebergen. Jan Appelman. Henrick Scholten.
Oosten.	Cornelis Graafland. Paulus Verrijn. Floris Roeterts.
Moscovien.	Pieter van Lutsen.
Walvisvangst.	Dirck Blom.
Laken-Coper.	Pieter Block.
Zijde-Laken-Coper.	Michiel Tielens.
Drapier.	Jan van Beaumont.
Zeep-Zieder.	Jacob Elias.

Actum den 19. December a° 1663, presentibus allen den Heeren Burgermeestern.

Den 8. December a° 1664.

Sittinge ende rang der Commissarisen Coopluyden.

Commissarisen, in completen getale voor d'eerste maal bij den anderen gecomen zijnde, hebben de Coopluijden na de Heeren van den Raad hare rang en zitplaatse genomen in maniere, hieraen volgende, zittende de Secretaris aen de rechter hand van de

1) Deze is den 4 Februari 1665, zonder dat de reden blijkt, door Burgemeesteren ontslagen. Mededeeling van Mr. Veder.

President, den Heere Burgermeester Simon van Hoorn.

Coopluyden:

Pieter Block.
Cornelis Gijsbertsz. van Goor.
Tomas Broers.
Everard Schot.
Abraham Wilmerdoncx.
Jan Elison.
Joannes Rijckerts.
Pieter van Lutsen.
Jan Appelman.
Zeger Corcelis. fol. 6.
Isaac Focquier.
Anthonij Castelein.
Jan van Beaumont.
Paulus Godijn.
Henrick Scholten.
Jacob Elias.
Cornelis Graeffland.
Michiel Tielens.
Paulus Verrijn.
Floris Roeterts.
Daniel Lestevenon.
Paulus van Liebergen.
Dirck Blom.

Notificatie aen de gemeente van de instellinge van't Collegie.

Ten selven daghe is, na gehoudene deliberatie, op approbatie van den Heeren Burgermeestern nodig geoordeelt dat aen de Gemeente bij gedruckte billjetten, op de naam van Hare Achtb., notificatie zoude worden gedaen van de oprechtinge van dit Collegie, ten eynde dat de Gemeente ende goede Ingesetenen van dese Stadt haer daervan tot publique en particuliere nuttigheit zouden connen en mogen dienen. Ende is in gevolge, met

goedvinden van Hare Achtb. voorn., gedaen de navolgende

Notificatie [1]).

Burgermeesteren ende Regeerders der Stadt Amstelredamme, doen te weten: Alsoo uijt dagelyckse experientie bevonden word, dat hoe langs hoe meer vele aenslaghen bedacht ende in 't werk gestelt worden om de Commercie van desen Staat, ende bij gevolge oock die van dese Stad (waar 't doenlijck) te turberen ende elders na toe te diverteren, ende dat bij die gelegentheit aen de particuliere ingesetenen vele verongelijckingen en schade worden aengedaen, zoo hebben de Heeren Burgermeesteren ende 36 Raden goetgevonden te doen opregten een Collegie van Commercie, bestaende uyt eenige der
fol. 7. welgemelte Heeren Raden, ende uyt voorname ende ervarene Coopluiden van allerleie negotie en neringe, om de Heeren Burgermeesteren in der tijdt, op allerleie soo publique als particuliere voorvallen en zaken, bij forme van advys te connen dienen van sodanige wegen en middelen, door dewelcke sy Commissarisen sullen oordelen dat dese turberinge en diversie best sal cunnen tegengegaen ende voorgecomen, midsgaders waerdoor dezelve commercie ende neringen sullen mogen gemainteneert, voortgezet ende vermeerdert worden, ende insgelijx in welcker voegen de particuliere koopluiden tot het recouvreren van haere geledene schaden ende interessen, gevoeglijckst sullen mogen geholpen, ende sodanige verongelijckinge in 't toecomende geweert worden; opdat de Heeren Burgermeesteren ingevolge en na sodanig gehoort advijs, haer daervan, ten besten van 't gemeen ende van de particuliere Ingezetenen, daer ende

1) Deze notificatie ook bij Domselaer, blz. 306, en Handvesten van Amsterdam, blz. 698.

sodanig sullen mogen en kunnen dienen, als hare Achtb. sullen bevinden te behoren.

Ende, opdat de goede Burgers en Ingesetenen van dese Stad de verhoopte en gewenschte nuttigheit van dit voorsz. Collegie souden mogen trecken, soo worden bij desen allen ende een ider, daerbij geinteresseert wesende, aengemaent om de indraght en schade, die hare soort van handelinge, neringen ende handwerken in 't generael, ofte aen ider van hunluiden daeromtrent in 't particulier, in eeniger manieren ergens word aengedaen, daervan sy gaerne redres ende vergoedinge souden willen erlangen, omstandelyck, gelijck men in diergelijcke voorvallen gewoon is te doen, bij requeste, houdende aen de Heeren Burgermeesteren, te laten beschrijven, ende 't selve request met de vereyschte documenten, 't allen tijden, ter hand te stellen ter secretarie aen den Secretaris Nicolai, ofte, in desselffs absentie, aen een der andere Secretarisen, alle welcke requesten en documenten den selven Secretaris in 't gemelte Collegie sal overbrengen, omme bij Commissarisen nagesien en geexamineert ende vervolgens haer advys daerover aen de Heeren Burgermeesteren gerapporteert te werden, dewelcke alsdan daerop sullen disponeren, ende ter Secretarie voornoemt doen expedieren, en aen de geinteresseerdens laten toecomen sulcx ende tgene hare Achtb. sullen goedvinden.

Welck Collegie ordinaris alle 14 dagen op Dingsdagh na de middagh ten 4 uren, ende extraordinaris, de gewichtigheit van de saecke sulx vereysschende, telckens op het ontbieden van den Presideerende, sitten sal binnen het Stadhuis deser Stede.

In kennisse van mij, Secretaris,

onderstond

N. Nicolai.

Voords in omvrage gebraght zynde off Commissarisen, ten opzigte van de jegenwoordige staet ende toestand van de Commercie oock iets wes alsnu hadden te proponeren, is vervolgens voorgedragen:

Turxse roverye.

1. Dat de Turxe Rovers op de Middellandse Zee wederom voor eenigen tijd hadden begonnen, ende alsnoch volharden, vele schepen van desen staat te nemen, op te brengen ende de ladinge prijs te verclaren, tot overgrote schade van de eijgenaers. Op welcke remonstrantie goedgevonden is dat gedelibereert zoude werden in welcker voegen men
fol. 8. best eene perfecte specificatie off notitie van de geledene schade zal cunnen doen opnemen ende becomen, midsgaders door wat wegen en met hoedanighe middelen men dese roverijen zoude mogen tegengaen ende, zoo veel doenlijck, weeren en voorcomen [1]).

Engelse verongelijken de W. Comp. in Nieuw Nederlant.

2. Dat de Engelse Natie in America onderstond de West Indise Comp. van desen Staat in de possessie van Nieuw Nederland zonder eenige redenen vijandlyck te troubleren ende desselfs district en jurisdictie wederregtelijck te usurperen, ende dat die van deselve Natie onlangs een van des Compaignies schepen hadde genomen, gaende met Negros na Curassao [2]).

---

1) Hoewel de Republiek den 30 Augustus 1662 een vredestractaat met Tunis had gesloten en den 16 November d. a. v. met Algiers, weerklonken spoedig weer de klachten over de rooverijen in de Middellandsche Zee. De Algerijnen beschouwden zich gerechtigd, onze schepen aan te vallen, daar de Staten Generaal in gebreke waren gebleven het beloofde geld tot lossing der Christenslaven te zenden. Vgl. Aitzema, XI, 269 vlg.

2) Zie over de voortdurende geschillen tusschen de Engelsche en de Nederlandsche Koloniën in Noord-Amerika, die ten slotte de verovering van Nieuw-Nederland door de Engelschen gemakkelijk maakten, O'Callaghan, History of New Netherland, II, 483 vlg. Den 27 Aug. 1664 bemachtigde Holmes in vollen vrede het Ned. gebied aldaar.

3. Dat de Nederlandse commercie in Denemarken eenigermaten ongunstig begonde bejegent te worden, midsgaders dat nu onlangs verscheidene malen was nagelaten op Aenholt des nachts te vieren (tot groot en onmijbaer pericul van de navigatie) niettegenstaende den Nederlandse schippers het viergeldt daarover dagelijcx word afgenomen.

Neerlantse commercie ongunstig bejegent in Denemarcken.

4. Dat hoe langs hoe meer bevonden werdt dat vele luyden zeer grote en onverschoonlijcke bedriegerijen en ontrouwe plegen in bancquerout te spelen, tot merckelijcke schade ende nadeel van hare crediteuren in 't particulier, ende bij gevolge oock van den coophandel in 't gemeen [1]).

Frauduleusheit der banqueroetiers.

5. Dat de Fransen, om den suyckerhandel van desen Staet in Vranckrijck, waer 't doenlijck, te ruineren, tot Rouan begonnen hadden de poeyersuyckeren, van hier comende, zoo hoog als de broodsuyckeren te belasten [2]). Wordende daernevens in bedencken gegeven, off onder andere middelen, om zulx tegen te gaen, niet zoude dienstig wesen dat de siropen, uyt Vranckrijck in quantiteit gebragt werdende in dese landen, alwaer deselve alleen maer van gebruyck ende vertier zijn, aldaer door Hare Ho. Mo. met een tamelycke toll wierden beswaert.

Belastinge der Neerlantse suykeren in Vrankrijck.

Over alle welcke poincten Commissarisen aengenomen hebben hare gedachten te zullen laten gaen, om ter naeste vergaderinghe op middelen van redres en remedie vruchtbaerlyck te cunnen deliberen ende adviseren.

---

1) Voor de faillissementen was in 1627 te Amsterdam de Kamer van desolate boedels opgericht, die echter eerst in 1644 voor goed in werking trad. Den 13 September 1659 verkreeg de stad octrooi er voor, bij welke gelegenheid de instructie geamplieerd en vernieuwd werd. Vgl. Handvesten, 687 vgl., Wagenaar III, 460 vgl.

2) Het tarief van Colbert werd in 1662 afgekondigd.

fol. 9. Den 23 Januarij a° 1664.

In 't adviseren op geen eigen intrest te sien.

In propositie gebragt zijnde, is goedgevonden dat Commissarisen, alvoren te treden tot eenige deliberatie, zouden beloven, in 't geven van derselver stemme ende advys, op haer eigen voordeel ende private interest niet te zullen zien; maer alleen, zoovele doenlyck, regard te zullen nemen op 't gemeene best.

Welcke belofte datelyck by allen wilvaerdig is gedaen, uytgesondert bij

Tomas Broers,
Everard Schot,
Paulus Godijn,
Floris Roeterts,
Daniel Lestevenon,
Paulus van Liebergen,

als absent wesende.

Eed van Commissarisen te concipieren.

Is ook dienstig geoordeelt dat men een eed zoude concipieren omme bij Commissarisen voornoemt gedaen te werden aengaende het secreteren van 't gene in dit Collegie zal voorcomen ende verhandelt werden, 't zelve aen niemand 't zij by monde, 't zij by geschrifte openbarende, als dien 't behoort, 't en ware, op imandts voordragen, hem by 't Collegie daertoe permissie worde gegeven.

Commissie ontrent de Turxse roverije.

In deliberatie geleyt zynde het poinct van de Turxe schade, is, na omvrage, goedgevonden te committeren ende versoecken de E. Cornelis Gysbertsz van Goor [1]), Isaac Focquier [2]), Paul Godin [3]) en Henrik Scholten [4]) om te ondersoecken, ende, zoo na doenlyck, op te nemen ende te formeren een lijste van de schepen, midsgaders van de quantiteit en waerdije

1) Handelaar op den Levant.
2) Handelaar op Spanje.
3) Handelaar op Portugal.
4) Handelaar op Frankrijk.

van de ladingen, met tgene daer meer aen dependeert, door de Barbaryse rovers, tsedert d' opgeregte tractaten met Hare Ho. Mo., op derselver ingezetenen genomen. Als mede om te overleggen off, boven de middelen, die jegenwoordig [1]) van wegen den Staat tegens de voorsz. roverijen worden bij der hand genomen, noch iets (tot voorcominghe van dusdanige schaden) door wege van convoyers off met 't verdeelen van de cruyssers in de Middellantse zee zoude connen in 't werck gestelt; midsgaders off oock in de te geven instructie aen de gedestineerde oorlogsvloot ietwes, tot bereickinge van meerder dienst, zoude behoren geobserveert te worden; ende van allen 't zelve bij geschrifte te relateren hare consideratien en advijs.

Aengaende de overlast, welcke de West Indise Compaignie in Nieuw Nederlandt wordt aengedaen door de Engelse Natie, is goedgevonden te acquiesceren in de devoiren, die door de Hr. Burgermeesteren van dese stad ende van wegen die van de gemelte Compaignie daertegens in den Haeg worden aengewent [2]). Verongelijkinge van de W. I. Comp. door d'Engelse in Nieu Nederlant.

---

1) Inderdaad was men juist in dien tijd bezig maatregelen te nemen tegen de Algerijnen. Juist op dienzelfden dag, den 23 Januari, stelde Zeeland voor, om het reeds vroeger beraamde eskader van achttien oorlogsschepen naar de Middellandsche Zee te zenden. Deze vloot, die door de Ruyter zou worden aangevoerd, zou uitgezonden worden „onder expresse conditie, dat de voorschreven vloote niet en zoude mogen werden gebruyckt tot het doen van eenige convoyen, maer als een vloote van de gemeenen Staet, om de Turcksche rovers allerwegens te vervolgen, oock havenen ende bayen te besetten". Voor deze uitrusting werd *f* 600,000 toegestaan. Vgl. Aitzema, XI, 271 vgl. Wat Zeeland dus niet wenschte, wilde het College van Commercie juist voorstellen, namelijk dat door de Ruyter geconvoyeerd zou worden.

2) Amsterdam had vooral belang bij Nieuw-Nederland, daar de stad er zelve een kolonie had gevestigd. Vgl. O'Callaghan, History of New Netherland, II, 327 vlg., 380 vlg.

Belastinge van de Neerlantse suykeren in Vranckrijk, aen Comm.

fol. 10.

Is gelezen een request van de coopluyden ende raffinadeurs van suycker, waerbij dezelve te kennen geven dat de suyckeren en voornamentlyck de witte poeyersuycker, uyt dese landen na Vranckrijck gaende, aldaer van tijd tot tijd zeer waren belast ende noch met groter impositie gedreight wierden, zulx dat deselve negotie, ingevalle daertegens niet voorsien wierdt, van dese landen niet langer derwaerts zoude connen gedreven worden: gevende dezelve coopluyden in bedencken off men van dese zijde, onder anderen tot een retorsioneel en compulsoir middel daertoe, niet zoude connen in 't werck stellen het belasten alhier van de franse siropen met 3 guld. ten 100 voor convoygeld. Waerop gedelibereert zijnde, is dienstig geoordeelt dat voor eerst door de Heeren Burgermeesteren aen den Ambassadeur Boreel geschreven ende Zijn Excell. versocht zoude connen werden om dese excederende belastinge van de Nederlandse suyckeren aen Zijne Majesteyt en elders daer 't behoort te willen remonstreren, ende ingevolge ernstelyck te versoecken dat daeromtrent eenige moderatie, tot handhavinghe van de mutuele commercie moghte gebruyckt worden, zonder dat echter Zijn Excellentie eenige mentie bij zijne Hoogstgedachte Majesteyt zoude maecken van het beswaren van de Franse siropen binnen desen Staet, gelijck oock niet bij desselffs Ministers, 't en ware Zijn Excellentie oordeelde zulx bij sommige van dien bij forme van discours ende van eigene speculatie ende inval met voordeel te connen geschieden. Ende zijn voordts gecommitteert ende versocht de E. Everard Schot [1]), Joannes Rijckerts [2]) en Paulus van Lieber-

1) Handelaar op den Levant.
2) Bewindhebber der West-Indische Compagnie.

gen [1]) omme, inmiddels dat het wedervaren van den Heere Ambassadeur terugcome, te examineren ende overleggen, ingevalle 't zelve niet tot contentement mogte uytvallen, off ende door wat andere wegen ende middelen men hierinne zoude connen voorsien, ende van hare consideratien en advijs schriftelyck rapport te doen.

Klagte over 't vatgelt tot Nantes, aen Comm.

Eene missive van de Nederlandse natie tot Nantes, aen den Heeren Burgermeesteren, clagende over de excessen aldaer gepleeght wordende in 't exigeren van 't vatgeldt [2]) van de Nederlandse schepen, ende versoeckende de handreickinge van Haer Achtbare tot het vercrijgen van eene redelijcke moderatie off redres, is gestelt in handen van de E. Abraham Wilmerdoncx [3]), Zeger Corcelis [4]) ende Anthony Casteleyn [5]); met versoeck om den inhoud van dien te examineren, ende daerop te rapporteren hare schriftelijcke consideratien ende advijs.

Remonstrantie ontrent de verbeteringe van de commercie, aen Comm.

Gelezen zijnde zekere remonstrantie van Sr. Isaac Focquier [6]), aengaende de conservatie ende verbeteringe van de commercie van desen Staat: is goedgevonden te committeren ende versoecken de Heeren Nicolaes Rochusz. van Capelle, Raed ende oudt-Schepen deser Stede, midtsgaders d'E. Tomas Broers [7]), Isaac Focquier voornoemd, Henrick Scholten [8]) ende

1) Handelaar op Frankrijk.

2) Dit vatgeld, in 1655 ingevoerd, bedroeg 50 stuivers per vat van ieder inkomend schip. Volgens het tractaat van 1662 mocht het slechts éénmaal van ieder schip worden gevorderd, dus niet telkens weer in iedere Fransche haven.

3) Bewindhebber der West-Indische Compagnie.

4) Handelaar op Engeland.

5) Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie.

6) Handelaar op Spanje.

7) Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie.

8) Handelaar op Frankrijk.

Cornelis Graeffland [1]), om de voorszeide remonstrantie nader te examineren, ende ingevolge te relateren hare schriftelycke consideratien ende advijs.

Wegen de vermindering van de pest op Italie te scrijven.

In deliberatie geleit zijnde, is geoordeelt dienstig voor de commercie te zullen wesen, ingevalle de Heeren Burgermeesteren conden goetvinden te doen schrijven aen de consuls van desen Staat in Italien de merckelijcke affneminge van de pest binnen dese Stadt, ten einde om 't zelve aen de regeringen aldaer bekent te maecken; met vriendelijck en ernstig versoeck dat het houden der quarantaine van menschen

fol. 11. en goederen, indien niet geheel nagelaten, altoos eeniger maten gemodereert magh werden [2]).

Fraudeleusheit van de banckeroetiers, aen Comm.

Aengaende de merckelijcke trouwloosheden ende bedriegerijen, die bij vele in 't bancquerout spelen gepleeght worden, gedijende tot grote schade van de particuliere coopluyden, ende bij gevolge oock van de commercie in 't gemeen, worden versocht ende gecommitteert d'E. Jan Appelman [3]), Cornelis Graeffland [4]), Michiel Tielens [5]) ende Paulus Verrijn [6]), om deze zaeck te examineren ende te overleggen, off daertegens iets vruchtbaers zoude connen gedaen ende in practijcque gebraght werden, ende in ge-

1) Handelaar op de Oostzee.

2) Deze beterschap hield niet lang aan. De pest vertoonde zich voor het eerst in het najaar van 1663, schijnt in den winter wat te zijn geluwd, maar brak in den zomer 1664 bijzonder hevig uit, vooral te Amsterdam. Dat deze ziekte, die in het buitenland sterk werd overdreven, onzen handel zeer belemmerde, behoeft geen betoog. Vgl. Res. Holl. 20 Maart, 5 April, 2 Mei, 23 Juli, 8 Aug., 4 Oct., 3 Dec. 1664, 12 Mei 1665. Eerst op het einde van 1664 was de ziekte in zooverre verminderd, dat tegen den 21 Januari 1665 een algemeene dank- en bededag werd uitgeschreven.

3) Handelaar op Frankrijk.

4) Handelaar op de Oostzee.

5) Zijdelakenkooper.

6) Handelaar op de Oostzee.

volge van hare consideratien en advijs schriftelijck rapport te doen.

Den 5 Februarij a° 1664.

Ingevolge van de resolutie in de naest voorgaende cessie genomen is geconcipieert de navolgende eed. Eed voor Comm.

Eed van Commissarissen van de Commercie.

Dat sweert ghij, dat ghij in de saken van commercie, neringe, hantwercken ende andre, in dit Collegie voorgebracht wordende, trouwelik ende wel, naer uw vermogen en kennisse, ten gemeenen beste adviseren ende raedgeven sult, dat ghij alle de saken, aldaer in verhandelinge comende, mitsgaders de advijsen, die daerover sullen geformeert worden, secretelik houden ende aen niemant, contrarie de instellinge ende intentie van 't Collegie, 't sij bij monde, 't sij bij gescrifte, directelik of indirectelik bekent maken ofte oock anders divulgeren sult, t'en ware u, op uwe voorstellinge', bij 't gemelte Collegie daertoe, om redenen, permissie worde gegeven. Soo waerlijk etc.

Dewelke de vergaderinge voorgelesen sijnde om haere consideratien daerop gehoort te worden, hebben Commissarisen, in completen getalle bijeen wesende, verclaert deselve te approberen, ende willich te sijn om die aen handen van de Heeren Burgermeesteren te doen.

Is oock goetgevonden dat, van nu voortaen, de ordinaris vergaderinge van't Collegie gehouden sal worden ten vijf ure na de middach. Ordinaris vergaaderinge ten 5 ure.

Voorts hebben Commissarisen, op den 23 Januarij lestleden gecommitteert om te delibereren op soodanige middelen, door welke de Barbarische roverijen souden mogen geweert worden, mitsgaders om te formeren een lijste van de geledene schade sedert de gemaecte vrede, scriftelik gerapporteert 't gene volgt: fol. 12. Rapport aengaende de Turxse roverie.

Ingevolge van de commissie van haer Achtb. in dato 23 Januarij lestleden, hebben wij, onderscreven, om sooveel mogelik is hare Ed. bevele te voldoen, goetgevonden dit volgende met alle eerbiedigheit te laten dienen voor advijs.

Vooreerst, wat aengaet de roverijen door die van Algiers aen onse schepen en navigatie gepleeght, daervan gaet hier nevens een lijste, voor sooveel hebben connen uytvinden, beginnende tsedert de gemaeckte vrede tot den 24 December lestleden, als per deselve notitie blijckt, waeraen ons gedragen.

Dese notitie staet geregt. in 't munimentregister f°. 1.

Wat nu aangaet het tweede lit, tot voorcominge van diergelijke inconvenienten en distructien in de navigatie in 't toecomende, dunct ons — onder correctie — dat vooral ten hoogsten nodig ware, dat men een aensienlik esquadre van 16 of 18 van 's Lants wel beseylde oorloghschepen in de Straet hielt cruyssen, in drie esquadres verdeelt, naementlik 6 schepen van ontrent Cadix tot d'eylanden van Majorque, Minorque en Yves, houdende bywijlen de custen van Barbarijen tot voor Algiers, om haer 't in- en uytseylen te verhinderen, daer veeltijts occasie is om haer te connen attraperen, alsoo wanneer eenige rescontre van gevecht hebbende gehad, haer terstont om te repareren naer Algiers retireren, en alsoo reddeloos sijnde met kleyne moeyten souden konnen werden verovert, en dan naer gelegentheyt van tijt haer weer begevende naer de custen van Spanjen, van Allicanten, Mallaga tot voor Cadix, doch gestadig zee houdende, sonder in de havens te blijven liggen tijt verliesen, dat den Commandeur op 't hoogste dient gerecommandeert, want alsoo 't volck alle bij de maent varen, hebben daer veeltijts wat gebreck af.

Het tweede esquadre diende te cruyssen van 't

eylant Majorque tot Malta, nemende altemets de kust van Spanjen voorbij Provence, Italien, Sardinien, Corsica tot Sicilia inclus, en altemets door 't faro van Messina tot voor de golf van Venetien te zeylen, sonder nochtans ywers ten ancker te lopen — 't en ware nootsaeckelick — maer, bij de wal lancx seilende, con ment soo wel wat bijhouden om te vernemen waer de Turken haer onthouden.

Dese voornoemde ses schepen connen oock bequaemelik, alse voor Livorne sijn, daer eens aengaen, en vernemen of daer oock eenige schepen sijn, die naer dese landen willen, met dewelke dan een paer schepen voor convoyers dienen te gaen tot buyten de straet of Cadix, en seylende langs de kust van Spanjen, Allicanten en Mallaga oock aendoen, en nemen die schepen oock mede, doch bijaldien dese 2 schepen quamen in zee t' ontmoeten de ses schepen van oorloge, soo voor cruyssers varen van Cadix tot Majorque, souden haer dan de bijhebbende coopvaerdijschepen aenbevelen en keren wederom tot haer esquadre, opdat ijder sijn post bequamelick mag waernemen.

Wat nu aengaet het derde esquadre, dat diende fol. 13.
te cruyssen van Malta tot Cipro inclus, en en passant voorbij de golf van Venetia, Zanten en Zefalonia aen te doen, en voor Tripoli de Barbarie blijven cruyssen en oock altemets eenige dagen voor 't gat van Tripoli — dat seer nauw, en oversulx oock seer licht te besetten is — ten ancker gaen leggen om haer het incomen en uytgaen te beletten.

Den Commandeur van dit derde esquadre dient oock last te hebben, dat hij alle 8 of 10 weken twee schepen van sijn esquadre sont naer Biquery in Egypten, en 2 schepen naar Allexandrette in Surie, dat seer bequamelik can geschieden, om de schepen vandaer af te halen en tot voor Livorne te con-

voyeren, en alsdan wederom te keeren by haer esquadre, doch soude nodig wesen tot accommodement van de coopvaerdijschepen, dat in de voorn. plaetsen 12 of 14 dagen bleven leggen, welke manier van navigeren niet alleen d'ingesetenen van dese landen van schade soude bevrijden, maer oock oorsake geven, dat alle vremde natien in onse schepen souden trachten te laden en den handel en seevaert dapper doen aenwassen, gelijk men alreets daervan d'experientie siet door de gestadige convoyen naer Italien en Smirne, welke convoyen in alle manieren dienen te continueren.

Om nu dese manier van cruyssen in goede ordre te houden, en dat bequamelik soude connen werden gecontinueert, dienen eenige plaetsen verkosen te werden tot magasijnen, om haer victualie, alsmede touwen, seylen en anders tot d'equipagie noodig te mogen opslaen.

Tot het eerste esquadre soude men konnen nemen Majorque, om Cadix te excuseren, alsoo de schepen ordinaris daer veel tijt verquisten.

Voor 't tweede esquadre Livorne of Tollon, sijnde soo wel als Majorque een seer bequame plaets om te connen comen.

En voor 't derde esquadre, op Malta; op dese manier soo blijft yder in sijn post, die hij sal hebben waer te nemen [1]).

---

1) Het is merkwaardig, dat dit uitgewerkte plan tot beveiliging der Middellandsche Zee werd beraamd, juist in een tijd, toen in den Haag de plannen tot rijpheid kwamen om de Ruyter met een vloot van achttien schepen — juist zooveel als het College wenschte — naar het Zuiden te zenden. Een van beide: òf het College wist niets van deze plannen, òf het vermoedde, dat de vloot van de Ruyter niet uitsluitend voor de Middellandsche Zee werd uitgerust en dat zijn zending daarheen dus slechts voor korten tijd zou helpen. Immers men wilde te Amsterdam een

Nu comt oock seer in consideratie of men 't volck, op de schepen van oorloge varende, niet en behoorde te laten toecomen de buyt, die se op de Turckse rovers souden halen, dat is te seggen, de Turckse schepen met alles wat daeraen dependeert, behalven de goederen, die se van d'ingesetenen van dese landen souden mogen inhebben, of wel de prijsen, op ons door haer genomen. Dit soude 't volck dapper encourageren, en oock, in plaets van in de havens te blijven leggen, wat meer in zee doen gaen, maer opdat de schepen van oorloge over 't vercopen en reparteren van de buyt, soo se souden mogen becomen, geen tijt en comen te versuymen, dienen de prijsen herwaerts opgesonden aen't Collegie ter Admiraliteyt om door haer Ed. Mo. naer goetvinden te werden gedistribueert [1]), en bijaldien dit soo eenige jaren achter malkanderen mag werden gecontinueert, sullen buyten twijffel de roverijen ophouden, want alse geen buyt en crijgen, sullen hare equipage niet connen doen, en 't geboefte sal verlopen, alsoo anders geen negotie hebben als op den roof te gaen.

Den Admirael over dese vloot, mitsgaders oock de Commandeurs over yder esquadre dient oock specia-

---

permanent eskader uitsluitend tot beveiliging der zee. Zeer waarschijnlijk heeft de aandrang, van het College uitgegaan, bewerkt, dat, in strijd met wat vroeger was beraamd, in de instructie deze bepaling werd opgenomen: „Alsoo kruyssende in 't voorschreve district, sullen de opperhoofden ende commandeurs alle moghelijcke hulp ende gunst bewijsen aen de schippers, met hare schepen hier te lande thuys behoorende, die se in zee ofte op eenige reden mochten rescontreren, 't sij met haer een stuckweeghs te doen geleyden tegens alle ongelegentheyt te beschermen, ende hare expeditie te bevorderen." Hierdoor was dus het convoyeeren toegelaten. Vgl. Aitzema XI, 276 vlg. Res. Holland 2 April 1664 en verder gedurende dat jaar passim.

1) Deze zaak werd geregeld in art. 8 der instructie, echter eenigszins anders dan hier werd voorgesteld.

lick gelast, geen schepen onder haer bescherminge te nemen, als schepen toebehorende in dese landen, fol. 14. en die behoorlike patenten hebben van desen Staet, en oock geequipeert sijn volgens 't reglement en vertoonen sullen behoorlike bescheyden, dat se hier te lande door de Directeuren van de Levantsen handel ende navigatie in de Middellantse Zee sijn gevisiteert, en bijaldien bevonden wiert daerinne te hebben gefraudeert, dat se bij de capiteinen sullen werden aengehouden, totdat de schippers acte van haer hant sullen hebben gegeven, de sake alhier voor 't Collegie door haer reders te sullen doen verantwoorden, op welcke maniere degene soo met sleghte schepen naer de Straet varen, onder den naem van naer Cadix en Lisbona te gaen, in haer quaet voornemen sullen werden gestut [1]). In Amsterdam den 5 Februario 1664. Was getekent Cornelis Gysbertz. van Goor, Isaac Fouquier, Paulus Godins, Hendrick Scholten.

Welck rapport 't Collegie heeft geapprobeert en goetgevonden dat 't selve voor haer advis aen de Heeren Burgermeesteren gedienstelik soude worden voorgedragen, om in soodanige achtinge genomen te werden als haere Achtb. sullen bevinden te behooren.

Rapport aengaende de klagte over 't vatgelt tot Nantes.

Is insgelijx, op commissie van den 23 Januarij, ontrent de klaghte van de Nederlantse natie tot Nantes aengaende 't vatgelt, schriftelik gerapporteert 't ghene volgt.

---

1) Dit alles werd niet uitdrukkelijk in de instructie voorgeschreven. Wel zegt art. 4: „De gheseyde schepen sullen worden geemployeert tot beveylinge van de Middelantse Zee tegens alle roveryen, die gepleecht worden tegens de goede inghesetenen deser landen", en spreekt art. 5 slechts van „de schippers met hare schepen hier te lande t'huys behoorende", maar bepaald verboden was het nergens, ook vreemdelingen te helpen.

Commissarisen, by 't Collegie van Commercie op den 23 Januarij 1664 gecommitteert tot het examineren van de clagten van de Nederlantse natie tot Nantes over de excessen, aldaer gepleegt wordende in 't exigeren van 't vatgelt van de Nederlantse schepen, souden — onder correctie — van advis wesen dat de clagten van de voorsz. natie tot Nantes ende van andere plaetsen in Vranckrijck, die dagelix voorcomen, rechtmatig sijn, ende dat van dese Stad behoort bij Haer Ho. Mo. niet alleen over geklaegt te worden, maer oock in prontitude bij deselve uytgewerckt dat Haer Ho. Mo. in ernstige termes aen Sijn Excell. Boreel recommandeeren, dat deselve bij Sijn Majesteyt van Vranckrijck trachte te doen goetvinden, dat deselve geliefde te ordonneren in alle sijne zeehavens, dat de taxatie van de grote van de schepen niet en wiert gedifiereert aen de meters, die de pachters daertoe stellen, maer dat ider schip soude mogen bestaen met de betalinge voor sooveel ingenomen heeft volgens op den tol claer blijckt, daer hare paspoorten moeten halen van hare ingeladen goederen, en dat de schepen, die maer seer weinig stucgoederen van hier in Vranckrijck brengen, ende, faute van vragt, gedwongen sijn naer een ander plaets in Vranckrijck te verseilen om vracht te soecken, dat deselve souden mogen volstaen met allenig te betalen, daer sij haer ladinge innemen, 't welk oock soude connen geduyt worden met het separaet artikel, den 27 April 1662 met Sijn hoochstged. Majesteyt ende de Ambassadeurs van dese Staet geaccordeert, dat in substantie dicteert, dat Sijne meergenoemde Majesteyt aenstonts de noodige order soude stellen, dat het voorsz. vatgelt niet soude gevordert worden van de schepen van de Vereenigde Provintien meer als één mael, als se uyt de havens van sijn rijck vertrecken, ende niet van

Siet hiervan een missive uyt Nantes geschreven, staende geregistreert in 't muniment register f° 6.

fol. 15.

innecomen [1]), doch was te wenschen bij Sijn meer ged. Majesteyt te verkrijgen was dit articul wilde verclaren ofte amplieren, met het woort van vertrecken te laten stellen dat se dan souden betalen voor sooveel ladinge sij dan ingenomen hadden, dat met seer goet fondament kan versocht worden, want niet apparent is, de intentie van Sijn hoogged. Majesteyt sij geweest dat een schipper, die altemets maer 25 gld. aen vragt van sijn stuckgoederen soude ontfangen, daerom 500 gl. voor recht van 't vatgelt soude moeten betalen, ende alsoo onredelik is mede dat een schip, dat maer 150 vat goet laet, voor 200 vat het recht soude schuldig sijn, omdat de suppoosten van de pachters, om haer eygen interest, het soo hoge taxeren, die oock soo onredelik procederen dat een ende deselve schepen, die se ten eerste op 100 vat, daernaer op 110 ende dan op 120 vat hebben gestelt, ende daernaer misschien noch hoger sullen stellen, soodat boven den tol dit een puire vexatie

---

1) Dit artikel luidde aldus: „Il a esté stipulé de la part du Roy tres-Chrestien, et consenti par les Seigneurs Estats Generaux etc., que l'égalite, qui doit estre precisement observée à l'esgard des subjects de l'un et de l'autre allié avec les naturels, en matière des droits, charges et impositions, selon l'article vingtiesme du traitté d'alliance conclu ce jourd'huy, ne derogera pas à l'imposition de cinquante solz par tonneau, establis en France sur les navires estrangers, et que les subjects des Seigneurs Estats etc. seront obligez de la payer, comme tout autres estrangers:..... mais seront par sa dite Majesté donné des à present les ordres necessaires, à ce que ladite imposition de cinquante solz ne soit exigée des navires des subjects desdites Provinces Unies qu'une fois par chaque voyage, en sortant des ports de son royaume, et non en y entrent, et que les dits navires chargez de sel ne payeront que la moitié des dits cinquante solz etc". Aitzema X, 324. Daar het vatgeld werd geheven van het schip, doch niet van de lading, kon men zich moeilijk op dit artikel beroepen, ten einde te verkrijgen, dat alleen voor de lading zou worden betaald. Alleen tegen het te groot taxeeren der schepen zelve kon men opkomen.

is, dat niet te geloven sij, als Sijn meer hooge ged. Majesteyt wel van geinformeert is, toestaen sal aen sijn geallieerde geschiet ofte reden gegeven wort daerover te moeten clagen.

Met het gene voorsz. is Commissarisen meenende voldaen te hebben aen de voorsz. commissariale commissie, refereren haer van alles aen 't wijser oordeel van 't Collegie.

Welck rapport is geapprobeert ende goetgevonden dat 't selve voor 't advis van 't Collegie aen de Heeren Burgermeesteren soude voorgedragen ende Hare Achtb. gedienstelik versoght worden den inhout van dien in gunstige recommandatie te willen nemen.

Rapport aengaende de remonstrantie van de verbeteringe van de commercie.

Op gelijke commissie is gelesen 't schriftelijk rapport op de remonstrantie van Isaac Focquier, luydende als volght.

Ingevolge van de commissie, in dato 23 Januarij a° 1664, dient tot nader bericht.

De remonstrantie staet in 't muniment register fol. 3.

1. Aengaende het eerste poinct, betreffende de vermindering van convoy- en veylgelt, alhoewel ten hoogsten van nooden sou wesen eenige verlichtinge te versoeken, in aenmerkinge van de sware lasten, met welke diverse goederen uytstekende sijn belast [1]), als bij de propositie breder is aengewesen, mitsgaders oock van hoe grooten belang voor de negotie van dese Stad het soude sijn ingevalle men de goederen, hier te lande inkomende, om onder protectie van 't convoy per Hispanien, Italien ende Levanten versonden te werden, deselve alleenlik het incomende lantsrecht liet betalen en op hetselve pasport weder vrij vermochten uyt te gaen, soo is nochtans — dat in regard van de tegenwoordige equipage, die tot beveilinge van de zee

1) Men vergelijke de scherpe critiek, waaraan de la Court de convooien en licenten onderwierp. Aanwijsing, 93 vlg.

fol. 16. wort bij der hand genomen — raetsaem gevonden, om het versoeck van verminderinge der lasten wat op te schorten, om daerdoor geene verhinderinge aen gemelte soodanige equipagie te geven, alhoewel nochtans het poinct van vermindering der belastingen een der voornaemste middelen is, niet alleen om de negotie te conserveren, maer daerenboven noch te doen wackeren en toenemen, sulx dat soo haest de gelegentheit het sal mogen lijden, daerop met alle ernst dient gebesoigneert te werden.

2. Belangende het tweede point, sprekende van de beveylinge der zee, bevinden sulcx seer noodig tot de conservatie van de negotie, en dat ten minsten een esquadre van 18 wel gemonteerde oorloghschepen op 't spoedigst mochten worden uytgerust, gemerckt dat het één derde verhoginge van de convoyen alleenlick tot dat einde en oogmerck is geconsenteert ende toegestaen geworden [1]), als breder in de rapporten van de speciale besoignes over dit subject sal aengewesen worden.

3. 4. Nopende het 3e en 4e art., bevinden de consideratien, daerin vermelt, ten hoogsten noodig te wesen, namentlick datter een middel dient bedacht te worden tot voorcominge van de langdurige en schadelike processen, ter sake van geaccepteerde wisselbrieven, geleverde coopmanschappen ende verdiende vrachten, alsmede tegens het misbruyck van quade ofte trage betalinge, 't welk seer in verloop is gecomen; dit alles sijnde saken, betreffende de administratie der justitie in 't civil, refereren wij aen de wijse experientie van haer Ed. Gr. Achtb. om daer

1) Deze verhooging der convooien en licenten met een derde is ingevoerd in 1652 bij het uitbreken van den eersten Engelschen oorlog en in wezen gebleven tot 1681. Toenmaals afgeschaft, is zij in 1685 weer ingesteld en niet voor 1725 opgeheven.

in een bequaem expedient te beramen, met eerbiedig versouk, dat sulx op 't spoedigste mocht bij der hant genomen werden.

5. Op het vijfde art. vinden raetsaem dat de E. Heeren Bewinthebbers van de Oostindische Comp. mocht gerecommandeert worden, om met hare retourschepen soo vroeg doenlik in patria te mogen comen, opdat alsoo wij benevens ofte voor andre natien de goederen ter gedestineerde plaetsen konnen brengen. In Amsterdam 5 Febr. 1664.

Welck rapport insgelijx is geapprobeert en goetgevonden, dat 't selve voor 't advis van 't Collegie aen de Heeren Burgermrn. soude voorgedragen ende hare Achtb. gedienstelik versoght worden den inhout van dien in gunstige recommandatie te willen nemen.

Is ingedient ende gelesen de volgende remonstrantie aengaende het bestellen van de Spaense brieven, luydende: Bestellinge van de Spaense brieven.

„Ingevolge van de commissie van hare Ed. Achtb. mondelinge gegeven 23 Januarij lestleden, hebbe ick ondergeschr., (om) sooveel mogelik hare Ed. bevelen te voldoen, goetgevonden dit volgende met eerbiedigheit te laten dienen voor advis.

t'Is dan sulx, gelijk mondelinge doenmaels verhaelt, de cooplieden van Amsterdam seer qualik werden getracteert in 't comen der brieven van Spanjen nae dese landen.

Het is dan dat, doen 't begonnen is dat d' ordi- fol. 17.
naris post alle 14 dagen van Antwerpen soude reysen nae Spanjen, dat doen wierde belooft de brieven souden des Sondags of Maendag 's morgens vroeg hier wesen, gelijk oock een tijt alsoo is onderhouden geworden, ende dat dan des Maendags avonts daerop souden antwoorden, om alsoo op Dingsdags tot Antwerpen te wesen ende per den ordinaris te gaen per Spanjen.

Dan nu vele reysen achter den anderen zijn de brieven eerst gecomen op Dingsdags en Woensdags, dat te laet (is), alsoo Maendag 's avonts te voren de brieven al vertrecken ende alsoo 14 dagen altoos ten achteren sijn bij die van Antwerpen, die op de hare dan, als boven, 14 dagen eer connen de antwoort geven.

Hierover, soo verstaen, is al gedoleert door den agent van Hare Ho. Mo. tot Brussel aen den Heere Grave van Taxis, postmeester generael, dat de ordinaris van Antwerpen niet soude vertrecken voor d' antwoort van hier daer was, dan niet geobtineert, alsoo sig excuseerde.

In tijde van den treves, als d'ordinaris quam tot Antwerpen, wierden de brieven van daer hier gesonden en vertrock deselve van daer niet weder per Spanjen, voordat weder de brieven van hier aldaer waren.

Soodat wij nu met die van Brabant, Walslant ende Vlaenderen niet meer egael connen gaen, dat nochtans behoorde te wesen, gelijk het is met de brieven van Italien, Vranckrijck ende oock het achtste art. van de vrede medebrengt, dat d' ingesetenen van Hare Ho. Mo. sullen werden getracteert als die van Sijne Majesteyt van Spanjen.

Soodat hare Ed. Achtbare, onder reverentie, connen sien wat interest hierdoor can werden geleden *bij* verscheidene intervallen van 14 dagen differentie van advisen, die d' eene voor d' andere is geprefereert, in cas van faillissementen, incoop, vercoop van goederen ende andere meer toevallende saken.

Ende alsoo wert berecht tot Brussel geen redres te vinden, geve U Ed. Achtb. in bedencken, of niet nodig ware, dat Hare Ho. Mo. daerover aen den Coninck van Spanjen de clachte deden ende door den heer Resident aldaer deden versouken aen Sijne

Majesteyt, dat hierin redres mochte werden gemaeckt in 't verreysen van den ordinaris, dat men hierin egael met die van Brabant mocht staen ende dat, 't sij de brieven comen vroeg of laet, niet van Antwerpen mogen vertrecken voor d' antwoort van hier daer is. Actum 5 Februarij 1664. Get. Cornelis Gysbertz van Goor [1])."

Welke remonstrantie is geapprobeert en goetgevonden dat deselve alsvore aen de Heeren Burgermeesteren sal overgebracht ende hare Achtb. gedienstelik versoght worden, sodanige directie te willen laten bijbrengen, dat hierover door Haere Ho. Mo. aen den Resident van desen Staet tot Brussel, mitsgaders aen den Resident tot Madrid moge geschreven en deselve gelast worden om tot het verkrijgen van de Spaense brieven op de voorsz. plaetsen, daer 't behoort, ernstich versouk en allerley vorderlijke debvoiren aen te wenden.

Spaense testimonios.

Op de voorgedraege klaghte van 't groot nadeel dat de Spaensen handel lijt daerdoor, dat geene Neêrlantse goederen in Spaenje worden geadmitteert sonder een testimoni van den Spaensen Consul, alhier tot Amsterdam residerende, is 't Collegie te gemoet gevoert, dat daertegens van wegen de Heeren Burgermrn. albereits ernstige devoiren in den Haeg wor- fol. 18. den aengewent. Waerop goetgevonden is, dat hare Achtb. gedienstelik soude worden versoght hare ordres, daeromtrent aen derselver Heeren Geds. in den Haeg gegeven, ernstelik te willen renoveren.

---

1) Vergelijk over dergelijke klachten over de bezorging der brieven van Spanje in de 18de eeuw, Le Jeune, Het brievenpostwezen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, 99 vlg., 115 vlg. Hoeveel moeite Amsterdam zich gaf om de post het eerst te krijgen, blijkt uit een studie van Mr. Dozy over den Leidschen postmeester Nicolas Clignet, Bull. Comm. d'Hist. des Eglises Wallonnes IIe Série I, 393 vlg.

Nieuwe Diep.

Aengaende de geproponeerde nootwendigheit van de bequaemmakinge van het Nieuwe Diep tot berginge van schepen is 't Collegie bekent gemaeckt, dat die sake met ernst albereits in den Haeg wiert gehandelt.

Dessein der Fransen op Cayana; t'advis, hiernevens gemelt, staet geregistreert in 't muniment register f°. 5 v°.

Op het ingecomen advis van Rochel van 't dessein, dat de Franse souden hebben op 't eiland van Cayana, hebben de Bewinthebberen van de Westindische Compaignie gerefereert, dat hare E., hierop ondersoukende, niet anders hadden kunnen uytvinden, als dat de Fransche equipage was gedestineert nae de Franse Caribische eilanden: dan dat evenwel de Comp. die voorsigtigheit hadde gebruyct van aen den Staet van de voorsz. jalousie en achterdoght kennisse te geven, mitsgaders dat daerover oock al aen den Ambassadeur Boreel was geschreven. Mits 't welck goetgevonden is desen aengaende niet vorder te delibereren [1]).

Post op Texel en 't Vlie.

Is geproponeert het groot ongemack, nadeel en schade, dat aen de negotie ditmael toegebracht wort door de lanckwijlige tijdingen, welke men noch selfs niet als met zeer groote onsekerheit gewoonlik krijgt uyt Texel ende 't Vlie van 't uyt- ende incomen der schepen, invoegen dat veele malen uyt onkundigheit was gedaen versekeren op schepen, die al binnen waren; en of mitsdien niet nodich ware derwaerts een post aen te stellen. Waerop te gemoet gevoert sijnde, dat al voor desen soodanige posterie wel

---

1) Cayenne was in dezen tijd een twistappel tusschen Frankrijk en de West-Indische Compagnie, die beide beweerden er niet alleen recht op te hebben, maar het feitelijk te bezitten. In 1652 had Frankrijk het land bezet als res nullius, maar het volgens de Compagnie weer ontruimd. Bovendien hield deze laatste vol, dat deze bezetting een gewelddadige was geweest. Vgl. Aitzema XI, 536 vlg. Eigenaardig is het, dat men Cayenne voor een eiland aanzag.

dienstich geoordeelt was geweest, dan dat echter, vermits men geen bequaem middel tot verval van de oncosten hadde cunnen uytvinden, deselve hadde moeten achterblijven, is goetgevonden te versouken ende committeren Anthony Chastelein [1]), Corn. Graeflant ende Paulus Verrijn [2]) om te overleggen, hoe ende wat hierin gevoegelik soude kunnen gedaen ende in 't werk gestelt worden, ende van haere voorslagen schriftelik rapport te doen, om, deselve gehoort, met meerder sekerheit en vrucht ontrent dese sake te mogen adviseren.

Den 19 Februarij 1664. fol. 19.

Door den Heere Burgermr. Mr. Simon van Hoorn sijnde gedaen voorlesen de missive, door den Heere Ambassadeur Boreel van den 8 deser lopende maent aen de Heeren Burgermrn. gerescribeert, rakende de middelen door welke men soude mogen verkrijgen eene redelijke moderatie van de groote belastinge op de Nederlantse suykeren in Vranckrijk, is goetgevonden deselve missive te stellen in handen van commissarisen, op den 23 Januarij tot examen van dese sake gecommitteert, om bij haer in consideratie genomen te worden.

Missive van den ambassadeur Boreel, van de belastinge der suykeren in Vrankrijk. De missive, hier gemelt, staet geregistr. in 't muniment reg. f° 8.

Gelesen sijnde 't rapport van Commissarisen, gebesoigneert hebbende op 't stuck van de bedriegerijen ende ongeregeltheden van de bankeroetiers, luydende als volgt:

Excessen der bankeroutiers.

„Ingevolge van onse commissie, in dato 23 Januarij 1664, over 't stuck der fallissementen en merckelijke trouwloosheden, die bij vele in 't bancquerout spelen worden gepleegt, hebbende voor eerst met aendacht

---

1) Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie.
2) Handelaren op de Oostzee.

oversien de loffelijke ordre, alrede bij de E. Heeren van den Gerechte op den name van keure en ordonnantie voor de Heeren Commissarisen van de Camer der desolate boedels daertegen gestelt [1]), konnen voor tegenwoordig niet sien, dat men tegen die schadelike bedriegerijen yets in practijke soude connen brengen, dat niet alrede door de goede en wijse voorsorge van de E. Heeren van den Gerechte in de gemelde ordonnantie is vervat, sulcx dat er niet anders in desen schijnt noodig te wesen als dat alleenlijk die keure wel en naer behooren werde onderhouden. Dog om onse meeninge hiervan wat speciaelder te seggen, dunckt ons — onder reverentie en wijser oordeel van hare Groot Achtb. — dat wel diende gelet op het 14e art. van meergemelte ordonnantie, sprekende van soodanige banckeroetiers, die hare boecken achterhouden [2]), sijnde ons gevoelen, dat men met soodanige in geener manieren eenig accoort behoorde te maken, alsoo door soodanige accoorden de trouwloosheyt van vele wort gestijft, en een brugh geleyt voor alle, die in ongelegentheyt vervallen, om hunne crediteuren te ontsnappen en daerna met een leur en seur te paeyen, alsmede op het 15e art., rakende de genaemde crediteuren, die of geen crediteuren sijn, of

1) 13 Sept. 1659. Zie boven blz. 217, noot 1.

2) Dit artikel luidde: „Doch bij soverre eenige insolventen of derselver erfgenamen bevonden worden op of na 't accoordt malitieuselijck of bedriegelijck gehandelt te hebben, 't zij in 't verbergen van boecken, brieven ende chartres, 't zij in 't achterhouden van goederen, koopmanschappen ende uytstaende schulden, of andersints deselve, in fraude van de gemeene crediteuren, getransporteert of met iemandt van sijne crediteuren onder de handt op andere conditien geaccordeert te hebben, deselve sullen niet alleen verstaen werden van 't opgerechte accoort vervallen te zijn, maer oock gecorrigeert ende ghestraft werden naer exigentie van saecken." Zie nog over het „zich een pampieren harnas aantrekken": de Roever, Uit onze oude Amstelstad III, 31.

haren eysch ter quader trouwe hoger inbrengen als se inderdaet is [1]). T'is wel soo, dat dit art. sware straffe tegen soodanige schijnt te dreygen; maer alsoo het seer beswaerlijk is yemant van soo vuyle practijcken te overtuygen, insonderheyt soolang men geen meester van de boecken is, soo dunckt ons, onder verbeteringe, dat men alle crediteuren, op welkers eysch eenige suspicie mochte vallen, soude connen parssen tot een solemnelen eed over de deughdelijkheyt van hare pretensie, 't welck echter soude moeten staen ter discretie van de heeren Commissarisen van de kamer. In Amsterdam, den 19 Feb. 1664, getekent Paulus Verrijn, Jean Appelman, Corn. Graeflant ende Michiel Tiellens".

Is 't selve rapport geapprobeert; maer door sommige voorgeslagen sijnde, of men in dese sake mede niet en behoort te denken op de onordentelikheden ende quade practijken, die in 't doen van cessie, mitsgaders in 't aenvaerden van boedels onder beneficie van inventaris worden gepleegt, is goetgevonden de voorsz. commissarisen ende d'E. Everard Schot [2]) te versouken om de voorsz. sake nochmaels over te sien fol. 20.
ende daerneffens oock te examineren 't voorsz. stuck van de cessie ende t'aennemen van boedels onder beneficie van inventaris, ende ingevolge schriftelik te relateren door wat middelen sij meenen dat 't

---

1) Dit artikel luidde: „Ende sullen diegeene, die hun bij collisie met den insolventen of andersints, voorbedachtelijck ende tegens hun beter weten, aengeven ende bekent maecken als crediteuren, sonder nochtans crediteuren te zijn, of tot meerder somme als sij deughdelijck moeten hebben, om alsoo tot voordeel van den faillit de gemeene crediteuren in haer deughdelijck achterwesen te verkorten, als bedriegers gestraft ende daerenboven gecondemneert worden alle de crediteuren van den boedel als eygen schult te betalen."

2) Handelaar op den Levant.

plegen van onrechtmatigheden ende bedriegerijen in 't een en 't ander soude cunnen geweert worden.

Post op Tessel. 't Rapport aengaende het aenstellen van een post op Texel ende 't Vlie, luydende:

„Ingevolge van de commissie, in dato den 5 Februarij 1664, ons bij de Heeren Commissarisen van de commercie opgeleyt over het aenstellen van een post op en van het Texel en 't Vlie, om te mogen hebben corte en sekere tijdingen van het uytgaen en inkomen der schepen, hebbende alles wat tot dese materie dient pro et contra wel ende rijpelijk overwogen, geven hierbij voor eerbiedig bericht, dat wij vooralsnoch niet konnen goetvinden — dewijl sulx sonder merkelijke beswaernis van de schepen in 't generael, en dienvolgens oock van vele coopluyden in 't particulier niet kan in pracktijke gebragt worden — dat men hierinne verder trede, konnende ondertusschen hetselve in bedencken blijven ter tijt toe dat men het met minder offensie soude connen effectueren, of dat sig yemant presenteerde, die dit op sijn eygen kosten en risico soud' willen aenvangen. In Amsterdam, den 19 Feb. 1664. get. Paulus Verrijn, Cornelis Graafland".

Is bij 't Collegie geapprobeert.

Spaense testimonien. Op de mondeling gegevene commissie, aengaende het afschaffen van de Spaense testimonien, ingebragt ende gelesen sijnde 't volgende:

„Ingevolge van de commissie, door hare Ed. Achtb. mondelinge ons gegeven 5 deses, hebben wij ondergescr. (om) sooveel mogelijk hare Ed. Achtb. bevelen te voldoen goetgevonden dit volgende met een eerbiedigheyt te laten dienen voor advijs.

De Heer Secretaris van 't Collegie ter Admiraliteyt voor desen behandight sekere attestatie of pasport aen de Directeurs van de Levantsen handel, in de Spaense tale, die de cooplieden deser Stede, van hier op eenige plaetsen ofte havenen, onder 't gebiet van den Coninck

van Spanjen gelegen, handelende ende eenige waren derwaerts willende brengen, alvoren aldaer te werden geadmitteert, alsnu moeten vorderen ende crijgen van den Consul, wegens den gemelten Coninck van Spanjen hier ter Stede residerende, om daerop UEd. Achtb. te dienen van hare consideratien, souden, onder reverentie, van sentiment wesen, dat het geven van soodanige attestatien of paspoorten door den Consul voornoemt, haers oordeels, van seer pernicieusen ende nadelige consequentie voor d' ingesetenen deser landen sal wesen ende dat oversulcx 't selve bij desen Staet in geenderleye manieren behoort te werden getollereert, om de volgende redenen.

Eerstelik, omdat het tot groot disrespect ende vercleyninge van de Regeringe deser landen soude strecken, dat men aen de certificatien, bij de Secretarisen van de resp. steden alhier gepasseert, geen geloof soude defereren, of soude met soo een tweede attestatie van een minister van Spanjen noch moeten fol. 21.
wesen verselt, daer 't selve nochtans, soo sij sijn bericht, met onderlinge consent van de Heeren Hare Ho. Mo. gecomm. ende den Hr. Ambassadeur van Spanjen wel expresselijk in dier voegen is geaccordeert ende tot noch toe oock gebruyckelik geweest, ende waerom sij haer laten voorstaen, dat sulx alleen uyt de coker van den voorn. Consul comt ende door hem gepractiseert ende bij sijn Majesteyt te wege gebraght, om sig selfs wat gelt in den buydel te jagen.

Ten tweeden, dat den voorn. Consul, door dat middel altijt kennisse connende hebben, wat goederen ende waren op de voorsz. plaetsen worden getrocken ende aen wien deselve geconsigneert gaen, sig daervan albereyts wel weet te dienen, ende soo op sijn eygen, als onder bedekte namen, derwaerts te negotieren als oock d' ingesetenen deser landen daerdoor t' ontrecken vele commissien ende correspondenten,

die se te voren aldaer hebben gehad ende deselve tot hem te trecken, of door diegene te laten waernemen, die hij daerinne sal willen favoriseren.

Ende ten derde, omdat het mede een groote contrainte ende belastinge voor de negotianten is als die daerinne altijt na sijne pijpen sullen moeten dansen ende wijders voor 't verleenen van deselve pasporten eens sooveel betalen als men gewoon is ter secretarye alhier te geven.

Buyten ende behalven dat se in de voorsz. attestatie of paspoort vinden vervat sekere al vrij aenstotelijke woorden, dat men namentlik moet verclaren dat soodanige goederen, als daerinne staen gespecificeert, juyst sijn gecocht van d'Oostindische Compagnie tot Amsterdam ende van geene andere cameren van deselve Comp., wijders dat se a droitura uyt Oostindien ende uyt de conquesten, die desen Staet aldaer besit, in dese landen sijn gecomen, gelijck mede dat in deselve goederen geene compagnien of persoonen, vijanden van Sijn Majesteyt van Spanjen sijnde, portie of deel hebben, 't welck sij meenen dat bij niemant wel ende met geen goet gemoet can werden gedaen, ende haer oock niet behoort te werden gevergt, te min omdat de meergemelte Coninck van Spanjen 't selve noch de Fransche noch d'Engelse noch eenige Europiaensche potentaten te last is leggende, ende sulcx dese landen alleen die servitut subject soeckt te maken, soodat wij, onder reverentie, oordelen, dat devoiren dienden te werden gedaen ende bij den Staet uytgewerckt, dat hetselve hoe eer hoe liever behoort te werden afgeschaft ende sulx aen onse schippers of aen de cognossementen van de goederen, in de schepen geladen, bij de ministers in Spanjen volcomen geloof gegeven. Aldus geadviseert adij 19 Feb. 1664. Amsterdam. get. Cornelis Ghijsbertz van Goor ende Isaac Fouquier".

Alsmede seker requeste bij veele coopluyden ondertekent, om aen Hare Ho. Mo. op 't selve subject gepresenteert te worden, geregistreert in 't muniment register f° 10 [1]).

Sijn de redenen ende consideratien, in 't een ende 't ander verhaelt, bij 't Collegie geoordeelt bondich te wesen; ende mitsdien verstaen, dat deselve aen de Heeren Burgermrn. sullen overgebragt ende hare Achtb. nochmaels gedienstelik versoght worden om tot vernietinge van de gemelte Spaense testimonien soodanige debvoiren te willen laten aenwenden, daer ende sulx als deselve nae haere wijsheyt sullen oordeelen te behooren.

Op 't versouk van die van de visserie van de walvisvangst, tenderende ten einde dat deselve visserie van de incomende rechten soude mogen vrij gestelt worden, is alsnoch ontijdich geoordeelt daerop te adviseren, naedemael niet apparent is dat den Staet in deselve tijt, dat soo swaere lasten tot voortsettinge van de extraordinaris equipage tegens de Barbarische rovers sullen gedragen moeten worden, tot afstellinge van eenige middelen sal cunnen verstaen. Walvis-vangst. fol. 22.

Gelesen sijnde seker request van de gemeene mastemakers deser Stede, versoukende dat geene gemaeckte en geprepareerde masten van buyten hier in souden mogen gebracht worden, is nae examinatie geoordeelt dusdanige restrinctie voor den handel in 't gemeen ondienstig te sullen wesen, behalven dat daerdoor aen vele andre neringen voet soude gegeven worden, om 't selve in haer esgard mede te versouken, sulx dat 't selve request is geseponeert. Mastemakers.

1) Zie over deze plagerijen, waaraan onze schepen in Spanje blootstonden, Aitzema XI, 613 vlg.

Sweetse lasten op de Neerlantse schepen.

De schriftelijke propositie aengaende de lasten, daermee de Neerlantse goederen en schepen in Sweden boven andre worden beswaert, luydende:

„Ingesien sijnde de vaert ende commercie op Sweeden, wert bevonden, dat de Neerlantse schepen ontrent een derde part meer belast sijn op alle goederen als de Sweetse ende oock dat de Sweetse gemonteerde schepen minder belast sijn als de ongemonteerde.

Om welke reden in 't stuck van negotie op alle de quartieren van Sweden de Neerlantse schepen voorbijgegaen ende de Sweetsche schepen werden geprefereert.

Daer noch bijcomt het onderscheyt dat gemaeckt wert tusschen de Sweetsche gemonteerde en ongemonteerde schepen [1]), werdende de schepen gemonteert met 14 stucken en daerover ontlast van een geheel darde part van den Sweetsen tol, ende ongemonteerde schepen maer half soo veel. 't Welck oorsake geeft, dat de schippers van desen Staet met hare familien ende schepen haer ondersaten van de croon Sweden soeken te maken om het voordeel van den tol te mogen genieten, 't welck niet alleen groote diversie in de negotie begint te causeren, maer oock in weynig jaren tijts desen Staet ende natie sal beroven van de schipvaert, schepen ende bootsvolck, die de Sweetsche quartieren sijn gewoon te frequenteren, 't welk te meer te duchten staet, omdat de Sweetsche schepen vrij sijn van den tol in de Sont [2]) en de Neerlantse niet.

---

1) In Zweden werd altijd het bouwen van de schepen op deze wijze, dat ze eventueel als oorlogsschepen konden worden gebruikt, zeer bevorderd. Vandaar ook deze begunstiging der gemonteerde schepen.

2) Dit was een recht, dat Zweden van oudsher toekwam. Vandaar dan ook, dat het zich altijd verzette tegen het betalen van

Behalven noch dat door het onderscheyt van den tol in Sweden tusschen de gemonteerde ende ongemonteerde schepen, die van Sweden haer selven altoos sullen versien vinden van gemonteerde scheepsmacht, die de croon altoos moet ten dienste sijn, al waer 't oock selfs tegen desen Staet".

Is gestelt in handen van Abraham Wilmerdonck [1]), Henrick Scholten [2]) en Paulus Verrijn [3]) om te examineeren ende overleggen of tot wegneminge van soodanige excederende lasten ietwes van wegen desen Staet, niet sijnde contrary de laeste vredenstractaten [4]), soude connen gedaen ende in 't werk gestelt worden, ende van hare consideratien ende advis schriftelik rapport te doen.

Ingegeven ende gelesen sijnde sekere tijdinge uyt Rochel van den 2 deser, geregistreert in 't muniment register fol. 9 verso, is 't selve gehouden voor notificatie. Tijdinge uyt Rochel.

Den Heer Burgermr. Simon van Hoorn voorgedragen hebbende, dat, vermits een jonger broeder van den Hartog van Holstein jegenwoordig in den Haeg sijnde en soekende met Hare Ho. Mo. eenig tractaet op te rechten [5]), de Heeren Burgermrn. wel fol. 23. Tractaet met Holstein.

---

het last- en veilgeld hier te lande, dat als een vermomde Sonttol werd beschouwd. Het heffen van dit last- en veilgeld maakte ook, dat Zweden ons op handelsgebied in het algemeen weinig concessiën gaf, zooals ook blijkt uit het bovenstaand rapport.

1) Bewindhebber der West-Indische Compagnie.

2) Handelaar op Frankrijk.

3) Handelaar op de Oostzee.

4) Bedoeld worden de tractaten van Stockholm van 1640, van Süderokra van 1645 en van Elbing van 1656.

5) August Frederik, broeder van den regeerenden hertog van Sleeswijk-Holstein, bevond zich in Januari en Februari 1664 in den Haag, om de verhouding met de Republiek nader te regelen. Zonder dat een bepaald tractaat is gesloten, beloofde Holstein de Nederlanders niet hooger te zullen belasten dan eigen onderdanen. Vgl. Aitzema XI, 423 vlg.

wilden hooren de consideratien, welke dit Collegie met reflexie op den coophandel ontrent dit voorgeslage tractaet soude mogen hebben, is ingevolge goetgevonden te committeren Henrick Scholten [1]), Corn. Graeflant, Paulus Verijn ende Floris Roeters [2]), om te overwegen ende haer te informeren wat belank ende interest de commercie ende navigatie van desen Staet bij de landen ende havens van den Hooggemelten Hartog is hebbende, ende 't selve schriftelijke te rapporteren beneffens haere consideratien ende advys.

Den 4 Maert a° 1664.

Na lecture van de twee navolgende rapporten, sijn deselve geapprobeert ende commissarisen voor haer gebesoigneerde bedanckt.

Belastinge der Neerlantse suykeren in Vranckrijck.

„Achtervolgens de commissie, ons ondergeschr. toegevoeght in dato 23 Januarij laestleden, omme te examineren seker request, bij de rafinadeurs ofte suykerbackers aen de Ed. Gr. Achtbare Heeren Burgermrn. deser Stede gepresenteert, tenderende tot beswaernisse van drie guldens yder hondert ℔ siropen van buyten incomende, meynende daermede voor te comen de belastinge die gesegt wert in Vranckrijck voornemens waeren op de suyckeren, van dese landen comende, te vergroten ende ons advys dienaengaende schriftelijk over te geven.

Doch bevoor daertoe te comen is goetgevonden door de Grootachtb. Heeren Burgermeesteren aen Sijn Exc. Boreel soude geschreven ende gerecommandeert werden alle debvoiren aen te wenden om bij Sijne Majesteyt van Vranckrijck uyt te wercken, dat soodanige belastingen soude gelieven te modereren etc.

---

1) Handelaar op Frankrijk.
2) Handelaars op de Oostzee.

Waerop Sijn Exc. Boreel aen gedachte Grootachtb. Heeren Burgermrn. gerescribeert hebbende, is ons sijne missive in dato 8 Feb. mede ter hand gestelt ter fine wij ons advys tot gemeene beste souden formeren ende overleveren.

Soo hebben met malcanderen de voorgedachte requeste ende rescriptie geexamineert ende naer ons gering oordeel onse consideratien, doch onder correctie ende verbeteringe, opgestelt als volgt:

Dat gelijk Sijn Ex. Boreel, insiende dat het dese landen soo vrij staet als Vranckrijck alle beswaernisse te connen en mogen doen sonder eenige contraventie aen de tractaten te causeren,[1]) ongeraden oordeelt om bij Sijne Majesteyt aen te houden tot verminderinge van de rede opgestelde rechten ende desiste- fol. 24. ringe van die op de suykeren meer te verhogen, om redenen bij sijne gedachte Exc. aengevoert, daertoe ons gedragen.

Dunckt ons, doch onder correctie, dat vooreerst best sal wesen, dit versoeck in Vranckrijk ende betrachtinge van 't verhogen der rechten op de siropen, hier te lande incomende, te laten berusten tot meerder goetvinden, om redenen.

Dat van ter sijden verstaen hebben, hoe de suykerbackers in Vranckrijck kuntschap becomen hebbende, dat hier te lande bij requeste wierde versoght de verhoginge van drie guldens op 't hondert ℔ siroo-

---

1) Hierin had Boreel volkomen gelijk. Het tractaat van 1662 bevatte ten opzichte van de tollen, invoerrechten etc. alleen deze bepaling „sans que les dits subjets de part et d'autre soyent tenus de payer plus grands ou autres droits, charges, gabelles ou impositions quelconques sur leurs personnes, biens, denrées, navires ou frets d'iceux directement ou indirectement soubs quelque nom, tiltre ou pretexte que ce puisse estre, que ceux qui seront payéz par les propres et naturels subjets de l'un et de l'autre" art. 20. (Aitzema XI, 310).

pen, van daer comende, waerdoor het vertier van deselfde hier te lande soude werden verhindert, vertrouwe dat bij Sijne Majesteyt niet sullen aenhouden, om de gevreesde beswaernisse op de suyckeren ten effecte te brengen.

Waeruyt wij conjectureren dat, ingevalle de verhoginge op de siropen hier te lande niet vervordert werdende, dat mede in Vranckrijck op de suykeren niet sal geschieden, derhalven, ons dunckens, best sal sijn hier te lande het bevorderen van de voorverhaelde beswaernisse mede staecken.

Edoch niet quaet souden oordelen, dat door de Groot Achtb. Heeren Burgermeesteren aen sijn Ex. Boreel wierde geschreven ende versocht een wakent ooge te willen houden op 't geene dat dese verhoginge ende andre commercien in Vranckrijck aengaende mochte voorgenomen werden ende bij tijden daervan advertentie te doen, om naer den eisch op de remedien te connen delibereren, sooals dan naer tijts gelegentheit ende tot gemeene beste van de commercien en navigatie sal geoordeelt werden te behooren. Actum in Amsterdam den 4 Feb. 1664. get. Everard Schot, J. Rijckaertz en Paulus van Liebergen".

Tractaet met den Hartoogh van Holstein.

„Ingevolge van onse commissie in dato den 19 Feb. 1664, om Haer Ed. Groot Achtb. te dienen van onse consideratien, die wij souden mogen hebben over het voorgeslagen tractaet met den Hartog van Holsteyn met reflexie op den koophandel, hebbende ons geinformeert van de navigatie en commercie van desen Staet op de landen en havens van den hooggemelten Hartog, konnen alsnoch niet oordelen dat de ingesetenen van desen Staet in het geseyde voorgeslagen tractaet eenige vrijheden of voorrechten souden mogen vorderen, gemerckt sij alreede niet alleen met andere vreemde worden gelijk gestelt, maer oock met de eygen onderdanen van den hooggemelten

Hartogh, sijnde oock de tollen van het inbrengen en uytvoeren der goederen van soo geringen importantie, dat men het billickerwijse niet anders soude konnen begeren.

Aldus geadviseert in Amsterdam den 4 Martij 1664, get. Paulus Verrijn, Hend. Scholte, Corn. Graefland, en Floris Roeters".

Den 18 Martij a° 1664. fol. 25.

Fraudeleusheden der banckeroetiers, cessionanten etc.

Gelesen zijnde de volgende rapporten van Commissarisen aengaende 't weeren der fraudeleusheden, die dagelijx gepleegt worden bij vele bancqueroutiers, cessionanten ende aennemers van boedels onder beneficie van inventaris, luydende:

„Ingevolge van onse commissie in dato 23 Januarij etc."

Dit rapport staet geregistreert hier voren f° 19. Ende volght het ander.

„Wat aengaet het stuk van de bancqueroutiers ende de bedriegerijen die daerinne gepleegt worden, refereren ons aen 't voorgaende geadviseerde ende overgegeven sentiment ende, aengaende de nadere commissie, aen ons ondergeschr. toegevoeght, in dato 19 Februarij, rakende de misbruycken van de cessie ende het aenvaarden van sterffhuizen onder benefitie van inventaris, dunct ons, doch onder correctie en verbeteringe [1]):

---

1) In Amsterdam was de cessionant verplicht binnen drie weken een staat van zijn boedel over te leggen, nadat de brieven van cessie aan de schuldeischers waren verzonden. (Handvesten, 696). Dat deze termijn uitnemend kon gebruikt worden tot het verduisteren en onttrekken van gelden en koopwaren etc. aan den boedel, ligt voor de hand. De verandering, door het College voorgeslagen, was dan ook bij uitstek practisch, maar het is mij niet gebleken, dat zij is ingevoerd. Dat is trouwens het geval geweest met de meeste voorstellen van het College, die het Gerecht aangingen.

Dat geen personen tot cessie te doen behoren te werden geadmitteert, tensij dat bevoor stelt in handen van de Geregte alle sijne boecken, papieren, brieven van correspondentien, die drie a vier jaren te voren — off soo veel als de Ed. Gr. Achtb. Burgermeesteren ende den Geregte sullen goetvinden te behoren — met wie het soude mogen wesen, gehouden heeft.

Deselve soo overgelevert hebbende met een inventaris van sijnen staat, den requirant aff te vragen off geene van zijne goederen, hoedanig dezelve zouden mogen wesen, niets uitgesondert, heeft veralieneert, getransporteert ofte versteken, direct ofte indirect, tot prejudicie van sijne crediteuren; ende dat dan zijne verclaringe met eede werde bevestight.

Alle hetwelcke gepleeght sijnde, dunct ons mede, onder verbeteringe, seer nodigh soude sijn, dat een publique affcundigingh wierde gedaen ende met billietten aengeplackt, dat soodanigen N. N. cessie heeft gedaen, na sijne sincere verclaringe dat niets heeft versteken ofte geberght tot prejudicie van sijne crediteuren, ende dierhalven, soo imand iets onder hem mogte hebben, ofte kennisse heeft, waer dat iets soude mogen wesen, dat sulx zoude hebben aen te brengen binnen eenigen tijd, bij de Heeren van den Geregte te ordonneren, ende zulcx niet doende, maer daernaer bevonden wordende iets tot voordeel van den cessionant ende prejudicie van de crediteuren soude hebben verborgen, aensprakelijck voor alle de schulden soude wesen; ende dengenen, die cessie gedaen heeft, als meynedig ende ter quader trouwen geprocedeert te hebben, te apprehenderen ende als een quaatdoender gestraft te worden; door welck middel, ons dunckens, vele bedriegerijen, die in 't doen van cessie fraudeleuslijk gepleegt werden, ver-

steken en transporteren van goederen, daervan se hare crediteuren vervreemden ende na gedane cessie gerust opleven, tot groot hartseer ende verdriet van hare crediteuren, die dikwils door haer doen geruineert blijven, sullen voorgecomen werden.

Naardat wij hebben verstaen, hebben die van Leyden een gebruyk, dat ymand cessie willende doen, fol. 26.
gehouden is drie dagen achtereenvolgende sekeren tijd 's daegs voor 't stadhuis op een verheventheit, daertoe over eenige jaren gemaekt, ten toon staen, tot teken, dat alles overgeven, niet anders behouden als tgunt daermede haer vertonen [1]); door welcke metode van doen geen cessionanten sich te Leyden presenteren, maer, in ongelegentheit vervallende, om een vrijen hals te becomen altijt trachten met hare crediteuren te accorderen.

Off dese manieren van doen in een stadt van negotie als Amsterdam beter zoude zijn als ons voorverhaelde project, in cas van cessie, sullen aen de wijsheit van Hare Ed. Gr. Achtb. refereren.

Wat nu belanght het aenvaerden van sterffhuisen onder benefitie van inventaris, daer mede grote bedriegerijen en schelmerijen onder loopt,

Dunct ons, onder verbeteringe, tot voorcominge van sodanige misbruycken nodigh te sijn, dat imand een boel onder beneficie voornemens sijnde te aenvaerden, dat sulx ten langsten binnen 14 dagen na begraven van den overledenen, ofte soo lange alst de Ed. Gr. Achtb. Burgermeesteren sullen oordeelen dienstig te zijn, haar aen den Gereghte deser Stede sullen moeten verclaren, sonder uytstel alle de boecken en papieren van den overledenen, beneffens notitie van de principale crediteuren overleveren,

1) In de gedrukte keuren van Leiden heb ik daaromtrent niets kunnen vinden.

met eede bevestigende, dat geen boeken ofte papieren sijn achtergehouden, nochte ymand in bewaringe sijn gestelt, alsmede dat, gedurende de ziekte van den overledenen ofte, haer wetens, bevoren nochte na sijn dood geen goederen, coopmanschappen etc. wat het ook soude mogen wesen, niets uytgesondert, direct ofte indirect sijn verborgen, imand ter quader trouwen getransporteert ofte elders gebraght in bewaringe.

Twelck alsoo gedaen sijnde, souden de E. Heeren van den Geregte imand van de voornaamste crediteuren authoriseren ende haer alle de boeken ende papieren overleveren, om neffens de erffgenamen van den overledenen de sake tot gemeenen beste van de crediteuren ende erfgenamen selffs te helpen dirigeren, door welck doen, ons dunckens, doch onder correctie, sal voorgecomen werden de quade practijcque, die men in 't aenvaerden van sodanige boedels — God beter 't — experimenteert, ende sullen de saken na behoren gedirigeert worden.

In Amsterdam adi 18 Maert 1664. Was onderget.

Everard Scot
Jean Appelman
Cornelis Graeffland
Michiel Tielens.
Paulus Verrijn".

Heeft het Collegie zich daermede geconformeert om aen de Heeren Burgermrn. in alle gedienstigheit voor desselfs advys overgebraght te werden, ten eynde Hare Ed. Achtb., ingevalle deselve mogten goetvinden bij openbare keure off anderssints tegens dese excessen te doen voorsien, haer daervan zouden connen en mogen dienen, zulx ende diervoegen als bij haer, na hare groote wijsheyt en voorsichtigheit, ten goede van de commercie bevonden zal werden te behoren.

Is insgelijx gelesen ende geapprobeert het rapport van commissarisen, gebesoigneert hebbende op 't subject van de sware belastinge der Nederlandse schepen ende goederen in Sweden, om overgebraght te worden als boven, luydende: Belastinge der Neerlantse schepen ende goederen in Sweden.

„Ingevolge van onse commissie in dato 19 Februarij a° 1664, om te examineren off men van wegen desen Staet ietwes soude connen doen — niet sijnde fol. 27.
contrarie de leste vredenstractaten — tegens de excederende lasten, daermede de Nederlantse goederen en schepen in Sweden boven andere worden beswaert, hebbende vooreerst gesien, dat in de tractaten van Elbing A° 1656 met Sijn Majesteyt van Sweden gemaakt, beide de geconfedereerde haer wedersijts verbinden om de tollen ende andere belastingen in hare respective rijcken, provincien en landen te accommoderen, in sulcker voegen ende omtrent op gelijcken taxt als deselve ten tijde van 't sluyten van de voorgaende tractaten ende eenige jaren immediatelijk daeraenvolgende, in wedersijds territoir sijn geheven geweest; ende ingevalle het mogte comen te gebeuren, dat uyt speciale oorsaken ende door evidente necessiteit eenige meerder ofte hogere tollen in d'een off d'ander territoir souden moeten worden opgestelt, alsdan in dien gevalle van de geconfedereerde ofte desselffs onderdanen niet meerder sal worden affgevordert als de eygene ingezetenen ende onderdanen sijn betalende [1]); welcke woorden in de elucidatie van 't

---

1) De bedoelde bepaling luidde: „... Soo hebben wij onderlinge beloften en verseeckeringe gedaen, ... dat beyde de gheconfoedereerde, behoudens 't recht van regalien ende andere gherechtigheden, ontrent het invoeren en stellen van tollen en belastingen, doorgaens gebruyckelijck, de gheseyde tollen en belastingen in hare rijcken, landen en districten ...., in sulcker voegen en bijna op gelijcken taux sullen accommoderen, die ten tijde van 't ingaen der voornoemde verbonden (nam. die van

gemelte Elbingse tractaet soo worden geinterpreteert, dat de esgualiteit, waervan hier word gesproken, applicabel sal wesen op de nieuwe belastingen ofte verhogingen van tollen, na den jare 1640 geïntroduceert [1]); hebbende verder oock gesien, dat in den jare 1645 vastgestelt is, dat alle inesgaliteit van tollen, impositien ofte andere belastingen, die voormaals geweest was ten respecte van de goederen ende coopmanschappen, met onderscheit off deselve onderdanen van Sweden, off wel vreemde waren toebehorende, soude cesseren ende ophouden, mids blijvende in practijcque de inesgualiteit ten opsigte van de schepen [2]). Ende niet hebbende connen vernemen, dat bij de Sweedse regering tegens den inhoud deser tractaten ende derselver elucidatie eenige nieuwe inesgualiteit word ingevoert: konnen vooralsnoch niet sien, dat men de meergenoemde inegaliteit soude connen contradiceren, ofte bij forme van retorsie ietswes daertegen invoeren, sonder eenigsints aen te lopen tegens de bovengeseide tractaten, tenware de Sweden

---

1640 en 1645) in swangh en in gebruyck is geweest, sulcks dat ten wedersijden de tollen, impositien ende belastingen op de commercien ende navigatie ghestelt sullen werden so moderaet, als eenighsins doenlijck is. Waerbij wij dan noch voegen ende wel expresselijck bedingen, dat geene van beyde de geconfoedereerde nochte oock hare onderdanen in 't gebiedt van de andere geconfoedereerde nopende 't betalen van tollen en belastingen op andere wijse worde getracteert ende beswaert als eenige vremdelingen van die natie,.... die aldaer de grootste voordeelen en vrijdommen van tollen en lasten sijn genietende.... Ende bijaldien.... in 't gebiedt van de een of de ander der beyde geconfoedereerde vernieuwinge ofte verhooginge van tollen en belastingen wierde ingevoert, dat in sulcken gevalle geen hooger.... belastingen van de ander geconfoedereerde ofte van sijne onderdanen sal mogen afghevordert werden als bij de eygene inghesetenen.... werden betaelt." Aitzema IX, 541 vlg.

1) Dit staat zoo woordelijk in de elucidatie. Aitzema IX, 545.

2) Zie het tractaat bij Aitzema VI, 32 vlg.

selve die eerst quamen te breken. Aldus geadviseert in Amsterdam 18 Martij A° 1664. Was onderget.

Ab Wilmerdonx
Henrik Scholte
Paulus Verrijn".

In den name van de Moscovis handelaers voorgedragen zijnde de ambassade na Moscovien, is eenstemmelijck goedgevonden, dat door de Heeren Commissarisen, Vroedschappen, midsgaders die uyt de Moscovis-handelaars, voor 't advys van 't Collegie aen de Heeren Burgermeesteren zal worden geremonstreert, hoe nodig het zij, dat dese ambassade hoe eer hoe liever werde affgevaerdight; opdat door langer uytstel door de Engelse gesanten, albereits in Moscovien zijnde, niet eenigh voordeel tot verachteringe van de Nederlandse commercie aldaer worde affgesien ende vercregen.

Ambassadeur nae Moscovie.

Ende alsoo in de maand van Mey gewoonlik de eerste schepen ende eerst in Julio daeraenvolgende het ordinaris convoy uyt dese landen derwaerts vertreckt, dat midtsdien de gelegentheit van de voorsz. eerste schepen — voor de gereedheit van dewelcke diegeene, die bij Hare Ho. Mo. tot Ambassadeur zal gecommitteert worden, tijd genoeg zal hebben om zich te connen vaerdig maecken — nuttelijck zoude connen waergenomen werden: eensdeels ter oorsaecke van 't bequame saisoen van 't jaer, ende andersdeels en voornamentlik omdat in dien gevalle met de Nederlandse schepen, die in 't najaer uyt Moscovien plegen herwaerts aen te vertrecken, eenige tijdinge van 't succes off den aenvanck van de negotiatie noch voor den winter zoude connen overgebraght werden; daerna men anders, met het nemen van de passagie van hier met de voorverhaelde vloot van Julio, noch lange zoude moeten wachten.

Nota. Aen de Hrn. Burg. zijn 't sedert overgelevert eenighe consideratien, bij de Moscovis handelaers schriftelik gestelt, geregistreert in 't Muniment reg. f° 12. fol. 28.

Hare Ed. Achtb. gedienstelik versoeckende, in ge-

valle deselve tgene voorsz. is in consideratie comen te nemen, dat hare goede geliefte moge zijn door de Heeren hare Gedeputeerden in 's Gravenhage, zulx ende daer 't deselve na hare wijsheyt zullen oordelen te behoren, dese zaeck ernstelik te laten voordragen, recommanderen ende bevorderen. [1])

Den 1en April a° 1664.

Hoe te weren het beroven der strandende schepen in Texel en 't Vlie.

Sijnde geproponeert hoe bij droevige experientie ondervonden wort, dat soo wanneer door harde stormwinden binnen de zeegaten van Texel, 't Vlie ende andre van desen Staet eenige schepen van hare anckers afgeruckt wordende ende comende te stranden op sanden ende ondiepe gronden, nae 't bedaren derselve winden verscheyde vaartuygen van de kusten van Hollant, Vrieslant ende andre omliggende plaetsen haer soodrae mogelijk begeven nae soodanige sanden ende ondiepten om te souken na de wracken, die daartegens souden mogen vastgeraeckt sijn, ende indien sij oock aldaer bijgeval vinden eenige schepen ontbloot van volck — dat lichtelik kan ende oock veeltijts comt te gebeuren, omdat binnensgaets de schippers en veel van 't ander volck gewoonlik ende dicmael aen lant sijn, als de stormen comen te overvallen — welke schepen in 't geheel souden hebben kunnen geburgen worden, sij deselve dierwijse hacken ende kerven, dat se daerdoor genoeghsaem onbruykbaer ende als tot wracken gemaeckt worden ende vervolgens uyt ende van soo-

1) Deze wensch is niet vervuld. Nadat een zoon van Nicolaas Tulp zich had verontschuldigd, werd eerst in den zomer van 1664 Jacob Boreel tot gezant naar Rusland benoemd. Zijn instructie werd eerst in Juli vastgesteld (Aitzema XI, 501 vlg.), waarop hij eerst den 6 September uit den Haag vertrok. Zie over het verdere verloop dezer ambassade Aitzema XII, 1170 vlg., en Scheltema, Rusland en de Nederlanden I, 266 vlg.

danige schepen ende wracken stelen ende nemen alle ingeladene goederen ofte waren, ende 't gene vorders haer eenigsints tot voordeel strecken kan, sulx dat de eygenaers naderhant daernae comende soecken, deselve goederen tot hare grote schade bevinden albevorens te wesen weggenomen ende gerooft bij degene, dien 't beter gevoeght soude hebben die om redelik bergloon te helpen bewaren ende salveren. [1])

Is geoordeelt dat het een heylsaeme en dienstige saeck soude wesen dat van wegen den Staet 2 a 3 ofte meer bequaeme vaertuygen, ider voorsien met vijff a ses stucken wierden aengestelt ende geordon- fol. 29.
neert, die op verscheyde oorden ten ancker leggende, nae 't bedaren van eenige stormen ider soude gehouden wesen met de meeste spoet in sijn district sig te vervoegen nae soodanige schepen, die van hare anckers tegens eenige ondiepten gedreven ofte na de wracken, die op soodanige ondiepe plaetsen souden mogen sitten, om d' eerste mitsgaders oock d' andere, indien daerbij noch eenige goederen overig waren, te beschermen voor degene, die se — als voore is geseyt — soude willen beroven, en vervolgens deselve soodanig te bewaren, totdat d' eygenaers ofte ymand van haren wegen soude comen om d' overgeblevene goederen op te vissen ende nae haer te nemen, doende ende bijbrengende daerin aen deselve eygenaers alle mogelijke hulp ende assistentie.

Maer alsoo in dusdanigen nutten voorstel het vooral daerop soude aencomen, op wat voet ende in hoedanigen maniere deselve soude cunnen ende

---

1) Dit hangt natuurlijk samen met de oude, nog niet geheel verdwenen begrippen van het strandrecht, dat oorspronkelijk alles, later een groot deel van wat aan land werd gespoeld aan den landsheer, casu quo aan de bewoners der kustplaatsen schonk.

behooren in 't werck gestelt, gemanieert ende uytgevoert te worden, ten eynde de bevelhebbers van soodanige vaertuygen in alle voorvallen souden mogen weten, waernae sij haer souden hebben te reguleren, opdat de gewenste vruchten van hare voorsorge ende dienst soude mogen getrocken worden, soo sijn versocht ende gecommitteert d' E. Tomas Broers [1]), Isaac Focquier [2]) ende Cornelis Graeflant [3]), om dese sake omstandelik te examineren ende ingevolge daerover te relateren van hare consideratien ende advys.

Den 22 April a° 1664.

Is gelesen 't navolgende:

Wisselen en cooping voor contant.

„Op de propositie, voor desen ingegeven, vertoonende beneffens andre consideratiën, hoe nadelig het is voor de negotie van dese Stad, dat geaccepteerde wisselen niet hebben het recht van parate executie tegens den acceptant, maer dat deselve naar de ordinaris train van procederen, en dat op de geprivilegieerde rolle, moeten gevordert worden [4]).

Item tegens de trage betalinge, die onder de naem van contant desgelijcx meer en meer comt in te breken, alsmede tegens de questie over de cleyne avarije op de Westerse quartieren, soo hebben wij ondergeschr. gedacht onse plicht te sijn, tot redres van soo schadelijk en nadeelig een werck, eenige consideratien aen te wijsen, waermede, ons beduncken, hetselve eeniger maten soud' konnen voorgecomen ende gebetert werden.

1) Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie.

2) Handelaar op Spanje.

3) Handelaar op de Oostzee.

4) Vgl. de keuren van wissel, Handvesten, 542 vlg., IIde Vervolg, 81 vlg.

Namentlik als men bij willekeure deser Stede mocht becomen hetselfde recht tegens den acceptant van een wisselbrief, 't welk men heeft tegens den trecker, te weten parate executie of ten minste dat, soo wanneer blijckt bij protest tegens den trecker gedaen, dat denselven niet en betaelt, dat men alsdan tegens den acceptant alhier mocht hebbe gelijke parate executie sonder eenige rechtsvordering.

En tot voorcominge van de trage betalinge te versoecken om bij keuren deser Stede te statueren, dat alle coopmanschappen, die contant vercoft worden, sullen moeten betaelt worden binnen een maent a 6 weken precis naer de levering ende soo wie dan in fol. 30.
gebreken blijft op aenmaninge te betalen, sal vervallen in de interesse van een half per cento ter maent naer beloop des tijts tot effectuele voldoeninge toe ende sal daervoor aensprakelijk sijn ten allen tijden tot des vercopers believen, soo haest de 6 weken sijn gepasseert. En in cas de copers eenige actie of refaxie op de geleverde coopmanschappen souden mogen pretenderen, sullen in soodanig geval onder dat pretext de gehele somme van 't beloop der coopmanschappen niet mogen inhouden, maer alleen sooveel onbetaelt laten, als sij sullen verstaen dat haer pretensie sou mogen bedragen, mits dat sij evenwel 't gene sij pretenderen te corten, niet en sullen vermogen onder haer te behouden, maer sullen gehouden zijn hetselve in consignatie te brengen ende, per faute van sulcx te doen, gehouden sijn daervoor ten uyteynde van de questie even soowel de interesse van $^1/_2$ pr. ter maent naer beloop des tijts te betalen als hiervoren van de geheele somme is gestatueert.

Ende tot voorcominge van veel questien ende differenten tusschen cooplieden en schippers, ontstaende over de ordinaris of kleyne ongelden — als loots- lichter-

pael- prim- en viergelt ende appendentie van dien — van de goederen van Vranckrijck, Spanjen, Italien en andere quartieren dagelix alhier ter stede arriverende, soo waer wel noodig, dat de negotianten op die quartieren, beneffens de reders daerop gehoort sijnde, bij de E. Heeren van den Gerechte daerop een vaste keure ofte ordre wiert beraemt, waernae een yder sich voortaen soude hebben te reguleren, gelijk het voorlede jaer sulx in regard van de navigatie op Oosten seer loffelijk is gestatueert geworden [1]).

Waermede wij meenen — onder correctie — dat de negotie deser Stede geen geringe dienst zal toegebracht worden.

In Amsterdam den 22 April 1664, get. Isaac Fouquier, Corn. Graeflant, Hendrick Scholten".

Welk rapport is geapprobeert om voor 't advys van 't Collegie aen de Heeren Burgermrn. overgebragt te worden, met gedienstich versouk dat Hare Achtb. 't selve in gunstige consideratie gelieven te nemen ende te dirigeren, dat bij publique keure in dese sake ten dienste van de commercie mach gedisponeert worden.

Weringe vant beroven der strandende schepen in Tessel en 't Vlie.

„Ingevolge van de commissie, in dato den 1 April 1664, om bedacht te sijn op middelen tot weeringe van de onbehoorlijke roverijen, die gepleeght worden onder pretext van te helpen salveren die schepen met hare ingeladene goederen, dewelke binnenlants op de stroomen van Texel en 't Vlie respective door storm en onweer herftsdaegs komen van hare anckers te spillen en op sanden, drooghte en plaeten in en aen de gront te geraken, dunckt onder correctie:

Dat het Collegie ter Admiraliteyt mocht worden

1) Den 15 Juni 1663 werd vastgesteld een Order op de ongelden van de schepen van de Oostzee, te vinden Handvesten, 1520.

versocht om gedurende de ses wintermaenden van primo September tot primo Maert in 't vaerwater te houden drie cleyne galjoots, gemonteert met drie a 4 stuckjes en behoorlik gemant, daervan datter twee op de Texel ende een op de Vliestroom haer souden onthouden, dewelcke strax naer de storm haer souden begeven om de schepen, die hier en daer aen de gront mogen sitten, in haer protexie te nemen ende hare hulpe aen te bieden, te weten in regard van de schepen, dewelcke soude mogen verlaten ende van volck ontbloot sijn, met eenig volck fol. 31.
van den hare te besetten, om alsoo het stelen en plunderen van de lichters en kagen te weren, totdat de eygenaers daervan contschap konden becomen ende voorts soodanige order te stellen op het salveren als naar vereysch van saken soude bevonden worden te behooren, mits conditie dat de goederen, die alsoo souden mogen geborgen worden, door d' eygenaers, hare lasthebbende of door de voorsz. dienaers van d'Admiraliteyt sullen moeten opgesonden worden, te weten van uytgaende schepen ter plaetse vanwaer deselve schepen uitgevaren sijn, en van incomende ter plaetse daer se nae toe gedestineert sijn, om dan aen de bergers soodanig redelik bergloon te betalen, als dan sullen bevinden naer billikheyt te behoren.

En belangende de schepen, aen de gront sittende, doch niet verlaten, maer noch met haer eigen scheepsvolck beset, aen deselve haer hulpe aen te bieden en, des versocht sijnde, eenig volck over te setten ende het wapen van de Admiraliteyt aen de mast te slaen tot een teyken van sauvegarde ofte protexie, opdat de bergers op gelijke conditie als voren verhaelt, met kennisse van de schipper ofte stuerman de goederen mochten salveren en brengen ter plaetse daer se respective alsvore ingeladen of nae toe ge-

destineert sijn, mits daervoor genietende bergloon als voren vermelt.

Een yder van de drie gemelde galjoots voorsien sijnde met 18 a 20 man en die verdeelt onder vier quartiermeesters ofte commandanten, met behoorlike instructie voorsien, soude alsoo in dat geval met geringe costen veel stelen en roven connen voorgecomen worden.

Ende opdat sulcx te beter in practijke mocht worden gebracht, soude het Collegie ter Admiraliteyt sulx bij forme van waerschouwinge ofte bij placcaet van Haer Ho. Mo. konnen notificeren, waernaer haer alle schippers, lichterluyden en kaegluyden ende alle andere, haer met bergen bemoeyende, souden hebben ontrent de schepen in noot sijnde te reguleren, met scherpe straffe tegens diegene, die tegens wil en danck ofte buyten weten van de eygenaers de goederen souden comen te verduysteren ofte onder haer te houden In Amsterdam den 22 April 1664. Was get. Corn. Graeflant, Isaac Fouquier, voor Tomas Broers".

Welk rapport is geapprobeert om voor 't advis van 't Collegie aen de Heeren Burgermeesteren overgebracht te worden met gedienstich versouk, dat Hare Achtb 't selve in gunstige consideratie gelieven te nemen en door de Heeren deses Stads Gedeputeerdens ter vergaderinge van Hare Ed. Gr. Mo. te laten proponeren, en sooveel doenlik bevorderen tot een goed effect.

Metinge der schepen in 't betaelen van 't vatgelt.

Op de gedaene notificatie door den Hr. Burgermr. Mr. Simon van Hoorn van dat men van de sijde van Vrankrijck toont genegen en bereit te wesen tot het doen meten en branden van wederzijts commercieschepen op haer rechte groote, tot wegneminge van allerley onordentelijkheden, dagelix door onkund van deselve groote in 't exigeren van 't vatgelt voor-

vallende [1]), sijn gecommitteert de E. Everard Schot [2]), Jan Appelman [3]) en Paul Godin [4]), om hoe eer hoe fol. 32. liever te overleggen en examineren, of het voor de navigatie ende commercie van den Staet best sij de sake tot de voorsz. metinge ende brandinge oock van dese sijde te vorderen en dirigeren, of wel noch nae de jegenwoordige practijk op sijn beloop te laten; en daervan, na gegevene kennisse aen den Heere President, bij extraordinaris vergaderinge rapport te doen, om aen de Heeren Burgermeesteren overgebracht te cunnen worden voor 't bijeencomen van de Staten van Hollant op den 29 deses [5]).

Consideratien op d' ordre van d' assurancicamer.

D' E. Everard Schot is versocht ter naester vergaderinge bij gescrifte te willen exhiberen sijne consideratien op d' ordre van d' asseurantiecamer om alsdan aen commissarisen gestelt te werden tot nader examen.

---

1) Dit was inderdaad het geval. Het geheele jaar 1664 door werden daaromtrent onderhandelingen gevoerd, zonder dat men tot een resultaat is gekomen. Vgl. Res. Holland 19 Maart, 6 en 23 Mei, 17 Sept., 4—6 Nov., 3 en 16 Dec. 1664. Aitzema XI, 561 vlg.

2) Handelaar op den Levant.

3) Handelaar op Frankrijk.

4) Handelaar op Portugal.

5) Tegen dezen datum waren de Staten bijeengeroepen. Den 6 en den 23 Mei is daar over het vatgeld gedelibereerd. De Heeren van Amsterdam zaten in de commissie ad hoc. Dat zij in deze zaak rekening hebben gehouden met de meening van het College van Commercie, blijkt uit de Vroedschapsresolutien. Daar staat op 25 April 1664 vermeld, dat de gedeputeerden in den Haag in het branden en meten der schepen moeten toestemmen, „aangesien door Burg. was gerefereerd, dat dese zaeck in het Collegie van de Commercie ende Navigatie zijnde overwogen, aldaer geoordeelt was het branden ofte mercken van de schepen een goed ende dienstig werck te zullen zijn.” Dit is, gelijk de hulpvaardige archivaris van Amsterdam, Mr. Veder, mij mededeelde de eenige plaats in de genoemde resolutien, waar men zich op een advies van het College van Commercie beroept.

Den (6)[1] Mey 1664.

Is ter vergaederinge niets van consideratie gepasseert.

Den 20 dito.

Insgelijx niet in dese cessie, zijnde goetgevonden de naeste vergaderinge, vermits d'aenstaende pincxter h. daegen, te houden 8 daegen nae pincxter dynsdach.

Den 7 Junij 1664 [2]).

Lijste van de schade door de Turkse rovers veroorsaect.

Sijn versocht en gecommitteert d'E. Cornelis Gijsberts van Goor [3]), Isaac Focquier [4]), Paulus Goddin [5]) en Hendrick Scholte [6]) om de nevensgaende lijste, bij haer voor dese gemaeckt, van de schepen, door de rovers van Argiers genomen sedert het sluyten van de vrede tot den 24 December 1663, te oversien ende ingevolge te amplieren met soodanige veranderinge als sij sullen kunnen vernemen, dat ontrent deselve schepen, ladingen en volk daerin gemelt, soude mogen voorgevallen sijn: mitsgaders om deselve lijste sedert December voorn. te continueren en soo nae doenlijk tot op dese tijt te voltrecken, doende daervan rapport aen dese vergaderinge.

Consideratien ontrent deselve Turkse roverije.

Sekere schriftelike consideratien, door Sr. Isaac Fouquier ingegeven op 't subject van de Turckse roverije in de Middelantse Zee, sijn gestelt in handen van de E. Cornelis Gijsbertsz. van Goor, Tomas

---

1) Deze datum is niet ingevuld.

2) Er staat in het HS. 20 May 1664, maar dit kan onmogelijk juist zijn, daar dan al een vergadering voorkomt. Daar Pinksteren in 1664 op 29 Mei viel, is dus 8 dagen na Pinkster Dinsdag 7 Juni, waarnaar bovengenoemde datum is opgemaakt.

3) Handelaar op den Levant.

4) Handelaar op Spanje.

5) Handelaar op Portugal.

6) Handelaar op Frankrijk.

Broers [1]) en Isaac Fouquier voorn., om deselve nader te examineren ende van hare bevindinge en advys rapport te doen.

Den 24 Junij a° 1664. fol. 33.

De schriftelike consideratien van d' E. Everard Schot op d' ordonnantie van de assurantie-camer sijn gestelt in handen van d' E. Cornelis Gijsbertsz. van Goor, Tomas Broers, Everard Scot voorsz., Isaac Fouquier, Paulus Godin en Hendrick Scholtes om die nader te examineren en van hare ondervindinge ende advys schriftelik rapport te doen. Ordonnantie van d' assuranci-kamer.

Is bij commissarisen van den 20 May lestleden ingebracht de lijste van de Neerlantse schade door de Turkse rovers veroorsaeckt, gecontinueert tot ontrent dese tijt, welcke lijste in 't vertreck is geliasseert. Lijste der Turkse schade.

Alsoo vele malen ondervonden is, soo wanneer ter occasie van vrede ofte andre handelinge tusschen desen Staet ende andre Staeten van beider sijde hebben moeten ingebraght worden de schaden, door wederzijts ingesetenen van den andren geleden, dat van dese zijde, niettegenstaende datter vele waren geleden, echter weinig sijn ingebragt en deselve voor 't meeste gedeelte noch niet geverificeert met behoorlijke documenten; daer ter contrarie de schaden van d' andre sijde altoos ten hoogsten waren uytgemeten en gegrosseert, mitsgaders gemunieert met vele bijlaegen, dienende tot bewijs van deselve, waerdoor was comen te gebeuren dat in 't vereffenen van soodanige schade niet als met groote inegaliteyt van wegen Hare Ho. Mo. en tot merkelijk nadeel van derselver ingesetenen heeft kunnen worden gehandelt. Soo sijn versocht ende gecommitteert d' E. Opbrengen der schaden, door uytheemse den ingesetenen van desen Staet aengedaen.

1) Bewindhebber der Oost Indische Compagnie.

Everard Scot [1]), Abraham Wilmerdonck [2]), Zeger Corcelis [3]), Isaac Fouquier [4]) en Floris Roeters [5]), om 't overleggen, in welker maniere men best alle coopluyden en andere ingesetenen van desen Staet, in 't toecomende eenige schade komende te lijden van die van andre Staeten, souden cunnen bewegen en daertoe brengen om deselve hare schade datelik aen de Regeringe aen te brengen ende vooral daernevens over te leveren alle soodanige documenten als eenighsints tot justificatie van deselve sullen kunnen dienen; en van hare ondervindinge en advys rapport te doen.

Den 8 Julij 1664.

Hollantse manufacturen in Engelant verboden.

Is door absentie van verscheide commissarissen zonderling niet gepasseert, sijnde alleenlik d' *H.* Wilmerdonck verzogt ter naester vergadering in scriptis te willen communiceeren 'tghene sijne E. soude mogen gehoort hebben en alsnoch kunnen vernemen aengaende 't verbot in Engeland van den invoer der Hollantse manufacturen, mitsgaders sijne speculatie ontrent de middelen met dewelke men zoodanich verbot van dese sijde vruchtbaerlik soude cunnen tegengaen.

22 dito.

Is insgelijcx door incompleetheyt van de vergaederinge sonderling niet gepasseert.

fol. 34. Den 5 Augusti a° 1664.

Spaense testimonien.

Nademaal men bevindt, dat van de zijde van Spaenje wederom ingevoert werdt het geven van de bewuste

1) Handelaar op den Levant.
2) Bewindhebber der West-Indische Compagnie.
3) Handelaar op Engeland.
4) Handelaar op Spanje.
5) Handelaar op de Oostzee.

testimonien door desselffs consul aen alle coopluyden, die eenige waren derwaerts willen zenden, streckende 't zelve tot merckelijck nadeel voor de commercie van desen Staet, is midtsdien goedgevonden te versoecken ende committeren d' E. Cornelis Gijsbertsz. van Goor, Everard Schot [1]) en Isaac Foucquier [2]), om na resumtie van tgene desen aengaende voor desen alhier is gepasseert, ingevolge op papier te brengen zoodanige redenen en motiven, met dewelcke zij zullen oordeelen dat men het affstellen van de voorsz. testimonien van den consul ernstelik van wegen Hare Ho. Mo. in 't Hoff van Spanjen zoude connen doen versoecken ende urgeren, ende van haer gebesoigneerde rapport te doen.

Belastinge der Neerlantse suykeren in Vranckrijck.

Alzoo men verstaet, dat in Vranckrijck alsnoch wordt gepersisteert bij het voornemen van de Nederlantse suyckeren hoger te belasten, zullende gedijen tot merckelijck nadeel off wel de totale ruine van die commercie van desen Staet op hetzelve Rijck, zulx dat te wenschen waer, dat door eenig retorsioneel middel, door Hare Ho. Mo. op de Franse siropen off andere coopmanschappen te stellen, zodanige belastinghe conde tegengegaen ende gestuyt werden, is midtsdien goetgevonden te versoecken ende committeren d' E. Everard Schot [3]), Joannes Rijckerts [4]), Jan Appelman [5]), Isaac Foucquier [6]), Paulus Godijn [7]) ende Paulus Libergen [8]), om met de presenten nagesien ende geexamineert hebbende tgene desen aen-

---

1) Handelaars op den Levant.
2) Handelaar op Spanje.
3) Handelaar op den Levant.
4) Bewindhebber der West-Indische Compagnie.
5) Handelaar op Frankrijk.
6) Handelaar op Spanje.
7) Handelaar op Portugal.
8) Handelaar op Frankrijk.

gaende of voor desen alhier is gepasseert, ingevolge te overleggen ende op papier te brengen zodanige voorslagen, door dewelcke zij zullen oordeelen dat de voorsz. belastinghe in Vranckrijck zoude connen tegengegaen ende, waer 't doenlijck, gestuyt worden; doende rapport van haer gebesoigneerde.

19 Augusti.
Door infrequentie van de vergaederinge is niets gepasseert.

2 September.
Is insgelijcx niet gepasseert om redenen voorsz.

Den 16 September a° 1664.

Diversie van commercie, door de Franse gemachineert wordende, voor te comen.

Opt geproponeerde van Sr. Jan Appelman [1]) is goetgevonden te versoecken ende committeren denzelven Appelman, Zeger Corcelis [2]), Paul Godin [3]) en Henrick Scholten [4]), omme haer te informeren ende ingevolge op 't papier te brengen ende aen te wijsen, in hoedaniger maniere van de zijde van Vranckrijck dagelijx getracht werdt om de commercie van desen Staet te benadeelen ende, waer 't doenlik, derwaarts te diverteren, midtsgaders hare gedachten te laten gaen ende naerstiglik over te leggen, door wat wegen ende middelen zij meenen, dat men van de zijde van Hare Ho. Mo. zonder openbare lesie van de vredenstractaten zodanige machinatie ende gedreigde onttrecking van coophandel zoude connen en mogen tegengaen ende, waer 't doenlijck, oock beletten; doende van haer gebesoigneerde metten eer-

1) Handelaar op Frankrijk.
2) Handelaar op Engeland.
3) Handelaar op Portugal.
4) Handelaar op Frankrijk.

sten rapport, ten eynde de Heeren Burgermeesteren, des goetvindende, haer gedurende de jegenwoordige vergaderinge van de Staten van Hollandt daervan ten besten van 't gemeen zouden mogen dienen.

Den 30 September 1664. fol. 35.

Is gelesen 't navolgende:

Diversie van commercie, door de Franse gemachineert wordende, voor te comen.

„Achtervolgens de commissie, aen ondergeschreven gedefereert in dato 16 September, gelet hebbende op de poincten, in deselve begrepen, geven, onder verbeteringe, voor advijs, alhoewel op het eerste poinct overvloedige stoffe en materie sijn om te connen deduceren de merckelike en considerable menees, soo bij Vranckrijck werden gebruyckt soo directelik als indirectelik om de negocie van desen Staet te becommeren ende diverteren.

En op het tweede geconsidereert, dat wel yets vruchtbaers tegen Vranckrijck soude hebben connen werden uytgewerckt, indien op een eenparige voet van alle de provintien de France wijnen voor een tijt hadde connen werden geweert, also Vranckrijck daer op 't hoogste aen gelegen is, maar alsoo ontrent dese sake sig veel swaerigheden openbaren, die soo ten opsichte van de precipitantie van de tijt van de tegenwoordige vendange als oock ten opsichte van de interesse van de negotie van desen Staet bij gevolge nu daerbij soude hebben te lijden, hebben geoordeelt best te wesen, de saeck vooreerst mocht blijven op haer beloop, ter tijt en wijle uyt meerder swarigheden in de negotie de Heeren alsdan mochten raetsaem vinden dese sake in nader consideratie te nemen. Actum 29 Sept. 1664 in Amsterdam. get. Jean Appelman, Seger Corcellis, Paulus Godin, Hendrick Scholten."

Welck rapport is geapprobeert om voor 't advis

van 't Collegie aen de Heeren Burgermeesteren overgebracht te worden.

Den 14 October.
Is door incompleetheyt van de vergaederinge niets gepasseert.

Den 28 dito.
Is ut supra.

Actum den 11 November 1664.
„Achtervolgens de commissie, aen ons ondergeschr. bij dese Ed. vergaderinge in dato 5 Augusty toegevoeght, rakende de testimonien of attestatien van den Consul van Spanjen, die men wil hebben dat beneffens eenige goederen principalik d' Oostindische waren sullen geaccompaigneert comen, anders groote molestien in Spanjen subject sijn, derhalven dienstig de afschaffingh betrachten, om redenen, doch onder correctie ende verbeteringe, hiernae volgende, maer bevoor daertoe te treden sullen in 't corte, sooveel onse memorie toedraeght, den oorspronck derselfde verhalen.

Spaense testimonien.

Om het lichten van de testimonios eenen glans te geven, heeft men eenen langen tijt naer 't tractaet van de vrede onder den deckmantel, dat Spanjen met Portugael in oorloge sijnde [1]) geen goederen van Portugael in Spanjen mochten comen, derhalven presuponeerende, dat alle Oostindische waren, die van dese landen in Spanjen wierden gebracht, Portugaelsche waren, heeft men begonnen te begeren, dat met alle Oostindische goederen een testimonium

1) Den 1 Dec. 1640 brak de opstand te Lissabon uit, die leidde tot een hardnekkigen oorlog van Portugal om zijn onafhankelijk bestaan. Eerst in 1668 eindigde de vrede van Lissabon dezen krijg.

ofte attestatie van den Spaensen Consul soude comen, waerinne verclaert wiert, dat het goederen waren, die met deses landts schepen directelik van Oostindien in dese landen gecomen ende van de Oostindische Comp. gecoft waren.

Daernaer Vranckrijck ende Engelant met Spanjen in oorloge sijnde [1]), heeft den heer Ambassadeur van Spanjen, onder schijn van grote beneficien aen dese landen te doen, Hare Ho. Mo. voorgedragen, dat sijn Heer ende meester, die Coninck van Spanjen, tot vordeel van dese landen alle Franse en Engelse goederen in sijne rijken te brengen verboden hadde, voorgevende dat daerdoer de fabricken van alle Franse ende Engelse manufacturen hier te lande souden aengevangen werden te maken.

Ende om des te beter voor te comen datter geen Engelse ofte Franse goederen in Spanjen onder schijn van in Hollant gefabriqueert te sijn, souden gebracht worden, versocht den meergemelten Ambassadeur van Spanjen, dat met alle manufacturen van dese landen, in Spanjen comende, soude gaen een attestatie van de magistraet der plaetse, alwaer deselfde gemaeckt souden sijn, dat die onder hare jurisdictie ende door lieden in deselfde wonende fol. 36.
gefabriqueert waren; alsmede dat soodanige attestatien door die van den Consul van Spanjen souden becrachtight worden de waerheyt te sijn, als wanneer in Spanje voor manufacturen in dese landen gemaeckt souden aengenomen worden ende anders niet.

Welke voorslagen de Ed. Grootachtbare Heeren Burgermeesteren deser Stede doen hebben gelieft

1) Engeland en Frankrijk sloten in 1659 met Spanje den vrede der Pyrenaëen. Toen verviel dus dit voorwendsel, om van onze goederen testimonien te vragen.

aen eenige coopluyden bekent te maken om Haer Ed. Grootachtbaarheden te dienen van advys.

Soo isser doen, naer ons onthout, aen de gedachte Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgemeesteren geremontreert, hoe dat de cooplieden van vermoeden waren, dat onder dit schoon voorgeven yets anders was schuylende ende dat de invoeringe van de testimonios geen ander insicht hadde als de tenietdoeninge van de favorable conditien, die tot beneficie van deses Landts commercie waren bedongen, ende den Consul tot laste van den handel en prejudicie van de cooplieden een goede incomste toe te voegen, gelijck 't een tijt lang heeft gebleken.

Alle hetwelcke met meer wijtlopige redenen verthoont sijnde geweest, hebben Haer Ed. Gr. Achtb. sooveel te wege gebracht, dat door Haer Ho. Mo. in Spanjen de afschaffinge der testimonios is toegestaen ende sijn eenige weynige jaren alle goederen onbecommert in Spanjen gebracht geweest.

Comende nu tot onse commissie, seggen, 't sij dat den Consul van Spanjen sig ontbloot heeft gevonden van de incomste, die hem het maken der testimonios bijbracht, ofte dat de Ministers in Spanjen de cooplieden niet, als plachten, conden travailleren, isser weder een vondt gevonden, om de testimonios van de Consuls te moeten lichten, principalik van alle Oostindische waren, die men sustineert van Portugael over dese landen naar Spanjen gesonden worden, dat immers buyten alle apparentie is.

Desniettegenstaende moet men de novo alle Indiaense waren met een testimonio van den Consul accompagneren, hoe dat het goederen sijn, hier van de Compagnie gecoft ende aen haer met deses landts schepen ende van hare conquesten direct uyt Oostindien sijn gecomen, anders worden die aengehouden ende geconfisqueert, onder pretext dat 't Portugaels

goet is, ergo contrabande, recht strijdende tegens het 6e art. van 't traitté de marine, dat uytdruckelik seght, wat goederen voor contrabande sullen gehouden worden[1]), ende het 14e art. van 't selve tractaet, dicterende dat alles, wat in deses lants schepen geladen comt, vrij sal sijn, alwaer 't dat de heele ladinge ofte 't gedeelte van deselfde de vijanden van den Coninck toequamen[2]), alsmede tegens het 20e art. van de vrede, luydende, dat de cooplieden, schippers, pilotten, scheepsvolck hare schepen, coopmanschappen, waren en andere goederen, haer toebehorende, niet mogen aengeslagen nochte gearresteert worden, 't sij in crachte van eenig bevel generael ofte particulier ende om wat saeck dat het sij van oorloge ofte andersints, zelfs niet onder pretext van sig

---

1) Art. 6 van het Marine-tractaat met Spanje van 17 Dec. 1650 luidde: „Te meer om des te beter te voorkomen de differenten, die souden mogen rijsen ende ontstaen noopende de designatie ofte beteeckeninge van de voorseyde verbodene ende contrabande coopmanschappen, is verklaert ende verdragen, dat onder die naem begrepen sullen wesen alle vuyrwercken ende hetgene daertoe behoort, als canon, musquetten, mortieren, petarden, bussen, granaden, sausisen, peck-kranssen, affuyten, forquetten, bandeliers, cruyt, lont, salpeter, kogels. Van gelijcken wort verstaen onder denselven naem van verbodene ende contrebande coopmanschappen alle andere wapenen als piecken, degens, storm-hoeden, casquetten, curassen, hellebaerden ende andere diergelijcke. Is noch onder den gemelten naem verbooden het transporteren ofte overbrengen van volck van oorloge, van paerden, van toerustingen van paerden, pistool-loopen, rapierhenghsels ende alle toerustinge, gefatsoeneert ende gemaeckt tot het gebruyck van den oorloge".

2) Art. 14 luidde: „Maer andersints oock sal liber ende vrij zijn alle hetgeene in de schepen, toebehoorende de ondersaten van de hooghgemelte Heeren Staten Generael, zijn sal, alhoewel de ladinge ofte een gedeelte van dien de vijanden van den hoogst-gemelten Heer Koning toebehoorde, uytgesondert de coopmanschappen van contrebande, ten opsichte van dewelcke men sich sal reguleren naer hetgene in de voorgaende articulen is gedisponeert".

daervan te willen laten dienen tot conservatie ofte bescherminge des landts [1]).

Het is oock, ons gerings oordeels, groot disrespect voor den Staet, dat de certificatien van de Magistraten geen gelove in Spanjen wert toegevoeght, tensij datter een van de Consul neffens gaet.

Ende soo dese twee testimonios maer een woort describeren, met de mercken, nombers, qualiteyt ende quantiteyt van de goederen niet accorderende, worden de goederen aengehouden, confiscatie gepretendeert ende de coopluyden seer getravailleert, als breder blijckt bij de remonstrantie, door veel cooplieden ondertekent, voor dato aen Hare Ho. Mo. gepresenteert, hiernevens gaende [2]).

Boven alle dese quellinge, waertoe de testimonios aenleydinge geven, recht tegens de vrijdommen ende privilegien, soo bij tractaet van vrede als marine ten beste van desen Staet, des lants commercie ende navigatie bedongen, staet noch te considereren de quaede consequentien ende prejudicien, die door 't lichten van de testimonios sijn spruytende.

Eerstelik dat daerdoor te niet werden gedaen de

---

1) Art. 20 van den vrede van Munster luidde: „Van gelijcken en sullen de coopluyden, schippers, piloten, scheepsvolck hare schepen, coopmanschap, waren en andere goederen, haer toebehoorende, niet mogen aengeslagen nochte ghearresteert worden 't sij in krachte van eenich bevel generael of particulier, ende om wat saecke dat het zij van oorloge of andersints, selfs niet onder pretext van sich daervan te willen laten dienen tot conservatie en bescherminge des Lants; daeronder men nochtans niet en verstaet te begrijpen de aenslagingen ende arresten van de justitie door de ordinaris wegen ter oorsaecke van eygen schulden, obligatie ende bondige contracten van dengeenen, tegens denwelcken de voorsz. aenslagingen sullen sijn gedaen, daerinne geprocedeert sal worden gelijck gebruyckelijck is na recht en reden".

2) Deze remonstrantie is te vinden in het Munimentregister fol. 10.

favorable conditien, tot welstant ende voordeel van de commercie deser landen bedongen ende bij accoort geobtineert. fol. 37.

Ten anderen de prejudicie ende naedeelen, die de commercie, navigatie in 't generael ende de cooplieden in 't particulier sijn lijdende.

Want den Consul sent notitie van sijn gegeven testimonios, in dewelke verclaert moet worden den naem van de lader, de qualiteyt van 't goet, den naem van 't schip ende schipper, de nombers ende mercken van 't goet, oock aen wie dat in Spanjen geconsigneert gaet, dat een grote slavernije is, jae genoegsaeme inquisitie.

Welke goederen menigmael geladen worden in schepen naer de Straet gedestineert, die te Cadix, Malga, Allicanten en andre Spaense plaetsen aenlopen ende dat de eygenaers van deselfde ordre geven aen hare factoren, dat in cas van verloop der prijsen best was die niet te lossen, maer deselfde in de schepen te laten voortgaen naer Italien.

De ministers in Spanjen cuntschap hebbende door overschrijven van de Consuls, aen wien ende per wat schip eenige goederen sijn comende ende naer 't arrivement van de schepen van 't lossen der goederen niet vernemende, molesteren de cooplieden, aen wien die in de testimonios vermelt verschreven quamen, vallen in hare huysen, visiteren hare comptoiren ende pampieren, invoegen dat het onmogelik is in Spanjen te comen woonen, soo der niet in wert versien; dit sijn oock vruchten van de testimonios strijdig tegens het vierde articul van de vrede, seggende, dat de ondersaten ende inwoonders van de lantschappen van den voorz. Heer Coninck ende Staten sullen alle goede correspondentie ende vruntschap samen hebben, sullen oock mogen comen ende blijven in de lantschappen d'een van den anderen ende

daer doen haer trafick ende commercie in alle versekertheyt soo ter zee, andere wateren als te lande.

Het gebeurt oock mede, dat de goederen in de schepen naer de Straet, op Italien gedestineert, geladen sijnde, met dewelke geen testimonios en gaen, als boven geseght is, in Spaense havens aenlopen, dat men aen de factoors aldaer woonende ordonneert, dat ingevalle deselfde aldaer wel waren geldende, die te lossen ende beneficeren, 't welck alsoo der geen testimonios bij sijn niet en derven bestaen, uyt vrese van meergemelde molestien, strijdig tegens de bedongen vrijigheden, tot grote prejudicie van deses lants commercie.

Boven alle het voorsz. den Consul kennisse door 't lichten van de testimonios becomende van de correspondenten der cooplieden, hier te lande wonende, principalik alst Spanjaerden sijn, weet haer door sijne ministers te diverteren ende tot hem te trecken, tot groote prejudicie van die van hier.

Jae wat meer is, soo wert in Spanjen bekent gemaeckt, wie dat ter aencomst van de schepen hier te lande silver ontfangen, ende met eenen wetende door middel van de testimonios, wat correspondenten sij in Spanjen hebben, worden deselfde, op blote suspicie dat sij de afladers sijn, gemolesteert, in hechtenis geset ende qualik getracteert.

Waerdoor de coopluyden hare namen in Spanjen niet langer derven gebruyken, hare brieven ende wisselbrieven met vreemde naemen moeten ondertekenen, gelijck ten tijde, doe men in oorlog was, met minder schroom deden, jae de cooplieden selfs, hier te lande woonende, mede haer namen moeten veranderen ende haer van vreemde dienen, dat immers wel verdrietig ende strijdig tegens de bedongen vrijigheden is ende grotelix prejudiciabel voor de commercie deser Landen.

Dit sijn alle vruchten voortcomende door 't invoeren van de testimonios; derhalven hoognoodig, dat daarinne werde voorsien, dese vexering van 't lichten derselver werde vernietight ende de bedongene vrijgheden werden gemainteneert, opdat volgens deselfde de ingesetenen van desen Staet ongemolesteert hare residentie in Spanjen mogen houden ende hare commercie met de gerequireerde liberteyt mogen exerceren, anders staet te vresen, dat door soodanige ende andre sinistre practijken alle de favorable bedongene conditien tot welstant van den handel ende navigatie deser Landen sullen vervallen ende de ingesetenen meerder gevexeert sullen werden als ten tijde doen se noch in oorloge waren. Dit is, onder correctie ende verbeteringe, ons sentiment. fol. 38.
Gedaen in Amsterdam den 11 Novemb. 1664. get. Cornelis Gijsbertsz. van Goor, Everard Schot, Isaac Focquier."

't Voorstaende rapport is na voorgaende lecture geapprobeert en goetgevonden, dat 't selve den Heeren Burgermeesteren soude ter hand gestelt ende hare Achtb. gedienstelik versoght worden tot het weren van dese Spaensche testimonios ernstige debvoiren te willen laten aenwenden.

Den 25 November a° 1664.

Is ingebraght ende gelesen het schriftelijk rapport hieraenvolgende:

Belastinge der Neerlantse suykeren in Vranckrijck hoe voor te comen.

„Achtervolgens de nadere commissie, aen ons ondergeschreven in dato den 5 Augusti a° 1664 toegevoeght, betreffende de belastinge op de suyckeren, die van dese landen in Vranckrijck werden gebragt, ende om dat, doenlijck zijnde, bij retorsioneel middel tegen te gaen, dunct ons — onder correctie — het navolgende wel diende geobserveert ende geeffectueert te worden, doenlijck zijnde.

Eerstelik regard nemende, dat door de belastinge, die men in Vranckrijck is stellende op alle suyckeren van dese landen comende, deselve niet effectivelik werden verboden in te brengen — twelck strijdig zoude wesen tegens de tractaten — maer door de sware belastingen verhindert werden, dat se daer niet connen gebraght werden, tot groot nadeel van de rafinaderijen in dese landen ende beneficie van die in Vranckrijck. Waerover geexamineert hebbende de voorslagen van de rafinadeurs, hier aen de Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgermrn. bij requeste geremonstreert, dat de suycker-backers van Vranckrijck de siropen, die se van de suyckeren, zoo aldaer gerafineert werden, zijn treckende, nieuwers als in dese landen connen vertieren, mede mogten beswaert werden met 3 gld. op ider 100 ℔ van incomen: dunct ons, doch onder correctie ende verbeteringe, dat men de suycker-siropen, uyt Vranckrijck comende, ende geen andere behoorde te beswaren op 5 gld. ider 100 ℔ van incomen ende meer, na 't wijs oordeel van de Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgermrn. ende Regeerders des lants, waerdoor de suyckerbackers in Vranckrijck, haer ontbloot vindende van 't vertier haerer siropen, wellicht solliciteren zouden tot moderatie
fol. 39. van de beswaernisse op de suyckeren, van dese landen daer incomende, gestelt: zoo niet, zullen de suyckerbackers aldaer niet nalaten, als in de gedachte requeste is geexpliceert, zoowel comen te lijden als die van dese landen staen te doen door de sware belastinge, die in Vranckrijck op de suyckeren, van hier aldaer incomende, zijn gestelt. Ende, gelijck geexperimenteert werdt, dat in Vranckrijck alle bedenckelijcke middelen werden aengevangen, die eenigsints dienstig connen wesen tot aenfockinge van alle neringen in 't generaal ende tot dien eynde alle waren, van dese landen comende,

zeer werden belast, om den toevoer daerdoor te beletten ende de fabriquen aldaer in 't werck te stellen, geven wij met behoorlijcke eerbiedigheit de Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgermrn. in bedencken, off niet raedsaem zoude zijn alle waren, van Vranckrijck comende, van gelijcken te doen, waeronder wel de principaelste ende ons gerings oordeels wel de importantste zijn wijnen, zout, papier ende alle manufacturen, dat aldaer grote incommoditeyt zoude baren; ende, zoo reciproquelik als aen deses landts welvaren gedaen wordt, gedaen wierde, wellicht tot redres van vele belastingen, onder allen oock het vat-gelt, zoude tenderen [1]), doch zulx aen de wijse Regeringe des landts bevelende. Gedaen in Amsterdam den 25 Novemb. a° 1664. onderget.

Everard Scot.
J. Rijckaert.
Jean Appelman.
Isaac Fouquier.
Paulus Godin.
Paulus van Liebergen."

Welck rapport is geapprobeert ende goetgevonden den Heeren Burgermrn. voor 't advijs van dit Collegie te werden overgebraght.

Wesende op het vordere, dat noch te rapporteren stond, commissarisen vooralsnoch niet gereed.

Den 9 December 1664.

Alzoo Commissarisen, vermits d' absentie van den E. Cornelis Gijsbertsz. van Goor, niet gereed waren om rapport van d' openstaende commissien te doen,

1) Van al deze voorslagen is niets gekomen, daar de Republiek zelve daarvan te veel schade zou hebben ondervonden. Het Commercie College zelve had zich trouwens reeds vroeger tegen de belasting der Fransche wijnen verklaard.

Lijste van de schade, door d'Engelse ons aengedaen wordende.

is niet anders gebesoigneert dan dat d' E. Isaac Focquier [1]), Paul Godijn [2]), Henrick Scholte [3]), Floris Roeterts [4]) ende Daniel Lestevenon [5]) zijn gecommitteert omme, zooveel doenlik, een pertinente lijst te formeren van de schade, die de Engelsen door 't nemen van onze schepen onse ingezetenen comen aen te doen.

Den 23 December a° 1664.

Vermidts d' absentie van de Presidenten ende d' incompleetheit van de vergaderinge is niets gebesoigneert, te meer alzoo niemandt van de presenten iets hadde voor te dragen.

Doch is goedtgevonden, dat men d' eerste in de commissie van de drie zaecken, die nader te examineren staen, eens een memoritje zal laten toecomen om hare E. E. de memorie dienaengaende te ver varsen, met versoeck op d' eerste vergadering gereed te willen zijn.

fol. 40. Den 6 Januarij 1665.

Consideratien op de ordinantie van de assurancicamer.

Commissarisen van dit Collegie hebbende in scriptis gerapporteert 't gene volght:

„Ingevolge van de commissie, in dato den 22 April 1664 ingelevert, hebben wij ondergeschrevene deselve „nader geexamineert ende de consideratien over het stuck van de asseurantie ende de keure van dien, door Sr. Everardt Schot schriftelijck ingegeven.

Ende bevinden de consideratien dienaengaende wel gestelt, doch vinden, dat men daerbij zoude connen

1) Handelaar op Spanje.
2) Handelaar op Portugal.
3) Handelaar op Frankrijk.
4) Handelaar op de Oostzee.
5) Handelaar op Spanje.

voegen noch de volgende ampliatie, zoo 't zelve wordt goedgevonden bij de E. Heeren van de Regeringe:

Vooreerst een zaecke, daer verscheidene processen zijn uyt gevallen tot grote prejudicie van de asseuradeurs, die in onverwachte schade zijn gecomen, ende, zoo wordt versocht securiteit voor de geasseureerde, dunct ons, onder verbeteringe, dat men 't zelve integendeel oock heeft te doen voor de asseuradeurs, ende de keur te amplieren tot haerder verzekeringe.

Dat is, vele persoonen laten tekenen ende de police in 't hooft stellen, haer off imant anders in 't geheel off deel aengaende, zonder de naam te noemen; ende dan schade vallende, die men notoir weet te wesen geschiedt, tekenen de asseuradeurs wederom aen den geasseureerde andere partijen, ende laten de premie staen tegen de schade, die zij weten schuldigh te wesen ende houden zoo te zamen rekeninge, blijvende de police in handen van den geasseureerde, zonder de naam geroyeert te zijn, die daerna comt te failleren; daer comt een ander, die hem verclaert eigenaar van de schade, becomt de police in handen en vordert daermede de schade van de asseuradeurs, zonder te willen laten corten de premie, die se alreets te goed hebben, zeggende, die mogen zoecken van de geasseureerde als hebbende die gecrediteert, waeruyt vele processen voor desen zijn gevallen.

Ende, gemerckt den asseuradeur geen andere crediteur noyt gekent, als daeraen heeft versekert ende hem daerop de premie heeft gecrediteert ende tegens de schade laten staen om die te rescontreren, zoo dunct ons — onder correctie van beter oordeel — dat billick zoude wesen de voorsz. premie, die alzoo gecrediteert, tegens de schade mag werden gerescontreert, alsoo den asseuradeur geen andere crediteur en kent als den houder van de police.

Vorders worden vele partijen getekent, tegens de

keure van asseurantie, met verwilliging van de partijen ende de goederen ofte schepen getaxeert bij pacto expres, weerdt off niet weerdt, ende ten wedersijden vrij van restorne in cas van schade off salvo arrivement; ende alzoo de Camer van Asseurantie daerop geen recht doet, zijn er die haer daerop verstoutten ende trecken de schade in questie off proces, tot merckelijke schade van de geasseureerde, die zijne premie daervoren heeft betaelt ende in zijn regardt geen restorne can pretenderen: zoo ware billick, de asseuradeurs 't zelve oock niet vermoghten te doen, dan hare schade te moeten betalen ende dat de keure hiermede werdt geamplieert.

Werden oock vele policen gemaeckt op geleende namen, dat is, als de geasseureerde bekent is voor niet ter goeder trouwen te gaen ende alsoo suspect is, gebruyckt dan een andere naem ende stelt in 't geschrift in cas van schade deselve te betalen aen
fol. 41. een ander; de asseuradeurs om premie comende bij de geleende naem, die weet niewers van, ende zoo zijn al verscheidene daervan gefrustreert geworden.

Zouden wij derhalven geraden vinden, dat de keure wierde geamplieert, zoo 't alzoo door de E. Heeren werdt verstaen, dat den persoon, die in 't hooft van de police stond, zijn naam onder de voorsz. police zoude stellen om daermede de approbatie te toonen.

Eyndelik, alzoo dagelijx vele difficulteiten ende questien vallen over 't gene wordt getekent, strijdende tegens de keure van asseurantie, ende off die al schoon worde met vele articulen geamplieert, zoo zal er altoos stoff wesen ende gevonden worden door crackeelders om disputen ende processen te maecken, die dagelijx daeruyt vallen zoo hier ter stede als voor de Hoven, tot grote costen van parthijen; ende

om alle dit te eviteren ende voor te comen, gelieven de Ed. Heeren na hare wijsheyt in consideratie te nemen om voortaen daervan te wesen ontlast, off niet beter ware ende tot beter weg te comen, dat alle de keuren van asseurantie werden geannulleert ende de commissarisen geauthoriseert omme alle de schade aff te doen volgende den inhoude van de police ende volgende den letter van dien; alzoo 't een contract is, dat vrijwillig wordt van parthijen aengegaen, zonder daertoe te wesen geconstringeert, connende de asseuradeurs de police lesen ende, haer niet aenstaende, laten. Aldus geordonneert 6 Januario 1665. Amsterdam. Was onderget.

Cornelis Gijsbertsz. van Goor.
Thomas Broers.
Everard Scot.
Isaac Fouquier.
Paulus Godin.
Henrik Scholten."

Is 't zelve rapport geapprobeert ende goetgevonden, dat het door den secretaris, nadat de aenstaende verkiesinge zal gedaen wesen [1]), aen de Heeren van den Gereghte zal overgelevert worden, met gedienstigh versoeck, dat Hare Ed. Gr. Achtb. daerop zodanig regard gelieven te nemen, als dezelve na hare gewoonlijcke wijsheyt ende voorsichtigheit zullen bevinden te behoren.

Zijnde vorders bij commissarisen van dit Collegie mede in scriptis gerapporteert het navolgende advis:

„Ingevolge van de commissie in dato 20 Junio 1664 hebben wij ondergeschreven nader geexamineert de

---

1) Te Amsterdam werden jaarlijks op 1 Februari nieuwe Burgemeesters, op 2 Februari nieuwe Schepenen gekozen. Beide Colleges vormden te zamen met den Schout de Heeren van den Gerechte.

consideratien over 't stuck van de Turxe roverijen, schriftelijck ingegeven door Isaac Focquier.

Turckse roverijen, hoe tegen te gaen. Ende bevinden 't zelve meest te slaen op de renegaden, dewelcke wel het meeste quaat doen, zoo oordelen nodigh te zijn daerinne eenig spedient moght werden gevonden, dat men haer in haer quaat voornemen moghte tegengaen ende oock eenige jalousie veroorsaecken; waeromme de voorstellen, door den voorsz. Focquier gedaen, approberen ende met dese gelegentheit, die hem meer als te voren presenteert, dat de Engelsen nu weer vrede met de rovers van Algiers hebben gemaeckt [1]) ende met 6 schepen na Tunis ende Tripoli zijn gegaen, om oock met die rovers te accorderen, waeruyt merckelijcke schade te verwachten staet, alzoo de Engelsen ende Turcken te zamen nu op de ingesetenen van desen Staat zullen gaen roven, zijnde geene van de schepen van
fol. 42. 't landt in de Middellantse Zee; ende wel te vresen is, dat dapper zal gevoelt werden op de schepen, daer navigerende van dese landen; ende dat, doordien de Vice-admiraall de Ruyter de Straat heeft moeten verlaten [2]), zonder dat door Hare Ho. Mo. ordre is gestelt een ander esquadre daer te versorgen, off ten minsten een aentall schepen daer te laten huren, om op d' Engelsen ende Turcken te passen, ende haer het roven voor zooveel het mogelik is te beletten: derhalven dunct ons — onder reverentie — dat het goedt ware in prompt het versochte placcaat moghte werden gemaeckt ende gepubliceert, conform de voorsz. consideratie is voorgestelt; ende oock dat

1) Bij Aitzema wordt dat niet vermeld; wel spreekt hij van de moeilijkheden van Engeland met Algiers en de andere roofstaten.

2) De Ruyter, die in 1664 in de Middelandsche Zee had gekruist, was in October van dat jaar met zijn vloot naar de kust van Guinea gezeild, om de door de Engelschen bemachtigde plaatsen te heroveren.

hetzelve werde gesonden aen alle de consuls in Spaignen ende in de Middellantse Zee; waeruyt na alle apparentie zoude volgen, dat de Turcken de renegaden zouden mistrouwen omme met haer in zee te gaen, ende oock haer het opperste commando te geven, ende, zoo 't al geschiede, peryckel zouden hebben, dat se de schepen zouden afflopen, off wel, als se bij onse schepen van oorlog in de Straat comen, haer te lichter zullen overgeven. Aldus geadviseert den 6 Januarij a° 1665. Was onderget.

Cornelis Gijsbertsz. van Goor.
Tomas Broers.
Isaac Focquier."

Is 't zelve advijs geapprobeert ende goedgevonden dat copie daervan aen den Heeren Burgermrn. zal behandigt worden met gedienstig versoeck, dat Hare Ed. Gr. Achtb. zoo veel doenlijck bij de Regeringe van den Staat willen doen bevorderen, dat de inhoud van dien in een placcaat geredigeert worde.

Hoe d'ingesetenen van desen Staet haere schade te doen opbrengen en verificeren.

Na lecture van de volgende consideratien:

„Consideratien ende advijs, bij ons ondergeschrevene geformeert op de commissie, ons toegevoeght bij dese vergaderinge den 24 Junij a° 1664, raeckende de nalatinge van 't behoorlijck aenbrengen der schaden, die de ingesetenen deser landen zijn ende worden aengedaen van de geallieerde deser Provincien, ende de verificatien derselve schade, omme in tijden ende wijlen zich daervan te connen dienen, gelijck in de gedachte commissie breder is vervat: dunct ons, doch onder correctie, om die na behoren te connen weten ende de beschadighde te animeren off constringeren, die bekent te maecken, dat de navolgende poincten dienstig ende nodig zouden zijn te observeren:

Eerstelijck, dat door de Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgermrn. ter vergaderinge van Hare Ed. Gr. Mo.

de zake daerheenen wierde gedirigeert, dat bij gedachte Hare Ed. Groot Mogende ende vervolgens ter Generaliteit werde vastgestelt ende geresolveert, dat voortaen bij het maken van eenige tractaten off verbintenissen met Coningen, Staten off Republiquen de schaden, die de ingesetenen deser landen — in tijden dat deselve met desen Staat zijn geweest in vrede — hebben geleden ofte zijn aengedaen, niet en sullen werden gecompenseert tegens de schade, die deselve geallieerden zouden mogen pretenderen geleden te hebben van de ingezetenen dezer landen [1]);

1) Zoo bepaalde art. 15 van het tractaat met Engeland van 1662, dat „alle offensien, injurien, schaden ende onkosten.... die de eene parthije van de andere geleden heeft ofte op eenigerley wijse soude mogen pretenderen in Oost-Indien geleden te hebben, waervan eenige kennisse tot Londen bij de Engelsche ofte in 's Gravenhage bij de Nederlanders voor den twintighsten Januarii des jaers 1659 N. S. ofte den thienden Januarii des jaers 1658 O. S. is geweest.... 't eenemael doot ende te niet gedaen sullen blijven.... maer andere schaden, offensien, injurien ende onkosten, die de Engelsche natie uyt den naem van 't publyck ofte door particuliere sal konnen bewijsen haer gheschiet ofte aengedaen te zijn van de Regieringhe van de Vereenighde Nederlanden ofte van eenighe Compagnien ofte particulieren, die onder deselve Regieringhe staen, gelijck mede insgelijcx die, dewelcke de Vereenighde Nederlanden uyt den naem van 't publyck ofte particulieren sullen konnen seggen haer geschiet ofte aenghedaen te zijn van de Engelsche Regieringe ofte van Compagnien ofte particuliere, deselve subject in Oost-Indien, nae den 10 O. S. en den 20 Januarii N. S. 1658 ende 1659.... sonder eenige verdere onderscheydinghe ofte exceptie van persoonen plaets ofte tijt gesubmitteert werden.... aen het examen, arbitragie ende decisie van Commissarisen ende Arbiters, in wijsen ende op conditien, als volgt" enz. Deze bepaling heeft nog herhaaldelijk aanleiding gegeven tot moeilijkheden met Engeland, daar telkens nieuwe aanvragen tot schadevergoeding door de Engelsche Regeering werden gedaan. De toch al niet welwillende stemming tusschen de beide zeemogendheden werd door deze processen niet verbeterd, die tot den tweeden Engelschen oorlog voortduurden. Vgl. Aitzema passim over deze jaren, Resolutien Holland, Staten Generaal enz.

maar dat degeene, die de geallieerde hebben beschadight, zoodanige schade zullen moeten vergoeden, ende dat de Staet deser landen alle haer macht en vermogen zal contribueren om de geinteresseerde fol. 43. van dese landen te doen becomen restitutie ende vergoedinge van de geledene schaden.

Dat bij Hare Ho. Mo. bij placcaet werde geordonneert, dat alle ingesetenen deser landen, die door de geallieerde van desen Staet 't zij te water off te lande gedurende de alliancie zijn ofte werden beschadight, binnen 6 maanden off zekere bequamen tijd, daertoe te prefigeren, hare geledene schaden zullen moeten bekent maecken, de stucken ende bewijsen, daertoe van noden, te leveren, op pene van versteck, in handen van den secretaris off gecommitteerde — daertoe bij de Magistraten der respective steden te eligeren — van de plaatse haerer residentie.

Ende, alzoo eenige beschadigde wellicht scrupuleus zouden mogen wesen hare geledene schaden ruchtbaer te maecken, uyt vrese van discredit te baren, zoude mede dienstig wesen de secretarisen ofte gecommitteerde onder eede te verplichten, de aengebrachte schade te secreteren ende zulx mede in 't voorsz. placcaat te insereren.

Item, dat alle de bewijsen uyt alle steden ende plaatsen deser Provincien, daer die zouden mogen aengebraght wesen, werden overgezonden aen den Secretaris van de Camere van Commercie alhier, omme aldaer bewaert ende ordentlik geregistreert te worden, opdat tot allen tijden bij den Staat deser landen vertoont can werden de schade, die de ingezeten derselve van de geallieerde gedurende de alliantie zijn aengedaen, omme daervan reparatie ende vergoedinge te bevorderen tot soulagement der beschadighde.

Omme de coopluyden gerust te stellen, dat de schade, die imandt zoude mogen aengedaen zijn, blijve gesecreteert, zoo sal het register, daerinne de geledene schade met de documenten, daertoe behorende, werden geregistreert, alleen blijven onder de bewaringe van den Secretaris van de Camere van Commercien binnen Amsterdam, die met eed zal werden verplight aen niemandt eenige visie off communicatie te geven als alleenlik met kennisse ende op ordre van den Achtbaren Magistraat; edoch off 't gebeurde, dat imandt nodig zoude mogen hebben copye off extract van zijne eigene overgeleverde documenten, zal den Secretaris vermogen hem die te leveren.

Ende omme den coopluyden off wie het zoude mogen wesen te constringeren, alst vrijwillig niet en geschiede, hare geledene schade als boven bekent te maecken, zoo zoude men oock alle Hoven van Justitie, Geregtsbancken ende Camere van Asseurantie, alsmede Goede Mannen [1]) connen aenbevelen geene zaecken in cas van schade, door de geallieerde den ingesetenen deser Landen aengedaen, te decideren ofte sententieren, voor ende aleer zal zijn gebleken, dat zoodanige stucken, die tot verificatie van de geledene schade werden geproduceert, geregistreert zijn.

Dat bij Hare Ho. Mo. werde goedtgevonden ende gearresteert, dat op geene stucken off papieren van geledene schade eenig regard zal werden genomen dan die binnen zekeren tijdt, als boven geseght, onder den Secretaris van de respective steden ende plaetsen zullen wesen overgelevert, ende vervolgens door den Secretaris van de Camer van Commercie deser stede geregistreert, op pene van versteck.

---

1) Scheidsrechters.

Doch zoude — onzes geringen oordeels — noch wel de beste aenleydinge geven ende 't sachtste middel wesen om de coopluyden te encourageren vrijwillig hare schade bekent te maecken, ingevalle van wegen den Staat vaste toeseggingе wierde gedaen, dat men de claghende onderdanen niet alleen met brieven van voorschrijven — gelijck men ordinaris is doende — zoude begunstigen, maer ressentiment van 't ongelijck, aen haer gedaen ende te doen, zoude betoonen ende doen repareren, gelijck Vranckrijck, Engelandt ende andere potentaten in 't regard van hare onderdanen zijn doende, als wanneer men oock zal ondervinden, dat men deses landts schepen en onderdanen overal met meerder respect zal bejegenen ende schade voorcomen, daervan de levendige exemplen ons de bevindinge doen experimenteren; want tsedert dat desen Staat de Fransen in de Straat, tot voorcominge van haer nemen ende roven op de ingesetenen deser landen, resolveerde door de Heer Ruyter te laten aentasten, heeft men niet gehoort, dat verdere roverijen zijn gepleeght ende is alles comen te cesseren [1]. Door diergelijcke ende andere middelen zal men de ingesetenen deser landen niet alleen voor schade behoeden, maer haer encourageren omme in toecommende naectelik hare schade over te geven ende bekent te maecken, als er hope is van recouvrement. fol. 44.

Alle welcke voorgaende consideratien ende advisen

---

1) Na den vrede van Munster werden door de Franschen herhaaldelijk in de Middellandsche Zee Nederlandsche koopvaarders aangehouden en opgebracht. Amsterdam alleen verloor door deze kaapvaart millioenen. Om aan dit kwaad een einde te maken, werd de Ruyter in 1656 naar de Middellandsche Zee gezonden. Zijn forsch optreden tegen de Fransche kapers maakte een einde aan deze in flagranten strijd met het volkenrecht gepleegde rooverijen.

dunkt ons — doch onder verbeteringe van de Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgermrn. — zodanigh ten effecte gebraght ende bij placcaten geaffigeert werdende, de lieden, bespeurende de goede meeninge ende intentie van hare Overheden, niet zullen manqueren het versochte na te comen. Ons submitterende onder beter, hebben als gecommitteerde dit ondergetekent In Amsterdam den 6 Januarij a° 1665. Was onderget.

Everard Scot.
Ab. Wilmerdonx.
Isaac Focquier.
Floris Roeterts."

hebben Commissarisen van dit Collegie niet connen bedencken, dat d' eerste casus van compensatie van schaden aan d' ingesetenen van de eene Staat tegens de schade van den ingezeten van d' andere Staet, in dese consideratien geposeert, oyt voorgevallen zij, zulx dat onnoodig is, dat daerinne redres zoude werden versocht. Gelijck Hare E. oock oordeelen dat het aenbrengen van geledene schade door coopluyden, in andere steden ende Provincien van desen Staat woonende, aen den Secretaris van 't Collegie van Commercie binnen dese stadt niet zoude connen teweeg gebragt werden, maer misschien wel, dat de generale aenbrenginge zoude geschieden door de respective secretarisen der residentieplaatsen van de beschadigde aen imandt in Den Haghe, daertoe bij de Regeringe te committeren.

Haer vorders conformerende met het voorsz. gerapporteerde ende goetvindende, dat de Heeren Burgermeesteren gedienstelik zullen worden versocht, daerop zodanig regard te willen nemen ende tot uytwerckinge van dien bij den Staat zodanige devoiren te laten doen, als Hare Ed. Gr. Achtbare na hare grote wijsheyt zullen bevinden te behoren.

Gelezen zijnde de navolgende schriftelijcke consideratien, raeckende de maintenue van de Groenlandse visscherije, luydende als volght: fol. 45. Groenlantse visserije.

„Aen de Heeren Commissarisen van het Commercie Collegie.

Inziende de goede zorge, die onze Hoge Overigheyt ende de Regeerders van desen Staat van tijdt tot tijdt hebben believen te nemen tot voortplantinge van de gemeene visscherij uyt dese landen na Groenlandt ende de maintenue van deselve, gelijck blijckende is in 't emaneren van Hare Ho. Mo. placcaten in dato 19 Maert 1661 en 14 December a° 1663 [1]), waerbij deselve verbieden den uytvoer van alle Groenlandse gereedschappen ende wervinge van hare onderdanen in dienst van onze naburen, ten eynde de voorsz. visscherije, met zoo grote moeyten ende costen in train gebraght ende door Gods zegen zoo merckelijck florerende [2]), na andere plaatsen niet en moghte werden gediverteert.

Zoo wordt ten dienste van het gemeen op het hoogste nodig geacht bij desen U. E. E. voor te dragen, dat niettegenstaende de goede meeninge van Hare Ho. Mo. diverse van onse naburen dit voorledene jaar eenige gereedschappen tersluyck hebben uytgevoert, ja zelffs oock eenige commandeuren, harponiers ende andere officieren ende matrosen

1) Te vinden Groot Plakkaatboek II, 2639 en 3087.

2) Het is bekend, dat na de opheffing der Noordsche Compagnie in 1642 de walvischvaart bijzonder sterk is toegenomen, volgens de la Court zelfs vertiendubbeld (Aanwijsing, 29) of vervijftienvoudigd (t. a. p. 75). Vgl. Muller, Gesch. der Noordsche Comp. 352. De la Court heeft dus verschillende opgaven. Op de tweede plaats spreekt hij alleen van het getal schepen, dat ter walvischvangst uitging, terwijl hij mogelijk op de eerste de vermeerdering van de vangst bedoelt. Of was hij misschien op blz. 75 vergeten, wat hij op blz. 29 had neergeschreven?

openbaerlik geworven ende ten dienste van hare visscherije gebruyckt, zoodanig oock dat se dit voorleden jaer veel stercker als oyt ter voorsz. visscherij zijn uytgevaren.

Ende alsoo met desen hooghgevreesden oorlog met het Coninckrijck van Engelandt vele van opinie zijn, dat geen schepen na Groenlandt op dit voorjaer uyt dese landen zullen vermogen te varen [1]), ende midtsdien men wel verzekert is, dat alhier uyt dese quartieren diverse commissien zijn, om voor rekeninge van onse naburen in te copen verscheidene Groenlandse gereedschappen ende te huren bequame officiers ende matrosen, ja door dewelcke alreede eenige gereedschappen tot Sardam [2]) zijn gecoft ende door cleyn vaertuyg over de Watten zijn vervoert, te weten: de lijnen gepackt hebbende in droge vaten ende de harpoenen en lensen midsgaders ander yser-werck in houtte kisten; zoo zijn er noch selffs onderdanen van desen Staat, dewelcke zoecken in 't werck te stellen zodanige practijcquen, dewelcke directelik strijden tegens de voorsz. placcaten ende het gemeene welvaren van dese landen, als namentlik, dewelcke zoecken hare schepen met ballast hier vandaen te laten verseylen naer Hamburgh, Embden, Duynkercken, Noorwegen ende elders, zelffs oock in Engelandt onder faveur van onze naburen gadelijcke schepen te laten incopen ende onder de hand hare gereedschappen ende volck laten vervoeren ende in 't voorjaer hare reysen onder de vlaggen ende pasporten van zodanige plaatsen te laten ver-

1) Deze opinie was juist. Reeds 26 Januari werd voor het geheele jaar 1665 de vaart op Groenland verboden en werden tevens de bovengenoemde plakkaten van 1661 en 1663 verscherpt. Een nader plakkaat daaromtrent is uitgevaardigd den 14 Maart 1665. Zie Groot Plakkaatboek III, 291 en 292.

2) Zaandam.

trecken, haer daertoe zeer animerende de vrijheyt van de tollen op het Groenlandse gevischte, zoo aldaer is; daertoe noch helpt, dat den traen in die quartieren tot hoger prys vercoft wordt als in dese landen, overmidts deselve alhier uyt Groenlandt gebraght zijnde, na die plaatsen veel werd vervoert fol. 46.
ende geconsumeert; ende, dewijle tot dato niemandt daerover exemplairlik is gecorrigeert ende geene bootsgesellen volgens den inhoudt van de placcaten zijn gestraft, zoo zijn de aenleggers dies te stouter; uyt allen twelcke zoude volgen, dat in corten tijdt de genoemde hooghgeroemde visscherij uyt dese landen zoude werden vervoert ende onse naburen daerdoor gecourageert ende den smaeck daervan weg hebbende, nimmermeer ofte zeer zwaarlik zoude connen werden herstelt. Twelck alles geconsidereert zijnde, heeft d' ondergeschreven niet connen nalaten om U. E. E. in deliberatie te geven, off niet nodig ware, dat men het bovenstaande aen de E. E. Groot Achtbare Heeren Burgermeesteren deser stede in 't gemoet voerde, ten eynde Hare Groot Achtb. bij Hare Ho. Mo. mogten obtineren een vernieuwinge van geseyde placcaten met zodanige ampliatie, als deselve moghten goetvinden, ende oock dat se met alle vigeur mogten werden geexecuteert [1]), principalik datter oock moght nauwe acht genomen worden bij de commisen in de uyttertste zeehavenen in het passeren van zoodanige kagen, boeyers ende smacken, over de Watten zoeckende te varen; oock bij de Schoutten ende Fiscalen scherp regard genomen op het verhuren van het volck, onder haer district woonende. Want dit ontwijffelbaer is dat, als het uytvoeren van geseyde gereedschappen ende het werven van de commandeurs ende harponiers werdt

1) Dit is geschied. Zie vorige bladzijde.

gestuyt, onze naburen — die dit jaar van voornemen zijn met veel groter getal in zee te comen ende in haer land de bequaamheit van het volck ende gereedschappen niet en hebben — zullen zelffs zoo groten getal van schepen na Groenland niet connen equipperen, als zij dit voorleden jaer gedaen hebben. Aldus geproponeert den 6 Januarij a° 1665 in Amsterdam. Was onderget. Dirck Blom."

Is goetgevonden, nademael het oogwit van dien schijnt bereyckt te connen werden met vernieuwinge van de bewuste placcaten ende nauwe executie van deselve, dat de Heeren Burgermrn. gedienstelik zullen werden versocht tot het een ende 't ander, doch voornamentlik tot stricte executie van deselve placcaten zodanighe naerstige devoiren in Den Haeg te willen laten doen, als Hare Ed. Gr. Achtb. ten goede van den Staat zullen oordelen te behoren.

't Collegie van Commercie te authoriseren bij opcomend oorloog d' ingesetenen van den Staet buyten 's lants te waerschouwen.

Op de voorslag, off het Collegie van Commercie alhier door de Heeren Burgermrn. niet zoude connen werden geauthoriseert omme bij gevreesde *voorval* van vijandschap tusschen desen Staat ende andere Staten de coopluyden, ingesetenen van Hare *Ho. Mo.* zoo hier te lande als in andere landen wonende, tijdelijck te waerschouwen, ten eynde dezelve hare schepen ende goederen zouden mogen inhouden ende hare schade zooveel doenlik voorcomen [1]), *is* goedgevonden te committeren d' E. Wilmerdonk [2]), Ap-
fol. 47. pelman [3]), Godin [4]) ende Graeffland [5]) omme te overleggen, hoe hetzelve zoude behoren te geschieden, midsgaders waer het Collegie de penningen zoude

1) De dreigende oorlog met Engeland heeft zeer zeker dit voorstel in de pen gegeven.

2) Bewindhebber der West-Indische Compagnie.

3) Handelaar op Frankrijk.

4) Handelaar op Portugal.

5) Handelaar op de Oostzee.

connen vinden, om de oncosten tot het doen van zoodanige waerschouwinghe, 't zij met galjoten ter zee off door andere wegen vereyscht werdende, daeruyt te connen vervallen.

Hoe 't vercoopen van de Neerlantse genome schepen en goederen in Engeland tegen te gaen.

Op het geproponeerde van Sr. Appelman, oordelende, dat vermits het nemen door de Engelsen van zoo notablen getal Fransvaerders ende andere schepen van desen Staat deselve schepen aldaer na apparentie goetcoop zullen vercoft ende buyten alle twijffel door de Fransen meest ingecoft worden, omme daermede de navigatie van dese landen zooveel doenlijck te traverseren ende derwaerts te diverteren, ende gevende daeromme in bedencken, off om zodanige gevreesde diversie van navigatie tegen te gaen van wegen Hare Ho. Mo. alle zoodanige schepen ende ingeladene goederen, hare ingesetenen toebehorende, die in Engelandt zullen vercoft werden, niet zouden connen verclaart worden onvrij te zullen wesen binnen dese Provincien ende midtsdien aen d' eigenaers toegelaten worden die aldaer als haer eygen goedt te mogen aentasten: is goetgevonden te versoecken ende committeren deselve Sr. Appelman, midsgaders Srs. Wilmerdonx, Godin ende Graefflandt, omme 't gene voorsz. is rijpelijck te examineren ende op toecommende Dynsdag op de gewoonlijcke ure van de vergaderinge van dit Collegie daerover te rapporteren hare consideratien ende advijs.

Den 13 Januarij 1665.

Hoe 't vercoopen van de genome Neerlantse schepen en goederen in Engeland tegen te gaen.

Gelesen zijnde 't navolgende schriftelik rapport, luydende:

„Mijne Heeren.

Ingevolge van de commissie, aen ons ondergeschreven gedefereert in dato den 6 Januarij, tot nader examen van de propositie ende consideratien, gevallen

op 't nemen van zoo een merckelijck ende groot getal van schepen en goederen, door de Engelsen gedaen op de ingesetenen van desen Staat, midsgaders de middelen, die zouden connen werden ter hand genomen tot voorcominge van de diversie van navigatie ende negotie, die bij gevolge daeruyt vorders zoude comen te volgen.

Dunckt ons — onder verbeteringe — dat d' onrechtmatige roverijen, door de Engelse natie gepleegt op de ingesetenen van desen Staat zonder voorgaende waerschouwinge noch publicatie van oorlog, met geen reden off billickheit door Zijne Majesteyt van Engelandt connen werden wettig gemaeckt; ende daeromme alle deselve genomen schepen ende goederen, met die noch zullen werden genomen, behoorden te wesen onvrij, omme bij de gewesene eygenaers alomme, waer dezelve in de macht van desen Staat werden bevonden, te mogen aentasten ende reclameren als eygen goedt, dat zulx oock op 't spoedigste moght werden uytgewerckt bij de Hoge Regeringe ende bij placcaat van Hare Ho. Mo. 't selve in dese Landen moghte werden gepubliceert.

Anderssints staet te vresen, dat de negotie ende besonderlik de navigatie deser landen grote schade
fol. 48. bij dese ongelegentheden zullen comen te lijden, alsoo de opgemelte genomene schepen zonder twijffel in Engelandt tot zeer geringe prijs zullen werden vercoft ende niet alleene staet te presumeren, maer zelffs alreede goede kennisse ende advijsen hebben, dat vreemde natien ende besonderlik die van Vranckrijck het oog daerop hebben om vele van de schepen te doen incopen, om in Vranckrijck in 't vaerwater te brengen ende vandaer op dese ende andere landen te varen, gelijck als de ingesetenen van desen Staat met dezelve schepen waren gewoon te doen: daerdoor dan de scheepsvaert deser landen

merckelik zal comen te declineren ende bij gevolge oock grote schade omtrent de loop van de negotie zal veroorsaecken.

Maer alsoo lichtelik zoude connen gebeuren, in cas eenige van de voorgemelde schepen off goederen in dese landen wierden bevonden ende bij de gewesene eygenaers aengehaelt, dat daertegens vele exceptien ende disputen zouden connen werden gemaekt, ja zelffs andere Coningen ofte Princen hare onderdanen in dien deele zouden willen mainteneren, zoo geven wij de Heeren in bedencken, off oock niet nodig zoude wesen, dat bij de Hoge Regeringe mogte werden versocht, aen Vranckrijck ende andere geallieerden notificatie moghte werden gedaen van zoodanige ordre ende resolutie, als bij desen Staat op 't cas voorsz. zal wesen genomen.

Allen 't welcke niet alleen zal strecken tot nadeel van de Engelse natie, alsoo de goederen en schepen daerdoor tot minder prijs zullen werden vercoft, maer oock verhindert, dat de Franse natie hare navigatie omtrent de opgemelte gelegentheit niet zullen connen voortsetten ende eyndelik wel oock noch eenige vrught tot dienst van de beschadighde ingesetenen deser landen zoude connen veroorsaecken.

Aldus gedaen den 13 Januarij 1665. Amsterdam.

Was onderget. Ab. Wilmerdonx.
Jean Appelman.
Paulus Godin."

Is 't zelve geapprobeert omme aen den Heeren Burgermrn. overgebraght te werden tot Haer Ed. Gr. Achtb. wijse dispositie.

Het nader geproponeerde van Dirck Blom, luydende als volght: Groenlantse visserije.

„Aen de E. Heeren Commissarisen van het Commercie Collegie.

In bedencken genomen werdende, off het quame

te gebeuren, dat Hare Ho. Mo. de Heeren Staten Generaall mogten goetvinden, dat geene schepen uyt dese landen zouden mogen varen, 't zij achterom off anders, ende specialijck oock ten regarde van de schepen, ordinaris uytgaende na de visscherij in Groenlandt, omme door dat middel het zeevarent volck — waervan die visscherij een groot getal wegneemt — in meerder overvloedt op 's landts schepen in dienst te mogen crijgen: welck generaell verbodt [1]) ontwijffelijck na den tegenwoordigen toestand des tijdts, midts den bedugten oorlog met d' Engelsen, een loffelijcke ende heilsame zaecke
fol. 49. voor de gemeene welvaert zoude wesen; edoch daerentegens considererende dat hetzelve generael verbodt, alsoo absoluyt geschiedende zonder eenige limitatie van tijd off bij provisie, daeruyt zoude connen volgen, dat grote menigte van volck, die in de maend van Maert gewoon sijn uyt Jutlandt, Holsteyn ende andere quartieren over te comen, omme hun tot de voorsz. visscherij in dienst van de ingesetenen deser landen te laten gebruycken ende, zich van alle hope berooft vindende, hun zouden connen begeven in dienst van onse naburen, mede met alle gewelt op de visscherij toeleggende, die daerin door zoodanigh geoeffent volck zeer zouden werden versterckt, ende Hare Ho. Mo. mede blijven gefrustreert van hare goede intentie omme 't voorsz. volck in meerder overvloet als voren ten dienste van het landt te mogen genieten, zoo werdt midts desen U. E. met behoorlike respect voorgestelt, off niet raadsaam zoude zijn de Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgermrn. deser stede ende vervolgens door Hare Ed. Gedeputeerde aen Hare Ho. Mo. voor te dragen, omtrent het voorsz.

---

1) Dit generaal verbod werd tegelijk met dat betreffende de Groenlandsche visscherij nog den 26 Januari 1665 uitgevaardigd.

generael verbodt in bedencken te nemen door de geseyde consideratien, off niet gevoeglik zoude zijn 't selve provisionelijck off tot ultimo Maert off medio Aprill eerstcomende ofte eenigen anderen dag, volgens het oudt gebruyck zelffs in tijd van vrede, te doen. Opdat, door die middelen noch hope geschept wordende van met verloop van dien tijdt noch te zullen mogen varen, het voorsz. volck hier te lande zoude werden getrocken, ende het verbot daerna werdende geprolongeert ende het saisoen van haer naer andere plaatsen en diensten te transporteren verlopen zijnde, zouden gedwongen worden haer in dienst van het landt te begeven, ja zelffs vele bootsgesellen, die haer anders zouden in dienst van ons naburen op de voorsz. visscherij verhuren, binnen dese landen doen houden. Dit vaststellende, dat, als de hoop van dit saisoen naer Groenland te varen werdt weggenomen, zoo zal niet alleenlik het volck, dat gewoon is uyt andere quartieren herwaerts te comen, achterblijven, maer oock onse eygene ingesetenen zullen haer in dienst van onse naburen gaen verhuren ende het landt van veel wel geexerceert volck ontbloten: comende noch in consideratie, dat een provisioneel verbodt zoude beletten, dat geen schepen naer andere landen zouden connen werden getransporteert, die onse naburen ter voorsz. visscherije gaerne wilden gebruycken. Aldus geproponeert den 13 Januarij a° 1665. Was onderget.

Dirck Blom."

Is goedgevonden, dat met desselffs geproponeerde voor 8 dagen aen den Heeren Burgermrn. zal overgelevert worden.

Zijn versocht ende gecommitteert Srs Tomas Broers [1])

---

1) Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie.

ende Everard Schot [1]) omme, vermits d'absentie van Sr Graefflandt, te helpen examineren de voorstel, om dit Collegie te doen authoriseren tot het doen van waerschouwinge, bij gevreesde vijandschap tusschen desen Staat ende andere Staten, aen de ingesetenen van Hare Ho. Mo., buyten 's landts woonende etc.

fol. 50. Den 20 Januarij 1665.
Is niets van merite voorgevallen.

Den 17 Februarij 1665.

Engelse manufacturen te loden.

Op 't voordragen van Sr. Appelman [2]), of niet dienstig soude wesen, tot sekerder bereikinge van 't oogwit van Harer Ho. Mo. placcaeten, onlancx geëmaneert tegens het inbrengen van Engelse manufacturen binnen dese landen [3]), dat bij forme van ampliatie geordonneert wierde seker loot te hangen aen alle Engelse manufacturen, die albereits voor dato van 't selve placcaet herwaerts sijn overgebragt geweest, verclarende ingevolge voor geconfisqueert alle soodanige, welcke met het gemelte loot niet souden sijn gemuniceert, alsoo andersints te beduchten stont, dat aen vele baetsuchtige luyden geen practijck soude ontbreken om het voorn. placcaet t' eluderen en soodanige Engelse manufacturen bedectelik van tijt tot tijt door verscheidene wegen te laten inbrengen: is goetgevonden te versouken ende committeren

---

1) Handelaar op den Levant.

2) Handelaar op Frankrijk.

3) Deze plakkaten zijn van 26 Januari 1665 en verboden den invoer van alle Engelsche goederen in de Republiek: Groot Plakkaatboek II, 263. Reeds meermalen was de invoer van Engelsche manufacturen, ook in vredestijd, verboden, maar het bovenvermelde voorstel van Appelman bewijst, hoe weinig daaraan de hand werd gehouden.

d' E. Everard Schot [1]), Appelman voorn., Isaac Fouquier [2]), Hendrik Scholtes [3]) en Michiel Tielens [4]), om dese sake nader te examineren en daerover te relateren hare consideratien ende advijs.

Ende alsoo ter occasie van 't gene voorsz. is oock geproponeert wierde, of tot becommeringe van de commercie der Engelsen niet soude kunnen dienen het verbieden aen de ingesetenen van desen Staet van te versekeren op Engelse schepen ofte goederen, sijn deselve commissarisen oock versoght dese sake insgelijx te overwegen ende daerop te dienen van bericht als vooren. Op geene Engelse schepen of goederen te versekeren.

Den 3 Maert 1665.

Commissarisen, op den 6 Januarij lestleden gecommitteert om te examineren, in welker voegen dit Collegie soude cunnen worden geauthoriseert en daernevens met genoegsaeme penningen tot het verval van de vereiste oncosten voorsien, om bij voorval van vijantschap tusschen desen ende andere Staten de ingesetenen van Hare Ho. Mo. daervan hier ende buytenlants tijdelijck te mogen waerschouwen, hebben gerapporteert, dat sij, insiende de jalousie, die daerdoor aen andere steden en particulierlyck aen de resp. Admiraliteyten soude worden gegeven, mitsgaders insiende de swarigheyt, die der nae apparentie soude voorvallen in 't uytvinden en destineren van eenig geltmiddel tot dien eynde, haers bedunckens van gevoelen waren, dat men dese sake vooralsnoch tot bequaemer gelegentheyt soude behooren uyt te setten en te laeten rusten. Rapport Collegie t'authoriseren om bij oorloog d' onderdanen van desen Staet buyten te waerschouwen.

---

1) Handelaar op den Levant.
2) Handelaar op Spanje.
3) Handelaar op Frankrijk.
4) Zijdelakenkooper.

Met welck advijs het Collegie sig heeft geconformeert, bedanckende de commissarisen voor hare genome moeiten.

Rapport Engelse manufacturen te loden.

Commissarisen, op den 17 Feb. lestleden gecommitteert om te overleggen, of het niet dienstig soude wesen, tot sekerder bereikinge van 't ooghwit van Hare Ho. Mo. placcaten, onlancx geëmaneert tegens het inbrengen van Engelse manufacturen, soodanige manufacturen, voor dato van 't selve placcaet hier gebragt, met seker loot te voorsien ende mitsgaders, of het niet oirbaer soude wesen om d' Engelse in hare negotie sooveel doenlik te incommoderen, aen de ingesetenen van desen Staet te verbieden eenige asseurancie op Engelse schepen ofte goederen te doen, hebben gerapporteert eerstelyck aengaende 't looden van d' Engelsche manufacturen, dat sij, voorsiende vele ongemacken, die daerdoor aen de winckeliers ende andre cooplieden binnen dese Provincien soude worden gegeven, daerom ende om andre redenen meer van advijs waren, dat men dese sake voorals-
fol. 51. noch niet behoorde te tenteren, maer de executie van dese Harer Ho. Mo. placcaten te laten bevolen aen derselver hoge ende gewoonlijke wijsheyt ende voorsightigheyt.

Op Engelse goederen of schepen niet te assureren.

Ende voor sooveel het tweede point aengaet, hebben de gemelte commissarisen hare consideratien ende advijs in scriptis vervat en overgelevert, luydende als volght:

„Aen ons ondergeschr. gegeven sijnde de commissie in dato 17 Feb. 1665, ofte tot becommeringe van de commercie der Engelse niet soude connen dienen het verbieden der asseurantie in dese landen op Engelse schepen ofte goederen, hebben met malkanderen sulcx overwogen, geexamineert ende dienstig geoordeelt, doch onder verbeteringe, het naervolgende:

Dat de negotie ende navigatie niet wel can werden

gedaen, 't sij oock van wat plaetsen ende naer wat contrayen het soude mogen wesen, sonder toevlucht te nemen tot de assurantiën ende sig te laten versekeren van 't gene dat men meer risico op eenen bodem ofte schip loopt als men wel genegen is te doen, ende dat, als den middel van sig te connen laten versekeren comt te ontbreken, bespeurt men een grote incommodatie ende ongelegentheyt tot afschepen van goederen ende expeditie van schepen.

Ende gelijck de Engelse seer rijcke schepen van Engelant naer de Straet ende elders sijn sendende, oock van buyten becomen, daerop de quantiteyt, die niet willen lopen, laten versekeren ende, in Engeland niet alles connende becomen ofte wel niet raetsaem vindende ytswes aldaer te laten doen, bedienen haer van buytenplaetsen ende meest van deses Staets ingesetenen, gelijck mede doen de cooplieden van andre Coninckrijcken ende Republicquen, op Engeland handelende.

Welcke behulpmiddelen comende te failleren, sal ongetwijffelt een groote ongelegentheyt causeren.

Om dan de navigatie ende commercie van Engelant op 't hoogste te becommeren dunckt ons, dat men niet alleenlik behoorde te verbieden, dat in dese Geunieerde Provincien geen assurantie op Engelse schepen ofte goederen wierde getolereert, maer datter geen althoos soude mogen geschieden op wat schepen, goederen en van wat natie de schippers oock soude mogen wesen, gaende van eenige havenen uyt Engelant, Schotland, Yrland, eylanden ofte vaste landen, onder den Coninck van Engeland horende, naer andre, geene uytgesondert.

Van gelijcke niet te gedogen, dat eenige versekeringe hier te lande soude gedaen werden op goederen ende schepen, gene exempt, gaende van eenige plaetsen, hoewel deselfde in vrientschap ende alliantie

met desen Staet soude mogen wesen, naer eenige plaetsen van Engeland, Schotland, Yrland ofte eenige havenen, onder den meergedachten Coninck horende.

Ende gelijck bij experientie wert ondervonden dat, niettegenstaende eenige ordonnantien, veel versekeringe werden gedaen met een clausule onder de polisse, secluderende deselfde ende alles, watter contrarie den teneur van de gedachte polisse is luydende, soo soude mede wel dienstig wesen, dat soowel degeene, die op soodanige schepen ende goederen, gaende ende comende als boven geseght is, liet tekenen als die tekent, eenige pene wierde opgeleyt, soodanig
fol. 52. als geoordeelt sal werden te behooren, sulcx geobserveert wordende gedurende ende soo lange als dese staet met Engelant in oorloge sal wesen: dunckt ons, doch onder correctie ende verbeteringe, dat niet alleen de Engelse maar oock de commercie in 't generael, die op ende van Engelant gedaen wert, seer geincomodeert ende becommert sal worden, waermede onse consideratie sluyten. In Amsterdam den 28 Februarij a°. 1665. Get. Everard Scot, Jean Appelman, Isaac Fouquier, Hend. Scholten, Michiel Tiellens."

Met welcke beyde advijsen het Collegie sig heeft geconformeert, ten eynde om 't laetste, aengaende het niet asseureren op Engelse schepen of goederen, aen de Heeren Burgermeesteren met behoorlike respect overgelevert te worden.

Den 17 Maert 1665.
Is niets voorgevallen.

Den 31 dito.
Is insgelijx niet voorgevallen.

Den 14 April.
Faute van presenten is niet gepasseert.

Den 28 Aprill a°. 1665.

Is goedgevonden den Heeren Burgermeesteren voor te dragen ende versoecken, dat Hare Ed. Gr. Achtb. bij den Staet gelieffden uyt te wercken een schriftelijcke notificatie aen Zijne Catholijcke Majesteyt, ten eynde dat deselve aen alle zijne gouverneurs op de zeehavens ende voornamentlik in Biscayen prompte ordre gelieve te stellen, dat de coopmanschappen van dese landen, aldaer comende, geen molestie langer en werde aengedaen met quarantaine off anderssints, alsoo door Gods genade dese steden met geen contagieuse zieckte en sijn besmet [1]), blijckende bij de gesondbrieven aen den schippers door Burgermrn. uyt de respective steden verleent, ende de bevorderinge hiervan te recommanderen aen Zijn Excell. Rede [2]); ten fine mede, dat hoogstgemelte Zijne Catholijcke Majesteyt aen Zijn Excell. den Marquis de Caracera [3]) ordre gelieve te geven, dat onse coopmanschappen in Brabandt onverhindert mogen aengenomen werden ende affgeschaft de nieuwe attestatien, die tegenwoordig wederom gevordert worden van dat deselve comen uyt gesonde plaetsen, als streckende tot groote vexatie van den coopluyden.

Is goetgevonden den Hr. Burgermr. van Hoorn [4]) de memorie eens te ververschen nopende de renegaden ende in bedencken te geven, off niet dienstig zoude zijn deselve eenige vrijigheyt toe te seggen.

---

1) Dat was inderdaad het geval. Vgl. Res. Holl. 2 Mei 1665.

2) Hendrik van Reede van Renswoude, van 1656 tot 1667 gezant in Spanje.

3) De markies de Caracena was van 1658 tot 1664 gouverneur-generaal der Spaansche Nederlanden.

4) Simon van Hoorn zat in 1665 bijna voortdurend in de Staten van Holland. Het mag in dezen veelbewogen tijd zijn excuus zijn, dat hij zijn rapport niet heeft ingeleverd.

fol. 53. 23 Junij 1665.
Is niet voorgevallen.

21 Julij 1665.
Niets gepasseert.

18 Augusti.
Niets gepasseert.

Den 1 September 1665.
Is verstaen, dat ten opsighte van de jegenwoordige stilstant van de commercie de vergaderinge van dit Collegie voor eerst bij provisie maer sal gehouden worden op den eersten Dinsdag in ider maend, invoegen dat de naest aencomende sal wesen op den 6 October aenstaende, daernae de Heeren Commissarisen versoght worden haer te willen reguleren.

Den 6 October 1665.
Niets gepasseert.

Den 1 November 1665.
Niets gepasseert.

II.

MUNIMENTEN RAKENDE 'T COLLEGIE VAN DE COMMERCIEN.

---

fol. 1. Copie.

Schepen, door de Turxse rovers genomen.

„Lijste van de schepen, door de rovers van Algiers genomen tsedert 't sluyten van de vrede [1]) tot den 24 December a°. 1663.

---

1) De Staten Generaal sloten den 30 Augustus 1662 een tractaat met Tunis, den 16 November van dat jaar met Algiers. Intusschen werden door de Algerijnen al spoedig de rooverijen weer hervat, gelijk hier en boven herhaaldelijk blijkt.

1.	't Schip de Rosecrans, schipper IJs. Jacobsz., met graenen geladen in Sardinien naer Cadix, met 24 passagiers, daeronder twee marquisen, 't graen geconfisqueert en alle de passagiers tot slaven verkoght, 't schip ende scheepsvolck vrij ende de vragt betaelt, waerdig	*f*	46.000
2.	't Schip 't Geloof, schipper Claes Jansz. Backer, gaende van Malga naer Livorno, geladen met 80 balen Spaense wol en 20000 realen van achten, de wol en 't gelt geconfisqueert, 't schip en volck vrij gegeven, waerdich	„	140.000
3.	't Schip St. Jan, schipper . . . . [1]), gaende van Cadix na Genua, geladen met 140 balen Spaense wol ende 50 M. realen van aghten, wol en gelt geconfisqueert, schip en volk vrij gegeven, waerdich	„	195.000
4.	Een galioot, geladen met wijnen in Vranckrijck, gaende naer Sale, de ladinge geconfisqueert, 't schip en volk vrij gegeven.	„	8.000
5.	't Schip St. Jan, schipper Bouduin Keuvelaer, gaende van Malgom naer de Straet, met 140 soldaten en 2000 stucken van 8en gevonden, de soldaten slaven gemaeckt, 't schip en scheepsvolck vrij gegeven.	„	5.000
6.	't Schip den Tijger, schipper Jacob Jacobsz. Wijngaerden, comende van Venetien per Amsterdam, geladen		

1) Open gelaten.

met 3100 baelen rijs, partije sijde en andere goederen, 't schip en goet geconfisqueert, schipper en 't volck slaven gemaeckt . . . . *f* 150.000

7. 't Schip de Goudeberg, schipper Wijbrant Bijloo, comende van Genua en Livorno, gedestineert naer Amsterdam, geladen met rijst en andere goederen, die geconfisqueert, 't schip en volk vrij gegeven, waerdig . . „ 50.000

8. 't Schip de St. Simeon, schipper Jasper Jansz. Beets, comende van Marceillen per Amsterdam, geladen met stuckgoederen, de ladinge geconfisqueert, 't schip en volk vrij, waerdig . . . . „ 100.000

9. 't Schip Victoria, schipper Jan Andriesz., comende van Caliery om te gaen nae Cadix, geladen met tarwe, de ladinge geconfisqueert, 't schip en volk vrij gegeven . . . . . „ 30.000

10. 't Schip Krijgsman, schipper . . . . [1]), van Allicanten naer Amsterdam, geplundert en daernae vrij gegeven . „ . . . . [1])

11. 't Schip de Ruyter, schipper Jan Cornelisz. Schol, van Amsterdam gaende naer Valence en Barcelone, geladen met stuckgoederen, de ladinge geconfisqueert, schip en volck vrij gegeven . . . . „ 50.000

fol. 2. 12. 't Schip de Drie Coningen, schipper Dirck Jansz. Duysent, van Sicilien naer Cadix gaende, geladen met

1) Open gelaten.

graenen, dewelke geconfisqueert, schip en volck vrij gegeven . . . *f* 46.000

13. 't Schip d' Eendragt, schipper Willem Cornelisz., comende van Terreneuf, gaende naer Allicanten, geladen met vis, geplondert, schip en ladinge vrij gegeven . . . . „ . . . . [1])

14. 't Schip den Coning David, schipper Jacob Isaaxsz., comende uyt Port St. Louis, geladen tot Sardinien, gaende per Allicanten, de ladinge geconfisqueert, schip en volk vrij gegeven „ 20.000

15. 't Schip St. Andries, schipper Andries Struys, comende van Sardinien, geladen met graenen per Cadix, het goet geconfisqueert, schip en volk vrij gegeven, waerdig . . . „ 20.000

16. 't Schip de Trouw, schipper Arent Simonsz., varende van Barlette naer Cadix met graenen, de ladinge geconfisqueert, schip en volk vrij gegeven, waerdig . . . . „ 48.000

17. 't Schip de Roos, schipper Jan Jacobsz. Roos, gaende met graenen van Sardinien naer Cadix, de ladinge geconfisqueert, schip en volk vrij gegeven . . . . „ 16.000

18. 't Schip St. Jan Baptist, schipper . . . . . [1]), comende van Livorno met stuckgoederen naer Amsterdam, daeruyt genomen 6 balen sijde, den chirurgijn tot slaef vercoft en de rest gerelaxeert . . . . „ 10.000

---

1) Open gelaten.

19.	't Schip de Postillon, schipper Kistemaker, gaende van Amsterdam per Livorno en Smirna, opgebragt, gelost en daernae vrij gegeven en daervan gehouden 100 stukken loot.	*f*	.... [1])
20.	't Schip St. Louis, schipper Jan Jelmers, gaende van Genoa na Lisbon, geladen met granen en rijs, de ladinge geconfisqueert, schip en volk vrij gegeven.	„	60.000
21.	't Fregat ..... [1]), schipper Eenarm, van Livorno per Cadix, daeruyt gelicht 11 matrosen, tot slaven vercoft, de rest laten varen.	„	.... [1])
22.	't Schip St. Bartolomeus, schipper Pieter Simonsz. Binnewijser, comende van Livorno per Amsterdam, geladen met olij, lijnsaet en 20 balen zijde, waervan de sijde in zee uytgelicht, neffens den schipper en 13 matrozen, en naer Algiers opgesonden, 't goet geconfisqueert en schipper en volk tot slaven vercoft, waert	„	40.000
		f	1.034.000

Adij 5 Feb. 1664, Amsterdam, get. Cornelis Gijsbertsz. van Goor, Isaac Focquier, Paulus Godin en Hend. Scholten."

't Vervolch van dese lijste staet f° 11 verso.

fol. 3. Copie.

Consideratien op 't stuck van de negotie en navigatie.

Handelsverbeteringe. Vooreerst, om met alle andre natien te connen be-

1) Open gelaten.

staen, ware ten hoogsten nodig, dat men eenige verligtinge in de convoyen hadde of ten minste dattet veylgelt [1] bij provisie wiert afgestelt, alsoo 't veilgelt veel goederen merkelijken meer beswaert als wel 's lants convoyen, niettegenstaende dattet met $^1/_3$ van de somme is verhoogt [2], als te weten:

Een bael rouwe sijde van ℔ 300 betaelt voor convoy . . . . *f* 10.—
en voor 't veylgelt. . . . . „ 15.—
Een bael couchenille van ℔ 150 betaelt. „ 14.—
en voor 't veylgelt. . . . . „ 25.—
De lakens, hier gefabriqueert, betalen alleen voor 't halve stuck maer . . . . „ 4.—
en voor veylgelt . . . . „ 16.—

De wol, om de lakenen te avanceren, staen vrij van incomen, doch evenwel moeten 't veylgelt betalen.

Gallen en amandelen betalen voor incomen en uytgaen omtrent 9 percento.

d'Amber of barnsteen, mitsgaders alle drogerijen betalen van incomen omtrent 6 percento en wederom 6 percento van uytgaen; dit is wel de swaerste last, die de negotie druckt, want als onse amber en drogerijen met 12 percento beswaert sijn, en konnen wij op geen plaetsen tegens andre natien marckten.

d'Engelse natie vercloeckt ons in dit stuck dapper, want als sij eenige van haer goederen uytvoeren, in plaets dat men haer voor uytgaen eenige tollen souden doen betalen, soo crijgen sij een groot gedeelte van den tol, die se voor 't incomen hebben betaelt,

---

1) Het veilgeld, in 1652 algemeen vastgesteld, bedroeg 2 percent van de waarde van alle inkomende goederen, 1 percent van alle uitgaande. In 1655 werd het gereduceerd tot op de helft, en eerst 1681 is het afgeschaft. In 1664 bedroeg het dus 1 percent van de inkomende, $^1/_2$ percent van de uitgaande goederen.

2) Deze verhooging met een derde is in 1652 ingevoerd en eerst in 1681 afgeschaft.

wederom, waerdoor se hare Levantse en andere waren overal betercoop connen geven als wij, soodat nodig is', daerinne wert versien [1]).

Het ware een gewenschte sake voor de negotie, dat men hier te lande konde te wegen brengen, dat men de goederen, soo hier incomen en sonder te vercopen of t'ontpacken wederom werden uytgescheept, maer alleen t'incomen van 's lants rechten dede betalen en daernaer mette selve paspoorten weer vrij lieten uytgaen; dit soude seer veel goederen uyt alle quartieren in dese landen doen comen, om van hier naer Spanjen, Italien en Levanten versonden te werden, om de bescherminge van 't convoy, *dat* nu ordinaris 3 a 4 mael in 't jaer vertreckt, te genieten; want de lieden, om d'asseurantie te versparen, souden resolveren eens de tollen van 't lant te betalen en, omdat daerinne geen fraude en soude werden gecommitteert, soo moeten de goederen, dewelke pretenderen vrij uytgesonden te werden, in eenige plaetsen werden opgeslagen, met kennisse van 't Collegie ter Admiraliteyt alhier.

Om nu de negotie van de Middelantse Zee ende Levanten voort te setten, soo is in alle manieren hoognodig, datter deurgaens een goet aental van 's Lants oorlogschepen in de Straet blijven kruyssen en voor eerst, alsoo de rovers nu soo machtig geworden sijn, dient er voor 't minste een esquadre van 18 schepen te wesen, in 3 esquadres van 6 schepen elk verdeelt, namentlik 6 omtrent Cadix tot aen 't nauw van de Straet, 6 schepen van Mallaga tot aen 't eylant Cicillien ende 6 van Malta, Zante, Candien, Biquery [2]) tot Cipro inclus.

---

1) Ook de la Court wijst herhaaldelijk op de verstandige tolpolitiek der Engelsche regeering.

2) In Egypte.

Op welke manier de Turcken of genomen of ten minsten ingehouden sullen werden en als men dit soo drie of vier jaren achtereen continueert, sullen hare schepen vergaen of 't geboefte verlopen, want alsoo sij geen andre negotie hebben als den roof, soo is 't seker, dat sij, geen buyt krijgende, sullen moeten vergaen.

Dit continuel cruyssen van 's lants oorlogschepen fol. 4. sal niet alleen de schipvaert van dese landen en rederijen van dien dapper voortsetten, maer sal ons oock den gantsen handel van Aleppo toebrengen, die nu meest in handen van de Engelse is, welke negotie bijnaer soo considerabel als die van Smirne sijnde, is seer nodig, om deselve mede in dese stad te brengen, dat men als geseght eenige schepen van Malta tot Cipro inclus gestadig houden cruyssen voor de rovers van Tripoli, want, alsoo onse schepen, die op Aleppo varen, alleen en sonder convoy gaen, lopen anders te groot perikel van de voorn. rovers van Tripoli, doch als er schepen cruyssen, soo is 't pericul seer cleyn en konnen dan tegens d' Engelsse wel bestaen, want als tot Livorne sijn, comen dan voorts mettet convoy van Smirne herwaerts.

De negotie en navigatie hier ter stede wert oock seer geincommodeert over 't stuck van de lanckduyrigheit van processen, dewelke comen t' ontstaen meest over de betalinge van vercofte en geleverde waren, alsmede over verdiende scheepsvrachten.

De copers en ontfangers van de goederen weten haer veeltijts van dese avantage wel te dienen, want de tijt van betalinge verscheenen sijnde en als men meent gelt t' ontfangen, brengen dan d'een of d'ander exceptie voor den dag, waermede dat se den vercoper en leveraer van de goederen dan aen een langduyrig proces houden of hem afdringen 't gene sij willen.

Van gelijken gaetet oock veeltijts mettet betalen van de vrachten, want als de schippers naer gedaene leveringe van hare goederen de vragten menen t' ontfangen, wert oock veeltijts d'een of d'ander questie gemoveert, waerover de schipper niet alleen sijn vraght wert ingehouden, maer oock selfs de convoyen, daervoor zijn schip verbonden is, en niet en can vertrecken, voordat door hem voldaen zijn, en alsoo de schippers staet op haer vraghten maken om haer schepen wederom uyt te reden, soo vallen veeltijts hierinne niet weynig verlegen, want langduyrige processen comen ten hoogsten qualik aen een gemene rederije.

Om welke abuysen nu tegen te gaen, dat ydereen oock contentement mag becomen, dunckt mijns oordeels goet soude wesen, dat een keure op dit subject wiert gemaeckt, vervattende, dat idereen sijne gekochte waren, soo die souden mogen sijn — ontfangen hebbende — als de tijt van betalinge om is, volgens de conditie van den coop oock soude moeten betalen, sonder de penningen onder hem te mogen houden onder wat pretext het oock soude mogen wesen en, bijaldien hij, coper en ontfanger van de goederen, verstont in zijne pretentie gefondeert te zijn, sal hij vermogen den vercoper voor recht te citeren, mits alvoren hem van de penningen in faveur van den vercoper en leveraer van de waren te hebben ontledight; want dan staen partijen even schoon, daer anders den coper, onder hem hebbende de goederen en oock de penningen, met te groote avantage kan procederen, behalven dat den vercoper door dit lanckdurig pleyten noch altemets wel aen een quade schult comt te geraken; dese keur alsoo gemaeckt sijnde, dat de copers van haer ontfangen waren, alvoren te mogen in rechte gehoort te werden, haer van de penningen sullen moeten ontledigen, vertrouwe een groot ge-

deelte van de processen, waermede de rollen nu soo seer sijn belast, sullen comen te vervallen, want dese soorte van processen en geschieden maer alleen om onder dien deckmantel van de penningen niet te scheyden; tot nu toe heeft men de vercopers en leveraers van de goederen bij vonnisse wel geadmitteert de pen- fol. 5. ningen onder cautie te mogen lichten, maer dat valt oock al seer becommerlik, dat imant voor sijn eygen gelt borge sal moeten stellen en daertoe sijne vrunden importuneren; ten aensien dattet goet door den coper ontfangen is sonder borge, waeromme en soude dan den vercoper sijne bedongen penningen oock niet mogen ontfangen, sonder daervoor borge te stellen, insonder als 't een burger of inwoonder van dese stad is.

Wat nu aengaet de questien, soo der tusschen schipper en coopman ontstaen, ingevalle den coopman of ontfanger van de goederen pretendeert de cognoissementen niet naer behoren en sijn voldaen, 't sij dattet goet niet wel geconditionneert en heeft gelevert of ietwes te cort gelevert, en sal den coopman of ontfanger van de goederen daeromme evenwel de vrachten, door den schipper verdient, noch oock de convoyen, door den schipper voor des coopmans goet betaelt, niet mogen inhouden, maer hem van de penningen ontledigen, mits dat alvoren den schipper twee van sijne reders tot borge van 't gewijsde sal hebben gestelt tot contentement van d' Ed. Heeren van den Gerechte.

Nu comt oock seer in consideratie het versenden van de Oostindise waren, bijaldien t' eenighsints mogelik ware te speculeren, dat men de retour-schepen hier twee maenden vroeger in 't lant konde hebben, opdat den vercoop dan oock sooveel vroeger mochte geschieden; dit retardement van de schepen van Indien maeckt dat d' Engelse altijt voor ons overal met haer Indise waren sijn, en als wij comen,

overal de plaetsen vervult vinden, waeromme veel Italiaense, France en andere coopluiden, soo hier te lande haren incoop plachten te laten doen, verdelen deselve nu op Londen en dat alleen, omdat se van daer vroeger als van hier connen werden versien, en als men de sake soo konde dirigeren, dat de voorn. schepen hier een paer maenden eer quamen, soo souden wij alle plaetsen voor d'Engelse natie connen versien en die avantage, die sij nu hebben, haer afnemen en souden onse schepen, in Texel leggende, op den herfst wat vroeger connen vertrecken en veel onheylen, soo nu eenige jaren — God betert — gehad hebben, voorcomen. In Amsterdam den 22 Januarij 1664, get. Isaac Fouquier.

Copie.

La Rochelle 5 Januarij 1664.

Dessein der Fransen op Cayana.

Hier is men gedurig besig met het prepareren van 7 schepen, die sig sullen voegen, soo men seght, met 6 andere, die in Bretannie worden toegerust, om te gaen onder 't commando van den marquis de Traffy, als vice-roy van d'eylanden van America, possessie nemen van 't eylant Cayana en en passant verbot doen op St. Christoffel ende Barboude, dat aldaer voortaen geen Nederlantse noch andere schepen sullen mogen laden, als onder borghtocht haer last in Vranckrijck te sullen breken en de Coninck sijn rechten daervan betalen; dito vloot sal medenemen over duysent soldaten, altemael van de oude regimenten.

fol. 6. Copie.

Brief van de Neerlantse natie tot Nantes aengaende 't vatgelt.

Edele Heeren,

Het sal U Ed. vreemt schijnen, wat ons moveert aen U Ed. dus liber te schrijven, doch wanneer U Ed. ons oogmerck sult verstaen hebben, soo vertrouwen wij, dat ons schrijven met genougen bij U Ed.

sal werden aengenomen, soo is ons ootmoedig versouk niet soo seer op d'onvolmaecktheit onser brief als op onse goede meeninge te willen acht nemen.

Het is nu ongevaerlik vier jaren [1]), dat het den Coninck van Vrankrijk heeft belust op alle vreemde schepen, in sijne havens comende, een taxe van vijftig stuivers per vat te stellen; aengesien sulcx dan moet betaelt werden ende dat alle d'instantie van onsen Staet sulx niet hebben connen voorkomen [2]), soo moet men dan sulcx alhier observeren ende betalen; dese last is buytenmate groot, maer 't en is daer niet mede genoug, nademael wij bevinden en dagelix sien usiteren, dat de pachters, hier hare ontfangers stellende, haer last geven soodanige meters van de schepen te nemen als haer goet dunckt, dewelcke dan oock sulke maets weten te vinden, die de schepen altoos veel grooter meten als sij inderdaet sijn, gelijk oock nog dagelix gebeurt en diverse schepen d'een 15, d'andre 20 ende 30 vaten meer doen betalen als deselve connen voeren, ende wij moeten dit alles nog soetjes opnemen of dreygen de schippers, geladen sijnde, van hare reysen op te houden ende noch boeten ende oncosten te doen betalen; dit nu dus lange geduirt hebbende, ende alle dagen noch slimmer wort, heeft ons gemoet ons overtuygt, dat wij behoorden onse Heeren ende Hoge Overheden — uyt liefde en sugt, die wij tot 's vaderlants welvaren hebben — hiervan te verwittigen, te meer wijl wij diverse malen daerover aen Sijne Exc. Boreel, Ambassadeur van Hare Ho. Mo. tot Paris, hebben geschreven, dewelke op onse clagten alleen dese saeck

1) Dit is een vergissing. Reeds in 1655 werd het vatgeld ingevoerd.

2) Zelfs moest in het tractaat van 1662 het vatgeld door de Republick expresselijk als wettig bestaande tol erkend worden.

soo hart niet voor kan dragen, als wel doen soude op d'instantie en expresse ordre, die Haer Ho. Mo. hem daertoe mogten comen te geven; onse gedachten ons vorder leydende, moeten wij U Ed. oock waerschouwen, dat, soo dese sake sonder redresse blijft en dat men hier op dese revier geen andre ordre krijgt, soo sullen de schepen, die nu in den beginne hondertvijftig vaten betaelt hebben en inderdaet niet grooter sijn, in korten tweehondert vaten ende soo langs meer en meer betalen; hoeveel gelt dit jaerlijx bedraegt is U. Ed. wel kundig. Wij hier ter plaetse dese dingen en de natuyre der Fransche natie kennende, sien geen remedie tot goet redres, soo lange dese fermiers haer eyge creatures stellen, om de schepen groot of kleyn te schatten, ende al waer 't den Coninck van sijnentwegen een stelde, 't sal al hetselve wesen, want de corruptie van die maets is te groot. Wij sullen ons wel wagten ons soo vermeten te kennen, dat wij U. Ed. souden bestaen voor te schrijven, op wat wijse een redres souden moeten soliciteren bij Hare Ho. Mo., om haren Ambassadeur te bevelen sulx den Coninck voor te dragen, maer soo 't ons geoorloft is, onderwerpende gaerne ons onnoosel voorstel U. Ed. rijpe consideratien, soo laet het U. Ed. welgevallen, dat onse gedagten gespeelt hebben, of den Coninck beliefden sijne ijkers te stellen in patria in dier vougen als den Koning van Denemarken doet, soo mogten de schepen daer gebrant werden ende op die voet in Vranckrijck betalen; dat sijnde souden wij een groot faveur agten. Ofte wel sulx niet connende obtineren, dat de ontfangers als d'andere tollenaers belast werden hier op den gemeenen tol te vougen en daer te ontfangen voor sooveel vaten de schepen hebben ingeladen, 't welck immers reght en billik is, wanneer men betaelt, dat de schepen hebben ingenomen, gerekent twee pijpen oft vier oxhoof,

den voor een vat, drie stucq pruymen en drie stucken brandewijn voor een vat, jae al waer 't sij ons twee stucken brandewijn ende 2 stucken pruymen voor een fol. 7.
vat deden betalen, soo waer 't noch ongelijk beter als nu; voorts met koorn ende sout naer advenant. Wijders comt ons in gedagten nog andre godloose en ongehoorde practique van usurpatie, welke d' ontfangers nu hier sijnde onse schepen afvorderen, te weten, dat alle schepen, uyt patria ofte van andre landen hier comende, ledig moeten, soo sij weder ledig verseilen, vrij sijn naer d' ordre des Conincks luyt. Nu is 't gebeurt doordien veel schepen hier gekomen sijn op hope van vraght te krijgen, echter geen en vinden en noodwendig moeten naer Bourdeaux oft Bajonne gaen, soo hebben sij de schippers, dewelke hier de waerde van een a twee vat goet gebraght hebben en meer dan 220 vaten connende laden, 't geheel vatgelt afgenomen ofte konden de schippers niet vertrecken; dit eerst aen Jan Sanderssen van Rotterdam en daernae aen andre gepractiseert, die 't ook betaelt hebben; voor dese betaelden de verseylders voor sooveel vat goet sij hier bragten en naderhant, als de schepen over de helft geladen waren, voor geheel de last, en nu vooral, soo de schepen maer een a 2 vat goet in hebben, daer se 8 a 10 gl. te vragt voor rekenen, moeten daerom 6 à 700 gls. boeten. Hoe hinderlik dat dit de commercie is, laten wij U. Ed. oordelen; hoe connen dan eenige stuckgoederen ofte specerijen hier gebragt werden, wat schippers sullen der eenige willen voeren?

Dit U. Ed. soo voorgedragen ende te verstaen gegeven hebbende, willen wij hopen U. Ed. neffens d' andre steden als Rotterdam, Enckhuysen, Middelburg, Vlissingen en Hoorn, daer wij een selve brief aen hebben bestaen te schrijven, sijne gecommitteerde gelasten sult om Hare Ho. Mo. dese sake voor te

dragen, op hope van een favorablen uytslag ontrent dese vexatie; wij bidden U. Ed., wilt onse vrijmoedigheit ten besten duyden en wij bidden den Almogenden God, hij U. Ed. Stad wil segenen ende yder in 't particulier bewaren; blijven altijt, Edele Heeren,

Uw Ed. onderdanige Dienaren.

Was door verscheyde ondertekent.

Rev. van Naerssen, Cornelis Wils, Gerard Pietersz., Andries van Pradelles, Jan Verbrug, Jean le Fort.

In Nantes den 8 Januarij 1664. [1])

fol. 8. Copie.

Edele Groot Achtbare Heeren.

Missive van d'Heer Ambassadeur Boreel, rakende de geraffineerde suykeren, naer Vranckrijck gevoert werdende.

Mijn Heeren. Om te dienen van mijne consideratien ende advijs op den inhout van de requeste, gepresenteert bij ofte van wegens de rafinadeurs van suykeren ende coopluiden aldaer, clagende over de grote lasten ende beswaernissen, daermede hier in Vranckrijk hare voorsz. suykeren alrede belast sijn ende hoe dat noch verwittight waren van sekere hant, dat men de witte ende andere Nederlantse suykeren in 't incomen in Vranckrijck hier soude voor hebben noch meer ende hoger te bewaren, daerdoor dan alle witte ende gerafineerde inderdaet als verboden souden wesen om in Vranckrijck te vertieren ende derwaarts te senden.

Voorslaende de voorsz. rafinadeurs twee middelen, waerbij 't selve of voorgecomen ofte geremedieert souden connen werden.

D'eerste wesende de verhoginge van de siroopen, uyt Vranckrijk comende na de Vereenigde Nederlanden, met drie gls. ten hondert voor convoygelt.

D'ander sijnde, dat bij den Coninck van Vranck-

---

1) Deze brief staat in hoofdzaak ook gedrukt bij Aitzema XI, 518 vlg.

rijck mochten werden versocht ende vercregen, dat de Nederlantse witte ende gerafineerde suykeren, in Vranckrijk incomende, werden vermindert in de jegenwoordige lijste van de ferme, sonder ter contrarie meer verhooght te werden, gelijk als gesegt wert dat soude geschieden.

Daerop sijn dese mijne consideratien, onder respect ende correctie.

Alsoo de despositie op 't eerste voorgeslagen remedie aengaende de verhoginge van 't convoygelt der Franse siropen, in Nederlant incomende, absolutelik in de macht ende het recht staet van Hare Ho. Mo. d'Heeren Staten Generael, om 't selve te connen doen nae gelieven ende eygen goetvinden, buyten lesie ofte contraventie der tractaten van alliancie, commercie, navigatie, altijt voor desen ende nu oock corts den 27 Aprilis 1662 vernieuwt ende gesloten. [1])

Dat oock reciproquelik Vranckrijk diergelijk absulut recht heeft, om in den sijnen soodanige impositien, taxen, lasten ende convoygelden over het incomen ende het uytgaen van alderhande waren ende coopmanschappen ende manufacturen op te stellen ende te doen heffen, sooals geraden vinden mag,

Mits conditie ende behoudens alleen, dat de Nederlanders in Vranckrijk ende de Françoisen in de Vereenigde Nederlanden in 't incomen ende uytgaen esgalijk werden getracteert ende niet hoger ofte meer en sullen werden respective aengeslagen nochte betalen moeten als de eygen ingesetenen selfs.

Ende dat daerom volgens het recht van de tractaten de Coninck van Vranckrijck hierin niet gehouden en is anders te doen, als na sijn eygen goetvinden ende welbehagen ende tot Sijne Majesteits ende sijn rijcx ende onderdaenen meeste voordeel.

---

1) Zie daarover boven de Notulen.

Vervolgende, dat men in vele exemplen bespeurt heeft ende noch claerlik siet, dat de genegentheyt van dit hof daertoe met groten iver streckt om alle neringen, hantwercken ende handel te favoriseren ende te beneficieren ende te doen aenwassen ende om de vreemdelingen daervan uyt te sluyten. [1])

Dat men het hier daervoor hout, dat alle middelen ende expedienten te omhelsen sijn, waerdoor des Conings ende deses Rijcx incomen werden verbetert ende vermeerdert, voorbijgaende alle andre consideratien van de particuliere ingesetenen van 't Rijk selfs ende veel meer van alle geallieerde ende vremdelingen daer buyten.

Soo dunckt mij, onder correctie, dat het tenemael ongeraden sij op het tweede remedie de oogen te slaen, veel min hetselve te tenteren, alsoo het buyten alle apparentie is daerop iets favorabels te connen verwachten, dewijl het gansche tractaet stelt in 't
fol. 9. vermogen van ider geallieerde om soodanige taxes, impositien, lasten ende convoyen op ende af te stellen, sooals idereen sal gelieven en goetvinden te ordonneren tot beste van sijnen staet, behoudens alleen dat de onderdaenen van de geallieerde niet hoger en sullen werden beswaert als de eygen ingesetenen selfs, 't welk de tractaten allene verbieden.

Ende daerin — onder correctie andermael — sullen Haer Ho. Mo. best nae hare hoge wijsheyt ende affectie tot des Staets welvaren weten te bedenken ende te resolveren op middelen ende expedienten, daerbij de rafinadeurs vertoonders hare goede ende wel gefondeerde insighten mogen comen te erlangen buyten contraventie ofte lesie van de tractaten met Vranckrijck gemaeckt, tot conservatie van soo een conside-

---

1) Zeer juist kenschetst Boreel hier de politiek van Colbert.

rable neringe ende commercie, als is de rafinaderie in de provincien ende steden der Vereenigde Nederlanden. Mij refererende evenwel in alles tot Uwe Ed. G. A. wijser ende beter gevoelen, ende nae mijne ootmoedige gebiedenisse ende toewensinge van eene geluckige regeringe, bidde God.

Edele etc., onderstont: U. Ed. G. A. gansch dienstwilligen dienaer; get. W. Boreel.

Tot Paris 8 Feb. a° 1664.

Copie.

De la Rochelle 2 Feb. 1664.

Copie van een brief uyt Rochelle, rakende eenige exorbitantien, gepleegt op de rede van St. Marten.

Per onsen voorgaende sal U. E. hebben gesien, dat Claes Billiet gesint was, soo wanneer het convoy op Hollant vertrock, met Jacob Boom naer de kust van Spanje soude gaen, dat door dito Boom is geschiet, maer alsoo de wint contrarie was, wilde Billiet niet volgen en liever ordre onder St. Martin afwachten; daerop verleden Woensdag hier quam hetselve bekent maken, maer alsoo 's avonts te voren schipper Harmen Meyboom van Hamborg, mede op St. Sebastiaen gedestineert en om deselve oorsaeck onder 't Clooster gecomen sijn ordres te verwachten, door die van den tol gevanckelijck van boort was gehaelt, en door een goet vrient onder d' hant ons wiert gewaerschout 't selve dessein hadden op Claes Billiet, rieden hem aenstont naer sijn boort te gaen en daer toe te sien, dat niet overvallen wiert, jae liever zee te kiesen als hier pericul te lopen gecondemneert te worden, al de coopmanschappen te doen loosen en daer tol van te betalen. Voor dese placht de ree van St. Marten vrij te wesen voor alle schepen, nu willen se die ree onder de costume van dese stad betrecken, soodat raetsaemer voor de schipper als tot meeste interest voor de vriende achten zee te kiesen als hier proces te beginnen voor soo swaren

capitael als aen boort heeft, voor een rechter, die van de partije sijn gagie ontfanght; verhopen de vrienden aengenaem sal sijn; de tol van de peper in Claes Billiet soude over de ƒ 5000.— belopen sonder d' andere waren. Dito tollenaers pretenderen van voorsz. Meyboom confiscatie van schip en goet, omdat sijne declaratie binnen de 24 uren, dat op de ree is gecomen, niet heeft gedaen van alle goederen, die
fol. 10. hij aen boort heeft; wij hopen de confiscatie wel te beletten, maer sal in amende worden gecondemneert, en de tol van de goederen te betalen; 't meeste dat aen boort heeft, is was en boonen; 't was geeft 4 percento, dat hoog sal lopen sonder d' oncosten op 't proces ende amende.

Copie.

Aen d' Ed. Hoge en Mogende Heeren de Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden.

Requeste rakende 't afstellen van de testimonien.

Vertoonen met gedienstige eerbiedigheyt d' ondergetekende, op Spanjen handelende coopluyden, burgers ende inwoonders der stad Amstelredam, hoe dat in den jare 1654 particulierlik, vervolgens van tijt tot tijt Uwer Ed. Ho. Mo. bij de negotianten vele clachten sijn gedaen nopende d' exorbitantien, die in de havenen van Spanjen wierden gepleeght in 't extorqueren ende aenhalen harer coopmanschappen, ende dat onder sinistre pretexten van datter geen testimonien of certificatien van de fabrijcque der goederen bij waren ende, schoon die al met deselve geaccompagneert quamen, soo wiert dan daerin d' eene of andere clausule defectueus verclaert, soodat de factoren aldaer in de havenen, om vexatien ende processen t' eviteren, sig langen tijt als tributarisen van de veedores ende ministers van den Coning hebben moeten dragen, totdat eyndelik Uwer Ed. Ho. Mo. extraordinarie Ambassadeurs van den Coning van

Spanjen hadden vercregen cesseringe van alle de pretense contrabanden ende testimonien ende liberteyt van commercie, rechtsinnelik volgens het tractaet van marine, sulx dat daermede oock alle veedorijen effective gecasseert wierden. Het is nu sulx, dat men in de maent Augusti des verleden jaers 1663 in alle havenen van Spagnien een nieuwe ordre heeft gepubliceert ende aen alle Nederlantse coopluyden genotificeert, dewelke in substantie is vervattende, dat een yder naer den tijt van drie maenden na de voorsz. publicatie weder sal hebben te brengen ende te produceren testimonien of certificatien bij alle specerijen ende Oostindische waren, met uytdruckinge der kamere, van dewelke die in de Vereenigde Provintien sijn gecoft, op peine van confiscatie, ende bovendien mede — dat te noteren staet —, dat yder commissionaris, sich bevindende met eenige Oostindische vruchten ofte waren, deselve souden hebben te vercopen ofte sich daervan 't ontslaen binnen den tijt van de voorsz. drij maenden, of bij faute van dien, dat sij souden incurreren in de peinen daerop te volgen, soodat dese nieuwe ordre geexecuteert werdende, de bovenverhaelde enorme proceduyren verre soude komen te excederen; ende alhoewel door den Heer Uwer Ed. Ho. Mo. resident tot Madrid al van in de maent Julij des voorleden jaers 1663 af, alle serieuse debvoiren ende bedenkelike middelen ende diligentien aengewent sijn, om d'executie van dese nieuwe gegevene ordre te doen revoceren, of ten minsten surcheren, soo is bij den Raet — volgens als de supplianten bericht sijn — weinig dispositie om die te doen suspenderen, maer integendeel belast, dat de veedores naer d'expiratie van de geseyde vier maenden hare lasten sullen hebben uyt te voeren, alle 't welck een extreme disordre ende confusie sal moeten veroorsaken, waerdoor de supplianten factores genoot-

saeckt sullen sijn hare onvercofte Oostindische waren buyten 't Rijck te senden, om alle moeyelijkheden voor te comen, soodat Uwer Ed. Ho. Mo. gelieven
fol. 11. sullen te considereren, hoe nadeeligh ende bederffelijk dese Spaense driften ende practijcquen voor de trafficanten sullen sijn, die naer 't pericul ende den risicq van zee ende vijanden geloopen ende oock selfs de rechten van 't introduceren in Spagnien betaelt te hebben, den grootsten risicq noch subject worden in de havenen ende landen van hunne vrienden ende geallieerden; sijnde 't gene men aldaer voorgeeft om 't werck eenigen schijn te geven, als dat de Portugesen hare Oostindische retouren naer Hollant souden voeren ende deselve alsdan onder schijn als goederen van de Nederlantse Oostindische Compagnie in Spagnien introduceren, welke redenen — soo 't gepermitteert is te seggen — veeleer versieringen ende opgeraepte beuselingen gelijk sijn als dat die eenige de allerminste apparentie souden hebben, ende want volgens het tractaet van marine, tusschen den hooggemelten Coning van Spanjen ende U. Ed. Ho. Mo. gesloten, de ingesetenen deser landen in 't minste niet en sijn gehouden te senden certificatien of testimonien van de fabrijken harer coopmanschappen, dan alleen paspoorten bij 't vervoeren van goederen van contrabande, dewelke claer genoeg geexpresseert worden bij 't seste articul van 't geseyde tractaet van marine; soo keeren de supplianten hun tot Uwe Ed. Ho. Mo., deselve ootmoedelijk versoeckende ende biddende, dat Haer Ed. Ho. Mo. goede geliefte sij, over alle 't boven of voorverhaelde soodanig bij den welgemelten Heer Coning ende desselfs Ambassadeur alhier te doleren, als Uwer Ed. Ho. Mo. volgens derselver wijser ende goede discretie bevinden sullen te behoren, opdat de supplianten eenmael mogen weten, waerna sij hun in hare navigatien ende commercien

voortaen sullen hebben te dragen ende reguleren. 'T welk doende etc.; get. met verscheyde handen: Daniel en Jean Bernard, Wede. en erven Jean Coymans, Jan Deutz, Cornelis Gijsbertsz. van Goor, Everard Schot [1]) enz.

Vervolch van de lijste der schepen, bij de Turxe rovers genomen 't sedert 5 Feb. 1664 tot 24 Junio 1664, staende fol. 3. [2])

	Transport van folio 3 . .	f	1.034.000
23.	't Schip den Luypaert, schipper . . . . [3]), gaende van Yves met sout per Genua, 't schip en ladinge geconfisqueert en al 't volck tot slaven vercocht	"	20.000
24.	Een cleyn fregattjen de Perel, schipper . . . . [3]), op de cust van Zalee geconfisqueert, als boven op . .	"	14.000
25.	't Schip de Orangeboom, schipper . . . . [3]), met Noortse last gaende per Genua, geconfisqueert . . .	"	22.500
26.	't Schip d' Endimion, schipper Jasper Jansz. Beets, met allemattis sout per Ville Franco gaende, in de brant geschoten, de helft van 't volck tot slaven gemaeckt ende de rest met het schip gesoncken . .	"	15.000
27.	't Schip de Trouw, schipper Arent Simonsz., met sout van Yves gaen-		

1) Deze beide laatsten waren leden van het College van Commercie.

2) Deze lijst sluit, wat de data betreft, niet bij de vorige aan, die den 24 December 1663 is gesloten. Dat er evenwel geen schepen worden gemist en er geen lijst van 24 December 1663 tot 5 Februari 1664 is zoek geraakt, bewijzen de doorloopende volgnummers der schepen.

3) Open gelaten.

	de naer Venetien, in de gront geschoten, doch 't volck ontcomen .	*f*	28.000
28.	't Schip St. Catarina, schipper Butterpot, tot Allicanten liggende wollen per Venetien te laden, door die van Algiers genomen, doch 't volck aen lant gesalveert en alsoo 't door de Fransche vervolcht wiert, hebben se 't selve in de brant gesteken, waerdigh . . .	„	60.000
29.	't Schip 't Vergulde Hart, schipper Rudolf Jansz., met graenen van de Pouglio per Canarien gaende . .	„	30.000
		f	1.223.500

Was get. Cornelis Gijsbertsz. van Goor, Isaac Fouquier, Paulus Godins, Hendrick Scholten.

fol. 12. Copie.

Moscovische ambassade.

Consideratien, waeromme de Moscovische negotianten hoognodig oordelen, dat den Ambassadeur van desen Staet aen Sijn Zaarse Majesteyt niet met de ordinaris vloot op Argangel, maer soo haest als mogelik is op Riga, Revel oft Nerva [1]) te water mochte vertrecken.

Eerstelik, omdat den Ambassadeur van Sijn Majesteit van Groot Brittanien tegenwoordig in Mosco is en sonder twijffel van wegen Zijne Zaerse Majesteyt versocht sal worden om mediateur te sijn tusschen de croon Poolen en Sijn Zaerse Majesteit van Moscovien, en bijaldien die vrede alleen door de Engelse mediatie mochte getroffen worden, soo soude hetselve tot

1) Jacob Boreel, die in September 1664 naar Rusland vertrok als buitengewoon gezant van de Staten Generaal, reisde niet over Archangel, maar over Riga.

groote prejuditie strecken van de negotie van dese landen. [1])

Ten anderen, omdat ons uyt Mosco wort geschreven, dat Zijn Zaarse Majesteit niet wel tevreden was, dat de Ambassadeur van desen Staet desen voorleden herfst over Riga, Revel oft Nerva naer Mosco niet was gecomen, en gecomen sijnde, dat nevens den Engelsen Ambassadeur tot mediateur tusschen Poolen ende Moscovien van wegen Sijn Zaerse Majesteit soude versocht sijn, ende dat daerom de Nederlanders, in Mosco residerende, seer ernstiglik met alle posten schrijven en seer verlangen, dat doch den Ambassadeur van desen Staet in dit voorjaer hoe eer hoe liever over Riga, Revel oft Nerva mocht gesonden worden.

Ten derden, bijaldien den Ambassadeur met de ordinaris vloot [2]) eerst op Argangel soude vertrecken, soo konde deselve voor de maent van Januarij a° 1665 in Mosco niet sijn; gelijk de Engelsen Ambassadeur, die met de ordinaris vloot voorleden jaer op Argangel vertrocken is, den 14/24 Januarij deses jaers in Mosco noch niet gearriveert was, daer ter contrary den Ambassadeur van desen Staet in 't begin van de maent May van hier op Riga, Revel oft Nerva vertreckende, in Julij uytterlijk soude konnen in Mosco sijn, en alsoo noch van desen somer beneffens den Engelsen Ambassadeur de vrede tusschen de twee hoog gedachte potentaten helpen bevorderen.

Staet oock te considereren, dat de maent van May

---

1) De hier bedoelde Russisch-Poolsche oorlog, die nauw samenhing met den Noordschen oorlog (1654—1660), duurde van 1654 tot 1667, in welk jaar hij voorloopig eindigde met den wapenstilstand van Andrussow.

2) De ordinaris vloot op Rusland via Archangel zeilde in Mei uit. Fokkens, Beschrijving van Amsterdam, 51.

nootsakelijk dient waergenomen te worden tot het vertreck van den Ambassadeur, oorsake omdat de wegen bij den somertijt moeten gebruyckt worden.

Ten andren, omdat Sijn Zaerse Majesteit licht niet in Mosco, maer in 't velt ofte het leger sal wesen, in welcke gelegentheyt den weg over Riga, Revel ofte Nerva veel corter sal vallen, en soude connen gebeuren, dat Sijn Zaerse Majesteit den Ambassadeur van Novogorod bij hem liet komen, sonder Mosco aen te doen.

Te meer omdatter nu tijding is, dat de Moscoviters een grooten nederlaghe van de Polen gecregen hebben [1]), in welcke gevalle de corte expeditie
fol. 13. van de ambassade tot de mediatie sal noodig wesen, als sijnde dien nederlaghe voorderig tot een onderling accoort, ende dowijle doch den Ambassadeur een schip tot sijn transport sal moeten hebben, soo wel op Argangel als op Riga, Revel ofte Nerva, soo kan het desen Staet in de oncosten niet differeren.

1) Van een grooten slag vind ik in dezen tijd geen bericht. Waarschijnlijk heeft het gerucht overdreven.

VERHAAL EENER SAMENKOMST VAN HERTOG ARNOLD VAN GELRE MET ZIJN ZOON ADOLF TEN TIJDE VAN HET BELEG VAN VENLO IN 1459.

MEDEGEDEELD DOOR

DR. J. S. VAN VEEN.

De gespannen verhouding tusschen hertog Arnold en zijne onderdanen, die reeds tal van jaren bestaan had, had omstreeks het jaar 1456 haar toppunt bereikt.

Tot die spanning hadden aanleiding gegeven de gedurige oorlogen door den hertog gevoerd, waardoor de steden zich in haar welvaart bedreigd zagen, en de omstandigheid, dat de hertog zich niet hield aan de door hem bij zijne huldiging bezworen voorwaarden. Aan pogingen om eene betere verstandhouding in het leven te roepen had het niet ontbroken, maar deze hadden op den duur tot geen resultaat geleid.

Het jaar 1456 kan als een keerpunt worden beschouwd: van toen af dateert namelijk de inmenging van hertog Philips van Bourgondie in de Geldersche aangelegenheden.

Door den dood van Rudolf van Diepholt was de Utrechtsche bisschopszetel vacant geworden en de hertog van Bourgondie was er in geslaagd ondanks

de tegenwerking van hertog Arnold zijn natuurlijken zoon David tot bisschop te doen uitroepen.

Had deze tegenwerking bij den Bourgondier reeds kwaad bloed gezet, niet beter werd het, toen Arnold zich tijdens den oorlog van Philips tegen het Oversticht, dat weigerde David als bisschop te erkennen, hoogst dubbelzinnig gedroeg. Om hem te straffen richtte Philips brieven aan de Geldersche hoofdsteden, waarin hij hun raadde Arnold af te zetten, welke raad bij Nijmegen in goede aarde viel.

In 1457 schreef hij opnieuw en bood den hoofdsteden tevens zijne hulp aan, welk aanbod hij in 1458 herhaalde, er tevens bijvoegende, dat het zijn wensch was, dat Adolf regent of ruwaard zou worden.

Het gevolg van dit schrijven was eene scheuring onder de Geldersche hoofdsteden: Nijmegen wenschte aan het verlangen van den hertog van Bourgondie gehoor te geven, terwijl de drie overige, bevreesd voor vreemde inmenging, schoon evenzeer ontevreden over het regeeringsbeleid van Arnold, toch diens partij kozen.

In 1459 trachtte Nijmegen Roermond over te halen de zijde van den hertog te verlaten. Hierin niet slagende stookte het Venlo tegen de hoofdstad op en bewoog Adolf Venlo te bezetten en van daar uit vijandelijkheden tegen Roermond te plegen, waardoor deze nu openlijk tegen zijn vader partij koos.

De hertog verzamelde met behulp van de kwartieren van Arnhem en Zutphen een leger en trok daarmede tegen Venlo op. Adolf, geen kans ziende zich binnen de stad te handhaven, riep de bemiddeling van zijn oom, Willem van Egmond, in om eene verzoening tusschen zijn vader en hem tot stand te brengen. Deze had op 13 October 1459 plaats en is bekend onder den naam van het Batenburgsche verdrag. (Zie Nijhoff, Gedenkw. Dl. IV. Oork. n° 344).

Gedurende dit beleg van Venlo had de bijeenkomst plaats, waarvan het hieronder afgedrukte handschrift eene beschrijving geeft.

Dit handschrift is gevonden onder de losse stukken van de leenkamer van Gelderland; hoe het daar gekomen is, is niet bekend. Uit de taal, het papier en het schrift blijkt duidelijk, dat het uit denzelfden tijd is als de daarin verhaalde gebeurtenis, terwijl de vorm, waarin het verhaal gegoten is, het waarschijnlijk maakt, dat het afkomstig is van een der bij de ontmoeting tegenwoordig geweest zijnde personen en wel van Derick van der Horst, den metgezel van hertog Arnold.

Het is geschreven op een vel papier in folio en beslaat daarvan nagenoeg drie bladzijden. Als watermerk heeft het een Gothische *p* (geen hoofdletter).

J. S. v. V.

1459 AUGUSTUS 24.

Item tis te weten, dat overmits den procurator van Ruremunde Carthusors orden [1]), die tot Venlo gheweest was, omme aldair sijns cloesters guederen to verdingen, myt mijnen joncker selven tegenwoirdich is komen volna over drie weken voir desen daghen, ind denselven mijnen joncker gestraefft heeft omme dese sijn tegenwoirdige wercken, dat die [2])

---

1) Deze procurator handelde waarschijnlijk op last van den bekenden Dionysius den Karthuizer (1392-1471), die vermoedelijk in den tijd, waarin deze gebeurtenissen vallen, prior van het Karthuizerklooster te Roermond was. Reeds vroeger in het jaar toch waren door D. pogingen in het werk gesteld om eene verzoening tusschen den hertog en zijn zoon tot stand te brengen. (Zie zijn brief aan beiden bij Knippenbergh, Hist. eccles. duc. Geldriae, p. 123, die hem ontleend heeft aan Dorlandus, Chron. Carthusiense.)

2) Er heeft eerst *hij* gestaan.

ongotlich ende oneerlich weren, soe lange, dat hij mijnen heren anbracht heeft, dat mijn joncker heymelick bij mijnen heren te gemuete komen wold, want he in drien jaren mijnen heren niet gesien en heeft, omme te besien, off hij [1]) sich ondereyn gescheyden kunnen. Des hefft sich mijn heer twee reysen ontlacht [2]), ind alst mijnen heren dat darde maell ankomen is, so hefft mijn heer consent dairtoe gegeven, so verre mijn joncker die oversten van den gevangenen van Ruremunde yrst dach geve, dat mijn joncker gedain hefft.

Ende a[lsoe he]eft sich mijn heer tot dese vergaderynge bij rade des heren van Gemen ende meer sijnre [ree]de ergeven, dat mijn heer seir noede gedaen hedde, dan mijn heer van Gemen mit [meer] sijnen reeden dairtoe drongen, allet in goeder meyningen ende op haep, dat dairuyt voirder g[uets] s[ol]de komen ende tbloet als vader ende kint wercken solde. Ind mijn heer ende joncker sijn aldus elck mit 12 perden bijeen komen op eyn vierdell weechs bij Stralen, op Sente Bartholomeusdach, ende mallickanderen geleyde gegeven, welke geleyde van mijns heren sijden bezegelt hedden heer Henric, heer tot Ghemen, ende Gerart van Bernsvelt, ind van mijns jonckeren [3]) sijden heer Thijs van Eyll ende Henric van Bylant. Ind als sij dair op eyn halff steynwerps wege bijeyn sijn komen rijden, so is mijn heer stille bliven halden ende bedecks hoefftz tusschen mijnen heren van Gemen ende mijnen joncker van

---

1) Dit moet waarschijnlijk *sij* zijn, ofschoon een dergelijke constructie ook wordt aangetroffen op blz. 187. r. 3 v. o.

2) = uitgesteld.

3) In den tekst is achter *jonckeren* het woord wegen doorgeslagen.

Egmont, ind mijn heer had voirt bij hem Derick van der Horst, amptman, Gerart van Bernssvelt ende Sander van Egeren als reede, want heer Johan van Arendaill kranck worden was, die dair anders mede bij geweest solde hebben. Ind mijn joncker was bloethoeffs mit eyn willigenkrenssken dairop, ind had bij hem heer Thijs van Eyll, Henric van Bylant ind Derick van der Horst[1]) als reede, ind is so tot sinen vader komen rijden, dair hij hielt in mathen vorsseyt, ind heeft hem die hand gebaden, die hem mijn heer doe gaff, ind mijn joncker gaff oick mijns heren reeden alle die hant, dan mijn heer neeghden die anderen vorsseyt eyns toe mitten hoefft sonder voirder waerde off hantgiefft.

Soe heeft mijn joncker gesacht: „Heer, tainsicht steet u overmaten zuyr ende verdweerss: wilt u wat vrolyken end laetet ons op eynen lochten syn stellen, off wij ons ondereyn gescheyden konnen". Dairop zwege mijn heer; ind doe sijn sij beyde affgestaen bijeyn, ind doe heeft mijn joncker noch eyns gesproken als vorsseyt is, ind mitten woird is Derick van der Horst dairbij comen gaen. Doe heeft mijn heer gesacht: „Adolph, woe koomdy hijrtoe, dat gij u tot deser dwalingen brengen hebt laten ende verderft mij ende mijn land ende u selven mede, want wij niet dan een land en hebben, ende wanneer dat verdorven is, so mogen wij onssen naberen knapen werden, dair wij nu heren sijn". Dairop heeft mijn joncker geantword, hem hed die noot dairtoe gedrongen, want hij sach hem selven ind alle sijne

---

1) Opmerkelijk is, dat Arnold en zijn zoon beiden een Derick van der Horst bij zich hadden. Eerstgenoemde was ambtman van het land van Kessel, de andere, de tweede Derick van der Horst, ridder, komt o. a. in een oorkonde van 1472 voor als drost van de Veluwe.

vrůnde, die voir hem geloeft hadden, verdorven ind mit schanden uyt den lande te rijden, ind hem weer liever, dat tlant tsamen verdorve, dan hij sine vrunde in sulker last gelaten hedde, want hem die stede hijruyt gescreven ind ontbaden hedden, ind hem dat niet gehalden en hedden. Dairop sacht mijn heer, des missaecten [1]) die drie stede geheellich, ind hedde oire onscolt seer steerck vo[ir] mijnen heren ende oick in sijns selffs tegenwoirdicheyt zeer apenbairlijk gedaen, ind mijn heer s[acht] m[ijn]en joncker, weer dat soe geschiet, so riede hem mijn heer, dat hij die scryfte toenden ende apenbairden,... [da]ir en heeft mijn joncker mijnen heren niet op geantwoird, dan: dairbij leeght, ind hedde mijn [heer] hem eyns willen geven Monfoirt, so en weert allet geen noot geweest. Dairop antwoirde hem mijn heer, dat hij hem, eer hij uyt Brabant quam, meer dan die weerde van Monfoirt tijnfolt weerde weere hedde ontbieden bij den alden heren van Gemen ende Gerart Greve [2]), dat mijn heer van Egmont ter tijt mede wost. Hijrop wost mijn joncker wenich antwoirden, dan hij sacht: die drij, als Egmont, Gemen ind Greve, weren drij rekelicke [3]) lude. Dairop antwoirde mijn heer: (fol. 2) men en sold die twee mogelick to der weerden Gerart Greven niet rekenen. Dairop en gaff mijn joncker egheen antwoird. Ind hijrbij [4]) was Derick van der Horst alleyn.

---

1) = ontkenden.

2) Pontanus p. 506: Habuerat is (scil. Cliviae dux) quaestorem Gerhardum Gravium, a quo variis se modis fraudatum ac ludificatum querebatur. Qui cum fuga sibi consuluisset,...... dux Johannes....... bona eius fisco adiudicari curavit. Hunc Gerhardum dux Arnaldus, ut sibi obsequio obnoxium inque suis districtibus natum, defendendum suscepit.

3) rekelicke = gierige (Kilian. rekel: homo avarus).

4) Tusschen *hijr* en *bij* stond eerst *was*, dat later is doorgeslagen.

Hijrna sweech mijn heer echter eyn corte stont, ende mijn joncker wort sprekende van der mangelingen ende nederlagen der van Ruremunde, want hi genûcht dairin te spreken hadde, ind wart mijnen heren doe seggende, woe mijn heer over hem an mijnen heren van Egmont gescreven hadde, dat mijn joncker gevangen weer ende geen gevenckniss en hielt ende meynedich wurde. Dairop antwoirde hem mijn heer: wie sulke woirde over hem sacht, die locht, dan et weer mijnen heren uyt den synne, want hij sijnen brûeder dairaff van tween eyn gescreven hadde, dat were dat yrste eyn gerucht, dat he gevangen were ind men hedde sijn peerd ende zadell, wat dairaff werden solde en wiste men noch niet, off eyn manyer, dat men niet en wiste weer, tot Ruremunde meer gewonnen dan v[er]loren weer na den lijteyken, dat men dair hed. Oick bekent mijn heer, dat hij gescreven ende [geseyt] hadde: w[eer m]ijn joncker gevangen ende en hielt dan niet, so wolde mijn heer, dat hij do[et weer], ende dat weer oick noch sijn syn ende meyninge. Hijrop sacht mijn joncker voell langes on[dersch]eydes, woe he geslagen ende van den perde komen weer ongevangen. Dairop hem Derick van der Horst antwoirde: weer Arnt van Meersen noch levendich bleven, he solde licht gerucht dairvan gehoirt hebben. Ind hijrop antwoirden mijn joncker mennigerhande reden tegen. Doe vraechde hem mijn heer, off hem die van Ruremunde yet voirder gescreven off gemaent en hedden. Doe sacht he: neen. Ind dairmede was die reden aff.

Daerna vraechden mijn joncker mijnen heren, wat hij hem geven wolde ind dat he sich verenichden ondereyn; dan solden hem beyden die steden geven moiten, wat sij beyde eysschen dorsten. Doe vraech-

den hon mijn heer, woe hij dat krijgen wold. Doe antwoirden hem mijn joncker: men solde sij myt onsser beyder ruteren dairtoe wall brengen, wat men hon voir die doere schreve, dat sij dat doin solden; hed hi die sloete inne des landz, die mijn heer inhed, sij en solden hem nyet voir dorren leggen, dat sij nu mijnen heren doen; ind sacht mede, die van Nymmegen weren allewege bereyt geweest gelt to geven. Mijn joncker sacht mede, dattet mijn heer doch niet zwaer en maeckten, ind bat, dat hij sich niet erren en wolde, want men secht, soe wie mijnen heren enen vynger boede, so wolde hij eyn hantbreyt hebben. Dairop sacht mijn heer, die woirde wist he wall, wie die te seggen plege. Doe antwoirde hem mijn heer, dat geschiet [1]) tusschen hoen lege an vier punten; ten yrsten moest he Ruremunde ende Goch oere doeken [2]), die hie hon buten vede genomen hedde, wedergeven ind die gevangen quytschelden buten oeren schade. Dairop mijn joncker, eer mijn heer uytgeseggen konde, antwoirde, dat he een somme van gelde voir sijn gewynne wold hebben; oick decht he Venloe to behalden, want he dat gewonnen hed, ind hi den oick so voell toegesacht hedd ind sij hem wederomme etc. Doe sacht Dirck vorsseyt, he hedde Venloe so goet te wynnen gehadt. Doe sacht mijn heer tot mijnen joncker: „Prijst den van Venloe

1) Het woord *geschiet* past slecht in dezen samenhang. Ik vermoed, dat er moet staan *geschilt* (= gescelt d. i. oneenigheid, verschil).

2) Een der bepalingen van het Batenburgsche verdrag luidt als volgt: „Ind oick sall mijn lieve neve ind onse gnedige lieve joncker den van Ruremunde ind den van Goch dat *gewant* ind id selve tot Lobede mit manieren van rechten upgehalden ind noch dairaff in sijn behalt ind bijeyn unvertaghen is wieder gheven, sunder eynche vermynronge dairinne voirder to doen." (Zie Nijhoff Dl. IV, oork. no. 344).

hoer wercken niet; gij sijts noch onverzekert bij u te doin, gelijk sij bi mi gedaen hebben; sij hebben den staff noch in der hant, dair sij mede van mij gesprongen sijn: sij mogen noch wederomme spryngen". Doe meynde mijn joncker, hi weer des wall zeker, dat sij des niet doen en solden, dan sij wolden neesten Dinxdaghen uytgejaecht hebben oere koeyen na, en hedde hijt niet gekeert. End als mijn heer dese twee reden ende meyningen mijns jonckern van den gewyn ende van Venloe hoerden, doe sacht mijn heer: he weer hoeftheer der van Ruremunde ende decht dat te betalen. Doe sacht Dirck, die van Ruremunde die solden s[ich] des schaden an mijnen heren wall besorgen, dat sijs in die lengde genen schaden hebben solden ind [dat m]ijn joncker in die lengde allet betalen solde. Doe sacht mijn heer, die van Ruremunde [solden] oirs schaden wall becomen. Doe antwoirde mijn joncker: „Ja, sij meynen an die Ludickeren [te] gaen," dat en weer niet dan dreygynge, want sij oere comenscap nederwartz doen mosten, dat solden sij wall besorgen; oick woghe hij die Ludicker wat licht, want sij eynen toeghe trecken ind dan gedaen hebben, sij en muchten int velt niet duren. Dairop sacht mijn heer, dat hij sich op Venlo te beraden decht, ind riep den (fol. 3) heren van Ghemen mit s....... ende sachte den vorsseyde alle dese woirde und dat he Venlo niet avergeven en wolde, sola[nge h]e enen gulden mede te orligen [1]) hed, gelijk hij sinen broeder laetst to Ruremunde bij der stad aldair geantword hadde. Hijrop hebben mijn heren reeden bij mijns jonckeren drye vrunden gegaen ind denselven dit onder voell onderwijss ende reden gesacht, ind onderdes sijn mijn heer ende joncker selven te woirden geweest in bij-

1) = oorlog voeren. Zie Kilian. i. v. oorloghe.

wesen mijns jonckeren van Egmont, also dat mijn jончker van Egmont sacht, eer hij sullicks sinen vader dede, hij wolde liever uten lande trecken, dat men van hem niet en sold vernemen. Doe antwoirde mijn joncker, sijn vader hed hoen sijn gued anders verwaert. Dairop en sacht mijn heer niet dan tguet weer sijn, ind daertoe en hed mijn joncker geen recht mijns heren leven lanck. Doe sacht mijn joncker, hij eychden oick wat. Doe sacht mijn heer, hij hed hem gerne wat gegeven, dan van Venloe en mucht hi niet laten. Doe sacht mijn heer, so most dair meer affkomen. Doe antwoirde mijn [jonck]er, hij en maeckten geen sonde voir Gade van deser saken ende blootstortinge off ander[s. Doe s]acht mijn heer, dat bewesen sijn wercken oick wall, doch die hijr op eertrijke wille mucht......, mucht des nalevens oick wat getroest sijn. Doe sacht mijn joncker: „tsall hier baven haest gedaen sijn, so acht ick, dat wij tsamen nedertrecken omme dat claer te maken". Doe sacht mijn heer, dat weer een scherpe meyninge voir hoen ende voir sijn land. Doe sacht mijn joncker: „mijn heer steeck sich in dit werck onnoetz". Doe antwoirde mijn heer, hij decht bij sinen lande te bliven ende dat te bescudden so lange he konde, ind in desen woirden quamen mijns heren reede, seggende mijnen heeren, dat sij anders geen maet mit Venlo vynden en konden, ende sloeten mit mijnen heren hijrop ewech te rijden, alst geschiet. Ind mijn heer ende joncker quamen wederomme bijeen, dewijle die anderen ondereyn spraken van alreleye etc. Ind hijr was doe bij mijn joncker van Egmont ende Derick van der Horst, also dat mijn heer tot mijnen joncker sacht, hij en decht van Venloe niet te laten, dan wanneer he doen wolde ende dit lant hijr baven soe sch..erden, so wolde he dlant tsamen overgeven;

dan mijn heer sacht, wolde he hem doin als eyn soin, h[e wo]lde hem wederomme als eyn vader doin, dan wolde he des niet doin, so wolde hij hem stede ende sloete affhendich maken so lange der eyn weer. Dairop mijn joncker antwoirden, nyemant en solde der annemen dorren, hij en wolde hem die guede dairtoe gehoerende woesten, ind meynden, ten solde nyemant dorren doen off annemen, ind hij noemden Gemen ende anderen. Doe sacht mijn heer, dat hi sich dairop niet en verliet: men vonde lude, die dat wal so licht solden wegen te behalden, als hijt hon sold nemen konnen.

Item dairna sacht mijn joncker, allet in bijwesen mijns jonckern van Egmont ende Dericks voirscreven: „Mijn ruteren moeten rijden ende mijns heren ruteren die willen rijden, ende so sullen die pansseren haest opeen werden geworpen". Doe sacht mijn heer, dat weer nutter, dattet dairmede nedergelacht weer, dan dese arme onsculdige in den lande voirder verderft wurden. Doe sacht mijn joncker: „Heer, wat soldy tot enen dinge seggen, dat gij 12 mannen ende ick 12 mannen nemen, ende wient dan gelucten ende God geve, dattet dairmede geeyndt wurde". Dairop antwoirde mijn heer: „Soene, dat hoer yk zeer noede, dat gij begeert mit mij enen kamp te vechten omme mij doot to slaen off ych u, want mij dat zwaer ende ongevuchlijk to doin sold wesen". Ind hiermede sijn mijn heer ende joncker sonder eynde off ennige voirder kallinge omme sich to scheyden ongeeyndt vaneen gereden, want des mogelich voirder geen noot en was, ommedat mijn joncker Venlo te behalden dacht ende gelt voir die gevangen hebben wolde.

MEMORIE VAN NANNING KEYSER BETREFFENDE DE GEBEURTENISSEN VAN HET JAAR 1650,

MEDEGEDEELD DOOR

DR. G. W. KERNKAMP.

Eenigen tijd geleden moest ik op het Amsterdamsche gemeentearchief de correspondentie raadplegen van wijlen den archivaris Dr. P. Scheltema. Bij het doorbladeren viel mijn oog op een schrijven van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam aan Mr. J. W. Tydeman, advocaat aldaar, d.d. 3 October 1874 [1]), waarin zij hunnen dank betuigen voor eenige door hem aan het archief ten geschenke gezonden stukken, o. a. voor een manuscript, getiteld: Verhaal van Nanningh Kaiser betreffende het wedervaren der zes leden van de Staten van Holland, die den 30sten Julij 1650 in hechtenis genomen en naar Loevestein gevoerd zijn. Daar ik mij niet herinnerde dit manuscript ergens vermeld te hebben gevonden en de titel een niet onbelangrijken inhoud beloofde, verzocht ik er inzage van. Het bleek toen dat het stuk niet meer op het

---

1) Resol. en missiven betreffende het gemeentearchief, N° 9708.

Amsterdamsche archief berustte; wijlen Mr. de Roever had het in 1890 doen overbrengen naar het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, waar hij meende dat het beter geplaatst was. In het Verslag van den Algemeenen Rijksarchivaris over het jaar 1890 wordt het dan ook vermeld onder N° 25e van de aanwinsten, maar schijnt toen niemands aandacht te hebben getrokken. Zoodra ik kennis had genomen van den inhoud, besloot ik het te publiceeren.

De memorie van Nanning Keyser [1]) bestaat uit twee gedeelten. In het eerste beschrijft hij zijne gevangenneming in het jaar 1650, zijn aanvankelijk verblijf op een kamer in het Binnenhof, het overbrengen van de zes heeren naar Loevestein, de pogingen, die in het werk werden gesteld voor zijn ontslag, zijn bezoek aan den Prins, zoodra hij weder op vrije voeten was, en zijne benoeming tot fiscaal van het Admiraliteitscollege van het Noorderkwartier. Het tweede bevat zijne verdediging tegen het, op last van Zijne Hoogheid, door den griffier Musch opgestelde geschrift: Redenen en motiven, die Zijn Hoogheid den Prins van Oranje hebben bewogen bij de hand te nemen, zoo ten regarde van de gearresteerde heeren als van 't geen aangevangen is voor en omtrent de stad Amsterdam [2]), alsmede tegen enkele beschuldigingen, voorkomende in het pamflet: Oogensalve voor de blinde Hollanders [3]).

De aanleiding tot het opstellen van het geschrift

---

1) Ik volg de meest gebruikelijke spelling van dezen naam. In de memorie zelve leest men steeds Nanningh Kaiser, en ook zijne brieven aan de Witt zijn aldus geteekend. (Brieven de Witt V p. 346—383.)

2) Tiele N° 3893; ook elders gedrukt, bv. bij Aitzema, Herstelde Leeuw (1652) p. 448—451.

3) Tiele N° 3792.

was de volgende. Zooals bekend is, werden in Augustus 1650 de Redenen en motiven zoowel in de Staten van Holland als in de Staten-Generaal ongelezen ter zijde gelegd. Toen in het volgende jaar de raadpensionaris Cats ernst begon te maken met zijn reeds herhaaldelijk aangekondigd voornemen om af te treden, leverde hij verschillende onder hem berustende papieren en secreete resolutiën over, o. a. ook de Redenen ende motiven [1]. De Staten van Holland besloten het geschrift te lezen, vervolgens het te weerleggen; de vroedschappen werden uitgenoodigd zich schriftelijk te verklaren, of hare gedeputeerden bij de beraadslagingen over de afdanking volgens den last hunner principalen hadden gehandeld. Naar aanleiding daarvan verdedigde Nanning Keyser zich den 27sten Juni 1651 in de vroedschap van Hoorn tegen de beschuldigingen, die de Prins in zijn geschrift tegen de zes gearresteerde heeren had ingebracht. De vergadering keurde zijn gedrag goed en besloot hem een acte van justificatie uit te reiken. [2] Een week na zijne mondelinge verdediging in de vroedschap stelde Keyser zijne verantwoording op het papier, „tot informatie van zyne nacomelingen", en liet er een „waerachtich verhael van 't gunt hem anno 1650 was bejegent" aan voorafgaan.

Zoo ontstond de memorie, die thans door mij wordt uitgegeven naar een afschrift van het origineel. Aan het slot daarvan vindt men een verklaring van Otto Hinloopen, d.d. 16 Juli 1662, waarbij deze — destijds schepen te Hoorn [3] — verzekert, dat het

---

1) Aitzema, Herstelde Leeuw p. 447 sqq.

2) Vroedsch. Resol. Hoorn 27 Juni, 10 en 12 Juli 1651: zie hierna, de bijlage. De acte van justificatie vindt men bij Aitzema, Herst. Leeuw p. 479—482.

3) Velius, Chronijk van Hoorn, 4de druk, p. 43 van de regeeringslijst.

afschrift overeenkomt met het origineel. Over de geschiedenis van dit afschrift kan ik zoo goed als niets mededeelen. In het Geschied- en Letterkundig Mengelwerk van Mr. Jacobus Scheltema, vijfde deel, tweede stuk, p. 108, wordt verhaald dat de staatsraad Mr. Jan Hinloopen in 1808 uit de nalatenschap van zijn neef Mr. Jacob Groes, voorheen lid der regeering van Hoorn, een zeer aanzienlijke verzameling van staatsstukken verwachtte, o. a. een brief van Nanning Keyser aan Johan de Witt, waarin hij den laatste aanspoort het hem aangeboden ambt van raadpensionaris te aanvaarden, en eindigt met de bekende woorden: „maar wanneer gij het ambt aanneemt, dat moet gij het U als onverschillig voorstellen, of gij geheel of aan stukken in de doodkist komt." Daar Mr. Jacob Groes aan de familie Hinloopen verwant was, bestaat de mogelijkheid dat tot deze collectie ook het door Otto Hinloopen gecollationneerde afschrift van Keyser's memorie behoorde. Mr. J. W. Tydeman heeft het waarschijnlijk gekregen uit de nalatenschap van zijn vader prof. H. W. Tydeman, die er echter in zijne uitgave van Bilderdijk's Geschiedenis des Vaderlands nog geen gewag van maakt.

Bij de uitgave heb ik mij bepaald tot het plaatsen van eenige aanteekeningen bij den tekst; ik behoud mij voor, elders op de beteekenis van Keyser's mededeelingen terug te komen. Achter de memorie heb ik als bijlage laten volgen een aantal extracten uit het resolutieboek der vroedschap van Hoorn. Voor het meerendeel zijn het resolutiën, waarnaar Keyser zelf in zijn geschrift verwijst; de overige heb ik er aan toegevoegd, omdat zij met de andere tezamen ons de gedragslijn voor oogen brengen, door burgemeesteren en raden van Hoorn ten opzichte der gebeurtenissen van het jaar 1650 gevolgd.

Nog even moet ik den lezer van de lectuur terug-houden. Nanning Keyser was niet de eenige der zes gevangen regenten, die een schriftelijk relaas van zijne wederwaardigheden heeft opgesteld. In het tweede deel van zijn Staatkundig Nederland, p. 616 van de Verbeteringen en Bijvoegsels, deelt Mr. Jacobus Scheltema mede, dat hij in de gelegenheid is geweest vele eigenhandige aanteekeningen te zien van den Haarlemmer pensionaris Albert Ruyl, die in 1650 mede naar Loevestein is gevoerd. In deze aanteekeningen vond Scheltema „zeer vele kleine bijzonderheden omtrent het gevangennemen van (Ruyl), en het vervoer naar, verblijf op en ontslag van Loevestein", ook een uitvoerig verhaal van het onderhoud, dat Ruyl, na zijne invrijheidstelling, op 24 Augustus met den Prins had. „In deze bijeenkomst sprak hij eene veel zachtere taal, dan men zoude verwacht hebben, en zocht zich breedvoerig in des Prinsen oogen te verontschuldigen."

Ik heb mij eenige moeite gegeven om uit te vorschen of deze aanteekeningen — waarvan, zooverre mij bekend is, niemand na Scheltema gewag heeft gemaakt — nog aanwezig zijn. Vooral het „uitvoerig verhaal" van Ruyl's gesprek met den Prins zou van belang kunnen zijn. Tot dusverre bleven mijne pogingen echter zonder gevolg. In het archief van Haarlem berusten geene aanteekeningen van Ruyl, en ook elders heb ik tevergeefs navraag gedaan. Daar Scheltema niet mededeelt, waar hij de bedoelde papieren heeft gezien of van wien hij ze ter inzage heeft gekregen, en het mij onbekend is of er thans nog nakomelingen van den pensionaris Ruyl leven, weet ik niet tot wien mij verder te wenden. Ik heb daarom ook hier de zaak ter sprake gebracht, om hen, die mij een spoor zouden kunnen aanwijzen, daartoe uit te noodigen.

G. W. K.

WAERACHTICH VERHAEL VAN 'T GUNT MY, NANNINGH KAISER, IS BEJEGENT ANNO 1650, MET DE REDENEN VAN MYNE JUSTIFICATIE, OP PAPIER GESTELT DEN 4en ENDE VOLGENDE DAGEN VAN JULIJ 1651, NAERDAT ICK SWEECKS TEVOREN MIJN MONDELINGE HADDE VERANTWOORT IN DE VERGADERINGE VAN DE HEEREN BURGERMEESTEREN ENDE VROETSCHAPPEN DER STEDE HOORN, TEGENS DE REDENEN VAN SIJN HOOGHEIT PRINS WILHELM, ONTSTERFFELYKER MEMORIE, RAKENDE 'T ARREST VAN DE SES HEEREN — DAERVAN ICK EEN WAS — ENDE 'T GEPASSEERDE ONTRENT AMSTERDAM IN JULIO ENDE AUGUSTO 1650.

Sooals mijn swager Pieter Crap [1]) zaliger mijn op sijn dootbedde, den 5en Julij 1650, had versocht mijn pensionarischap te quiteren ende na sijn sedentair fiscaelsampt te staen, tot beter directie van sijns huysvrouwen ende onse respective vaste goederen, ontrent Hoorn leggende, heb ick, met advijs van de vrunden, die resolutie genomen ende goetgevonden, na myne wedercomste in den Hage [2]), deselve, volgens de gewoonte in de Hoven ende de goede genegentheyt van Sijn Hooghgemelte Hoogheit, my altijt seer familiaerlijk bewesen, aen Sijn Hoogheit bekent te maken, die mijn daerop antwoorde: „soo sullen wy u hier missen". Ick heb voort de volgende dagen mijn persoon, by occasie, aen de leden van

1) In 1648 werd mr. Pieter Crap lid van de vroedschap, in 1649 burgemeester van Hoorn. Zie de regeeringslijst bij Velius, Chronijk van Hoorn, p. 41, 67 en 91.

2) Keyser woonde, als pensionaris van Hoorn, de zitting der Staten van Holland bij, die den 23sten Juni 1650 was begonnen en den 20sten Augustus d. a. v. eindigde. Wegens het overlijden van zijn zwager was hij tijdelijk afwezig geweest.

Haer Hoogmogende vergaderinge gerecommandeert ende van allen sodanige bejegeninge ontfangen, dat ick, de nominatie becomende, aen de electie niet had te twijffelen [1]); doch, den 29[en] Julij 1650, met de nominatie van my ende Mr. Herman de Groot [2]) in 's Gravenhage comende, seyde Aertsbergen my: „'t gebeurt wel, dat de jonghste munnick de reep trock [3])"; Renswoude stond mijn niet ter antwoort, latende seggen gasten te hebben; Osinga seyd, ick was te geswind om fiscael te sijn; Moulart [4]) bejegende mijn heel coel; soodat ick resolveerde de sake tot Maendach, sullende sijn den eersten Augusty, op te houden, ende ondertusschen Sijn Hoogheit te

1) De fiscaal werd door de Staten-Generaal benoemd, op voordracht van het betrokken Admiraliteitscollege.

2) Mr. Herman de Groot was — volgens de regeeringslijst, achter in Velius, Chronijk van Hoorn — in 1650 nog geen lid van de regeering. In 1652 werd hij schepen, in 1658 lid van de vroedschap, in 1659 burgemeester.

3) Dit spreekwoord was mij onbekend. Uit het verband zou men opmaken, dat het beteekent: „het gebeurt wel meer, dat de jongste het lot trekt", zoodat de heer van Aartsbergen met deze woorden Keyser er dan op wil voorbereiden, dat niet hij, maar de jongste van het tweetal, mr. Herman de Groot, tot fiscaal zou worden benoemd. Dr. J. W. Muller, te Leiden, bij wien ik om inlichting vroeg, deelde mij mede, dat ook hij het spreekwoord niet kende. Hij giste, dat het aldus verklaard moet worden: het gebeurt wel meer, dat de jongste monnik den klokkereep — het klokketouw — trekt, d. i. een gemakkelijk baantje krijgt, dat eigenlijk aan den oudere toekomt. Ook Dr. Stoett, te Amsterdam, meende dat reep in deze uitdrukking klokketouw beteekent; overigens wilde hij het spreekwoord aldus opvatten: het gebeurt wel meer, dat de jongste monnik het beste baantje krijgt, nl. dat van koster, welk ambt in de middeleeuwen vrij aanzienlijk was en ook door de lagere geestelijkheid werd waargenomen. (Zie Verdam, M. Ndl. Wdb. deel III kol. 1979.)

4) Van de genoemde heeren vertegenwoordigde Aartsbergen Gelderland ter Generaliteit, Renswoude Utrecht, Osinga Friesland en Mulert Overijsel.

versoecken, dat hy die syne creaturen tmijnder intentie wilde disponeren. Ende scheen mijn seer wel te passe te comen, dat Sijn Hoogheit mijn den 30en Julij, smorgens ten acht uren, sijnde Saterdach, ontbood met den heer Stellinghwerff [1]), dewelcke mijn in 't opgaen van de trappen van 't Hoff vraeghde, waerom ick meende wy wierden ontboden, ende van mijn tot antwoort creegh, dat ick meende Sijn Hoogheit eenige naerder voorslagen hadde van accommodatie op 't questieuse poinct van de menagie, die hy wilde dat wy in den onse souden smakelijck maken; met welcke gedachten boven gaende, sach ick een helbardier ons besien, beoosten den opganckstrap, die ick meen, dat in de gewesene antichambre van Sijn Hoogheit, ten tyde van de rou van sijn heer vader, heeft gerefereert, dat wy boven waren. In de antichambre waren ses a seven militaire, leggende in de vensters na 't Buitenhoff, die ons niet toe en spraken. De camerwaerder — naer een weynich wachtens — bood ons aen, dat wy mochten binnen comen; in d'andere camer was niemant, soo leyd hy ons in Sijn Hoogheits slaepcamer. Daer vonden wy Meteren, luytenant colonel van 't regiment der guardes [2]), ende Pens, luytenant van de compagnie guarde te voet; ende seyd Meteren ons aen, dat sy ordre hadden van Sijn Hoogheit ons aldaer te arresteren, op authoriteyt van de heeren Staten Generael. Ick vraeghde alleenlijck off men Sijn Hoogheit niet soude mogen spreken; hy seyde: „voor dese tijt niet" [3]).

---

1) Pensionaris van Medemblik.

2) Adriaan van Cuyk van Meteren, commandant van Woudrichem en Loevestein. Zie over hem: Kronijk Hist. Gen. 1852 p. 430 en 431.

3) In twee pamfletten van het jaar 1650, „Het recht der souverainiteyt van Hollandt" (Tiele N° 3694) en „Den ommeganck van Amsterdam" (Tiele N° 3722) wordt verzekerd dat de Prins op

Den heer Stellinghwerff, sijn hooft schuddende, seyde met een couragie: „dese proceduren sullen in Hollant niet wel gaen", ende meer willende seggen, seyde Meteren: „mijn Heeren, wilt gy opgaen? off wy sullen andere ordre moeten stellen"; want onder die weynich gepasseerde woorden waren ses jonge soldaten van de guarde in de camer, om onse ooren. Ick ginck voor, Stellinghwerff na, de trappen op, die sy ons geleyden, ende wierd ick in een cleen camertgen, Stellinghwerff, naest my, in een lange camer, tegens 't Binnenhoff, gebracht, elck met dry van die ses soldaten by sich, ende de cameren gesloten, ten ware sy wilden uytgaen. In 't opgaen van die trappen scheen ick Sijn Hoochheit, in 't witt, met een swengh te sien; hoorde oock van de soldaten, dat hy 't was geweest, apparent om selffs te sien off men ons al hadde. In mijn camertken dacht ick datelijck om 't jaer 1618 ende om de proscriptie van Augustus, Antonius ende Lepidus, daer Augustus selffs synen Cicero, andere haer navrienden ter doot overgaven; ende versocht, na eenige melancholique gedachten, van de soldaten, off sy geen boecken hadden. Een van deselve gaff my een cleen Frans psalmboecsken, daerin ick eenige psalmen gelesen hebbende, my vont bewogen tot een gebet tot Godt; versocht haer, dat sy soo lange uyt mijn camerken wilden retireren; doch sulx geweygert wordende, nam ick mijn hoet aff, keeck van haer aff

---

den morgen van den 30en Juli de zes heeren bij zich ontboden en getracht heeft hen te overreden zich naar zijne meening aangaande de afdanking te schikken. Eerst toen zij dit weigerden, zouden zij gevangen genomen zijn. — Uit Keyser's verhaal blijkt de onjuistheid van wat genoemde pamfletten berichten. Op de onwaarschijnlijkheid daarvan is reeds gewezen door Prof. Wijnne, De geschillen over de afdanking van het krijgsvolk enz. (Werken Hist. Gen. Nieuwe Serie N° 41) p. CI.

ende bad God vierichlijck; daernae las weder in 't psalmboecsken ende versleet soo den morgen. Ondertusschen quam eerst de guarde op 't Binnenhoff, daerna de France compagniën [1]), ende sloegh mijn die vreemde tromslach op 't hert, gelijck oock al 't gewoel ende geraes, dat ick op 't Hoff hoorde. Tegens den middach comt den heer colonel Gleser, met een bedroeft, medewarich gelaet, beclagende mijn ongeluck, verclarende sijn ignorantie, ende mijn wegens Sijn Hoogheit versekerende, dat ons geen incivil tractement en soude geworden ende dat den hoffmeester Dorp soude volgen ende ordre stellen. Ick bedancte hem voor de moeyte ende Sijn Hoogheyt voor de gunste van dese communicatie ende seyde my te troosten met God ende mijn goede conscientie. Den hoffmeester Dorp quam na met sijn gevolgh, sprack vrundelijck ende liet magnificq schaffen, doch de lust en was niet groot. Na de middach eyste ick wat te rusten; men brocht een bed, ende leyde ick mijn aengesicht van de troevende soldaten aff. Savonts wierden wy op andere camers gebracht, ende geloove, dat ick was op de audientiecamer van Haer Hoogheit, daer sy van Haer Ed. Gr. Mo. wierde gecondoleert over de doot van Haer Hoogloflyker Hooger memorie; den heer Stellinghwerff was naest my — soo ick meen — op Haer Hoogheits antichambre. Mijn camer was in rou ende de coets met root becleet; tselve gaff mijn nadencken. Mijn nachtruste wierde seer belet door de troevende soldaten, die ick meermalen bad, dat sy sulcke ydelheyt in sulcken camer wilden laten; des nanachts lagen sy alle drie slecht op de solderinge neder. Sondaeghs smorgens, sijnde den 31^{en} Julij, creegh ick op mijn versoeck permissie, door van Gent, vendrich van de

1) Vgl. Wijnne, t. a. p. p. CIX.

guarde, daerover Sijn Hoogheit gevraecht hebbende, dat ick een venster tegens 't Buytenhoff wat soude mogen in 't kier setten, doch van de venster gaen, soo der eenige vergaderinge van menschen by quame. Sondaeghs morgens ontbood ick onse statsbybel, las 80 a 90 psalmen ende stercte mijn soo, dat ick doen oock tegens de doot gerust was. Savonts menende te gaen slapen, wierde my aengeseyt, dat ick niet wilde te bedde gaen, want dat ymant mijn soude comen spreken; doen dacht ick, dat wy in d'oude gaten [1]) souden werden gesteken, want het tractement mijn aldoor te verweent hadde gedacht. Las weder psalmen, totdat my wierde aengeseyt, dat wy souden werden vervoert; daerna wierden in mijn camer geleyt de heeren (de) Witt ende Stellinghwerff; doen verstond ick, wie al neffens ons gearresteert waren. Wy beclaeghden ons vaderlant ende ons ongeluck, ende alsoo tien a twaelff jonge borsten, uytheemse, van de guarde, in onse camer soo wat ginnegacten, keerde ick mijn om tot haer, seggende: „spectate, juvenes, et omen quidem dii prohibeant; caeterum in ea tempora (!) estis nati, ut firmare oporteat constantibus exemplis [2])", voegende daerby in 't duyts: „'t gunt ons nu bejegent, ken ulieden thans off morgen in u vaderlant bejegenen"; daerop was stilte. Den heer de Witt willende in de naeste camer gaen, by de heeren Wael, Ruyl ende Duyst van Voorhout, wierde hem sulx verboden, totdat wy, gaende na be-

---

1) De oude gaten = de oude kotten, gevangenhokken. (Vgl. Wdb. IV kol. 340 i. v. gat). Misschien worden de „gaiolen" of „giolen" van de Gevangenpoort bedoeld. Vgl. Wdb. IV kol. 2386 en 2387, en Ising, Haagsche Schetsen, Eerste Bundel, p. 178 en 179.

2) In margine is geschreven: „dat is: siet, jongelingen, ende laet de goden sulck een voorval beletten; vorders, gy sijt in die tyden geboren, opdat gij u gemoet behoort te bevestigen met vaste exempelen."

neden, en passant malcanderen spraken [1]). Ontrent savonts ten elff uren beneden aen 't Binnenhoff comende, waren daer twee van Sijn Hoogheits coetsen, elk met ses paerden; in d'eene wierden de Witt, Stellinghwerff ende ick gesett, met dry soldaten beneffens ons, in d'ander de Wael, Ruyl ende Duyst, oock met dry soldaten by haer. Soo wierden wy gereden in compagnie van ontrent hondert ruyters ende hondert vuerroers, op coetsen, geconduisert door de voorschreve Meteren ende de ritmeester Pelnits. Wy hoopten eerst na Rijswijck off Hontselaerdijck, daerna na 't huys te Woerden, doch comende dicht na Uytrecht, vreesden wy uyt de provintie van Hollant te sullen werden gevoert. Spraken malcander om in sulcken val te protesteren in quantum pro de non evocando, doch te Bodegrave versekerden Meteren ende Pelnits ons, dat men ons van Hollantse bodem niet brengen en soude; den heer Ruyl verstond oock van Loevensteyn, ende aten wy soo wat, waren ijts geruster, dat wy in Hollant souden blyven. Die van de coets wilde sijn water maken, had stracx 3 a 4

1) Hieruit — en uit de woorden „doen verstont ick, wie al neffens ons gearresteert waren" (p. 352) — blijkt dat niet alleen Keyser, maar ook de overige heeren reeds vóór het vertrek uit den Haag wisten, wie hunne medegevangenen waren. Hieruit volgt dus de onjuistheid van wat „Amsterdams Journael" (Tiele N° 3662) en „De gesteurde Hollantsche Leeuw" (Tiele N° 3804) berichten, dat het drietal uit de eene koets eerst onderweg, op een pleisterplaats, het drietal uit de andere koets te zien kreeg en daardoor te weten kwam, wie met hen waren gearresteerd. — De genoemde pamfletten verhalen ook, dat gedurende het vervoer naar Loevestein de soldaat, die bij elk drietal in de koets zat — uit Keyser's verhaal blijkt, dat er wel drie soldaten in elke koets zaten — hun verbood met elkaar in het Latijn te spreken, volgens „De gesteurde Hollantsche Leeuw" omdat hij „ordre hadde van Sijn Hoogheydt haer niet als in haer moeders tale te laten spreken." Zooals men hierboven zal lezen, deelt Keyser niets omtrent dergelijk verbod mede.

soldaten om sich. Stellinghwerff, aen den Rijn sijn gevoegh willende doen, mostet al mede doen in presentie van eenige soldaten. Doe de heer (de) Witt tot Bodegrave van de coets meende te treden ende soo in de herbergh gaen, wierde hem aengeseyt, dat sy eerst ordre mosten stellen. Stelden oock vuyrroers aen beyde syden voor ende in 't huys, met onse ses medegereden soldaten in 't voorcamerken, ende gingen wy soo in 't camerken, daer wy souden eten. Men reed ons door den Leytsen dam, door de venen, den Rijn langhs, tot Bodegrave, eyntlijck na de Leck, daer sy haer wagens affdancten. Tot Vianen hielden wy stal, totdat de paerden ende 't volck over waren; men reeds ons voorby Montfoort na het Spijck, daer wy weder met een pont overgeset wierden. De vrou van 't Spijck had daer haer vermaeck, aen de coetsen de kannen wijn te presenteren. By 't veer over Loevesteyn was weder een croeghsken, daerin men ons bracht totdat de ponten gereet waren; ende nadat men ons van Sondachs nachts ten elff uren tot sMaendags snachts ten halff twee uren — met twee uren plaesterens — hadde omgevoert, sijn wy gecomen in Loevesteyn ende, na ijts gegeten te hebben, gebracht yder in sijn camer. De myne was slordich en al de glasen uyt; een vrou, die haer eygen kint had vermoort, hadder over 3 maenden op gelegen; ende versocht ick, creegh oock, sanderen daeghs een andere; de dry soldaten in onse coets waren beleeft ende hadden ons wel bejegent, doch eenige, neffens de coets loopende, waren wat ruw. In 't fort lach de compagnie van den gewesene commandeur Treslong, mewarich volck, ende quam daer noch de compagnie van de voorschreve Meteren, daervan eenige wat harder waren. Nadat wy sDinghsdachs middachs, sijnde den 2^{en} Augusty 1650, in de groote benedenzael noch een maeltijt by malcanderen

hadden gehouden, sijn wy gesepareert ende hebben malcanderen niet mogen sien noch spreken, voordat eerst Duyst, daerna de Witt, daerna de Wael ende Ruyl, vry gemaect sijnde, in mijn camer haer affscheyt van my, doch in 't bywesen van den commandeur namen. Wy tekenden tsamen een brieff[1]), by den heer Ruyl geconcipieert, aen haer Ed. Gr. Mo., om by sijn Hoogheit te bevorderen onse relaxatie, immers dat wy altemet eens om 't fort mochten wandelen ende tesamen eten; doch is die brieff gesupprimeert ende quam er sedert scherper ordre van 't Hoff, dat wy mosten by nacht ende dach twee soldaten elck in onse camers hebben[2]), daerin ick echter somtijts wat sachter tractement genoot. Den ritmeester Pelnits, ons daer gebracht hebbende ende sullende gaen na 't leger voor Amsterdam, verghde ons brieven aen onse magistraten, ende alsoo ick die na sijn sin niet wilde schryven, voerde hy my een seer hooge tael, seggende: „gy sult het daerna wel wenschen anders

1) Deze brief is gedrukt bij Wijnne t. a. p. p. 158—161. Vgl. ook p. CXIV—CXVI. Blijkens den aanhef: „het is aller gisteren geweest acht daeghen, dat wy...... in arrest sijn genomen", werd de brief geschreven op denzelfden dag, waarvan hij gedateerd is, nl. 8 Augustus. Volgens Keyser's mededeeling (p. 354 en 355) zijn de gevangenen na 2 Aug. niet meer bijeen geweest. Is dit juist, dan moet de brief met goedvinden van van Meteren bij de heeren ter onderteekening zijn rondgegaan.

2) Volgens uitdrukkelijken last van den Prins werden hem door van Meteren alle brieven, die de gevangenen wilden schrijven, toegezonden. (Wijnne t. a. p. p. 74.) Toen de voor de Staten van Holland bestemde brief in handen van den Prins gekomen was, gelastte hij den 11den Augustus aan van Meteren geen brieven van de heeren meer aan te nemen, en te beletten dat zij er ontvingen of verzonden (Wijnne t. a. p. p. 75). Den 15den Augustus beval hij hem — in denzelfden brief, waarin hij mededeelde dat Duyst van Voorhout moest worden ontslagen —: „Vous devez avoir un soing fort particulier des autres prisonniers mesme encor plus exact que par le passé." (Wijnne t. a. p. p. 80).

gedaen te hebben, want die 't leger aen de hant heeft, is meester, exempel in Vranckrijck ende Engelant; ende men sal diegene, die soo vele in haer steden hebben te seggen gehat als Ruyl tot Haerlem, U tot Hoorn, Stellinghwerff tot Medenblick, wat anders leeren; men sal in alle de steden — uytgesondert Leyden, Rotterdam ende Schoonhoven [1]) — de vroetschappen veranderen ende ulieden commissarissen geven [2])". Ick seyde te hopen, dat Sijn Hoogheit sulcke France mode van commissarissen [3]) hier niet soude willen invoeren, ende seyde hy daerop: „de saecke is al uyt Sijn Hoogheits handen". Ick heb naderhant, op dese dreygementen, mijn eerste brieff, Meteren noch Pelnits niet behagende, ingetrocken, ende geschreven een twede, na 't voorschrift ontrent van die, by de Wael ende Ruyl geschreven, die sy onder my lieten, dan is deselve aen de heeren burgemeesteren niet gecomen [4]). Des Donderdaeghs morgens quam den commandeur Meteren my voorlesen een

---

1) Leiden, Rotterdam en Schoonhoven hadden — tegelijk met de ridderschap en Enkhuizen en Gorkum — op 13 Mei 1650 laten aanteekenen, dat zij zich niet konden vereenigen met de door de Staten van Holland genomen besluiten nopens de afdanking. Ook was de bezending in deze steden het gunstigst ontvangen. Vgl. Wijnne t. a. p. p. XXXIX, XL en LVIII.

2) Met commissarissen zal wel bedoeld worden: „gedelegeerde rechters." Ook mr. J. Scheltema deelt — uit manuscript-aanteekeningen van Ruyl — mede, dat men de gevangen heeren op Loevestein had „beangst gemaakt voor het stellen van gedelegeerde rechters." (Staatk. Nederland II Verbeteringen en Bijvoegsels p. 616.)

3) Keyser noemt het stellen van commissarissen of gedelegeerde rechters een „France mode", omdat Richelieu herhaaldelijk buitengewone rechtbanken of commissies had benoemd om uitspraak te doen over politieke misdrijven, die aldus aan de judicature van de parlementen werden onttrokken.

4) Deze brief, die dus in handen van den Prins is gekomen, komt niet voor onder de door Prof. Wijnne uit het huis-archief uitgegeven stukken.

brieffken van den raetsheer de Wael aen sijn broeder, nopende 't accoort van Sijn Hoogheit met Amsterdam, daerop wy staet maecten onse verlossinge cort te sullen volgen; daerna quam mijn soon Outger by mijn in mijn camer, mits dat hy moste soo lange daer gesloten blyven als ick. Mijn suster Trijntjen ende neeff Fredrick Abbekerck sagen my, om de wal gaende, doch mochten mijn niet spreken, gelijck oock niet schepen Jan Boelissen, van Gorcum, die mijn boecken ende lijnwaet liet presenteren, noch oock Bouwen, des stats bode, die mijn coffer met boecken, cleederen ende linnen bracht. Mijn lieve soon ende ick hebben onse tijt met lesen in den bybel toegebracht, alsoo ick tot geen andere boecken en coste lust crygen; mijn huysvrou ondertusschen wrocht in den Hage, door de gedeputeerde van onse stat ende door den heer van der Hoolck [1]), mijn trouwe vrunt, by Sijn Hoogheit om myne verlossinge. Van der Hoolck seyde tegens Sijn Hoogheit, dat hy, al hadden der noch ses uyt de vergaderinge van Hollant genomen geweest, voor mijn niet soude bevreest geweest sijn, als cunnende Sijn Hoogheit bewust sijn, met wat moderatie ick alles hadde soecken te beleyden, ende dat Hooghgemelte Sijn Hoogheit hem, van der Hoolck, oock soo wèl coste setten; 't antwoort was: „het moeyt mijn van niemant meer als van mijn heer Kaiser, doch als men sulcke saken wil doen, is men sijn eygen man niet". Mijn huysvrou seyde Sijn Hoogheit, dat sy over dit doen seer verwondert was, alsoo sy wist mijn genegentheyt tot Sijn Hoogheit, ende meende oock, dat Sijn Hoog-

---

1) Gijsbrecht van der Hoolck, sinds 1630 lid der regeering van Utrecht, waar hij achtmaal het burgemeesterschap bekleedde. Herhaaldelijk, ook in 1650, vertegenwoordigde hij zijne provincie ter Generaliteit.

heit mijn een vrient was, daerop Sijn Hoogheit antwoorde, cloppende met sijn hant op sijn borst: „dat sal ick oock toonen dat ick ben". Onse stats gedeputeerde arbeyden, volgens haer last, dat ick soude mogen vroetschap [1]) blyven, alsoo ick ende onse stat sachter als andere hadden gegaen, oock by de propositie [2]) van Sijn Hoogheit ende de gecommitteerde waren bedanct, off ten minsten fiscael worden; 't eerste mochte niet wesen, alsoo ick dan — seyde hy — altijt tegen hem soude gaen [3]), maer 't fiscaelschap soude ick hebben. Ende nadat mijn capitulatie was gemaect, is mijn huysvrou met een permissiebrieff van Sijn Hoogheit [4]),

---

1) Keyser was niet alleen pensionaris van Hoorn, maar, sinds 1642, ook lid van de vroedschap (Velius, Regeeringslijst p. 67): een zonderlinge combinatie, die echter meer voorkwam. In het derde deel van zijne Civiele en Militaire Regeering van Amsterdam, p. 448, schrijft Bontemantel: „In eenige steden werd gepractiseert, dat den pensionares en secretares mede bekleeden het raed- en burgermeesterschap, ja, dat één persoon is notares, secretares, pensionares, raed en burgemeester tegelijk." — In de regeeringslijst bij Velius, p. 93, vindt men nog, dat op 22 Febr. 1648 tot bewindhebber der W. Ind. Comp. benoemd werd „Mr. Nanning Keyser, Raed en oud-Burgermeester". Die laatste titel wordt hem echter ten onrechte gegeven. In 1648 was Keyser nog geen burgemeester geweest; hij bekleedde dit ambt voor de eerste maal in 1652 (p. 41 van de regeeringslijst), toen hij niet meer pensionaris was.

2) Nl. toen de bezending van de Staten-Generaal in Hoorn was. Zie ook beneden, p. 366.

3) In 's Prinsen „Memorie van 't ghene ick soude kunnen seggen aen de gedeputeerde van de steden, die gevanghens hebben" (Wijnne t. a. p. p. 72) wordt dezelfde reden genoemd, waarom de gevangen heeren niet in de regeering mogen blijven. Ook in een nota van Willem Frederik (Wijnne t. a. p. p. 12).

4) Bij Wijnne t. a. p. p. 77 en 78, vindt men twee briefjes van Willem II aan van Meteren, het eerste van 14 Augustus, waarin hij bericht aan Keyser's vrouw te hebben toegestaan, een dag bij haar man te vertoeven, het laatste van 17 Augustus, waarin medegedeeld wordt dat de vrouw en de schoonzuster van Keyser

in geselschap van den secretaris Beeckx 1) ende

---

eenige uren bij hem mogen komen. In zijn manuscript maakt Keyser slechts gewag van één bezoek van zijne vrouw, in gezelschap van de vrouw van den secretaris van der Beecke en die van den Gorkummer schepen Jan Boelissen; een van deze zal dus waarschijnlijk zijne schoonzuster geweest zijn. Ook maakt Keyser in zijn ms. geen melding van de beide door hem aan Willem II geschreven briefjes (Wijnne t. a. p. p. 165—166); in dat van 16 Augustus bedankt hij den Prins „voor de toegeneychde bejegeninge, van Uwer Doorl. Ho^{t} aen mijn vrou huysvrouw soo genadelic gedaen", uit dat van 18 Augustus vernemen wij o. a. dat zijne „susters" verlof hadden gekregen bij hem te komen. Het slot van het laatste briefje is niet geheel duidelijk, daar enkele woorden of regels zijn uitgevallen. Keyser verzoekt aan den Prins zorg te willen dragen, „daer Uwer Ho$^{t.}$ weet te behooren, dat my, gaende neffens d'andere heeren uyt alle des stadts Hoorn regeeringe, geen meerder prejuditie en woirde geleyt, maer moge toecomen — door Uwer Ho$^{ts.}$ hoochwyse directie in de sake, daervan ick Uwer Ho$^{t.}$ tevoren openinge hadde gedaen en de eygenste voormiddach van mijn arrest geresolveert was Uwer Ho^{t}" n a d e r m e d e d e e l i n g t e d o e n — h e t a m b t v a n f i s c a a l i n h e t A d m i r. C o l l e g e v a n h e t N o o r d e r k w a r t i e r, w a a r m e d e Uwe Ho$^{t.}$ „genadelick sal believen te bewysen" enz. Dat de door mij ingevoegde, gespatieerde woorden of iets dergelijks is weggevallen, blijkt uit Keyser's mededeeling (boven p. 349) dat hij van plan was aan den Prins te verzoeken „dat hy die syne creaturen tmijnder intentie wilde disponeren" en dat daarom het verzoek van den Prins, om op 30 Juli 's morgens bij hem te komen „(hem) scheen seer wel te passe te comen". In zijn schrijven van 18 Augustus dringt Keyser er nu op aan, dat de Prins genoegen zal nemen met zijn ontslag uit de regeering van Hoorn, maar zich niet zal verzetten tegen zijne benoeming tot fiscaal. — Prof. Wijnne meende, dat Keyser in zijn briefje van 18 Augustus gewaagt van geheime mededeelingen, door hem aan den Prins gedaan, en was van oordeel dat hierdoor eenige steun werd bijgezet aan het bericht van de Wicquefort (ed. Lenting I p. 304), dat de heeren van Haarlem en van Hoorn slechts gevangen waren genomen „pour les purger du soupçon que l'on avait de leur intention", m. a.w. om hen te beveiligen tegen de verdenking, dat zij in 't geheim met den prins heulden. (Wijnne t. a. p. p. CIII en CIV.) Nu gebleken is waarop Keyser in zijn briefje zinspeelt, ontvalt althans deze steun aan de Wicquefort's bericht.

1) Van der Beecke, secretaris van Hoorn.

schepen Jan Boelisses wijff gecomen by mijn op Loevensteyn, met de copie van de capitulatie van Amsterdam, daerin was de acte, rakende de heeren Bickers dimissie, haer by mijn goede vrunt, den heer van Heemstede [1]), behandicht; ende heb ick ingestelt een brieff van versoeck van dimissie van mijn vroetschap- ende pensionarisampt aen de heeren burgermeesteren ende vroetschappen van Hoorn, na dat voorschrift, ende ook een uyt mijn hooft, volgens een memoriken, my by sekere vrou van den raetsheer de Wael behendichlijck behandicht, door welcke vrou wy, gearresteerde heeren, met den anderen noch soo telle quelle correspondentie — onaengesien de scherpe wacht van de soldaten — in onse cameren hadde gehouden; ende heeft Sijn Hoogheit de leste van die twee aengenomen. Deselve met een expresse bode affgesonden sijnde, is myne dimissie den 19den Augusty 1656 by de heeren burgermeesteren ende vroetschappen seer ongaerne — gelijck haer E. brieff vermelt — gedecreteert [2]), ende nadat op de acte van dimissie, met stats segel bevesticht, eenige veranderinge by Sijn Hoogheit was geurgeert ende toegestaen [3]), sijn de heeren Lambertschagen ende Ben, medegedeputeerde van den heer burgermeester Raet [4]) — die ondertusschen in 's Gravenhage mijn droevige huysvrou geselschap hield — in compagnie van de heeren Evert Jacobsz., burgermeester, ende Jan van

---

1) Adriaan Pauw, de gewezen raadpensionaris.

2) Deze resolutie, alsmede de overige door Keyser aangehaalde resolutiën der Hoornsche vroedschap vindt men in de bijlage.

3) Ook in de Resol. Vroedsch. Hoorn van 27 Augustus 1650 — zie de bijlage — wordt gewag gemaakt van „de byvoeginge in margine van de acte, aen Sijn Hoocheyt overgelevert". Welke deze bijvoeging was, is mij niet gebleken.

4) Lammertschagen en Ben waren oudburgem. en leden der vroedschap, Raet regeerend burgem. en lid der vroedschap van Hoorn.

Hauwert, medegedeputeerde van Medenblick, my ende den heer Stellinghwerff van wegen de steden Hoorn ende Medenblik den 21^{en} Augustus 1650, sijnde Sondachs middachs, comen affhalen, nadat ick alreede twee a dry dagen vryheyt hadde gehat om rondom 't fort, binnen de wallen, te wandelen. Ende hebben wy des Sondachs middachs met de voorscreven heeren onse verlossers, mitsgaders met den commandeur Meteren ende eenige andere officiers op 't fort, in de grote sale aldaer, een vrolycke affscheytmael gehouden, de knechts ende dienstbare vrouwen vereert, oock de soldaten, ons sonder geweer geleydende, twee tonnen bier besproken ende sijn soo met den gewese commandeur Treslongs jacht, in compagnie van den heer schepen Jan Boelissen, tot Gorcum aengevaren, hem besocht, vandaer voort op Dordrecht gevaren ende soo voort na den Hage, alwaer ick — alsoo Sijn Hoogheit tegen de heeren Raet, Lambertschagen ende Ben hadde geseyt, dat sy my eerst selff in den Hage wilde sien ende spreken, eer hy my 't fiscalsampt liet toecomen — door den heer van der Hoolck heb versocht Sijn Hoogheit te mogen spreken, op sulck een uer, als er geen volck in de antichambre was. Ende heeft Sijn Hoogheit door de voorscreven heer van der Hoolck ende oock door den WelEd. heer van Schagen [1]) my gegeven de uer van Dinghsdachs morgens, sijnde den 23^{en} Augusty 1650, ten acht uren, ende heeft den heer van Schagen my d'eere gedaen my te geleyden na Sijn Hoogheits camer ende vond ick hem weder in sijn slaepcamer, in sijn nachttabbert. Sijn Hoogheit bood mijn de hant, hiete mijn welcom ende, na mijn affgeleyde bootschap ende eenige discourssen, vraeghde my, hoe het tractement ware geweest. Ick

1) Lid van de ridderschap van Holland.

seyde, dat ick my thuis soo niet liet tracteren met dry schotelen spijs, dry schotelen desert t' elcken maeltijt, ende dat van alles vol was geweest, doch dat de spijs der droeffenisse my soo niet en hadde gevoet, stryckende met eenen over mijn buyck, die heel wegh was geworden. Verhaelde vorder, dat mijn seer hadde bedroeft dry dingen, eerst, dat wy geen brieven in viertien dagen aen ymant hadden mogen schryven noch ontfangen, ten twede, dat wy by nacht ende dach soldaten in de camer hadden moeten hebben, ende ten derden, de discourssen van den ritmeester Pelnits, voren geroert, op welcke discourssen Sijn Hoogheit anders niet seyde dan: hy is een los knecht." Voorts versekerde my Sijn Hoogheit, dat hy, soo vele in hem was, mijn 't fiscaelsampt soude bevorderen, doch gaff mijn in bedencken, off niet beter ware dat het wat uytstond, om de andere gearresteerde heeren niet te bedroeven, ende refereerde ick mijn na eenige instantiën tot Sijn Hoogheits welgevallen, ende alsoo ick, in cas het Sijn Hoogheit my niet goetvond te bevorderen, verclaerde daerna niet te willen kycken, seyde Sijn Hoogheit: „ick en sal u niet bedriegen, ten sijn geen complimenten." Voort heb ick beleeffdelijck affscheyt van Sijn Hoogheit genomen ende ben met mijn huysvrou den 24en Augusty 1650, smorgens ten seven uren, binnen Hoorn gecomen ende heb de couragie genomen dien selven morgen te gaen bedancken op 't stathuys de burgermeesteren voor haer debvoiren tot ontslaginge ende van mijn amten ende van mijn arrest; de burgermeester Hooghtwoud, presiderende, deed mijn de eere niet van weder te bedancken, tgunt nochtans de twede burgermeester, Raet, dede; Abbekerck en pastent niet [1]), Ripperse

---

1) Boven (p. 357) spreekt Keyser van zijn neef Frederik

was absent. Sy hebben, volgens mijn versoeck, in de vroetschap mijn bedancken gerefereert, doch — met groote ondanckbaerheyt, gelijck ick oordeel — niet weder tot mijn bedancke op dien dach, sijnde den 27en Augusty 1650, laten te boek stellen [1]). Men heeft mijn niet gepresenteert, gelijk d'andere medegearresteerde, mijn sitplaetse in de kerck te houden, ja, den burgermeester Hooghtwoud heeft tegens den burgermeester Raet, in presentie van Abbekerk, gedifficulteert de betalinge van myne reyscosten. Ick ondertusschen heb mijn gestelt tot patientie, myde 't volck ende passeerde mijn tijt, dan in de Schermer, dan in de Zijp ofte Purmer. Hoorde Godt('s) woort op de Sondagen t'Alcmaer, Monnickendam ende Sybecarspel, ontrent ses weken; doen begost men te seggen, even off ick met de religie niet in 't sin had, ende seyde een van onse predicanten: „onsen kaiser is nu een lantlooper geworden." Den tijt van 't nachtmael comende, heb ick my overwonnen ende ben gaen sitten in de affgaende schepensbanck, welcke plaetse my niemant — als een outschepen sijnde — coste dispueteren. Ben niet aen de magistraetstafel, maer onder de burgeren gegaen, tot leetwesen van vele. Ondertusschen woelde Herman de Groot seer

---

Abbekerk. Ook burgem. Jan Frederiksz. Abbekerk zal wel een familielid van Keyser geweest zijn. Vandaar dat het hem niet paste Keyser te bedanken.

1) Deze zin is mij niet duidelijk. Men zou vermoeden, dat »tot" moet wegvallen. Doch ook dan is het mij niet helder, wat Keyser bedoelt. In de notulen der vroedschapsvergadering van 27 Augustus — zie de bijlage — staat wel degelijk aangeteekend, dat Burgemeesteren mededeelen, dat Keyser hen is komen bedanken — echter niet voor de »debvoiren", die zij hadden gedaan tot »ontslaginge ende van mijn amten ende van mijn arrest", zooals Keyser boven schrijft, maar »voor d'eere, by sijn E. als raedt ende pensionares gedurende d'selve syne ampten ..... genoten". Misschien wil Keyser zeggen, dat in de vroedschapsnotulen niet is opgeteekend, dat burgem. Raet ook hem heeft bedankt.

om het fiscaelamt; ick betroude Godt ende de woorden van Sijn Hoogheit, die, na d'expiratie van ontrent een maent, noch niet goetgevonden hebbende daerin te laten disponeren, eyntelijck door den heer van der Hoolck, den 3en October 1650, mijn liet weten, dat hem aengenaem was, dat het werck nu voortginck ende dat ick eens aensprack de heeren Staten Generael, die — t'allen gelucke — bestonden uyt eerlycke lieden, sonder datter van de malignanten [1]) een in den Hage was. Sijn Hoogheit heeft oock, des versocht sijnde, verclaert, tegens mijn niet te hebben nopende 't fiscalschap, als blijct by haer Hoogmogende resolutie van den 5en October 1650 [2]); ende

---

1) Op 3 October 1650 waren in de Staten Generaal present: van der Hoolck, president, van Gent, Bronkhorst, van Wimmenum, Paets, Sonck, Cats, Lantsbergen, Adriaan Veth, Mogge, Huybert, van der Nisse, Govaertsz., Vosch, Maregnault, de Brune, van Langen, Eysinga; op 4 October dezelfden, behalve van Wimmenum, Lantsbergen, Veth, Mogge, Huybert, Govaertsz., Vosch en de Brune; op 5 October dezelfden als op 4 October, behalve van der Nisse en Eysinga, terwijl van Wimmenum weder present was. Met de malignanten zullen wel bedoeld worden de heeren van Aartsbergen, Renswoude, Osinga en Mulert: vgl. p. 348.

2) Den 4den October werd ter Generaliteit ter tafel gebracht een missive van het Admir. College van het Noorderkwartier, d.d. Hoorn 28 Juli 1650, berichtende dat het college, wegens het overlijden van den fiscaal mr. Pieter Crab, de heeren mr. Nanning Keyser en Herman de Groot had genomineerd voor de vacature, en verzocht dat H.H.M. een van beiden met commissie wilden voorzien. Ook werd gelezen een missive van burgem. van Hoorn, d.d. 25 Aug. 1650, verzoekende Keyser te benoemen. H. H. M. besloten beide brieven in handen te stellen van den voorzitter van der Hoolck, „om daerover te communiceren met Zijn Hoogheyt, verstaen desselffs hoochwyse consideratiën ende daervan rapport te doen". Op 5 October werd, op het rapport van van der Hoolck, besloten „terwyle zyne meerhoochgemelte Hoogheyt egeen consideratie en heeft op de twee genomineerde personen, ende in specie niet op den meergenoemden Mr. Nanning Keyser, ten regarde van het voornoemde vacerende fiscaelsampt, denselven Mr. Nanning Keyser daertoe te eligeren".

ben ick soo met eenparige stemmen, eerst van 't collegie ende daerna van de provintiën, advocaet fiscael geworden. Heb sessie genomen den 19en dito ende heb in de kerck geseten in d'admiraliteytsbanck, totdat, na (den) dode van Sijn Hoogheit ende restitutie van de medegearresteerde, oock van de heeren Bickers, ick den 24en November 1650 ben herstelt in mijn vroetschapsplaetse, daer de burgermeester Hooghtwoud niet aen wilde, blyvende daerom studieuselijck uyt de vroetschap, ende daertegens oock eenichsints sich stelden Lambertschagen, Hovio ende Twisch. Soo als ick Sijn Hoogheit den 7en October bedancte voor sijn genegentheyt, in desen getoont, ende daerna gereet stond om te gaen, seyde Sijn Hoogheit: „mijn heer Kaiser, gy comt noch altemet wel eens in den Hage?" Ende antwoorde ick: „Doorluchtige Vorst, ick heb in den Hage soo wel geweest, dat ick se al moede ben". Daerop seyde Sijn Hoogheit: „gy moet noch altemet al eens in den Hage comen, ende als gy daer comt, wil ick u gaerne altemet sien". Ick antwoorde. „als ick er com, sal ick mijn de eere geven om Uwer Hoogheits handen te cussen", ende ben soo van Sijn Hoogheit voor de laeste mael gescheyden, alsoo hy, gaende den 8en October na Gelderlant op den lantdach, sieck terugge quam ende van de kinderepockjes sturff.

Dit soo na de waerheyt gestelt sijnde, gelijck 't my wedervaren is, sal nu cortelijck in mijn regard beantwoorden d'opgemelte redenen van Sijn Hoogheit, die ick in de vergaderinge van burgermeesteren ende vroetschappen den 27en Junij 1651 heb begrepen in 7 poincten.

't Eerste is, dat wy souden hebben tegengewrocht de besendinge van Sijn Hoogheit ende medegede-

puteerde in de Hollantse steden. Daertegens dient, dat ick, te gemoet siende d'onlusten, verwyderingen ende inconvenienten, te ontstaen uyt de discrepantie der provintiën, ende selff ende door mijn vrient van der Hoolck heb gesocht Sijn Hoogheit te bewegen tot een goet accommodement, maer heb bevonden, dat dien heer terugge ginck, ende sulcx bynaest despetererende van een goet succes, hebbe niet tegengegaen, maer eer gefaciliteert in den onsen de receptie van die besendinge, uyt vreese dat anders den heer wel ijts swaers soude mogen by den hant nemen. De besendinge is in den onsen gedefereert, onder behoorlycke protestatie, gelijck blijct by onse resolutiën van den 18en ende 19en Junij 1650. Wy sijn bedanct voor onse goede debvoiren ende goede wille, gelijck blijct by de propositie van Sijn Hoogheit ende gedeputeerden, geinsereert in onse resolutie van den 20en dito. Sijn Hoogheit heeft in mijn getoont een sonderlinge confidentie, sendende den 19en dito expresselijck aen my den heer van Noortwijck, Wigbolt van der Does [1]), van Alckmaer aff, ende wederom den 20en dito — soo als officier Sonck, de 4 burgermeesteren ende ick Sijn Hoogheit ende gedeputeerden aen de Westerpoort hadden ontfangen ende geleyt door de schuttery in s'Princen logement — den selven aen my, met last, dat Sijn Hoogheit my wilde spreken, eer hy in onse vroetschap quam, tgunt oock is geschiet, alsoo, mits d'indispositie van den officier Sonck, ick wierde versocht Sijn Hoogheit ter audientie te halen. Ende heeft hy my doen wel een halff uyr opgehouden ende belooft, soo wy wilden consenteren in de continuatie van de affgedancte militie voor een heerenmaent, dat hy dan verstond, dat Hollants cassatie ende

1) Lid van de ridderschap van Holland.

reductie behoorde te sorteren sijn effect, mits die geschiedende op een andere form, door den Raet van State; ende heb ick, op dat presuppost, onse heeren beweeght tot de continuatie van een heerenmaent. Doch vresende daerna gedisavoueert te worden, hebbe na de maeltijt met de vier heeren burgermeesteren Hooghtwoud, Raet, Ripperse ende Abbekerck, Sijn Hoogheit de continuatie, op vorich presuppost, aengeseyt ende heeft Sijn Hoogheit voor ons vyven gelycke verclaringe gedaen als tevoren aen mijn alleen, gelijck de voors. vier heeren noch den 27en Junij 1651, excepto absente Ripperse, ende den 10en Julij, excepto absente Raet, in de volle vroetschap hebben getuycht; ende hebben den heer Veen [1]) ende ick in 't extraordinaire besoinge van eenige gecommitteerde leden [2]) van den eersten Julij 1650 ende den 2en Julij 1650, Hooghtwoud, Veen ende ick in volle vergaderinge, gelooft die goede intentie van Sijn Hoogheit, aen onse vier burgermeesteren ende my verclaert, tgunt nochtans daerna niet wel en wierde genomen, echter by my wierde gedaen, soo om de leden, seer qualijck van Sijn Hoogheits besendinge sprekende, wat te teuven, alsoock sonderlinge om Sijn Hoogheit -- ware het mogelijk — daer by syne woorden te houden. Na dato van de besendinge heb ick onse heeren den 23en Junij geopent de poincten, daer 't op soude aencomen, ende de heeren burgermeesteren laten vragen, hoe wy souden bearbeyden de eenicheyt tusschen de leden van Hollant ende

---

1) Een der gedeputeerden van Hoorn naar de dagvaart.

2) Nl. de commissie uit de Staten van Holland, op 28 Juni benoemd om de vergadering van advies te dienen over wat gedaan behoorde te worden naar aanleiding van het rapport over den uitslag der bezending, den 27sten Juni ter Generaliteit uitgebracht. In deze commissie zat ook Hoorn.

tusschen de provintiën. Men antwoort ons in generalibus, dat wy souden betrachten de meeste menagie ende de eenicheyt tusschen de respective provintiën, ende most ick met sulcke generale, arbitraire ende disputable lasten wech, schoon ick dickwils categorique versochte; heb des meer ende meer geinclineert tot accommodement ende sulx in 't besoinge van den 16en Julij 1650, op 't formeren van 't conciliatoir advis [1]), geinclineert tot het reglement van de militaire tractementen na 't liberael besoinge van December 1648, tot de lijffpensioenen van de uytvallende ritmeesters ende officiers, ende tot het vergeven van de vacante compagniën, alsoo ick onderrecht was, dat Sijn Hoogheit sich aen die saken meest liet gelegen sijn; doch ben mordicque gebleven by de *cassatie* ende reductie van Hollant op een andere forme dooor Sijn Hoogheit ende den raet te doen, volgens Sijn Hoogheits yterative woorden, tot Hoorn gesproken. Heb oock den 24en Julij 1650 op die dry poincten, begrepen in 't conciliatoir advis van den 16en dito, ende daertoe wy noyt expresselijck waren gelast [2]), gecregen approbatie van onse burgermeesteren ende vroetschappen. Ende nadat de conferentie van de gecommitteerde leden met Sijn Hoogheit den 13en Julij 1650 vruchteloos was affgeloopen,

---

1) Vgl. Wijnne t. a. p. p. LXXV sqq.

2) In de acte van justificatie, den 10den Juli 1651 door de vroedschap van Hoorn aan Keyser verleend (Aitzema, Herst. Leeuw p. 479 sqq.) leest men o.a.: (wij verklaren dat Keyser) »neffens ons al heeft geinclineert tot accommodatie, jae, met syne medegedeputeerde eenighsints breeder gegaen als wel juist onse last lach in 't amplecteren van 't conciliatoir advys van den 16en Julij *a*) 1650, daervan wy nochtans onse gedeputeerde ende oock hem, daervan rapport gedaen hebbende, den 24en dito hebben bedanct".

---

a) Bij Aitzema staat abusievelijk 16 Junij.

heb ik met den heer van Noortwijck, premier van die conferentie, noch geformeert een nadere voorslach van accommodatie, die dien heer met Sijn Hoogheit geseyt heeft te hebben gecommuniceert, doch bevonden onaengenaem te sijn. Ende alsoo myne comportementen sedert de besendinge soodanich waren geweest, oock onse stat sedert sachter hadde gegaen, soo vraeghde de burgermeester Raet, in presentie van syne adjuncten Lambertschagen ende Ben, Sijn Hoogheit, hoe hy my, die in de propositie voornoemt mede neffens andere bedanct was ende noch sedert sachter hadde gegaen, gesaiseert hadde, daerop Sijn Hoogheit antwoorde, dat ick tevoren wel harder hadde gegaen, niet durvende yts van dese gepretexeerde tijt gestant doen.

Het tweede is, dat wy onse vroetschappen abusivelijck souden hebben geinformeert. Daertegens leyt de verclaringe van onse heeren burgemeesteren ende vroetschappen van den 27en Junij en den 10en Julij 1651, daertegens ken ick produceren alle myne seer nette verbalen, ende swerven onder stats papieren myne menichvuldige omstandelycke brieven, sulcx dat ick onnodich achte dat vorder te beantwoorden.

Tegen het derde, van quaetwillicheyt, insolentie, steecheyt, quade opinie, menees ende achterraet, moetwil ende verwaentheyt, seditieuse ende dangereuse discourssen, pernitieuse ende runieuse desseyns ende machinatie ende wat diergelycke meer is in Sijn Hoogheits redenen, stelle ick het getuygenisse van de Heeren burgermeesteren ende vroetschappen der stede Hoorn van den 10en Julij 1651, ende verclare daerboven noyt eenige achterraet gehouden te hebben tot nadeel van 't lant off van Sijn Hoogheit, die ick beminde, ende van gene sulcke disseyns, machinatie oft discoursen te weten.

Gelijck ook niet van 't vierde, van dat wy souden

geseyt hebben, raet ende middel te weten om d'andere provintiën de separate cassatie te doen geheugen ende gedoogen.

Het vijffde soude ick almede soo kennen voorbygaen, namelijk het voorgeven, dat de Unie was gedissolveert; doch alsoo Sijn Exelentie Stathouder my ende den heer Stellinghwerff nageeft ende seyt, met vele getuygen te willen bewysen, dat wy in onse mondelinge propositie, gedaen in de vergaderinge van de Ed. Mo. Heeren Staten van Vrieslant den 26en April 1647 ende ook in de gevolghde conferentie van 't mindergetal souden hebben geseyt, dat, als de vrede gemaect was, de Unie uyt ware [1]), soo moet ick hier een weynich subsisteren, verclarende eerst niet te weten, dat ick daer, off oyt, sulcke discoursen hebbe gevoert, gelijck oock de heeren burgermeesteren ende vroetschappen, voor dewelcke ick dienaengaende den 27en Junij ende den 10en Julij 1651 myne defentie hebbe gedaen, verclaren noyt sulke dangereuse discoursen van my te hebben gehoort, gelijck buyten twijffel wel soude geschiet sijn, byaldien ick met sulcke sustinuen swanger hadde gegaen. Want eerder soud ick sulx seggen in eenige particuliere discourssen met onse Hoornse heeren, off in de vroetschap, off oock in de vergade-

1) Keyser en Stellingwerf verzochten, als gedeputeerden van Holland, gehoor in de Staten van Friesland om deze provincie te „induceren tot prompt ende separaet besluit met Spangiën, als immers Vranckrijck niet soude willen sich contenteren". Voor hetzelfde doel werden zij naar Groningen, en andere gedeputeerden naar de overige provinciën afgevaardigd: Aitzema, Saken van Staat en Oorlog, III p. 174. In de Resol. Holl vindt men niets over deze zending; het daarop betrekking hebbende besluit zal dus in het secreet register opgeteekend zijn. Over de deputatie naar Gelderland vgl. v. d. Capellen, Gedenkschriften II p. 176—178.

ringe van Hollant, als wel in de vergaderinge van de Staten van Vrieslant, daer ick by Haer Ed. Gr. Mo. was gesonden om aen te predicken de vrede, die ick soude omstooten met sulcken argument, daeruyt de provintie van Vrieslant, sijnde geinteresseert in de continuatie van de Unie, om de Hollantse defentie voor de frontierprovintiën, soude cunnen vreesen, dat sy van die rycke, machtige provintie van Hollant ende West-Vrieslant — dan sijnde ongehouden tot defentie, in 't 2de articul van de Unie vermelt — soude mogen werden opgeschoten ende ten besten gegeven, hoedanigen argument in sulcke saken van lieden, 10 ende 25 jaren in slants regeringe gebruyct, niet en is te vermoeden. Ende byaldien het al ware gebruyct — als neen — soo soude immers, off in de conferentie met het mindergetal, off aen tafel van Sijn Exelentie, daer hy ons, neffens andere Friesse heeren, d'eere dede te tracteren, off onder het tractement van de Friesse heeren in ons logiment, 't sy inter pocula, 't sy nochteren, ons wel eens sijn geverght hoe wy sulcke sustenuen souden cunnen vastmaken; doch is van sulx alles niet ter werelt gemoveert, als alleen dat Sijn Exelentie, ons na de audientie doende de contravisite, seyde dat wy wel hadden gesproken etc., doch soo vele niet hadde op 't papier gebracht als wel gesproken, sonder een woort te mentioneren van de Unie etc.; ende heb ick daerop geseyt, dat alle de substantie van onse mondelinge propositie op 't papier stonde, doch corter, soo om de cortheyt des tijts, als vindende wy de Staten present ende staen op 't scheyden, ende ondertusschen sonder ijts op papier te hebben gebracht, ter oorsake van myne zeesiecte, in Vrieslant te sijn gecomen, alsoock omdat ick niet ken van buyten opseggen ende my mede te moeyelijck soude vallen een mondelinge propositie van meer dan

een uyr verbotenus [1]) op 't papier te stellen. Sijn Exelentie heeft mijn daerna aen mijn logement in 's Gravenhage wel besocht, oock geleyt by de douagiere [2]), my — soo hy seyde — willende sien ende spreken; is van mijn weder besocht, doch noeyt van sulx gesproken. Hebt oock niet geweten dat mijn sulx naginck, totdat, ontrent een jaer daerna, den heer pensionaris Berckhout [3]) mijn seyde, dat sulcke discourssen tmynen nadeele over sijn swager Brassers [4]) tafel waren gehouden. Soo men mijn schriftelycke propositie, den 26en April 1647, aen de Ed. Mo. Heeren Staten van Vrieslant, nasiet, men sal niet een woort off reden vinden, die na sulcken discours smaect [5]); ende byaldien wy sulcken dangereusen discours hadden gevoert, souden dan de Heeren Staten van Vrieslant haer Ed. Gr. Mo. ten hoogsten bedanken over de communicatie van haer intentie, haer by Kaiser ende Stellinghwerff gedaen? ende souden

1) Het hs. heeft „verbotendus".

2) Omstreeks dezen tijd — 1 April 1647 — schrijft Servien aan de Brienne, dat ook „un nommé Biker de la ville d'Amsterdam" dikwijls conferenties had met Amalia van Solms: Groen, Archives, 2de série, IV p. 205. De heer Groen laat in het midden, of Andries dan wel Cornelis Bicker bedoeld wordt. Beiden waren destijds in den Haag: Andries als gedeputeerde van Amsterdam ter Generaliteit, Cornelis, hoewel in 1647 thesaurier-ordinaris in Amsterdam, woonde herhaaldelijk de dagvaart bij, als een der afgevaardigden van genoemde stad. Juist in de maanden Maart en April komt zijne handteekening herhaaldelijk voor onder de brieven van de Amsterdamsche gedeputeerden aan de regeering hunner stad. Ik geloof intusschen dat Servien van Andries en niet van Cornelis spreekt. Zijne woorden „il a beaucoup de crédit à Amsterdam" passen beter op Andries Bicker, die in 1647 reeds zeven maal het burgemeesterschap had bekleed, dan op Cornelis, die in 1646 voor het eerst tot dat ambt was gekozen.

3) Mr. Paulus Berckhout, pensionaris van Monnikendam.

4) Govert Brasser, sinds 1636 thesaurier-generaal. Hij was getrouwd met Lydia Teding van Berkhout.

5) In het Resolutieboek der Staten van Friesland (R. A.

sy niet vele eer versocht hebben nader explicatie van Hollants intentie nopende die tale van dissolutie van de Unie, by de voorsz. hare gedeputeerden gevoert? Van 't leste wort in haer Ed. Mog. recredentie van den 24en April, oude stijl, anno 1647, gansch gene, doch van 't eerste wel sonderlinge mentie gemaect. Haer Ed. Mo. seggen oock te willen by alle wegen behertigen de voortsettinge van de langhgewenste sekere vrede, doch recommanderen de reductie van 't Overquartier van Gelderlant ende de religie in de Meyery etc. Als de Hollantse gedeputeerden — dewelcke haer Ed. Gr. Mo. versocht hadden, by haere credentie van den 23en April 1647, in alle 't gunt sy souden proponeren, soodanich gelooff te geven als aen haer selven — die ergerlycke tael hadden gehouden, souden niet de Heeren Staten van Vrieslant mede gerecommandeert hebben, dat de heeren van Hollant, onaengesien de vrede, doch wilden blyven by de Unie, daeraen Vrieslant en de andere provintiën — Hollants gelt tot haer defentie van node hebbende — soovele was gelegen? Ydereen moet gelooven van ja; doch haer Ed. Gr. Mo. brieff van recredentie aen haer Ed. Gr. Mo. — daervan ick authentique copie hebbe — en maect daervan gene de minste mentie [1]); ende ken sulx uyt desen allen

---

Leeuwarden) 1647 fol. 33 v.°—38 vindt men de schriftelijke propositie, door Keyser en Stellingwerf ingediend. Zooals te verwachten was, vindt men daarin niet de tirade, dat de Unie met den vrede zou eindigen. Ook in het Journaal van de Staten van het mindergetal (R. A. Leeuwarden), waar op 16, 20 en 23 April (st. vet.) gewag wordt gemaakt van een conferentie met de beide gedeputeerden van Holland en van de naar aanleiding daarvan gehouden beraadslagingen, leest men er niets van. Natuurlijk volgt daaruit nog niet, dat Keyser bij zijne mondelinge propositie in de volle Statenvergadering de geïncrimineerde woorden niet zou hebben gebezigd. Zie ook de volgende noot.

1) Willem Frederik maakt er wel melding van in zijn brief aan

worden affgenomen, wat van de waerheyt van sulcken nageven mach sijn.

Men seyt ten sesten, dat wy sochten tijt te winnen tot het uytwercken van onse schadelycke desseyns. Voor my, ick heb altijt gearbeyt tot accommodatie, behoudens 't respect van de souvereyne provintie van Hollant ende West-Vrieslant. Niemant van ons ken oock van tijtgewin te soecken bedacht werden, alsoo Hollant in desen is geweest het schaepken beneden stroom staende, die den slach op den hals heeft gecregen, sonder eenige gedachten van tegenweer, gelijck de heele werelt genoeghsaem is gebleken; maer off aen de andere syde geen tijt sy gesocht te winnen met het affbidden van een heeremaents continuatie, daertoe onse stat is gecomen, op presuppost voren geroert, ken ydereen, na sijn verstant, oordeelen.

Sijn Hoogheit seyt ten sevende, dat hy, in cracht van syne commissie ende speciale authorisatie van de Staten Generael, dit heeft gedaen. Examineert

---

Willem II, d.d. 17/27 Febr. 1650, waar hij schrijft: „Ils (de Friezen) haissent fort 132 $\frac{8.\ 3.\ 14.\ 16.\ 44.\ 18}{\text{K e i s e r}}$ A. O. B. E., qui proposa devant $\frac{110}{\text{les Etats de Frise}}$ que $\frac{9.\ 25.\ 12.\ 74.\ 11.\ 58}{\text{l' u n i o n}}$ cessoit, à cause $\frac{2.\ 3}{\text{d e}}$ $\frac{76.\ 4}{\text{l a}}$ 26. 28. 30. $\frac{10.\ 50.}{\text{p a}}$ $\frac{14.\ 22}{\text{i x}}$ 26. 40 5, (ce?) qu'ils ne peuvent oublier, et estoit une grande folie de cest homme; on le demanda par escript, mais il n'osa y joindre ces paroles". (Groen v. Prinsterer, Archives 2de Série IV p. 354; de aanwijzing en ontcijfering van deze plaats dank ik aan prof. Fruin). Ook elders zinspeelt Willem Frederik er op, nl. in het stuk, gepubliceerd door prof. Wijnne, t. a. p. p. 10 en 11. Ik vermoed althans, dat met „A. Gelijck ettelycke van henluyden voor eenighe jaeren in de vergaderingen van de Staeten van Vrieslant tot groote verbaestheit derselver opentlijck hebben durven uytseggen" gezinspeeld wordt op Keyser's woorden, dat met den vrede de Unie kwam te vervallen.

eens syne commissie als stathouder van Hollant, oock als cappiteyn generael, tegens het saisissement van de ses heeren, in de vergaderinge van Hollant gecommitteert, voor sich hebbende 't jus legationis civilibus gentibus sacrosanctum, ende uyt de naem van hare committenten met andere helpende composeren de souveraine vergaderinge van Hollant, daervan Sijn Hoogheit een dinaer was, mitsgaders tegens den gedreyghden overval met slants crijsvolck, uyt de frontieren gediverteert, over een moederstat, door haer rijckdom, mits den coophandel aldaer, om de gemeynde sekerheyt, toevloeyende, soovele contribuerende tot de gemene welvaert ende d'eere van Sijn Hoogheits huys, by den staet geacquereert, ende oordeelt dan, hoe dat die dingen comen te quadreren, even so weynich als de speciale authorisatie tot conservatie van de rust ende vrede, gedecerneert [1]) den 5en ende 6en Junij 1650, doch niet sooals men het daerna in 't werck heeft willen stellen, verstaen by de resolventen selffs, dan alleen by eenige weynige, derwelcker committenten daerna verclaert hebben, geen kennisse van sulx te hebben gehat dan uyt de missive van Sijn Hoogheit, den 31en Julij 1650, 's daeghs na ons saisissement en de belegeringh van Amsterdam, aen de ses provintien geschreven, ende siet dan vorder op wat schone gronden dit slordige gebou heeft gerustet. Als een corollarium wort achteraen gevoeght, dat onse beswarenissen in 't besonder worden gereserveert, om tsijnder tijt geprocedeert te werden na behooren. Voorwaer, men mach seggen, dat het alles was gereserveert, want Sijn Hoogheit den heer Cats versocht hadde dit schone geschrift te cachetteren tot nader ordre, ende hebben syne creaturen in de ver-

1) Nl. door de Staten Generaal.

gaderinge van Hollant gearbeyt, dat het soude worden gesecreteert, niet denckende dat het schande ware, staetspersonen te vangen ende te detineren, sonder haer te beschuldigen ofte verhooren, ja, haer te straffen met ontblootinge van haer digniteyten, almede om reden: „want ons alsoo belieft"; en ken ick voor my niet dencken, wat particuliere beswaernisse men tmynen laste soude hebben bygebracht, want noyt anders in de regeringe hebbe voorgehat als 't beste van mijn lieff vaderlant in 't gemeen ende van mijn stat in 't particulier. Heb noyt eenige eerlycke lieden geopprimeert off haer rechtvaerdige saken vernadeelt, maer wel de boosen, na mijn vermogen, tegengegaen ende alles gedaen volgens mijn last off gevolghde approbatie van diegene, aen welcken alleen ick mijn doen hadde te verantwoorden, namelijck de heeren burgermeesteren ende vroetschappen der stede Hoorn. Ende coste ick oversulx dese gemoveerde beswaernissen met stilswygen passeren, dan alsoo seker blauboecsken, genaemt Ogensalve [1]), ons ten laste leyt vier dingen, namelijck dat wy de vrede te precipitantelijck hebben gemaect, de tractaten met Denemarcken geprecipiteert, een commissaris apart na Engelant gesonden ende dese menagie te sterck gedreven, soo sal ick dese pointen alle oock cortelijck beantwoorden.

De vrede heb ick ende mijn meesters geoordeelt noodsakelijck, mits 't verloop van de Hollantse finantiën, jaerlijcx vijff milioenen ten achteren gaende, ende mits de costelijckheyt van onsen oorloch, daervan de jaerlijcxse legerlasten 2.400.000 gulden ende de teercosten van de gedeputeerde in 't leger alleen 80.000 gulden costen; ende oock dienstich om te vermyden de nabuerschap van dat formidable France

1) Tiele No. 3792.

lichaem, die nootsakelijck stond te volgen, mits de slechte partagie van den 8en Februarij 1635. Ick oordeelde mede, dat wy Vranckrijk voldaen hadden, soo sy, kunnende becomen haer intrest, niet en wilden met ons sluyten. De Deense tractaten [1]) heb ick oock dienstich geoordeelt om van de vexatiën der Deenen aff te sijn, ende oock ons te kunnen dienen van haer vruntschap tegens de nieuwicheden van Sweden. Immers in beyde dese saken heb ick gevolght de respective lasten, die my by myne meesters van tijt tot tijt sijn gegeven, gelijck uyt haer E. resolutie(n) ken blycken. De commissaris apart na Engelant, aen de republijcque van Engelant [2]), hebben mijn meesters by hare resolutiën van den 7en en den 10en Januarij 1650 goetgevonden, ende stond mijn toe, haer last te executeren. Hoe voorsichtich ick in de saken van menagie heb gegaen, ken uyt de resolutiën van de E. heeren burgermeesteren ende vroetschappen der stede Hoorn van den 7en December 1649, 7en Januarij, 12en en den 27en April, 17en en den 25en May, 7en, 20en en den 23en Junij, mitsgaders van den 24en Julij 1650 blyken. Ende ken ick betuygen seer groot gemack in de saken van de menagie te hebben willen toebrengen tusschen Sijn Hoogheit ende Hollant, doch dat ick, merckende dat Sijn Hoogheit niet en naderde, maer sich scheen

1) Bedoeld worden: de „alliantie-defensief" en het redemptie-tractaat, in 1649 met Denemarken gesloten, eerst in 1651 door de Staten-Generaal bekrachtigd. Vgl. van der Hoeven, Bijdr. tot de geschiedenis van den Sonttol, p. 97—107, en Kernkamp, De sleutels van de Sont p. 254 en 255. Bij de onderhandelingen over beide tractaten was Nanning Keyser een van de gevolmachtigden der Staten-Generaal.

2) Bedoeld wordt de zending van Mr. Gerrit Schaep Pietersz., als commissaris van Holland, naar Engeland. Zie Resol. Holl. 17, 19, 20, 21, 22, 25 Januari 1650. De instructie van Schaep vindt men ook bij de Wicquefort (Lenting) I p. 480—482.

te dienen van de onee(n)paricheit van eenige leden van Hollant met d'andere, heb beworpen een voorslach van accommodatie, genaemt het Leyts voorslach, alsoo het, met communicatie van de heeren Hooghtwoud, Hovio ende my, door de heeren van Leyden wierde ter vergaderinge geuytet [1]); ende siende dat de elff preciser leden [2]) sich daertoe voeghden, mits wy, andere leden, dan eens wilden der aff sijn ende mede comen tot aparte executie van dien, heb ick, voor mijn advis, geoordeelt sulx den lande dienstich te sijn, ende daertoe den 25^{en} May 1650 in onse vroetschap geadviseert, niettegenstaende Sijn Hoogheit my by een speciale missive, ten vollen met sijn eygen hant geschreven ende door een expresse nagesonden, had versocht de sake in den onsen soo te willen dirigeren, dat geen aparte cassatie off reductie geschieden, met belofte van sulx aen mijn ende de myne te willen erkennen. Niettemin, ick meende dat ick meer mijn gemoet als Sijn Hoogheit tegen hetselffde hadde te dienen. Off nu dat den heer heeft gemoeyt en wete ick niet, immers wy sijn noch na dato tot Hoorn bedanct geworden.

Ende is dit hetgunt ick soo nopende myne bejegeningen ende dese ruchtbare sake als tot myne verantwoordinge goetgevonden hebbe op papier te stellen, tot informatie van myne nacomelingen, mijn

---

1) Den inhoud van dit voorstel, dat op 13 Mei 1650 werd ingediend, vindt men bij Wijnne t. a. p. p. XXXIX.

2) Met de „elff preciser leden" worden de elf steden bedoeld, die verlangden dat Holland zou overgaan tot afzonderlijke afdanking. De zeven steden, die zich daar een tijdlang tegen verzetten, waren: Leiden, Rotterdam, Gorkum, Schoonhoven, Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen. Ook de ridderschap was er tegen. Vgl. de bijlage, op 12 en 27 April, 17 en 25 Mei 1650. De namen der zeven tegenstrevende steden, die ik ontleen aan Resol. Vroedsch. Hoorn 25 Mei 1650, zijn niet geheel dezelfde als die men vindt bij Aitzema, Herst. Leeuw. p. 6.

voort refererende tot de resolutiën der stede Hoorn ende tot de kennisse, die alle eerlycke lieden hebben gehadt van myne comportementen, ja, tot het getuygenisse van Sijn Hoogheit selffs, dewelcke — des gevraeght sijnde by Haer Ho. Mo. op den 5[en] October 1650, blyckende by derselver resolutiën van dien dach — heeft verclaert, geen consideratie op mijn persoon te hebben ten regarde van 't fiscaelschap, twelck oock Haer Ho. Mo., sich myner cloeckheyt, getrouwicheyt ende ervarentheyt vertrouwende, ten selven dage op my hebben geconfereert; gelijck oock daerna de E. heeren burgermeesteren ende vroetschappen, die mijn den 19[en] Augustus 1650, tien sterck sijnde, hadden ontslagen, met tien eenparige stemmen — doch dry, namel. Lambertschagen, Hovio ende Twisch wat willende uytstellen, om d'absentie reipublicae causa, soo sy seyden, van den burgemeester Ripperse — my hebben gerestitueert in mijn vroetschaps oude plaetsen [1]), welcke restitutie ick meende te mogen aennemen, alsoo mijn overgifte van den 21[en] Augustus op Loevesteyn lach, dat ick mijn in genige steden van dese provintie als magistraet off pensionaris mocht laten gebruycken, ten ware by my aen Sijn Hoogheit nader satisfactie ware gedaen [2]); 't bleeck autem dat soo verre den 5[en] October 1650 satisfactie gedaen was, ende coste, mits Sijn Hoogheits overlyden, geen verdere satisfactie geschieden, des de conditie na rechten coste worden gehouden voor geadimpleert ende ick in mijn vryicheyt stond, de oude aengeboden digniteyt weder aen te nemen

1) Vgl. de bijlage, op 24 November 1650.

2) Het door Keyser bij zijn ontslag uit Loevestein geteekende stuk zal wel van denzelfden inhoud geweest zijn als de door Stellingwerff geteekende acte, die men vindt bij Wijnne t. a. p. p. 151 en 152.

van diegene, die my, op mijn versoeck, door noot gedaen, hadden ontslagen, die oock haer goede opinie van mijn persoon hebben getoont met haer resolutiën van den 27en Junij en den 10en Julij 1651, daertoe ick my voort referere.

Nadat dese is gecollationeert met syne principale, geschreven met eygen hande van den heer Nanninck Kaiser zaliger, wylen burgemeester, raet enden pensionaris der stat Hoorn, is deselve bevonden daermede te accorderen. Actum Hoorn desen 16en Julij 1662.
Otto Hinloopen.

(Rijksarchief, den Haag. Aanwinsten 1890 N° 25e fol.)

BIJLAGE.

EXTRACTEN UIT HET RESOLUTIEBOEK VAN DE VROEDSCHAP DER STAD HOORN.

---

7 December 1649. — Op het schriftelijk verzoek van de gedeputeerden ter dagvaart om „clare ende categorycke last" hoe te handelen in zake de menage, wordt besloten „te persisteeren by de iterative resolutiën, desen aengaende by dese vergaderinge genomen, dat is: alsnoch aff te schaffen de logijsgelden, de 50 compagniën ende voorts helpen te reduceren de halve ruyterie, doch met alle discretie ende moderatie."

7 Januari 1650. — De gedeputeerden ter dagvaart refereren „dat de meeste leden van Hollant ende Westfrieslant inclineren tot cassatie van de halve ruiterie, mitsgaders van de 50 bewuste compagniën

beneffens de 55 uythemse compagniën, tot egalisatie van der vremder natiën regimenten; dan dat enige seer weynige leden wat sachter ende moderater gaen, niettemin genoechsaem alle eens sijn op de conversie van de curassiers in harquebussiers, tot de totale afscaffinge van de logisgelden ende tot de reductie van de over(h)entsige compagniën.

Waerop sijnde gedelibereert, is verstaen ende geresolveert, dat onse gedeputeerden sullen vast houden de drie leste poincten, in de bovenstaende propositie vermelt, ende weigeren de egalisatie van de uythemse regimenten by cassatie van 55 vremde compagniën, dewelcke verstaen worden te sullen strecken voor 't equivalent van de 50 compagniën de anno 1628; ende voort in plaets van de halve ruiterie te casseren $^1/_3$ van deselve, met reductie van de overige compagniën ruiters van 60 tot 45 coppen, alles behoudens de vryheyt van de regieringe om in toecomende op de jaerlijcksche petitiën van den Raet van State te mogen resolveren tot soodanige verminderinge of vermeerderinge van de milicie, soo te voet als te paerde, als voor den dienst van den lande sal worden bevonden te behooren.

Deselve gedeputeerden sijn mede geautoriseert te adviseren tot het senden van een commissaris apart, wegen de provincie van Hollant ende Westfrieslant, voorsien met credentie aen de republique van Engelant, omme te doen by het Parlement, den Raet van State ende d'administratie aldaer, de saken van de particuliere ingesetenen, in dese provincie sijnde of wordende geinteresseert, ende tot de voorseyde commissie een bequaem persoon te dispicieren."

10 Januari 1650. — Op het derde punt van den beschrijvingsbrief wordt besloten „om niet alleen, volgens vorige resolutie, een commissaris apart naer Engelant te senden, maer oock aen den heer Joachimi

selfs te procureren credentie van de Generaliteit aen de republique van Engelant."

12 April 1650. — „Is by de heeren Crap, burgermeester, Raet, adjunct, ende Kaiser, pensionaris, rapport gedaen van tgunt in de joncste vergaderinge van H. Ed. Gr. Mog., gehouden van den 2en Martii tot den 9en Aprilis 1650, beyde inclus, was voorgevallen ende geresolveert, ende special hoe dat sy, gedeputeerde, de middelmatige resolutie van dese vergaderinge op de militie, genomen den 7en Januarij [1]) 1650, hebben gemesnagert tot soolange, dat de leden van H. Ed. Gr. Mog., elff in getal, wilden de Hollantse resolutie nopende de verminderinge van de milice apart ter executie stellen; ende dat over de voorseyde resolutie van den 7en Januarij voorseyt, den 29en Mert 1650 geuytet, die elf leden hebben getoont groot misnoegen tegen deses stadts gedeputeerde, dewelcke, tot haer decharge, hare scriftelicke last ter vergaderinge hebben voorgelesen ende deselve gejustificeert, als sijnde een middelwech om de saken tusschen de provinciën ende Sijn Hoogheit ter eenre, ende de vergaderinge van Hollant ende Westfrieslant ter andere syde, met gemack te vinden ende met eenen te becomen een uytcomste van de mesnage ontrent de hooge militaire tractementen ende de Friesse hantbiedinge tot de West-Indische Compagnie [2]), mitsgaders van de andere provinciën tot de saken van de see [3]), ende sijn de voorseyde heeren bedanct voor hare goede aengewende debvoiren ende genomene moeyte."

1) Het HS. heeft 8 Januari.

2) Friesland had zich verzet tegen het verlengen van het octrooi der W. I. C. (1647) en weigerde sedert mede te werken tot de hulp, vanwege de Staten Generaal in Brazilië aan de Compagnie verleend. Vgl. van Rees, Geschd. der Staathuishk. II p. 210—212.

3) Holland ijverde in dezen tijd voor een krachtige uitrusting tot beveiliging van de zee. Vgl. Resol. Holl. 17 Maart 1650.

27 April 1650. — „Sijn wederom gelesen de resolutiën van dese vergaderinge van den 7^{en} Januarij ende 12^{en} April lestleden, rakende de verminderinge van de militie deser landen, ende is daerop by de gedeputeerden, gaende ter dachvaert, gevraecht of sy haer sullen reguleren na de voorseyde resolutie, dan of sy sich sullen voegen by de andere elf leden van Hollant ende Westfrieslant, dewelcke over het uyten van de voorseyde resolutie van den 7^{en} Januarij gantsch niet tevrede waren geweest.

Waerop sijnde gedelibereert, is alsnoch gepersisteert by vorige resolutiën van dese vergaderinge, dewelcke worden geoordeelt wel ende middelmatich te sijn."

17 Mei 1650. — „Is by de heeren Hoochtwoud, burgermeester, Hovio, raet, ende Kaiser, pensionares, extra ordinem afgecomen, rapport gedaen ex scripto van tgunt in de vergaderinge by reces sedert den 27^{en} April tot den 15^{en} May 1650, beyde incluys, was voorgevallen ende geresolveert, en daerby gevoecht een nader mondelinge rapport van tgunt de voorseyde gedeputeerden, soo publiquelijck als in 't particulier, was voorgekomen; met nader verhael, dat het daerop aencomt of sy, gedeputeerden, in name van dese vergaderinge sullen sich separeren — gelijck voor desen — van de elf leden in Hollant ende blyven in de termen van accommodement, volgens vorige resolutiën van den 7^{en} Januarij, 12^{en} ende 27^{en} April 1650, dan of sy, onder beneficie van een voorslach, by de heeren van Leyden gedaen, tot cassatie van 55 compaigniën te voet ende reductie van 221 compaigniën van 70 tot 60 coppen, ende tot cassatie van 20 compaigniën te paerde, met reductie van 45 compaigniën van 60 tot 50 coppen, sullen niet alleenlijck 't selve amplecteren, maer oock daerby subsisteren ende 't selve — is 't noot — apart ter executie stellen.

Waerop sijnde tot twemalen gedelibereert, is verstaen ende geresolveert, dat onse gedeputeerden alsnoch met alle mogelicke middelen aen de elf leden ende andere van Hollant ende Westfrieslant, ooc aen de provintiën ende Sijn Hoocheyt, soo in 't public als particulier, sullen helpen smakelijck maken 't voorseyde voorslach, doch niet comen tot aparte executie, uyt dewelcke confusie soude kunnen comen; doch sullen de voorseyde gedeputeerden niet laten tekenen tegen soodanigen aparten executie als de bewuste elf leden souden mogen in 't werck stellen. Ende sijn de voorseyde gedeputeerden bedanct voor haer goede directie, in desen ter vergaderinge bygebracht, mitgaders van 't gedane rapport ende genomene moeyte. Ende es by speciale omvrage naderhant dese extensie geapprobeert, met recommandatie van secretesse, soolange doenlijck sal sijn".

25 Mei 1650. — „Is by de heeren Hoochtwoud, Hovio ende Kaiser, weder extra ordinem afgecomen sijnde, nader gerefereert, dat de bewuste elf leden hadden geamplecteert het Leytse voorslach ontrent de vermindering van de milice, mits dat de andere steden dan oock wilden verclaren, dat sy — ware 't noot — 't selve wilden apart executeren; dat alrede Alcmaer sich hadde verclaert tot de aparte executie, Enchuysen: by eenparicheyt van de 18 steden, Gornicum: soo de voorsittende sich daerop verclaerden, ende dat Leyden, Rotterdam, Scoonhoven ende Hoorn souden op dat poinct gaen om nader last van hare heeren principalen, namelijck op de voorseyde aparte executie.

Waerop sijnde gedelibereert, is verstaen ende geresolveert, dat onse gedeputeerden sullen mogen comen tot de voorseyde aparte executie — is 't noot — by eenparicheyt van de 18 steden van Hollant ende Westfrieslant, welcke eenparicheyt self by besendinge

aen de difficile leden sal dienen te worden uitgewracht, met dien verstande nochtans, soo 't op een stadt of twe aencomt, dat men daerom het werck niet en sal retarderen. Welcke resolutie, de presente heeren voorgelesen sijnde, eenpaerlijck is aengenaem geweest".

7 Juni 1650. — „Is by de heeren Hoochtwoud, Hovio ende Kaiser gerefereert ex scripto ende by monde, tgunt sedert den 20en Mey 1650 tot den 4en Junij 1650 was gepasseert, ende specialijck, dat de voorseyde heeren hadden niet in de publique maer particuliere notulen laeten aentekenen, dat Hoorn consenteert in d'aparte cassatie — van 't Leytse voorslach — by eenparicheyt van de 16 [1]) steden ende anders niet. Dat lijcwel commissie van Haer Ed. Gr. Mog. was gevallen op onse stadt, neffens andere, om de lijste van de uytvallende officieren te examineren, mitsgaders om in te stellen een aentekening tegen 't protest van de heeren Edelen, dewelcke, met goetvinden van de heeren Hoochtwoud ende Hovio, was tot twemaelen waergenomen by den pensionares Kaiser.

Waerop sijnde omvrage gedaen, of de heeren burgermeesteren ende vroetschappen 't gebesoignerde van de gedeputeerden hielden voor aengenaem, sijn de voorseyde heeren tesamen ende elck besonder bedanct voor hare debvoiren ende genomene moeyte".

18 Juni 1650. — „De heeren burgermeesteren laten lesen Haer Hoog Mog. resolutiën van den 5en ende 6en deser, by dewelcke Sijn Hoocheyt ende den Raet (van State) waren bedanct over hare gedragene voorsorge tegen d'aparte verminderinge van de milice, by Hollant geseyt gedaen te sijn, ende voort hoochgemelte Sijn Hoocheyt ende den Raet versocht te

---

1) 16 en niet 18, omdat (zie boven) „soo 't op een stadt of twe aencomt, men daerom het werck niet en sal retarderen".

gaen begrooten de respective steden van Hollant ende Westfrieslant, om sich te onthouden van alle afsonderlycke cassatie van crijchsvolck; gelijck oock deselve laten lesen enige particuliere informatiën, door haer ordre by den pensionares genomen.

Waerneffens sijnde mondelingh verhael gedaen van tgunt de heeren burgermeesteren ende pensionares tot noch toe desen aengaende was voorgecomen, ende voort gedelibereert, is verstaen ende geresolveert, dat byaldien hoochgemelte Sijn Hoocheyt met syne medegedeputeerden voortgaet in syne commissie — gelijck verhoopt wort neen —, dat hoochgemelte Sijn Hoocheyt sal worden beleefdelijck gerecipieert met een goet gedeelte van de scutterie in de wapenen, ende soodanich getracteert als in voorsittende steden, oock in andere van ons quartier, geschiet, voort geadmitteert ter audientie onder soodanige protestatie als de E. heeren burgermeesteren ende vroetscappen sullen mogen goetvinden, ende bejegent met een geslotene antwoorde, by onse gedeputeerden in de vergaderinge van Hollant ende vervolgens ter Generalité te uyten, ofte andersints sulcs als de E. heeren burgermeesteren ende vroetscappen alsdan sullen goetvinden. Ende sijn soo dese resolutie als die van den 7^{en} deser na speciale resumtie ende omvrage wel gevallen".

19 Juni 1650. — „Is gelesen een briefken van de heeren Jo^{r}. Thomas van den Nieburch ende secretares Dirc van Forest, uyt Alcmer, van gisteren avont, notificerende aen den heer outburgermeester M. J. Groot, dat Sijn Hoocheyt dien avont daer ende desen namiddach alhier soude sijn met de gedeputeerden van Hare Hoog Mog.; ende proponeren (burgemeesteren) daerop verscheydene poincten, als eerst:

Door wien de receptie sal worden gedaen ende hoe?

Ten 2en, waer de audientie sal worden verleent ende hoe sal worden geseten?

Ende is op 't 1e poinct verstaen, dat de receptie sal worden gedaen door den hooftofficier ende de heeren burgermeesteren met de pensionares.

Op 't 2e, dat de audientie sal worden gegeven in scepenencamer, sittende Sijn Hoocheyt aen 't hoocheynd van de tafel, de heeren burgermeesteren ende vroetscappen aen de rechter- ende de medegedeputeerden aen de slincker- of buytensyde van de voorseyde tafel.

Ten 3en, of men de gedeputeerden van de heeren Staten Generael sal simpelijck ter audientie admitteren, of onder enige protestatie?

Ende is daerop verstaen, dat men op de propositie van hoochgemelte Sijn Hoocheyt en gedeputeerden sal, onder anderen, in beleefde termen antwoorden, dat de comste van Sijn Hoocheyt aengenaem es, doch dat wy niet gewoon sijn de besendinge van de heeren Staten Generael aen de particuliere leden van Hollant en Westfrieslant, ooc oordelen deselve te sijn tegen de forme van regeringe, niettemin dese commissie hebben gedefereert om 't respect van hoochgemelte Sijn Hoocheyt, ende dese audientie aen de voorseyde gedeputeerden oock hebben verleent, sonder daermede te prejudicieeren de gerechticheden van dese provintie in 't gemeen ofte van dese stadt in 't particulier.

Ten 4en, of men de commissie sal bejegenen met een geslotene antwoorde?

Ende es hetselve gelaten by de resolutie, op gisteren desen aengaende genomen."

20 Juni 1650. — „Sijn door den pensionaris Kaiser ter audientie gehaelt ende by de vier regierende burgermeesteren aen de deur van 't stadthuys ontfangen ende geintroduceert Sijn Hoocheyt, den heere

Prince van Orenge, geaccompagnert met de heeren Capelle van Aertsbergen, Marenhault, Renswoude, Clant, Asperen, Lucasz. ende Brasser, gecommitteerden van Haere Hoog Mog., ende naedat Sijn Hoocheyt was geset aen 't hoocheynde van de tafel in scepenencamer ende gevolcht van de heeren burgermeesteren ende vroetscappen aen de rechter- ende de heeren gedeputeerden voornoemt aen de slincker syde, is by den voorseyden heer van Aertsbergen geëxhibert de credentie, in voegen hierna volgende:" (deze credentie is gedrukt bij v. d. Capellen, Gedenkschriften II p. 438—439.)

„Ende voort gedaen de inleydinge by hoochgemelte Sijn Hoocheyt, met vordere deductie door de opgemelten heer van Aertsbergen, dewelcke oock heeft overgelevert de volgende scriftelycke propositie met enige bylagen, sijnde de propositie geëxtendeert in volgende termen:" (deze propositie is gedrukt bij v. d. Capellen t. a. p. II p. 451 en 452.)

„Dewelcke naderhant sijn voorgelesen aen de E. heeren burgermeesteren ende vroetscappen, sich in haer ordinares camer ondertusschen hebbende geretirert.

Waerop sijnde gedelibereert, is verstaen ende geresolveert, dat men behalven tgunt gisteren by forme van telle quelle protestatie is geresolveert, sijn hoochgemelte Hoocheyt ende opgemelte gedeputeerden sal antwoorden, dat onse gedeputeerden, gaende ter dachvaert, aldaer sullen uyten soodanige resolutie als by dese vergaderinge op de voorseyde propositie ende de sake, daerinne begrepen, sal worden genomen, ende dat deselve gedeputeerden — soovele in haer es — sullen gelast worden te helpen bearbeyden, dat alles met de meeste eenicheyt van de leden van Hollant ende Westfrieslant ende oock — is 't mogelijck — van de provintiën mach worden ter neder

gestelt. Ende sullen de heeren burgermeesteren Sijn Hoocheyt in 't particulier mogen hope geven van de inclinatie van dese vergaderinge tot continuatie van de betalinge der 31 ende 11 compaigniën respective voor noch een heeremaent, mits dat hoochgemelte Sijn Hoocheyt gelieve de hant te houden — tgunt deselve daerna aen de vier heeren burgermeesteren ende pensionares, by haer E. geassumeert, heeft verclaert te sullen doen —, dat de saken van de mesnage ende specialijck de cassatie ende reductie binnen dien tijdt worden afgedaen [1])."

23 Juni 1650. — „De E. heeren burgermeesteren proponeeren, byaldien onse gedeputeerden mochten worden gedeputeert om ter Generalité te helpen expostuleeren over de besendinge van de heeren Staten Generael aen de particuliere leden van Hollant ende Westfrieslant, of deselve sich in deselve deputatie mede sullen laten gebruycken?

Waerop sijnde gedelibereert, is verstaen ende geresolveert, dat onse gedeputeerden sullen mogen helpen waernemen de deputatie om te expostuleeren niet tegen Sijn Hoocheyt, die hier verclaert is aengenaem, maer tegen de heeren Staten Generael, die de commissie hebben gedecerneert. Ende schoon enige leden harder wilden gaen, dat onse gedeputeerden in de vergaderinge van Hollant sullen adviseren ge-

---

1) In het „Verbael" van den heer van Aartsbergen vindt men een kort, maar juist verslag van de ontvangst der bezending te Hoorn. (Gedenkschr. II p. 305—306.) Ik vestig er daarom de aandacht op, omdat de heer de Jager heeft aangetoond (Fruin, Bijdr., Derde Reeks, I p. 58—66) dat het „Verbael" het antwoord van de regeering van den Briel niet juist mededeelt, en daaruit concludeerde dat „het gansche verbaal slechts voorwaardelijk geloof verdient." — Wagenaar, Vad. Hist. XII p. 76 zegt, dat het onthaal te Hoorn niet te breed schijnt geweest te zijn, met beroep op de Wicquefort (in Lenting's uitgave I p. 237.)

lijck hier den 19en deser is geresolveert, ende dien onvermindert de deputatie mogen bywonen.

De E. heeren voornoemt proponeren mede, in wat voegen onse gedeputeerden sullen helpen bearbeyden de eenicheyt tusschen de leden van Hollant ende Westfrieslant, mitsgaders tusschen de respective provintiën; ende opent daerop de pensionares, dat het sal aencomen, eerstelijck daerop, omme de cassatie ende reductie, nu by Hollant gedaen, te laten doen door Sijn Hoocheyt ende Raede van State; ten 2en op 't vergeven van de vacerende capitain- ende ritmeesterscappen; ten 3en op de logisgelden in de steden van de dominerende (?) provintiën; ten 4en op de lijfpensioenen van de afvallende officiers; ten 5en op het amplecteren van de mesnage Julij 1648 of Decembris 1648, het onderscheyt van 't welcke mede sommierlijck is geopent.

Waerop sijnde gedelibereert, sijn onse gedeputeerden geautoriseert te betrachten de meeste mesnage, mitsgaders de eenicheyt van de respective provintiën, sonder sich te formaliseren, ten ware wierde gedisputert de vryheyt van de consenten op de respective petitiën, die men in allen gevalle verstaet te moeten worden voorbehouden."

10 Juli 1650. — „Is gelesen een brieff van onse gedeputeerden, in date den 2en Julij 1650, by sich hebbende 't rapport van Sijn Hoocheyt ende Haer Ho. Mo. gecommitteerden, de steden van dese provintie besocht hebbende, mitsgaders noch eene van deselve, in date den 8en van deselven maent; gelijck mede gelesen is het rapport ende advis van Haer Ed. Gr. Mo. commissarissen op de formaliteiten van de voorseyde besendingen, op de substantie van de propositie, tot Dordrecht by opgemelte heeren gedaen, ende voort op de betalinge van enige militie; is mede by den heer Veen, specialick ten dien eynde afge-

comen, gerefereert, dat de leden waren versocht by Sijn Hoocheyt om van de twee eerste poincten[1]) te desisteeren.

Waerop sijnde gedelibereert, is met het voorseyde advis geconformeert, soo ende in dier voegen hetselve is leggende."

18 Juli 1650. — „De heer burgermeester Hoochtwoude, thuysgecomen zijnde, doet sommier rapport van de besoingen ende communicatie, met Zijn Hoocheyt ende de heeren commissarissen gehouden, nopende de cassatie van de 55 ende 20 compaigniën respective, mitsgaders de reductie, by Hollant gedaen, welck rapport oock by zijn E. en zijn medegedeputeerden in geschrifte was gedirigeert. Waerop oock gevolcht is een missive van deselve zijn medegedeputeerden, in date den 16en deses maents Julij, meldende, dattet besonge — nae haer E. oordeel — was affgelopen, uytgesondert dat commissarissen (het tractement) des veltmarscalcs toelaten by den nieuwen staet van oorloch, zonder veranderinge off verminderinge; dat se oock de gelicentieerde ritmeesters 1000 guldens, de capitainen 700 guldens jaerlix tot haer avanchement, doot off vertreck zoude toestaen; dat de 250 curassiers van Zijn Hoocheyt ende 50 van den Stadthouder nyet en zullen worden geconverteert in harckebussiers, gelijck wel de andere curassiers, ende voort nae 't advijs van onse gedeputeerden: alles met dien verstande, dat by faulte van aenneminge van dese naedere voorslagen, de resolutiën zullen blyven in haer geheel ende onverminderd. Het schijnt dat de leden tot dese voorslagen als oock (tot de) andere, in haer E. voorige

1) Nl. het afkeuren van de bezending en van de te Dordrecht gehouden propositie: vgl. Resol. Holl. 5 en 6 Juli 1650.

brieff (vermeld), zullen inclineren. Welcke poincten alhier wederom in communicatie geleyt zijn.

Is verstaen alsnoch te persisteeren, gelijck gepersisteert wort mits desen, by de respective ende iterative resolutiën, desen aengaende in dese vergaderinge genomen, met authorisatie omme alles ten meesten dienste ende met de meeste mesnagie te helpen neder te setten".

24 Juli 1650. — „De pensionares refereert, met permissie van de E. heeren burgermeesteren, hoedanich dese verleden weke sijn geuytet de advisen van de respective leden van Haer Ed. Gr. Mog. op de groote sake van de mesnage ende milicie, ende specialijck, dat onse gedeputeerden hebben geamplecteert het advis conciliatoir, jonest by haer Ed. Gr. Mog. gecommitteerden uytgebracht.

Waerop sijnde gedelibereert, sijn de voorseyde onse gedeputeerden bedanct voor hare goede debvoiren, ende voort geautoriseert daerinne te continueeren, sulcs sy ten meesten dienste van den landen sellen oordeelen te behooren".

31 Juli 1650. — „De heere Cornelis Veen, thuysgecomen ende op zijn versoeck dese vergaderinge byeengeconvoceert zijnde, refereert, dat op gisteren, door ordre van de heeren Staten Generaal, volgende haer resolutie in date den 5en Junij laetsleden, in verseeckeringe zijn gestelt de heeren burgermeester de Witte, van Dordrecht, de burgermeester de Wael ende de pensionares Ruyl, van Haerlem, Jan Duyst van Voorhout, burgermeester van Delft, Mr. Nanninck Keyser, pensionares van Hoorn, ende Niclaes Stellingwerff, pensionares van Medenblick, tenderende alleenlijck daertoe, zoo 't schijnt, om de provintie van Hollant ende Westfrieslant tot redenen te brengen, ten eynde 't voorslach van de Raide van Staten in 't reduceren ende casseeren van de militie by haer

Ed. Groot Mog. zoude mogen worden geamplecteert; datter oock 60 compaigniën te voet ende een troupe ruyterie waren gesonden naer Amsterdam, onder commando van zijn E. graeff Willem van Nassau, ende datter noch boven de guarde van Zijn Hoocheyt vijff compaigniën in 's Gravenhage zoude zijn off worden geleyt, gelijck die van Eedam dese vergaderinge hebben gecommuniceert by missive, op huyden den 31en Julij 1650 ontfangen, meldende alleen van 't voetvolck ende niet van de ruyterie.

Op welcke becommerlicke saeken is geresolveert d'selve saken voor eenige corten ende weynige tijts te houden in surcheantie, nyettemin daerby verstaen, dat de vergaderinge van Haer Ed. Groot Mog. nyet can worden gehouden voor gescheyden; dat daeromme de heere burgermeester Hoochtwoude met zijn medeleeden sal versocht worden de gemelde vergaderinge te gelieven alsnoch by te zijn, ende daerinne te continueeren tot den uyteynde toe. Ende zijn by de voorgemelde heeren gedeputeerden ter zelver vergaderinge gevoecht ende medegedeputeert de heeren Mr. Niclaes Raet, jegenwoordich burgermeester, mitsgaders Jan Allertsz. Lambertschagen ende Pieter Dircxz. Ben, outburgermeester deser stede, opdat alsoo te ernstiger de vreede ende eenicheyt van de respective provintiën bevordert ende 't recht van den lande van Hollant ende Westfrieslant mogen worden bewaert. Ende wort daerbeneffens voor goet, vast ende van waerden gehouden, tgunt by dese ende voorige onse gedeputeerden te gemelte vergaderinge in 't stuck van de cassatie ende reductie van de militie alrede gedaen is".

31 Juli 1650. [1]) — „De heeren burgermeesteren refereren, dat haer E. van de heeren van Amsterdam

1) De tweede vergadering op dezen dag.

hadden becommen een missive, tenderende daertoe, dat dese vergaderinge eenige uytten haren zoude gelieven te committeeren omme op 't aensien desselfs brieff binnen Amsterdam te verschynen, omme staetsgewyse te helpen adviseeren [1]) ende resolveeren opte clachte, die de heeren van Amsterdam doen in reguard van 't gunt op gisteren by off omtrent haer Ed. stadt is gepasseert, waervan huyden morgen op dat subject in de voorige propositie ende resolutie, daerop by dese vergaderinge genomen, genouchsaem mentie is gemaekt.

Naer omvrage is verstaen, dat onse gedeputeerden haer E. zullen vervoegen naer 's Gravenhage ende nyet naer Amsterdam aenwaer te nemen [2]); dat men tselve de heeren van Amsterdam door missive zullen notificeeren.

Is oock geresolveert dat men, by ongelegentheyt deses tijts, de zeegaten zullen doen wel besetten voor een onverwachte aenval, de schutterie selffs te

---

1) Wagenaar, Amsterdam I p. 563 maakt wel melding van het besluit van de Amsterdamsche vroedschap om „alle de leden van Holland binnen Amsterdam te beschrijven", maar voegt er aan toe: „'t welk ik egter niet vind geschied te zijn". Uit het bovenstaande blijkt, dat de uitnoodiging althans door Amsterdam gedaan is.

2) Ook aan de afgevaardigden van Dordrecht naar de dagvaart werd den 2den Augustus „belast eerst te compareren in den Haghe, ende ingevalle by andere leden geen difficulteyt wierde ghemaeet van aldaer te besoigneren, dat by haer van geene veranderinge van plaetse soude werden ghesproken, dan komende tot veranderinge ende daerover omvrage geschiedende, souden voor haer advijs hebben te nomineren de stadt Delft, doch met pluraliteyt van stemmen vermogen toe te staen te concluderen tot deselve ofte eenige andere plaetse — uytgesondert de stad Amsterdam — daertoe de vergaderinge meest soude mogen inclineren". Uit de resolutiën van den oudraad van Dordrecht, bij Aitzema, Saken van Staet en Oorlog, III p. 451.

doen waecken ende de poorten, soo by dage als by nachte, geslooten te houden."

1 Augustus 1650. — „De E. heeren burgermeesteren refereren, dat haer E. beneffens de andere leeden ende steeden deses quartiers by de Eed. Mogende heeren de Gecommitteerde Raiden van de Staten van Westfrieslant ende 't Noorderquartier by missive jegens morgen te negen uren by den anderen geconvoceert zijn, omme met malcanderen te helpen adviseren ende resolveren op 't poinct, in dezelve missive vervatet [1]), zulcx dat in die sake twee oude poincten in consideratie commen, namentlicken:

1°. Wat in de vergaderinge van de Eed. Groot Mog. heeren Staten van Hollant ende Westfrieslant opmerckenswaerdich is voorgevallen.

2°. Wat by off omtrent de stadt van Amsterdam in de sendinge van de 60 compaigniën voetvolck ende een merckelycke getale van ruyterie naer Amsterdam gepasseert is.

Welcke beyde in omvrage gebracht zijnde, wat onse gedeputeerden, gaende ter vergaderinge van de gemelde steden deses quartiers, aldaer ten dienste van den lande ende tot stuytinge van de onbehoorlicken ende feytelicken proceduyren, by Zijn Hoocheyt ende de Staten Generael nyet alleen aen een van onse gedeputeerden, maer oock (aan) eenige leeden

1) Bij gewichtige aangelegenheden werden de zeven steden van Westfriesland en het Noorderkwartier door de Gecommitteerde Raden van dat kwartier tot een vergadering van de „Staten van Westfriesland en het Noorderkwartier" beschreven, meestal om gezamenlijk te raadplegen over wat haar in de Staten van Holland te doen stond: vgl. Tegenw. Staat der Vereen. Nederl. V p. 373. Het bovenstaande geeft een voorbeeld van zulk een vergadering. Ook dit gebruik wortelt in het oude streven van Westfriesland naar zelfstandigheid.

van Haer Eed. Groot Mog. in 't werck gestelt, voor haer E. advijs zullen inbrengen:

Is verstaen ende geresolveert, de vergaderinge van de steeden deses quartiers by eenige uyttet midden van dese vergaderinge aenwaer te doen nemen; ende dat met ernst mach gearbeyt ende gevordert worden, dat de gemelde gedetineerde heeren uyt de versekeringe, daerinne haer E. gestelt zijn, mogen worden gerelaxeert ende op haer vrye voeten gestelt, ende in 't toecomende securiteyt voor de gedeputeerden van Hollant ende Westfrieslant (zal worden verkregen); off andersints, dat men sal moeten delibereeren, hoe men op een ander plaetse seeckerlijck ter vergaderinge van Haer Eed. Groot Mog. sal compareeren".

2 Augustus 1650. — „Sijnde gelesen de resolutie, by de E. heeren gedeputeerden der steden deses quartiers genomen op 't poinct, in de uytschryvinge van de Ed. Gecommitteerde Raiden vermelt, als oock een memorie nopende 't gepasseerde tusschen Zijn Hoocheyt ende den raetpensionares, mitsgaders de missive van den gemelden Zijn Hoocheyt over 't subject van de detentie eeniger heeren ende leeden uyt de vergaderinge van de Eed. Grootmog. ende desselfs desseyn op Amstelredam, aen de regieringe deser stede geschreven [1]), ende daerop vorders gevallen zijnde verscheyden discourssen:

Is eenpaerlijck verstaen, dat men de securiteyt aen eenige steden ende leeden deses quartiers, die tselve versoecken van wegen 't gemelde quartier, beleeffdelijck sal excuseeren; nyettemin sal men 't vorder innehouden van de voorseyde resolutie, soo nopende de bevorderinge van de relaxatie van de

1) Nergens vind ik vermeld, dat de Prins in dezen tijd een missive geschreven heeft aan de regeering van Hoorn. Wel is

gedetineerde heeren, als oock de delogieringe van de 60 compaigniën voetvolcx ende ruyterie by off ontrent de stadt Amstelredam — zoo 't leyt — amplecteren, gelijck 't zelve geamplecteert wort mits desen.

Is voirts verstaen, dat men onse burgerie van nu aen nyet meerder by dage maer by nachte sal laten waecken, blyvende nyettemin de ordinaris nachtwaeckers by haer oude gebruyck.

Meynert van Keern versoect, off hy zijn volck langer in dienst sal houden, off nyet.

Is geresolveert, voir eenige corten tijt daerinne te continueeren".

4 Augustus 1650. — „Sijn gelesen drie resolutiën, by de Eed. Grootmog. heeren Staten van Hollant ende Westfrieslant genomen jegens seker pasquil, den 4den Julij ter vergaderinge gëexhibeert, roerende de besendinge, by de heeren Staten Generael gedecerneert [1]), dewelcke alle gehouden worden by dese vergaderinge voor een notificatie."

5 Augustus 1650. — „Claes Jacobss. Comans, op huyden morgen in burgermeesterencamer verschenen zijnde, versochte off men de oorlochschepen van 't lant in deses stadts dienst langer zullen houden, of nyet.

Oock: off men de burgerie langer by nacht sal

---

bekend, dat de Prins nog op den 31en Juli een missive schreef aan de Staten van alle gewesten, behalve Holland, waarin hij de redenen noemde, waarom hij de zes heeren in hechtenis had laten nemen en troepen naar Amsterdam had gezonden. Men vindt deze missive o.a. bij Wijnne t. a. p. p. 198 sqq. De missive aan Hoorn zal wel in hoofdzaak van gelijken inhoud geweest zijn; alleen zal de Prins er wel niet het vertrouwen in hebben uitgesproken dat „de bovenverhaelde saecken (UEd.) niet alleen aengenaem en sullen wesen, maer oock" enz.

1) Vgl. Resol. Holl. 4, 5, 8, 19 Julij en 9 Augustus 1650.

laten waecken, overmits de sake by off ontrent Amsterdam mettet vertreecken van de ruyterie ende voetvolck nu in een ander gelegentheyt is gebracht, als die voor desen is geweest.

Is geresolveert, dat men nae desen dage alles zullen stellen in alsulcken staet, als voor den 31en Julij laetsleden is geweest, ten ware andere ongelegentheeden sich op morgen openbaerde.

Is in omvrage gebracht, off niet goet soude sijn — insiende de constitutie van dese tijt — datter noch twee heeren uyttet midden van dese vergaderinge worden gecommitteert, omme de aenwesenden gedeputeerden van onse stadt te adsisteeren.

Is verstaen eerst ende alvooren naerder schryvens van onse gedeputeerden te verwachten."

8 Augustus 1650. — „De heeren burgermeesteren refereren, dat haer E. van onse heeren gedeputeerden in 's Gravenhage een missive ontfangen hadde, in date den 6en deses maents Augusti. Ende naer lecture van deselve in dese vergaderinge, ende naedat daeruyt eenige propositiën gedaen waeren:

Is geresolveert ende eenpaerlicken goetgevonden, de gemelde onse heeren gedeputeerden te versoecken ende te authoriseren, gelijck haer Ed. versocht ende geauthoriseert worden mits desen, om alle debvoyren, sooveel doenlycken is, ter plaetse alwaer 't behoort, aen te wenden, dat de gedetineerde heeren uyt haere detentie zullen mogen worden ontslagen, ende daerbeneffens met alle vlijt te bearbeyden, dat de gedeputeerden van Haer Eed. Grootmog. met alle securiteyt ende verseeckertheyt in 't toecomende in de gemelde Haer Ed. Grootmog. vergaderinge mogen verschynen. Ondertusschen zullen voornoemde onse gedeputeerden by missive versocht worden, gelijck oock alrede gedaen is, dat haer Ed. believe, zoo haest de consideratiën van Zijn Hoocheyt, waervan

in de voorseyde missive van den sesten deses mentie is gemaeckt, ter vergaderinge zullen worden ingedient, (ze aan) dese vergaderinge te laten toecommen, mettet gunt de leeden in de gemelde Haer Eed. Grootmog. vergaderinge daerop zullen inbrengen.

Is oock — naer resumptie van voorgaende resolutie — verstaen, dat men de oorlochschepen, in dienst van deese stadt zijnde, sall licentieren; dat oock van nu voortaen de dachwacht van de burgerie sall commen te cesseren, ende dat men op middelen sal gedencken, waermede men de stadt bequamelijck sal connen sluyten."

11 Augustus 1650. — „Is gelesen een missive van onse gedeputeerde ter vergaderinge van Haer Ed. Grootmog., in date den 9en deses maents Augusti, ende daeruyt is geproponeert, off men sal amplecteren 't voorslach, van Zijn Hoocheyt ende Raide van Staten gedaen, nopende 't casseren ende reduceren van de militie, mettet gunt daerby noch is gecommen, 't gepasseerde tusschen de hoochgemelte Zijn Hoocheyt ende de heeren van Amsterdam medebrengende, dat men de staet van oorloge zoude vaststellen voor 3 a 4 jaren, ten ware (de) vreede tusschen beyde croonen van Vrancrijck ende Spaingen eerder was getroffen [1]).

Daerop is eenpaerlijck geresolveert, dat men sall amplecteren 't voorseyde voorslach van Zijn Hoocheyt ende Raet van Staten, doch dat evenwel jaerlijcx by de hoochgemelte Zijn Hoocheyt ende Raet van Staten, naar ouder gewoonte ende volgende de ordre van de regieringe van 't lant, een petitie sal worden gedaen, ende daervan nyet te wycken dan voor naerdere last.

Is wederom in resumptie gebracht de resolutie,

---

1) Vgl. Wijnne t. a. p. p. 191.

alhier nopende de debvoyren, te doen tot ontslaginge van de gedetineerde heeren, in date den 8en deses maents Augusti genomen, ende daeruyt voorgestelt zijnde, hoe onse heeren gedeputeerden haer daerinne zullen gedragen:

Is vooralsnoch gepersisteert by de voorseyde resolutie, ten voorseyden dage desen aengaende genomen."

15 Augustus 1650. — „De heeren burgermeester Hoochwoude ende praesident Veen [1]), sijn E. adjunct, uyt de vergaderinge van de Ed. Grootmog. heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant t' huysgecomen sijnde, hebben ons ende onse vroetschappen — tot dien einde vergadert — rapport (ingediend) van 't gunt aldaer van de tijt haers E. laeste aencomste tot Vrydach voorleden is gepasseert, soo van de groote sake alsmede van de bevordernisse van de relaxatie van de gesaiseerde heeren; waeruit voorgestelt is, of men alsnoch sall in 't werck stellen de resolutie, alhier den achsten deses genomen, medebrengende dat men met alle vlijt bearbeyden soude, dat de gedeputeerden van Haer Ed. Grootmog. met alle securityt in 't toecomende in gemelde Haer Ed. Grootmog. vergaderinge mochten verschynen.

Naer omvrage is dit poinct geëxcuseert.

Of men alsnoch, in conformité van 't laeste lith van deselve resolutie, openinge sal versoecken van de consideratiën, die Sijn Hoocheyt schriftelijck ter gemelde vergaderinge in reguarde van de voornoemde gesayseerde heeren heeft doen overleveren, of niet?

Is geresolveert, dat men dese saecke vooralsnoch

---

1) Waarom hij president wordt genoemd, begrijp ik niet. President van burgem. of van de schepenbank kan niet bedoeld zijn, want Veen zat in 1650 noch in het college van burgem., noch in de schepenbank van Hoorn.

sal houden in advijs, maer dat bevordert sal worden, dat de saecken, soo wel 't eene als 't ander, simul et semel pari passu mogen afgehandelt werden".

19 Augustus 1650. — „De heeren burgermeesteren refereren, dat haer E. van onse gedeputeerden ter vergaderinge van de Ed. Grootmog. heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant eene missive hadden ontfangen, tenderende onder anderen daertoe, om een acte van dimissie in reguard van de heere raedt ende pensionaris Keiser te depescheren, beneffens de aggreatie van dese vergaderinge, waervan deselve onse gedeputeerden een concept van diergelycke acte herwaerts toegesonden hebben, waerby noch was geaccompagneert een missive van de gemelde heere Keiser, addresserende aen de heeren de burgermeesteren ende regierders deser stede, te kennen gevende, dat sijn E., om redenen, in deselve syne missive vervatet, hem ontledichde van de twee respective diensten, daerinne geroert, deselve volcomentlijck afstaende, omme daermede gedaen te werden naer believen van dese vergaderinge. Welcke saecke sijnde van grote consideratie, daerinne dese vergaderinge seer ongaerne hebben willen consenteren, maer ingesien sijnde het ernstich ende iterative versoeck van de gemelte heere Keiser, hebben de ontledinge van de voirseyde syne twee diensten aengenomen ende sal sijn E. daervan acte van dimissie met approbatie van dese vergaderinge toegesonden werden, met dien verstande, dat onse gedeputeerden eerst ende alvoren by Sijn Hoocheyt noch eenmael sullen intenteren viam intercessionis, ten einde de meergemelte heere Keiser mach blyven in sijn oude staet, immers in sijn raedt ende pensionarisampt deser stede. Ende sulcx niet connende te wege gebracht werden, sullen deselve onse gedeputeerden gelieven d' voirseyde acte van dimissie over te leveren of doen overleveren ter

plaetse, daer 't behoort. Ende sal dese vergaderinge oock aengenaem sijn, dat de gemelte onse gedeputeerden — daertoe haer E. by missive sullen worden versocht — soecken te bevorderen, dat de E. heere Keiser, hiervoren meermalen vermelt, mettet fiscaelsampt ter vergaderinge van de Raden ter Admiraliteyt deses quartiers mach worden voorsien.

Belangende 't stuck van de cassatie ende reductie van de militie — waervan wederom in de voirseyde missive van onse gedeputeerden mentie wort gemaeckt — is naer omvrage gepersisteert by de resolutie, den 11^{en} deses maents desen aengaende genomen, ende daermede niet door connende, worden onse gedeputeerden in alles geauctoriseert te helpen adviseren ende resolveren als haer E. ten meesten dienste ende mesnage van den lande bevinden sullen te behoiren."

27 Augustus 1650. — „Is gelesen ex scripto 't rapport van 't gebesoigneerde ter vergaderinge van Haer Ed. Groot Mog. sedert den 23^{en} Junij tot den 29^{en} Julij, beide lestleede, voorgevallen, daer aenwesende d' heeren burgermeester Hoochtwoude ende Veen, mitsgaders d' heer Keiser, en 't gunt voorders by deselve heeren burgermeester ende adjunct Veen, daernae vervolgens met den secretaris Beecke, tot den 12^{en} Augusti is gedaen en aldaer helpen resolveren; alsmede dat daernae by de heeren burgermeester Raedt, Lammerschagen ende Ben met d' voornoemden secretaris is voorgevallen tot den 20^{en} Augusti inclusive toe, als wanneer de vergaderinge is gescheiden. Ende sijn d' voornoemde heeren alle bedanckt voor hunne respective gedane moeiten ende aengewende debvoiren, en specialijck mede van 't gunt d' heeren burgermeester Raedt, Lammerschagen ende Ben in de relacxatie van den heer Keiser ende ontslaging van sijn E. van 't raedt- ende pensionarischap,

en oock nopende de byvoeginge in margine van de acte, aen Sijn Hoocheyt overgelevert, is gedaen.

D' heeren burgermeesteren refereren, dat d' heer Keyser voorleden Woensdach in haer E. camere is verschenen en bedanckt heeft d' heeren burgermeesteren ende vroetschappen voor d' eere, by sijn E. als raedt ende pensionares gedurende d' selve syne ampten van welgemelte heeren respectivelijck genoten, met versoeck van 't selve in dese vergaderinge te willen notificeeren."

3 September 1650. — „D' heeren gedeputeerden, ter dachvaert gaende, sijn by desen alsnoch gelast omme, daer 't behoort, met alle mogelycke debvoiren te bearbeiden, ten einde d' heer Mr. Nanningh Keiser mach werden gedefereert ende becomen 't raedt- ende fiscael-ampt ter Admiralityt in deser quartiere."

24 November 1650. — „D' heeren burgermeesteren proponeren, of in dese vergaderinge nu in omvrage behoort te werden gebracht, of men den heer Kaiser — gelijck in andere steden oock geschiet is ten reguarde van de heeren leden, uit 't midden van Haer Ed. Gr. Mog. den 30en Julij lestleden mede by Sijn Hoocheyt ontboden ende aldaer aengehouden — sal herstellen ende versoecken, sijn vroetschapampt wederomme als voor desen, ten beste van dese stadt en 't gemeen, te willen becleeden, dan of men die deliberatie noch voor een weinich tijdts sou ophouden, totdat d' heer burgermeester Rippersz., (die) reipublicae causa niet conde praesent zijn, als dienthalven in commissie zijnde naer de provinciën van Frieslandt ende Stadt ende Landen, sal wesen teruggegecomen of hieraf kennisse hebben?

Waerop zijnde gedelibereert, is by pluraliteyt van advisen besloten ende geresolveert, dat d' voornoemde heere Keysers saecke behoort te werden voor alle andere jegenwoordich ter handt genomen, vermits

't exempel van voorsittende steden, alreede in 't openbaer gebleken.

Ende diensvolgens by d' heeren burgermeesteren de vergaderinge voorgestelt zijnde, of d' heere Kaiser weder sal werden geintroduceert ende herstelt?

Is verstaen ende goetgevonden by de meeste stemmen, dat d' opgemelte heere Kaiser wederomme sal werden herstelt, gelijck sijn E. herstelt werd by desen, in sijn raedt- ende vroetschap-ampt deses stadts, en denselven oversulx daerinne te introduceren; menende nochtans de 3 discreperende heeren [1]) — alhoewel haer E. daertoe mede inclinatie thoonden — dat behoorde eerst te werden afgewacht de kennisse of comste van den heere burgermeester Rippersz. Ende is voorts de secretaris Beecke versocht ende gelast den voornoemden heere Kaiser van sijn E. huys af te halen ende in dese vergaderinge te geleyden, gelijck, d' selven byeen zijnde ende blyvende, oock datelijck is geschiet, en sijn E. aldaer verwellecomt en in sijn E. vorige plaetse gaen sitten, door versoeck van de heeren burgermeesteren, op den ouden rang."

27 Juni 1651. — „Is by de burgermeester Raet gerefereert in wat voegen ter vergaderinge van Hollant ende Westvrieslant waren gelesen de redenen van Sijn Hoocheyt, onsterffelycker memorie, ontrent het arresteeren van de ses bekende heeren ende belegeringe van Amsterdam, dewelcke aen de leeden by copie waren gecommuniceert ende oock nu door ordre van de heeren burgermeesteren wierden gelesen. Waerop zijnde by den heere Keyser, met permissie van de heeren burgermeesteren, op alle ende elck poinct van dien, by hem tot zeven toe begrepen,

1) Deze drie waren Lambertschagen, Hovius en Twisch, blijkens de mededeeling van Keyser, hiervoor, p. 379.

verthoont zyne comportementen mette relatie totte schriftelycke resolutiën van dese vergaderinge, mitsgaders totte kennisse van de respective heeren burgermeesteren ende vroetschappen, alhier ende oock in den Hage zijn advisen ende directie hebbende gehoort ende gesien:

Is — naedat d' voorsyde Keyser van selffs uytte vergaderinge was vertrocken — in desselffs absentie, naer speciale omvrage, verstaen ende geresolveert, door de mont van den presiderenden burgermeester Raet den gemelde Keyser — wederom binnen ontboden zijnde — aen te seggen, dat de heeren burgermeesteren ende vroetschappen eenpaerlijck den voorseyden Keyser bedancken voor zijn diensten, voor dese stadt als secretaris ende pensionaris gedaen. Oock verclaren, dat hy henluyden in alle trou ende yver heeft gedient, zijn respective lasten wel naegecomen ende sincere rapporten gedaen; van gelycken, zoo in de stadt als ter vergaderinge in den Hage, alles helpen contribueeren ten meesten dienste van den lande in 't gemeen ende dese stadt in 't particulier, daervooren hy alsnoch iterativelick wort bedanct."

10 Juli 1651. — „Sijn gelesen dubbelt van twee acten van justificatie, by de heeren van Haerlem ende Medenblick [1]) aen hunne respective heeren gedeputeerden, zijnde geweest mede van de gesaiseerde heeren, gegeven.

Waerop gedelibereert zijnde, is eenpaerlijck verstaen ende geresolveert, dat men de heere Mr. Nanninck Keyser, raet ende pensionaris [2]) deser stede, die oock een van de gesaiseerde heeren is geweest,

---

1) De justificatie van Haarlem en van Medemblik vindt men bij Aitzema, Herst. Leeuw p. 474—476 en 482—483.

2) Deze titel wordt hem waarschijnlijk hier gegeven, daar hij

gelycke acte van justificatie zullen geven. Welcken concept op papier gebracht ende alhier in de vergaderinge gelesen wesende, is geratificeert ende geapprobeert ende in 't Memoriaelboeck van burgermeesteren geregistreert."

12 Juli 1651. — „Is wederom in resumptie gebracht de resolutie, by dese vergaderinge in reguard van den heer Keyser den 10en deses maents Julij genomen, streckende tot justificatie van zijn doen ende laten, by zijn E., als medegedeputeerde van wege dese stede ter vergaderinge van de Eed. Groot Mog. heeren Staten van Hollant ende Westvrieslant, zoo ten aensien van de gearresteerde heeren als van 't geene aengevangen is geweest aen, by off ontrent de stadt Amsterdam, van gelycken mede van de saken van menage ende staet van oorloge, in 't werck gestelt. Ende nae lecture van de gemelte resolutie is andermael verstaen ende geresolveert, alsnoch daerby te persisteeren, gelijck gedaen wort mits desen, ende daerbeneffens goet gevonden, dat daervan acte onder 't zegel ten sake deser voorseyde stede gemaect ende (in) dit resolutieboeck geregistreert sal worden, omme zijn E. te dienen nae behoore, luydende van woorde tot woorde als volcht: (deze acte van justificatie vindt men bij Aitzema, Herst. Leeuw p. 479—482.)

---

bij zijne gevangenneming pensionaris was. Keyser was echter alleen hersteld in zijne waardigheid als lid der vroedschap, niet n het ambt van pensionaris.

EEN GEDEELTE
VAN
SIMON VAN LEEUWEN'S BEDENCKINGEN OVER DE STADTHOUDERLIJCKE MAGT OMTRENT DE VERKIEZINGE VAN DE MAGISTRATEN IN DE STEDEN VAN HOLLAND, TOT NOODIGE VERCLARINGE VAN VEELE SAEKEN, DE POLITIE EN BIJSONDERLIJCK DE REGERINGE VAN DE STEDEN BETREFFENDE,

UITGEGEVEN DOOR

R. FRUIN.

De verhandeling van Mr. Simon van Leeuwen, waarvan ik het belangrijkste, het voor ons alleen belangrijke, gedeelte ga uitgeven, is sedert lang aan onze geschiedkundigen bekend. Kluit heeft het handschrift een eeuw geleden in handen gehad en er een en ander uit meegedeeld [2]), maar juist dat niet, wat naar mijn oordeel bovenal onze aandacht verdient. „Ik ga voorbij (zegt hij) de sterke trekken en schilderingen van de maniere, op welke het in dien tijd in de Vroedschappen en Magistrature toeging. Het was van dien aard, dat in dien tijd zulks openlijk en hardop te zeggen niet oorbaar was. In onze dagen, waarin men het zoo sterk op de zoogenaamde Aristo-

---

1) In het IIIe deel zijner Historie der Hollandsche Staatsregeering, blz. 551 vlg.

craten en Aristocratie heeft geladen, wil ik dit niet breeder aanwijzen." Opmerkelijk en kenteekenend voor den geest der eeuw! Een geschiedvorscher, zoo waarheidlievend en oprecht als Kluit, wil niet publiceeren hetgeen door de tegenpartij als een wapen ter bestrijding van de partij, die hij is toegedaan, gebruikt zou kunnen worden.

Het valt ons, een eeuw na Kluit, gemakkelijk openhartiger te zijn, want de staatspartij, die hij verkoos te sparen, is met haar tegenpartij en met de geheele Republiek, die zij door haar tweedracht beroerden, te niet gegaan. Wij trekken ons haar eer en haar schande niet meer aan; wij zijn geneigd om aan elk van beide lof of blaam toe te kennen naar zij in ons oog verdienen. Van hetgeen Kluit verzweeg hebben dan ook in de laatste jaren wijlen Mr. De Witte van Citters en ik, die insgelijks het handschrift ten gebruike hadden gekregen, reeds enkele bijzonderheden, waar het te pas kwam, meegedeeld: hij in Een Hoofdstuk uit de Geschiedenis van het Nepotisme [1]), en in de inleiding zijner Contracten van Correspondentie; ik in mijn opstel over de Burgemeesters van Amsterdam. [2]) Ik mag dus onderstellen dat de beoefenaars onzer Vaderlandsche Geschiedenis de strekking en den hoofdinhoud van Van Leeuwen's Bedenckingen reeds kennen, maar niettemin acht ik het volstrekt niet overbodig noch nutteloos dit gedeelte der verhandeling, dat voor Kluit en zijn tijdgenooten te aanstootelijk was, hier in zijn geheel af te drukken. Ik wil zeggen, om welke redenen vooral.

Over het ambtsbejag tijdens de Republiek en over de kuiperijen, die daarvan onafscheidelijk waren en

---

1) Spectator van 1863, blz. 348.

2) Nijhoff's Bijdragen, IIIe reeks Ve deel blz. 211 vlg.

liefst onder de onhollandsche en vergoelijkende namen van Harmonie en Correspondentie werden verbloemd, is zeker in den laatsten tijd het noodige aan het licht gebracht. Maar verreweg de meeste dier onthullingen betreffen de kwade praktijken der XVIIIe eeuw, van het tweede stadhouderlooze bestuur en van het stadhouderschap van Willem IV en Willem V. Het uitvoerige en nauwkeurige boek van wijlen professor Jorissen, door ons Genootschap uitgegeven [1]), onder den titel van Memoriën van Mr. Diderik van Bleyswijck, de meest aanschouwelijke voorstelling van het regeeringsbederf die wij tot nog toe bezitten, bepaalt zich tot het tijdvak van 1734—'55. Uit de XVIIe eeuw daarentegen, uit het stadhouderschap van Willem III, waarin het kwaad schromelijk is toegenomen, en uit het eerste stadhouderlooze bewind, waarin het eigenlijk is ontstaan, weten wij betrekkelijk nog weinig. En ik behoef wel niet te zeggen, dat toch de tijd der wording en eerste ontwikkeling bovenal onze aandacht verdient. Gelukkig dat wij door de goede zorg van ons Genootschap weldra in de gelegenheid zullen worden gesteld om er onze aandacht aan te wijden. In zijn Werken zullen namelijk eerstdaags de Gedenkschriften van den schepen Bontemantel verschijnen, over de Regeeringe van Amsterdam, zoo in 't civiel als in 't crimineel en militair, gedurende het eerste stadhouderlooze tijdvak, waarin het meer en meer inkankerend kwaad niet zoo zeer als een gevaarlijke ziekte, maar veeleer als een der natuurlijke levensverschijnsels, zonder eenige achterhoudendheid of vergoelijking, en daarom des te treffender en leerzamer, ons voor oogen wordt gesteld, door iemand die er alles van weet. Eerst als dat boek het licht zal zien,

1) Werken, Nieuwe serie no. 45.

zullen onze geschiedkundigen zich een juist denkbeeld kunnen vormen van de wijs, waarop het toen ter tijd in de magistratuur van onze stemhebbende steden toeging, en van het ontstaan en geleidelijk toenemen van allerlei misbruik onder den invloed van eigenbelang en afgunst en partijschap. Geen stad waarin wij die toedracht met meer belangstelling gade slaan dan juist Amsterdam, ten zij misschien Dordrecht, de stad der gilden en der „goede mannen van achten", der geslachten van Van Beveren, De Witt en Berk; maar daar ter stede, helaas, heeft het in die dagen aan „such an honest chronicler" als Bontemantel ontbroken. Evenwel voor iemand, die in het beschrijven van zulke toestanden behagen mocht scheppen liggen nog altijd in de onuitgegeven briefwisseling tusschen de gebroeders De Witt en sommigen hunner mederegenten in het Rijksarchief, en in ettelijke pamfletten van dien en van lateren tijd de overleggingen en afspraken en verbintenissen verholen, die de openbare feiten, waarvan de registers in het stadsarchief de herinnering bewaren, in het juiste daglicht stellen en verklaren kunnen. Moge nog eens een schrijver, die voor zulk een taak berekend is, zich dat nog onbeheerde goed aantrekken en aan de historische wetenschap dienstbaar maken.

Als inleiding nu tot het bestudeeren van diergelijke bijzondere stadsgeschiedenissen tijdens het raadpensionarisschap van De Witt en met name van Bontemantel's Gedenkschriften, kunnen, als ik mij niet bedrieg, de Bedenckingen van Van Leeuwen uitmuntend dienen. Zij zijn juist gericht tegen de misbruiken, die gedurende dat tijdvak in de stadsregeeringen in zwang waren gekomen, en die haar auteur wenscht dat de stadhouder zal tegengaan en uitdrijven, als zijnde daartoe geroepen en met de noodige macht toegerust. Zij vestigen dus de aandacht van

den lezer op dezelfde verschijnselen, die Bontemantel eenvoudig vertoont, als op de symptomen eener ernstige ziekte, waaraan de constitutie der Republiek lijdt en, wordt zij niet bij tijds bestreden, kwijnen en ten slotte wegsterven zal. Zij zijn in de eerste plaats voor den stadhouder zelven bestemd. Uit het begeleidend schrijven, waarmee het handschrift aan den Prins werd toegezonden, en dat door Kluit in zijn geheel is afgedrukt [1]), blijkt ons, dat Z. H. bij een persoonlijke ontmoeting aan Van Leeuwen verlof had gegeven om zijn meening over de wettelijke wijze van het benoemen der regenten in de steden van Holland, en van de macht die daarbij aan den stadhouder toekwam, op schrift te stellen en aan zijn oordeel te onderwerpen. Aanleiding hiertoe kan een geschil hebben gegeven, dat over dit onderwerp in den jongsten tijd tusschen den Prins en de regeering der stad Leiden, waarvan Van Leeuwen lid was, was gerezen, doch weldra in der minne werd bijgelegd. Hoe dit zij, van de bekomen vergunning maakt thans de schrijver een tamelijk ruim gebruik. Na een inleiding over de verschillende regeeringsvormen in het algemeen, beschrijft hij, hoe in de voornaamste steden van Holland en Westfriesland volgens de grafelijke handvesten en privilegiën de regeering ingericht en de regenten gekozen behooren te worden, om vervolgens uit te weiden in een betoog, hoe dit tijdens De Witt, bij gemis van een vorstelijk of stadhouderlijk toezicht en bedwang, is ontaard en verworden, en dringend herstel vereischt. Het stuk werd in den winter van 1675 op '76 geschreven. In den opdrachtsbrief, die van 8 Maart is gedagteekend, wordt het aan het welbehagen van Z. H. eerbiedig overgelaten

1) t. a. pl. blz. 511. Het oorspronkelijk berust in de Bibliotheek der Leidsche Universiteit.

te beslissen, „of het van Haar interesse mocht zijn, hetzelve of iets dergelijks publiek te maken." Blijkbaar vleide zich de auteur, dat de Prins in zijn betoog het belang zou stellen dat hij zelf er aan toekende, en zou verlangen dat een ieder insgelijks het lezen en behartigen zou. Maar zoodoende misrekende hij zich deerlijk. Een aanteekening, door 's Prinsen secretaris, Constantijn Huygens den jongeren, uit zijn door ons Genootschap uitgegeven Journaal welbekend, op het schutblad van het handschrift geplaatst, verhaalt ons wat daarmee is voorgevallen. „Op den 9en Maert 1676 (zoo luidt zij) dit aen Sijn Hoocht. ter handen gestelt hebbende, nevens de missive van den autheur, heeft hoochgemelte Hoocht. niet goedt gevonden dat hetselve soude gedivulgeert ofte publijck gemaeckt worden, ende heeft dienvolgende mij belast dat te willen bij mij houden ende eens oversien." Dat de Prins het zelf heeft doorgezien, laat staan gelezen, wordt door deze in haar kortheid bondige aanteekening meer dan twijfelachtig. Mij dunkt, wij zien er als in afgeteekend, hoe Z. H. na kennis genomen te bebben van de begeleidende missive geen oogenblik in beraad staat over de vraag, of de publicatie van zulk een geschrift al dan niet in zijn belang raadzaam is. Zulk geschrijf, oordeelt hij, dat maar geschrijf van tegenovergestelde strekking zou uitlokken, kan nergens toe dienen. Op doen, op handelen komt het aan; zijn aanzien en gezag, geen gepraat van een ander, moet tot herstel leiden van wat in het landsbestuur bedorven is. Hij reikt het handschrift, na het even doorgebladerd te hebben, aan zijn secretaris weer over, om het in zijn plaats eens door te zien en verder onder zich te houden. En daarmee afgedaan, — geheel in zijn gewonen trant van doen, dien wij uit het Journaal van Huygens kennen. Vermakelijk is het, in strijd hiermee, Kluit, die

toch de lakonieke aanteekening kent en zelfs overdrukt, te hooren overleggen, om welke redenen de Prins het opstel waarschijnlijk maar liever niet gedrukt wilde hebben: misschien omdat zijn macht er als beperkt in wordt voorgesteld, gebonden aan een instructie „alreede gemaakt of nog te maken"; misschien ook omdat de aristocratie, zijn tegenpartij, er al te vinnig in gehekeld wordt, hetgeen kwaad bloed zou kunnen zetten. Alsof Z. H. aan dat alles gedacht had, alsof hij den tijd had genomen om de Bedenckingen van iemand als Van Leeuwen te bestudeeren! Ongelezen, nauwelijks gezien, worden zij bij parate executie afgemaakt en tot vergetelheid gedoemd.

Later schijnt het handschrift (een nette copie van een andere hand, als ik mij niet bedrieg, dan die van Van Leeuwen) aan den auteur teruggegeven te zijn. Het prijkt thans met eigenhandige toevoegsels aan den kant, die ongetwijfeld eerst naderhand zijn bijgeschreven. Ook is er een tweede deel aan toegevoegd, naar het mij voorkomt insgelijks met de eigen hand van den auteur geschreven, dat wel niet onder de oogen van den Prins, wiens handelwijs erin gelaakt wordt, gebracht zal zijn. — Na aan verschillende bibliofilen, laatstelijk aan Schinkel behoord te hebben, heeft het handschrift, met wat er bij hoort, thans een blijvende rustplaats gevonden in de boekerij der Leidsche Universiteit.

Aanvankelijk had ik aan het Bestuur van het Genootschap willen voorstellen de verhandeling volledig af te drukken. Wel was het eerste omvangrijkste gedeelte grootendeels verouderd; wij kennen den aard der Hollandsche stadsregeeringen tegenwoordig nauwkeuriger en beter dan wij hem hier door Van Leeuwen hooren beschrijven. Maar brokwerk te leveren, als wij in de gelegenheid zijn om het onverkort te geven, zooals de auteur het heeft ontworpen en voltooid,

scheen mij toch ongeraden. Evenwel onder het gereed maken voor de pers bespeurde ik, nog bij tijds, dat juist de eerste helft, die voor ons haar belang meest verloren heeft, door den schrijver in een later werk was ingelascht, en wel in dat hetwelk wij nog tegenwoordig het meest gebruiken, de Batavia Illustrata. In dat werk, waaraan hij bezig was toen hij stierf, en dat voor zoo ver hij het al op schrift had gesteld in 1685 na zijn dood is uitgegeven, handelt het dertiende hoofdstuk over „de aloude Regeringe deser Landen, het tegenwoordige Lants-stants bestier en Stadhouderlyke Regeringe en alles wat verder tot de Regeringe specteert." Dat onderwerp had de schrijver indertijd in zijn Bedenckingen reeds met zorg behandeld, en het was hem zeker een genoegen een groot stuk van hetgeen hij toen wegens het ongunstig oordeel van den Prins ongedrukt had moeten laten, thans nog in te lijven in een boek, dat hij zonder voorweten van Z. H. dacht uit te geven. Wat hij daarentegen, omdat het in zijn nieuw bestek niet paste, ook nu weer in portefeuille moest houden, was juist dat wat meer dan al het overige onze belangstelling wekt, de klacht namelijk over het misbruik, dat in de regeering der steden is ingeslopen en er al reeds te lang voortwoekert. Dat gedeelte, het slot der verhandeling, is dus het eenige nog onuitgegevene, en uit dien hoofde kan het Genootschap volstaan met dit, zonder meer, voor het eerst onverkort te laten drukken. In dien geest wijzigde ik mijn oorspronkelijk voorstel en mocht er de goedkeuring van het Bestuur op verwerven.

Wat aan dit gedeelte een bijzondere waarde geeft is dat de auteur niet slechts een tijdgenoot is, die beschrijft wat hij heeft beleefd, maar een toenmalig regent, die zelf tot zijn ergernis ondervonden heeft, hoe wederrechtelijk de kwade praktijken, waarop hij

den stadhouder opmerkzaam maakt, hen benadeelden die in den strijd om het bestaan de zwakkeren bleken te zijn. Daar dus zijn persoonlijk wedervaren gekend dient te worden om zijn bedenkingen te beter te begrijpen en te beoordeelen, wil ik hier, bij wijze van inleiding, het voornaamste meedeelen van hetgeen ik omtrent zijn leven en bedrijf ben te weten gekomen.

Simon van Leeuwen was de zoon van Johan Simonsz. van Leeuwen en Aeltje Ewouts de Bont: de laatste van Rotterdam geboortig, de eerste te Leiden gevestigd als notaris en procureur. Twee jaren nadat de ouders gehuwd waren werd de zoon geboren en den 21en October 1626 in de Gereformeerde Kerk gedoopt. Van zijn jeugd en vroegste opvoeding weten wij niets. Het eerst wat wij van hem vernemen is dat hij den 9en Januari 1638 als student in de Letteren werd ingeschreven, op zijn 15e jaar zegt het Album, dat echter in dit geval, zooals in ontelbare andere, niet te vertrouwen is. Wij kunnen narekenen dat het hem vier jaar te oud maakt: hij was bij zijn inschrijving niet meer dan ruim elf jaar, volgens het doopboek, dat niet liegen kan; en hij had dan ook eigenlijk niet zonder bijzondere vergunning van Curatoren ingeschreven mogen worden, want de Statuten van 1631 [1]) verboden, zonder zulke vergunning, iemand beneden de 12 jaar als student toe te laten. Zullen wij nu uit dit zoo buitengewoon vroeg student worden besluiten tot een buitengewoon vroege rijpheid van verstand, en Simon Van Leeuwen vergelijken met Holland's wonder, Huig de Groot, die ook in zijn 12e jaar aan de Academie kwam en in zijn 15e te Orleans, wij mogen wel zeggen als studen

1) Handvesten van Leiden, blz. 538.

volleerd, den graad van doctor haalde? Dat deze vergelijking mank zou gaan, blijkt terstond als ik meedeel dat Van Leeuwen gepromoveerd is in zijn 23e jaar, den 13en September 1649. Neen, omstreeks dezen tijd is het inschrijven van Leidsche jongens van 12, 13 jaar geen ongewoon verschijnsel. Johannes Meerman Gerardsz., dezelfde die Van Leeuwen later in zijn loopbaan den voet dwars zette, was, in 1634, nog één jaar jonger ingeschreven, en in 1632 de zoon van den toenmaligen Rector Magnificus Petrus Cunaeus, twee jaren jonger; ik zou meenen beiden, omdat hun leeftijd naar waarheid werd opgegeven, met uitdrukkelijke vergunning van Curatoren. De reden waarom slechts, bijna zonder uitzondering, Leidsche knapen zich zoo vroegtijdig als student lieten inschrijven, zal wel hoofdzakelijk gelegen hebben in de voorrechten, die aan het Academie-burgerschap verbonden waren, in den vrijdom van accijnsen bepaaldelijk, welke zeker ook aan de huisgezinnen, waartoe de studenten behoorden, ten goede kwamen. Dit zij ter loops opgemerkt.

Toen Simon in naam zoo al niet inderdaad student werd, was zijn vader nog slechts eenvoudig burger, doch reeds op weg naar het regentschap; sedert 1635 was hij een der kapiteins van de schutterij, uit welke vaak bij vacature de vroetschap werd aangevuld: den 22en Juli 1647 werd hij hierin ook waarlijk opgenomen. Aan rechtsgeleerden had het college voortdurend behoefte, want uit hun midden placht het de schepenen te kiezen, aan wie de rechtsbedeeling was toevertrouwd. Bij de eerste gelegenheid de beste, in October 1647, werd vader Van Leeuwen dan ook tot schepen gekozen en in die betrekking tot in '54 gecontinueerd. Toen Simon in September van 1649 promoveerde, kon hij zich beroemen zoon van een schepen der stad te wezen.

Van zijn studie aan de Academie kunnen wij alleen oordeelen uit zijn promotie en latere werkzaamheid. Ongetwijfeld heeft hij zich zijn vader waardig betoond. Hij promoveerde publick, wat toen verre van gewoon was, en hem onder de betere studenten onderscheidde [1]). Een eervolle loopbaan scheen hem te wachten. Een zoon van een geacht regent was voorbestemd om ook zelf in de regeering te komen, evenwel eerst na zijns vaders dood, want de handvesten verboden zoowel dat vader en zoon te zamen op het kussen zaten, als dat twee broeders of twee zwagers het deden.

Voor jongelieden van zijn stand was het de gewoonte na volbrachte studie en voor de intree in de maatschappij een reis te maken naar en in Frankrijk, en als het zoo uitkwam in de aangrenzende landen. En zoo wij de uitgevers der Lettres de Chr. Huygens zullen gelooven, heeft Van Leeuwen geen uitzondering op dien regel gemaakt. „Monsieur Van Leeuwen", schrijft Christiaan Huygens aan zijn broeder Constantijn den 12en October 1650, „est maintenant logé là où vous l'estiez à Genève, et fait estat d'y demeurer cet hyver" [2]); en de uitgevers meenen dat de bedoelde persoon onze Mr. Simon v. L. wezen zal. Maar, zoo ik het wel heb, vergissen zij zich, en moeten wij aan Mr. Diderik van Leyden van Leeuwen denken overal waar in de briefwisseling van Huygens in dezen tijd van M. de Leeuwen

---

1) Dit blijkt uit de formule, waarmee zijn promotie in het register vermeld wordt: „1649 Sept. 13. Visus est dignus Simon Van Leeuwen, cui summus in Jure, et quidem publice, post publicam disputationem, conferatur gradus; quem illi contulit D. (Daniël) Colonius". De gewone formule luidt: „Visus est dignus N. N. cui post disputationem in Senatu summus in Jure conferatur gradus, quem illi contulit N. N."

2) Lettres I p. 135.

gesproken wordt. Mr. Simon heeft niet gereisd, misschien wel wegens minder ruime geldmiddelen, maar zich na zijn promotie onverwijld in den Haag gevestigd als advocaat bij het Hof en den Hoogen Raad. Hij deed den eed als zoodanig den 4en Nov. 1649. Daar vond hij onder zijn jeugdige ambtgenooten meer dan eén die later in de regeering hebben uitgeblonken, en maakte kennis met hen, om er één te noemen, Jan De Witt, die na zijn studietijd gereisd en te Orleans den graad van doctor in de rechten in het voorbijgaan gehaald had, en nu als advocaat in Den Haag, even als Van Leeuwen, naar een gelegenheid uitzag om in stads- of staats-bediening over te stappen. Hij vond die reeds in December 1650 en werd tot pensionaris van zijn vaderstad benoemd. Van Leeuwen moest twee jaren langer wachten en zich toen met veel minder betrekking vergenoegen. Door den invloed zijns vaders ongetwijfeld werd hij den 20en October 1652 tot secretaris van Soeterwoude aangesteld, welke heerlijkheid door de stad Leiden in 1610 gekocht was en wier openbare ambten door de Leidsche burgemeesters werden vergeven. Deze bediening, die aan het schoutambt ondergeschikt was, gaf weinig aanzien, maar nog al verval en geldelijk voordeel, en Van Leeuwen heeft zich steeds op haar bezit zeer gesteld betoond. Zij bracht mee dat hij uit Den Haag naar zijn vaderstad terugkeerde. Hij liet zich terstond opnieuw onder de studenten inschrijven, hetgeen geschieden kon al had men zijn graad reeds behaald; uit de inschrijving in het Album vernemen wij, dat hij toen bij zijn vader, den schepen, inwoonde. Die vader steeg gedurig hooger in aanzien. In 1654 werd hij Bewindhebber van de O. Indische Compagnie te Amsterdam, in 1661 Burgemeester, in 1663 Gecommitteerde Raad te 's Gravenhage, en, na zijn terugkomst van daar,

in 1666 Burgemeester opnieuw, totdat hij den 27en Januari van het volgend jaar in volle grootheid overleed.

Al dien tijd bleef de zoon in zijn nederige betrekking werkzaam en overigens practiseerend als advocaat. Maar buitendien deed hij zich als uitmuntend rechtsgeleerde kennen in menig geschrift, waarvan sommige even lijvig als geleerd waren. In 1662 verscheen zijn Censura Forensis, die zoolang het Oudhollansche recht in ons land van kracht was, het leerboek en de vraagbaak onzer juristen geweest is en dit nog steeds in Zuid-Afrika is gebleven, en reeds in het jaar daarop gaf hij zijn Corpus juris uit, dat wel sedert lang verouderd en vergeten is, maar bij zijn verschijnen opgang maakte en van zijn uitgebreide, zoo al niet even nauwkeurige, geleerdheid getuigde. Hij droeg de eerste uitgaaf der Censura aan de Curatoren van Leidens Universiteit en aan de burgemeesters der stad, waaronder zijn vader, op, en in de voorrede zoowel als in het boek zelf sprak hij over zijn studie op zulk een toon, dat men er uit opmaken moest dat hij een professoraat niet versmaden zou. Het werd hem echter niet aangeboden. Daarentegen liet hij zich, 19 April 1664, voor de derde maal inschrijven als student; hij woonde toen op zich zelf, daar zijn vader in Den Haag verblijf hield, op het (Pieters) kerkhof, en noemde zich kortaf advocaat.

Zoo heeft hij practiseerende en studeerende voortgeleefd tot op den dood zijns vaders, in het voorjaar van 1667. Die dood, wij weten het, opende hem eindelijk den toegang tot de magistratuur en de regeeringsposten. Maar zoo dadelijk werd hij daartoe nog niet bevorderd. Naar het schijnt had hij zich niet bijzonder bemind weten te maken. Het werd 1669 eer hij in den voorhof der regeering toegelaten en

tot kapitein der schutterij verkozen werd. Daarop volgde echter spoedig, den 31en Januari 1670, zijn bevordering tot veertig en vroedschap. Nu mocht hij hopen, even als zijn vader vóór hem, wegens zijn rechtsgeleerde verdiensten en verleden, zoo spoedig mogelijk tot schepen verkozen te worden. Maar, zoo hij zich hiermee gevleid heeft, is hij danig teleurgesteld. Bij de eerstvolgende benoeming van schepen werd hij door zijn medeleden van de vroedschap voorbijgegaan, hij kwam niet eens op de voordracht.

De voordracht, het opmaken van een dubbeltal, waaruit de schepenen gekozen moesten worden, behoorde namelijk tot de taak van de veertigen, van de vroedschap. Daaruit verkoos, eligeerde, in stadhouderlijke tijden de stadhouder, in 1670 de burgemeesterskamer. Om tot de waardigheid van schepen verheven te worden behoefde iemand derhalve de gunst van beide collegieën.

Nog in den loop van hetzelfde jaar '70 deed zich onverwachts een gelegenheid op om het ongelijk, Van Leeuwen aangedaan, nog te herstellen. Den 9en Maart kwam een der gekozenen, Pieter Willemsz. van IJsselstein, te sterven, voor wien binnen's tijds een opvolger moest worden aangesteld, en nu plaatsten ook waarlijk de veertigen met 32 stemmen Mr. Simon Van Leeuwen boven aan op het dubbeltal, en met 30 stemmen onder hem Johan van Campen.

Zonder onbescheiden te zijn kon onze vriend zich nu tamelijk zeker van zijn zaak gevoelen. De burgemeesters legden, voordat zij tot de electie overgingen, een plechtigen eed af, van „tot het schependom te zullen stemmen op zoodanigen, dien zij daartoe den bekwaamsten en dienvolgens voor de stad den nuttigsten, mitsgaders voor de justitie den dienstigsten zullen achten". [1]) En dat hij, Van Leeuwen, de

1) Zie Van Leeuwen's eigen Beschr. v. Leyden, blz. 145.

ervaren rechtsgeleerde, bekwamer en voor de rechtspraak dienstiger was dan zijn mededinger, die niet gestudeerd had en van de praktijk niet afwist, scheen buiten kijf. Toch werd niet hij gekozen, maar Van Campen, die het voorrecht had van een neef van een der Burgemeesters te zijn.

Wat hierbij was voorgevallen zouden wij nooit te weten zijn gekomen, als niet Van Leeuwen zelf het in een brochure — waarover later — wereldkundig had gemaakt. Daarin klagende over zijn voortdurende terugzetting en wering uit den schepenbank vervolgt hij aldus:

„Het is waar, ik ben hierover eens getoetst [wij zouden zeggen: gepolst] bij het ontijdig afsterven van een der Schepenen, in wiens plaatse ik de eer had benevens een ongeletterde de voorstellinge te hebben [d. i. op de voordracht de bovenste te staan], door de Burgemeesteren, aan wie toen ter tijd de volle verkiezing [de electie] was overgegeven: of ik mijn secretaris-ambt van Soeterwoude daarvoor zoude willen verlaten. Waarop ik eers- en eedshalve niet en heb willen antwoorden, wat ik doen zoude als zulks mochte voorvallen, en heb hen aanbevolen, dat zij hun gewisse moesten voldoen, wie van beide zij volgens hunnen eed voor den wijsten en bekwaamsten zouden achten. Daarover zij zoo opgezet [verbolgen] waren, dat zij Jan van Campen, den neef van een alstoen Burgemeester, vóór mij den nutsten en bekwaamsten dorsten uiten". [1])

Hier zien wij, in het voorbeeld van onzen auteur, weer een staaltje van het nepotisme en de willekeur der toenmalige Heeren. Zij willen, of geven het althans voor, Van Leeuwen bevorderen tot een ambt

---

1) Kort verhaal van 't gene in 't jaar 1672 binnen Leyden is voorgevallen, blz. 11.

waarop hij gegronde aanspraak heeft, doch mits hij een betrekking, die hij bekleedt en die als zij open valt te hunner beschikking zal staan, vaarwel zegt, en anders niet. Zij konden voorzien, dat hij zich die voorwaarde niet licht zou laten welgevallen, want het secretarisschap was vast en het schependom slechts voor een jaar verzekerd. Maar waarschijnlijk verlangden zij ook, dat hij hun voorwaarde zou afwijzen en hun zoo doende aanleiding geven om niet hem, maar den neef te verkiezen. En als Van Leeuwen zich niet bedroog, was er behalve dit nepotisme nog lust tot weerwraak tegen hem in het spel. Hooren wij wat hij daarvan zegt:

„Dit geschiedde onder het Burgemeesterschap van d'Heer Jan Meerman, mogelijk uit weerwraak dat mijn vader hem was tegen geweest dat hij geen Thesaurier-generaal van het Land, behoudens sijn vroedschaps plaats, konde worden. Die tot sijn medebroeder hadde Jacob van der Maas. Sie hoe verre dat 'iemand een opgenomen haat ende een domme drift tot het vorderen van de sijnen kan vervoeren. Men seit: het bloed kruipt daar het niet gaan en kan. Sedert heb ik nooit de eer gehad van de voorstellinge der Schepenen [van op de voordracht der schepenen te komen] als eens, toen ik in het groot getal [op het gros] benevens Laurens Van 's Gravensande tot de voorstellinge in stemmen gelijk stond, als wanneer mij het rechtvaardiger lot als der menschen voor den bekwaamsten dede oordeelen."

Mr. Johannes Meerman, dien Van Leeuwen hier als een vijand van hem voorstelt, was Leidenaar even als hij zelf, een tijdgenoot aan de Academie en later een poos te gelijk met hem advocaat bij het Hof. Hoewel zoon van remonstrantsche ouders en zelf, naar het schijnt, van die gezindheid, werd hij toch in de allereerste jaren van het stadhouder-

loos tijdvak in de Leidsche vroedschap, die zich steeds sterk contra-remontstrantsch had betoond, opgenomen en aanstonds tot schepen en weldra zelfs tot burgemeester gekozen; welke waardigheid hij in 1670, toen het geval, waarover onze schrijver zich beklaagt, plaats had, voor de zesde maal bekleedde. Ik geloof dat Van Leeuwen hem ook bepaaldelijk op het oog heeft waar hij in zijn Bedenckingen spreekt van Leidsche Remonstranten, die, om in de regeering te geraken, hun gemeente eerst voor de Waalsche Gereformeerden verlieten, om vervolgens naar de Nederduitsche staatskerk over te loopen. Hoe dit zij, niet alleen bij zijn stadgenooten, maar ook bij de Staten van Holland, naar wier vergadering hij van wege de stad werd afgevaardigd, wist Meerman van den aanvang af zich aangenaam te maken; hij hield zich daar aan De Witt en diens partij, zonder echter in de stad, die even prinsgezind als rechtzinnig gereformeerd was, in discrediet te geraken. Dat maakte hem tot een geschikt candidaat voor den post van Thesauriergeneraal der Unie, toen Van Beverningh in 1654 als zoodanig wenschte af te treden. Voor de hegemonie, die Holland voerde, was het van groot belang dat in dien post, een der drie invloedrijkste van de Generaliteitsregeering, weer een Hollander en een aanhanger der bovendrijvende partij gekozen werd. Om die begeerte in de hand te werken was Van Beverningh begonnen met zijn voornemen om te bedanken, in vertrouwen, aan de Staten van Holland mee te deelen; en toen het dezen niet gelukte hem van zijn plan af te brengen, besloten zij als zijn opvolger aan de Staten-Generaal den Leidschen Burgemeester en hun medeafgevaardigde, Mr. Johannes Meerman, aan te bevelen, en hem te verzoeken zich die keus, als hij waarlijk benoemd werd, wat zoo goed als zeker was, te laten welgevallen. Hij verzocht

tijd om zich met de regeering van Leiden te beraden, maar kwam al spoedig berichten dat hij zich genoodzaakt vond voor de keus, die intusschen bij de Staten-Generaal al op hem gevallen was, te bedanken, „met allegatie van verscheyden redenen", die hem daartoe drongen [1]). Welke die redenen waren, zouden wij niet vernomen hebben, als onze schrijver er niet ééne althans genoemd had. Zij schijnt mij zeer waarschijnlijk. Een vroedschapsplaats (of anders een pensionarisschap) in een stemhebbende stad was het onmisbaar radicaal om aan de landsregeering deel te nemen. Gaf iemand zulk een plaats op en kon hij zich dan niet staande houden in het landsambt, waarvoor hij ze had prijs gegeven, dan hing het van het welbehagen der vroedschap, die hij verlaten had, af, of zij hem, door een nieuwe benoeming tot haar medelid, in staat zou willen stellen om van meet af zijn loopbaan weer aan te vangen. Daarom plachten zij, die tot landsposten voor een zekeren tijd gekozen werden, als voorwaarde voor de aanvaarding te stellen, dat zij hun plaats in de vroedschap hunner stad behouden mochten. Om één voorbeeld te noemen: Van Beverningh had zoo gedaan, toen hij Thesaurier-generaal stond te worden, en hij herinnerde hieraan de Staten bij zijn aftreden, en beroemde zich „dat hij zijn radicale qualiteit als raad en vroedschap der stad Gouda" steeds bezat en dus niet voor goed uit de regeering scheidde. Niets waarschijnlijker derhalve dan dat Meerman zich even zoo gedragen heeft en getracht om de gewenschte verzekering van zijn mederegenten te verwerven. En is het waarlijk Van Leeuwen, de vader, geweest die de poging heeft doen mislukken en hem bij gevolg het aanvaarden van het gewichtig staatsambt belet

1) Zie de Resolutiën Holland van dit jaar.

heeft, dan begrijpen wij dat dit een wrok heeft gezet, die zich jaren daarna tegen den zoon, toen zich de gelegenheid voordeed, gekoeld heeft. Maar dan moeten wij ook aan den anderen kant erkennen, dat nog meer reden, dan de zoon had om zich over Meerman te beklagen, deze had om te klagen over den vader, die hem zeker ook alweer uit partijdigheid een volstrekt niet onredelijk verzoek, waaraan hem ten hoogste gelegen was, had doen weigeren.

Zoo erfden in de familieregeering onzer Republiek de partijschappen en de veeten van het eene geslacht over op het andere, en moesten de algemeene belangen achterstaan bij nepotisme aan de eene zijde en haat en weerwraak aan de andere.

Laat mij, nu wij toch eens met de carrière van Meerman bezig zijn, nog even herinneren, ten bewijze van het beleid, dat ik in hem roemde, waarmee hij zich bij beide partijen aangenaam wist te maken, dat hij, de Wittiaan, die zich in het voorjaar van 1672 nog naar Engeland had laten afvaardigen, toch niet door de Leidsche prinsgezinden begrepen werd onder de regenten, wier afzetting van zijn Hoogheid werd verzocht, en dat hij, wat nog meer zegt, gedurende die onlusten, den 4en Augustus, door de gunst van den Stadhouder uit een door de Staten van Holland voorgedragen drietal tot Raad en rekenmeester van de Domeinen der provincie, een voordeelig en zeer gezocht ambt, gekozen werd. Het was zeker de algemeene verwondering hierover, die Christiaan Huygens in een brief van 16 September uitspreekt: „ik dacht niet (zegt hij) dat Meerman bij den Prins goed genoeg stond aangeschreven om zulk een begeerlijken post te verkrijgen." Ongelukkig dat de behendige staatsman er niet langer van heeft mogen genieten: hij overleed reeds den 27en Januari 1675.

Van het tegenovergestelde van zulk goed beleid gaf onze schrijver maar al te veel blijk bij gelegenheid dier zelfde onlusten, die te Leiden even als elders tot uitzettfng van bekende anti-prinsgezinden uit de regeering leidden. Hij speelde daarbij een voorname rol,[1]) en verkorf het zoodoende voor goed bij zijn mederegenten, zonder aan den anderen kant het vertrouwen van de raadslieden van den Prins te verwerven. Naar het schijnt was het hem te doen om zich als een volksvriend en een verklaard tegenstander van het gevallen stadhouderloos bewind te onderscheiden, ten einde door den invloed van den Prins en zijn partij thans schepen te worden en verder voort te komen. Maar hij deed dit zoo onhandig of ongelukkig, dat hij voortaan bij de Vroedschap, die in September slechts een geringe verandering van personeel onderging, voor een onruststoker en onbetrouwbaar persoon te boek stond en stelselmatig uit het schependom, om van het burgemeestersambt niet te spreken, geweerd werd.

Of dat mistrouwen al dan niet gegrond was, kunnen wij tegenwoordig niet meer uitmaken. Wij kennen het toen ter tijd gebeurde en de rol, die hij er in gespeeld heeft, slechts van eéne zijde, van de zijne namelijk. Omstreeks 1680 heeft hij een pamflet, dat ik al vroeger vermeld heb, zonder opgaaf van drukplaats en jaartal en alleen met de beginletters van zijn naam op het titelblad, tot zijn rechtvaardiging in druk gegeven onder den titel van: Kort Verhaal van 't gene in 't jaar 1672 binnen

---

1) Buiten de rol, waarvan ik in den tekst spreek, trad hij ook nog tijdelijk op als kapitein bij de schutterij. Bovendien was hij van 1670 af een der twee artilleriemeesters en bleef dat zoolang hij in de stad bleef wonen. Over den aard en de plichten van dat ambt handelt hij zelf in zijn Beschr. v. Leyden, blz. 168 en 587.

Leyden is voorgevallen, begrepen in de verantwoordinge van Mr. S. v. L. RG. aan den agtbaren wijzen Raad der stad Leyden.[1]) Hij tracht erin aan te toonen, dat hij in 1672 met de misnoegden en kwalijkgezinden alleen heeft meegedaan om hen van geweldplegen terug te houden en hun onredelijk verlangen op niets te doen uitloopen. Of zijn voorstelling juist is, betwijfelen wij zeer, maar kunnen wij niet beslissen, omdat wij haar met geen andere van zijn tegenpartij kunnen vergelijken. Wel bestaat er nog een even uitvoerige beschrijving der onlusten te Leyden in 't Verwerd Europa van Valkenier; maar die beschrijving gelijkt zoo treffend op de zijne in 't Kort Verhaal, dat wij niet twijfelen kunnen of zij is insgelijks van hem afkomstig. Vóór zijn pamflet, in een Aanspraak aan den lezer, zegt hij zelf, dat hij de aanteekeningen, die hij thans laat drukken, in handschrift „ter goeder trouw tot zijn verantwoording aan iemand voor een tijd, onder belofte van ze aanstonds weder te geven, had ter hand gesteld, van wie hij echter dezelve nooit heeft kunnen wederkrijgen". Dat deze iemand niemand anders dan Valkenier geweest is, blijkt overtuigend uit een vergelijking van beide verhalen; en zoo worden beide voor ons één

---

1) Het pamflet is zeer zeldzaam. Ik vond het in geen der bekende catalogussen vermeld. Het Archief der stad Leiden bezit een exemplaar, en zoo ook de Boekerij der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde. — Dat het omstreeks 1680 moet geschreven zijn maak ik op uit hetgeen op blz. 44 gezegd wordt, dat van de in 1672 uitgezette magistraten Vliethoorn en Hogemade later weer hersteld zijn. Hogemade nu werd den 26en Febr. 1680 opnieuw in de vroedschap gekozen. Aan den anderen kant bestond er geen reden meer om het te schrijven en uit te geven, nadat hij in Maart van het volgend jaar Substituut-griffier van den Hoogen Raad geworden en naar Den Haag vertrokken was.

en hetzelfde getuigschrift, tot rechtvaardiging van den schrijver volstrekt ongenoegzaam.

Niet meer dan door zijn mede-vroedschappen werd hij door de vrienden van den Prins buiten de stad vertrouwd. Zijn vriendschappelijk verkeer in vroeger dagen met de schrijvers van beruchte anti-stadhouderlijke pamfletten en boeken gaf daartoe gereede aanleiding, zoo al geen vasten grond. Toen de twee commissarissen, die van wege den Prins naar de gezindheid en het gedrag der Regenten te Leyden tijdens het stadhouderloos bestuur „een scherp en nauwkeurig onderzoek" kwamen instellen, werd ook hij gehoord, en niet slechts als getuige gehoord maar ook als mede-verdachte. Naar zijn eigen zeggen, in het Kort Verhaal, werd hem door een der commissarissen, Johan Wierts, Zijn Hoogheids Raad en Rekenmeester, onder andere gevraagd, of hij Pieter de la Court, „den Hollands Intrest-schrijver, niet kende en omgang met hem hield; waarop hij antwoordde — ik wil hem weder zelf laten spreken:

„dat ik hem kende en, toen hij hier te Leyden woonde, voor een persoon van goede studie erkend had, maar dat ik zijn Intrest schrijven nooit geprezen of voor goed gekeurd had; dat ik ook zijn vader, den ouden Pieter de la Court, zeer wel gekend en hem in vele zijner zaken gediend had. Hij ondervraagde daarop wederom nader, of ik den advocaat Mr. Jan Uythagen de Myst, een zeer familiaar vriend van denzelven Pieter de la Court, niet wel en kende en geen omgang met hem en hadde, dewijl ik hem in de voorrede van mijn Censura Forensis zoo ongemeen geprezen had. Ik antwoordde daarop, dat ik in mijn juridische studie veel hulp van hem gehad had, terwijl hij hier te Leyden woonde, dat ik wel met waarheid mocht zeggen hem voor den voornaamsten rechtsgeleerde van het Land te erkennen; doch

dat ik sedert zijn vertrek weinig conversatie met hem had gehouden, ende de zaken van Staat aangaande ik met hem geen de minste discoursen had gehad. Zoodat hij (Wierts) scheen mij den naam van een kwaad Prinsman te willen over den hals dringen; daarin ik zeer verwonderd was, alzoo om het tegendeel van dien altoos heb moeten lijden; en naderhand nog meer verwonderd ben geweest, nadat ik hoorde dat hij deze (mijne) beschuldigers ook zeer nauw daarover had ondervraagd, wat voor een man ik was, en of zij nooit gehoord en hadden dat ik part of deel had gehad aan de uitgegeven blauwe boekjes, het Hollands Intrest, en de Stadhouderlijke Regeringe, en wat dies meer. Daarvan die lieden wel met recht mochten zeggen, mij daarvoor niet te kennen en van die zaken niet te weten."

Niemand die het onzen schrijver niet gereedelijk zal toestemmen, dat het niet aangaat iemand de staatkundige gevoelens toe te schrijven der menschen met wie onder andere hij druk verkeert. Maar aan den anderen kant is het toch ook niet aan te nemen, hetgeen hij ons wil laten gelooven, dat hij met een man, wiens oordeel hij in zaken van studie en van praktijk zoo zeldzaam hoog stelde, als hij het volgens de voorrede zijner Censura Forensis Mr. Uytenhage de Myst, den schrijver van de Stadhouderlijke Regeering deed,[1]) nooit over zaken van

1) „Unum habui mihi familiarem, eumque unicum ejus quod laudavimus generis, verae jurisprudentiae cultorem, Janum Uytenhage a Myst, ex antiquissima Uytenhagiorum familia oriundum, in quo tanta ejus, inter caeteras meliorum literarum dotes, elucet scientia, ut vel maximos nostri temporis facile superet Jurisconsultos, eoque colloquente mecum (frequenter enim studiorum causa convenimus) non tantopere in jure veraque ejus praxi me profecisse lubens agnosco, quin omnia a fonte et vero principio

staat, waarover deze een zoo stellige meening koesterde en in pamfletten uitsprak, zou hebben gediscoureerd. Dit valt te moeilijker te onderstellen, omdat de lofspraak in de voorrede juist werd geschreven in denzelfden winter van 1661 op '62, waarin het beruchte pamflet voor den druk werd gereed gemaakt. Ik acht het wel zoo waarschijnlijk, dat Van Leeuwen toen ter tijd niet geheel afkeerig zal geweest zijn van de beginsels der bovendrijvende partij, waarvan zijn vrienden De la Court en Uytenhage de Myst verklaarde voorstanders en verkondigers waren; en dat de afkeer van diezelfde beginsels, die hij tijdens de onlusten van 1672 en later aan den dag legde, eerst ontkiemde toen hij sedert zijns vaders dood zich over terugzetting, onder den invloed van Meerman en diens vrienden, te beklagen had. Althans in zijn Korte Beschrijving van Leyden, die hij in het voorjaar van 1672 uitgaf en aan Heeren Burgemeesteren en Regeerders der stad opdroeg, schemert nergens afkeuring van het heerschend staatsbeleid door. Hoe dit zij, sinds de omwenteling, die den Prins van Oranje aan het hoofd van den Staat stelde, is hij een verklaard en ijverig Prinsman. De nieuwe, vermeerderde, uitgaaf van zijn Censura draagt hij in 1673 met warme toewijding aan Zijn Hoogheid op [1]), en in de Bedenckingen die hij,

---

suo deducendo, cum pudore saepe me traxerit in sententiam suam, quod aliter sentirem quam ipse jure vellet." — De lofspraak is te uitbundiger te achten omdat de geroemde nog zoo jong was. Hij werd eerst zes jaren na Van Leeuwen's promotie als student ingeschreven, toen 20 jaren oud. — Over zijn geslacht spreekt onze schrijver breeder in zijn uitgaaf der Keuren van Rijnland, blz. 29.

2) Vale, Celsissime Princeps, ac Bataviae invictam libertatem vestro unius nomine restitutam vivus prudenter serves et moriens ut acceperis, ita relinquas, et posteris illibatam tradas, etc.

ten gerieve van Zijn Hoogheid in de eerste plaats, in den winter van 1675 op '76 opstelt, spreekt hij met verontwaardiging en ergernis, niet slechts over het Interest van De la Court, maar ook over de Stadhouderlijke Regering van den eens zoo hooggeprezen Uytenhage, „waarin alles wat maar beknibbeld heeft kunnen worden [op den roem, dien zich de Oranjes verworven hebben] op het hatelijkst wordt voorgesteld, en alle goede zaken en oprechte intentiën worden achter gehouden, om het Huis van Oranje bij de gemeente gehaat te maken." Dezelfde gezindheid spreekt zich even krachtig uit in het Kort Verhaal, dat, zoo als ik zeide, van eenige jaren later dagteekent.

Wij hebben al gezien, dat de Prins des schrijvers Bedenckingen met niet veel belangstelling en met nog minder eerbetoon bejegende, en ze liever niet dan al uitgegeven wilde hebben. Evenmin schijnt hij het allerminste gedaan te hebben om van Leeuwen's hartewensch te vervullen en hem tot schepen van Leiden te doen kiezen. Vooral in de eerste jaren na 1672 had het Zijn Hoogheid niet meer dan een enkel woord van aanbeveling behoeven te kosten om hem op de voordracht te doen plaatsen, waaruit hij hem dan had kunnen eligeeren. Maar zulk een woord werd niet gesproken. Evenmin echter zal de Prins zich tegen Van Leeuwen hebben verklaard. Veeleer zal het hem genoegen hebben gedaan een gelegenheid te vinden, zonder haar gezocht te hebben, om hem van dienst te wezen. Zoo iets deed zich voor in de lente van 1681, toen de Substituutgriffier van den Hoogen Raad Mr. Johan Coenen kwam te sterven en Van Leeuwen zijn verlangen te kennen gaf om dezen op te volgen. Een bescheiden wensch, voorwaar, en die wel getuigt dat hij den moed had opgegeven om in de regeering zijner stad

tot hooger dan zijn betrekking van veertig bevorderd te worden. Of zijn ambtgenooten door zijn verontschuldiging, die hij onlangs in zijn Kort Verhaal hun had aangeboden, verzoend waren, of dat zij niet ongaarne de hand leenden om hem aan een betrekking buiten de stad te helpen, waardoor hij zijn vroedschapsplaats moest verliezen [1]), zeker is het, dat zij meewerkten om hem op de voordracht der Staten van Holland boven aan te plaatsen, en dat Zijn Hoogheid van zijn kant hem, den 25en Maart, eligeerde [2]). Zoo trok Van Leeuwen zijn ondankbare vaderstad uit naar Den Haag, stellig niet om er op zijn lauweren te gaan rusten. In zijn snipperuren bleef hij voort studeeren en voor de pers werken. Lange tijd was hem daartoe echter niet vergund, hij overleed nog binnen het eerste jaar van zijn bediening, den 14en Januari 1682 [3]). Van zijn ijverige nasporingen in de archieven van het Hof en den Hoogen Raad en andere staatscollegiën getuigt de lijvige foliant, waaraan hij werkte toen hij stierf, en waarvan het gereed gekomen deel drie jaren na zijn overlijden het licht zag onder den titel van Batavia Illustrata, een boek zoo nuttig, al werd er niet veel kennis of oordeel vereischt om het zamen te stellen, dat wij het heden ten dage nog voor geen prijs zouden willen missen.

Zie daar het leven en bedrijf in de hoofdtrekken herinnerd van den schrijver, uit wiens pen de Bedenckingen zijn gevloeid, die ik thans laat volgen. Ik vlei mij dat de lezer ze te beter verstaan en naar haar waarde beoordeelen zal, nu hij weet, wie de auteur was en wat hij zelf had ondervonden van de misbruiken, die hij er in ten toon stelt.

1) Den 12en Aug. 1681 verkoos de Vroedschap een ander in zijn plaats.

2) Zie de Resolutiën Holland van Maart 1681.

3) Zie de Bat. Ill. blz. 1485.

BEDENCKINGEN ENZ.

Tafel ende Korte Inhoudt.

X. Het stellen van de Magistraten op de dorpen.
Woordelijk herhaald in de Bat. Ill. § *84*, *blz. 1441.*

XI. De nominatie van de Magistratuyre aen de steden niet anders als bij toelatinge.
Omgewerkt in de Bat. Ill. § *85*, *blz. 1442.*

XII. De nominatie onder eede verplicht tot de nutste en bequaemste.
Herhaald in de Bat. Ill. § *86*, *blz. 1442.*

XIII. Noodige Authoriteyt des Stadthouders in het bestier ende verkiesen van de magistraten.
Herhaald in de Bat. Ill. § *86 tweede gedeelte*, *blz.* 1442.

XIV. Niet ligt tot verandering als om noodige reedenen te procederen.
Herhaald in de Bat. Ill. § *87*, *blz. 1442.*

XV. Het ampt van de Hooge Overheyt ende Stadthouder in het bestellen van de magistraten ende ordre op deselve.
Herhaald in de Bat. Ill. § *87*, *tweede gedeelte*, *blz. 1443.*

XVI. Off ende hoe verre de Graven van Hollandt gequalificeert sijn geweest handvesten ende privilegien te verleenen.
Vermeerderd in de Bat. Ill. § *88 en vlg. blz. 1443.*

XVII. Verscheyde handvesten wegens de nominatie van de magistraten voor een tijt ende tot wederseggens toe, ende waerom.
Herhaald in de Bat. Ill. § 9*1*, *tweede gedeelte*, *blz. 1445.*

XVIII. Het stellen van Schepenen tot Leyden een domanium principis.
Herhaald in de Bat. Ill. § *92*, *blz. 1446.*

XIX. De maght der Stadthouders omtrent het stellen, affstellen ende vernieuwen van de

magistraten buyten den ordinaris tijd ende hare commissie dienaangaende.

Herhaald in de Bat. Ill. § *92*, *tweede gedeelte*, *blz. 1446*.

XX. De maght aen Prins Willem bij de Unie van Delft dienaangaende gegeven.

Herhaald in de Bat. Ill. § *93*, *blz. 1446*.

XXI. Aen deselve bij de overdraght van de Hooge Overheyt.

Herhaald in de Bat. Ill. § *94*, *blz. 1446*.

XXII. Commissie van Prins Maurits dienaangaende.

Herhaald in de Bat. Ill. § *95*, *blz. 1446*.

XXIII. Commissie van Prins Hendrik, Willem II ende Willem III.

Herhaald in de Bat. Ill. § *96*, *blz. 1447*.

XXIV. Exempelen in het versetten ende veranderen van de Magistraten ende versettingen in de regeringe sedert de Graven.

Herhaald in de Bat. Ill. § *97*, *blz. 1447*.

XXV. Verandering in den jare 1618.

Herhaald in de Bat. Ill. § *97*, *tweede gedeelte*, *blz. 1447*.

XXVI. Hoe dat hem 't selve heeft toegedragen, ende off den Stadthouder tselfde propria auctoritate ende sonder voorgaende kennis ende communicatie vermagh te doen.

Herhaald in de Bat. Ill. § *97*, *derde gedeelte en* § *98*, *blz. 1448*.

XXVII. Nae den tijdt van de Graven deselve forme van regeringe gebleven.

Herhaald in de Bat. Ill. § *98*, *tweede gedeelte*, *blz. 1449*.

XXVIII. Regering onder Frederik Hendrik.

Herhaald in de Bat. Ill. § *99*, *blz. 1449*.

XXXII. Ondertusschen had de stadt van Dordrecht mr. Jan de Witt, soon van den burgerm[r], die meede een van de gevangenen heeren is geweest, tot pensionaris aengenomen. Dewelcke in den jare 1653 met het afsterven van den heer van Heemstede tot Raad-pensionaris van het landt is ingedrongen, om te beeter die partij te kunnen houden. Van die tijdt af heeft men alle middelen van de werelt aengewendt om het huys van Oranjen kleyn te maecken, ende uyt vreese dat 't avond of morgen tot eenig gesag mogt

komen, het Stadthouderschap int geheel tegen te spreecken, ende de stadthoudelijcke regeringe met allerhande blauwe bouxkens de gemeente tegen te maken. De voornaemste sijn daervan geweest: Het Intrest van Hollandt ende andere politique discoursen, daerbij soodanige regeringe opt kragtigste werd tegengesprooken ende voor gantsch ondienstigh ende voor een slaafse ende tyrannise regering werdt afgemaalt. Dewelcke tot meermalen sijn gedruckt ende herdruckt verbeetert ende met veel hatige termen door den eygen handt van den Raadtpensionaris de Witt vermeerdert, soo als ick selfs op de druckpersse van Jan Blauw tot Amsteldam de vermeerderde copye, met sijn eygen handt geschreeven, gesien heb [1]).

Men heeft oock int bysonder onder het volck doen uytstroyen een gefabriceerde historie van de Stadthouderlijcke regeringe [2]), ende bysonderlijck van die uyt den huyse van Oranjen. Daerinn alles wat maer heeft kunnen beknibbelt werden op het hatigste

---

1) Over het *Interest van Holland* en het aandeel dat de Raadpensionaris De Witt aan het samenstellen ervan heeft genomen zie Mr. J. Heemskerk Bz., in de Gids van 1853 II blz. 510; R. Fruin, in de Gids van 1865, II blz. 459; P. A. Tiele, in de Gids van 1865, III blz. 518; D. Veegens, in de Gids van 1867 I blz. 1. — Hetzelfde wat onze schrijver hier vermeldt heeft hij, met nog eenige bijzonderheden erbij, herhaald in zijn brochure van 1680: Kort Verhaal van 't gene in 't jaar 1672 binnen Leyden is voorgevallen, blz. 16; aldus: „Ik ben eens bij geval tot Amsteldam op de drukkerij van Blauw geweest, daar ik wegens het drukken van 't *Corpus juris* te doen had, dat in 't jaar 1662 gedrukt [en in het volgende jaar uitgegeven] wierd: al waar ik op de winkel [op den hoekbank of toonbank] heb sien leggen de *Copye* van het *Hollands Intrest*, dat voor de twede maal soude gedrukt werden, daar verscheyde dingen, met de eygen hand van den *Raad Pensionaris de Wit* geschreven, waren bij gedaan, welkers hand ik wel kende, alsoo met hem als Advocaat een geruymen tijd in den Hage gepractiseert hebbe."

2) Dit en nog een ander pamflet van dezen tijd worden toege-

werd voorgestelt, ende alle goede saecken ende oprechte intentien werden achtergehouden, al om het huys van Oranjen de gemeente hatiger te maken, dewelcke echter desniettegenstaende den voorspoed onder het goet beleyd van die van dien huyse desen staat aengewassen ende opgekomen danckbaerlijck hebben blijven erkennen. Soodat het geen off weynig indraght onder het volck heeft konnen vinden, maer integendeel meer lieffde verweckt heeft.

Gelijck als onder de gemeente, soo heeft men voornamelijck de regenten van de Steeden daertoe soucken te brengen, ende met alle middelen tot de Magistratuyre in de steeden te doen vorderen dewelcke van die factie waren, ende de andere daer te doen uithouden.

XXXIII. Soo heeft men verder ende verder alle middelen soucken uyt te vinden om Sijn Hoogheyt buyten alle Employ te kunnen houden, doen hij nogh maer een kindt was. Het interest van Hollandt was dat men ten gevallen van de Protector van Engelandt, soo men dat voorgaff, in den jare 1654 een secrete seclusie van Sijn Hoogheyt moste toestaen, inhoudende: dat men noyt den prins of iemandt van desselfs linie tot Stadthouder ofte Admirael soude kiesen over

---

schreven aan Mr. Johan Uytenhagen de Myst, die toen, in 1662, nog zeer jeugdig en pas van de Akademie vertrokken was. Het eerste, hem door De Riemer, *Beschr. van 's Gravenhage*, I blz. 188 toegekend, heeft ten titel: *Begin, Voortgang ende Eind der vrije ende der gewaande Erf-gravelike Bedieninge in Hollandt ende West-Vriesland*; het andere, dat hier wordt bedoeld: *De stadthouderlijcke Regeeringe in Hollandt ende West-Vrieslant.* Zij waren evenals het *Interest van Holland* gedrukt bij Blauw, onder diens schuilnaam Joann. Cyprianus van der Gracht. Bepaaldelijk het tweedebeant woordt aan de beschrijving, die er hier van gegeven wordt, en is zeer hatelijk jegens het Huis van Oranje. Het doet zich voor als een aanvulling van het eerstgenoemde.

dese provincie, nog dat sij met hare stemmen souden gedoogen, dat deselve soude werden gestelt over de militie van de Generaliteyt.

XXXIV. Het welcke met de veranderinge van de regeringe in Engeland ende herstellinge van den Koningh mede komende te vervallen, opden 5 Augusti in den jare 1667 gepractiseert is het eeuwig Edict, inhoudende onder anderen: dat de nominatie ende verkiesinge van de Magistraat soude blijven aen de steeden selven, volgens haer jongst verkreegen Octroy ende hare oude gebruycken, sonder dat het selve oyt of oyt enig gedeelte van dien int geheel of deel aen ymand anders soude werden gedefereert ofte overgegeven, gelijck oock alle Ampten, Officien, bedieningen ende beneficien, ter collatie van de Staaten van Hollandt staende, aen de selve soude blijven. Daerbij sij meenden altoos meester te weesen ende te blijven van die factie onder de regeringe van de steeden te houden, ende de andere daer uyt te houden, en dat geene Officien als aen soodanigh geintentioneerde soude werden gegeven: geen kleyne verminderinge in het gesag ende luyster van het Stadhouderschap, indien het daertoe weder mogte komen. Dogh om nogh verder versekert te sijn, hebben sij haer, by het derde ende vierde Art. van het selve edict, niet alleen in alle de tegenwoordige leeden van den Staadt ende particuliere Magistraten van de Steeden, maer oock in het toekomende vastgestelt: *dat niemandt tot Vroedtschap van eenige steeden sal werden aengenomen, of hij hebbe met eede gesworen, Dat het stadthouderschap sal sijn ende blijven gemortificeert, ende dat die geene de welcke oyt ofte oyt tot Capiteyn, ofte Admirael Generael sullen werden gebruyckt, ofte ymandt anders die het opperste commando te landt ofte water sal comen te gebruycken, nogte ymandt anders, wie hij* [sij], *tot stadthouder sal mogen werden gecoren, maer dat*

deselve charge in alle mannieren sal sijn ende blijven gemortificeert.

Wat ongemacken onsen staet door die verkeerde factie ende die veelleedige regeringe sonder hooft is overgecomen, is niet dan al te veel bekent.

XXXV. De eygen interest van dien veelleedige regeringe was soo groot, dat elck sijn eygen strengh wilde trecken, en den een d'ander altoos een voordeel soght af te sien; elck wilde meester in het sijne sijn. Wasser een saack van justitie, de steeden betrefvende, de beveelen van het Hoff en wierden niet gerespecteert, de exploictiers wierden bij de kop gevadt, off sonder executie teruggegesonden. Wasser een Staatse resolutie te neemen, men konde den andere geheele maenden lang niet verstaan, soodat men maer veel tijt verlies (*sic*) selff in swaerwigtige saken. Op den Staat van Oorlog en wierd geen ordre gestelt, de guarnisoenen van amonitie ende volck ontbloot: men vreesde geen vijandt.

Den Engelschen Oorloog en wierd ons in den jare 1653, ende wederom in den jare 1664 hervat, om geen andere oorsaecken aengedaen, daer wij ons met soo groote schade in de commercie eyndelijck hebben doorgeredet, als om de affronten tegens Sijn Hoogheyt ende het Huys van Orangien, gelijck dat wel duydelijck bij den Koningh van Engelandt in het begin van het jaer 1672 aan den Staat wierd geschreven: dat nae geen middelen van accommodatie souden hooren, voor dat die van de Louvesteynsse factie uit de regeringe soude sijn geremoveert; gelijck oock metterdaet is gebleecken, dat soo haest de Heeren de Witt om hals gebracht waren, de saken een geheel andere ploy begonnen te nemen. Den Engelschen Oorlogh te water is door de groote voorsorge ende mannelijke couragie van de onverwinnelijcke zeehelden De Ruyter ende Tromp geluckkelijck

uitgevoert, ende met het herstellen van Sijn Hoogheyt ten eynde gebragt. Maer met den langh gedreygde Fransen Oorlogh is het geheel anders uytgevallen, in dewelcke bij mancquement van ordre, ende wel meest om de jalousie van den Opperhoofden over de militie, niet alleen verscheyde Steeden, maer geheele provincien op eenen dag sijn verlaten ende overgegaen. Ende ten waer het gemene volck Sijn Hoogheyt den prince van Orangie in de voorige waerdigheeden van sijne voorouders had doen herstellen, de saken noyt herstelt hadden konnen werden.

XXXVI. Hiertoe was oock noodig, om de gemeente contentement te geven, dat eenige veranderinge in de Magistratuyr geschiede, niet soo seer om de Magistratuyre selfs als om de gemeente te stillen. Want de leeden van de Vergadering ende Magistraten van de Steeden waren alle goed prins geworden, soo het scheen, den mantel was geheel anders omgehangen. Het eeuwigh Edict wierde niet alleen vernietight, maer, omdat men niet en soude weeten, wie de eerste voortsetters daervan geweest waren, uyt het boeck gescheurt, ende in het vuyr geworpen.

De Octroyen ende Handtvesten, daer bij de Steeden het verkiesen van de Magistraten aen haar hadden gehouden, wierde vernietight, en de voorgaende magt van de Magistraaten in de steeden te verkiesen aen den niewen Stadthouder over gegeven; hetwelcke naderhandt, omdat bij het versterven van den tegenwoordigen Stadthouder de saken niet wederom in soodanige confusie soude geraecken, ende den staet daer aengelegen was dat het selve Stadthouderschap in het illustre Huys van Oranje mogt werden gecontinueert, is Hem de qualiteyt van Erf-stadthouder gegeven, daervan bij nader resolutie van den 2 Feb. 1674 bij de Staaten van Hollandt dese geëlucideerde verclaringe is gedaen: *Hebben de Heeren van de*

Ridderschap ende Edelen, mitsgaders de gedeputeerden van de respectiven Steeden, eendrachtelijck gedefereert, gelijck haer Ed. Grootmog. defereren bij desen, aen meer gemelde Sijn Hoogheyt, ende de wettige mannelijcke kinderen, descendenten, ende verdere nacomelinge, het Stadthouder-, Kapitein- ende Admiraalschap Generaal van ende over de provincie van Holland ende Westfrieslandt, met alle de digniteyten, praeeminentien, praerogativen, gerechtigheeden ende waerdigheeden daertoe eenigsints specterende, niets uyt gesondert, soo ende in sulcker voegen etc.

Wie en siet niet de nootsaeckelijcheyt van een Opperhooft in soodanige veelleedighe regeringh, het ontstentenis van de welcke onser gantschen ondergang soude veroorsaeck hebben, indien die niet door eene Goddelijcke ende Miraculeuse wijse ware staande gehouden, niet door toedoen van wijsheydt, ofte beleyd van regenten, die nogh eeven halstarrigh bleven, maer door toedoen van het hoofdelooze gepeupel en canalje, daertoe men waarlijck de Spreucke van de H. Schrift mag toepassen: vox populi, vox Dei, het geroep des volcks is de stemme des Heeren; waer in wel veel onbehoorlijckheeden gepleegt sijn, doch het schijnt dat soodanige herstellingen niet anders toe gaan kunnen.

Sic erat in fatis.

De Regenten van de Steeden door dese schielijcke veranderinge, bysonderlijck die haer dapper tegens het avanchement van den Prince van Oranjen hadde aengekant, seer verset sijnde, hebben, uyt vreese dat het nogh verder soude gaen, in de voorhael geweest, ende Sijn Hoogheyt den Prince van Oranjen, die andersints de magt genoegh aen sich selven hadde, selff de maght gegeven om in alle de Steeden, daer off in de Magistraat self, off tusschen de Magistraat ende de gemeente eenige questie moght

ontstaen, de Magistraat te veranderen ende versetten, dogh met dese impertinente bijgevoegde clausule: Voor ene reyse; de welcke hoe weynigh daertoe te pas komt, uyt het voorenaengewesen omtrent de maght van den Stadthouder in het bestellen veranderen ende vernieuwen van de Magistraten, onvermindert ende sonder prejudicie van hare privilegien ende handtvesten, genoegh te sien is.

Daer wij oock bij aengeweesen hebben, dat alle soodanige privilegien niet anders en sijn geweest als enckelijcke toelatinge bij den Graven, sonder daertoe gequalificeert te sijn, vergunt, ende dat deselve tegens het recht van de Hooge Overheyt in het stellen van de Magistraaten niet te pas en comen. Dat het stellen van de Magistraet is een recht, dat de Hooge Overheyt alleen en niemandt anders toekomt, is klaer; want van wie can anders de Magistraat gestelt werden als van die gene die in Hoogheyt boven deselve gestelt is? want het is een gantsch strijdige saeck, dat de Magistraet haer selven soude maken. Dese maght is nu bij de Hooge Overheyt uyt haren naem te oeffenen aen den Stadthouder overgegeven, die dan daerin soodanige ordre hout, ende doet houden, als hem ten besten van de republicq ende welstandt van de gemeente goed ende best dunckt.

De saecken dan met dese verandering wat tot stilte geraackt sijnde, begonnen de gemeene lieden haer gedachten te laeten gaen tot de veranderingh van de Magistraten, ende begonnen daertoe de sommige bij requeste, andere met kort recht en dreygementen van wapenen, te arbeyden, soodat het noodigh was daerop naerder te informeeren; welcke aengaende die gene die meest wel suspect waren, ende die de grootste voorstanders van de verkeerde factie waren geweest, de meeste flatteurs ende oogendienders van Sijn Hoogheyt ende voor de Stadthoudelijcke regering

wierden, *soo het scheen*, ende *hoe dat sij het meenden*, *weet Godt.* Immers dat heeft men ondervonden, dat sij uyt enckele flatterye meer aen Sijn Hoogheyt hebben soecken over te geven, als oyt Stadthouder gehadt heeft, oft bij hem oyt gepretendeert is. Is dat niet wel de privilegien ende gerechtigheeden van het land gemaintineert? Wat is dat anders als hem gesoght bij de ghemeente hatig te maecken, onder schijn van faveur te doen, met het doen usurperen en aennemen van iets, dat in tijden en wijlen als jegens onse vrijheydt ende wetten van het landt mogt werden misduydt. Voorwaar, die geene dewelcke hem soo over het paert heen soecken te helpen, en sijn sijn rechte vrienden niet. Dat sij hem soecken te bedriegen, ende door soodanigh middel [uit te werken], dat hij ontijdigh mogt beschuldigt werden, na de souverainitijt ende eenhoofdige regering van het landt ende Steeden te staan, ende daerdoor de ghemeente hatelijck mogt werden gemaeckt, is genoeg gebleecken in de voorstellinge van het Hartogdom van Gelder, aan hem gedefereert, ende bijgevoegde uytstroyinge, dat het hem daerom niet alleen te doen en was; hetwelck door wijser raadt, als van die geene die sulx voortgebracht hadden, bij hem danckbaerlijck is geweygert ende afgeslagen.

[Waarinn bij cordate regenten sonder aanschouw van hoge verdiensten en waardigheden, oock sonder beoogde interesten aan te sien, vooral behoort te werden gelet, dat de vrijheyt van slants wetten, de privelegien en voorregten van de steden werden gemaintineert en in genen dele werden gekrenckt, en den stadthouder in soodanige bepalinge werden gehouden als tot maintenue van dien eenigsints mogt werden vereyst, sulx wij onder 't voorsigtigh en wijs beleyt van sijne voorouders een vreetsame regeeringe hebben beleeft, die daar altoos

goede sorge voor gedragen hebben en metterdaat hebben erkent.

Welcken aangaande in de verkiesinge van de Magistraat van Leyden door ingevinge van de qualijk geintentionneerden bij Sijn Hoogheyt eenige abusive veranderinge getoleert (*sic*) sijnde, dewelcke tegens de vrije nominatie ende verkiesinge van deselve in gevolge van hare privelegien, hantvesten en goede gebruycken schijnen te strijden, heeft mij tot ontlastinge van mijn gemoet nodigh gedagt, hierachter, bij forme van een twede deel, an bene vel male, den gront van deselve hantvesten, privelegien en oude gebruyken, hetselve en 't geene dienthalven verder is voorgevallen opt naeuste juysten (?), en daarom hetgene voorseyt is als een generalen grontslagh en grontvest te laten voorgaan]. [1])

Dat sij het niet wel en meenen, siet men dagelix in alle voorvallende saken, hoe weijnigh respect, ende authoriteyt sij aen Sijn Hoogheyt defereren, ende voornamentlijck in de nominatie en verkiesinge van de Magistraaten, [daarvan tsijner tijd breder.] [1])

XXXVII. Welcken aengaende het niet ondienstigh en is uyt den grondt op te halen, met hoedanige practijcque sij in de regeringhe gebleeven sijn, ende, hoe schoon sij oock voor de oogen schijnen, de oude factien sooveel als doenlijck is nogh soecken voor te setten, hare creatuyren, die den meesten hoop sijn, bequaam oft onbequaam, tot alle waerdigheeden ende digniteyten in te dringen, ende de anderen, die dogh de minsten sijn, met alle mogelijcke middelen te onderdrucken ende, waer sij kunnen oft mogen, te affronteeren.

Het is kennelijck dat die van die factie der qualijck

---

1) Het tusschen [ ] gevatte is een invoegsel van den auteur, eerst later op den kant bijgeschreven.

geintentioneerden de stercksté parthije geweest is, alsoo metter tijdt door correspondentie van de Ministers van den Staat, die deselve factie overal soghten voort te setten, overal ingedrongen, ende met de veranderinge door haer goede vrienden het radt soo hebben weeten te draeijen dat weynig verandering in de Magistratuyr gevallen is, ende die geene dewelcke sijn afgeset onder deselve wel de minste schuldt hadden. Soodat de veranderingh meer schijnt gedaen te sijn om de gemeente wat contentement te geven. De andere voorsittende hebben haer soodanigh in de gunst weeten te insinueren, ende den mantel soo weeten na den wint te hangen, dat men geen bedencken en had, oft alles soude hem wel schicken, gelijck oock oogenscheynelijck niet anders te wagten en was, als dat de jegenwoordige regeringe in goede eendraght ende ordelijcke harmonie onder den anderen soude werden gefoveert.

Voor de tijdt van de *Witte regeringe*, bij de welcke de Maximen van het jaer 1618 wederom wierden ingevoert, wist men van geen onenigheyt onder de Regenten, ende bleeff noch al langen tijdt, dat hun creature in de magistratuyre der steeden wierden ingedrongen, in goede harmonie, ende in soo goede ordre, dat de gemeene luyden het wisten te voorseggen, wie dat off Burgerm^r^. off Scheepen wesen most; dat miste selden. Maer sedert dat die van die factie de overhandt begonnen te krijgen hebben sij malckanderen geduyrigh de voeten dwers geset. Om deese luyden, van de *Arminiaense* ende *Loevesteinse* factie, die tot Dordreght, Amsteldam, Rotterdam ende Goude gemackelijck inquam, tot Leyden, daer die religie altoos opt hoogste vervolgt en verbannen is geweest, met fatsoen in de regeringe te krijgen, heeft men die luyden, wiens ouders het allerhardst geweest waren en de meeste vervolgingh

geleeden hadden, aen de handt soecken te crijgen. Eerst persuaderden men haer in de France kerck, daer dien aengaende geen scheuringe gemaeckt en was, maer de tollerantie plaets was gegeven, te communiceren, tot dat sij daernae tot de Nederduytse kercke quamen. Metten eersten wist men te bekuypen, dat die luyden in kerckedienst quamen, daer meede sij al genoeg gesuivert waren om in de regering getrocken te werden; soo haest en waren die niet in de groote Vroetschap getrocken, oft die wierden datelijck op de eerst verkiesinge Scheepens ende Burgerm^rs^, met affrontueus voorbijgaan van andere, die het beeter verdiende, ende na den gewoonelijcke rang toequam. 1) Deese mettertijdt meester geworden, hebben d'andere, die het wel metten Prins hielden, jae selfs diegene die haer onpartijdigh hielden, als maer haer sijde niet en wilden kiesen, geduyrig te onder gehouden; hetwelck sedert de veranderingh, met dat sij den meesten hoop gebleeven sijn, nog veel erger geworden is, als geensins ontsiende de andere in alle gelegentheeden de voet te lichten, met die het volgens hare eed ende plicht toequam, ende behoudens haer conscientie niet en mogten voorbijgaen, opentlick te affronteeren, ende om wat schijn te geven, dat gantsch onbequaeme voor haer wierden gepraefereert, deselve verdagt te maken, van muyterije, ende dat het al

1) Ik heb te vergeefs getracht bewijzen op te sporen voor de waarheid, althans in de hoofdzaak, van dit bericht, dat mij voorkomt belangrijk te zijn. Mij zijn geen voorbeelden bekend van familiën, die dus van de Remonstrantsche gemeente over de Waalsche kerk tot de Staatskerk zijn teruggekeerd. Ik heb hierboven het vermoeden geopperd, dat onze schrijver bepaaldelijk het oog heeft op Joh. Meerman, maar ik heb dit vermoeden niet kunnen waar maken. Het lidmaten-boek der Walen te Leiden is niet in chronologische orde, en slordig bijgehouden. Evenwel zou ik aan de waarheid van hetgeen onze schrijver meedeelt, zonder tegenbewijs geen geloof durven weigeren.

te veel met de muitende canalje hadden gehouden; die nogtans niet minder als daeraen schuldig waren, ende alle devoiren van de werelt hadden gedaen om het respect van de regeringe te bewaren, ende tegens de muytinerende te beschermen; ende niettegenstaende de generale amnestie op den 20 Septemb. 1672 op Sijne Hoogheyts recommandatie ende ernstige begeerte, heeft men die luyden, dewelcke haar ten goeden van de gemeene saack tot herstellinge van de Stadthoudelijcke regeringe geopenbaert hadden, ten uyterste vervolght ende geruyineert. [1])

Het is een loffelijcke Maxime dat den Raad in de steeden in het getal van veel persoonen van de beste uyt het lichaem van de gemeente bestaet, maer de blinde Staatzught, de welcke te veel nae Hierarchie held, en kan dat niet verdragen; die niet anders en practiseert als het groote getal tot een kleyn te brengen, om die sooveel te gemackelijcker tot een Heerschappije van weynig persoonen te brengen, onder een schijn ende verantwoordinge van een veelhoofdige.

Daervan dit het secreet is, dat de voorsittende heeren, dewelcke weynigh in getal sijn, het geheel gebiedt aan haer behouden, als de Burgermrs ende die van de Vroetschap die voor desen off Burgermrs of Scheepens sijn geweest, die men op sommige plaetsen *Consulare Heeren* noemt, op andere plaetsen *den Oudraat*, op andere plaetsen *de Vroetschap*, in onderscheyt van de andere gemeene [vroedschap] off XL, off XXXVI, of XXXVIII, die nogh in geen ander bedieninge en sijn geweest. Onder dewelcke dan nogh groot onderscheyt is tussen de Burgermrs ende de andere hooger vroedschap, dewelcke gewoon sijn malkanderen in alles te volgen. Al wat datter voorvalt

1) Dat de schrijver onder den naam van „die het wel met den Prins hielden" zich zelven bedoelt en hier zijn eigen wedervaren verhaalt, zal wie de inleiding gelezen heeft terstond bemerken.

comt eerst aen Burgermeesteren, die dan daer over vooraf delibereren, oft men het selve in de groote vergadering van de gemene vroedschap sal brengen ofte niet. So hebbe de burgermeesteren van Amsteldam Sijn Hoogheyt Prins Willem selve in den jare 1650 audientie in de [vergadering] van de groote vroetschap derven weygeren op dat praesuppoost: a) Dat oock den Gouverneur ende Capiteyn Generael (sij wilden hem doen ter tijt geen Stadthouder noeme) oock moste naekomen, het [welk] tot die tijdt toe ten reguarde van een ieder int bysonder gebruyckelijck was geweest, namentlijck, soo deselve ietwes in de vroedschap te proponeren hadde, sigh eerst most addresseren aen de heeren Burgermeesteren, om aldaer diensaengaende opening te doen ende audientie te versoucken, dewelcke oock toestondt te oordeelen off de versogte audientie behoorde toegestaen te werden, alsoo Burgermeesteren soodanig recht alleen was competerende: ô gruwel der verwoestinge! Heeft men dat tegen de Stadthouder selfs derven doen, wat soude dan niet in andere gemeene saecken teweeg gebrocht werden! Het is geen wonder, dat de Burgermeesters van Amsterdam in ongenade geraeckten: een Vorst, een Overheer, van de hooge Overheyt daertoe gequalificeert, niet te willen hooren spreecken, dat was immers onverdraagelijck.

Soo sijn sij oock gewoon te handelen met ende omtrent de andere minder leeden van de vergadering. Indien datter eenige uytschrijvinge van staatssaecken gedaen werden, komen eerst aen de Burgerm[rs], als het hooft van de vergaderingh, maer daer en werd de andere leeden geen communicatie van gedaen voor het laatste oogenblick, dat daerop moet geresolveert

a) Zie L. Aitzema, Verhael van Staat en Oorlog, opt jaer 1650 pag. mihi 88/89.

werden, dan komen sij met een gepraepareerde advys in de volle vergadering, ende doen dan eerst overtuyre van de poincten van de beschrijvinge, als de gedeputeerden vlotvaardigh moeten sijn, om van dien selven dag, naedat sij verre van den Haag af sijn, des anderen daeghs in de Vergadering moeten compareren. De burgermeesteren doen de poincten van beschrijvinge voorleesen, ende adviseeren vooraf met eenparigheyt van stemmen sooals sij den anderen van te vooren hebben konnen verstaen, met soo een drift, dat die geene, die anders adviseert, de grootste indignatie te wachten heeft. Isser ymandt die anders als Amen seyt, die werd uytgeteyckent, men sal hem dat te pas brengen; isser iemandt die aen de regeering niet gelegen is, die op sijn eygen staen kan, ende die de couragie heeft daertegen aen te gaen, die werd, so hij in hooger bediening is, geaffronteert, ende van het banckje afgestooten ende op het ezelsbanckje geset, daer een kopere plaat op gespijckert is, opdat hij die niet door en sit. Is hij van minder soort, soo werd hij voor een dooteeter ende een vergeten borger gehouden.

Even soo gaet het met de nominatie ende verkiesinge van de Scheepenen ende Burgermeesteren, ende voort met alle andere saecken. De Burgerm^rs houden eerst aparte vergaderingen, ende verstaen malkanderen, ende dwingen den anderen onder eede van met den anderen geene collusie te maecken, oft iemandt tot recommandatie ofte sollicitatie te hooren spreecken, oft hetselve sal bekent gemaeckt werden. Het advijs dan van de Burgermeesteren met eenpaerigheyt van stemmen voorgaende, soo volght de rest; want sij weeten het soo verre te brengen met haer omkijckende creatuyren, dat sij altoos de meeste hoop sijn, en daer en derft niemandt tegen opstaen. Isser iemandt die een neef van een Burgermeester

is, die moet Scheepen worden, off hij bequaem is of niet; isser iemand van de minder cabale, dat de bequaemste sijn, die het sijn beurt in rang ende ordre soude sijn om Scheepen of Burgermr te sijn, die laat men sitten, ende men gaet die voorbij. 1) Soo verre, als geen andere en sijn te vinden, dat sij dan die heeren, die in de Gecommitteerde raden, Admiraliteyten, Generaliteyts, Hollandse reeckenkamer, Oost Indische Compagnie, ende wat des meer is gecommitteert sijn, vóór haer tijdt te huys halen; die dickmaels maer een half iaer van de driejarige commissie voldient hebben, ende de afgaende Burgemrs wederom in haer plaets senden, die dan al wederom vóór haer tijd thuys komen, als sij die van nooden hebben, soo dat sij al de hooge ampten en bedienigen, soo veel het mogelijck is, onder haer houden: al om die geene, die sij niet en souden kunnen voorbij gaen, (omdat geen andere van haare cabale ledig sijn) te affronteeren, ende op 't selfde banckje te laeten sitten, [sooverre dat ook verscheyde emplojen ende commissien buyten de stad in actuelen dienst van het burgermeesterampt blijven bedienen. Hoe wel werd dan de magistraat versorgt]. 2)

Met de Scheepensbanck gaat het nogh veel erger, daer tegenwoordigh in veele steeden niet meer gevonden wert die het recht off de practijcq verstaet; Godt wilse helpen die van de sodanige hun recht moeten ontfangen; ende sij passen dapper op de expeditie van de justitie, op sommige plaetsen al te driftigh, dat sij de saecken buyten tijdts ordonneren te bepleyten, eer dat die behoorlijck geinstrueert sijn, ende sulx partijen ongehoort condemneren, ende dat meest *bij provisie*, off de saecken daertoe ghedis-

1) Wederom een herinnering aan zijn eigen geleden onrecht.

2) Het tusschen [ ] gevatte is een invoegsel van den auteur, eerst later op den kant bijgeschreven.

poneert sijn ofte niet, omdat de luyden daervan niet en souden kunnen appelleren; sij hebben oock wat van provisie hooren spreecken; niet om de luyden te helpen, maer om haer het recht te beneemen, dat haer toekomt, ende haere botte ende groove mis-slagen te beter te doen staende houden, want dat werd haer wijs gemaeckt, dat men van een provisioneel vonnis niet en mag appeleren: al actie genoeg. Andere sijn soo traeg, dat geen expeditie te vinden is. Tot Amsteldam is de rol niet meer als XXXii maanden ten agteren, het is jammer dat het geen drie jaer en is. [1])

Tot het verkiesen ende nomineren van de Scheepenen werd een solemnele eed gedaen, dat daertoe de rijckste, notabelste, verstandigste, ende eerbaerste mannen, nut en bequaem sijnde, soo uyt de gemeene vroetschap als andere uyt den buyck van de gemeente, sullen werden verkooren; men kan nu het gemoet van een ander niet sien, maer off daertoe de nutste, rijckste, bequaemste ende verstandigste genomineert werden, laat ick een wijser oordeelen; immers de gemeente en gelooft het niet; maer isser een die bequamer soude moeten geoordeelt werden, dat is een oproerigh humeur, die heeft het met de oproerige gemeente gehouden, het is een Mutijn: al actie genoegh.

Tot de deputatie ende commissien ter dagvaerd en werden noyt andere als uyt de Burgermeesteren

---

1) Bontemantel: *de Regeeringe van Amsterdam*, I blz. 273 bevestigt dit verwijt. De goede maatregelen der regeering, zegt hij, „hebben niet kunnen uytwerken soodanige gedurige en permanente ordre van procedeeren, als wel noodich was ten opsicht van het verloop der meenichfuldige partijen op de rollen, daervan eenige een groot getal maenden ten achteren stonde; daertoe veel oorsaeck gaf, dat Burgemeesteren eenige Heeren uyt de Bank, dat Raaden waren, meede nae Den Haech op den dachvaert naemen."

ende consulare heeren die tevooren Burgermeesteren of Scheepenen geweest sijn, gecommitteert; de gemeene vroetschappen werden daer niet in gekent; men plaght oock daer toe wel ymandt uyt de Scheepenen te committeren, gelijck off die thuys niet genoegh te doen hadden. Maer sedert dat Sijn Hoogheyt int verkiesen van de Scheepenen soodanige clausule heeft [laten] bij gaen, dat sij, ingevolge van hare privilegien ende hantvesten ende oude gebruycken, het geheele jaer uyt moeten dienen, sonder middeler wijlen eenige andere employen, 't zij binnen of buyten de stadt, te mogen aenneemen, is het selve niet meer geschiet. [1]) Dat is verwonderenswaerdigh, dat sij benevens haer oock haeren pensionaris, dat haren dienaer is, oock voor een heer in de commissie stellen. Sij meenen mogelijck, om dat sij haer niet bequaem en vinden het woort te doen, dat het soo weesen moet. De commissie geeyndight sijnde werdt geen rapport aen de vroedschap gedaen, bij de welcke sij sijn gecommitteerd, maer aen Burgermeesteren, dewelcke dan, als het haer gelegen komt, vergadering leggen, om het tweede rapport te hooren, dat dickmaels eerst twee oft drie weecken daernae geschiedt, soodat de luyden op de straet altoos eer weeten wat datter in de vergadering is beslooten, als sommige van de heeren selfs.

Sij hebben ook soo wroegende conscientie in haer doen, dat sij, wel weetende dat sij qualijck doen, verscheyde luyden op de beurs en andere plaetsen uytsenden om te hooren, of ende wat van de goede regering onder 't volck werd gesproocken; isser dan yemandt die daer dan kan in behaelt werden, die moet leyden.

---

1) Vgl. met deze goedkeuring der clausule de afkeurende opmerking hierachter, in het Tweede Deel, blz. 459.

Verder, om de minder vroetschappen altoos blindt te houden, soo practiseert men niet alleen, dat de poincten van beschrijvinge niet als op het laetste ogenblick werden geopent, maer deselve alle hulp van schrijven ende aenteeckenen wat datter passert benomen werdt; want de voorsittende heeren setten sigh aen een tafel met pen en inct ende papier voor haer, maer de andere werden rontom de kamer op een losse en enckele stoel geset, sonder eenig behulp bij haer te hebben, daerop sij iets souden konnen aenteeckenen.

Wie sal dan kunnen seggen datter geen Stadthouder van nooden is, die van weegen ende uyt de naem van de Hooge Overheyt goede ordre en politie doet houden? Geschieden soodanige dingen daer Hij tegenwoordigh is, wat souder dan niet wel geschieden, alsser geen en was, die die maght int bysonder gegeven was om daer naer te sien ende goede ordre te doen houden? Dog alles en kan niet op eenen tijdt herstelt werden; men moet de qualen eerst weeten, eer dat die genesen kunnen werden. De minste veranderingh in kerck of politie is oock de beste; daerom is het versetten ende vernieuwen van de Magistraat buytens tijdts te doen den Stadhouder aenbevolen, niet tot allen tijd, maer dan als het van nooden wesen sal. Wat de ordre en mannier van doen omtrent de Magistraatse regeering aengaet, deselve allenskens ende bij gelegentheyt te doen beeteren, blijft, oock sonder extraordinaire afsettinge ende vernieuwinge, Sijne Hooge Wijsheyt aenbevolen, ten meesten rust ende dienst van de gebiedende ende onderhorige des volx. Godt geeve Hem en alle die geene die het met de gemeene saak wel meenen, alle Heyl en Zeegen, tot welstandt van ons Lieve Vaderlandt.

TWEEDE DEEL.

VAN DE VRIJE NOMINATIE EN VERKIESINGE VAN DE MAGISTRAAT DER STADT LEIDEN. [1])

Tot hiertoe verhandelt sijnde van de bepaalde magt van den Stadthouder omtrent de verkiesinge ende het versetten van de magistraten in de steden int gemeen, volgt nu hetselve over te brengen tot de vrije nominatie ende verkiesinge van de magistraat der stadt Leyden.

Welcken aangaande in de Vroetschap der stadt Leyden, raackende de nominatie ende verkiesinge van de schepenen en hare privative bedieninge buytten eenigh ander employ, eerst wegens de nominatie van de sestien op den 18en July 1674, agt dagen voor St. Jacob, bij meerderheyt van stemmen, ingevolge van der stadts privelegien ende oude hercomen, wettelijck met onderhoudinge van alle solemniteyten, daartoe vereyscht, vastgestelt sijnde, om daaruyt bij den Stadthouder agt schepenen te werden vercooren en op St. Jacobs dagh daaraanvolgende te werden

1) Dit „tweede deel" is eigenlijk een nieuwe verhandeling over een aanverwant maar niet gelijksoortig onderwerp. Het is, zoo als ik reeds boven opmerkte, met een andere hand dan het eerste, denkelijk met die van den auteur zelven, geschreven en zeker niet mede aan den Prins voorgelegd. Het handelt over een geschil, dat van elders volstrekt niet bekend was, maar beschouwd kan worden als de voorbode van den veel erger twist, die in 1685 uitbarstte: zie Wagenaar, XV blz. 279. Het verhaal van het gebeurde is het belangrijkste; ik heb het in het Vroedschapsboek op het Gemeentearchief bewaarheid gevonden. Het breedvoerig betoog, daarentegen, dat hetgeen de Prins vergde en doordreef in strijd was met de privilegiën der stad, schijnt mij tamelijk overbodig; ik geef er dan ook slechts het voornaamste van.

beedigt ende bevestigt, ende onder recommandatie van den schout en twee outste Burgemeesteren den Stadthouder aangeboden sijnde, Sijne Hoogheyt niet gelieft en heeft deselve te respecteren, om daaruyt de vereyste verkiesinge te doen, maar, naar dat deselve eenigen tijdt hadde opgehouden, bij missive eerst aan Burgemeesteren der stat Leyden en daarnaar aan de Vroetschap andermaal doen schrijven [1]), dat daarin de oude ghewoonte van onder deselve sestien de voorgaande regeerende agt schepenen te stellen, ende geen uyt deselve, tenzij diegene die voor desen Burgemeesteren waren geweest en apparent stonden wederom Burgemeesteren te werden, voorbij te gaan, niet en ware ondergehouden geweest.

Waarop gedelibereert sijnde, bij veele wiert gesustineert, dat in de voorgaande nominatie wel ende

---

1) De eerste brief van wege den Prins was van 25 Aug. geweest. Daarop hadden, den 3en Sept., Burgemeesters geantwoord uit hun eigen naam. Met hun antwoord niet voldaan, liet de Prins den 8en Oct. terug schrijven, dat zijn vorige missive niet alleen aan Burgemeesteren maar ook aan de Vroedschap gericht was, en dat hij verzocht die alsnog aan deze mede te deelen. Verder hadden hem Burgemeesteren betuigd dat, als men bij tijds geweten had wat Z. H. verlangde, men zich daarnaar zou hebben gedragen, en nog bereid was om, indien Z. H. bij zijn wensch volhardde, dit in het vervolg te doen. Hieruit nu meende hij te moeten besluiten, „dat van haar Ed. selve geoordeelt wort, dat ons versoeck gefondeert op de gewoonte, van eenige lange jaren geobserveert, niet tegenloopt of eenige indracht doet in de privilegiën ende voorrechten van uwe stadt Leyden, oock niet dat daerdoor de vrije faculteyt, die de HH. Veertigen competeert in 't maecken van de nominatie van de Sestienen, meerder wort bepaelt als deselve bij u Ed. ende uwe predecesseurs metterdaet en vrijwillich is bepaelt geweest." Hij verwacht dus dat zijn versoek zonder rescriptie ingewilligd, de Veertigen op het spoedigst bijeengeroepen en de Zestien genomineerd zullen worden, „in conformité als in onze missive van 25 Aug. is versocht", opdat dan de electie terstond kunne volgen.

naar behooren was geprocedeert, en ydereen daarin sijn vrije stem hadde geoeffent, sonder in eenige de minste bepalinge gehouden te zijn, ende sulx behoudens haar eer en eedt tot geen nieuwe ofte andere nominatie conden procederen; en dat soodanigh versoeck was een indragt tegens de vrije verkiesinge, de Vroetschap op hunnen eedt en conscientie aanbevolen, buytten het regt, den Stadthouder tot de verkiesinge uyt deselve sestien competerende, die daarin geen dispositie en heeft wie tot deselve sestien sullen werden voorgestelt, als alleen staande aan de vrije verkiesinge van de Vroetschap, die daartoe alvoorens onder eede aangemaant werden de eerbaarste, verstandigste, nutste en bequaamste mannen naar haar wetenschap te verkiezen. Ende bij andere uyt ontsagh van het respect, Sijn Hoogheyt in dese becommerde tijden toecomende, wiert verstaan, dat men onder protestatie, dat sulx niet en soude streccken tot infractie ofte verminderingh van de oude privelegien ofte gewoonten, off hetselve in eenige consequentie soude werden getrocken, alleen ter complaisance van Sijn Hoogheyt, niettegenstaande de voorige protestatie en instantie van diegeene die daar bij bleven, bij meerderheyt van stemmen is geconcludeert [1]), onder de voorseyde geclausuleerde protestatie soude procederen tot het maacken van een nieuwe nominatie, en daarop mede souden stellen

1) Van de voorafgaande deliberatie is in het Vroedschapsboek, als naar gewoonte, niets opgeteekend. De conclusie is gelijk Van Leeuwen zegt: de aftredende schepenen, die bij de vroegere nominatie voorbij waren gegaan, zijn er thans op gebracht. Indien men zich nog vleide dat de Prins, nu hem dit ten gevalle was geschied, van zijn kant den Leidsche regenten zou te wille zijn en verkiezen diegenen die hem van hunnentwege werden aanbevolen, werd men teleurgesteld: Z. H. koos o. a. de twee, die op de eerste nominatie ontbraken, Mr. Wouter van Lanschot en Corn. Paedts. Door zoo te handelen week Willem III af van

de agt voorgaande schepenen, en dat men met deselve nominatie yemant [1]) soude committeren, om benevens de overleveringe van deselve nominatie mondelingh ende schriftelijck te doen voordragen ende protesteren, dat hetselve was tegen de privelegien van de stadt, ende Sijn Hoogheyt was daarinne geabuseert, dat sulx een noodigh requisit ofte vaste gewoonte soude sijn; dat sulx wel veeltijts geschiet was, maar dat niet anders als bij meerderheyt van stemmen en uyt een vrije verkiesingh, en sulx men alsnogh soude versoecken Sijn Hoogheyt

---

het oude gebruik, waaraan zijn grootvader zich nog placht te houden. Die eligeerde doorgaans de candidaten, die hem door de stadsregenten werden aanbevolen, waarvan het gevolg was dat zijn recht van electie tot een bloote eer werd en zijn macht niet verhoogde. Willem III daarentegen, door van de recommandatie dikwerf af te wijken, versterkte zijn invloed op de stadsmagistraten aanmerkelijk, die zich nu van zijn gunst afhankelijk gevoelden, maar kwetste hen daarentegen in hun zelf gevoel en haalde zich hun wrevel op den hals. Merkwaardig is het wat betreffende Amsterdam Van Beuningen, omstreeks 1685, aan Waldeck klaagde: „que le Prince Henry avoit tousjours taché d'estre bien avec cette ville et avoit tousjours pris les Eschevins marquezs, mais que son Altesse faisoit le contraire, à son désaventage, et qu'en toute chose, pas tant son Altesse que son Conseil, monstroit, qu'on vouloit renverser les fondements de cette Republique" (Rauchbar, Leben und Thaten des Fürsten G. F. von Waldeck, II, p. 341). Evenals Van Beuningen wijt hier, in deze verhandeling, Van Leeuwen niet zoozeer aan den Prins als aan zijn raadslieden het inbreuk maken op de privilegiën en antecedenten van regeering. Naar hij in een der door mij weggelaten redeneeringen zegt, was het te Leiden de gewoonte, dat de nominatie aan Z. H. werd overgebracht door den schout en de twee oudste burgemeesters, „dewelcke dan bij recommandatie gewoon sijn te dienen van haerluyder advijs, welcke onder de sestien bij haer voor de nutste en bequaamste en meesten dienst van de stadt werden gehouden."

1) Zou het kunnen zijn dat die „yemant" onze schrijver zelf is geweest, en dat deze ontmoeting met den Prins de aanleiding heeft gegeven tot het schrijven, ter inlichting van Z. H., van de Bedenckingen? Mij komt dit niet onwaarschijnlijk voor.

de eerste voorgaande nominatie, voor sooveel verandert dat twee voorgaande schepenen, dewelcke voorbijgegaan waren, mede sijn opgestelt, en het verder daar mede gesalveert, dat geene veranderingh in de verdere genomineerde is gevallen, als alleen, dat, in plaatse van die, twee van de minste genomineerde sijn affgelaten.

Het tweede voorval is, dat in de laast jongste verkiesinge van de nominatie van Schepenen op den 18_{en} July 1675 wederom deselve saack geventileert sijnde, is verstaan, dat men daar niet aan gehouden was, met dat hetselve onder protestatie alleen tot complaisance van Sijn Hoogheyt op die tijdt was ingewilligt, sonder eenige consequentie; ende op dien voet tot deselve nominatie voortgevaren sijnde, sijn bij meerderheyt van stemmen seven uyt de voorgaande schepenen wederom genomineert, ende alleen een, die voor desen borgermeester was geweest en apparent stont om weder borgemeester te werden, afgelaten. Uyt welcke nominatie bij Sijn Hoogheyt de seven voorgaande sijn gecontinueert en alleen een nieuwe in plaats van de agtste affgaande bijgevoegt, dogh niet met dese clausule, dat deselve dien dienst soude waarnemen sonder ondertusschen tot eenige andere commissie, t'sij binnen off buytten de stadt, te moogen werden geemployeert.

Hetwelck mede voor een gepractiseerde nieuwighheyt van diegeene, die haar voordeel daarin beoogden ende Sijn Hoogheyt selve hadden wijs gemaakt, is opgenomen, ende geoordeelt, dat sulx mede tegens de vrijheyt van de regeeringe ende oude hantvesten en goede gebruycken quam te strijden: is goetgevonden de schepenen onaangesien deselve clausule te beedigen ende in haar dienst te bevestigen.

Ende aangaande deselve clausule, benevens vertoogh van de hantvesten en gebruycken ter contrarie leg-

gende, te rescriberen en contrarie informeren. Hetwelck aan Sijn Hoogheyt bij nader missive gedefereert sijnde, ter advijs van diegeene, die de privelegien en wetten van de stadt wel souden voorstaan, met versoeck ondertussen sijn voorgaande te willen respecteren. Welcken aangaande nodigh is, an bene vel male, de saacke wat verder in den gront op te halen en te examineren, wat regt de Vroetschap en wat regt den Stadthouder desen aangaande mogt hebben, en hoedanigh de privelegien en hantvesten dienaangaande leggen.

De privelegien ende hantvesten daartoe specterende sijn van hertogh Philips van den 24en July 1430, van den 22en April 1449, geconfirmeert bij Vrouw Maria van Borgoindien op den 23en Maart 1476 en nader bevestigt bij Caisar Caarel op den 21en Juny 1519; daartoe de keuren der stad Leyden, aangaande deselve nominatie en verkiesinge, moetten werden geappliceert. . . . .
. . . .

Uyt alle hetwelcke genoegh te sien is, dat dese nominatie, buytten hetgeen voorseyt is, een absolute vrije nominatie ende verkiesinge, sonder ergens aan gehouden te sijn, als aan diegene, hetsij uyt het lighaam van de Vroetschap off andere sevenjarige poorteren, naar yders beste goeddunncken en conscientie de nutste en bequaamste magh werden geoirdeelt.

Daaruyt dan genoegh volgt, eerst dat men in de nominatie van schepenen aan diegeene, die hetselve ambt t jaar te voren bedient hebben, int allerminste niet is gehouden, ende dan, dat deselve hangende hare bedieninge wel tot andere charges en ampten, de regeeringe betreffende, moogen werden beroepen, gelijck daarvan een doorgaande practijcq is; bysonderlijck in soodanige andere bedieningen en commis-

sien, dewelcke tegelijck met het schepenampt niet en connen werden bedient, wert een ander in des afgaanders gecommitteerdens plaatse gestelt, als hiernaar breder, en is daarvan in alle de hantvesten en privelegien geen het minste gewagh gemaakt, maar tenemaal wert vrijgelaten te kiesen, wie en welcke men in conscientie soo uyt het lighaam van de Vroetschap [off andere sevenjarige poorteren] voor de nutste en bequaamste can oirdelen.

Hetwelcke, indien men aan de voorgaande gebonden was, geen verkiesinge off nominatie van sestien maar van agt soude sijn; wel is waar, dat wel de meeste stemmen daarop loopen, dat de voorgaande wederom op de nominatie werden gebragt, dogh niet anders als bij meerderheyt van stemmen en bij een vrije en onbepaalde verkiesinge, dogh niet altijt, dan voornamentlijck soo wanneer men ymant beoogt om burgemeester uyt deselve te verkiesen, omdat een regeerend schepen verpligt sijnde het gehele jaar uyt het schepenampt waar te nemen (sulx hiervooren is aangewesen) geen burgermeester wesen can, omdat beyde die ampten in verscheyde gelegentheden niet gelijck connen bedient werden, en dan soodanige een van sijn schepenschap soude moetten afgaan en een ander in sijn plaats soude moetten gecoren werden; dewelcke, om soodanige veranderinge te ontgaan, veeltijts van de nominatie werden afgelaten en voorbijgegaan, niet omdat men geen regeerent schepen burgermeester mag maacken, maar om die dubbele moeytte van een ander in sijn plaats te nomineren en verkiesen te ontgaan; hetwelck nu voornamentlijck te pas comt, nu de verkiesinge van de schepenen wederom aan den Stadthouder is opgedragen als naar ouder hercomen, dewelcke bij het gebreecken van den Stadthouder aan de vroetschappen selfs, en bij de sommige aan de Burgemeesters was gelaten.

Het is oock wel gebeurt, dat ymant van de voorgaande geheel voorbijgegaan is, dewelcke geen verwagten had om burgermeester te werden off ten minsten anders is uytgevallen, maar t'selve is dan voor een afront opgenomen: evenwel met regt als sijnde een vrije verkiesinge, en heeft het hem de soodanige niet meer te belgen als ymant uyt de gemene Vroedschap, dewelcke voorsittende en van het meeste verwagten was, van andere minder en jonger voorbij gesprongen off gegaan wert.

Ende posito het waar alsoo, dat deselve in de nieuwe nominatie nooyt voorbijgegaan en waren, des neen, soo blijft het evenwel een vrije verkiesinge om sulx te doen off niet en van een onseeckeren uytslagh off sulx sal geschieden off niet, *adeoque merae et liberae voluntatis*, daar niemant in gedwongen can werden off magh vrijlijck anders doen, al had hij altoos soo gedaan: *quae enim merae voluntatis et facultatis sunt, nullo contrario casu tolli aut praescribi possunt, ne quidem reiterata consuetudine immemorialis temporis* l. 2 D. D. *de via publ. et ibid. D. D. Baldus de praescript. 4 part 5 princ* 1).

Dat nu Sijn Hoogheyt den prince van Oragne daarinne notoire moet geabuseert sijn in die mey-

1) Van Leeuwen spreekt niet duidelijk uit, welke gevolgen het hebben moest, als het verlangen van Z. H. algemeen werd nageleefd. Mij komt het voor, dat het noodzakelijk gevolg zou zijn, dat de schepenen tot bloote creaturen van den Prins verlaagd werden, die, in geval zij zijn regeeringsbeleid en bepaaldelijk zijn buitenlandsche politiek ondersteunden, in hun betrekking gecontinueerd, maar als zij die integendeel dwarsboomden, verlaten zouden worden. Door de beruchte regeeringsreglementen werd in drie provinciën op groote schaal hetzelfde uitgewerkt: het gebeurde te Utrecht in October 1684 (Wagenaar, XV blz. 258) kan ten voorbeeld strekken van hetgeen, met den stelregel van den Prins, ook te Leiden en in meer steden van Holland te wachten stond.

ninge, dat sulx alsoo soude moetten geschieden, is soo claar als den dagh, en soude daarop staande (onder reverentie) niet gequalificeert sijn, de gedane nominatie, als t' enemaal conform de privelegien, hantvesten en alle solemniteyten, daartoe gerequiseert, geschiet, niet moogen wraacken; want gelijck als de Stadthouder sijn vrije keus heeft, om uyt de voorgestelde sestien agt tot schepenen te kiesen, die het hem goeddunckt, soo comt het oock de Vroetschap toe, zoodanige personen op de nominatie te brengen als haar conform de hantvesten en privelegien, aan haar gegeven, goet dunckt, sonder daar over eenige bepalinge te gedoogen.

Hetwelcke soude sijn een notoire indragt ende infractie tegens de hantvesten en privelegien, de stadt competerende, en een usurpatie van de wetten en magistraten te doen stellen ende veranderen naar het believen van den Stadthouder: hetwelck off in desselfs magt en vermoogen is, uyt desselfs commissie ende instructie naader soude staan te examineeren

. . . .

Daaruyt dan genoegh blijckt, dat den Stadthouder tot gene nominatie en verkiesinge van magistraten van de steden int bysonder is gequalificeert, maar een yder dienaangaande in sijn privelegien, hantvesten en oude gewoonten moet laten, sonder daarinne eenige de minste veranderinge ofte alteratie te maacken.

Sijnde deselve voorregten en privelegien aan de stadt Leyden gegeven en aan haare Vroetschap, van te hebben een vrije en onbepaalde nominatie van sestien soodanige persoonen uyt het lighaam van de Vroetschap ofte andere van de nutste en bequaamste sevenjarige poorteren, daaruyt den Stadthouder agt schepenen moet verkiesen, hetwelcke seer engh genomen moet werden, sonder dat de voorgaande vrije

nominatie bij hem magh werden gereprobeert, als geensints hebbende het jus approbandi off reprobandi, maar alleen het jus eligendi, en verkiesinge uyt diegeene dewelcke aan hem sullen werden opgegeven, daarop onderscheydentlijck te letten staat.

Soo oock ongetwijffelijck de intentie van Sijn Hoogheyt in het ophouden en teruggesenden van de nominatie van schepenen der stadt Leyden niet en kan sijn, eenige de minste veranderingh in het regt en observantie tot deselve behoorende te maacken, maar soodanigh moet opgenomen werden, dat hij door d'een off d'ander moet gepersuadeert zijn, off in dese nominatie de behoorlijcke en gewoonlijcke ordre niet en ware gevolgt, daarvan integendeel goede kennis can werden gedaan, dat daarinne alles sorghvuldigh is waargenomen, hetgeene ingevolge van de privelegien deser stede en ouder gewoonte daartoe eenigsints wert vereyst, ende sulx daarin geen veranderingh can vallen.

WERKEN DOOR HET HISTORISCH GENOOTSCHAP UITGEGEVEN.

KRONIJK.

2e jaargang.(*)	f (5.—)	1.50.
3e jaargang.	- (2.70)	1.50.
4e jaargang.	f (3.70)	2.50.
5e jaargang.	- (6.—)	2.50.

(*) De eerste jaargang is niet in druk verschenen.

KRONIJK.

2e serie		
6e jaargang .	f (6.—)	2.—.
7e jaargang .	- (6.40)	3.—.
8e jaargang .	- (6.80)	3.—.
9e jaargang .	- (6.80)	3.—.
10e jaargang .	- (6.80)	3.—.
3e serie		
11e jaargang .	- (3.20)	1.—.
12e jaargang .	- (3.60)	1.—.
13e jaargang .	- (4.80)	1.50.
14e jaargang .	- (5.10)	1.50.
15e jaargang .	- (4.60)	1.50.
4e serie		
16e jaargang .	- (5.40)	1.50.
17e jaargang .	- (5.80)	1.50.
18e jaargang .	- (6.60)	1.50.
19e jaargang .	f (7.40)	2.—.
20e jaargang .	- (7.20)	2.—.
5e serie		
21e jaargang .	- (7.60)	2.—.
22e jaargang .	- (7.20)	2.—.
23e jaargang .	- (9.20)	2.50.
24e jaargang .	- (9.40)	2.50.
25e jaargang .	-(10.70)	3.—.
6e serie		
26e jaargang .	- (8.00)	2.50.
27e jaargang .	- (8.20)	2.50.
28e jaargang .	- (6.20)	2.50.
29e jaargang .	- (8.30)	2.50.
30e jaargang .	-(10.30)	3.—.
31e jaargang .	- (8.40)	2.50.

BERIGTEN.

1e deel. 1e stuk.	f (3.40)	1.50.
1e deel. 2e stuk.	- (2.20)	1.50.
2e deel. 1e stuk.	- (2.20)	1.50.
2e deel. 2e stuk. (Verhooren van Johan v. Oldenbarnevelt.)	- (3.80)	3.80.
3e deel. 1e stuk.	- (3.—)	1.50.
3e deel. 2e stuk.	- (3.—)	1.50.
4e deel. 1e stuk.	- (3.—)	2.—.
4e deel. 2e stuk.	- (2.50)	1.50.
5e deel. 1e stuk.	- (3.20)	1.50.
5e deel. 2e stuk.	- (2.50)	1.—.
6e deel. 1e stuk.	- (2.50)	1.—.
6e deel. 2e stuk.	- (2.10)	1.—.
7e deel. 1e stuk.	- (5.50)	1.50.
7e deel. 2e stuk.	- (6.50)	2.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. - (5.20) 5.20.

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd.	f (3.75)	2.50.
1e deel. 2e afd.	- (3.10)	2.50.
2e deel. 1e afd.	- (6.20)	3.50.
2e deel. 2e afd.	- (3.20)	2.—.
3e deel. 1e afd.	- (6.50)	2.—.
3e deel. 2e afd.	- (3.40)	1.50.
4e deel. 1e afd.	- (3.10)	1.50.
4e deel. 2e afd.	- (5.20)	1.50
5e deel . . .	-(12.00)	4.—.
6e deel . . .	- (1.20)	1.—.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berichten en den Codex diplomaticus . . . . *f* (1.80) 1.50.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

Ie Deel	*f* (5.60)	2.50.	Xe Deel	*f*	5.80.
IIe Deel	- (5.20)	2.50.	XIe Deel	-	6.60.
IIIe Deel	- (5.20)	2.50.	XIIe Deel	-	4.10.
IVe Deel	- (8.80)	4.00.	XIIIe Deel	-	5.00.
Ve Deel	- (5.40)	3.00.	XIVe Deel	-	3.80.
VIe Deel	*f*	6.00.	XVe Deel	-	4.90.
VIIe Deel	-	5.00.	XVIe Deel	-	4.75.
VIIIe Deel	-	3.60.	XVIIe Deel	-	4.—.
IXe Deel	-	6.10.			

NIEUWE SERIE.

1. Annales Egmundani . . . . *f* (1.20) 1.—.
2. Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685 . . . . - (1.80) 1.—.
3. Memoriën van Roger Williams. Uitgeg. door J. T. Bodel Nyenhuis . . . . - (2.10) 1.—.
4. Kronijken van Emo en Menko. Uitgeg. door Feith en Acker Stratingh . . . . - (3.70) 1.50.
5. Hortensius, over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgeg. door Peerlkamp en A. Perk . . . . - (4.50) 1.50.
6. Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke. (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). - (2.30) 1.—.
7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594. Uitg. door H. O. Feith . . - (2.40) 1.—.
8. De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. Uitg. door E. Verwijs . - (9.80) 2.50.
9. Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kreits en den koning van Zweden. 1625 . . . . . - (2.30) 1.—.
10. Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. - (1.90) 1.—.
11. Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Eerste deel.* 1584—1618 . . . - (4.00) 1.50.
12. Hetz. *Tweede deel, eerste afd.* 1618—1621. - (2.80) 1.—.

13.	Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje. By Mrs. Davies . . .	*f* (4.00)	1.50.
14.	Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot. Uitg. door R. Fruin	- (4.80)	2.—.
15.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Tweede deel, tweede afdeeling*. 1621—1626	- (5.50)	2.—.
16.	Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft.	- (4.90)	2.—.
17.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, eerste afdeeling*. 1626, 1627	- (6.50)	2.—.
18.	Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Uitg. door J. van Vloten.	- (3.40)	1.50.
19.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, tweede afdeeling*. 1628, 1629.	- (8.20)	2.50.
20.	Hetz. *Derde deel, derde afdeeling*. 1630 .	- (6.10)	2.—.
21.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Eerste deel*. . .	- (5.80)	2.50.
22.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, vierde afdeeling* 1631—1644.	- (4.50)	1.50.
23.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696. *Eerste deel*.	- (6.70)	6.70.
24.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Tweede deel* . .	- (7.20)	2.50.
25.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon. *Tweede deel*	- (7.90)	7.90.
26.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Derde deel*.	- (6.20)	2.50.
27.	Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitg. door W. H. de Beaufort	- (10.80)	3.—.
27*b*.	Brieven van en aan denz. Uitg. door J. A. Sillem. (Aanhangsel van de Brieven uitg. door Mr. W. H. de Beaufort.) Met twee registers	- (1.40)	1.—.
28.	Henricus Bomelius, Bellum Trajectinum . .	- (1.40)	1.—.

29. De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis. Uitg. door H. G. Hamaker. *Eerste deel*. . . *f* (6.80) 3.—.

30. Hetz. *Tweede deel* . . . . - (5.30) 3.—

31. Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door S. Muller Fz. . . . - (1.40) 1.—.

32. Journaal van Constantijn Huygens den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . . - (3.50) 3.50.

33. Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur-extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la Bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par J. A. Wijnne. Tome premier. . . . . - (8.00) 2.50.

34. Hetz. Tome deuxième. . . . . - (5.40) 2.—.

35. Hetz. Tome troisième, première partie . - (5.60) 2.—.

36. Hetz. Tome troisième, deuxième partie . - (3.90) 1.50.

37. Brieven van Lionello en Suriano uit den Haag aan Doge en Senaat van Venetië in de jaren 1616, 1617 en 1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620 . . . . . - (6.10) 3.50.

38. Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Eerste deel* . . . . - (6.60) 3.50.

39. Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Eerste deel.* (1652—1655) . . . . . - (7.80) 7.80.

40. Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door W. G. Brill. *Eerste deel*. . . . . . - (5.00) 2.50.

41. De geschillen over de afdanking van 't krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650 en de handelingen van Prins Willem II. Toegelicht door J. A. Wijnne . . . . - (5.40) 2.50.

42. Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door W. G. Brill. *Tweede deel* . . . . . . - (4.80) 2.50.

43. Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Tweede deel*. - (4.60) 1.50.

44. Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam

enz. Uitg. door J. B. J. N. Ridder De van der Schueren. *Eerste deel.* . . . . . *f* (6.60) 3.—.

45. Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, vrijheer van Eethen en Meeuwen, heer van Babylonienbroek, raad in de Vroedschap, burgemeester van Gorinchem enz. enz. 1734—1755. Uitg. met inleiding en aanteekeningen door Theod. Jorissen . . . - (4.50) 3.—.

46. Journalen van Constantijn Huygens den zoon. *Derde deel* . . . . - (2.20) 2.20.

47. Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door P. J. Blok . . - (2.90) 2.90.

48. De kroniek van Sicke Benninge 1e en 2e deel (kroniek van van Lemego). Uitg. en met kritische aanteekeningen voorzien door J. A. Feith; met eene inleiding van P. J. Blok. - (2.40) 2.40.

49. Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajectensibus. Uitg. door C. Pijnacker Hordijk . . . . - (2.10) 2.10.

50. Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam enz. Uitg. door J. B. J. N. Ridder de van der Schueren. *Tweede deel* . . . . - (7.80) 2.50.

51. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. *Tome I.* (1576—1578) . . . . - 6.80.

52. Resolutiën, genomen bij de Vroedschap van Utrecht betreffende de Illustre school en de Akademie in hare stad. Uitgegeven door J. A. Wijnne. 1e stuk. (1632—1699.). . - 2.00.

53. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. *Eerste deel* . . . . - 7.30.

54. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. *Tweede deel* . . . . - 8.—.

55. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick *Tome II.* (Troubles des Malcontents et des Gantois. Septembre 1578 — Février 1579.) - 6.25.

56. Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Derde deel.* - 3.—.

57. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick *Tome III.* (Février 1579 — Janvier 1581.) ƒ 8.90.

58. Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Tweede deel.* (1656—1658) . . . . . . - 8.—.

59. Hetz. *Derde deel.* (1659—1662) . . . . - 8.—.

DERDE SERIE.

1. Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales 1566—1616. Uitgegeven door R. Fruin . - 7.50.

2. De oudste stadsrekeningen van Dordrecht, 1284—1424. Uitgegeven door C. M. Dozy. - 2.40.

3. Het oudste cartularium van het sticht Utrecht. Uitgegeven door S. Muller Fz. . . . . . - 4.60.

4. Brieven van prins Willem V aan baron van Lijnden van Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. de Bas . . . . - 3.50.

5. Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort, 1668—1674. Publiées par F. J. L. Krämer . . . . - 5.25.

6. Rekeningen van de gilden van Dordrecht, 1438—1600. Uitgegeven door J. C. Overvoorde . . . . - 2.80.

7. De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653—1672), door Hans Bontemantel. Uitgegeven door G. W. Kernkamp. *Eerste deel*. . . . - 5.50.

9. Rekeningen der stad Groningen uit de 16e eeuw. Uitgegeven door P. J. Blok. - 4.—.

Verslag van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het genootschap op 1 April 1895 . . . . ƒ 0.60.

Abraham de Wicquefort, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. 4 tom. . . - 26.—.

BULLARIUM TRAJECTENSE. Romanorum Pontificum diplomata usque ad Urbanum Papam VI in veterem episcopatum Trajectensem destinata, edidit GISB. BROM. 2 tom. . . . . - 24.—.

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Een woord in het belang van het Nederl. archiefwezen. 1846 . *f* 0.20.

BEPALINGEN over de uitgave van handschriften. . - 0.25.

BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis . - 0.20.

CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. 3e uitgave. 1872 . . . . - 1.60.

1e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap. . . . . - 1.10.

2e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap. . . . . - 2.10.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, voor de leden **tegen de helft van den prijs** te bekomen. Men wende zich daarvoor direct tot den uitgever MARTINUS NIJHOFF te 's Gravenhage.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03970 8121